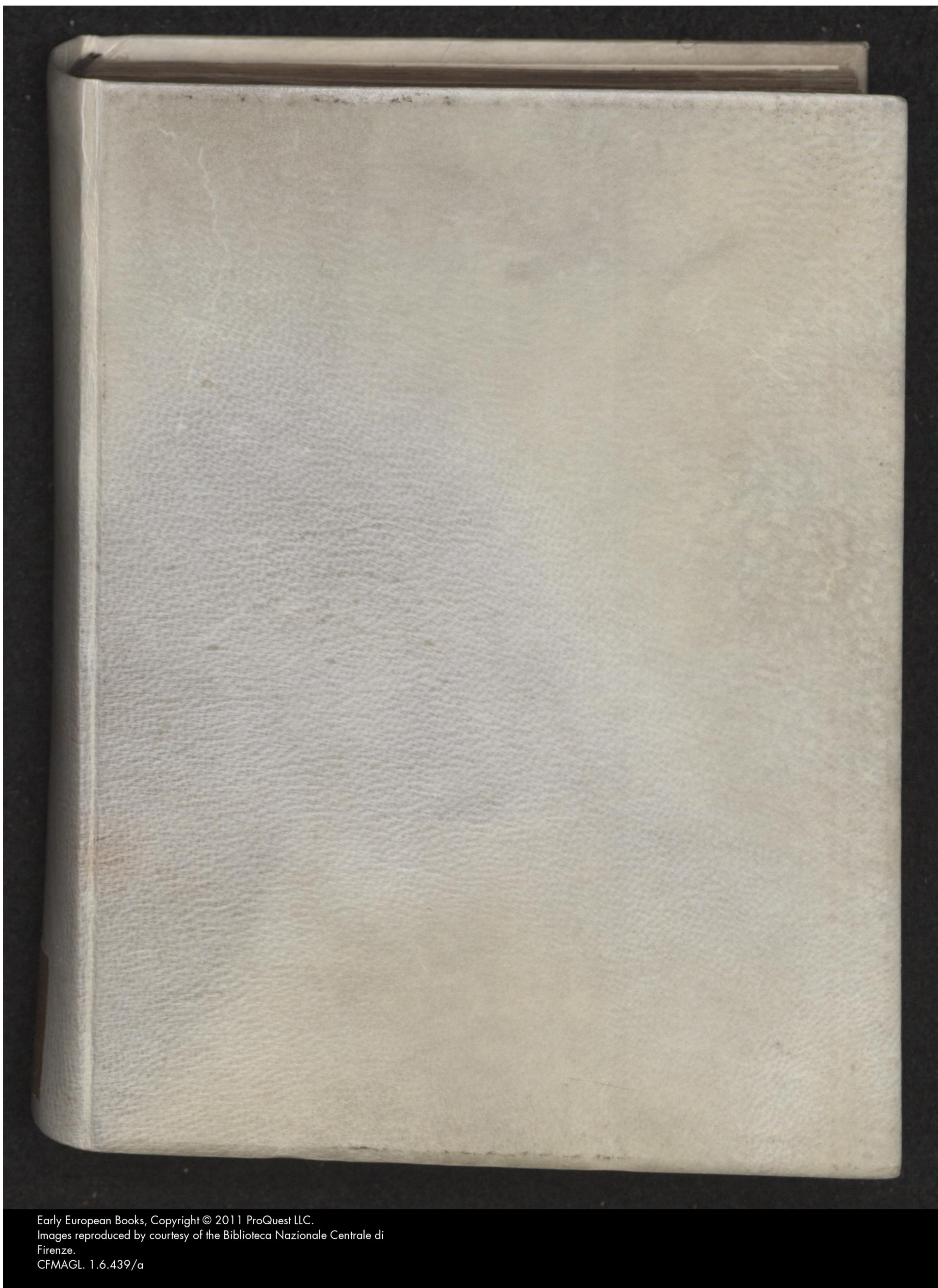

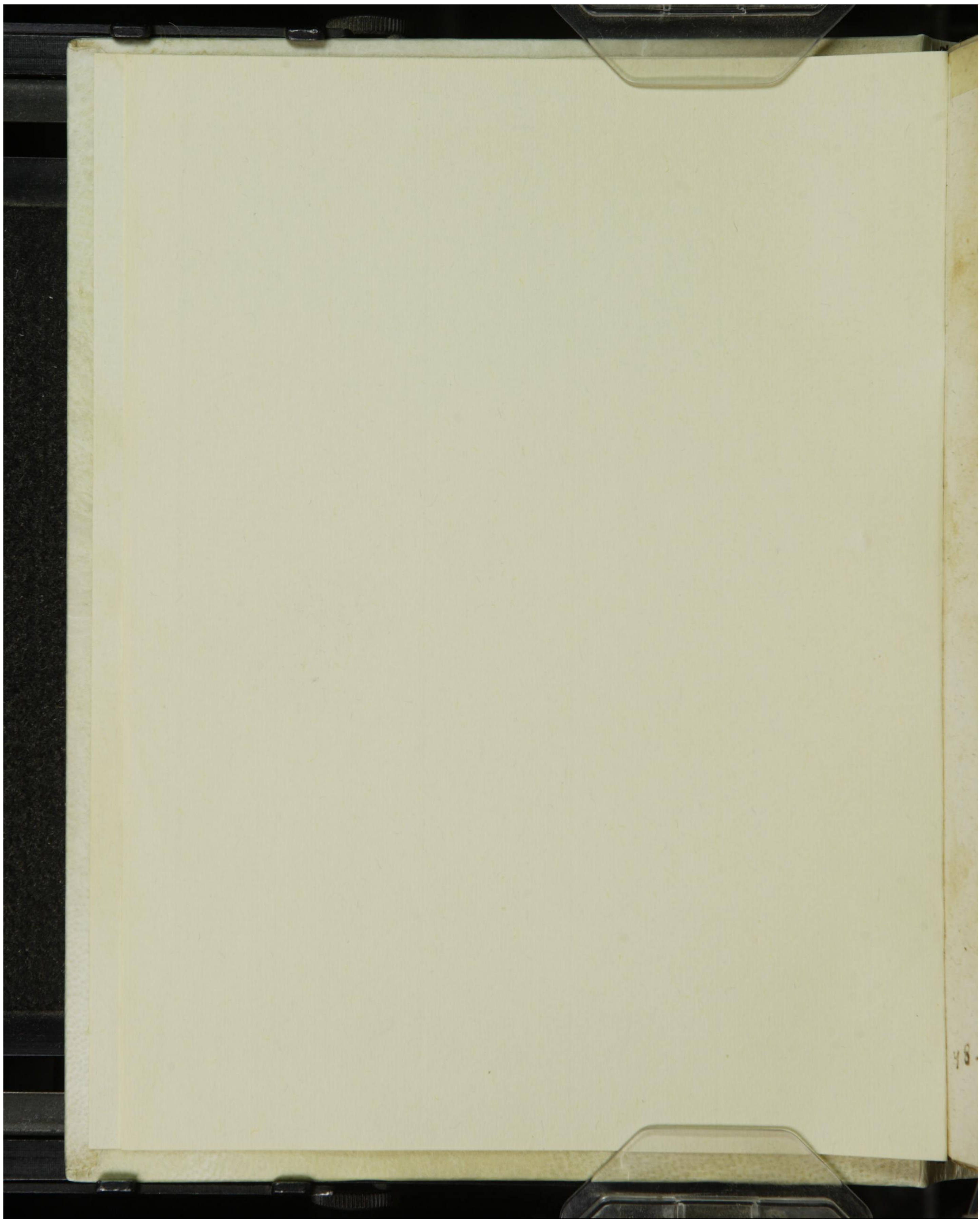

1
6
439

DE THERMIS AQVISQVE MEDICATIS EVROPAE PRÆCIPVIS

OPVS

SVCCINCTVM ATQVE VTILISS.

QVIPPE

NATVRAM VSVMQ. EARVM GENVINVM magna diligentia ostendens:

QVOD

ADMIRABILIS FONTIS BOLLENS.
Ducat. VVirtemberg.

AB ILL. PRINC. FRIDERICO DVCE VVIRT. &c INVENTI,
Historiâ exactissimâ illustratur.

Conscriptum

A IO. BAVHINO ILL. E. C. MEDICO.

Adiectæ sunt sub finem plurimarum rerum naturalium Figuræ nouæ.

MONTISBELGARDI,
Apud IACOBVM FOILLETVM.
ANNO 1600.

ILLVSTRISS. PRINCIPIBVS IOANNI FRIDERICO, AC LVDOVICO FRIDERICO, Illustriss. Princip. FRIDERICI Ducis Vvirtemberg. & Teccensis, Comitis Montisbelig. ac Equitis Ordinis Regis Galliarum, &c. Filijs, Dominis suis Clementissimis.

ILLVSTRISSIMI Principes, clemētissimiq́; Domini, cum ipsa Natura sit Dei ordinatio, & ad omnes res creatas fouendas & conseruandas in suo genere aptissima & diligentissima ratio: non leui sanè contumelia diuinam Maiestatem afficiunt, qui propter humanarum ærumnarum multitudinem, eam Nouercam esse dicunt. Quamuis enim multi varijq́; in rebus humanis defectus cōspiciantur: attamen mortaliū vitio, non Naturæ, multò minus Deo adscribēdi sunt. Qui licet iusto iudicio homines subinde puniat, tantarū tamē calamitatū diluuio nō delectatur: quin in ira sua misericordiæ recordetur. Quod vt verissimum, ita probatu facilimum est. Nam misertus Adami & Euæ parentum nostrorum, qui sua inobedientia sibi & nobis labores, morbos, mortem deniq́; temporalem & æternam promeriti sunt, dedit non solū summum & vnicum illud benedictum semē promissū Filium suū IESVM CHRISTVM θεάνθρωπον Saluatore nostrū: verum etiam (vt est verus in necessitate opitulator) multa creauit & demonstrauit remedia in terris, ordinaria & extraordinaria, quibus genus humanū vti voluit ad subleuandā suæ miserandæ sortis multiplicem fragilitatem. Scriptum est Eccles. 38. Honora Medicū propter necessitatem: nam eum creauit Dominus. Est enim à Supremo medicina, & à Rege stipendium accipit. Medici sciē

tia, eius caput extollit, ita vt proceribus sit admirationi. Dominus creauit ex terra medicamēta, quæ prudēs homo non fastidit. Nonne ligno dulces reddidit aquas amaras, vt eius vis hominibus cognosceretur? Gen. 6. Et iam hominū multitudo per Orbem crescere incipiebat: quibus cum filiæ nascerentur, earū pulchritudine capti hominum potentißimi, eligebant ex omni numero quas ducerent vxores. Tum Dominus dixit: Non perpetuò contendam animo cum hominibus, qui caro sūnt: itaq; erit eorum ætas centum viginti annorum, Erant ea tempestate in terris Gigantes, & ex illis potentum connubijs nati sunt Heroes, homines ab omni memoria celebres, &c. Cum videret DEVS orbem terrarum esse corruptißimum, & in terris mortaliū perditißimos mores, cum Noâ sic locutus est, Omnium mihi rerum humanarum interitus statutus est, vt quorum iniusticia terrra ipsa referta est, eos ego cum terra ipsa aboleam. Tu construito tibi arcam &c. DEVS ob horrendas scortationes & abominabile Sodomiticum dictum peccatum, Sodomam & Gomorrham & omnem circa regionem sulphure subuertere voluit, misit Angelos qui educerent Loth cum vxore & filiabus. Gen. 19. Abrahamo fame vrgente subuenit, Gen. 12. & Iacobo Gen. 43. Populo Israelitico crudeliter per Pharaonē Aegyptiorū Regē vexato, Deus exsiccauit mare Exod. 13. Cum bibere non posset aquas de Mara ob amaritudinem, Moses clamauit ad Dominum, qui ostendit ei lignū: quod cum mißisset in aquas, in dulcedinem versæ sunt. Exod. 15. In deserto Manna de cœlo pluit, Exod. 16. Sitienti fecit erumpere aquas è rupe, Exod. 17. Cum Dominus ei ignitos serpentes mortiferos mißisset, fecit Moses serpentem æneū, & posuit eū pro signo, vt quisquis ab illis percussus hūc aspiceret, non moreretur Num. 21. Cum Philisthæi affligerentur in secretiori parte natiū, & à muribus ob captā Arcā: Sacerdotes Philisthæorum, ita permittente Deo, vtile remedium

consulue-

Consuluerunt, 1. Sam. 6. Naaman Princeps militiæ Regis Syriæ, leprosus, ex mandato Elisæi prophetæ lotus in Iordane septies, mundatus est à lepra, 2. Reg. 5. Dixit Dominus Deus per Prophetam, ægrotanti Regi Ezechiæ: Præcipe domui tuæ, morieris enim, & non viues. Qui conuertit faciem suam ad parietē & orauit DOMINUM: fleuit itaq; Ezechias fletu magno. Esaiæ autem dixit DOMINUS: Dic Ezechiæ: Audiui orationem tuam, & ecce sanaui te. Et dixit Isaias: afferte massam ficorum, quam posuit super vlcus eius & curatus est, 2. Reg. 20. Erat Ierosolimæ, (cum etiam esset corrupta & deprauata) probatica piscina, cognominata Bethtesda: in porticu iacebat multitudo magna languētium, cæcorum, claudorum, tabidorum, expectantium aquæ motionem. Angelus enim DOMINI, descendebat secundum tempus in piscinam, & mouebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionē aquæ, sanus euadebat, à quacūq; detinebatur infirmitate. Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos agens in morbo: Hunc cum vidisset IESUS iacentem, dicit ei: Vis sanus fieri? respondit ei: DOMINE, hominem nō habeo qui me, dum turbata fuerit aqua inijciat in piscinam. Dixit ei IESUS: tolle grabatum tuum, & ambula, Ioan. 5. IESUS vidit hominem cæcum à natiuitate, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & liniuit lutum super oculos eius & dixit ei: Vade & laua in natatoria Siloë. Abijt & lauit, & venit videns, Ioan. 9. Verùm hæc nimis prolixè: qui Sacras literas diligēter legit, (vt tenemur omnes) multò plura inueniet & Saluatoris nostri, & Apostolorum miracula, in curandis morbis deploratis. Nūc videamus, an DEUS OPT. MAX. summè misericors, erga pœnitentes, non eadem præstiterit hôc, quæ primæuo illo seculo. Cum per totam Europam irrepsisset maxima barbaries & ignorantia in omnibus scientijs & artibus, suscitauit excellēter doctos viros: Cùm venerea libido eò progressa esset, vt nō

minor

minor videretur, quàm in Sodoma & Gommorrha, nec tamen in eam à magistratu amimaduerteretur, Deus immisit horrendum & fœdißimum morbũ Siphylidem, vt vocat Fracastorius, quæ nulli hominum generi pepercit, etiam in Reges & Principes iuxta ac vulgus grassata: idem misertus eorum varia largitus est remedia, antiquis quidem ignota, quæ nũc à multis eximijs Medicis literarum monimentis ad posteritatem prodita sunt. Cùm Sudor Anglicus extra natalium suorum limites progressus grassari latius cœpißet, ne tum quidem in deplorato malo defuit idem ille Deus, quin Medicos doctos, qui remedia conuenientia & inuenirent & adhiberent, excitauit. Cùm Scorbutus seu Scelotyrbe irrepsit, itidem noua remedia reperta, quibus tam crudeli malo obuiam est itum: de quibus cùm alij, tum omniũ doctißimè exercitatißimus pragmaticus Forestus. Cùm vexauit morbus, quem vocãt Varẽ, remedia cõmoda & mirabilia obseruata, de quibus Vvierus. Cũ febres malignæ Vngaricæ catarrhosæ obortæ sũt, quàm multa doctẽ scripta, &, Deo ita volẽte, noua remedia detecta? Cùm à paucis annis multi morbi consuetis medicamentis nõ cederent, fontes largitus est Deus medicatos, ad potum & balnea insignes: quales sunt aquæ Spadẽses, Langenschwalbachenses, Grisbachianæ, aliæq́. Sed præter has hodiè, etiam in Ducatu Vvirtembergico, operâ, labore ac vigilijs indefeßis Illustriß. Principis ac Domini, Dn. FRIDERICI Ducis Vvirtembergici ac Teccij, Comitis Mompelg. &c. parentis vestr fontem exhibuit singularis vtilitatis, & non immeritò admiratione dignũ, propter mirabilem positum facultatemq́, ad plurimos grauißimosq́ morbos profligandos perquam salutarem. De quo, in exterorum gratiam quibus nondum innotuit, scribere statui: in eo tamen describendo, non sequar quorundam, qui hoc genus argumenti nostro seculo tractarunt, exemplum, qui quo sit opus commendatius, balnea sua & fon-

tes

tes dilaudant, insignes iis & mirabiles adscribunt vires, ex ipso terræ centro eorum originem metiuntur: metalla ex quibus vel primum manãt, vel quæ in decursu alluunt, nõ tantùm tradunt: sed &, tãquam abyssos ipsas linceis oculis penetrassent, ad librã quasi expensas singulorum metallorũ proponunt portiones: suum scilicet secuti cerebrum, vt hoc splendido fuco sibi doctrinæ exquisitioris apud imperitũ vulgus nomen & famam, ceu aliis omnibus sapientiores, concilient: cũ interim si ad examen reuocentur accuratius, nihil minùs inuenire liceat, quã scriptorum cum rebus seu ipsis fontibus consensionem: sic vt eorum, quæ obscuris etiam verbis effutiunt, nihil aut parum in aquis propositis sis reperturus: siquidem quædam ab ipsis descripta balnea communi duntaxat aqua seu dulci, non autem medicata constant, aut certè non iis facultatibus sunt prædita, quæ iis temerè tribuuntur, siue ab iis qui non viderunt, siue, nullo habito examine mineralium & succorũ, mistione nõ sunt experti. Nos verò, ne quod aliis vitio vertimus, in nos possit retorqueri, ea scribemus tãtùm, quæ vel ipsi vidimus, vel quibus fidem suo testimonio faciũt qui vsi sunt aut viderunt, vel quæ deniq; ratio dictabit ex metallorum cõsideratione succorúmue qui videbuntur admisti, aut quibus consimiles aquæ præditæ sunt. Qua in re nullam ego capto gloriolam, sed eo duntaxat fine profero, vt ex horum contemplatione, gratiis Deo agendis, largitori omnium bonorum qui pœnitentes nunquã deserit ansam præbeam, vtq; ii qui hoc insigni fonte fruentur, diuinam Maiestatem pro longa vita & felicitate Illustriss. nostri Principis, vestri parentis Clementiss. precentur.

Hoc autẽ quicquid est operis, Illustrissimi Principes & Clementiss. Dom. magnorum & illustrium virorum suasu in vulgus emittere sub Celsit. V. nomine & volui & debui, non modò vt extaret mei erga Celsit. V. amoris & obediẽtiæ testimonium

monium

monium, sed & vt paterni & indefessi studij commune omnium bonum spectantis, hoc opusculo legendo, præ oculis exemplũ haberetis Quibus enim laboribus? quibus sumptibus parcit, vt subditorum non modò corporibus, sed etiam mẽtibus sua constet sanitas? ex quo videtis & Deum hoc negotiũ promouere, variaq; & multiplici huius Bollensis fontis, his demum postremis annis Vvirtembergæ & Mompelgardi incolis vtilitate patefacta, tãquã signo dato, quid de vobis sperandum sit, edicere: vt sub idẽ tempus & nostri Admirabilis fontis riuuli & vestræ scaturigines promanarint: quo enim vos alio appellem nomine, quàm ex Illustriss. parente vestro tanquam elices deductos eundem cum fonte vestro saporem sapientes? Vnde enim tam diligẽs animorum vestrorum cultus & educatio in liberalibus studijs, quàm à solicitudine illius, qui vos non solùm sibi sed suis procreauit? ac ne licentia corrupti aulica perditum vos iretis, à charissimo suo conspectu, & à Clementissimæ parentis vestræ suauissima consuetudine vos remouit, vt faciliùs, quæ principes viros decẽt, absq; impedimẽto disceretis: firmissima enim fulcra Reipub. Christianæ vos esse cupit, magnum quidem onus, sed honorificum, & cui ferendo sit non robur corporis, sed ingenij dotes studio & diligentia comparatæ, eruditio nimirum, virtus, prudentia, vera sapientia & animi fortitudo inuicta. Turpis semper & noxia Principi ignorãtia fuit, quæ aut animi ferociã, aut segnitiem mollitiemq; (quibus totus collabitur conquassatus orbis) gignit. Proinde rebus humanis optimè cõsult qui, instar Illustriss. parentis vestri, totis viribus in id incũbunt, vt prosint non modò suo seculo dum viuunt, sed & posteritatis rationem habent. Et quoniam reliquis supereminent hominibus Principũ filii, eo maiore laude digni sunt, quò diligentius animos bonis artibus imbuunt. Nam (vt reliqua taceã) cæteros adolescentes suo exemplo prouocant. Quare pergite

optimæ

optimæ spei Illustriss. Principes in studijs bonarum artium & fraternis officijs inter vos certate, vt solum Vvirtembergicum, quod vos fouet, & Mompelgardicum, quod vos ambos protulit, ad astra feratis: & quod munusculum vobis humiliter offero, æqui boniq; consulite in Domino Iesu, qui vos sospites totamq; familiam Vvirtẽbergicã quàm diutissimè conseruet. Mompelgardi Calend. Febr. 1598.

VV. Cels.

Obseruantiss. & humillimus Cliens

Ioh. Bauhinus D.

MANDATUM ILLVSTRISS. C. VVIRTEMBERG. &c.

FRIDERICVS D. G. DVX VVIRTEMBERG. &c.

S.

DOCTISS. ATQVE DILECTO ET fideli IOANNI BAVHINO Medico nostro ordin.

Mittimus (doctiss. dilecte atq; fidelis noster BAVHINE) rursus historiarum quædā testimonia de nouo admirabili atq; salutari nostro fonte Bollensi: vtq; res tuas ita disponas vt sequenti autumno ad nos venire possis, gratiosè mandamus. Omninò namque apud nos stat aquarum harum probationem exactiorē instituere, earūdēq; naturam & vires te auctore describere atq; publicare, huncq; locum FONTEM vocare ADMIRABILEM. Ad quam rem tu, cui gratiosè fauemus, studia tua aptabis. Datæ Stutgardiæ Kal. Iulij. 1596.

LEGES BALNEI ADMIRABILIS BOLlensis, quas sanciuit Fridericus D. G. Dux Vuirtembergicus & Teccensis, Comes Montbelgardensis &c.

Cum diuina annuente gratia salutares aquarum venas & ad plurimos graues morbos, experientiâ teste, efficaces in territorio Bollēsi inuenerimus, cōmittere noluimus, (quæ nobis est sacræ paginæ monitorū, nostræque vocationis cura, & Christianus in cuiuscunque sortis homines, potissimum fidei nostræ & clientelę commissos, animus) vt neglectione interirent: quin verò id operam dedimus vt magno ære castello coercerētur, additis substructionibus nō minus magnificis quàm laxis, lauātibus nō tantùm hospitium liberale, verū & quicquid præterea ijs ex vsu fuerit, suppeditaturis. Quare leges has lauantibus alijsque ad balneū hocce versaturis religiosè obseruandas sciscimus, sancimus, edicimus.

I. Vt rectius tenuioris fortunæ hominibus, alijsque grauiter laborantibus, qui sumptus ferre nequeant, sit consultum, neque ab vsufructu salutarium aquarū excludantur, cauemus vt quotānis duodecim pauperibus valetudinarijs, é peregrinis sex, totidemque ê nostris subditis nostro ære liceat vsu aquarū frui: ea lege interim atq; omine vt prius chirographo magistratus sui morbi grauitatem testētur: quod vbi fecerint, tum verò Balneator loco præstituto cùm de solio tum de victu necessario nostris sumptibus illis prospiciet. Postquam autem duodecim illi siue simul omnes siue successiuè, quod satis sit nostro ære lauerint, Balneator plures eo anno nostris sūptib⁹ ne alito, neúe duodenariū numerum transgreditor. Vicissim hosce speramus ad Deum preces seriò futuros, vt porrò salutaribus aquis dignetur benedicere.

II. Per æstatem hora quinta matutina, per ver & autumnum septimâ, audito cāpanarum pulsu, Deū omnes precantor: idem vesperi dato signo horâ octauâ, sine offendiculo cuiusquam, pro sua quisque conditione, quâ decet modestiâ faciunto.

III. Alternis hebdomadis die Dominica, é Verbi diuini ministris vnus, inter meridiē & primam pomeridianam, concionē ad lauātes p horæ semissē habere tenetor, cuius argumētū pro

morborū ſpecie variator: atque hîc quidem nemo qui balneis vtitur, niſi ſontica cauſſa obſtet, impunè negligito.

IV. Quicũque quotieſcunq; nomẽ Dei fruſtra vſurpârit, blaſphemârit, Diabolum in ore habuerit, batzione mulctator, in ærarium huic negotio deſtinatum ſtatim inferendo.

V. Quicunque quemcunque diris deuouerit, vel execrationibus Diabolum teſtatus, vſus fuerit, vel pertinaciâ ſuâ alijs vt id faciant anſam præbuerit, quatuor batzionum ſine mora ærario inferendorum mulctam pendito.

VI. Obſcæna, vanaque verba, calumniæ, libelli famoſi, cantiones cum offendiculo coniunctæ, ſub pœna ſemifloreni interdicuntor: & quicunque quotieſcunque vel verbulo erga matronas virgineſque honeſtas impudicé ſe geſſerit floreno mulctator.

VII. Nemo ſiue lauantium, ſiue aſſeclarum, inquilinorum peregrinorumue, ſiue ſortis lautioris ſiue infimæ, ſiue is eccleſiaſticus ſit, ſiue (vt vocant) ſecularis, alium, quicunque tãdem is ſit, ex hoſpitio & quam latè patet balnearum circumſcriptio, prouocato, neue verbo, facto, obtrectatione famã lędito, quin potius locus hic aſylum eſto: idque, ne quiſquam ignorantiam facto ſuo prætendat, laminis ferreis quatuor ſeorſim locis Balnei affigendis inſcribitor.

VIII. Siquis verò alibi contractas cum alio inimicitias gerat, eas hoc loco ne refricato: aſyli autem violati reus pro ſorte ſua & delicti grauitate, abitu interdicitor, retinetor, aut in carcerẽ ducitor, à nobis cognita cauſſa ſeriò pro modo delicti caſtigãdus.

IX. Quod ſi inter lauantes alioſue rixæ, lites, pugnæ obortæ fuerint, conciliandæ cõcordiæ vnuſquiſque ſtudeto, aut ſi adeo neceſſe ſit, pacem noſtro nomine poſtulato: tum verò ad Balneatorem res defertor, ad iudices noſtros Gôpingenſes appellato, circumſtantiæ producũtor, vt quid facto opus ſit porrò rectius perſpiciatur. Iniuria quauis quacunque alia ratione affectus ad Balneatorẽ prędictoſq; Göppingẽſes Iudices bona fide deferto.

X. A diſputationibus de religionis negotio, à ſermonibus cõtentioſis & parum acceptis, qui vel valetudinarijs vel aliàs lauantibus poſsint officere, ab aquarum per ſilanos tubuloſue ludicris eiaculationibus omnes abſtinento.

XI. Inſtrumentum balnearium, quod vnicuique conclaui ſuũ

eſt, ſitulas, patinas, & quicquid lauationis nomine cõductũ, nemo alteri ſubtrahito, nemo ſubtrahere conator.

XII. Quicunque ebrius repertus fuerit, dimidio floreno mulctator, quod ſi etiam per ebrietatem vnam pluresue legum noſtrarum ſanctiones tranſgreſſus fuerit, ſingularum ſeorſim pœnas luito.

XIII. Omnes promiſcué, quicunque tandem illi fuerint, mutuam pacem colunto, nec quiſquam cuiquam, quo minus pro arbitrio & neceſsitate lauet, impedimento eſto, neue conquerendi occaſionem vllam prębeto.

XIV. Vnuſquiſque lauantium ante abitum cum Balneatore, veſtiario, hoſpite, acceptorum expenſorumque rationes ſubducito, nomina ſoluito.

XV. Quòd ſi quis lauantium vel aſſeclarum quod conqueratur habeat de Balneatore, veſtiario, hoſpite, eorumúe famulis, Iudices Gôppingenſes, re audita, pro dignitate ſententiam ferunto, aut ſi exigat neceſsitas, ad nos defertor.

XVI. Quoniam verò lauantium recreandorum cauſa grandi ære paradiſum cõſerendum apud Balneum curauimus, colendumque inſtituimus, nemo in eo, ſub floreni dimidiati mulcta, quicquã rumpito, corrumpito, auferto, nemo pro ſuo arbitrio ſine Balneatoris aut hortulani venia ingreditor: de hortis, boniſque ſubditorũ noſtrorũ in vicinia, idẽ iudicium, eadẽ pœna eſto.

XVII. Morbis horrendis & contagioſis laborantes, ſeorſim loco præſtituto lauanto, manẽto. Quibus vultus fœdus & abominabilis, eum in gratiam prægnantium aliorumque tectum ſeruanto: ſin nolint, balneis cõtinuò interdicuntor, ablegantor.

XIIX. Nemo è locis de peſte aut aëre impuro ſuſpectis balneũ accedito, qui ſecus faxit, duodecim florenos, ſin nõ poteſt, corpore pœnas dato.

XIX. Cęterùm quo ſtrictiùs edicta noſtra obſeruentur, cauem⁹ vt iudices tã ſuperiores quã inferiores Gœppĩgẽſes inſpectionis munere fungãtur, pręſertĩ verò de legibus ſumptuariis & victu eis cura eſto: quòd ſi quicquã interueniat querelarũ, reo quotieſcunque deliquerit ſine remiſsione mulctam irroganto. Ad id dicti Iudices delectum quempiam in balneas mittunto, qui extemplo mulctam exigat ærarioque inferat: qui ſi negligentię reus peractus fuerit aut ſanctionum violatori cuipiam igno-

uerit, aut præuaricatus fuerit, ipsus talionis lege punitor: irrogatam mulctam de suo pendito, aut certè de salario eius tantumdem detrahitor, de singulis inquã batzionibus, quos fraude legi facta subduxerit, cruciger vnus. Porro quicquid mulctarum fuerit, id omne in gazophylaciũ ferreũ pręsentib⁹ ijs qui mulctã irrogãt, infertor, cui binę serę appẽsę sunto: totidẽ dissimilibus clauibus reserandæ, quarum altera penes Præfecti Göppingensis vicarium, altera penes Balneatorẽ reseruator. Quicquid autem in gazophylacium nũmorum fuerit illatum, siue é mulctis, siue congiarijs, id concione habita præsente Ecceliaste Bollensi duobusque aut tribus alijs, pauperibus (in quorum censu erunt quoque egeni balneo vtentes, modo non sint vagabundi & errones, sed quorum paupertati & innocentię chirographum aliquod fide dignum attestatur) distribuitor.

XX. Balneator, Vestiarius, Hospes, eorumque famuli ad ignẽ & candelas, ne quod incẽdium oboriatur, attenti sunto: eadem lauantibus, eorumque seruis cautio dicta esto.

XXI. Inprimis autẽ Balneator & Vestiarius famulorum balnearium curam sedulam gerunto, vt suam quisque Spartam ornet, suum quisque munus, potissimum aquam calfaciendi, ligna curandi, balneas claudendi recludendique, obeat.

XXII. Balneator, simulatque aduenę solium aut conclaue locârit, aut certè is in balneas venerit, eiusdem appulsum, nomen, abitum denique Iudicibus Gôppingensibus significato.

XXIII. Concessum vnicuique aduenarum conclaue alteri ne traditor: quòd si verò is ad diem dictũ nõ appulerit, nihilo tamẽ minus censum pẽdito, quamdiu scilicet habitatore vacuum cõclaue in illius gratiam remanserit: cęterum Balneator & Vestiarius vltra dies quatuordecim conclaue reseruare ne tenentor.

XXIV. Quòd si aduena tẽpestiuẽ cõclaui renuntiârit, id quam primum Balneator Promo Gôppingensi significato, locarium acceptum reseruato, maiorisque certitudinis ergò, locationis diem, conuenta pactaque in commentarios referto.

XXV. Balneator, Vestiarius, linteaminum, lodicum, puluinariũ, culcitrarum, vt munda sint omnia, oportuneque mutentur, curam gerunto: eoque nomine Promus Gôppingensis duos elẽchos parato omnis instrumenti linei & ad lectos facientis, alterum penes se reseruato, alterum Balneatori dato.

XXVI. Balneator, solij, labri, conclauis locarium ex census tabularum prescripto, omni hebdomade seuerè exigito, exactum singulis septimanis ad Promum Göppingensem bona fide trāsmittito, nihil in alios vsus impendito, vterque collatas inuicē rationes subducito. Promus soliorū, labrorū, conclauium locaria seorsim initio rationum suarum premittito.

XXVII. Tam Balneator quā Vestiarius, in rē tū nostrā tū virorū bonorū, & balnearū fideles se præstanto, talesq; tā erga egenos quā diuites, vt in mūditie cōclauiū, labrorū, aliusq; omnis instrumēti balnearij, nihil desiderēt, nihil in amore, fide, beneuolentia.

XXVIII. Quod ad hospitem autē & aduenas excipiendi rationē, hospes & familia, erga aduenas tā pauperes quā opulentos, ex præscripto tabularum census, iusto precio cibos, potū, aliaque necessaria exhibentes, fidos, benevolos, amicos sese præbento, tabulisque census contenti nullo modo aduenis graues sunto.

XXIX. Præcipuè verò Hospitis vxor & familia operam danto, vt de re culinaria solicitē munditiem in coquendis cibis sedulò curēt: ipse verò hospes de grato & generoso vino cū honorario tū ordinario, de auena, fœno, stramine optimē notæ prospicito.

XXX. Hospes cùm vnū pluresue famulos atrienses promosue conducit, eosdē Promo Göppingēsi quāprimū sistito, eidē stipulaturos, vt quoad seruierint fideles sine omni dolo in cēsu vinario segerāt, cuius nomine tabulas in eā rē factas sanctionesq; vinarias cū seria admonitione Prom' Göppingēsis ijs prelegito.

HOSTIMENTVM BOLLENSE AD ILLVSTRATOREM, CL. D. Iohānem Bauhinū, Ducis Vvirtemb. &c. Archiatrum.

Mutua præstatis victuræ munera famæ,
Tuq; Bobine Bolo, Bolq; Bobine tibi.
Obscuri latices cœnoq; vluaq; iacerent,
Vindicias lucis ni Medicina daret.
Quid Medico pendant? non hinc præconia prima,
Et Celtæ & Sueuo cognitus antè, petat.
Fama secunda fiet, siquis calidumve salubrem,
Aut solij, aut rigui senserit imbris opem.
Viuite Bollenses, & iugi flumine, cuius
Viuitis ingenio, perpetuate decus.

Iacobus Cargillus
Scotus, D.M.

AVTHORES QVI IN HISTORIA FONTIS *Admirabilis citantur.*

Aetius.
Alexander Trallianus.
Ambrosius Parœus.
Andernacus.
Andreas Baccius de Thermis.
Andreas Bertholdus.
Barthol. Montagnana.
Carolus Clusius.
Casparus Bauhinus.
Conradus Gesnerus.
Conradus Gerhardus.
Dioscorides.
Encelius.
Gabriel Fallopius.
Galenus.
Gallus Escherreuterus.
Georg. Morellus.
Georg. Fabritius.
Georg. Pictorius.
Georg. Marius.
Gualtherus Riuius.
Guilielmus Turnerus.
Guil. Rondeletius.
Hadrianus Iunius.
Helisæus Rœsslin.
Hen. Pantaleon.
Hieron. Cardanus.
Hippocrates.
Historia Plant. Lugd.
Iac. Theodor. Tabernæm.
Ia. Vvierus.
Ioan. Gœbelius.
Ioan. Bauhinus P.
Ioan. Fernelius.
Io. Guinth. Andernacus.
Io. Agricola.
Io. Kentmannus.
Leonhardus Thurnisius.
Leon. Fuchsius.
Leuinus Lemnius.
Lonicerus.
Marcellus Medicus.
Martinus Rulandus.
Marbodæus.
Marthias Lobelius.
Mathiolus.
Medicament. liber Ill. Ducis Virtemberg.
Nicolaus Dortomanus.
Oribasius.
Otho Brunfelsius.
Pabuerius.
Paulus Ægineta.
Paul. Iouius.
Pausanias.
Plinius.
Porta Neapolitanus.
Reinerus Solenander.
Rembertus Dodonæus.
Rossetus.
Scribonius Largus.
Strabo.
Testamẽtum Vetus & Nouum.
Tragus.
Valer. Cordus.
Vitruuius.
Volaterranus.

ENCOMIVM
FONTIS BOLLENSIS
VVIRTEMBERGIACI NVPER DETECTI, ATQVE IN VSVM BALNEARVM VIribus admiration edignarũ cõuersi: descripti à Clarissimo viro, D. Ioh. Bauhino Med. & Philosophię Doct. pręstantissimo, Archiatro VVirtembergensis Ducis dignissimo.
Anno 1596.

Quòd sua cælectis non omnibus omnia terris
Aequa distribuit commoda lance pater,
Sed quòd præ reliquis decorauit amœnius istam,
Atq; bonis illam pluribus auxit humum:
Vel Vuirtembergense solum super æthera notum
Hoc varia rerum fertilitate probat.
Cuius in augusto tractu non scilicet vlla est
Portio frugiferis orba relicta bonis.
Quin omnis turget multo mons munere frugum,
Has simul vbertim vallis vbiq; parit.
Dant varijs formis agri frumenta colonis,
His quoq; dat multum vinea multa meri.
Pascua dant syluæ, dant plurima lignaq; sylua,
Multigenas largo fœnore dantq; feras.
Prata ferunt dulces multa super arbore fructus
Largiter & brutis pabula grata ferunt.
Suppeditant vndæ diuerso è flumine pisces,
Pisces multiplici qui bonitate valent.
Et propè nil quicquam est, rerum quibus indiget vsus,
Quod non è proprio detpia terra sinu.
Vt namq; illa metalla sinam, taceamq; salinas,
Patria quas tellus diuite ventre gerit:
Prosiliant fontes illi, mortalibus agris
Vtilis in varijs qui medicina malis.
Qualis ab inuentu fons aureus ille, ferarum
Viribus eximijs notus ad astra suis.
Et quales acidi fontes; quibus alma facultas,
Viuida iucundi visq; saporis inest.
Qui veluti calido discordia viscera placant,
Languida sic alter frigore membra leuat.
Insuper & quales alij, quos carmine Musa
Iam, memor officij, commemorare nequit.
Solus at ille adsit fons admirabilis vnda,
Quemmodo Bollensis terra beata tulit

Scilicet hic, quo non magis est mirabilis alter,
Quis habet amplexu Teutona terra suo.
Nam benè si spectes terram, miraberis ortum,
Si spectes vires, suspiciesq́ magis:
Ortus habet varias formas, variasq́ figuras,
In quibus haud fallax omen inesse potest.
Fissilis hîc lapis est, silices, gagatesq́ bitumen,
Atq́ belemnites, sulphur, & vnda salis.
Quem tamen eiusdem partus magis vna sub imis
Ac in diuersis sedibus aluus habet.
Sicq́ simul properans, vnitis vndiq́ membris
Felices geminos parturiendo parit.
Vt benè sint iuncta socij virtute laborum,
Rectiùs & peragant quod meditantur opus.
Imprimis homini pergant vehementiùs ægro,
Quam priùs ars omnis ferre negârat, opem.
Acriùs hinc alter remouendo obstacula sani,
Sanando verùm, mitiùs alter agit.
Et sic innumeras pellunt de corpore labes,
Id quoq́ tam vegetum, tam validumq́ parant.
Pegasus vt iures quòd nostras fecerit vndas,
Atq́ has quòd Musæ Diq́ Deæq́ colant.
Sed quid dico Deas, quid Musas fingo, Deasue,
Quiq́ illum celerem Bellerophontis equum?
Est alius Deus hîc, alia virute potensq́,
Atq́ suos aliter curat, amatq́ Deus.
Hic nam mente sagax, modò non præsentia spectat,
Altius ast etiam quæ latuère videt.
Inq́ salutiferum clemens ea prouocat vsum,
Et sinit his homines, quis caruère, frui.
VVirtembergiacus quo nō illustrior alter
Princeps, hoc magnus Dux Fridericus agit:
Immortale decus sitiens nimis inclytus Heros,
Auo, munificis hoc agit ille modis.
Hoc nam dante venit Mullerus idoneus arti,
Pegasus & fontis detegit illud opus.
Hoc quoq́ dante venit multùm venerabilis illa
Nomine non tantum Musa, sed arte magis:
Nempe viris medicis alijs præstantior vnus
Bauhinus fontem sedulitate colit.
Huius & eximias vires scrutatur & omnem
Vsum miranda dexteritate docet.
Et facit, vt, Duce dante suo, noua balnea surgant
Balnea tamq́ loco, quàmq́ venusta domo.
Quæq́ situ possent Baias superare venustas,
Luculli victu diuite quæq́ domum.

Nam

Nam nihil est hominum quod vitæ postulet usus,
Quod domus hæc agris non dare larga queat.
Adde voluptates oculis gratasq; palato,
Quas nouus ille hortus, datq; propinquus ager.
Omnia quin tanta rerum ubertate refulgent,
Ut non hæc magno principe digna neges.
Omnia sunt etiam tanto artis ab ordine facta,
Ut magno medico præside digna scias.
Mirantur cur non prior has agnouerit ætas,
Laudibus extulerit cur neq; fontis aquas.
Sed quia nunc morbi grauiores corpora vexent,
Amplius ut multos tollere planta neget:
Fit Fato, veniente nouo, fons optimus ille
In lucem digno principe dignus eat:
Atq; suo Domino quasi nunciet ore salutem,
Huncq; salutiferum ciuibus esse velit.
Ut de fonte nouo nunc totus personat orbis,
Huncq; boni aduentus ominis instar habet.
O felix Princeps! ô fons, ciuesq; beati!
O bona conuentus hora diesq; tui!
Ne tua sic Virgo, Cornu, Pisces q; manebunt,
Sic Friderico decus, laus tua, crescet honos.
Debita sicq; tui fons admiratio fiet,
Sic spes ægrotis sicq; leuamen eris.
Sic tua Teccensis ciuis cumulabitur ingens
Utilitas, tua sic gloria crescet opum.
Gloria crescet opum, tibi sic vis sana redibit,
Sicq; peregrinis gratior hospes eris.
In commune bonum nam clementissimus Heros
Ille sui fontis nobilitauit aquam.
Ut si quando malum nostris medicabile thermis
Aduena te teneat, liber & ipse veni.
Debilis has nostras tristisq; profectus adoras,
Lætus & huius aquæ sanus abibis ope.
Sanus abhinc ibis, plus terq; quaterq; beatum
Hanc terram Domini summaq; dona canes:
Et dices, procul hinc, quibus est iactantia sortis,
In solis mineris inq; metalliferis.
Nempe tenebrosis, dirumq; tuentibus illis
Cum specubus vestris cedite dico procul.
Solis in aspectu hic tenuis stirps aurea profert,
Et plantæ graciles aurea poma ferunt.
Sponte quoq; ex terra veniunt meliora metallis,
Ære nec à fuluo quæ redimenda cadunt.
Ergo Teccensi debetur gloria terræ,
Atq; celebrando gratia summa Duci.

(:) (:) 2

Hunc sua terra colat; peregrinaq́ prædicet omnis,
Prædicet hocq́ suum Sueuia terra caput.
Huic soluant grates pueri iuuenesq́ senesq́,
Hunc pia de factis posteritasq́ canat.
Viuat in his terris; viuat post funera virtus,
Viuat in æternum nobile stemma Ducis.
Inclyta progenies, sit inclyta viuat & Vxor,
Et stirpem faciant vsq́ virere suam.
Vos sed honorandæ Musæ quis cura virorum,
In studijs operam qui posuere suam:
Ansere posthabito strepero momoq́ maligno,
Bauhinus vestri sit pia cura chori:
Ut pius, & nulli virtute nec arte secundus
Vsq́ suis studijs vos reuerenter amat.
Qui graue quicquid habent artes superare laborat,
Tota physis rerum quidq́ latentis habet.
Hoc velut illius doctissima scripta loquuntur,
Idq́ nouus liber hic satq́ superq́ probat.
Ergo viro huic merito de laude parate coronam,
Quam date, si dederit, quem tulit, arte librum:
Scilicet insignem librum de stirpibus illum
Secula cui nullum nostra videre parem.
Tunc date, dicentes viuat Bauhinus in orbe,
Post mortem medicûm viuat & ille decus:
Languidiore mea Musa, quod deniq́ restat:
Ut noua sint cunctis balnea fausta precor.

Laurentius Homæ-
mus Med. phys.
Vracensis.

Versus vatidici.

Balnea Bauhinus Bollana beanda beabit:
Balnea Bauhinũ Bollana beata beabunt.

Aliter paulò.

Balnea Bauhinus Bollana benigna beauit,
Balnea Bauhinum Bollana benigna bearunt.

MAGNIFICO DOMINO IOANNI BAVHINO, Medicinæ Doctori excellentiss. Illustriss. Princip. VVirtemberg. Physico ordinario, & quàm celeberrimo.

VVirtembergiacæ non infima gloria terræ
Bauhinus medicus, collustrans pluribus artem
Doctis Paoniam scriptis, fontemq́ Bolensem,

Pellentem læso tristes de corpore morbos.
Gratia debetur Bauhino maxima, cuius
Dexteritas fontem prædictum nobilitauit.
Sis fœlix, sanus, longæuus, Maxime Doctor,
Viuas & vigeas cum fratre, mihiq́ faueto.

M. Iohan. Gifftheil.

Idem in effigiem eiusdem.

Gloria cũ Coi viuat post funera magni:
Viuat Bauhini gloria magna viri:
Dat Deus huic medico longæua tempora vitæ,
Et sinat hunc omni commoditate frui.

EPIGRAMMA IN EFFIGIEM, ET DESCRIPTIONEM NOVI MIRABILIS ET SALVTIFERI FONTIS, NOBILIS ET clarißimi Viri, Ioannis Bauhini, Medicinæ Doctoris, & Illustrißimi VVirtembergici Ducis Consiliarij et Medici celeberrimi, Domini sui suspiciendi.

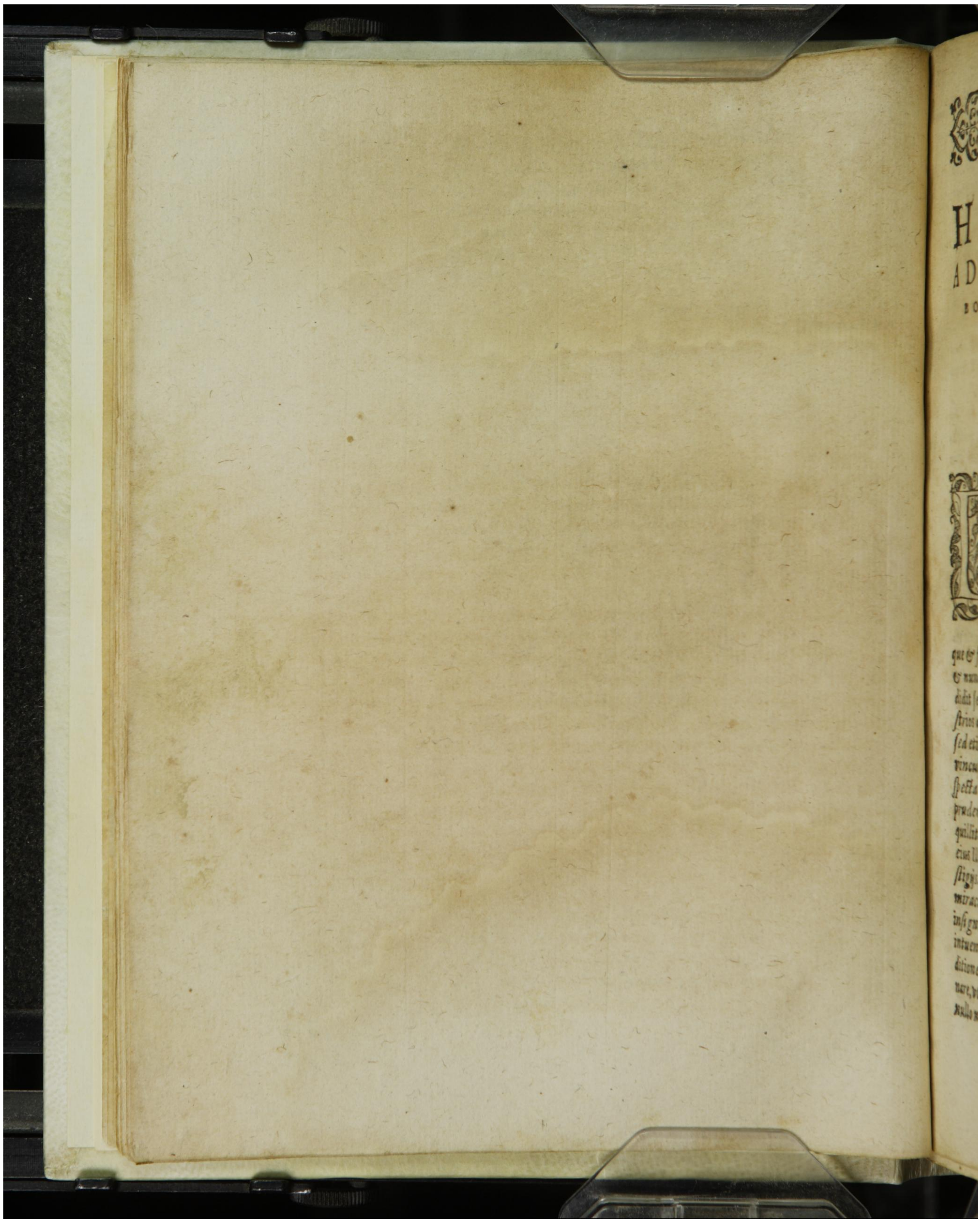
Effigiem Lector viuam dulcißime cernis
Bauhini celebris magnæq́ Machaonis artis
Doctoris: qui, quam latus patet orbis ab Austro
Solis ad occidui tenebras, Zephyrumq́ madentem,
Perfacilè in cœtu Medico Clarißimus Vnus.
Gallica namq́ suum decus hunc laudatq́ fouetq́,
Hunc Itala, et toto celeberrima Teutona cœlo
Terra colit. Princeps hunc Illustrißimus Heros
VVirtembergiacus, patuli qui Solis vtramq́
Innumeris replet sedem, Virtutibus amplam,
Censorem vsurpat cunctis in rebus agendis.
Hic fontem eximium, messes per mille latentem
Bollbemij (. Filsus quâ præterlabitur amnis.)
Duxit in apricum Solis: rimatus et omnes
Venas, virtutesq́ omnes: quos pellere morbos
Is valeat, quantumq́ ægris conducere membris:
Hoc docet in libro cunctos, queis morbida curæ
Corpora longæuis vel conficiuntur ab annis

Ergo Deo primum, post Illustrißime Princeps:
Mox Bauhine tibi, Medicorum gloria magna
Grates, monstrato hoc mirando fonte canantur.
Faxit & Omnipotens, vt quò Fons ille saluti
Est multis: tantò sit gloria maior in orbe
Nominis vsq; tui: donec mortalia summi
Gaudia suscipiant sine fine emarcida cœli.

Fecit M. Casparus Rottner Diuini ver-
bi minister in Bottvvara Vvir-
tembergica.

12a
2

LIBER PRIMVS HISTORIAE ADMIRABILIS FONTIS BOLLENSIS MEDICATI, NVPER detecti in Ducatu Vuirtembergico, potu & balneo vtilissimi.

Qua occasione fons detectus Admirabilis: in eo fodiendo reperta: eiusque aquarum examen multiplex.

CAPVT. I.

VCATVS *Vuirtembergici admiranda felicitas eximiè apparet ex eo, quòd in summa pace, præter insignem rerum necessariarum ad victum abundantiam, vt frumenti & vini, montium item fertilissimorum, fluuiorumq; copiam, vrbium, castellorum munitissimorum, pagorum cultissimorum frequētiam, nobilissimorum præterea virorum, omniū facultatum Doctorum clarissimorum, artificum adhæc industriorum varietatem atque frequentiam; Thermas quoque & fontes medicatos mortalium generi multum profuturos habuerit semper, & nunc etiam longè vberius exhibeat. Et quod regionem hanc illustriorem reddidit semper, & meritò etiam reddat, præclaros profectò eosq; magnanimos, industrios atque excellentissimos Duces & Principes, præcipuis non solùm Germanæ, sed etiam exterarum regionum Principibus aut affinitatis aut arctiore sanguinis vinculo iunctos. Et vt de ijs loquar, quorum virtus mihi propius cognita atq; perspecta est, quantus quæso vir fuit Illustriß. Dux Christophorus F. M. quanta prudentia administrauit Ducatum? Imo quanta felicitate eundem sub pacis trāquillitatem reduxit & in eadem conseruauit? Pientissimæ quoque mem. filius eius Illustriß. Dux Ludouicus, quanto omnium cum applausu patrijs institit vestigijs. Hos felicissimis auspicijs sequitur ingeniosissimus, diligentissimus & ad miraculum vsque solertissimus atque industrius Princeps noster Fridericus, ob insignes virtutes, genijq; illustres dotes nec inferior suis cognatis, nec vlli penitus intuenti secundus? Hic susceptam per Dei gratiam, hæreditariam à prioribus ditionem, in felici suo statu non conseruare modò, sed eandem egregiè etiam exornare, vtilissimis bonis, in subditorum & exterorum etiam commodum, ampliare nullo non molitur conamine. Magna sanè in magno Duce virtutis specimina, &*

Ducatus Vuirtemb. fœlicitas.

Duces Vuirtemb.

quæ vel in solo Admirabilis fontis & balnei Bollensis liberalißima institutionē præclarè elucescunt: Cuius quidē historiam in præsentiarum texere fert animus.

Occasio per quirendi fōtis Admirabilis.

Cum anno salutis millesimo, quingentesimo, nonagesimo quarto Illustriß. eius Celsitudo monita esset fontem medicatū in Ducatu suo Vvirtembergico extare, Sittere vulgò dictum, propè pagū Boll inter Göppingam illam ob acidos fontes percelebrem, & Kirchen vrbes: mox idem Illustriß. accersitis vndique industrijs & indagandorum fontium, separandi medicata à non medicatis, insulsaq; à salsis, peritis artificibus, Fontis exactam perquisitionem instituit: terræ viscera perquiri, fontisq; alueum foßione detegi iußit, adeoq; eo ipso loco quo fons apparebat, Thermarum egregia posuit initia. Interim dum hæc peraguntur, varij morbidi aqua eius vsi felicißimis auspicijs persanantur. Nec contentus Illustriß. Princeps, præterito anno Stuccardiam me quoq; Ordinarium suum accersit, multaq; mirabilia atque præclara de dicto fonte apud multos spargi narrat, iudiciumque meum, vt est in indagandis rebus solertißimus, exposcit: suadeo ego officiosè, vt examinentur omnes, qui vsi sunt eo fonte, quod quidem eius mandato factum est: testimonia & historiæ ad me Mompelgardum missæ, vt diligentiùs ponderentur atque considerentur. Interim liberalißimè omnibus & singulis permissum fuit, per annum eodem fonte potu vel balneo gratis vti: quo elapso, me denuo ad se vocat Cels. E. anno videlicet millesimo quingentesimo nonagesimo sexto, ipsis Iulij Kalendis, vtque dictum fontem, eiusdem mixturam, mixturæ rationem diligenter peruestigem iubet: effecta item eiusdem annotem sedulò, adeoq; integram eius conscribam historiam: omnia in eum finem, vt tale & tam insigne bonum non tam in subditos quàm peregrinos, qui se eò sanitatis gratia conferre volent, vberrimè redundare poßit. Cuius quidem mandato, vt æquitati consentaneo, liberalitatisq; pleno, obtemperandum mihi erat, cum Illustriß. E. C me iam ante viginti quatuor annos Basileâ euocatum liberaliter fouerit, & pro officioso atque fideli Medicô suo ordinario agnouerit semper. Sed ad fontem iam accedamus, quē anno 1596. Augusti 23. adij, eiusq; situm, vt fieri oportuit, primùm intuitus sum.

Fontis Admir. descriptio.

Is est in ea Germaniæ parte, quæ Iulio Cæsari Hercinia dicta olim, nunc verò Sueuia nominatur, in Ducatu amplißimo Vvirtembergico, sub præfectura Göppingensi, in eleganti planitie prope Boll pagum, de quibus postea, vt & de locis vicinis exactius, vbi fontem descripserimus.

Fons cur dictus Zittere.

Fons hic, vt ab eius ἐτύμῳ ordiamur, incolarum etiam memoria Zittere vocatabatur, forte ab effectu, quòd tremori membrorum, Germanis zitteren *dicto, prodesset: vel quòd ijs in locis prata humidiora super ea ambulantibus tremere & moueri deprehēdantur, & quantum intelligere licuit ex senioribus in Boll (quos curiosiùs examinaui, & de omnibus circumstantijs perquisiui (vt ex historijs particularibus infrà patebit) erat in loco satis plano, nec altiores scatebræ profunditatem arguebant, prosiliente aqua ex durißimi saxi rimis & canalibus copiosè admodum. Huic aquæ innatasse aiunt nescio quid albidi, floris instar lactis, vt manu segregare innatantem arborem fuerint coacti. Odor eminus veluti, ul-*

phureus sentiebatur. Sepibus tantum primùm circumdatus erat: verùm propter importunum pecudum & ferarum incursum, qui arceri non potuit, visum fuit incolis antè annos triginta eundem fornice obtegere: quod vero redundabat aquæ, per alueos in animalium vsum profluebat. Narrant ijdem multos ex fonte hoc salubriter bibisse, saporemq; veluti ouorum coctorum deprehendisse, talesq; etiam ructus excitasse epotum. Meminerunt quoque iam ante 50. annos, quosdam tuguriola propè hunc extruxisse fontem, in ijsq; aquâ prius calefacta lauisse, multosq; etiam felicissimis sanitatis auspicijs hausisse. Nuper verò, cum Illustriss. Duci Vvirtemb. Principi meo clementiss. Deus Opt. Max. amplissimum Ducatum Vvirtembergicum, vnanimi omnium suffragio concessisset atque subegisset, is statim accepto rumore de hoc fonte vndique sparso (vt iam antè dictum) prudenter cogitauit conducibile fore contenta peruestigari metalla, succos item, lapides & terras perquiri, separariq; aquarum scaturigines medicatas à non medicatis, si quæ adessent: multi namque sibi persuadebant adesse etiam scaturigines salsas, quæ separari possent ab alijs non salsis, eo modo quo separatæ in varijs salinis, & potissimùm Comitatus Burgundiæ, sicuti & in salinis Sanau, Illust. E. C. (vbi in profundo sunt vicinæ scaturigines dulcium & salsarum aquarum) apparent. Idem etiam videmus circa fontes acidos & circa calidos. Vt autem hoc fieret commodius, fissæ & perfractæ fuerunt rupes, vbi plures & varij reperti lapides scissiles, quorum magna pars domibus integendis in Boll pago inseruiunt: quosdam etiam videas tenues, quadratos instar pugillarium, valdè fragiles & inutiles ferè. In fissilibus lapidibus variæ apparent figuræ, quarũ aliæ serpentes, aliæ limaces, cochleas, chamas, mytulos, exprimũt, omnia sanè eiusmodi vt artifici sculptoris pictorisue manu delineata videãtur. Reperiuntur etiã squamæ tenues cupri instar lucentes, quibus figuræ plures quasi insculptæ conspiciuntur, non aliter quàm in lapide scissili Mansfeldiano pisces. Impressa sunt & pectinum vestigia: cochleæ lapideæ figurâ marinis egregiè respondentes aceruatim obseruantur: concharum etiam lapidearum aliæ tenues, aliæ læues, oblongæ aliæ. Adsunt & cochleæ pulchræ limacum instar compressæ, & quos serpentes conuolutos dicas, ex duro lapide cinereo cum pyrite & sine pyrite. Reperiuntur quoque veluti cõtorta cornua, quæ Ammonis nominant. Limaces item quidam cupri modo lucentes, parui: belemnitæ varij, pyritæ adhærentes vel lapidi duriori, alij fuso muliebri similes parui, alij radiati, alij neutiquam obseruantur. Nonnulli reperiuntur, quos diffractos natura, dictu mirabile, in terræ visceribus coagulatos tanquam glutine interiecto reparauit: pyritæ multorum generum: quidã enim similes sunt fausel Arabum, compressi, quidã tuberibus racemosi, alij magni inæqualiter tuberosi, alij rotundi: sunt etiam qui cubis constent, sunt qui tabulis: diceres arte elaboratos ad figuram adamantum vel rubinorum expolitorum, cupri modo lucentes. Nonnulli asperi, opaci, minimè lucidi, longi, vt obiter inspicienti ferrum esse videantur: non pauci exprimunt galeros, galeas, faciem & alias partes humanas, & alia permulta. Ludit hîc quoque natura lapidibus paruis canaliculatis, quorum extrema

Fons cur & quando fornice rectus.

Fontis antiquitas.

Varia reperta fodiẽdo puteum.

Lapides fissiles picti.

Belemnitæ.

Pyrites.

Quinque lineæ transuersæ distinguunt, stellarum radiantium instar: alios videas stellam referre marinam. Similes proposuit & Gesnerus libro de fossilib. & lapidum figuris. Adsunt etiam lapides duri admodum, cinerei, figurâ cucurbitæ, lagenæ, phialæ, auellanæ, amygdalæ, lapidis Iudaïci officinis dicti, globuli, pilæ palmariæ &c. Atque ista quidē omnia in terra nigra & lapidescente conspicere licet, vel etiam in lapide scissili nigro, eoq; molli, qui aëri expositus, facillimè in tenues dirimitur lamellas, & tandem confriatur. Sed & alij obseruantur lapides duri, cinerei, quibus adhærent fluores albi & pyritæ, belemnitæ, cochlitæ, & eiusmodi: alij item diuersi coloris, sublutei, virides &c. Inter eos qui cinerei sunt, nonnulli fimbrias habent vtrinque fluoribus albis ornatas, quos non temere quis Laridum petræum dixerit. Denique tanta & tam admiranda hîc conspicientibus figuratorum lapidū obijcitur varietas, vt ea vix ac ne vix quidem describi vel possit, vel pro operis instituto etiam debeat. Et integrum hîc quidem omnibus, Philosopho præsertim, admiranda naturæ, vel potius huius summi opificis opera admiratione quadam contemplari, cui tot naturalium icones, tot figurarum varietates non oculis modò obijci, sed intimis terræ visceribus comprehendi visum fuerit: nimirum sanè hoc ipsum θαυμαστὸν homini curioso, & publico & proximi bono consulere volenti ingenerare possit, & meritò etiam debeat. Sed præter illa omnia elegans adest bitumen, Iudaico vulgo dicto persimile, nigrum, lucidum, friabile, & quod igni admotum flammam facillimè concipit, odorem bituminosum, qualis in trifolio asphaltite obseruatur, redolentem: Id & in lapidis fissilis interuenijs reperitur, quod interdum interiectæ squammæ lucentes albæ distinguunt: cæterum inter quos lapides inuentum mihi hoc bitumen, varias ceu serpentum figuras exhibent. Hæc omnia diligenti perscrutatione obseruaui ipse & collegi & reposita curiosiùs reseruo. Sed ipsiusmet aquæ naturam vlterius perpendamus. Ea nec frigida omnino, nec vsquequaque tepida, sed subtepida, si Fallopij vocabulo vti liceat. Hyeme non congelatur, vt aiunt. Andernacus de aquis Badenwilensibus ait: Iuxta scaturiginem tepidæ sunt, nimirum quòd ignis subterraneus vel extra canales sit, vel copiâ aquæ affluentis obtundatur, alioqui calidior. Quòd verò Mirabilis hic fons minùs friget, eadem fortè erit ratio, accedente etiam interim pro fomite bitumine vel succino nigro. Sanè Georgius Agricola in libro, quem scripsit de subterraneis, materiam ignem fouentem atque conseruantem ignem in subterraneis ait esse bitumen. Et Nicolaus Dortomannus Profess. Monspess. lib. 1. de Thermis Bellilucanis cap. 7. vult calorem thermarum ab igne subterraneo dependere. Et c. 8. fomitem & pabulum ignis & caloris potissimum esse bitumen, quòd solum in aqua flagret. Georgius quoque Morellus lib. de medicatis aquis agri Patauini ait, Bitumen accensum non solùm in aquis nō extinguitur, sed eas mediante igne in propriam naturam conuertit, adeo vt nulla sit materia quæ faciliùs flammam concipiat atque accendatur quàm sulphur, & quæ diutius ignem seruare possit quàm bitumē: & ob id ij qui ignes in aquis inextinguibiles parant, compositionibus talibus bitumen semper admiscent, vel ea saltē, quæ bitumine cō-

Aqua subtepida.

Bitumen.

stant. Quamobrem facilè quis concludere queat, aquis thermalibus omnibus calidis necessariò adesse bitumen. Scio quidem Andream Paccium caloris fontium fomitem negare esse bitumen, & asserere esse potius sulphur: quæ quidem sententia disputationem longè amplißimam requireret. Non me quoque latet Io. Goeb. in lib. de balneis S. Anneberg. asserere causam leuis teporis sui balnei pendere ab aluminis lapide: an alumen calorem faciat actualem vel foueat potius ignem calefacientem aquas perpendant alij: sed sufficiat mihi αὐτοψίᾳ *deprehendisse ipsâ, fontem nostrum Admirabilem per bituminosos canales & per gagaten etiam lapidem siue succinum nigrum trāsire, vt & infrà subiectis patebit historijs. Nam & fossores altiùs scaturiginem fontis Admirabilis perquirentes, lapidem quem vocant* Schvvartz augstein *vel* agstein *repererunt: huius generis habeo repertum & collectum in scrobe lapidis scißilis, non ita longè à fonte distante. Sunt autē hi tenuium laminarum instar, lapidem fißilem referentes, duri, nigri, reperti inter lapidem fißilem ad altitudinem sex cubitorum: hos qui reperit, mihiq́ dedit lapides fossor, idem fodiendo puteum & in alijs vicinis huic locis circumcirca obseruauit: inter eos verò aliquos, qui trium quatuórve digitorum spißitudinem adæquabant, expolitioni & operi alicui idonei: quorum nonnunquam vna vice tantam effodit quantitatem, vt ciuibus vrbis imperialis* Schvvebisch Gmind *pluribus vendiderit florenis, à quibus & summè expetuntur & perquiruntur huiusmodi lapides, imaginibus sculpendis & globulis precarijs similibusq́ conficiendis conuenientes. In varijs locis versus* Kirchen *reperitur. Dn. D. Gadnerus maximum mihi donauit lapidem Gagatem ex loco aliquo, Bollensi agro vicino, quod lignum nigrum lapidescens quis poßit existimare ob similitudinem fibrarū. Aiunt Bollenses intellexisse se ab auis & proauis suis toreutas commercatos fuisse in Boll, & torno lapides hosce artificiosè elaborasse. Hunc autem lapidem esse gagaten siue succinum nigrum, satis apparet ex odore bituminoso quem frictione concalefactus exspirat, quòd item paleas attrahat, pilos, festucas, & similia: & igni admotus, flammam facilè concipiat, quæ succino propriè adscribūtur: nec ita multum differt à bitumine, cui varijs in locis vicinis iungitur, præterquā soliditate. Atque hactenus quidem de plærisque iis, quæ in fontis mineris, & circa eundem reperiuntur. Iam verò ad ipsius aquæ examen propius accedendum. Cuius naturam, vt rectius perquirerem, eam primum per filtrum destillaui, more & ratione ab artificibus præscripta, in qua tamen filtratione nihil quod admodum sit notatu dignum, deprehendere licuit. At sub finem Augusti, cum aquam in vitro Soli exponerem, sequenti die aliquid in ea subcærulei innatans apparebat: hæc cum mihi ex insperato postea & per incuriam fuisset profusa, aliam mense Septembri exponere oportunum duxi: atque in hac apparebat aliquid albidi: reliqui ad solem per dies octo circiter: tandem consumpta euaporataq́ aquæ portione maiore, internè ad vitri latera circulus substantiæ craßioris & terrestris, colorisq́ albi adhærebat, cuius portiones gustatæ salem omnino repræsentabant, quod etiam alijs visum quibus degustandum obtuli. Albida etiam quædam ad tactum*

Gagates siue succinum nigrū.

Destil. per filtrum.

Consūptio aquæ ad solem.

Sal.

subaspera deprehensa, innatabant. Simili etiam ratione procedendo aspera innatantia & florem salis deprehendi in fonte aquæ acidæ S. Petri in valle Grisbachiana. Septemb. 9. cum pluuiæ ingruerent, obseruaui ab his hunc fontem neutiquam turbari, limpidißimumq; remansisse, licet totum triduum continuò pluisset: odor tamen eius maior interdum, interdum verò minor sentiebatur. Subinde interim quædam albida innatantia, modò subcærulea, idq; aliàs parcius, aliàs copiosius obseruabantur. Aquæ putei altitudinem 8. Septemb. quadraginta pedum esse ipse deprehendi. Septemb. 14. sub vesperam cœpit puteus euacuari, & decima septima mane cum ad nouem pedum altitudinem aqua exhausta esset, ea mihi visa est magis, quam anteà, sulphur redolere, saporq; nonnihil diuersus à priore.

Non turbatur. Puteus cœptus exhauriri. Cerui.

Sept. 20 cum in educenda aqua pergeretur, narrabant operarij sub crepusculum ingruente nocte ceruum aquæ fortè medicatæ desiderio accurrisse. Octobris etiam 5. cominus in planicie visos ceruos. Ipse quoque 14. Octob. duos in eadem planitie vidi balneo vicina: & licet ducentæ circiter circumcirca laborarent personæ, non tamen exterritos aufugisse, fortè æstu quodam eius hauriendæ gratia percitos. Ita etiam animaduerti, dum hauriretur hic fons, boues gregatim & quasi vi compulsos ad fontem hunc Admirabilem accurrisse: quod non sine insigni aliqua ratione à brutis alioqui factum, nemo profectò est, qui non suspicari poßit. Similem historiam recenset Fallopius, quam infrà adscribemus, quæ docet, boues affectos renibus vtiliter aquam quandam hausisse. Septemb. 19. gobios fluuiatiles quos vocat Hadrianus, Germani Grundelin, *in aquam nostram medicatam Bollensem ieci, in eaq; superstites mansère vsque ad 23. aliter sanè quam in Griesbachianis aquis, in quas & pisces & ranæ iniectæ, ilicò velut moribundæ inuertebantur, vt primum autem exempti in aquas coniecti sunt dulces, mox ad se redeuntes vires recipiebant, adeoq; quasi ex somno vel morte resuscitati videbantur, quos prius ebriorum more soporatos dixisses. In aquam medicatam oppidi Canstat, & fontem ad Nicarum è regione ferè versus molam, pisces iniecti planè moriuntur. Octob. 4. cum ad octo circiter pedum altitudinem fons fuisset exhaustus, aquæ huius, quam prius sæpe gustaueram, poculum hausi integrum. Sequenti die horâ quinta matutina cœpit audiri strepitus aquæ ex scaturiginibus, riuuli cuiusdam instar influentis: manè bibi cyathum plenum aquæ fontis Admirabilis non calefactæ. In mensa aliud nihil bibi præter aquam hanc Bollensem, cum tamē ab octo ferè septimanis nihil aliud quàm acidos hausissem fontes: Volui autem hoc maximè tum vti, vt & odor & sapor & vires eius meliùs mihi innotescerent. A prandio circa secundam, & euacuato penitus puteo memet in eundem demisi (aptata sub axillis zona è chorda, ne vel vertigo infestaret, vel ea obrepens deorsum præcipitaret) atque ex vtraq; scaturigine tria hausi pocula, & exactioris contēplationis ergò per quadrantem horæ permansi. Interim aqua copiosè decidens frequentibus & magnis excipiebatur ac educebatur situlis: odor mihi videbatur aquæ sulphureus, sapor & ineffabilis, nec gratus admodum, nec etiam vsque adeo ingratus: palatum tamen exsiccabat, quod & iam priùs animaduerteram. Ex cuius*

Boues ad fontem accurrentes. Pisces non offendūtur. Potus aquæ. Descensus in puteum.

potu nullam inſignem ſenſi mutationem, licet veſperi in cœna ad potum ſolius aquæ Yebenhauſenſis *acidæ redierim: ventriculus vtraſque ſine moleſtia admiſit. Inſignis vir D. Daniel Moſer, Conſul Göppingenſis, qui nobiſcum aderat præſens, cum hortum admirabilem inſtruẽdum atque adornandum curarem, narrabat ſe odorẽ aquæ medicatæ Mirabilis ex pago Semingen ſenſiſſe. Sed auidiùs inquiſitioni Admirabilis huius fontis inhians lagenam vnam hauſi de ſcaturigine maiore profluente à meridie Gembingen verſus, alteram de minore, quæ eſt verſus Boll, in orientem procurrens, vtraſque deſtillandas. Hoc eodẽ die videlicet 20. Octob. aquam ex ipſis fontis Admirabilis ſcaturiginibus in poculis duobus argẽteis repoſui & reliqui in ijs ad Octob. 23. tunc deprehendi poculũ paulò maius ex argento minus puro ſubuiride & ferè croceum redditũ, innatabat verò quiddam quaſi oleaginoſi: aqua autem ipſa videbatur putreſcere. Alterum poculum minus ex puriore argento nõ erat immutatum nec aqua corrupta & reſidentiæ expers, ſupernatabat tantum aliquid albicans. In ſcutella ſtannea ſiue è plumbo albo, albuminis quiddã etiam ſupernatabat: in fundo arenulæ aliquæ, (quæ tamẽ fortè aliunde) in partibus quibuſdam ſcutellæ maculæ aliquæ nigricantes & albicantes conſpiciebantur, & in ſuperiore aquæ margine erodi ſcutellam deprehendimus. Octob. 7. aquas ex vtroq; latice fõtis Admirabilis antè exceptas,* in Kirchen *delatas, cum Ioh. Lutz Pharmacopœo deſtillaui, eademq; ſimul opera aquas acidas propè Hatheuen: ac primum quidem in Balneo Mariæ, deinde in cineribus, ponderatis ijs priùs in eadem phiala vitrea: ſed aqua ſcaturiginis maioris tantillo ponderoſior videbatur. In deſtillatione liquor prodiens primò, ſecundò, & tertiò, non admodum gratus erat: quippe loturæ boli ſaporem referebat, deſumptũ fortè vel à ſciſſili lapide, vel ab argilla, vel ab vtriſque. Ambas etiam aquas deſtillauimus in cineribus, idemq; aderat ſapor. At is quem ex acido fonte deprehendimus, magis diſplicuit: de quo ſuo loco. Reſidentia pauca fuit, eaq; alba & inſipida: in omnibus deſtillationibus, immiſſis nihil adhæſit bacillis. Octob. 21 eandem fontis Admirabilis aquam in ædibus D. Lutz Pharmocopœi Kirchenſis decoximus, idq; in patella ærea: cuius vnciæ 40. reddiderunt ſalis albiſſimi ℈j gr. iij. ac ſuperiora quidem magis ſalſa erant, quàm quæ in fundo. Idemq; planè euenit eâ ad ſolem conſumpta, materia quædam alba admixta videbatur. Octob. 22. eiuſdem vncias 50. decoximus: reſultauit ſalis albiſſimi & leuiſſimi, neutiquam tamen acris, ʒ ß. In cacabis verò, quibus aqua balnei huius noſtri incoquitur, accreſcit lapis cruſtoſus, ſpiſſus, durus, &, quâ cacabo adhæret parte, cinereus: reliqua albus, puluere albo ſparſus, quem ægroti balneantes, balneo egreſſi ſalubriter ſuis inſpergunt vlceribus. Circa fontem hunc Mirabilem, viciniſque locis abundat argilla, partim cærulea, partim albicans, luteóque etiam conſperſa colore. Ea ſaporis eſt haud ingrati, ſubadſtringens & emplaſtica admodum tenaxq; eſt, exſiccata duriſſima redditur inſtar lapidis ſciſſilis cui ſuccumbit. Hac argilla vtuntur figuli in pago Eberſbach, elegantiaq; ex ea parant pocula. In locis quoque vicinis terra quædam rubicunda obſeruatur, quæ argillæ quoddam genus,*

Probatio in poculis argenteis & ſcutella.

Deſtillatio.

Cõſumptio per coctionem.

Lapis in cacabis cruſtoſus.

Argilla.

Lapides vitrei.

fornacum vsui inseruiens. Allati mihi à quodam ex sylua versus Gruibingen quidam quasi lapides, eorumq́; plurimos obseruasse aiebat in sylua quæ olim fagorum, nunc autem diuersarum arborum. Hi veluti lapides nigri sunt, vt succinum nigrum, splendidi, solidi, porosi subinde, fragiles, & qui igni admoti dißiliunt, similesq́; scoriæ fodinarum in S. Maria in Leberthal *vel in Gerard Mengni, videntur aliquid cum vitro habere commune: Quid si olim in sylua prædicta paratum fuerit vitrum? Lapis hic contusus & in vase terreo igni appositus & in multas horas relictus fumum de se non reddidit, nec vllatenus colorem mutauit. Integer in ignem iniectus incanduit & in particulas dißilijt, eiusque pars liquefacta coaluit rursus vitreæq́; materiæ instar apparuit, vt ipse expertus sum in Kirchen Octob. 23. Clariss. vir D. Georgius Gadner I. V. D. & in metallis separandis & probandis experientißimus atque peritißimus, cum ab Illust. E. C. quem probaret pyrites 3. Nouemb. offerretur, post exactam examinis trutinam deprehendit*

Argentum. *in 50. libris eius contineri drachmas duas argenti, nullum autem cuprum in eo reperiri, sed tantum esse* ein Vvasserkiss *vt vocant: splendorem verò eius esse à sulphure. Pantaleon* Keller *Illust. E. C. Chymicus, qui & aquam destillauit &*

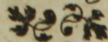
Chymici probationes. *metallica fudit, deprehendit, vt scripto annotauit, in aqua Admirabilis huius fontis contineri sal, alumen & vitriolum: marchasitam autem & carbonem nigrum (ita enim vocat succinum & bitumen) resolui in sulphur: ex marmore (ita vocat*

Sulphur. *fluores albos) & lapide scißili emergere alumen immaturum, addebat præterea se*

Alumen. *in marchasita inuenire omnis generis metallica, sulphur, sal, vitriolum, alumen, antimonium, ferrum, plumbum, argentum, cuprum, & lapides lazuli colore: verùm separari non posse, quòd sulphur & antimonium illa consumant & in fumũ resoluãt, marmoris mercurium siue aquam, sal, & sulphur igne consumpta fuisse: succini nigri mercurium in oleum resolutum esse, sal & sulphur combustum, in oleo eius tamen remansisse adhuc sulphuris partem: belemniten habere perfectum sal, vnà cum materia ad vitriolum accedente & sulphure: lapidem scißilem reliquisse olei modo sulphur & mercurium, nec non argenti parum. Sanè obseruatione hoc dignum est: cùm Pantaleon lapidem scißilem per descensum, vt vocant, destillatione experiretur, ceu oleum nigrum in subiectam aquam affatim deflu-*

Vitriolum rubrum. *xit, quod copiosè innatãs postea ab aqua separatum: cùm autem aquã aliquot diebus in vase reliquisset, ex improuiso apparuit vitrioli rubri, instar sacchari candi tessellatim concreti, copia, quod planè vitrioli communis saporem referebat.*

Aqua autem prædicta, in qua vitriolum repertum, iniecta gallarum decoctione, nigra reddita est.

De puteo

De puteo fontis Admirabilis, domo, cacabis ac alijs.

Cap. II.

PVteum admirabilem aquæ medicatæ Bollensis (in quo fodiendo prædicta metallica reperta sunt) accepi ad 217. pedes geometricos effossum in altitudinem, ad latus acto cuniculo ad 32. pedes. Fossores & aquileges dum fodiunt, tandē ad scaturigines fontis medicati binas magnas peruenerunt, è lapide scissili, vt aiebant, erumpentes, qui in monte vicino & proximis locis plurimus conspicitur. Scaturigines fontis. *Scaturiginum verò (vt suprà meminimus) altera in meridiem, altera in orientem profluebat. At altius fodiendo progressis, tertia etiam se offert parua, nonnullis salsa credita, cuius cursus præcedentibus duabus oppositus, in aduersam planitiē pertendit. Cæterùm fossores pulchrè lapidibus munito puteo, relicta parua hac scatebra & altitudine 135. pedum, per transuersum structo tabulato ex materia querna, superinductaq; argilla plurima, cauerunt egregiè ne duæ illæ aquæ medicatæ scatebræ, quæ tabulato sex pedes altiores sunt, in inferiorem possint defluere cauitatē. Deniq; & puteum ipsum magnis lapidibus, cæsis, duris, albis, & valdè asperis, ex Eberspach (abest inde locus hic duarum horarum itinere) ad vectis muniuerunt. Porrò à fornice tabulata supradicta in puteo, ad supremam terræ faciem pedes sunt 76. Supra terram paries putei è dictis lapidibus ad pedes duodecim extat. diameter putei est pedum 9. Septemb. die 8. aqua puteum ad pedes 40. replêrat, sic vt ad supremam terræ superficiem vacui superessent, pedes 36. adeoq; quò aqua posset effluere in locū effluxui consuetū priusquam effoderetur puteus, ad pedes 27. opus esset accrescere. Septemb. 24. vesperi nunciabatur, aquā 42. pedes cum semisse altam deprehensam. Porrò cochlides scalæ puteo adædificatæ sunt, vt crateri prospiciatur excipiēdæ aquæ, quæ in putei supremū rotis subuecta eleuabitur, inde in solia balneorū deriuāda. Domus autē ipsa magnifica est & splendida, quā magnis sumptibus Ill. E. C. curauit ædificandā.* Domus. *Multis instructa hypocaustis, & cubiculis, denique & hospitio. Balneo ea capacitas, vt magno personarum numero lauando satis sit futurum. Quin eâdem in domo etiam, ne quid languentes desiderent, erit officina pharmaceutica insignis Pharmacopœi Domini Ioh. Lutz.* Pharmacopolium. *Me consulente cacabi ac coopercula ita parabuntur, vt aqua stillatitia possit excipi ad potum, & vapores ascendere per canales adaptatos foraminibus in medijs cooperculis (vt pro arbitrio occludi recludiq; possint) in cubiculum, quod cacabis imminebit: canalibus autem siue tubulis imponctur domuncula, in qua sedebit æger super cathedram ligneam vel asserem magnis foraminibus peruium. Porrò domuncula seu cibotion ita apparabitur, vt caput extet solum, ita circumquaque munito collo ne ad caput possint ferri vapores. Quòd si calor nimius obfuturus fortè videbitur alicui, tubulo obliquo sellæ*

Cacabi.

Vaporaria.

apposito deriuatus calor temperabitur. Si quis autem crure solo aut brachio vaporem volet excipere, in eum quoque vsum suæ erunt capsulæ tubuliq; accommodati. Pro administrandis quoque stillicidijs seu embrochis necessaria instituentur. Hortus ante domum & balneum. Quæ omnia vt benè & citò expediantur, Illust. E. C. Octob 15. solertem architectum Georgium Stegele ad me misit. Eâ etiam imperante, hortum curauimus magnificum parandum operâ Ioh. Lutz hortulani Göppingensis & Ioh. Iacobi Alb Stuccardiani, adiunctis operis ducentis sexaginta tribus. Cæptum est autem opus Octob. 4. atque ita institutum, vt in aream vndique circa domum pedes centum & tredecim cedant. Fossa lata pedes 11. alta sex, quæ totum atrium ambit, ac puteum fontis Admirabilis includit. In quatuor angulis longiùs excurrunt areæ rotundæ, in singulis singulæ, pedes 26. latæ fossâ etiam prædicta extrinsecus cinctæ. Angulares areas quatuor intercedunt totidem in longum protensæ, magnæ, fossâ, vt priores, eâdem cinctæ. Adeoq; hortus hîc latè patet, quàm latè & domus & atrium, putà ad pedes 347. in externis horti duobus angulis duæ similes areæ rotundæ, locis autem intermedijs triangulares, fossâ, etiam cinctæ. In atrio aditus tres, quorum vnus in hortũ: in vnam fossæ partem deductus riuus, ita tamen vt ad eam partem, vbi fons, nequaquam perueniat, à quo curaui diuertendum quantum potui: reliquæ quæ circa hortum, fossæ aliunde deriuatas excipiunt aquas extra hortum, priusquã riuus fossas ingrediatur, duæ sunt piscinæ, quas reponendis enutriendisq; piscibus parandas curaui, vnam rotundam, alteram quadrangulam alterâ parte longiorem seu ἑτερομήκη. In atrio & horto ordo vnus consitus arborum fructiferarũ, pomorum, pyrorum iam satis adultarum & insitarum, Gæppingæ emptarum. Absunt à fossa singulæ pedes decem cum semisse, à se inuicem triginta vnum. Est in horto & alter ordo, sic vt liceat intus quoque circum hortum in vmbra obambulare, nec non in areis tum rotundis tum triquetris diuersorum generum conspiciuntur plantatæ arbores. Pari ratione & extra fossas tres arborum variarum ordines dispositi visuntur, quarum aliæ inserẽdæ, aliæ insitæ, aliæ sui generis. Sed & campum sclopetario exercitio destinatum duo ambiunt ordines. Cæterùm per æquoris illius prata, quà à balneo Admirabili in Boll pagum itur, ad agrorũ margines, binos arborum ordines plantandos curaui. Sic vt earum, quæ iubente me consitæ sunt, numerus ad 550 ascendat. Ne autem incuriâ vlla hæc pereant decora, præfectus est horto Cepuros, qui plantas excolat & stirpes necessarias in eorum vsum, qui aqua hac medicata fruentur. Denique vt numero dicam, nihil Ill. E. C. eorum omittit, quæ ad exornandum hunc Admirabilem fontem, tum valetudinem ægrotorum, qui ad has Aquas venient, procurandam pertinent. Adsit porro Deus propitius heroïcis, omniq; memoria dignißimis cæptis. Iam ad situm veniamus. Balneum hoc cum suo fonte & domo magnifica, in prato positum est amœno, non valdè humido, cui vicinæ ædes nouæ ciuibus Bollensibus, qui bombardis ad scopum collimant, deseruientes: circa quas, præter recens plantatas arbores, sunt quercus antiquæ, quibus ad salubriorem vmbram æstiuos soles exclu-

Hortus.

Arbores plantatæ.

Hortulanus

Bombardis destinatus locus.

suram salices crebræ adsitæ. Quo loco non importunè varios instituunt lusus, quibus se recreant & quibus qui se lauant, honestæ recreationis & exercitationis gratia frui poterunt: nec desunt collusores, cùm tanta præsertim omnis generis hominum è vicinis locis frequentia eò confluat.

De pago Boll, incolis, ac aliis locis in quæ è domo balnei ab Ill. E.C. instituta, éque colle proximo Eichelberg patet prospectus.

Cap. III.

Tantillum à fonte nostro medicato abest pagus Boll, vt vno horæ quadrante facilè conficias, itinere iucundo per prata & agros. Is autem non minus amœnus quàm magnus, loco situs est partim plano, partim cliuoso: in quo domus circiter 160. satis commodè ædificatæ, lapide scissili tectæ. Sed præcipua, vt par est, templi amplitudo & structura, in quo mihi sequentia obseruata. Lapis olim portæ templi adpositus, cũ hac visitur inscriptione, (literis, non illis quidem Romanis, sed ad Gotthicas dictas accedentibus:) II. Calend. August. dedicatum est hoc templum in honorem Domini nostri Iesu Christi & sanctæ Mariæ. In ipso templo scuta antiqua sunt renouata: vnum cum hac inscriptione Der Graffen von Rawenstein alt wappen Fraw Berchten der ein mann, *h. e. Comitum à Rawenstein vetera insignia, vnde oriundus, Dominæ Berchtæ primus maritus. Anno 1531. alterum cum sequenti* Graff Heinrich von Irtzberg der dritte mann, *h. e. Comes Henricus ab Irtzberg tertius maritus. Propè templum est sacellum, cui adscriptus annus 1464. In sacello ad mortis effigiem legitur:* Templum.

Schawen an arm vnd reich
Ihr werdend all mir gleich, *id est,*
Contemplamini pauperes & diuites,
Similes olim mihi eritis.

Nec sua Bollensibus deest curia seu domus, vt hodie vocant, senatoria, neutiquam spernenda, &, vt locus fert, satis instructa, quæ me fontis Admirabilis historiam pertexentem ab Augusti mensis 23 ad Octob. 25. excepit. Puteos passim est videre multos, maiores, minores: vnum etiam magnum extra pagum: atque hosce quidem non altos admodum, aqua tamen laudabiles. Medium verò pagum interluit riuulus. Incolis statura mediocris, quorum plures videas senes qui etiam ad centum perueniunt annos, id quod aquæ medicatæ beneficio fieri persuasum habent quidam, qui etiam malè affecti, ad eius haustum confugiunt: Domus senatoria. Putei. Riuulus. Incolæ.

opes non pœnitendæ, vestitus honestus: in agris colendis laboriosi, diligentes: erga aduenas officiosi, humani: in audiendis concionibus, quantum ego quidem animaduertere potui, seduli. Victus satis lautus & panis laudatus. Est & ijs

Vaporariū.

vaporarium satis commodum & amplum, in quo ipse & sudaui & laui: id valdè frequentant & sæpè scarificant: eoq́ nomine balneatore & tonsore non destituuntur, (cui nomen Christophoro Guttenwirt) viro humano, in fracturis reparandis, luxationibus restituendis, aliisq́ Chirurgicis operationibus administrandis exercitato. Est & pago sua moletrina. Concionatorem habent do-

Concionatores

ctum D. M. Erhardum Frischmannum, eique doctum συνεργὸν adiunctum D. M. TobiamCeparium, vtrumque officio suo diligenter & fideliter perfungentem.

Hospitia. Equi.

Diuersoria tria, interdum plura: equorum non spernendorum, pecorum bonorum beneque habitorum copia.

Carnes.

Carnes in hoc pago & vicinis vt salubres existimem facit pascuorum bonitas, siquidem prata carum herba siue carui dicta, trifolia, aliæq́ salubres plantæ, de quibus post, conuestiunt.

Pisces.

Non longè inde, præter riuulos, flumina vicina Niccarus, Filsa & Lautter, pisces quidem primæ notæ suppeditant:

Vina.

Vina verò vicinia tota, eaq́ salubria, siticulosis balneatoribus & lauantibus expetita, oligophora, acerbitatis insignis nescia, si eligantur. Tenuioribus arentes fauces acidi fontes proximi, de quibus mox, colluerint: nec

Aues. Ligna. Aer.

aues & ligna desunt, quippe quæ vicini montes & syluæ subministrant. Aëre coniicio salubri & temperato vti, nec calore nec humiditate, nec frigore nimio (non enim altiores niuosi montes vlli in vicinia) infesto: aperto, libero, non vallibus concluso, non paludibus stagnisue nubilo, sed quem è riuulis & torrentibus aura lenis euentilet. Temperatioris autem aëris mihi fidem facit fructuum, vt pyrorum, pomorum, malorum cydoniorum, in hoc pago & viciniâ vber copia, cùm tamen hoc anno 1596. plærisque locis pluuiâ frigoreq́ enecti, cum aliarum arborum tum vitium flores fructuum spem omnem præciderint. Nec inefficax aëris salubrioris argumentum præbent hîc senes vegeti & alacres: sic vt melancholicis commodiorem locum, tam propter loci amœnitatem, quàm vicinarum vrbium, proximorumq́ castellorum & pagorum, de quibus post, vix queas reperire. Euntibus à Boll pago ad fontem medicatum & balneum, ad sinistram pulchri colles, culti agris, hortis, pratis, arboribus fructiferis mirâ voluptate ocu-

Feræ.

los mentemq́ perfundunt: nec minore montes proximi non admodum elati (in quibus apri, capreoli, cerui (qui hinc, vt suprà meminimus, progreßi ad fontem aquæ huius desiderio confluebant frequentes) vsque ad pagum Eichelberg, horæ circiter semißis à balneo itinere: inter quem & fontem medicatum Bollensem

Vvelden.

est ad colles pagus inter arbores fructiferas ferè latitans, welden im Hunerlaw dictus, à fonte vix horæ quadrantem remotus, in quo Septemb. 17. multa obseruaui pomorum & pyrorum genera. Atque ex istis quidem montibus torrens se præcipitat, fontem medicatum præterfluens, quem vbi præterijt, alteri ex ijsdem montibus orto miscetur, per scißiles lapides delapsus, id quod de altero

Riuulus.

quoque inaudiendum. Poßet in hoc riuulo pisc[...]na vna pluresue præter iam pa-

ratas asseruandæ propagandæq; piscium soboli parari: non longè autem à Bollensi balneo ponticulo iungitur riuulus ad pagum Pleinspach *tendens.*

Fons Planities.

Ante balneum & fontem medicatum circumq; est planities amæna, magna, fertilis, in qua prata optima salutaribus herbis donata. In agris ferunt zeam dicoccam, & zeæ genus vernum, quod Immer *vocant (de quo postea) auenam, pisa, fabam, viciam, linum, canabim, braßicam capitatam albam &c.*

Eichelberg pagus & castellum.

Eichelberg autem, de quo paulò antè, pagus est pulcherrimè situs ad montem, in quo variæ stirpes, in planitie mihi minimè obseruatæ. In hoc monte agri quò minùs arentur faciunt cliuorum præcipitia: quare ligone fodiuntur. Habet & salientis aquæ, bonæ, frigidæ scatebram.

Lapis cochlites.

Cum à pago ad castellum ascenderem, cochlitæ lapidis magni fragmentum inueni, vt in fine libri ex figura apparebit. Supra pagum in montis non admodum alti cacumine erat olim castellum, satis laxum (cuius etiamnùm apparent rudera) situ & prospectu amœnißimo, fastigio rotundo, liberum etiã circumquaque, & à monte maiore, qui retro est. Hinc audio pro paranda calce ad nostrum balneum ædificandum multos auectos lapides:

Fornaces calcariæ.

quando non admodum longè à monte Eichelberg Illust. E.C. fornaces calcarias tres magnas (apud quas fui Sept. 22.) exstruendas curauit, ad Mompelgardensium instar (vnde operas euocauit) è vimine plexo in turris modum fastigiatas, argilla intrinsecus oblitas. Cæterùm ex colle Eichelberg (qui horæ circiter semissem à fonte abest) & balneo medicato Bollẽsi eiusq; domo, & planitie, conspiciuntur vrbes, castella, pagi, montesq; excelsi crebri, quorum partem annotabimus, vt de fontis huius medicati amœnitate cõstet. Sicuti ex tabella chorographica quam à Philippo Gretter Ill. E.C. pictore diligentißimo, depictam sculpendam curauimus, manifestè apparebit. Porrò autem retro castellum hoc, ad sinistram, est mons syluosus, mediocriter altus. Inde aspicientibus offert se pagus (nisi prospectum eriperet interiecta sylua)

Hebschavv.

Hepschaw, *ita demonstrante rustico, horæ vnius itinere ab Eichelberg distãs, quem montes spectandæ magnitudinis parte postica claudũt.*

Vvilla vrbs.

Indidem & Willa vrbs (horæ semissem ab Eichelberg abest) conspicitur: (quod iter & ipse ab Ill. E.C. Vracũ euocatus secutus sum, per Eichelberg nimirũ & Willam, quam subiectum προάστειον *amplum, & vineæ frequentes decorant: accedit & vrbi dignitas à præterlabente fluuio ex* Lautter *deducto (duo enim fluuij eodem gaudent nomine) ex* Neidlingen *pago & castello descendente, quod à Boll quidem duas circiter horas cum semisse: à Willa autem horæ semissem abest.*

Lautter fluuij duo.

Incendium à cordo fœno.

Hîc libet obiter luctuosam intexere historiam: Octob. 20. cùm Kirchen contenderem, circa horam nonam in suburbio Willensi incendium obseruaui: nam animaduerso hominum concursu, auditoq; campanarum sonitu, in collem ad sinistram prope Vmbden subuehor, syluaq; eluctatus, fumum percipio densißima caligine horridum, quo loco horreum & stabulum vaccis Illust. E. C. destinatum, amplum, in quo cordi fœni vis magna. Feliciter autem in tanto infortunio ceßit, quòd, licet violento impetu debaccharentur venti, in plures domos contagij ignei

vis vlteriùs, non ſerpſerit. Incendij cauſſam referunt multi ad fœnum autu-
mnale nondum ſatis reſiccatum repoſitum. Eandem etiam cauſſam exiſtimant
concremati horrei & bubilis Illuſt. E. C. in Babenhauſen 8. Octob. noctu. Vidi
aliquando & Mompelgardi incendium, quod à cordo fœno quoq; excitatum di-
cebatur. Id putant euenire, fœno cordo per imprudentiam humido & putreſcēti
repoſito. Sed ad rem. Vltra Vuillam ad ſiniſtram eſt mons rotundus, ab alijs ſe-
iunctus, in quo agri: in cuius cacumine fontem eſſe perhibent. Talem etiam ha-

Fontes notatu digni.

bet Illuſt. E. C. in vitifero ſuo monte Montbelgardenſi, Eiuſmodi etiam in Sun-
gouia Lotharingiam verſùs in cacumine præcelſi montis ab alijs ſemoti, in ca-
ſtello Vvildſtein, Abbatum Maurbachēſium, obſeruaui. Vltra prædictū mon-
tem Vvillenſem ingentes ſunt montes alij, in quorum fine ad ſiniſtrā ex caſtello

Hanenkam arx.

Eichelberg oſtendebatur Hanenkam arx diruta, in monte ſyluoſo, ab vrbe
Vvilla horæ ſemiſſem diſtans. Retrò excipiunt valles, & has montes alij. Inter
Hanenkam & pagum ſequentem Byſsingen interiacet ſyluula: Eſt autem

Byſsingen.

Byſsingen pagus magnus & templo inſignis, horam à Vvilla ſubmotus, quem
Vracum contendens pertranſij. Sequitur magnus mons & excelſus, in cuius fa-

Teck arx.

ſtigio, ſatis illo quidem amplo, arx eſt Teck dicta, ante annos multos diruta,
longè lateq; per Ducatum Vvirtembergicum conſpicua. In itinere Vracenſi ex
Byſsingen, ſemitæ inſiſtens montem aſcendi, flante vſque adeo violenti vēto,
vt verendum eſſet, ne cum equis præcipitaremur. Octob. 23. iterum ex Kirchen

Bolus rubra.

contendi ad montem Teccenſem, locum viſurus vnde bolus rubra eruitur,
qui eſt iuxta viam, de qua fuſiùs capite de Bolo. Inde autem, locum priùs contē-
plati, progredimur ad arcem vſque, cuius muri pulchrè extructi, vndeq; inſignis
lōgè lateq; proſpectus. Suprà eſt planities pluriū paſſuum, &, quod notabile, inſi-
gnis fons paſſus plures ab arce è rupe promanans. Montē hunc ambiunt cōualles

Tilia fulmine tacta & boues ſuffocati.

circum quaque ſpatioſæ, quibus ab alijs dirimitur montibus, neque verò planities
tanta vt delapsâ eò aqua inundet. Paulò ſupra fontem patula eſt Tilia montana
ſiue minore folio, ſatis hîc tamen magno, quæ Septemb. 2. diluculo antè ſolis
exortum de cœlo tacta nouem Helueticas vaccas, eximias, ſub ea recubantes, ex
ijs quas multas ibi curat alendas Illuſt. E. C. obruit. Ibidem etiam bubile ab arce
paſsibus aliquot abeſt. Sed vt eò, vnde ſumus digreſsi, redeamus, Teckham præ-
tergreſsi, cacumen montis ad ſiniſtram reliquimus, in quo, præcipiti ſitu, arx cō-
ſpicitur, à Byſsingen horæ ſemiſſem ſeiuncta. In eodem itinere Vracenſi in op-

Auvven oppidum.

pidum Auwen deuenimus, cui adnexum ſuburbium, interluente fluuio Laut-
ter alio à ſupradicto cognomine: ſiquidem his per Lemmingen & Gutten-
berg arce & pago à Boll quidem tribus horis diſtante, ſub aſpectum tamen mi-
nimè cadente, tranſit: Quod autem ſoli inter Auwen & Teck interiacet, hora
ferè mediâ: ad fontem verò Bollenſem duabus horis cum ſemiſſe confeceris:
Vineas habet multas & pomaria pulchra, planitiem verſus quæ Kirchen reſpi-
cit. Propter Auwen ad horæ quadrantem, per prata vallem verſus & montes

Sevvbad.

euntibus, fons occurrit & balneum, cui Sauwbad nomen. Vbi ſupra fontis ex-

orti collis est vitibus consitus. Gemina fonti scaturigo, altera occlusa, quæ degustata frigida quidē, sed ineffabilem saporē relinquit: altera in piscinā diffusa degenerat paruam, in qua iunci magni, & ranæ mihi obseruatæ. Ex hac piscina inferiùs paulò altera quoq; deriuata est. Qui adhæret cacabis lapis crustatus subcinereo & luteo colore pallet. Scribit doctus vir Georgius Marius Vvirtēbergensis, olim Ill. Electoris Ludouici Palatini Medicus, fontem hunc constare cupro, vitriolo & Erythria terra (intelligo rubricam) est hoc loco balneum duntaxat & hospes vnicus, quò quidam lauādi caussa concurrunt, sic vt pluribus interim balneare volentibus satis sit loci. Sed progrediamur. Ex Eichelberg, vltra syluulā in planitie in conspectū se dat Nabern pagus cum templo, non longè à Nabern fons est ad dysenteriam commēdatus (apud quem fui Octob. 23 cum Domino D. Rentzio) de quo copiosiùs capite de dysenteria. Sequitur Deitingen in planitie horæ semissem à Nabern, ab Auwen autem & fonte Bollensi duas horas cum semisse dissitus pagus vastus, templo insignis, & amœnis pomarijs, quem interluit fluuius Lautter, ex Auwen progressus: hâc mihi transitus fuit Vraco per Auwen, indeque vrbem Kirchen non longè inde dissitam venienti. Propè Eichelberg ad horæ quadrantem est piscina, inde pagus Holtzmaden, à balneo Bollensi horam ferè vnam. Nec longè inde ab itinere Bollensi, Kirchen versus, ad sinistram, sese alius offert pagus Iesingen, magnus ille & templo auctus ad fluuium Lautter à weilheim delapsum. Abest hic à Balneo & fonte Bollensi horam vnam & semissem: à Kirchen vrbe, horæ semissem, propter viam ex Boll. Kirchen versus ad sinistram. Sub Eichelberg ad horæ quadrantem est Zell pagus (in quo fui) satis magnus, à balneo horæ semissem dissitus, Tēplo, Concionatore, & Ludimagistro: puteis insuper bonis, & salientis aquæ fonte laudato, arboribus fructiferis multis (quarum fructus plærosque annotaui) donatus. Domos tegit lapis scissilis, (cuius fodinæ ad balneum venienti mihi obseruatæ) varias limacum figuras, & ex ijs aliquas nitella cupri fulgentes, pyritenq; exhibens. Horæ quadrantem vltra Zell per agros & prata euntibus, ad syluulam rusticorum, est riuulus, quem per lapidem scissilem delabentem gemini colliculi vtrinque coërcent. Iuxtaq; illum fons, cui Rappenzagel nomen fecerūt. Is per scissilis lapidis crepidines olim fluebat: postquam autem Illust. E. C. ad pedes aliquot peruestigandum curauit vltra riuulum, in restagnantem paruam paludem abijt. Cuius mihi aqua, Septemb. 19. contemplanti, cærulea visa, odore sulphuris graui: motæ veluti nebulæ albicantes innatabant, cùm tamen subtus pura esset. Referebant rustici, nisi præcedente die pluisset, superficiem albam futuram fuisse, haud secus ac si flore lactis esset obducta. Addebant hâc æstate senes & pueros scabiosos in eo lotos sanitatem recuperasse. Aqua est non admodum frigida, sapore ineffabili, subadstringente. In ea vidi pisciculos, quos fundulos esse dictitabant, & à pueris capi. Vtrinque imminent colliculi è lapide scissili limacibus figurato. Variæ salutares herbæ, inter quas & Asarum, propè proueniunt. Exonerat se autem in riuulum. Verùm non eam suppeditat aquæ co-

Nabern.

Dettingen.

Holtzmadē.

Iesingen.

Zell.

Fons medicatus Rappenzagel.

piam, vt potuerit ibi balneum institui · ita tamen adornari posset, vt è proximo balneo eò se transferre queant ægroti, seu animi recreandi seu bibendi ergô, si fortè, quàm Bollensis, magis esset medicata. Octob. 20. reuersus ad fontem Rappenzagel, *aquam deprehendi subcæruleam, odore & sapore bituminis vehementi, euidenti. Narrabat qui deducebat, multos ex* Zell *&* Eichelberg *de hoc fonte bibere, ac qui primus detexisset (huic Petro Hanne nomen) rusticum Aichelbergensem esse senem, venationi valdè addictum, qui & olim obseruauit ceruos sæpius eò venire & de eo bibere: illum autē nullam ferè aliam aquam bibere. Huius aquam* Kirchen *vrbem 21. Octob. delatam in sartagine decoxi, cuius vnciæ 40. sedimenti ℈ ß. reddiderunt, sed diuersi à fonte Mirabili: siquidem & quantitas minor relicta, & color diuersus, cinereus, salsedinem vix dum resipiens. Sartaginem diuersæ maculæ infecerant rubentes, subluteæ, quod ab aqua Admirabili non euenit. Eadem in sartagine ferrea decocta, flauescens quid in margine fundóque reliquit. Gallas in patella ænea ex aqua communi decoximus, quarum colamen eum aqua* Rappenzagel *remistum gallarum colorem retulit. Quæ autē in sartagine ferrea erat, tota nigra reddita est aqua. Verùm remista decoctio cum aqua in fictili & æneo vase colorem minimè mutauit. Decoctio etiam gallarum ex aqua communi in ferro, nigra reddita est: in alijs vasis, non item: vnde apparet Fallopij argumentum in discernenda aqua aluminosa & chalcantho delibuta incertum esse, vt iam dictum. Iam ad alia pergamus. Qui ex Boll pago* Kirchen *contendunt,* Zell *pagum proximè relinquunt ad sinistram ac transeunt iuxta fodinas lapidis fissilis, quem figurarum varietate ludere animaduerti. Hoc iter etiam conficiens veni in* Ombden *pagum egregium templo donatum & hospite, à quo per noctem satis lautè exceptus sum: pagus autem hic à fontè Admirabili abest horæ vnius itinere. Ex fodinis mox dictis rusticus in ijsdem dum prætereo laborans,* Agstein *nomine dedit Bitumen Gagatæ remistum. Ex hoc genere quædam partes sunt friabiles, sed non ita vt in bitumine Bollensi: adsunt aliæ partes similes succino nigro vel lapidi Gagatæ. Igni si admoueas, flammam concipit, odor, qui bitumini. Primo obtutu titionem dicas, nec enim abludit similitudo germana. Inter* Eichelberg *&* Ombdē *interiacet syluula. Post* Ombden *sequitur* Kirchen *vrbs, vnius horæ itinere, vbi & torrens superandus. Infra* Kirchen *iunguntur vtrique* Lautter *fluuij. Ex* Eichelberg *deinde monstrabat rusticus pagum exiguum* Lindtdorff *ad Niccarum, & alium* Reydern *vicinum vrbi* Nürttingæ, *quæ est ad Niccarum: (quam, quò minùs videamus, impedimēto est sylua) ab* Eichelberg *horas duas cum semisse, à balneo tres dissitum. Ostendebat idem & pagum* Dailfingen, *quem magnum esse dictitabat, ad Niccarum situm, horam vnā vltra* Nürttingen. *Post* Kirchen *item ad dextram pagum* Ottlingen *ad horæ quadrantem: inde arcem* Podertzhoffen *cum pago. Hinc* windlingen, *in quo arces duæ, vbi antè annos 12 fui. Proximè* Boyhingen *pagum cum templo. Horam vnam vltra* Kirchen, Kungen *pagum cum arce nobilium à* Thum. *Demonstrabat*

Ombden.

Bitumen & Succinum.

Kirchē vrbs & arx.

Nurttinga vrbs.

Dailfingen.

Podertzhoffen arx.

Kungen cum arce.

ſtrabat & Bercken *in monte vltra ſyluam, pagum magnum cum templo, ho-* Eſslingen.
ram vnam à Kungen, *ab* Eſslingen *horæ ſemiſſem, à balneo Bollenſi horas*
quatuor cum ſemiſſe diſsitum, monti autem aiebat ſubiectum Niccarum. Ex
Eichelberg *non longè à pago* Zell *conſpicitur* Plienſpach *pagus, amænus (à* Plienſpach.
balneo horæ ſemiſſem abeſt) fructiferarum arborum frequentia fœcundus: eò
per prata, agros, collem, peruenitur. Hunc alluit riuus, qui fontem Bollenſem pro-
ximè præterlapſus, Hattenhouen *&* Rewenſtat *verſus pergit, vbi funduli* Hattẽhouẽ.
& piſciculi Pfellen *Germanis dicti capiuntur. Non longè à* Pleinſpach, *ho-*
ræ ferè ſemiſſem à fonte medicato, quà Bollâ Eſlingam itur, eſt pagus exiguus
(weyler *vocant) quem &* Reuwenſtat *indigitant, in quo fons acidus lauda-* Revvẽſtat. Fõs acidus.
tus, 13. Septemb. ex ſcatebris mihi deguſtatus, probabatur, ſapore acido, qualis eſt
fonti S. Petri in valle Grieſbachiana Epiſcoporum Argentinenſium, à ruſticis
ſapor ei adſcribitur æris h. e. vt ipſi loquuntur, Es Kupfert. *Mihi verò ferrugi-*
nem ſapit, aut atramentum ſcriptorium. Non eſt vſque adeo tamen ingratus,
nam & pleno hauſtu horâ vnâ ante cœnam ſine noxa me prolui: ipſiq; adeo ru-
ſtici, licet alium habeant fontem, ex hoc tamen ad potum, ex altero ad cibos co-
quendos aquam hauriunt. Poſitus autem eſt ad moletrinam, in putei formam
lapide cæſo extructus, quem circùm Lichen ſeu hepatica coronat. Proximè au-
tem inferiùs inundat riuulus ex Pleinsbach *promanans, quà à fonte medicato*
Bollam itur: vbi & in ſylua vicina ceruas tres vidimus, quæ conſpectum noſtrũ
neutiquam refugerũt, tanquam cicures, & hominibus aſſuetæ. Cæterùm aquam
prædictam acidam, quam Hathouenſem voco, Octob. 7. in balneo Mariæ deſtil-
laui: quæ primò, ſecundò, tertioq; prodijt, ſapore erat ingrato, inſtar loturæ boli
argilloſo: reſidentia ſubflaua, argilloſa. Octob. 22. in patella orichalcea cocta, ſedi-
mentum reliquit ſubluteum, leue. Verum pergamus. Iuxta Rewſtat *eſt* Hat-
tenhouwen, *pagus magnus, templo donatus, horam ferè à Boll diſtans. Inde*
Schlierbach, *pagus item magnus cum ſuo templo, horam circiter ab* Hatten- Schlier-bach.
hauwen: *ſequitur* Hochdorff *cum templo: inde* Blochingen *pagus cum* Blochingẽ.
templo, horam inde remotus, non tamen conſpicuus: vitibus multis excultus,
quarum vuas Bollam vidi tranſlatas, albas, bonas, dulces, benè maturas: rubras
non item. Præcedente die, fuit Septemb. 21. cæperant vindemiare: abeſt à Boll
trium horarum itinere cum ſemiſſe. Vnam inde horam eſt pagus nequaquam
conſpicuus Alppach, poſtea Zell templo donatus, horam dimidiam ab Alppach,
ſubſequitur. Poſt Ober Eſslingen *cum templo horæ abeſt ſemiſſem, ab vrbe* Eſlinga vrbs.
autem Eſlinga quadrantem: iter verò à Balneo Eſlingam eſt horarum ſex. Ab
Eſlinga duarum horarum itinere, ad ſiniſtram eſt Stuccardia, nec ea conſpicua.
Vltra Hattenhouen *ad horam cum ſemiſſe eſt* Crapffenreutten *pagus par-*
vus: inde Burthenbron *paruus quoque, ab Hattenhouen horam cum ſemiſſe:*
à balneo duas diſsitus: mox ad horæ quadrantem exiguus occurrit pagus, Die-
geltzberg: *pòſt in monte pagus laxus cum templo,* Hohengern, *tribus à bal-* Hohẽgern.
neo horis: hinc Palmarsweyler *pagus templo donatus tribus à fonte medicato*

Adelberg Abbatia. *oris abest.* Adelberg *Abbatia eiq; adiacens pagus* Hundsholtz *tribus à bal-*
o abest horis: Aschenbeyern *autem pagus magnus templo decoratus, duabus*
e um semisse à fonte medicato Bollensi: atq; ab eodem tribus arx Rechenber-
Rechenbergerhausen arx. gerhausen *in monte, oppidumq; ad montẽ vltra Göppingam. Supra Göppingã*
Hohẽstauffen arx. *verò horã cum semisse abest ad sinistrã* Hohenstauffen *pagus magnus cum tẽ-*
Stauffeneck arx. *plo. In monte est* Stauffeneck *arx collapsa. Inq; alio monte præcelso arx con-*
spicitur Ramsperg. *Mox* Hohenrechberg *pagus Baronum, medij diei iti-*
Gemind vrbs. *nere à Göppinga. Gemind vrbs Imperij, minùs conspicua tribus à Boll miliaribus*
seu horarum sex itinere disparata Medicum habet & Pharmacopœum. Rede-
untibus à fonte & balneo ad pagum Boll, est ad sinistram non longè à Boll pa-
Sehningẽ. *gus* Sehningen, *in quo domus egregiæ, hospitia duo, fons aquæ salietis & pu-*
tei. Ibi quoq; multos videas lapides scißiles limacibus varijs picturatos. Eò loci
etiã copiosè prouenit hepatica siue lichen petræus. Proximè supra Boll, itinere
Fodinæ metallorum. *Göppingensi, habet Ill. E. C. qui metalla fodiant, iamq; exeunte Augusto ad 33.*
orgyias in altum progreßi reperiunt lapides fißiles, pyritas varios, & cochlitas.
Durnavv. *Paulò pòst ad dextram montes versus videre est pagum Durnaw, cum castello*
Nobilis viri, Vvolffgangi Nicolai à Zillort: cuius pagi horologium in Boll ex-
auditur: ad sinistram verò, Batzgerirt *pagus magnus, templo ornatus, horam*
dimidiam à Boll abest. Pòst etiam ad dextram, tantundem abest Heyningen
Heyningen *pagus magnus, cum templo. Ad dextrã quoq; est* Hamelshausen *pagus, tẽplo*
insignis, horã vnam à Boll dißitus. Longiusq; ad dextram Eschenbach *pagus*
magnus, & is quoq; tẽplo donatus, horã vnam à Boll & Durnaw. *Iã ad signi-*
Vhingen. *stram, propter viam regiã est pagus* Vhingen *insignis magnitudinis, cũ tẽplo,*
Fós acidus. *vbi & teloniũ. Hinc* Yrbinhausen, *pagus magnus, fonte acido & balneo splẽ-*
dido celebris, horã vnã à Boll remotus. Ad sinistrã item Liengbron *fontẽ ha-*
bet acidũ, balneum & hospitiũ. Sequuntur inde ad sinistrã, Fulseck *castellũ in*
colle: Fawendaw *pagus cũ moletrina ad fluuiũ* Füls. *Propterq; eundẽ hunc*
Geppingen vrbs. *fluuium ad sinistrã fons acidus Göppingensis, & balneorũ & pandochiorum*
splendore nominatißimus. Proximè autẽ cis fluuiũ Füls *ipsa sita est Göppinga,*
minimè tamen conspicua ex locis Boll vicinis, vtraq; verò à Boll horã vnam cũ
semisse abest. At Göppingam versus horæ semissem progreßis occurrit pagus,
Ioh. Schles. Voltzn *templo donatus, cui in sacris præest M. Ioh. Schles, vir doctus, & poëta*
Germanicus insignis, exprompta felicitatis, qui & historiã hanc meã de fonte
medicato Bollensi carmine prosecutus est. Atq; hic quidem pagus minimè est
conspicuus sed proximi Eysling & klein Eisling. *Göppingæ ad dextram ap-*
proximat Dondesdorff, *nobilium castellũ & pagus magnus, à Boll quatuor,*
vt aiunt, horas remotus. Inde est Scharpffberg *monti præcelso arx imposita.*
Octob. 15. inuisimus fontem, quem Reechberg *appellitant, ego & Vdalricus*
Gantz in quo itinere sequentia loca nobis vel adita, vel visa. Primùm quidem
Stelen *in prato haudirriguo seu sicco (quod genus* Vvasen *Germani vocãt)*
hinc accliui via Brand *dicto ascenso, syluam & montẽm* Horn *transiuimus:*

Horn.

ad dextram autem relictâ syluâ Kaltban, Steingrub venimus, vnde effossus lapis sabulosus bonitatis laudatæ, quo vsi sunt ad Admirabilis balnei substructiones. Inde superato monte in planitiem (auff Buch vocant) venimus, ex qua demonstratus mihi mons & pagus Richenbach, vbi Ill. E. C. argenti fodinæ trium horarũ à Boll itinere dißitæ, quò cõtendenti, per Hatlenhouen & Roßwelden pagos erat transeundum: demonstratum quoq; stagnũ cum pago Sparwisen: per quam etiã planitiẽ iuimus, eius solũ multis locis inuersum erat, quod ab apris dicebant factum, Carlinam quærẽtibus. Hinc paulùm progreßi ad fontem Rehenbrun descendimus, ad potum incolis celebratum, quem ad balneum Admirabilis fõtis facilè deriuari posse affirmabãt: quod quidẽ fieri posse nõ diffiteor, sed non sine sumptibus, & quidem, vt mihi videtur, non necessarijs: quandoquidem & ipsius fontis Admirabilis aqua potu salubris est, & in vicinia non desunt tum fontes tum putei laudati, aliosq; ipsi asserunt dari, qui cùm à fonte Admirabili propiùs absint, faciliùs, si opus sit, etiam deriuari poßint. Porrò autẽ fontem hunc ex montis supercilio exortum, & per iugum quoq; ipsum excurrentem, æstus solis securum venâ perenni neutiquam arescere perhibent: cuius alueum rupes constituit ex lapide arenoso quali ad ædium structuras vsi sunt: propter hunc fontẽ est videre terram duriusculam, nigram ferè, quã Schwartz lebern kiss vocant, cuiusmodi etiã circa Boll pago & fonti Admirabili finitima loca inuenitur. Sub fonte est sylua Espenhew & riuus: pòst sylua Nerle, per quam transitus euntibus Gruibingen. A fonte volentibus in Boll venire, iterum per semitã ascendendẽdum fuit eandem, per quam paulùm descenderamus: vnde nonnihil progreßi in aduersum collem tendimus, vnde fortè fonti origo prima in montis supercilio & planitiei inde excurrentis parte, quo loco aqua conspiciebatur, & in ea junci & ranunculus adhuc florens. Proxima est fossa, ex qua figulus Grübingensis argillam effodit luteam, pinguem. Ab hac scrobe iter capeßimus decliue leniter & iucũdum, per syluam im Horn, de qua suprà, pulchris arboribus vmbrosam: fraxino lanceis materiam suppeditatura, vlmo surrecta, ceraso fructu rubro & nigro &c. Hinc ad dextram reliquimus syluam Vvaldkumle & Kalckofen & Burckhaldert, olim Hohenlandsehrn vocatum: in media sylua monti impositum castellum eorum, qui templum Bollense fundarũt, cuius sola superesse perhibent rudera, & rara quædam ibi interdum inueniri. Sequitur ad dextram quoque sylua Heydenhawen, & alia Stuckenhauwen. Demum Holtzwasser traiecto Bollam appulimus vnius vix horæ itinere descendendo à fonte Rechenbron. Vltra Boll est & locus auff der Heyd dictus ad dextram euntibus Durnaw.

Richẽbach.

Sparvvisen.

Rehenbrũ.

Nerle sylua.

Hohẽlãdsehrn arx.

De commodis, quæ in nouo mirabili fonte balneantibus vicinæ vrbes & loca subministrare poterunt.

Cap. IIII.

Göppinga.

NON parum certè fonti & balneo Bollensi accedit ex vrbium, quas multas habet vicinas, celebritate, propinquitateq́. Inter quas Göppinga doctos alit Medicos, quos ægri vel ante balneum, vel si quid inter lauandum sinistri accidat, consulere poßint. In ea medicinam factitarunt insignes Medici, D. D. Oswaldus Gabelhouer, studiorum meorum socius, nunc Illust. E. C. Medicus aulicus: D. D. Daniel Möglinus, nunc Professor Tubingensis, Göppingæ 1581. mihi visus cū quo amicitia renouata Tubingæ hoc anno. Iā verò D. D. Adamus Iunius, & D. D. Iohā Ochslin, vir sanè omni laude dignus ob doctrinā, medicinæ peritiam & in ea facienda felicitatem, sine fuco & iactantia modestiam humanitatemq́. Habet & ea vrbs Pharmacopæos duos, Medicis in præparandis pharmacis qui subseruiant. Amplitudo ea, vt multa tum ad victum, tum ad alia necessaria abunde suppeditare poßit: quò accedit & propinquitas, siquidem sesquihoræ, summùm horarum duarum, abest itinere, via iucunda, facili: arce Illust. E. C. magnificâ, horto varijs stirpibus exculto, fonte acido suburbano potu vtili, & balneo nobili donata: circa quē reperiri audio lapidē scißilem, & belemniten frequentem. Est inter Göppingam & Yebenhausen fons acidus laudatus Lingenbron. In Yebenhausen celebri balneo est fons optimus, de quo fœliciter multas septimanas, ab Augusti putà 21. ad Octobris 21. bibi. Octob. 22. acidulæ Yebenhausanæ in patella orichalcea decoctæ spumam albam edebant: quod autem lateribus adhærens & fundo subsederat, album, leue, insipidum: coemini addita gallarum decoctione in patella orichalcea & scutella terrea, nulla inde secuta nigredo: in ferrea verò, color factus niger, nigerrimus tantillo vitrioli iniecto, in quocumque tandem vase, in quo esset decoctum gallarum, idq́ subitò. In arena destillatæ liquor stillatitius non ingratus. Sed præter hanc, & aliæ vrbes non admodum dißitæ necessaria multa subministrauerint, vt Kirchen, arce Illust. E. C. splendida, quam duarum circiter horarum iter duntaxat semouet. In ea mihi notus egregius & eruditus Medicus Georgius Rentzius, qui in celeberrimis Germaniæ & Italiæ Academijs artem summa diligentia edoctus, tandem dignum studiorum suorum præmium in celebri Academia Tubingensi, Apollinea laurea decoratus recepit, magnaq́; iam & dexteritate & fœlicitate medicinam facit. Quò etiam Illust. E. C. ex Calb. Iohan. Lutz euocauit, pharmacopœicæ peritiæ, fidei, & sobrietatis nomine commendatißimum, cui pharmacopo-

Fōs acidus Gōpping.

Fōs acidus Lingēbrū.

Fōs acidus Yebenhausensis eiusque examē.

Kirchen vrbs.

kium lautè instructum, oleis, extractis, alijsq; raris magna industria & religione præparatis exornatũ. Sunt & alij duo Medici, sed mihi non benè noti. Vltra Kirchen horam progressis est Nürtinga vrbs, vbi arx & Ducis viduæ sedes. Vvilla vrbs, vbi vineæ proximè, sesquihoram à Boll abest. Vracum indidem quinque horarum itinere, vbi antiqua Principum & Ducum domus, & in summo mõte arx munitissima Hoch vrach in quo fui hoc anno ex singulari permissione Illust. E. C. Eo in loco & vicinis salutarium plantarum est prouentus. Pisces bonos & magnos suppeditat fluuius Ermst inter quos & troctam seu trutam, vt nominat Hadr. Iunius. Vraci est doctus & fœlix Medicus ac insignis poëta D. Doct. Laurentius Homemus, cum quo contigit amicitiam contrahere gratissimam anno 1596. Aug. 6. cùm eò ab Illust. Principe vocarer. Schorndorffium vrbs cum arce munitissima sex circiter horarum itinere distat; vbi mihi innotuerunt egregius Medicus D. Philippus Brauch, & Pharmacopæus Leonhardus Hageloch, cuius hortum pulchris plantis excultum vidi. Eslinga vrbs sex circiter horarum itinere distat, vbi antiquus & summus amicus Dn. Sebastianus Volmarius celebris & doctus Pharmacopœus, excellentis & magni nominis Pharmacopœi stirpiumq; peritissimi Dn. Iohan. Volmarij filius: in cuius horto, anno 1560. raras vidi plantas, sicuti aliquoties in Dn. Sebastiani F. cui gener doctus vir D. Martinus Solfleisch artis Pæoniæ consultissimus, Medicus Eslingensis. Non omittenda hîc Rœtlinga quatuor horarum itinere dißita, in qua celebrari audio D. D. Alexandrum Camererium: habet & Pharmacopœum. Tubinga doctissimis in omni facultate Professoribus celeberrima, non longiùs, quàm octo horarum itinere dissita, præclaros habet Medicos D. D. Hambergerum, Mœglinum, Philippum Grawer, & Pappium: nec deest Pharmacopœus. Stuccardia populosa & magna, Ducatus Vvirtembergici metropolis, Principum nostrorum & Ducum sedes, vnius diei itinere non distat, vbi socij mei, mecumq; Ill. Ducis Vvirtembergici, Medici aulici, D. D. Paulus Constantinus Phrygio, Oswaldus Gabelchouerus, & Christophorus Schwartz: quò & alij commeant subinde aut etiam commorantur Medici docti, in quibus est Gilbertus Vay. Pharmacopæi plures: diligens est Casparus Gebhardus Marchius aulicus in medicamentorum præparatione mistioneq;. Hîc mihi non silendus hortus Ill. Ducis, splendidissimus, cultissimus, multis plantis peregrinis vernaculisq; refertissimus. Vvisensteig, Illust. Comitis Rudolphi ab Helffstein vrbs duas duntaxat horas distat, itinere satis commodo accliui ad collem syluosum prope Boll, inde autem per conuallem amœnis conclusam montibus quibus gratiam addunt prata & agri syluis quoque obsiti in Gruibingen vsque pagum satis magnum Illust. E. C. & Comitis, quò duo perueniunt riuuli, qui in fluuium Filtz se exonerant: Sequitur deinde alius pagus Comitis, cui Milhause nomen: pauloq; pòst templum Totzburg, colli, qui monti obiacet, impositum: mox Vvisensteig inter montes, vbi pandochia varia, bona: vbi cùm Septemb. 13. essem, magnus spe-ctabatur hominum ex longinquis locis ob nundinas concursus. Eò vænum equos

Nürtinga vrbs.
Vvilla vrbs.
Vracum arx & vrbs.
Schorndorf vrbs & arx.
Eslinga vrbs.
Rœtlinga vrbs.
Tubinga.
Stuccardia.
Vvisensteig vrbs & arx.
Gruibingẽ.
Milhause.

rum armenta, pecudumq́; greges numerosi adducuntur. Splendidas hîc habet Comes ædes, qui hoc anno hortum quoque magnum, & amœnißimum instruxit quem medium interluit Filtz fluuius, trutis dîues, in quo fons aquæ salientis & piscina magna. In eo & Admirabilis fons tribus in locis aquam in altum eiaculatus, piscinam paruam efficit, inq́; maioris scaturiginis medio patet foramen, per quod magnæ trutæ susq́; deq́; feruntur, iuxtaq́; est ex aqua effluente alia efformata piscina, in qua trutæ magnæ hepatibus, quæ ter dantur in septimana, aluntur. Aquæ frigiditas insignis, quam carpiones non diu ferant. Supra vrbem quoque est piscina magna ex fluuio Filtz deducta, in qua genus anatum syluestrium. Vvisensteigensibus potus vinum plurium generum, & in his Alsaticum, quod Vlma mittit: nec immeritò Vlmam vrbem amplißimam ad Danubiam inter vicinas vrbes numerem, (siquidem vno die iter satis facilè expediri potest) in qua non desunt magni Medici, & in his Leonhardi Fuchsij Medici celeberrimi, filij, quorum vnus mihi in studijs apud parentem fuit socius. Sed nec sui huic vrbi desunt Pharmocopœi.

Vlma.

De viribus mineralium & metallorum, per quæ transit aqua medicata fontis Mirabilis Bollensis, olim dicti Zitteren. Et primùm

De facultatibus bituminis, & Gagatæ lapidis, siue Succini nigri. CAP. V.

Absoluta fontis balneiq́; Bollensis descriptione, quantaq́; sit loci opportunitas ob vicinas vrbes, pagos, acidos fontes, flumina, aliaq́; multa necessaria, instituti nostri ratio postulat, vt inuestigemus vires aquarum fontis Admirabilis, quas duobus Medicæ artis eruribus, Ratione & Experientia innixi, perquiremus. Et quidem Rationis firmamenta venabimur ex mixturæ examine, mixtorumq́; mineralium & metallorum viribus. Experientiæ verò fidem facient historiæ subiungendæ, effectuum indices. Quæ vbi expedierimus, verum harum aquarum vsum libro secundo ob oculos ponemus. Aquæ simplicis hîc vires tradere non est necesse: eorum autem vires per quæ transit acquirere, nulli dubium esse puto. Ordiamur igitur à mineralibus & primò à bitumine, cuius admisti Admirabilis aqua, manifesta habet vestigia. De quo quidem, vt & succino nigro, ea hoc loco lubet annotare quæ nobis obseruata sunt, antequam vires pertractemus. Octob. 20. impositum bitumen in cochlear ferreum subiectis prunis minimè liquefactum est, sed excandescens duntaxat fumo & fuligine copiosa eructata sublutea, odore graui, qualis esse solet bituminis, paulatim consumptum in cineres paucos luteolos redactum est, neque in operculo, quo tegebatur, quicquam reliquit sulphuris. Octob. 22. coctum in aqua bitumen, neque mutatum ipsum est, neque odore saporeuè aquam admodum imbuit. Huic congener, ac penè idem, Succinum nigrum, durum, nec ita

Bituminis examen.

Succinum nigrum.

friabile: quodque ex vicinis scrobibus (vndè lapis fissilis eruitur) igni luculento iniectum, in flammam magnam odore bituminis aut trifolij asphaltij exarsit, sic vt inter vrendum partes quædam ignis vi coagulatæ cohærerent, tandem in cineres abijt, qui nonnihil salsi mihi habere videntur. Meminit Leuinus Lemnius de occult. nat. mirac. bituminis, quod aliquid huic affine habet: Terra, inquit, argillacea, lenta, tenax, glutinosa, quæ contrectata manibus adhærescit: Cley nostri vocant, Brabanti Leem: hanc sequitur bituminosa quædam concretio Darri vocata, ex qua glebas eruunt indigenæ nigras ac pinguedine imbutas, quæ accensæ vt aridi cespites, vehementissimos calores excitant, atque in cineres redactæ, saloque perfusæ materiam ac fomentum olim nostratibus præbuerunt conficiendo sali: Hæc ille. Bitumini subiungo succinum nigrum seu gagaten (qui Italis ambra nera, Germanis Schwartzer agstein) ceu bituminis speciē: idem enim mihi vtrumque: quam opinionem non excutiet Matthioli cōtra Fuchsium censura, maximè cùm censuræ suæ rationem nullam adferat. Reinerus Solinander de caussa caloris fontium cap. 10. Bitumen, ait, quæque eius naturam referunt, in triplici sunt differentia: aut enim liquidum est vt oleum: aut crassum & quasi limi speciem referens, aut durum & solidum &c. Durum autem bitumen concrescit vel extra vel intra terram aut extractum ex aqua, & asphalti nomine apud Pharmacopæos venit &c. Iac. Dalechampius Lugdunensis Medicus doctiss. mihi retulit sibi visum Succinum siue Arabum ambram gagatæ cōnatum in Gallia Narbonensi effossum &c. Asphalto, succino & ambræ Arabiæ, bitumini cognata videtur camphora. Admirandam vim, quàm Aët. lib. 2. cap. 24. gagatæ bituminoso lapidi adscribit, eandem ego in eo genere remedij in camphora experimento cognoui: Si aquæ cyathus, in qua camphora, quāta nux auellana est, accensa cōflagrarit, exhibeatur qui cardiaco simili symptomate & maximè fœminis quæ vteri suffocatione laborant, statim liberari mihi constat &c. Bitumen in terræ venis minùs durum, quod non potest poliri, alij terræ adscribunt, alij lapidibus: rei rusticæ scriptoribus ampelitis terra dicitur, quòd olim vsui esset necandis & abigendis bruchis, qui teneras vitium gemmas infestant: Theophrastus carbones terreos videtur nūcupasse, Germ. Steinkolē: eius vsus frequens in Germania & Lugduni. Huius genus quoddam est mollius & friabile, vt potius ad naturam terræ accedat, quale id quod in superiore Germania effoditur: aliud durius, quod Galenus rectè lapidem appellat: quod durū adeo est, vt sculpi & poliri possit, varia sortitur nomina apud Auctores, idque omnes inter lapides referunt, nec non gemmis adscribunt quasdam ipsorum species. Huius generis est Gangites lapis apud Strabonē, quem cæteri Gagaten (ni fallor) vocāt: Thracius Nicandro: Samothracia gemma Plinio & Obsidianus lapis: Hispanis Ambra &c. Cùm in balneis Lucensibus Hetruriæ medicinam facerem, Gagaten inueni deuolutum ex vicinis montibus, quem ostendi prudenti viro Gerardo Vallutello, qui summum magistratum Reipub. Lucensium nomine ge-

Terra Brabantina ex qua cremata sal.

Gagates idē cū succino.

Ambra cum Gagate.

Camphora.

Bituminis genera. Ampelitis terra.

Gagates.

rebat, qui inuestigare cœpit huius lapidis metallum, inuenitq; natiuum ipsius solum diuersis in locis: iam fundendo ferro quidam, & alij coquendis cibis lignorum vice ad nutriendum ignem sunt vsi: vocant ibidem Pilignum, quia accensus picem redolere videtur: quod quidem commune est omnibus his, quæ ex bitumine suam originem ducunt &c. Quæ diximus hactenus, omnia bituminata aut bitumen sunt, easdemq; proportione maioris & minoris habita, facultatem possident, & quemadmodum ipsum bitumen facilè inflammatur &c. Plura qui velit, legat ipsam Reinerum Solinandrum: qui etiam Cap. 19. addit: in agro Treuirensi apud Vvestphalos, vbi ampelitis terra copiosè eruitur, in modulo per funem ad aliquot orgyias in terram descendi, & reperiri copiosissimā aquam odore, sapore, colore bituminis, attamen frigidam. Si aquæ calent in eo loco, qui eas effundit, aut ipsi vicino, sulphur esse vel bitumen aut aliquam ipsius speciem est necessarium. Tempestiuum iam est vt ad bituminis vires deueniamus: Hipp. lib. 2. de morb. mulieb. vtitur ad dolores vterorum suffitu ex bitumine. Fusiùs autem à Dioscor. lib. 1. cap. 85. explicantur: Bitumen, inquit, discutit, glutinat, emollit, ab inflammatione tuetur, vuluarum procidentias, strangulationésque olfactu, suffitu, impositu, emendat: comitiales morbos suffitum deprehendit, Gagatæ lapidis more: purgationes mulierum cum vino & castorio potum elicit: tussim veterem & anhelitum adiuuat: serpentum morsibus, coxendicum laterumq; doloribus auxiliatur: datur cœliacis in catapotio deuorandum: cum aceto potum discutit sanguinem concretum: dysentericis cum ptisana liquatum, infunditur: destillationibus suffitione medetur: mitigat dentium dolores oblitum. Cæterùm pilos incommodos siccum replicat specillo impositum: concalfactum autem & cum farina hordeacea, nitro, & cera illitum, podagris articulorum doloribus, lethargicisq; prodest. Pissasphaltus, eadem, quæ pix & bitumen, si misceantur, potest: Galenus lib. 10. simpl. Bituminis, inquit, vis est tum resiccatoria, tum excalfactoria in secundo ordine: meritò itaque eo vtuntur & ad glutinationes vulnerum cruentorum, & ad alia omnia quæ exsiccari debent cum modica excalfactione. Plinius lib. 35. cap. 15. Et bituminis, ait, vicina est natura, (sulphuri) alibi limus, alibi terra: limus à Iudææ lacu emergens: terra in Syria, circa Sidonem oppidum maritimum: spissantur hæc vtraque, & in densitatem coëunt. Est verò liquidum bitumen, sicuti hyacinthium (Zazinthium fortasse) & quod à Babylone inuehitur: ibi & candidum gignitur: siquidem est & Apolloniaticum, quæ omnia Græci pissasphalton appellant, ex argumento picis & bituminis. Gignitur & pingue, liquorisq; oleacei, in Sicilia Agrigentino fonte, inficiens riuum: incolæ id harundinum paniculis colligunt, citissimè sic adhærescēs. Vtuntur & ad lucernarum lumina, olei vice: item ad scabiem iumentorum. Sunt qui & naphthan, de qua in secundo diximus volumine, bituminis generi adscribant: verùm ardens eius vis ignium naturæ cognata procul abest ab omni vsu. Bituminis probatio, vt quàm maximè splendeat, sitq; ponderosum ac graue, leue autem modicè cùm adulteratur pice. Vis bituminis, quæ sulphuris: sistit, discutit,

Pilignum.

Ampelitis terra.

Bituminis vires. Ex Hippocr. Dioscoride.

Galeno.

Plinio.

discutit, attrahit, glutinat: serpentes nidore fugat accensum: ad suffusiones oculorum & albugines Babylonicum efficax traditur: item ad lepras, lichenas, pruritusq; corporum: illinitur & podagris. Omnia autem eius genera incommodos oculorum pilos replicant: dentiũ doloribus medentur, simul cum nitro illita: tussim veterem & anhelationes cum vino potum emendat: dysentericis etiam datur eodem modo, sistitq; aluum. Cum aceto verò potum discutit cõcretum sanguinem, & detrahit: mitigat lumborum dolores, item articulorum: cum farina hordeacea impositum, emplastrum peculiare facit sui nominis: sanguinem sistit, vulnera colligat, glutinat neruos. Vtuntur etiam ad quartanas bituminis drachma & hedyosmi pari pondere, cum myrrhæ obolo subacti: comitiales morbos vstum deprehendit: vuluarum strangulationes olfactum discutit, cum vino & castorio: procidentiam sedis suffitu reprimit: purgationes fœminarum in vino potum elicit. In reliquo vsu æramentis illinitur, seruatq; ea contra ignes. Diximus & tingi solidas ex eo statuas, & illini. Calcis quoque vsum præbuit, ita ferruminatis Babylonis muris. Placet in ferrarijs fabrorum officinis tingẽdo ferro, clauorumq; capitibus, & multis alijs vsibus. Item lib. 36. cap. 19. Gagates Gagatæ vires ex Plin.
lapis nomẽ loci & amnis habet Gagis Lyciæ. Aiunt & in Leucothea expelli mari, atque infra 12. stadia colligi. Niger est, planus, pumicosus, non multum à ligno differens, leuis, fragilis, odore, si teratur, grauis. Fictilia ex eo inscripta non delentur. Cùm vritur, odorem sulphureum reddit: mirumq;, accenditur aqua, oleo restinguitur: fugat serpentes, recreatq; vuluæ strangulationes: deprehendit sonticum morbum & virginitatem suffitus: item ex vino decoctus, dentibus medetur, strumisq; ceræ permixtus. Marbodæus in Dactylothecæ Cap. 28. Marbodæo.

Nascitur in Lycia lapis & prope gemma Gagates,
Sed genus eximium fœcunda Britannia mittit.
Lucidus & niger est, leuis & læuissimus idem.
Vicinas paleas trahit attritu calefactus,
Ardet aqua lotus, restinguitur vnctus oliuo,
Prodest gestatus tumidis intercute lympha,
Et dilutus aqua dentes firmat labefactos.
Per suffumigium mulieri menstrua reddit.
Accensus prodit fumi nidore caducos,
Effugat immites simili ratione chelydros,
Euersos ventres iuuat & præcordia tensa.
Inde & demonibus contrarius esse putatur.
Vincit præstigias & carmina dira resoluit,
Et solet, vt perhibent, deprendere virginitatem.
Prægnans potet aquam, triduo qua mersus habetur,
Quo vexabatur partum citò libera fundit. Aquarũ bituminosarum vires ex Tabern.

Lubet hîc aquarum bituminosarum vires subijcere ex Iac. Theodori Tabernæmontani Thesauro aquario Germanico, Cap. 40. part. 2. Aqua quæ non solùm

spiritales subtilitates admistas habet, sed etiam substantiam ipsam corpoream deſzErdbechſz Erdtwachſz, oder Schweffe kreidē, *id est, bituminis vim habet calefaciendi, exsiccādi, emolliendi, abstergendi, discutiēdi, glutinandi: morbis internis omnibus à frigore ortis confert potu & balneo: hepar, splenē obstructione liberat: calculos renum & vreteribus hærentes pellit: dorsi & lumborum dolores sedat: colicam & iliacam paßionem curat: vterum refrigeratum calfacit viscidisque humoribus farctum & contortum emendat: vtilis aduersus sterilitatem: matricem tumore affectam restituit: confert apostematibus vesicæ: ventriculum frigidam calefacit. Frigidam hydropem exsiccat: omnia interna membra & viscera calefacit, aluum adstrictam lubricat. Externo vsu, confert resolutis & contractis: neruos emollit & tendines retractos breuioresq́; redditos: tumores duros & tubercula resoluit. Dolores vagos & humorum frigidorum discursus per artus, tollit:* (das ſchmertzlich lauffen vnd reiſſen in glidern vnd das kalte geſucht. *Aqua bituminosa pota, aut balneo vsurpata sanguinem concretum retentum, ab ictu, saltu, casu, dissoluit & euacuat. Balneum vibicum liuidas strias, tumoresq́; à flagris, casu, verberibus ortos dißipat: artuum tremorem, podagram, chiragram, artritidem à causa frigida, tollit: imprimis autem ostocopō articulorumq́; intolerabiles cruciatus, quibus à lue Venerea est origo, percurat: iuncturarum tumores discutit à quacunq; tandem causa profectos. perniones sanat, & hyberno frigore stupentes debilitatasq́; partes restituit in integrum: vulnera curat: omnibus frigidis neruorum morbis subuenit: scabiei, papulis omne genus nec non inueteratis, sordidis fluxionibusq́; obnoxijs vlceribus medetur. Porrò autem aqua bituminosa interdum secum deducit visibile bitumen, qualis extrinsecus, quàm intrinsecus vtilior: quæ autē bituminis spiritu tantùm est imbuta intrò rectiùs sumitur. Multas autem aquas bituminosas habemus in Germania.*

Succinum nigrum.

Idem Cap. 42 succinum nigrum (Berg campffer) *species est bituminis* (Bergwachſz) *aut Succini* (Bornſteins) *impurius minusq́; delicatum quàm succinum, tenuiorum tamen partium & efficacius quàm bitumen, ita vt nec verum sit succinum nec verum bitumen, sed inter vtrumq; ambigens medium teneat, sicuti & mixtum habet succini bituminisq́; odorem, non secùs ac pissasphaltos, cui etiam anceps temperamentum inter bitumen & picem: præsertim autem notandum hoc esse discriminis inter bitumen durius* (Erdtpech) *& liquidum* (Erdtwachs) *quòd licèt eiusdem sint naturæ & generis, bitumē tamen durius* (Erdtpech) *impurius sit & odore minus grato, quàm liquidum* (Erdtwachs:) *contrà hoc illo purius, odore gratius, efficacius. Quoniam autem bituminis tum durioris* (Erdtpech) *tum liquidi* (Erdtwachs) *promiscua ferè est vsurpatio: ideo aquam bituminosam hoc libro indifferenter eam omnem appellaui, quæ vtrolibet sit imbuta. Quæ ergo aqua subtilitatum spiritualium aut corporeæ etiam substantiæ succini nigri* (Bergkampffers) *particeps est, vim habet calefaciendi, siccandi, dissoluendi, emolliendi, renouādi,*

Vires aquarum infectarum succino nigro ex Tabern.

intrò assumpta forisue adhibita siccat, calefacit, omniáque membra tam in-
terna quàm externa reficit, tumores duros & tubercula dissoluit, indura-
tos & contractos neruos tendinésque emollit, vagos brachiorum, crurum do-
lores mitigat : contractos restituit : omnes frigidas fluxiones discutit ex-
siccátque : refrigerato thoraci & pulmonibus confert : obstructionésque
eorum aperit: dyspnœicos & asthmaticos iuuat: thoracem & pulmones ab omni
viscida pituita, dyspnϾ caussa, repurgat : œdemata crurum qualiacunque ex-
siccat consumítque, nec non hydropem alióśque superfluos humores. Soluit
obstructiones hepatis, lienis, renum, vreterum : vrinam arenas, calculos pel-
lit: dorsi & lumborum dolorem tollit : sanguinem concretum dissoluit : pur-
gat & corroborat caput & cerebrum refrigeratum. catarrhum exsiccat : chi-
ragricis & podagricis vtilis: iuncturas & artus mirabiliter roborat : aduersus
omne genus sanguinis profluuij idonea : sanat achores, (Grindt) serpiginem,
(Haarwurm) maculas, fistulas, membrorum tremores, tum potu, tum balneo, Mõtagnana.
modò debitè vsurpetur. Montagnana de Balneis Patauinis Cap. 5. Balnei. S.
Bartholomæi aquæ tempore verno valdè remissè calent : æstate & autumno
valdè calidæ, pingues, crassæ, molles & tactui gratæ, constant potissimùm sul-
phure, vt animaduertere potui. destillatio etiam demonstrauit habere multum
bituminis siue asphalti. Facultates aquarum huius balnei sunt mediocriter
calefacientes & insigniter emollientes omnes durities in quacunque corporis
parte fuerint : neruos diu induratos & immobiles insigniter extensibiles red-
dit. Ego in balneum olim præscripsi Cardinali, cui contracti erant omnino pe-
des, genua & brachia : quem vidi in ijs aquis, & tetigi stantem rectum & ar-
tus extendentem, quasi esset adolescens : extra aquas tamen illæ vires non
diu durabant. Vidi Nobilem quendam eò deductum insigniter conualuisse.
Fallop. de thermarum aquis & metallis, pag. 260. aquæ illæ quæ transeunt per
venam bituminis sicci possunt in potu exhiberi. Nam & antiquitus exhibeban-
tur euacuandorum corporum gratia, vt refert Galenus ex Archigene, & confir-
mat Paulus & Vitruuius. Si quis putet cum Matthiolo nos destitui bitumine, Bitumẽ etiã
nisi ex Palæstina habeamus, &, quod vocamus bitumen, esse lapidem Gagaten, hodie notũ
per me licet. Nicolaus etiam Dortomannus Professor Monspessulensis, lib. 1. de non ex Pa-
Thermis Belilucanis cap. 8. vbi dixit, in Belilucanis thermis caloris pabulum lustina pe-
potissimum bitumini in venis, & extra contento tribuendum, subdit: extra ve- tendum.
nas solidiores, Gagaten, ampelitem, fossilem referentes lapides eruti, quibus etiã
succino quid simile sæpe adnatũ reperitur & ipsum bituminosi genus genuinũ
existẽs. Gagates quoq; lapis siue succinũ nigrum & est & reperitur in puteo fõ-
tis Bollensis Admirabilis, vt dictũ, & locis vicinis, vbi bitumen quoq;. Cæterum
lapidi Gagatæ vires easdem ferè quas bitumini esse, subiecta hîc Dioscori-
dis verba ex libro 5. cap. 105. facilè euincunt : in Gagatarum genere præ-
ferendus qui celeriter accenditur, & odorem bituminis reddit. Niger est ple- Gagatæ vi-
runq; & squalidus, crustosus, perquam leuis. Vis ei molliendi, & discutiendi. res ex Dioscorid.

Deprehendit sonticum morbum suffitus: recreatque vuluæ strangulationes: fugat serpentes nidore. Podagricis medicaminibus & acopis additur. Gal. lib. 9. de simpl. med. facult. Est & alius lapis, colore atro qui vbi igni admotus fuerit, persimilem bitumini odorem exhibet, quem Dioscorides nonnullique alij in Lycia inueniri prodiderunt, ad fluuium nomine Gagam, vnde & ipsi lapidi nomenclaturam inditam dicunt. Ego tamen eum fluuium non vidi, tametsi parua nauicula totius Lyciæ litora legerim, quò videlicet, quæ in ea sunt, inspicerem: Crustaceos verò lapides nigros, & qui in ignem additi exilem flammam ederent, cõplures Cœlosyria asportare, natos in colle, mari mortuo, quod vocant, circundato, qua orientem spectat, vbi & bitumen est: eratque lapidum odor similis bitumini, vtebarque eis ad flatuosos tumores in genu diuturnos, & ægrè curabiles, mistis videlicet facultatibus, quæ ad hoc symptoma, probatæ fuerant, planeq; visum est mihi euidentiorem earum facultatem reddidisse. Miscui verò ipsum & barbaro quod vocant, & palàm medicamentum effectum est exiccantius adeò vt & sinus contraheret, nedum cruenta vulnera glutinaret, ad quæ competere maximè creditur.

Galeno.

Aëtio.

Vim gagatæ admirãdam esse AEtius testis est lib. 11. cap. 22. quippe si igne inflammetur, meroq; restinguatur, exhibeaturq; id vinum cardiacis potandum, confestim leuantur represso sudore, excitatoque arteriarum pulsu. Nonnulli Gagaten ad pollinis tenuitatem terunt, septemque continuis diebus colicis è vino propinant, drachmæ vnius pondere, & integram restituunt valetudinem: poculum interim, quo laborantes bibunt, eiusdem vapore suffientes. Reinerus Solinander lib. 2. cap. 6. de calore fontium: In Galliæ Aruernis prato quodam inter Claromontem veterum Gergobiam & Monferratum oppida vicina, fons copiosissimum profundit bitumen nigrum, terebinthinæ consistentia. Accolæ loci consueuerunt hoc bitumine arborum stolones & teneriores ramos illinere, atque ita eos tutos reddere, ne à capris, quæ mirum in modum auersantur hoc bitumẽ, carpantur. In agro Mutinensi Meiani & Sassoli & propius Parmam salsæ: item in radice Vesuuij montis iuxta Herculanum, atque in his omnibus locis gossipio vel pannis aquæ innatans colligitur ipsum bitumen. Hæc ille. Bitumine Aruerniaco Lugduni, Geneuæ, & Montpelgardi sæpius feliciter vsus sum ad excitandas hystericas. Non dubito bitumen & Gagaten Admirabilis fontis, vicinorumque locorum vtile etiam futurum. Illud autem facto periculo examinandum venit, an visci, terebinthinæ, & pulueris bituminis illitu tutæ reddi possint arbores à caprarum ceruorumq; morsu, quanquam non minus damni ab affrictu cornuum, quàm morsu ceruino arboribus impendet. Est mihi bituminis genus Solinandro descriptum, (quod petroleum vocant) ex agro Mutinensi ante annos triginta quinque allatum.

Bitumen liquidum in Aruernis, eiusq; vsus.

De viribus lapidis ſciſsilis, ac aquarum per lapidem ſciſsilem tranſeuntium. CAP. VI.

NEque verò bitumine ſolùm abundat fons Admirabilis Bollenſis, ſed & lapide ſcißili, partim duro, partim admodum molli, vt antè dictum: cuius nobis vires erunt inueſtigandæ. Hunc igitur, & quidem eum qui pictos limaces ſerpentéſue exhibet, in vrbem Kirchen delatum, catillo impoſui, priùs tritum: exarſit in flammam odore graui bituminoſo, fumo denſo remiſſo: nec niſi poſt horas multas, lithantbracum inſtar, decanduit: vaſis, in quo tecto ardebat, operculo nihil ſulphuris adhæreſcebat, nec etiam, ceu ſulphur, ardentis flammam cœruleus color tingebat. Idem prunis impoſitus, conceptâ flammâ in cruſtas dißilijt: aquæ immerſus odorem & ſaporem bituminoſum imprimit, nihilo\~q ſecius interim denuo igni impoſitus ardet: lapiſq; etiam craßiuſculus in tenues ſe reſoluit laminas. Nec non & fißilis ille Kirchenſium vulgaris in ignem iniectus flammam luculentam fecit (de vitriolo rubro & oleo bituminoſo ex eo extracto antè diximus). Porrò vires aquarum per lapidem ſcißilem decurrentium, Iacobus Theod. Tabernæm. in Theſauro aquario Cap. 108. lib. 2. proponit: aqua per lapidem ſcißilem delabens tumores tibiarum & pudendorum balneo tollit, dolores per artus vagos profligat: humores vitioſos ſubcutaneos conſumit: ſcabiem, pſoram, & pruritum omne genus perſanat. Vires aquarum tranſeuntiũ per lapidem ſciſsilem.

De viribus pyritæ, & aquarum per pyriten tranſeuntium. CAP. VII.

PYrites, qui copioſè repertus inter fontis Admirabilis lapides ſcißiles, in puluerem tritus, catillo iniectus, aurifabrorum Octob. 20. in Kirchen, *in flammam exarſit ſanè quàm luculentam, ſulphuris modo cœruleam, odore ſulphureo graui. Idem in ignem coniectus, non ſecus flammam concepit fumidã, odore ſulphuris graui, nares feriente. Aquæ iniectus, odore ei bituminoſo conciliato, in partes multas nigras ſolutus eſt. Puluis prædictus fictili tecto igni admotus, auctus eſt multum, & nigredinem acquiſiuit: nulla in operculo ſulphuris veſtigia. Idem horas multas in igne relictus, flammam exhibuit ſulphur redolentem, nareſq; vehementer ferientem: quem quidem cum nigredine odorẽ, etiam igni exemptus reſeruauit. Pyritæ autem à Dioſc. lib. 5. cap. 143. hæ tribuũtur vires. Tam crudi quàm vſti vis eſt, excalfacere, abſtergere, offuſam oculis caliginem expurgare, duritles concoquere, & concoctas diſcutere. Reſina exceptus excreſcentias in carne cohibet, ſed calorem quendam, & adſtrictionem parit.* Pyritæ vires ex Dioſcor.

Matthiolus addit, lapidem, quem Græci Pyriten dicunt, officinæ cum Mauritanis Marchaſitam vocant. Foditur hæc omnium metallorum ferè fodinis, genere & colore diuerſa, plerunq; tamen, (vt Plinius inquit lib. 36. cap. 19.) aureis Matthiolo.

scintillis, vel argẽteis respersa. Sterilis hæc magna ex parte, quod (vt Chymistæ existimant) ex impurissimo sulphure, alijsq; inconcoctis partibus metallorum sit conflata. Veruntamen quandoq; pyriten inueniunt, qui aurum, argentum, vel æs intra se continet. Nos pyritẽ habemus beryllo, armenio, cæruleo, chalcanthо, misy, chalciti, minio, auripigmento, & alijs lapidibus adnatum adeò, vt cum

Galeno. fossilibus omnibus lapidem hunc cognationem habere crediderim. Galenus lib. 9 simp. med Vnus eorum, qui validã facultatem possident, est & pyrites, quem vocant, quo vtimur digerenti emplastro admisto: adijcitur ei & schistos. Ab hoc medicamine & pus sæpenumero, & consistentia grumosa in spacijs internodijs musculorum nata, per halitum digesta sunt. Cæterùm vbi in vsum vocantur, lapides omnes admodum vehementer contusi, atq; ad læuorem redacti sint oportet, similiter atque ea, quæ in ophthalmicas facultates admisceantur. Baccius lib. 6 cap. 15. à pyrite & marmore ob duritiem, paucam impressionem recipere aquas scribit: ab illo tamen interdum acrimoniam & adstrictionẽ vt in Ilua insula: ab hoc frigiditatem duntaxat insignem.

Vires aquarum quę pyritem admixtum habent. Iacobus Theod. Tab. in suo aquario thesauro copiosè tradit vires aquarum quæ pyriten admixtum habent cap. 93. Aqua inquit, quæ habet spirituales subtilitates pyritæ, (Kiss oder fewersteins) admixtas, facultatem habet calfaciendi, constringendi, molliendi, coquendi, maturandi, & discutiendi, vtilis potu, ablutione, balneo. Potu coroborat intellectum, memoriam, & cor, mundat sanguinem, aperit obstructiones hepatis, lienis, renum, vreterum. Fluxiones absumit, arthriditem artuumq; dolores pertinaces alios curat & præcauet: Omnes superfluos humores in capite, ventriculo, vtero, consumit. Menses retentos euocat, nimiùm fluentes reprimit: mulieres frigidiores, steriles ad concipiendum aptas reddit: dolores sedat ventriculi, abdominis, vteri: ardorem vrinæ, (Kaltseich) gonorrhæam percurat. Balneo quoque extrinsecus adhibita prædictis morbis confert: neruos & tendines induratos emollit, paralyticis & contractis vtilis: sanat omnem malignam scabiem, (Grindt) elephantiasin incipientem & Musselsucht. Item cap. 94. aqua, quæ subtiles pyritæ aqueі (Vvasserkiss) spiritus admistos habet, facultate prædita est calfaciendi, siccandi, aperiendi, molliendi, purgandi, sanandi. Saluber eius vsus tam internè, potu: quàm externè, balneo & ablutione. Soluit potu obstructiones hepatis, lienis, renum, vesicæ: colores vitiosos, icterum tollit: vrinam mouet: renes & vesicam mundat: vrinæ stillicidio, dysuriæ, omnibus lumborum, renum, vesicæ morbis salutaris: aluum emollit, flatus dissipat, ad omnes frigidos & humidos affectus vtilis. Vterum pituita farctum, refrigeratumque calefacit: menses immodicos & fluorem muliebrem sistit. Extrà fotu, balneo contractos restituit: induratos neruos tendinésque emollit: fracturis malè curatis auxilio est: scirrhos, tophos mollit: sanat achores, scabiem furfures, maculas, serpiginem, (Haarwurm) herpetes: omnes tumores vlceráque corrodentia, rheumatica, lupos, cancros, fistulas, scorbutum, aphtas malignas, ani vterique abscessus fœti-

dos & rhagades expurgat. Item Cap 95. *Aqua pyritæ argentei* (Silberkiß) *subtili spiritu imbuta vim habet aperiendi, constringendi, reprimendi, emolliendi, abstergendi, consolidandi, tam intrà quàm extrà vsurpata. Pota obstructiones omnes soluit iecoris, splenis, renum, vesicæ: vrinam ciet: arenulas & calculos pellit tum renum tum vesicæ: dolores colicos, iliacos compescit: hæmorrhagiam locorum muliebrium & fluores albos reprimit: similiter & dysenteriam, diarrhœam, hæmaptysin, hæmorrhoïdas nimium fluentes: dolores ex alui profluuio ortos profligat: omnem fluxum immoderatum redundantésque humores consumit, aduersus hydropem vtilis: vteri pituitam expurgat: abortum prohibet. Externè fotu, balneo fœtidos, superuacuos, sudores compescit: confert podagræ, arthritidi: induratos neruos & tendines* (Krampffadern) *emollit: putrida vulnera exterget, glutinat: omnia vulnera, vlcera cacoëthe, fistulas, lupos, cancros, aliáque serpentia vlcera & phagedænica curat. Aphtas malignas, stomacacen frequenti oris collutione persanat. Item Cap. 96. Aqua pyritæ aurei* (Goldkiß) *subtili imbuta spiritu, facultate prædita est calfaciendi, adstringendi, emolliendi, concoquendi, maturandi, discutiendi, perinde vt cui pyrites ærosus est admistus.*

De viribus aquarum, quæ per belemniten transeunt.

CAP. VIII.

Fodiendo *Admirabilis aquæ puteum repertus cum pyrite & fluore albo, vt suprà dictum, belemnites. Octob. 20. in Kirchen in puluerem contritus album, in catillum subiectis prunis candentibus impositus, nec colore mutato, nec fumo emisso, crepitauit solum: at cum contunderetur, bituminosi nonnihil redolebat. Idem integer in vasculum coniectus, paulatim cum crepitu consumptus est & in puluerem redactus, odore tantillum ad bitumen accedente. Aquis autem, quæ belemniten habent, vires sequentes adscripsit Iac. Theod. Tabern. libro suo de aquis Cap. 100. Aqua, quæ belemnitæ* (des Alpschoß) *spiritum habet admistum, facultatem habet siccandi, consolidandi, glutinandiue, vrinam mouet, obstructiones aperit, renum, vesicæ, vreterum: frangit (si fas est credere) calculum renum & vesicæ, quem & educit: omnia interna vlcera sanat. Extrà verò vulnera qualiacunque curat.* Vires aquarum per Belemniten trãseuntium.

De viribus ſalis & aquarum ſalſarum.

CAP. IX.

*FOntem Bollenſem ſale etiam non vacare, ex eo ſuſpicetur quiſpiam, quòd
ita fuerit gratus etiam pecori, dein, quòd ſal bitumini ſæpius iungatur, vt
Iudaico, & terræ bituminoſæ Zelandiæ, teſte Leuino Lemnio. Nos autē, id
quod ſuprà indicauimus, tum inſolatu, tum decoctione obſeruauimus fontem
medicatum Bollenſem ſale non deſtitui: propter quem tantum abeſt, vt deterior
ſit, aut ſi verè etiam aqua ſalſa adeſſet, minùs aptam medicinæ putemus, vt con-
trà potiùs efficaciorem exiſtimemus certoq́; nobis perſuadeamus. Reperiuntur
enim celebres fontes & thermæ ſalis & nitri participes. Fallop. autem tractatu
de Thermis Cap. 9 ait in hunc ſenſum: Aqua quæ habet in ſe ſuccos ſalis, ſi aſſu-
matur in potum, detergit roboratque valdè ventriculum, & euacuat abundan-
tiam humoris pituitoſi, diſcutit etiam, nec lædit aliquod viſcus. Item cap. 11. A-
quæ medicatæ aptæ ad potum ſunt præcipuè nitroſæ atque ſalſæ: quia præter-
quam quòd calefaciunt, expurgant etiam, ſiccant & roborant: & laudantur et-
iam ab antiquis. Nam Antyllus & Aëtius exhibebant in affectibus corporis in-
terioribus: Immo dicunt quod applicatæ etiam extrinſecus, faciant ad fugandos
morbos intrinſecus. Dicit Georgius Morellus lib. de aquis medicatis agri Pata-
uini. Prima aqua virginis eſt temperata, quia modica ſalſedo attemperat frigi-
ditatem & humiditatem aquæ. Iccirco vtimur illa in potu tantùm vt attempe-
remus iecoris, ventriculi, cæterarumq́; corporis partium feruorem. Ex viribus
quas Dioſcorides tribuit ſali lib. 5. cap. 126. ſatis conſtat aquas ſalſas non exiſti-
mãdas ineptas medicinæ: verba Dioſcoridis ſunt. Salis natura incõmune perquã
vtilis eſt: adſtringit, abſterget, expurgat, diſſipat, reprimit, extenuat, & cruſtas
inducit, ſed hoc intereſt, quod alius alio ſit præſtantior. Quin & à putredine
vindicat. Admiſcetur medicamentis pſoras abſtergentibus, excreſcentia in oculis
reprimit, & pterygia conſumit, cæteraſque carnis extuberationes tollit: Clyſte-
ribus infunditur: diſcutit laſſitudines ex oleo illitus. Contra hydropicorum tu-
mores auxiliatur: dolores in ſaccis fotu mitigat: & pruritus ſedat, ex oleo &
aceto infrictus ad ignem, donec ſudent: item lichenas, lepras, pſoraſque. Angi-
nam ex melle, aceto, & oleo illitus leuat: tonſillis, vuæque cum melle toſtus, Vl-
ceribus in ore manantibus, gingiuis, quas humor vexat, & phagædenis vlcerũ,
cum polenta crematus illinitur. Aduerſus ſcorpionum ictus cum lini ſemine:
contra ſerpentium morſus, cum origano, melle, hyſſopo: aduerſus ceraſten cum
pice aut cedria, aut melle auxiliatur: contra ſcolopendræ morſus, cum melle, &
aceto: aduerſus veſparum ictus, & teredines, albidáſque capitis puſtulas, thymos,
& tubercula cum ſeuo vitulino: furunculos cum vua paſſa, aut ſuillo adipe, aut
melle diſcutit: teſtium tumores, origano, & fermento maturius concoquit,
crocodilorum morſibus auxiliatur, tritus in linteolo, & intinctus aceto, ita vt
vinculis loca conſtringantur: Prodeſt ad beſtiarum morſus, & ad ſugillationes
in facie ex melle. Contra hauſtum opium, & fungos. Cum aceto mulſo bibitur,*

Vires aquarum ſalſarũ ex Fallop.

Morello.

Salis vires ex Dioſcor.

luxatis imponitur cum farina & melle, ambustis igni cum oleo impositus, pustulas erumpere non patitur. Podagricis itidem imponitur, & aurium doloribus, cum aceto: ignes sacros & vlcera, quæ serpunt cum aceto aut hyssopo illitus sistit. Quandoquidem autem fons medicatus Bollensis non multum habere videtur salis in substantia, sed potius, vt Iacobi Theod. Tabern. verbis vtar, spiritualem salem, subijciemus hîc quæ lib. 2. c. 1. Thesauri aquarij de viribus aquarum quæ eiusmodi salē habent, scribit: Salsæ, inquit, quæ tantum spiritualem habet salem h.e. animā & spirituam, internus quàm externus vsus salubrior efficatiorq́;, calefacit, discutit, aperit, cōsumit, siccat, absterget, roborat: refrigerato & pituitoso ventriculo subuenit: concoctionē adiuvat. Vterum frigidum calefacit, roborat: menses mouet, fluorem muliebrē sistit: obstructiones tollit renū, vesicæ: vrinam cit: calculos, arenas pellit: tenue, aqueum, frigidumq́; semen virile corrigit: flatus ventris discutit: tollit ventris dolores, colicum, iliacum: non bibenda inter cibos, aut ad sitim sedandam, sed mane & vesperi pro medicato potu, & frigidè quidem, ne coctione spiritus exhalent. Bibitur à libra vna ciuili ad tres: qua ratione alvum potest mouere, & crassam, viscidam, contumacem pituitam incidere & per aluū educere. Borboniæ thermæ in finibus Burgundiæ in quibus Ill. E. C. & ego balneauimus redeuntes è Gallia 1586. calidæ sunt & salsæ quarum experimentum insignè vidi Consiliario Dolano ab hemiplexia curato.

[Vires salsarum aquarum ex Tabern.]

[Borboniæ thermæ.]

De viribus Sulphuris, & aquarum sulphurearum.

CAP. X.

NOn immeritò dubitet quispiam an aqua medicata fontis Bollensis Admirabilis sulphur in se contineat. Nicolaus enim Dortomanus lib. 1. cap. 10, asserit bitumen odore sulphur quandoq; æmulari, quandoq; picem, vnde pisasphalto nomen teste Diosc. tametsi Plinius secus sentiat, nonnunquam peculiarem habere odorem admodum grauem, &c. Idem etiam de sua aqua Belilucana, quæ bituminosa & salsa, addit: toti aquæ mixtum esse sulphur vix adducor vt credam, eò quòd argenteus scyphus, baltheus, numus in Thermarum harum aquam demersus, ex ea post biduum triduumve splendidior candidiorq́; retrahitur: si sulphuris non modica portione perfusa foret, flauior euaderet, vt in thermis Cantabricis pluribusq́; alijs. Fallopius quoq; de thermarum aquis scribit pag. 225. Falsissimum est quod omnes aquæ thermarū habeant saporem sulphuris: id tamen est verū, quod vbicunq; sunt aquæ thermarum, sunt quidam vapores fuliginosi & exusti habentes odorem sulphuris. Sed hoc non indicat in aquis illis contineri sulphur: at ille odor prouenit, quia vapores illi sunt exusti, cuius rei signum illud est quod arbores ictæ à fulmine sapiunt odorem sulphuris: Non ob id tamen dicendum quòd in ipsis sit sulphur. Ita etiam dico de aquis thermarum. Licet enim habeant vaporem sulphureum:

[Aqua Belilucana.]

non ob id tamen est inferendum, quòd in ipsis contineatur sulphur, &c. Plinio vt dicit Hadrianus Iunius, Gagatis lapidis odor grauis vstus sulphureum vel Orpheo & Dioscoridi bituminosum odorem remittit. Præterea verò scyphi argentei probatissimi, vt antè dictum, in quo Admirabilis fontis Bollensis aqua diu asseruata fuit, color neutiquam mutatus est: contrà verò, facto in impurioris argenti patera periculo, vt suprà annotauimus. Verùm, vt quod sentio, dicam: odor sulphureus, & quæ de pyrite diximus, faciunt vt facilè credam fontis Admirabilis aquam nonnihil sulphureorum spirituum posse habere: quam suspicionem confirmant Fallopiana hæc ex libro de metallis cap. 11. ex Chymistarum (vt ait) opinione: Non est, inquit, negandum quod argentum viuum sit materia metallorum: de sulphure quoque non est dubitandum, inquiunt, quoniam in omnibus venis metallorum reperitur excrementum metallorum, quod sapit sulphur. Et tale excrementum vocatur lapis pyrites, vel marchasita, qui lapis reperitur in superficie fodinarum, seu venarum ipsorum metallorum: & siue comburatur, siue eliquetur, siue contundatur emittit odorem sulphuris. Ergo metalla constant ex sulphure &c. Ad argumentum autem de Marchasita, dico falsum esse quod sit excrementum metallorum: sed est veluti sulphur lapidosum, fitque ex vapore sicco, sicut & sulphur. Et quia in omni metallo est vapor siccus, idcirco in superficie cuiuscunque metalli reperitur Marchasita, non autem concrescit inibi, quia sit excrementum metallorum: quinimo concrescit etiam in superficie metalli ipsius argenti viui &c. Dicunt Chymistæ, inquit Mathiolus, Pyritem constare ex impurissimo sulphure. Apud Gesnerum de fossilibus ex Kentmanno apparet ex Pyrite excoqui species sulphuris diuersas. Memini videre me Montpelgardi Illustriss. E. C. ex pyrite, (qui in carbone fossili abundat quem ad aquam salsam excoquendam erui mandabat in salinis suis quæ sunt in Sanau, vbi carbones fossiles non longè ab aquis salsis reperiuntur,) sulphur extrahendum curasse. Leuis etiam fontis Admirabilis tepor adesse sulphur fortè demonstrârit, si sulphuri calor fontium adscribendus, non autem bitumini, vt sentit Andreas Baccius, qui lib. 1. de Thermis Cap. 19. & 20. eorum opinionem refutat, qui bitumen fomitem caloris aquarum, & non sulphur existimant. Præterea etiam ad demonstrandum spiritus sulphureos Admirabilem fontem habere, facere videntur, quæ scribit Georgius Agricola lib. 5. de natura subterraneorum; dum ait: Pyrites siue lapis fissilis, ex quibus excoquitur sulphur. Huc quoque quæ sequuntur ex Baccij libro de Therm: 1. cap. 21. non ineptè faciunt: (Certum enim atramento siue vitriolo infectas Bollenses nostras.) Habent & atramenta illius pinguitudinis partem (sulphuris) quanquam non ita crebrò in eis fiunt calores, ac minus incendia: resistente multa eius generis terreitate cinericia: Quare perfusa hæc aquis, acri eas vredine, & veluti ex calce incendunt. Alumen quoque etsi quadam naturaliter vnctuositate participet, potiores tamen partes obtinet

Sulphur ex Pyrite.

salis, quare vbi syncerum nascitur, nullum habet illius feruescentiæ signum, imò igne admoto retundit flammas. Et si calent alicubi insigniter aluminatæ, accessoriam indicant sulphurosæ naturæ copiam, præterquam aluminis essentiæ conueniat. Hæc ille: Si igitur fons Admirabilis sulphureos habet spiritus, (vt suspicamur habere) nihil de eius bonitate hoc nomine decedit: siquidem insignibus præditum est, Dioscoride attestante libro 5. cap. 83. dotibus: calfacit enim, discutit, & celeriter concoquit. Prodest tußibus, suspiriosis, purulenta extußientibus in ouo sumptum, aut suffitum: præterea partus vsti nidore extrahit. Lepras, lichenas, scabros vngues, cum resina terebinthina mistum aufert. Cum aceto autem illitum, ad lepras efficax est: vitiligines tollit. Scorpionis ictibus, addita resina medetur: cum aceto verò, draconis marini, scorpionisque plagas sanat. Pruritus toto corpore erumpentes cum nitro detersum sedat: regium morbum emendat, inspersum fronti cochlearis mensurâ, aut in sorbili ouo sumptum. Facit ad grauedinem & destillationes: sudores quoque conspersum inhibet. Podagricis cum aqua & nitro illitum, conducit. Grauitatem auditus, suffiti nidore raptim per fistulam hausto, sanat. Lethargicos suffitu excitat: erumpentem vndecunque sanguinem sistit. Contusis auribus cum vino & melle illitum, medetur.

*Placet hic subnectere, quæ Tabern. scribit lib. 2. cap. 39. Thesauri aquarij his verbis: aqua sulphurea spirituali sulphuris subtilitate imbuta, vim habet extenuandi, attrahendi, emolliendi, calefaciendi, exsiccandi, estq́; eius vsus in multis morbis vtilis tam internis quam externus. Potu & balneo prauos in cerebro redundantes humores, omnésq́; totius corporis frigidas fluxiones exsiccat: refrigeratos neruos & tendines emollit, calfacit, dolores sedat, frigidósque eorum affectus insigniter iuuat: vtilis paralyticis, trementibus, & quibus membra tensa, contracta, ad motum inepta: omnium artuum dolores mitigat: podagram, chiragram, arthritidem omnem à frigidis fluxionibus, intolerabilem ischiadem, dolorem frigidum per artus discurrentem, dorsi, lumborúmque cruciatus tollit: tumores & tubercula dura artuum & iuncturarum discutit: articularij auxilio est: hepar, splenem, renes, vesicam obstructione & dolore liberat: arenas & calculos pellit: frigidos omnium prædictorum membrorum tumores emollit, discutit: cordis palpitationem à frigidis humoribus curat: dolores colicos, iliacos, frigidos, pituitosos & crassos flatus resoluit. Cachexiam emendat: hydropem frigidum exsiccat, nec segniùs fluxiones in oculos: visum roborat: refrigeratum ventriculum & caput calefacit, dolore liberat: vtero frigidiori, humidiori, peruerso opem fert, eiúsque prauos humores omnes & fluorem muliebrem consumit: steriles mulieres fœcundat: vtilis ad artuum & iuncturarum dolores à lue venerea profectos: membra tam externa quam interna refrigerata calefacit: spasmo flatulento (*Krampff*) conuulsis partibus & frigore torpentibus imprimis confert nec non matrici tumenti & induratæ: sanat omnem scabiem humidam: absterget lichenas, aliasq́; maculas cutis: omnia*

Sulphureaꝛum aquarũ vires ex Tabern.

vlcera humida siccat, ad cicatricem perducit: vagos per artus & discurrentes dolores tollit, lienis scirrbum emollit.

De atramenti sutorij siue vitrioli viribus, ac aquarum eo infectarum. CAP. XI.

ADmirabilem fontem Bollensem in se continere atramentum sutorium siue vitriolum, idq; rubrum. quoq; modo & ratione destillando per descensum, vt vocant, lapide fossili, sit depræbensum, ante diximus. Dicit Baccius lib. 1. cap. 14. Virides (aquas) ac etiam cæruleas & nigras reddit atramentum. Nam vt minerarum buiusmodi promiscua quædam est origo, ita bi colores congenei ferè sunt prout caloris gradu temperãtur. Eo nunc loco est vt

Chalcanthi vires ex Dioscor.

vires eius persequamur nec non aquarum per id transeuntium. Dioscoridi lib. 5. cap. 7. Chalcanthum valet astringere, calefacere & crustas inducere, latas ventris tineas necat drachmæ pondere deuoratum, aut cum melle linctum, vomitum ciet aduersus bausta fungorum venena ex aqua potum auxiliatur, purgat caput aquâ dilutum & in vellere naribus instillatum. Matthiolus in Diosc. Nibil miri nobis adfert quòd commendarit Diosc. Chalcanthum potum ac deuoratum ad latas alui tineas, & ad fungorum venena, etsi medicamentum

Chalcanthi oleum.

erodens & septicæ facultatis babeatur. Siquidem ad eosdem & alios vsus hoc tempore non modò Chalcãthum ipsum quidam potui exbibent in pestilẽtia, sed etiam eius oleum, quod Chymistæ vitreis organis magna ignium vi ab ipso Chalcantbo eliciunt, nullo sanè incommodo. Qui illud in peste propinãt

Copparosa

Acidus sapor in sattramentosis aluminosis & nitrosis aquis.

Acidæ Puteolo cere.

quod vulgò vocant Copparosa, in aqua rosarum dissoluunt & iterum cogunt, reiteratis tribus aut quatuor vicibus dantq;. Bacc. lib. 5. cap. 11. acidus sapor baud proprius atramentosæ aquæ est: nam multæ sunt acidæ ex alia aliqua mistura, sicut albulæ, quæ aluminosæ sunt, ac multæ acidæ in Puteolano nitrosæ. Prima & quodammodo propria attramenti impressio videtur esse Galeno teste vebemens adstrictio cum insigni calefaciendi virtute. Quamobrem veræ synceræq; attramentosæ aquæ potentia calefaciunt siquæ aliæ minerales aquæ & quædam actu in altum penetrant. Nec minùs exsiccant, constipant, contrabunt. Quæ verò aquæ mediocriter attramentosæ ab exacta illa mistione desciscunt eadem per omnia possunt, quæ alumimatæ atq; acidæ: penetrant verè promptiùs, abstergantq;, ac epotæ per vrinam ac per aluum egregiè purgant,

Aquarum q̃ vitriolũ cõtinẽt facultates ex Tab.

arenulas pellunt, &c. Tabern. in Thesauro aquario part. 2. cap. 33. aquæ tenuioribus partibus & spirituali subtilitate vitrioli perfusa vim babet adstringendi, contrabendi, obstruendi, extergendi, glutinandi, ijsdem ferè cum alumine prædita facultatibus sed efficacioribus: linguam enim magis contrabit, maioremq; babet accrimoniam ea si bibatur vel in balneo administretur prodest ad suffusionem, vertiginem, epilepsiam, paralysin, sputum sanguinis, bæmorrbagiã vteri & bæmorrboidum: nauseam & vomitũ compescit: Vtilis me-

lancholicis, mente captis, insanis: tollit cachecticorum & ictericorum fœdos colores: hepaticis opitulatur, & quibus sudores fœtidi molesti sunt: hircum alarum emendat. Ex ea balneum confert vlceribus depascentibus, cancris, fistulis: mundat, exterget, glutinat. Scabiem malignam elephantiasi similem, omnémque adeò psoram, scabiem ac pruritum balneo & potu: maculas, serpiginem, (Haarwurm) partium obscenarum pruritum & putrida vlcera lotione frequenti curat.

De aluminis & aquarum aluminosarum facultatibus. CAP. XII.

SVnt qui fontem Admirabilem in se alumen quoque continere velint: id quod certò nondum potui deprehendere. Fallopius quidem de Thermis cap. 9. non satisfacit: verba eius sunt, l. c. Ego reperi artem quandam, quam sum expertus in balneis Aponitanis & Lucensibus, & solum in aqua balnei Vvillensis successit. Quando igitur vultis experiri an aqua aliqua habeat Chalcanthum vel alumen, vel aliud simile, coquatis primò non in vase vitreo, sed in stanneo vel ferreo, postea cum aqua fuerit parum decocta quiescat: deinde iterum coquatur parum, mox in ipsam injiciatis succum vel decoctum gallarum, pauca tamen in quantitate, & si cum aqua aderit mixtum alumen album vel chalcanthum, videbitis aquam fieri illico nigram. Hæc ille: quem imitatus est Gallus Eschenreuterus libro de Balneis, suppresso tamen eius, vnde hæc mutuatus est, nomine. Ego quidem & Ioh. Lutzius Pharmacopœus insignis Kirchensis, ex fonte Admirabili haustam aquam coximus primùm in vase terreo, cui additum decoctum gallarum, neque nigrefecit neque omnino colorem mutauit. Idem fecimus in aheno. Idem tentatum in aqua Rappenzagellana & cum aqua simplice & in qua alumen incoctum: ex his nulla nigredinem acquisiuit: at vnaquæque in ferro cocta, adiecta dein gallarum decoctione, non tantùm ipsa denigrata est, sed & eodem colore ferrum ipsum imbuit mutuò. Ex quo apparet nec nigredinem illam alumini, vt vult Fallopius, deberi, neque ex nigredinis argumento aluminis mistionem posse demonstrari. Nam nec vitriolum ipsum per se, aquæ, cui incoquitur, nigredinem vllam conciliat, nisi decoctione gallarum affusa, cuius vel guttulæ aliquot, iucundo spectaculo, nigrorem commistæ proferunt: id quod etiam, si parum vitrioli decocto gallarum inieceris, assequêris. Idem experimentum in acidulis Yebenhausensibus factum. Quæ quanquam ita, vt diximus, habeant, Admirabili tamen aquæ admixtum alumen fortè à simili quis non ineptè collegerit, qui sequentia verba Andreæ Baccij de Thermis lib. 1. cap. 21. accuratiùs expenderit: Alumen etsi quadam naturaliter vnctuositate participet, potiores tamen partes obtinet salis. Quare vbi sincerum nascitur, nullum habet illius feruescentiæ signum, imò igne admoto retundit flammam. Et si calent alicubi insigniter aluminatæ, accessoriam indicant sul-

Examen aluminis per gallas incertum.

phurosæ naturæ copiam, præter quàm aluminis essentiæ conueniat. Quod visum est in nouiter repertis mineris in Senensi agro supra Clauem Paludem: quas cum diuersis tentassent per initia experimentis, inuenerunt eas in confectione aluminis pinguissimas, ac conuerso exinde opere, in atramentis, & sequestrata pinguedine, vitriolum fundunt electissimum. Hæc ille. Nec non eorum opinionem, qui fontem Admirabilem non expertem aluminis existimant, confirmauerint sequentia verba ex Georgij Agricolæ lib. 3. de natura fossilium. Alumen magis atramento sutorio cognatum, quàm etiam Nitri sal. Vt enim horum vtrumque abstergat, tamen sal prætereà parum astringit: illorum verò vtrumque astringit multum. Sed differunt in hoc, quòd atramentum magis sit terrenum, minùs alumen. Id autem vel ex eo potest intelligi quòd ex Atramento sutorio fiat alumen. Cum enim oleum ex eo conficitur expirat Alumen: quod lutum quo vitrum vitro iungitur, concipit. Atque eiusmodi lutum cum opere perfecto aquâ pura maceratur, in eam Alumen deponit: quod paulatim vitri instar concrescit, Item lib. 3. de ortu & causis subterraneorum. Ex succo astringente non tantum fit Alumen & Atramentum sutorium verùm etiam Sory, Chalcitis, misy: quod flos esse videtur Atramenti Sutorij vt Soreis melanteria quædam. Cum autem humor corraserit Pyritem ærosum & friabilem, fit talis succus astringens: id quod experimentum docet. Nam atramentum sutorium viride, in capilli figurã formatum sæpenumerò ab eiusmodi Pyrite procedit per Melanteriam quæ eam vndiq; complectitur: & ex tali pyrite non atramentũ modò sutorium, sed etiã Alumen excoquunt artifices: magnam enim cognationẽ inter se habent. Apud Gesnerum de lapidibus ex Kentmanno Vena dura pyritis colore argentea (vulgò aquaticam vocant) similis Dibanæ, ex qua si in locum apricum ponatur, atramentum album tenuo & alumen efflorescunt.

Alumẽ salsugo quæ-Nam.

Nitrum & alnitrum.

Baccius lib. 5. cap. 8. Alumen quoque ipsum quædam terræ salsugo intelligitur, simile admodum naturali nitro, vt commune videmus alumen album, splendidum, roseo foris colore, & spongiosum: quibus item notis à Dioscoride nitrum describitur. Simile & artificio, quo diximus salnitrum nostrum hodie confici: foditur enim lapis aluminis scabrosus, candicánsque ærugineis intercursantibus venis, exciditurque in rudes glebas, mox in fornacibus aliquot horis coquitur, exinde insolatur vltra mensem, aquis immaceratur, quamdiu in leuorem argillæ modo solutus sit, tum in feruentis aquæ alueo per ministros in albissimum liquamen ducitur, hócque corriuato in magna capisteria lignea tenacior pars addensatur ligno, excutitúrque vbi siccatum fuerit alumen. Et paulò pòst de impressionibus acturus, quas alumen aquis conciliat, primo quidem gustu aluminis salsitatem offerri ait, quæ suctu quodam linguam carpat, sensorio ipsi tandem perquam adstringentem, vnde à Græcis στυπτηρία dicta sit. Mox, ex tribus aluminis generibus liquidum aptissimum esse, vt aquis vim suam imprimat, adeóque nullas esse aquas aluminosas, quin

Stypteria.

Alumen liquidum.

de hoc genere plus minus participent : primò, quòd, cùm liquidum sit, facilè soluatur : dein, cùm limpidum lacteúmque, aquas exquisitè albidas reddat (is enim aluminosarum color) & quod omnes auctores ex Dioscoride notant, cùm sit cum quodam igniculo caloris, idcirco lactei eas teporis ac temperamenti efficiat, quales merè aluminosas nos videmus Albulas, testatúrque esse Aët. ex Galeno, lib. 11. cap. 33. Tandem colligit alumen & aquas aluminatas qualitatibus constare contrarijs : calidis scilicet mediocriter, ac siccis admodum : frigidis præterea, ac valenter adstringentibus eáque propter aluminosas primo gustu subdulcem adferre saporem ac tenuem, pungentem linguam : siccas propterea qualitates atque aridas, vnde sapor in amarulentiam desinat, atque insigniter adstringentem. Nihil oberit hîc subijcere ex Dioscorid. lib. 5. cap. 123. Aluminis vires. Alumina vim habent excalfaciendi, stringendi, & expurgandi, quæ caliginem pupillis oculorum offundunt, genarum carnem, cæteráque excrescentias extenuant. Scissile rotundo efficacius intelligitur. Vri, & torreri chalcitidis modo debent : Putrescentia vlcera compescunt, sanguinis fluxiones inhibent : gingiuas humore prægnantes comprimunt, motus dentium cum aceto & melle firmant, prosunt cum melle vlceribus oris, eruptionibus papularum, & fluxionibus aurium cum sanguinalis herbæ succo. Lepris conueniunt cum braßicæ folijs, aut melle cocta, item pruritui & vnguium scabritijs, pterygijs, & pernionibus, aspersa cum aqua. Valent cum aceti fæce, & galla, pari pondere cremata, ad phagedænas vlcerum : & cum salis duabus partibus, ad vitia quæ pascunt. Furfures, cum eruo, & pice illita abstergunt: ad lendes, pediculos, ambusta, cum aqua illita auxilio sunt. Contra tumores, & graue alarum, inguinumque virus illinuntur.

Vires aluminis ex Dioscor.

Iac. Theod. Tabern. Aqua cui subtilitates & spirituales vires aluminis insunt, facultatem habet calefaciendi, aperiendi, exsiccandi, abstergendi, glutinandi : potu & balneo prodest sanguinem spuentibus, vterinæ hæmorrhagiæ, hæmorrhoïdibus : sterilibus mulieribus & quæ concipere non possunt ob nimiam vteri humiditatem aut fluores albos subuenit : vomitum compescit : ventriculo relaxato, sanguinem meientibus, aut naribus aliáue parte corporis reijcientibus præsenti auxilio est : dolorem sedat colicum, iliacum : obstructiones aperit hepatis, splenis, renum, vesicæ : vrinam ciet : arenas & lapillos pellit : matricem ab omni pituita & sordibus repurgat : prodest cachecticis, œdematosis, hydropicis : menses nullo ordine fluentes emendat : salutaris admodum abortui obnoxijs, laxiores enim vteros constringit, & humiditates consumit: vtero gerentium hæmorrhagias balneo sistit. Sanat vlcera vesicæ: nauseam tollit: ijs cõfert, qui vrinã continere nõ possunt: pingues extenuat: defluxiones exsiccat: iuuat arthriticos, podagricos, chiragricos, resolutos, cõtractos, tremulos: immobiles tẽdines & ad motum ineptos remollit. Ostocopõ luis venerea tollit: omnia vlcera putrida & serpentia sanat: vtilis in varicibus. Curat sinuosa

Vires aquarum aluminosarum ex Tabern.

vlcera, cancros, vlcera, Luis Venereæ, omnis generis ſcabiem, maculas, ſerpiginē, (Haarwurn) & inprimis obſcænarum partium vlcera & pruritum intolera= bilem: lotione capitis interimit pediculos & lendes: oris crebra collutione firmat gingiuas, epulidas, parulidas, ſtomacacen ſanat, dolorem dentium compeſcit.

De argillæ viribus, aquarúmque quibus admiſcetur.

CAP. XIII.

ARgillam quoque vulgarem medicatis aquis miſceri ſubinde, patet ex bal= neo montis Orthoni, cuius aqua tota argilloſa. Commiſceri & rubricam do= cent aquæ Caldarianæ. Terra etiam lutea, vt in balneo S. Petri, commiſce= tur, quæ ochram æmulatur quidem, ochra tamen non eſt. Fallop. de Thermis cap. 8. Item cap. 16. Materia luti thermarum eſt argilloſa vel cœnoſa: itaque quodlibet lutum thermarum eſt argilla vel fimus vel ſpurcities quædam.

Aquæ Caldarinæ.
Bal. S. Petri.

Item cap. 19. In thermis S. Petri lutum continetur luteum argilloſum ha= betque vim digerentem ac roborantem Et propterea vtile eſt ad remouendum imbecillitatem artuum, & neruorum refrigerationem. Iac. Theod. Tabern. Theſaur. lib. 2. cap. 74. Recipe argillæ rubræ fornacum, optimè vſtæ lib. 4. (plus minùs pro quantitate aquæ præparandæ, ea tamen proportione, vt pro vna terræ parte, ſedecim aquæ fluuialis ſumantur) pulueriſatæ affunde aquæ profluentis menſur. 16. coquantur ad quartas Eiuſmodi aqua vtilis eſt ad omnes hæmor= rhagias, vt aqua boli. Balneo tollit dolores Podagricos & reſoluta membra cor= roborat: laſſitudinem pedum crurumque ex itinere ſaltúve immodico diſcutit:

Thermæ S. Petri.

Vires aquarum argilloſarum ex Tabern.

Potio ad dyſenterias & profluuij omne genus vtilis, recipe argillæ rubræ for= nacum combuſtæ lib. 1. contuſæ optimè affunde mēſuras 4. aquæ fontanæ. Bul= liant parum. Deinde extingue chalybem candentem quater vel quinquies. Poſt= quam ſubſedit, cola per telam rudem aut manicam Hippocr. Bibat æger ad ſitim reſtinguendam pro arbitrio. Hæc ille: Aquæ argilloſæ inſignes vires ad dyſente= riam videre erit capite de dyſenteria vbi recenſetur hiſt. fontis Nabrenſis qui vix vnum miliare Germanicum ab Admirabili fonte diſtat.

Potio ex argilla.

Ad dyſenteriam.

Morellus de aquis medicatis agri Patauini dicit: lutum aquæ Virginis argil= loſum & pingue exiſtit, habetque ſalſedinem & aliquantulum vaporis ſul= phurei: Et ideo ratione horum vim habet ſiccandi, digerendi, roborandi, & ali= quam vim adſtringendi: molliendi autem vim obtinet paruam, quam conſequi= tur ab ipſa argilla. Baccius lib. 1. cap. 12. Dulces quidem aquas facit Argilla: ſed errant quidam hodie ſcriptores, qui hoc nomine lacteas quoque huic miſturæ attribuant. Facit enim Argilla dulces, hoc eſt ſynceras ac potabiles, veluti ex= emplo ac ratione paulò antè probauimus: Lacteæ verò, id eſt, quæ ſuaues ſunt, ac lactis ſapore dulces, alterius ſucci ſubſtantiam ducunt: momentum videlicet aut aluminis, aut bituminis, quas in ſua origine potiùs taliter affici putandum, quàm ex itinere. Quandoquidem magna eſt affinitas Margæ ſiue adipis terræ

Lutū aquæ Virginis.

Aquas dulces facit argilla.

cum Ar=

cum Argilla & bolis, subijciemus quæ de aquis Margæ scribit Baccius lib. 6. cap. 19. Calcarariam porrò quandam, seu cineream putamus materiam, quam Margam dicunt, quam describit Plinius, ac terræ adipem vocat, multæque esse vbertatis asseuerat, vbi in campis spargitur stercorandis. Quod dißimile veri non sit: nam & cinerum globi qui iugiter ex Aetnæ faucibus eructantur, vbi pluuias senserint, agros vndiq; regionis, ac vineta impinguant. Natiua hæc per se certis locis, vt quas species eius notant Germani authores apud Saxones reperiri ad lætificandos agros, discolores, albas, cinereas. Scatet quoque è lapidum fibris metallisq; varijs, vnde & cum aquis commista, stypticæ eas qualitatis reddit, ac sanguini sistendo efficaces. Hæc ille. In Sundgouia Alsatiæ vicina consuetum marga agros fœcundare, cuius efficaciam eam prædicant, vt multos annos lætaminis nullius indigi, restibili fertililate agricolas beent. atqui in ijs locis, ne vestigium quidem calidarum aquarum vspiam inuenias.

Aqua ex marga.

Adeps terræ.

Cineribus Aetnæ stercorātur agri.

Margæ vires

Lætamen in Sundgouia.

De Bolo, terra sigillata, earumque viribus, necnon de nostro sanguine Herculis & axungia Lunæ.

CAP. XIIII.

SEptembris 23. ad fontem Boll proficiscens incidi in quendam Bolo onustum, qui aiebat se ex Byssingē venire & ex proximo monte præcelso (cui imposita arx Teck) non longe ab arce adferre, Augustam vindelicorum auehendam: inde autem Noribergam delatam batzione medio in libras singulas æstimari. Bolus est mollis instar argillæ, rubra, quam gestabat, eam verò in massulas coëgerat quadratas, etiamnum, cùm viderem, molles & quæ digitis pro arbitrio possent subigi diduciq;. exsiccata indurescit, & firmiter linguæ adhæret. Octob. 23. placuit locum ex quo prædicta bolus erueretur, videre, quò cum D. D. Rentzio profectus, scrobes comperi secus viam, qua ex Bissingen in Awitur, in monte, à quo tamen ascensus satis longus ad arcem. scrobium altitudo superficiaria, bolus insigniter rubet, & penè ruffescit, admixtis subinde luteis vnguibus. Ego quidem persuasum habeo, quod si altiùs & accuratiùs fodiantur scrobes, fore vt multò pulchrior inueniretur: ipsi lapides proximi rubent. Ex hac ego & Ioh. Lutzius Pharmacopœus terram sigillatam effinximus, quam sanguinem Herculis vocamus (liceat in nostris rebus libertate nominum vti) cuius non minores esse vires arbitramur, quàm axungiæ Solis vel vnicornu mineralis quorundam. Cæterùm bolo, terris sigillatis & ex ijs factis sequentes tribuuntur facultates: Dioscor. lib. 5. cap. 73. Lemnia terra, quam sigillum capræ appellant, vim antidoti habet contra perniciosa venena singularem: potu cum vino & præsumpta euomi venena cogit: contra ictus morsusq; animalium, quæ exitiale virus eiaculantur prodest: antidotis familiaris: est & dysenteriæ vtilis. Non dubitamus etiam nostram bolum seu sanguinem Herculeum congenerem esse rubricæ Sinopicæ Dioscoridis lib. 5. cap. 72. de qua ait: vim habet exsiccatoriam, quasi indurando obstruentem, & adstrictoriam: qua-

Bolus circa Teck.

Sanguis Herculis.

Lemniæ terræ vires ex Dioscor.

Rubricæ Sinopicæ vires ex Dioscorid.

propter vulnerarijs emplastris & pastillis exsiccantibus & astrictorijs commisceri solet. Aluum sistit in ouo sumpta aut clystere infusa: datur iocinoris vitio laborantibus. De hac Matthiolus: Quantum conijcere potui Sinopicam rubricam nobis repraesentat vulgarissimus Bolus Armenus vocatus, is nimirum qui in quadratas defertur massas, quique maximè vulnerarijs medicis expetitur ad sanguinis profluuium cohibendum & fracta ossa ferruminanda.

Terrae Lemniae vires ex Galen.

Galenus lib. 9 simpl. Librũ accepi, qui omnem Lemniae terrae vsum edocebat, is à quo dono accepi vtebatur ad vulnera tum vetera, tum cicatrici inducendae cõtumacia: ad haec ad morsus viperae, atque adeò omnes ferarum morsus, nec non aduersus medicamenta lethalia: non antè modò exhibere, sed & post sphragide

Diacormthis.

vti consueuerat. Addebat porrò sese periculum fecisse medicamenti, quod quia fructum iuniperi accipit, διὰ τῶν ἀρκευθίδων nuncupatur, cui vtique addebatur & terra Lemnia: vomitúmque ciere aiebat, si quis, cum etiamnum in ventre le-

Ad venena.

thale venenum haereret, alexiterium siue amuletum ebibisset. Et sanè nos quoque huius fecimus periculum in lepore marino & cantharidibus, cùm sese tale

Vomitus excitabat.

quippiam accepisse homines suspicaretur: verùm hausto, quod Lemniam sphragida habebat medicamenta protinus omne euomuerunt, nec postea vllum illis accidit symptoma eorum, quae ad leporem & cantharides comitari consueuerũt, tametsi conuicta esset perniciosorum medicamimum exhibito. Caeterùm an ad alia mortifera medicamenta, haec inquam, quae vocant deleteria, eãdem vim habeat medicamentum, quod ex fructu iuniperi & terra Lemnia conficitur, mihi

Ad rabientis canis morsum.

vtique ignotum est. At ille ab Hephestiade profectò asserebat adeo vt & rabientis canis morsum eam sanare diceret in vino diluto epotam, & vlceri ex aceto impensè acri impositam. Sed & aliarum ferarum ictus, ex aceto sanare referebat extrinsecus, folijs herbarum insuper impositis quae putredini resistere didicimus. In primis verò praedicabat scordium, deinde centaurium exile, inde marru-

Ad vlcera.

bium. Porro si quando nec sanè ad vlcera cacoethe & putrida terram Lemniam adhibuimus, magnificè profuit: Vsus autem est, pro grauitate vlceris magnitudine, quippe id quod grauiter olet impendióque laxum & collèque est ac sordidum, sustinet vt vel per acerrimum acetum Lemnia terra in lutosam soluatur consistentiam, aliorum more pastillorum, quorum alius alio vtitur: dico autem palyidae, & Pasionis, & Andronis, & qui nunc dictus est quem Betinum vocant. Siquidem hi omnes valenter desiccantes prosunt vlceribus contumacibus soluti, interim quidem in vino dulci, interim sapa, interim oenomelitae, nonnunquam etiam alborum vinorum quopiam aut fuluorum aut flauorum, prout nimirum vsus postulat. Nam de talibus alibi definietur. Similiter verò quandoque soluuntur aut ex aceto aut vino aut aqua aut oxymelite aut exycrato aut melicrato. Porro Lemnia terra ex aliquo comprehensorum soluta, medicamentum fit idoneum tum recentibus glutinandis vulneribus tum mondandis inueteratis aegre ad cicatricem venientibus & contumacibus.

Terræ Armeniæ vires ex Galen.

Item eodem lib. Armenia terra, quod summè desiccet ad dysenterias & ventris profluuia, tum sanguinis expuitiones & catarrhos, ad hæc ad putrescentia oris vlcera in primis competit. Quin & eos magnificè iuuat, quibus ex capite in thoracem fluxio decumbit : quamobrem illis, quibus ex tali occasione assiduè difficilis est anhelitus validè prodest. Sed & eos, qui phthoë laborant adiuuat: vlcus enim eorum desiccat, vt haud etiam tussiant nisi in victu peccetur non leuiter, aut ambiens derepente ad intemperiem recidat. Ac mihi videtur, quòd sicut in fistulis sæpè conspeximus, non in alijs partibus duntaxat, sed in ipso etiam ano, vt citra collyrij immissionem quod sordem, aut callum auferret, ipso duntaxat exiccante medicamine clauderentur, ac contraherentur : ita quoque in pulmonis eueniat vlcere. Siquidem & ipsum ab exiccantibus iuuari medicamentis perinde conspicitur, vtique cum mediocre est, non admodum magnum. Itaque visi sunt quidam, eorum qui talia habebant, prorsum esse liberati. Ac quidam qui Roma in Libyam talem ob causam profecti sunt, planè se sanos esse credidere : & sane vsque ad annos aliquot inculpatè transigebant: postea verò cùm non pari degerent cura & cautione, reditus morbi apparuit. Hos ergo, vt dixi, bolus Armenia euidenter adiuuat. Quin & eos qui Romæ agunt, qui assiduò difficultate spirandi discrutiantur, magis etiam. Porro in magna hac peste cuius eadem facies fuit, atque eius quæ Thucydidis memoria grassabatur, quotquot hoc medicamen bibêre, celeriter curati sunt. At quibus non profuit, omnes interiêre, scilicet cùm nec alio quouis iuuarentur. Vnde colligitur quod ijs duntaxat non fuerit auxilio, qui planè erant incurabiles. Cæterum bibitur ex vino consistentia tenui modicè diluto, si aut planè febri careat aut leniter ea teneatur: sin grauius febriat, admodum aqueo. Non tamen calore vehementes sunt febres pestilentiales. Porrò de vlceribus resiccari postulantibus quid attinet dicere quantam vim habeat bolus hæc Armeniaca? Liberum est autem vtcunque appellare velis, siue lapidem vt is qui mihi donauit, siue terram, vt ego, quandoquidem humidis rigari patitur. MATTHIOLVS. *Eorum sententiam minimè improbandam censemus qui nil aliud esse Lemniam terram putant, quam bolum Armeniam : quæ officinis seplasiariorum Orientalis cognominatur : præsertim quod certò compererim, bolum hanc non aduehi ex Armenia vbi legitimum syncerissimúmque Armenium lutum nascitur, sed tantùm ex insula Lemnio, ex eodem tamen colle, cuius meminit Galenus. Siquidem Armenium lutum, quod bolum quidam vocant, præterquam quòd ex Armenia adferri debeat, si Galeno medicorum principi credimus, colore ex pallido ochræ instar, non autem impensè rubro. Id quod ipse Galenus libro nono simplicium medicamentorum in Samiæ terræ mentione testatur his verbis; Cæterùm durante hac immani, & graui pestilentia, ex Armenia ea, quæ Cappadociæ finitima est, data nobis est terra etiam siccantior, colore pallido. Atqui vt fraus & impostura detegatur atque palam fiat, non est silentio dissimulandum quod qui Lemnum incolunt mercatores, cum sciant, Armeniam ter-*

Ad difficilẽ anhelitũ & phthoen.

Ad pestem.

Sumendi modus.

Ad Vlcera.

De bolo Armena Matthioli opinio.

Ex vna terra duas faciunt.

ram ad nos non aduehi, lucri proin dulcedine allecti ex vna tantùm terra duas conficiunt. Quippe syncerissimam terram Lemniam extra insulam Constantinopolim comportant, & pro Armenia vendunt emptoribus, suadentes eandem eò ex Armenia comportari. Quam verò in Lemno pro Lemnia exhibent, vt colore ab altera differat, eam cuidam albæ terræ inibi nascenti admiscent: quò fit, vt longè minùs quàm syncera rufescat. Hanc itaque legitimæ sphragidis loco supponunt, hisce adulterijs permista quam etiam sigillis obsignant, vt inde imposturæ maius lucrum accedat signo magis, quam medicamēto fidentes.

Terræ Silesiacæ vires ex Berthol.

Andreas Bertholdus Oschacensis de terra Sigillata quam Axungiam Solis vocat. Primùm (quod in natura rerum maxima cum veneratione admirandum & celebrandum) in primis aduersatur toxicis, philtris ac venenis crudelissimis ac robustissimis, aut cuiuscunque generis per os assumptis, eáque per vomitum expedissimè ac felicissimè reijcit, si vel ante, vel statim post hausta venena sumatur, sin aliquantò tardiùs, per sudorem eadem expellit.

Ad venena.

Ad pestem.

Secundò, eadem naturæ admiranda facultate crudelissimo & horrendo pestis contagio resistit, nō solùm ab hoc præseruando tutos reddens eos qui hac vtuntur, sed iam infectos & semimortuos, ab Orci faucibus & præsentissima morte, miraculosa celeritate reuocando.

Ad morsus animalium.

Tertiò, non dissimili virtute ac ratione omnium ferè venenatorū animalium, & insectorum morsibus, ictibus aut punctionibus, itidem vulneribus ab infectis ac venenatis armis quocunque modo illatis, si quid aliud, promptissimè medetur.

Roborat partes omnes.

Quartò, singularem & suauem quandam amicitiam, & admirabilem sanè sympathiam, cum vitalibus humani corporis partibus habere cōpertum est: ita vt mirum in modum cor ipsum confortet, cerebrum reficiat, & alijs quibuscunque viscerum malis strenuè aduersetur. Hinc omnem ferè cephalalgiam demulcet, cardialgiam remouet, palpitationem cordis sedat, oculorum vulnera & læsiones, inflammationes, lippitudines, ac fluxiones curat. Itidem in testium & cerebri vulneribus, inflammationibus, ea remedia præstare hanc nobilissimam terram experientia docuit, quæ vix vlla alterius generis medicina vel promittere, vel exerere possit.

Ad hæmorrhagiam.

Ad defluxiones.

Quintò, cōtra omnē hæmorrhagiā, siue ex venis, siue ex arterijs ipsis, vel ex quacunque tandem corporis parte sanguis effluat, nullum præstantius aut fortius remedium hac ipsa inueniri potest. Sextò, simili quoque ratione catarrho, rheumati, coryzæ, ac grauedini medetur.

Ad alui fluxus.

Ad ambusta.

Ad vulnera & vlcera.

Ad inflāmationes & anginam.

Ad vitia cutis.

Ad sudores mouendos.

Septimo dysenteriam, lienteriam, diarrhœam, atque omne ventris molestum profluuium non minùs feliciter quàm commodè curat, & omnem hypercatharsin sistit. Octauò, ambustis, vel ab igne, vel aqua feruente, vel liquefactis metallis, per optimè succurrit, tum prohibendo ne ascendant pustulæ, tum partes oblæsas citissimè restituendo. Nonò, vulnera recentia, & vlcera inueterata, ac maligna pulcherrimè sanè ac maturè curat. Decimò, contra anginam, & aliarum partium internarum inflammationes præsentissimum est remedium. Vndecimò, contra pruritum, scabiem fœdam, ac curatu difficillimam, commodissimè hæc terra vsurpatur. Duodecimo, omnibus morbis qui per sudores expelli queant,

propulsandis, vt vno verbo dicatur, conuenientißima exiſtit. Decimotertiò, contra phthiſin exſiccando vlcus pulmonum, hæmoptoicis, mirum in modum prodeſt. Si terra Sileſiaca omnia præſtat quæ promittit Andreas Bertholdus, licèt experiri mihi videtur non potuiſſe, non dubitarim idem præſtare poſſe ſanguinem Herculis & Axungiam Lunæ: Verum imitatus Galeni modeſtiam, nihil certi pronuntiare volo de non expertis, docebo tantum quibuſdam locis, quibus modis poßint exhiberi cum aqua admirabili & alijs, tum quomodo & quando ſperandum ea poſſe impetrari quæ Bertholdus pollicetur de ſua Axungia. Ad Phthiſin. Sãguis Herculis & Axungia Lunæ.

De marmore, lapide calcario, & fluoribus albis, ac eorum viribus. CAP. XV.

PVteum fontis Admirabilis fodientibus multi fluores albi quibuſdam dicti, (ſpatum vocat D. Ioh. Conradus Gerhardus in ſuis Theſibus, Agricola autem marmor metallicum) reperti ſunt, adnati pyritæ, belemnitæ & lapidi cinereo, pulchri, albi, lucidi: cryſtallum aut marmor diceres ſi durities adeſſet. Spatum. Marmor metallicũ. Cum aqua noſtra de eo aliquid fortè commiſtum eſt, quandoquidem reſidentia non ſolo conſtat ſale, niſi dicamus fontem Mirabilem alicubi per tophum album tranſire, qualis habetur prope pagum Bißingen Vvillam verſus ſeſquihoræ itinere à fonte mirabili. Octob. 21. Tophus albus. Lapis fluoris albi in pulverem redactus, in fictile ſubiectis prunis impoſitus, totus ignitus redditus eſt. Lapis itidem in ignem iniectus, nec vaporem, nec odorem, nec crepitum, quantum quidem animaduertere potui, edidit: ſed candens redditus, combuſtúſque cinereum colorem acquiſiuit, digitorum attritu fragilis, non tamen, aquæ immerſus, calcis modo reſoluebatur. Iac. Theod. Tabern, lib 2. cap. 84. Marmor, alabaſtrites, & ophites, eiuſdem generis ſunt & naturæ iiſdem viribus prædita: quorum ſpiritu perfuſa aqua facultatem habet refrigerandi, incidendi, mundandi: potu vtilis ad tußim ſiccam, ad ardentem & hecticam febrem: pectus dilatat: dyſpnœæ à cauſſa calida auxilio eſt: punctiones laterum aliorúmque membrorum mitigat: omnes malignos calidos humores in corpore diſcutit: cutem à calida ſcabie & papulis repurgat: vlceribus billioſis & ab eryſipelate ortis ſubuenit: denique tollit omnes tumores calidos & puſtulas tibiarum ardentes: calidas exulcerationes ani & pudendorum curat. Vires marmoris, alabaſtri & ophitæ aquarúmq; quæ hos lapides lambunt, ex Tabern. Item cap. 88. Aqua quæ ſpirituales ſubtilitates habet lapidis dicti ſpath, refrigerat, incidit, abſterget: potu & balneo vtilis ad omnes affectus tam internos quàm externos, ad quos aqua alabaſtri, marmoris & ophitæ. Fallopius tract. de metallis cap. 11. Aquæ marmoreæ aptæ ſunt ad potum, niſi habeant etiam gypſum vel aliud conſimile. Aquæ marmoreæ. Item cap. 6. Calcarij lapides, atque illud immenſum genus lapidis quod marmor vel marmoreum vocant, nullum ex his lapidibus, vt experientia oſtendit, & vt fuit ſententia Theoph. in lib. de lapidibus, fuit vnquam repertus qui aut ab humido, aut a calido fuerit emollitus vel eliquatus. Item cap. 8. Aqua Aponenſis habet in ſe Aqua Aponenſis.

*plura metalla, sed confusa potius quàm secum verè commixta, statim cum eru-
pit euomit calcarium lapidem quem in se continet, vt videre est illo aquæ ductu,
per quem aqua ducitur ad molēdinum, & in omnibus illis locis circa ipsum fon-
tem. Aqua balnei magni S. Petri quamprimum exsilit, excernit ramēta cuiusdā*

Bal. S. Petri.
Bal. de Corsina.

*rubricæ. Aqua Balnei de Corsina statim cum erupit, relinquit ramenta quædam
lapidis marmorei: quæ ramenta tandem abeunt in stirias. Item de balneis cap. 8.
Miscentur cum aquis lapides, sicut marmor: quod dupliciter cum aquis medica-
tis miscetur, vel sub forma ramentorum, vel sub forma succi. Ramēta marmorea*

Bal. de Agnano.

*habent balneum in agro Corsenæ & balneum de Agnano vocatum. Lapis quoque
calcarius reperitur in medicatis aquis, immò omnes cineres & calces qui repe-
riuntur in aquis reducuntur vel ad lapidem calcarium vel ad ramenta marmo-*

Bal. aquarum.

*ris. Item cap. 25. Balneum Aquarium scaturiginem suam habet frigidam ex alto
saxo, & in se continet aliquid marmoris vel calcis ex marmore candidiss. facti
Item cap 26. Corsinum balneum in quo aqua calidissima, dicit abundare calce, &*

Bal. de Duciis.
Bal. Agnanum.

*in balneo de Ducijs marmor copiosum combustum. Item cap. 30. Balneum Agna-
num est veluti fouea, & aqua est summè frigida: dicuntque ipsum continere
succum marmoreum: quod & ego fateor. Vnde facit ad stipandum calorem na-
tiuum optimè, ad laxationem vteri & ad impragnationem: si sterilitas ab vteri
laxitate. Vtuntur præcipuè cum mulieres nequeunt retinere fœtum iam conce-
ptum ob vteri relaxationem à caliditate & humiditate nimia: in quo affectu
est remedium præsentissimum ac multiplici experientiâ valdè comprobatum.*

Calx in terræ visceribus an gignatur, ab aquæ allapsu.
Calidæ aquæ in Dacia.

*Hæc Fallopius quem non intelligo. Quomodo enim calx fieri potest in scaturi-
gine frigida? Quomodo transeundo posset ex durissimo marmore aliquid secum
auferre? cum neque humido neque calido emolliatur liquescatuè, nisi cum Baccio
lib. 6. cap. 20. lapidis genus intelligat quod aquis dissolutum ad opera deseruit
cæmentaria calcis vice, quem idem aquæ calidæ in Dacia tanquam caloris susci-
tabulum & fomitem subijcit. Qua in re idem recurrit dubium, an calx debeat
dici, cum ignea violentia propriè dicta calx ex lapide cremato fiat. Quo fit, vt in
eam deducar opinionem, vt laxiore significatione tum Baccium tum Fallopium*

Marga Baccio calcis genus.
Ophites lapis.

*vocabulum calcis, vsurpasse existimem: & de Baccio quidem nihil penitus du-
bito, quandoquidem paulò post iam dicta, synonymon calci huic naturali facit
margam, Plinio terræ adipem dictam. Venit in mentem ophites lapis, mihi Ro-
temburgi ad Niccarum monstratus & laudatus ab honesto ac primario viro ad
colicum dolorem: lapis planus ac nonnihil concauus, magnus: calefactum in a-*

Colicus dolor.

*qua feruenti applicant abdomini: magno erat emptus lapis. De tali lapide, pul-
chro scypho, sicuti altero ex Alabastro donatus sum ab Illust. mea Principe. Ve-
rùm an Ophites profuerit occulta qualitate asserere non ausim: Existimarim vti-
litatem pendere à calore adscititio aquæ calidæ diutius in solidiore corpore per-
durante: sine molestia tamen propter aquæ contemperationem lenem.*

De argento & viribus aquarum quæ participant argento. CAP. XVI.

NOn mihi videntur hîc negligendæ vires quæ tribuuntur aquis quæ participes sunt argenti: quandoquidem ante indicatum pyritem quo abundāt scaturigines fontis admirabilis, ac etiam, vt quidem volunt, ipsos lapides fissiles continere argentum. An autem noster fons aliiq; qui dicuntur vires ab auro vel argento mutuari easdem habeant, aliis indicandum relinquimus, ac indagandum quomodo & quibus signis aquas medicatas habere spiritales subtilitates argenti & auri inuestigari possit. Dum hæc verisimiliter innotescant, vires adscribemus ex Iacobi Theodori, Thesauri par. 2. cap 49. vbi scribit: Aqua subtili argenti perfusa spiritu, quoq; vere argentea est, facultatem habet refrigerandi, exsiccandi, constringendi, emolliendi, potu & insessione, vt quæ auri venam lambit, vtilis & salutaris. Acres & calidas in oculos, thoracem, pulmonesq; fluxiones exsiccat: pectori, pulmonibus supercalfactis robur addit, phthisin, atrophian prohibet. Vertiginem è calidis vaporibus natam profligat: surditatem & tinnitum aurium tollit: vtilis melancholicis, maniacis, phreniticis, vertiginosis tussim, angustias pectoris à calore profectas aufert. Dolores dorsi, renum, lumborum ab intemperie calida curat, adeoq; & omnem calidam viscerum dyscrasian persanat. Cordi etiam & ventriculo calore nimio æstuantibus robur addit. Mēses immodicos sistit. Sanguinem retorridum depurat. Hæmorrhagias narium compescit, nec non dysenteriam, diarrhæam, hæmorrhoidum fluxum, tam potu quàm balneo. Extrinsecus autem omnem scabiem humidam, pustulas furfures, psoram, vlceráque ab erysipelate orta persanat: vtilis contra podagram, chiragram, arthritidem, tum potu tum insessu: omni vlceri & tumori præter naturam calido subuenit. Idem cap. 51. aqua inquit, in qua probæ notæ argentum aliquoties fuerit restinctum, singularem vim nanciscitur corroborandi & confortandi: quamobrem non abs re in plærisque corporis affectibus in vsum venit. Potu autem quotidiano in imbecillitate cordis calida cōpetit: cordi enim robur addit: possetq; vtiliter in omni intemperie calida & humida vsurpari, nihiloq; secius in dysenteria alioq; omni alui profluuio, imprimis autem pestilenti & maligno. Agricola dicit: Aquas aurum argentumuè purum lambentes corroborare quidam putarunt. Fallopius de thermis cap. 11. De aquis argenteis & aureis cum non habeantur nihil dico: credo tamen quòd si haberentur, essent aptæ ad potum: quoniam cum hæc duo metalla sint benigna, aquæ in quibus ipsa continerentur, non possent & ipsæ non nisi benignæ esse. Bacc. lib. 6. cap. 8. Aliud est considerare aurum vt aurum, & argentum vt argentum: & aliud in minera sua, quam in aquarum differentiis quærimus. De auro namque, vt aurum est, idemq; ens perfectissimum, hoc scire est operæ precium, quòd nedum quicquam suæ præstantiæ impertire potest aquis ipsum abluentibus, sed

An ab argēto & auro vires mutuentur aquæ.

Vires aquarū argētum lambētium ex Tab.

Aurum an vim imprimat in aquas.

ex vniformitate exactißima suarum partium, nullo neque accidente naturæ, neq; artis magisterio aliquam sui iacturam, aut transmutationem sustinet, nisi auri semper in aurum, non sale, non igne, non aceto, nullis succis, nulla rubigine absumitur, non ergo in aquas imprimit. atq; eodem iure post aurum nnucupandum venit argentum. Hactenus igitur de mineralibus metallicisq; fontis nostri eorumq; viribus, quamq; aquis, quas imbuunt, efficaciam imprimant, dictũ esto, deinceps altero crure medico tantisper insistamus, & veracibus experientiæ historijs demonstremus, quid quantumq; de Aquis nostris ad desperatißimos morbos quosdam curandos sit sperandum, quod genus argumenti norunt docti in vulgi quidem potißimum gratiam tractari, non obscura tamen documenta suppeditare ad penitiores rerum latentesque vires accuratius perscrutandas.

Historiæ eorum, quibus fontis Admirabilis Bollensis, olim dicti Zitteren, vsus tum potu tum balneo fœliciter cessit, anno 1595: & primùm annotatæ ab Vdalrico Gantz in Boll, à 25. Maij ad vltimam Iunij.

CAP. XVII.

Vlcus tibiæ. 1 *Petrus Braunaucher ex Vveilheim præfecturæ Kirchensis, ter aquam pro vlcere tibiæ accersiuit, & curatus est.*

Vlcera tibiarum. 2 *Michael Kugel ex Eichelberg præfecturæ Kirchensis quinquies aquam accersiuit pro curandis vlceribus tibiarum, quæ Chirurgorum remedijs minimè cedebant: eâ curatus est.*

Vlcus tibiæ. 3 *Ioh. Strobel ex Albershausensis præfecturæ Göppingensis, aquam ex fonte Bollensi pro vlcere tibiæ petijt, quod sanatum est: iuxta illud autem & alia vlcera suborta, quæ adempta carne putrida, quartò cùm aquam accersiuisset & in ea lauisset, penitus sanata hominem incolumen reddiderunt.*

Tibiarũ imbecillitas. 4 *Vxor Ioh. Mayer ex pago Bißingen præfecturæ Kirchensis, totos 35. annos nusquam rure suo egressa, quòd pedibus vti non posset, frustra quaternis balneis vsa, Iunij 7. accersita aqua pedes lauit, & curata est, sic vt lintea gramine plena domum ferre posset.*

Narium affectus. 5 *Ioh. Hecker ex* Schorndorff *petijt aquam pro filio Nicolao narium affectu laborante: secundò cùm accerseret, profuisse aiebat.*

Spirandi difficultas. 6 *Bartholomæus Springer orthopnoea laborans, sic vt in lecto decumbere non posset, quartò petitam aquam bibit, qua se curatum testatur.*

Vlcus tibiæ. 7 *Ioh. Draub ex* vnder Limingen *prefecturæ Kirchensis iam secundò aquã petijt ad vlcus tibiæ vxoris, quod pulchrè sanari dicit.*

Vlcera tibiarum. 8 *Andreas Klingebaur ex* Vvinterbach *semel petita aqua pro vlceribus tibiarum restitutus est.*

9 Vdalri-

9 *Vdalricus Leible ex* Heininge *Göppingensis præfecturæ, secundò aqua in scabie humida vsus, liberatus est.* Scabie humida.

10 *Iacobus Megauß ex Kirchen aquam secundò accersiuit pro filiola sua, capitis vlceribus manantibus laborante, quæ pulchrè, vt ait, curantur.* Achores.

11 *Petrus Schneeweiß ex Grübingen octies aquam petijt pro veteri tibiæ vlcere, & planè curatus est.* Vlcus tibiæ.

12 *Christophorus Puck ex Nellingen Vlmensium secundò accersiuit aquam pro vxore laborante vlcere tibiæ, quam ait pulchrè conualescere.* Vlcus tibiæ.

13 *Georgius Schedler ex Nellingen Vlmensium tertiò petita aqua pro puero achoribus laborante, ait penitus curatum.* Achores.

14 *Michael Ackerman ex Göppingen quinquies aqua accersita pro filio achoribus laborante & stillantibus oculis sic vt minus rectè videret, restitutus visus & exsiccati achores.* Achores. Oculi lachrymātes cum visus imbecillitate.

15 *Martinus Brandthag Göppingensis aquam petijt pro puero laborante scabie humida genarum, à qua planè liberatus est.* Scabies genarum.

16 *Petrus Traub Kirchensis ter petijt aquam pro vxore ventris doloribus laborante: cuius potum valdè dicit conferre.* Ventris dolores.

17 *Martinus Rueff ex Gameltzhausen tanta brachiorum & crurum imbecillitate laborans vt operis non sufficeret penitus, quartò petita aqua lauit, quam ita dicit profuisse vt emolumentū* 100. *florenis præferat.* Brachiorū & crurū imbecillitas.

18 *Ioh. Malin ex Heiningen ab insigni brachiorum & crurum laßitudine, vnica lotione curatus est.* Brachiorū & crurum lassitudo.

19 *Martinus Dihz ex Eichelberg præfecturæ Kirchensis vlcere tibiæ contumaci, frustra multis vsus remedijs, tertiò petita aqua percuratus est.* Vlcus tibiæ.

20 *Melchior Daubenschmit ex Vveilhaim accersiuit aquam nouies pro filio laborante scabie capitis fluida, quam nulla medicamenta potuerant curare: cuius vsu in integrum restitutus est.* Achores.

21 *Io. Tröster Nürtingensis aduehēdos sibi curauit aliquot congios aquæ, quòd ipse non posset venire ad fontem, propter pedum imbecillitatem: Tantopere profuit vsus eius, vt nunc ipsemet petat aquam.* Pedum imbecillitas.

22 *Ioh. Schnuderer Nürtingensis internis doloribus miserè diuexatus, bis petita aquâ lauit: vnde tantum sensit leuamen, vt centum aureis nollet redimere.* Dolores interni.

23 *Ioh. Reuter Nürtingensis œdematosum admodum crus aquâ accersita lauit, quod ad dimidium subsidit.* Crus œdematosum.

24 *Iac. Stielli ex Abern quinquies curauit sibi aduehendam aquam ad pedē balneandum, ita affectum vt ingredi non posset. Iam ita ait pulchrè opus procedere vt ipsemet aquam petat.* Dolor pedis.

25 *Georgius Krafft ex Geißlingen bis curauit sibi aduehi aquam propter antiquum vlcus.* Vlcus.

26 *Ioh. Schud ex Strauffen semel curauit sibi adferri aquam pro vlcere brachij.* Vlcus brachij.

Spirandi difficultas magna.

27 *Michael Schneider ex Riedrich Auracensis præfecturæ secundò accersiuit aquam, propter spirandi difficultatem tantam vt non posset ipse ad fontem venire: tertiò ipsemet ad eum venit & ei multum profuit.*

Fluxio in fauces.

28 *Ioh. Karbl ex Kirchen curauit adferendam aquam ad mensuras decem pro filia laborante fluxione in fauces: Illa aquâ abluit fauces, & curata est.*

Scabies humida.

29 *Margarita Ioh. Rhaders vidua ex Rechenstatt 14. Iunij secundò accersiuit aquam, balneauit in ea ob scabiem fluidam, à qua liberata est.*

Imbecillitas crurum.

30 *Thomas Harn ex Heiningen secundò curauit sibi aduehendam aquam ad balneum: non poterat ambulare propter crurum imbecillitatem: ab eius vsu restitutæ vires, & nunc incedere potest.*

Fluxiones in fauces cũ raucedine.

31 *Pastor in Schüpfloch decies curauit sibi adferendam aquam propter fluxiones in fauces tantas vt sæpe non posset loqui: ex quo aquam bibit, cessarunt, & curatus est.*

Scabies humida.

32 *Conradus Vvindeysi pastor in Albershausen secundò curauit aduehendam aquam pro filia scabie humida laborante, quam Chirurgi non potuerant curare, ait conferre aquam & opus pulchrè moliri, se sperare curatum iri.*

Vlcera colli.

33 *Euecta est aqua iam quater pro filiola defuncti* Schweiner Vlrich *ex Schlatt laborante vlceribus malignis colli, quæ non potuerunt hactenus curari vsu quatuor aliorum balneorum: Huius autem aquæ balneo egregiè curata.*

Imbecillitas brachiorũ & crurũ cum ictero.

34 *Ioh.* Vvein vnd Brodt *ex Heiningen quater accersiuit aquam propter imbecillitatẽ brachiorũ & crurum, & icterũ, ait se curatum balneo huius aquæ.*

Scabies humida.

35 *Ioh. Güttlin ex Heiningen quinquies aquam sibi aduehendam curauit, in ea balneauit propter scabiem fluidam, quæ non cessit balneo aquæ acidæ Tebenhausianæ: Hac autem aqua penitus sanatus est.*

Vlcera fistulosa pedis.

36 *Ioh. Praun ex Auwe accersiuit aquam pro filio, qui non poterat ambulare ob magna vlcera fistulosa in pede, quem dicit in totum sanum redditum ex balneo prædictæ aquæ.*

Imbecillitas artuum magna.

37 *Petrus Leibli ex Heiningen curauit quater deuehendam aquam pro vxore, quæ per annum domo exire non potuit, licèt multis medicamentis esset vsa: Hac autem aquâ ita adiuta est, vt ipsa venerit ad fontẽ & dixerit fontem mereri vt vnusquisque trã seundo caput aperiat.*

Impotentia artuum.

38 *D. Abbatissa in Adelberg curauit semel accersendam aquam propter impotentiam artuum.*

Tumor pedis cũ magno dolore.

39 *Nicolaus Esterlin Augustanus mercator secundò accersiuit aquam propter tumorem pedis cum magno dolore, nuncius narrabat ita iuuisse & profuisse hero, vt quingentorum aureorum iacturam mallet perpeti quàm aquam non vsurpasse.*

Vlcus tibiæ.

40 *Hieronymus Geist ex Geißlingen petijt tertiò aquam pro vlceribus tibiæ, pro quorum curatione frustra multis medicamentis vsus, nunc egregiè curatur balneo huius aquæ.*

41 *Ioh. Baur ex Dirckheim curauit quartò aduehendam aquam pro curatione brachij, in quam sine fructu expendit Vlmæ vltra 30. florenos: Is ait se vsu huius aquæ planè sanum redditum esse.*

42 *Ioh. Haylandt ex Eheinge secundò accersiuit pro vlcere tibiæ pro quo curando Bibraci multa se expendisse dicit idque sine iuuamento, nunc autem aquæ vsu egregiè sanari.* Vlcus tibiæ.

43 *Ioh. Finck ex Yebenhausen aquam quinquies curauit deferendam ac eam bibit ob dolores internos, qui non potuerunt tolli vsu aquarum Ferinarum thermarum: Verum, vt ait, huius vsu sanus redditus.* Dolores interni.

44 *Ioh. Fischer ex Vveilheim quinquies accersiuit aquam propter vlcera vtriusque tibiæ, in quibus curandis multa sine emolumento expendit: per hanc autem aquam sanatæ tibiæ.* Vlcera tibiæ.

45 *Ioh. Gogler ex Greubingen decies portandam aquam curauit pro vlcere & magno tumore tibiæ, pro quo curando frustra multa in Wisensheim expendit: verum hac aquâ curatus.* Tumor tibiæ magnus cum vlcere.

46 *Georgius Tettinger ex Ombden dicit se fuisse in thermis ferinis & apud fontes acidos, ibi balneasse propter dolores ventris, manuum & pedum: verum non iuuisse. Ex balneo autem huius aquæ quam curarat deuehendam in pagum Ombden sanatum, eductos fuisse multos prauos humores per manus & pedes. Multæ pecuniæ pacto nollet se non vsum hoc balneo.* Dolor ventris manuū & pedum.

47 *Nobilis in Vveissensteg dictus Peleckhofer quater curauit sibi aduehendā hanc aquam propter malignum vlcus in pede, pro quo sanando multa inutiliter expendit: Per hanc tamen aquam sanitati restitutus est.*

Historiæ aliæ eiusdem anni 95. quas testimonij formâ scriptas, citra vllum ornatum, ne suspecta cuiquam ex ascititio fuco redderetur veritas, verbum de verbo expreſsimus.

CAP. XVIII.

1 *Ego Elizabetha vxor Iosephi Hagen ex pago Hayningen præfecturæ Geppingensis testor, me iam ab aliquot annis neque potuisse bibere aquam communem neque acidam: Diu etiam ac continuè decubuiße. Cum autem bibo aquam Bollensem, cessant dolores ventris, nec ventriculus ita patitur vt solebat. Quò constet autem prædictum fontem hactenus profuisse prædictæ Elizabethæ, ego Barthol. Eytlin præfectus pagi Hayningen huic scripto apposui sigillum meum die 21 Iulij anno 1595.* Dolor ventris & ventriculi.

2 *Ego Agatha Fleming, Io. Mayer vxor in Bißingen præfecturæ Kirchensis testor me per 25. annos circiter habuisse vlcera in vtraque tibia, pro quibus curandis varijs in locis remedia quæsiui, sed frustra: Verùm ante mensem plus minus vsu aquæ fontis prope Boll Göppingensis perfecturæ, Deo sit laus, restituta sum pristinæ sanitati. Nullos penè dolores sensi dum ea vterer siue in* Vlcera tibiarum antiqua.

cibis, siue in potu, siue in balneis: vel quacunque alia ratione adhiberem. Vt constet hæc certa esse, ego Io. Ringler nunc Præfectus in Bißingen præsentibus Io. Schuppen seniore, Petro Mercklin, & Vdalrico Dieterreichen Iudicibus huius loci, apposui sigillum meum 1595. Iulij 22.

Scabies maligna. 3 Ego Io. Eytlin Pistor ciuis in pago Hayningen præfecturæ Göppingensis testor me per aliquot annos continuò laborasse maligna scabie, pro qua curanda aliquoties domi balneaui in aqua communi, sed sine vllo emolumēto. Verùm ex aqua Bollensi balneum, multum mihi profuit. Vt constet hæc vera esse, ego Bartholo. Eitlin Præfectus in Hayningen apposui sigillum meum 20 Iulij anno 1595.

Icterus. 4 Ego Hieronymus Schmutterer Ciuis in Nirtigen testor hoc meo scripto esse quadriennium quòd grauiter decubui ex febre & ictero: Et me ad pellendum icterum frustra balneasse in aquâ communi in Nürtingen. Verum ex Balneo aquæ noui fontis in Boll, eiusdemque potu calide ebibito, bono haustu manè ieiuno ventriculo, & aliâs copiosè per vrinam eductam fuisse magnam copiam bilis. Si habuissem satis huius aquæ (sum enim coactus vti aqua ex fonte Flauden) fortè adhuc melius haberem & artus robustiores essent. Vt appareat prædicta vera apposui sigillum meum huic scripto 22. Iulij 1595.

Scabies maligna. 5 Ego Catharina Conradi Kuders vidua ex pago Hayningen præfecturæ Göppingensis, testor me ab aliquot annis laborare maligna scabie, & me frustra aliquoties vsum balneis aquæ acidæ & communis in proprijs ædibus. Balneum autem ex aqua fontis Bollensis quam curaui adferendam, mihi optimè in internis profuisse & potißimum ad scabiem. Hæc esse vera, vt constet ego Barthol. Eittlin Præfectus pagi Hayningē sigillū huic scripto apposui 20. Iulij 1595.

Vlcera pedum. 6 Ego Io. Vvein vnd Brot Ciuis in Hayningen, præfecturæ Göppingensis, testor hoc scripto me habuisse in vtroque pede fluentia vlcera (ein flusz) & ante septem annos me vsum thermis Ferinis & aquis acidis, & domi balneis ex aqua communi diuersis temporibus: verum non profuisse. Aqua autem Bollensis profuit mihi: potißimū verò ex ea vtilitatem sensi in vtroque pede, quāvis tantum per quatuor dies in ea balnearim, quam aduehendā curaram. Pauperies & defectus lignorum impediuēre ne diutius balneare potuerim. Ego Barthol. Eytlin nunc Præfectus pagi Hayningen addito meo sigillo supra dicta vera assero, Iulij 20. anno 1595.

Dolor ventriculi. 7 Ego Barbara vxor Petri Laiblin ciuis in pago Hayningen præfecturæ Göppingensis testor me per quartam partem anni domi quotidiè bibisse aquam Bollensem, & me non amplius sentire tantos dolores & angustiam ventriculi (so wehe vnd so eng vmb mein hertz) ex quo bibo: & hactenus eam me iuuisse. Vera dicere pauperem hanc operariam, confirmo ego Barthol. Eitlin Præfectus pagi apposito meo sigillo 1595. Iulij 20.

Paralysis cū doloribus. 8 Ego Georgius Döttinger ex pago Vmbden testor hoc scripto me in thermis Ferinis & fonte acido Zebenhausen antè aliquot annos balneasse ob paralysim

(lemen)

(clemen) manuum & pedum: sed sine fructu: nec etiam erupisse maculas pustulasuè. Verùm hoc anno 1595. inter Pentecostem & primam Dominicam Trinitatis me lauisse in aqua fontis Bollensis, quem Clementiss. noster Princeps & Dominus curat adornandum: Eam autem me curauisse huc Vmbdem adferendam, quæ mediocriter mihi profuit. Eruperunt enim pustulæ, & multæ sordes effluxêre ex corpore & manibus. Quamuis non abstulerit paralysim, ademit tamen omnes dolores artuum, manuum & pedum: quod magnis pecunijs non redimerem. Anno 1595. Iunij 21. Testes subscripti Matheus Vveinlandt Parochus, & Blesin Rieckhen Præfectus pagi im Vmbdem.

9 Aqua Bollensi dicta Sittern ego subscriptus vtor in puero 5. annos totos laborante vlceribus in capite & facie copiosè fluentibus ex humore salso: quæ præ alijs medicamentis quibus vsus sum, meliùs confert, ita vt sperem, Deo fauente, ea aquâ curatum iri. Scriptũ Vveilheim 9. Iulij anno 1595. Subscripsi Melchior Taubenschmidt Chirurgus ibidem. Vlcera capitis & faciei.

10 Nos Præfectus & Iudices in Naberin pago Præfecturæ Kirchensis testamur examinatas à nobis sequentes personas, ac primò Iacobum Stielin, respondisse se à sex circiter annis in tibia fluens vlcus habuisse: se quater aquam Bollensem accersiuisse, bibisse, vlcus lauisse, apposuisse cum linteis & fascijs. Vndè multũ adiutus sit, fluorẽ vlceris iam cessasse: hanc insigniter exsiccare sperare se, cum Dei ope in totum curatum iri. vlcus enim optimè disponi ad curationem. Vlcus tibiæ.

11 Michaël Roller dicit filiolam suam habere à longo satis tempore, vlcera in collo, quæ aliquoties occlusa fuerint, & sanata, sed non perstiterint sana. Audito autem rumore de fonte in Boll, eam illuc duxisse, dedisse in potu, apposuisse linteola madefacta in aqua illius fontis, priùs nonnihil calefacta, idq; fecisse per mensem circiter, ac inde curatam, se nescire an sana sit mansura: se tamen animaaduertisse esse aquam insigniter exsiccantem, lintea & fascias in ea madefactas superpositas locis affectis, citò arrescere. Prædicta vt constet eße vera, ego Michael Schölplin Præfectus pagi in Naberñ sigillũ meum apposui 22 Iulij mensis, anno 1595. Vlcera colli.

12 Puellæ, quæ has perfert, misera mater expetit aquam Bollensem, quia antehac fœliciter vsa & profuit, quod testor chirographo meo Iulij 29. anno 1595. Io. Fridericus Tueringen Præfectus pagi Dettingen Schleszberg vnder Teck,

13 Illustriss. & Clementiss. Princeps, &c. Nuper tuæ Ill. C. Medicus Io. Bauhinus D. me interpellauit vt secum irem in domum Elephanticorũ quia examinare & videre aliquas personas vellet, qua in re illi adsui. Inter alios fuit Ciuis Stuccardianus relegatus propter malignam scabiem. consuluit (quod mihi placuit) vt mitteretur in balneum. T. Ill. C. pro sua clementia, pauperi suppeditauit necessaria ad balneum, ea conditione vt experiretur nuper detectam aquã Bollensem, quod diligẽter executus est vt manifestè apparet Nam, Deo sit laus, indicauit se redijsse alacrem & sanum, & me rogauit vt eius corpus inspicerem, quod feci & vera dicere comperi. Si hic permaneat sanus, quod sperandum, hæc Maligna scabies ad lepram accedens.

aqua multa vtiliter præstare poterit. Rogauit me pauper ciuis vt hæc T. Ill C. indicarem, ac suo nomine humiliter gratias agerem, &c. Stuccardiæ 11, Aug. 1595. Il T C obediens seruus Vvolffgangus Bader Chirurgus.

Vlcus tibiæ cũ tumore & dolore.

14 Ego Althans Göckler in Gruibingen Præfecturæ Göppingensis testor hoc scripto me à quatuor annis circiter habuisse vlcus in tibia, vnde intumuit valdè pes & magnos sum perpessus dolores: quamuis vsus sim opera quorundam Chirurgorum, non potui iuuari. Nuper accersiui aquam ex fonte dicto Sittern, in qua pedem balneaui, egressus balneo linteum madefactum in aqua calefacta imposui tibiæ optime mihi profuit, dolorem omninò sedauit, tumorem abstulit, si tibia sana maneat, magno non redimerem felicem curationem. Vt constet hæc vera esse, ego Præfectus pagi in Gruibingen Andreas Seyffer apposui meũ sigillum Augusti 1. anno 1595.

Ventriculi dolores, angustiæ & vomitus.

15 Ego Michael lausz ciuis pagi Betzgenriet præfecturæ Göppignensis testor me per quatuordecim annos magnos dolores & angustias ventriculi passum, & licèt biberim aquas acidas, non fuerunt mitigati dolores: quinimò sæpius per os aquam claram eijciebam & vomebam: ita vt non biberim amplius acidos fontes. Ex quo cœpit celebrari fons Sitteren in Boll, ex eo bibi, & benè habeo, Deo sit laus, cui gratias ago. Non enim sentio ampliùs angustiam, nec vomo, nec ex ore fluit aqua vt solebat. Faxit Deus vt permaneat sanitas: Quò constet vera esse præcedentia, rogaui M. Vvirich Pastorem hîc vt apprimeret suum sigillum: quod factum in Betzgenriet 24 Augusti mensis anno 1595.

Vlcera maligna per corpus.

16 Ego Vrbanus Kessler Pastor in Schlat tester hoc meo scripto puellam iuuenem huius pagi Margarethã nomine, demortui Vdlrici Ziegler filiolã, miserum habuisse corpus, & tale vt fuerit periculum ne relegaretur ad elephanticos: Vsa est decocto ligni Indici & thermis Badensibus in Marchionatu & in Auwen, verùm nihil profuerunt. Ex vsu autem aquæ Bollensis in potu & balneo, meliùs habet, nec dolores sentit, quales antè habebat, quamuis non sit adhuc in totum curata. Signatum Aug. mensis 22. anno 1595. De hac eadem aliud testimonium vide postea.

Dolor ventriculi cum angustia & dolore pedum.

17 Ego Petrus Schleweiss incola in Gruibingen Præfecturæ Göppingensis testor me aliquandiu angustiam ventriculi sensisse & magnos dolores pedum ac aliquoties bibisse aquam ex fonte Sitteren & balneasse pedes in ea, internè iuvit & angustiam minuit, in pedibus mitigatos dolores nondum sensi.

18 Ego Thomas Goltz Iudicis substitus in Vveilheim testor hoc meo scripto addito sigillo, quosdam huius loci & Io. Fischer Hessthans habuisse in tibijs vlcera maligna: 19 & M. Michaelem Osvualdt tonsorem habuisse tibias vlceratas cum pruritu, sicuti etiam 20. Petri Brumwets vxorem 21. & Io. Schoffelt vlcera in tibijs: & 22. vxorem Stephani Fleischmans tibias laborantes mala

Scabies maligna.

scabie: & 23. puerum M. Melchioris Daubenschmits per corpus scabiem saniosam malignam ab humore salso: Illorum quosdam vsos medicamentis conuenientibus: alios balneo Sewbad zu Auwen, sed non permansisse sanos. Verùm

posta

postquam curarunt adferendam aquam ex fonte Sitteren prope Boll, & in ea balnearunt affusa alia aqua, quia fuisset violentior sola, fatentur profuisse, suos morbos curasse in totum. Si non recurrant eorum morbi & perseueret sanitas, vt hactenus fecit, multum erit laudanda hæc aqua, vtilis in similibus futura morbis. Vxor tamen Petri Bra.nwers & Io. Schöffelten dicunt nihil sibi profuisse. Scriptum 1595. Sept. 22.

24 Ego Maria Steinbechen ex Gundelfingen testor me ante quinquennium cœpisse laborare vlcere tibiæ & vsam operâ chirurgorum per quindecim septimanas: qui tamen non potueruut me curare. Hoc anno magnos passa sum dolores, ita vt dies noctesque non quiescerem: Tibiam demonstraui Præfecto pagi in Boll & tribus Iudicibus, Marco Mayer, Adamo Heiden, & Georgio Fischer, qui viderunt quàm misera fuerim, exoriata erat mihi tibia vsq; ad genu, nec poteram ambulare. Sed Dei beneficio & vsu aquæ noui fontis Bollensis dicti Sitterē curata sum. Deum precabor dies noctésq; pro iis qui mihi hoc Balneū consuluerunt & iuuerunt. Ad confirmationem iam dictorum, rogaui prædictū Præfectum vt apponeret suum sigillum Aug. 4. anno 1595. Vlcus tibiæ detracta tota cute, dolores ingētes, ambulādi impotentia.

25 26 Nos Michael Kugler ex Eichelberg & Georgius Kubler ex Zeblambo ex præfectura Kirchensi testamur nos accersiuisse aquam ex nouo fonte Bollensi, & vsos ad vlcera. Ego Michael Kugler accersiui tantum quinque situlas pro balneanda tibia, in qua malum vlcus, quod Dei beneficio statim curatum. Ego Georgius Kubler habui antiquum vlcus in tibia, tibiam laui, quæ statim sanata, ita vt hanc curam meæ tibiæ præferam 50. florenis. ego Georgius Beiringer Præfectus in Zell vt hæc attester, addidi meū sigillū Iulij vltimo 1595.

27 Anno 95. sequentes personæ balnearunt in aqua fontis Bollensis asportata, nec fuerunt antè in vllo balneo. Primus Ioh. Bezing adolescens 18. circiter annorum qui à multis annis scabiosus vlceratis tibijs in antienimijs: in totum mundatus est & curatus, vt adhuc in eo videre est. Vlcera tibiæ & scabies.

28 Secunda est vetula 80. fortè annorum Ioh. Kremmers vidua quæ à lōgo tempore malè habuit & dolores magnos in ventre passa est: dum in ea aqua balnearet, maior pars dolorum cessauit & curata est: scire non possumus an sanitas duratura sit. Ventris dolores.

29 Vxor Georgij Iacobi Margaretha dicta quinquagenaria circiter, ab aliquot annis difficulter respirans, & cui alij interni defectus, cum balnearet & biberet de fonte Zitteren, & cum adhuc vtitur, meliùs habet, & è domo prodire potest. Supradicta ita se habere testor ego Andreas Bosch præfectus pagi: Iulij mensis 26. anno 1595. Difficultas respirandi.

30 Ego Georgius Ziener fusor ferri in Künigsbronn & Itzelbergen testor me ante sex annos ita fuisse combustum in ventre & pedibus vt penè mortuus sim. Verùm Martinus Baur ex Bussenstat adfert mihi aquam ex Boll præfecturæ Göppingensis, quam ab eo emo quatuor cruciferis in singulas mensuras: ea mihi optimè confert. Hoc testimonium dedi in Itzelberg 27. Nouemb. 1595. Vstio.

Profluuiũ ventris.

31 Ego Martinus Vveinheimer præfectus in Vhingen præfecturæ Göppingensis testor iam nominandas personas indicasse sequentia de fonte Bollensi. Primam, vxorem Bernhardi Vvüsenbeutzen laborasse profluuio ventris per 18. septimanas, ac se existimare Deo ita fauente, curatam aquâ huius fontis.

32 Secundam, Margaretham viduam Cosmæ Heiben balneasse in aqua prædicti fontis, & statim profuisse: sed propter hiemen ingruentem non quãdiu voluisset balneasse.

Scabies.

33 Tertiam, Iacobum Felger fabrum scrimiariũ suo puero grauiter ægrotãti à scabie benè profuisse aquam. Hæc vera esse vt confirmentur, ego Præfectus prædictus apposui sigillum meum in Vhingen 2. Decembris mensis 1595.

Achores.

34 Ego Michael Vagner senior ciuis in Vvilheim præfecturæ Kirchensis testor filiolum meum habuisse vlceratum caput & fluens sanie, nesciens quomodo posset curari hic affectus, tandem consilio quorundam accersiui aquam ex fonte Sitteren qui est in planitie Bollensi & balneauit semel bisuè in die quotiescunque potuit perferre: quod balneum valdè ei profuit & in totum curauit. Ad prædictorum confirmationem Secretarius vrbis Vvilheim apposuit suũ sigillum 28, mensis Nouembris 1595.

Ventriculi angustia. Nausea. Spirãdi difficultas.

35 36 Ego Sebastianus Gesheidlin ciuis in Ebersbach præfecturæ Göppingensis testor me cũ vxore aliquãdiu vexatos fuisse angustiâ võtriculi (des hertz) & nausea & difficultate spirandi, sed facultates nostræ non erant tantæ vt medicamentis possemus vti, Quamobrem audito rumore de fonte, quem Illust. E. Cel. Vvirt. curabat adornare in planitie Boll, qui vtilis esset in multis affectibus, ego cum vxore adijmus & bibimus: quo facto, Deo sit laus, statim melius ambo habuimus. Habebam etiam à paucis annis vlcus in tibia quod crescebat: Verùm statim post vsum huius aquæ, cessauit crescere & partim curatum. Vt hæc confirmentur, rogaui Vitum Schnarenberger Præfectum vt apponeret huic scripto suum sigillum vltima mensis Nouembris 1595,

Tibię v'cu'.

37 Ego Georgius Nestel præfectus Künigsbronnensis in Steinheim auff dem Aulbuch. Testor hoc meo scripto Martinum Baur ex cœnobio Anhausen morantem in Gussenstatt, attulisse aquam ex Boll & multis personis hîc & alibi in viciniâ vendidisse pro potu & alijs vsibus, & eum me rogasse vt audirem eos qui hac aqua vsi essent vt eorum dicta scripto committerem: quod feci, & audiui ex Vvaldburga vxore Barthol. Vvannen figuli quæ bibit prædictam aquam ob lassitudinem membrorum, profuisse & membra non ita grauia, se, si posset, sequente vere, susque deque habitis sumptibus, statuisse ad fontem se conferre & balneare, quia existimet benè purgare.

Lassitudo mẽbrorũ.

Colicus dolor ventris Tibiarũ tumor, prurirus & scabies.

38 Secundò ex Barbara vidua Michaelis Mehrlins aurigæ ex Mercklingen audiui se bibisse aquam propter colicam & dolorem ventris, & vsam pro tumore, pruritu & scabie tibiarum: se autem non solum curatam à scabie & doloribus: sed sanitatem adhuc perseuerare.

39 Tertiò audiui ex Magdalena Stephani Lutzij vxore, filiam diu laborasse

vlcerato

vlcerato & fluente capite, cui benè confert hæc aqua, & quam uis mensura Vvirtembergica vendatur pluris quàm batzione, ea vti adhuc. Ipsemet audiui ex quibusdam hanc aquam sibi prodesse. Vt hæc confirmentur, ego prædictus Præfectus apposui sigillum meum 26. Nouembris mensis 1595. Vlcera capitis, fortè achores.

40 Ego Ioh. Kock Rechenbergensis præfectus in pago. 41 Groß Eyslingen testor apposito meo sigillo anno 1595. coram me comparuisse Matthæum Bundschulen & Annam vxorem Georgij Schirchans, indicasse se accersiuisse aquam ex nouo fonte Bollensi propter morbos, illum bibisse, hanc autem caput lauisse, & vtrisque optimè profuisse.

42 Ego Bartholomeus Spingler ciuis pagi Elterspach præfecturæ Göppingensis testor vxorem meam ab anno, brachijs & cruribus penè impotentem fuisse, ac spirandi difficultate laborasse, ac me aliquoties aquam ex nouo fonte Bollensi potui dedisse, vnde spiratio facilior, & artus Dei fauore roborati, ac profuisse hanc aquam dum bibit. In huius rei testimonium rogaui Vitum Schnarenberger Præfectum im Elterspach vt apprimeret huic scripto suum sigillum 4 Decembris 1595. Brachiorũ & crurum impotentia Asthma.

43 Ioh. Dietz ex Ditzenbach filius Georgij Dietzen profitetur à quatuor circiter annis cum apud fabrum scriniarium artis tyrocinia poneret, in Deckingen, sibi ortam malignam scabiem fluentem in capite & brachijs, quâ miserè vexatum vltra triennium, passim remedia interim quæsiuisse: Postea se fuisse per aliquot septimanas apud Chirurgum Göppingensem, sed sine fructu: Tandem verò ex consilio Doctorum Medicinæ se iuisse ad thermas Vvildbad in Vvembding Ducatus Bauariæ, quæ ita curarunt, vt planè mundatus fuerit: sed non diu perseuerasse sanitatem. Postremò se potu & lauacro recens repertæ aquæ in Boll Ducatus Vvirtembergici, Dei beneficio, sanum euasisse, & iam ab octo septimanis sanitatem continuare. Scabies fluida, maligna capitis & brachiorũ.

44 Ego Ioh. Vlhemius Pastor in Heldenfingen præfecturæ Heydelheim in Ducatu Vvirtembergico testor sine fraude meo scripto obsignato Martinum Baur commorantem in Cussenstatt Cœnobij Anhausen aduexisse aliquandiu aquam nuper reperti fontis in Boll, batione in mensuras singulas æstimatam, quæ insignis, salubris, & bona Dei creatura est, nullo modo spernenda: quin agendæ gratiæ primò misericordi Deo, deinde Ill. nostro Principi ac Domino, qui vt pater patriæ, Deo ita fauente, inuenerit in principio sui regiminis mirum hunc fontem, magnis sumptibus in gratiam & commodum duntaxat miserè afflictorum, ex innata benignitate curarit excolendum. Hæc enim aqua, quantum hactenus expertus sum in meo corpore & membris, multas habet præclaras & salutares dotes, ita vt qui cognoscunt & ritè vtuntur, semper Deo gratias eius nomine, agere meritò debeant. Existimo, quod si facultates meæ ferrent vt adire fontem, bibere & lauare in eo possem, fore vt, Deo suo fauore assistente, sanus euaderem. Scriptum 6. Octobris 1595. Laus aquæ Bollensis.

Historiæ anni 1596, quas eadem simplicitate damus,

CHAP. XIX.

Dolor aurium.

1 *Ego Fridericus Beringer Præfectus in Durnauv chirographo & sigillo meo anno 1595. Iunij 25. testor tres ex mea præfectura, aqua fontis Bollensis vsos, quã aduehendam curabant, sanitati restitutos. Primus fuit vir grandævus, oculorum & aurium doloribus diu obnoxius, medicamenta varia frustra sæpe expertus, vsu aquæ Bollensis, Dei beneficio, doloribus liberatus est, sic vt centum florenis non redimeret.*

Artuum debilitas.

2 *Alter vir senex iam diu contractos & debiles habet artus, atq; is quidem nõdum balnei præscriptum absoluit vsum: eius tamen vsu roborari sentit membra.*

Vlcera magna tibiarũ.

3 *Tertia est vetula, cui tantũ nõ sublata omnis ingrediẽdi facultas, quòd magnis scateret crus vlceribus, Bollensis aquæ balneo curata est sic vt ambulare poßit.*

Tumor tibiæ vlcerasus.

4 *Ego Io. Adam Laiblin ex Zell sub Eichelberg. præfecturæ* Kirchensis, *profiteor hoc chirographo obsignato, anno 1596. Iulij 25. testimoniũ mihi perhibente Georgio Beringer præfecto in Zell, me à 20. circiter annis magno tibiæ tumore vlcerato diuexatum, multa, sed frustra, tentasse remedia. Verùm ex quo tibiæ solum partem affectã in nouo fonte Bollensi balneaui, tantũ profeci, vt 50. florenis nõ redimerẽ, si domus exædificata esset, præferrẽ alijs balneis Il. E C. balneum.*

5 *Ego Petrus Burckard ex Elmendingen hospes ad Solẽ testor hoc meo scripto ex Boll 25. Iunij anno 96. me vsum pro meo diuturno affectu, balneo aquæ Bollensis per 10. dies, quod me multum iuuat: bona mihi spes, me Deo fauente, huius balnei vsu breui in totum liberatum iri à meo morbo.*

Scabies maligna ab vtero matris.

6 *Ego Vdalricus Enß Præfectus in Schlatt præfecturæ Göppingensis testor Chirographo parochi nostri Vrbani* Keßler *subscripto 25. Iunij anno 1595. Margaritham filiolã Vdalrici Zieglers scriniarij defuncti (quæ hîc moratur) lauisse in aqua fontis Boll· quæ prodierit ex vtero matris scabie humida affecta & ita sordida vt penè ab hominum consortio fuerit separata Balnearat olim in Auwẽ in Sewbad & in thermis Badẽsibus Marchionũ. Vsa est etiã Göppingæ decocto ligni Guaiaci: verũ omnia frustra: Nunc optimè valet. Ait se antè balneũ nõ potuisse quadrãtẽ horæ dormire: sed prima die, qua balneasset tota nocte dormiuisse. An sit sana permansura tempus docebit. De hac vide aliud testimoniũ antè.*

Scabies humida maligna aspectu horrẽda nõ sine elephãtiasis suspicione.

7 *Ego Elizabetha vxor Io. Dollen in Gruibingen testor me, cum corpus per bienni um scabie maligna fluente, horrenda visu obsessum esset, præterito anno à chirurgis deputatis fuisse inspectam, & ab illorum vno in totum curatã fuisse: sed mox repullulante morbo, eodem iterum miseriæ redijsse. Iam verò post balneum quatuor septimanarum ex aqua fontis Bollensis Sitteren, in totum curata sum, adeò vt licèt iam sint 4. septimanæ ex quo destiti à balneo, non animaduertam signum vllũ recrudescentis morbi. Quamobrem ago gratias, primò Deo, deinde omibus qui mihi consuluerunt & iuuerunt ad hoc balneum. Vt constet hæc vera, Andreas Schiesser Præfectus pagi in Gruibingen me rogante apposuit suum sigillum 25. Iunij 1596.*

8 *Ego Georgius Milt ex Zell præfectura Kirchensis testor, me valdè scabiosum accersiuisse aquam noui fontis Bollensis, balneasse tantum in media aquæ parte, quæ mihi profuit: Statui, si Deo fauente absoluatur ædificium quod Il. E. C. curat ædificandum, statim adire fontem, & in eius aqua sola balneare, hoc vt constet ita se habere, compellaui Georgium Beringer Præfectum pagi vt apponeret suum sigillum, mensis Iunij 25. anno 1596.*

Scabies.

9 *Illustrißime Princeps: Pauperculus ille Vitus Hummel abominabili morbo affectus, vt planè pro elephantico habitus eoq́; nomine, chirurgi examini subiectus sit, quam tamen non elephantiasin, sed scabiem malignã esse aiebat, rediit tandẽ ex fonte Bollẽsi cuius balneo vsus est. Corpus accuratè inspexi & lustraui quod planè mundũ cõperi: id quod & ipse quoq; fatebatur & placida quiete frui sic ut, licèt pauperie prematur nolit 200. florenis redimere, &c. Datum Grosse Geißlingẽ 25. mẽsis Iunij 1596. Subscripsi Vdal. Rid Vvirtẽ. Præfectus dicti pagi.*

Scabies maligna, elephantiasis putata.

10 *Ego Michael Gantz Præfectus cũ Iudicibus Marco Mayer. Adamo Heidẽ & Georgio Leiblin testamur 9. Aprilis Martinum Schmidt Seuchtingẽ laborãtem peßimo affectu (scabiẽ malignam intelligo) multa insumpsisse in chirurgos sed frustra: Medicinæ autem Doctorẽ Vlmensium consuluisse vt iret in nouum salubre balneum Il. nostri Principis, quod fecit. Quamuis autem tantum per 14. dies balnearit, in totum curatus est & mundatus, ac alacriter discesßit.*

Scabies maligna.

11 *Item 12. Aprilis Michaelem Klintz ex Vvetersbach prope Durlachũ miserrimũ diuersis vsum balneis, diuersos consuluisse chirurgos: verùm non potuisse curari, qui nisi balneaßet in balneo Il. E.C. coactus fuisset ire in Nosocomium. discessurus pluris æstimabat lotionem quàm 50. thaleris.*

Scabies maligna.

12 *Item 8. Maij Io. Funsch ex Mögling dixisse per plures annos coactum fuisse duobus fulcris innixum ingredi, nullũ medicum aut chirurgũ Augustæ potuisse subuenire, adeoq; monitum fuisse nulla conferre posse remedia, quare ab eorũ administratione desisteret, neq; chirurgis ampliùs vteretur: posteà verò consultũ, vt in salutare balneum Bollense profectus, experiretur tandem an iuuari posset. Postquam autem dies 12. balneasset, tantum profecit vt restituto gressu consecratos grallos anathema in templo Dotzburgense poneret: reuersusq; est perinde ac si nullo morbo laborasset.*

Crurum impotentia.

13 *Item 10 Maij, Michaelem Laupp ex Falckenburg, cruribus insigniter tumentibus, grallis similiter nixum, medicamenta irrito effectu expertum, ex huius balnei vsu domum, profligato morbo iuisse.*

Tumor tibiarum ingressus abolitus.

14 *Item 6. Maij mulierẽ ex Ettlingen, perplures annos ita miserè affectã vt nec manus nec pedes posset mouere, peßimoq; morbo (intelligo vlcera maligna) nec chirurgis nec balneis medicabili laborasse: tandẽ Chirurgorũ consilio in balneũ Il. E.C. profectã sanatam. 15 Itẽ 6 Aprilis, mulierem ex Laupt curru vectã, diu chirurgorũ inutilem operam expertam, eorumdem tandem consilio ex vsu balnei Il. E.C. mundatam pristinæ sanitati restitutã. 16 Item 18. Maij, pueros duos Leonardi Henthill Heilfsteinensis, diu frustra egregiis Chirurgis vsos, balneo curatos.*

Vlcera maligna, manuum & pedum impotentia.

Scabies, crurum impotentia.

Scabies maligna.

17 Item Vrsulam mulierem ex Gmindt, ita scabie afflictam, vt ad elephanticos esset releganda, vsu balnei per 10. duntaxat dies, egregiè curatã: quòd multis pecunijs non redimeret. Supradicta vera esse ego Michael Gantz appresso sigillo meo confirmo. Scriptum mensis Iunij 28. anno 1595.

Brachiorũ & tibiarum cõtractura.

18 Ego Io. Greuier scriniarius in Zell sub Michelberg Præfecturæ Kirchensis testor Deum omnipotentem, ante tres circiter anni quadrantes me correptum in Hagenaw graui febre quotidiana: quæ me reddidit contractum & impotentem brachijs & cruribus, ita vt manum ori admouere non possem nec exercere artẽ meam: curru autem me vehendum curaße in nouum balneũ Boll, quod ita mihi profuit Dei beneficio, vt ad pristinam redierim sanitatem: pro qua, dum viuam, agam gratias Deo & Clementiß. nostro Principi & patri patriæ. Veritatis confirmandæ ergò, ego Georgius Beringer Præfectus pagi in Zell, adhibui huic scripto sigillum meum 6. Augusti. 1596.

Asthma.

19 Ego Michael Vveber ludimoderator in Zell sub Eichelberg præfecturæ Kirchensis testor Deum, vxorem Kunigundam à 5. vel 6. annis afflictam graui morbo, ita vt continua tußi grauiter vexata fuerit, & iam à biennio trieniouè multa passam, ita vt medici de ea desperarint: vsque adeo erat breuis anhelitus, vt ipsa & plerique existimarent illam suffocatum iri: qua de causâ vsam nouo fonte in Boll per 4. dies in cibis, potu & balneo mirifico succeßu. Si Deo fauente absolutum fuerit ædificium Ill. E. C. & si Deus superstitem esse voluerit, iterum meliùs inuiset, quia spero illam pristinam sanitatem recuperaturam. Vt hæc confirmem, apposui sigillum meum Augusti mensis 6. anno 1596.

Brachij dolor.

20 Ego Vdalricus Vertz ex OberMachtal ad Danubium Episcopatus Constãtiensis testor me diu habuisse magnum dolorem in brachio sinistro & ferè vltra 50. florenos expendisse in medicamenta, quæ nihil iuuerunt in deterius abeunte morbo, adeo vt de amputatione deliberarim, Verùm ex quo balneaui per 4. septimanas in nouo balneo Bollensi, ita res bene ceßit, vt, Deo sit laus, nullũ ampliùs sentiam dolorem. Scriptum in Boll 12. Augusti 1595.

Imbecillitas totius corporis cum tumore genitalium & hernia.

21 Ego Iacobus Straus incola Gruibingensis, præfecturæ Göppingensis testor hoc scripto me ante 16. vel 17. annos incidisse in morbum, & per medium annũ grauiter decubuisse, ac multas mihi potiones propinatas quæ nihil profuerunt, Cum cœpi paulò meliùs habere & paululum ambulare, vsus sum thermis Badensibus Marchionum, idq; secundo anno à morbo: balneaui autem 14. diebus sine vllo effectu. Tertio anno me cõmisi curæ balneatoris Bollensis, sed successu nullo. In ea cura incidi in herniam, ob vehementes purgationes, vti existimo. Balneaui per 14. dies in thermis ferinis: sed nec iuuerunt. Diaconus hîc per 14. dies quædam medicamenta pari successu exhibuit. Postremò balneaui in aqua fontis Bollensis Sitteren per duas septimanas & semissem, quæ mihi optimè profuit, sedauit dolores, ita vt valdè subleuatus sim, tumorem genitalium abstulit, remanente tamen hernia. Quandoquidem (Deo omnipotenti sit laus) ita

successit

succeßit balneū hoc, statui sequenti anno Deo fauente eo iterum vti. Vt constet hæc esse vera Andreas Schiesser præfectus pagi in Gruibingen, me interpellante, apposuit suum sigillum Aug. 25. Anno 96.

22 *Ego M. Ioh. Heinricus Concionator in Zell sub Eichelberg testor me anno præterito 1595. filiolum vnum ex gemellis, ætatis circiter trium mensium balneasse in aqua fontis Bollensis dicti Zitteren per 12. dies, sperantem futurum vt curaretur à scabie capitis fluida : balneum tamen fuit pro eo violentius, licèt communem aquam multam admiscerem. Cum autem infans imbecillior redderetur, destiti balneare & in hac & in communi aqua, per aliquot septimanas: Intra tres menses cessauit scabies fluida capitis. Scriptum in Zell 25. Iunij anno 1596.*

Vlcera capitis manātia, in infāte trimestri.

23 *Ego Michael Ganß præfectus pagi in Boll cum quibusdam assessoribus meis testamur 6. Augusti corā nobis Vuolffgangū Schuler ex Newstatt indicasse se laborasse scabie fluente & valdè humida, nec potuisse tantillū iuuare Chirurgos aut balnea, excepto salubri balneo in Boll. Aug. 26. 1596.*

Scabies humida.

24 *Item testamur Heinricum Schreiber ex Büningen nobis indicasse se affectum in tibia maligno vlcere, quod non potuerint curare Chirurgi: Verùm salubri balneo Bollensi persanatum. Aug. 29. 1596.*

Tibiæ vlcus malignum.

Historiæ, & obseruationes de ægrotis, & alijs animaduersis ab Ioanne Bauhino Doctore Medico, in Boll, vbi Balneum nouum institutum, ad fontem Mirabilem, mandāto Illust. suo principe, Domino Friderico, Duce Vvirtemb. & Teck: Comite Montisbel. ab anni 1596. Aug. 24. vsque ad Octob.

CAP. XX.

1 *GEorgius Gerheuser ex Dinckelspiel, duobus milliarib. vltra Elwangē, 38. annorum rusticus, à tribus annis ægrotās, in poplitibus vexari cœpit scabie furfurosa, maligna, vrente, & vehementer pruriente, potißimum noctu & cum calet, per totum corpus affligitur, nec ipsum etiam caput immune est & facies tota, interdum fluit ichor luteus, de alijs affectibus non conqueritur: Vxorem, & liberos benè habere ait, hoc anno inunctus fuit hydrargyro per quatuordecim dies in hypocausto calido, vnde omnia deteriora: hodie primùm venit cupiens balneare. Verùm deficiente loco, coactus est, sicuti & alij multi, discedere. Existimo illum laborasse lepra græcorum: & balneum multum ei profuturum, sicuti profuit alijs multis, similibus morbis laborantibus.*

Scabies furfurosa, maligna, siue lepra græcorum.

Inunctio cū hydrargiro.

2 *Barbara Geyger ex Sueuiæ Münchingen quatuor milliaribus, vltra Augustam Vindelicorum, annorum 25. maritata, & liberos suscepit: ab anno cœpit laborare dolore in planta pedis: à tribus mensibus ortum vlcus circa malleolum, & internam pedis partem: per sex septimanas cruciata est maximis doloribus, nec dormire poterat, fluebat potißimum aqua crocea, puris parum: causam morbi pu-*

Tumor pedis cum vlceribus, & magnis doloribus.

tat luxationem, quæ ambulando obtigisset. Cum à quatuordecim diebus inciperet balneare tantus erat tumor totius iuncturæ pedis, vt ambabus manibus amplecti non posset, cum magnis doloribus, qui cessarunt diminuto etiã tumore, ad duas partes: mouet articulum cum ante balneum non posset: fluit quidem adhuc aqua vel liquor per vlcera, sed balneat etiamnum: Octobris 18. vidi vlcera quæ parua admodum, nec fluunt, vt antè, nec doloribus vrgent, vt aliâs, ambulat lubenter. Diutius lauaret si non obstaret paupertas: puto adesse oßium cariem: quicquid sit, multũ illam iuuit & iuuat aqua medicata fontis Admirabilis.

Tumores cũ doloribus in pede, brachio, manu, facie, ac oculi angulo, cum scrophulis.

3 Anna Schedererin ex Heidnenheim vrbe Vvirtembergica, quæ hinc distat quatuor miliaribus, annorum circiter 20. non maritata, habet tumores circa pollicem dextri pedis & secundum digitum: vbi vlcera fistulosa. Primò laborauit tumore sub poplite cum vlceribus profundis, à quo tumore curata fuit. Habet vlcera in brachio dextro, extrema manu, & cubito, quem flectere non potest: quorum quædam curata, quædam non: adest tumor in collo in dextra parte, vbi scrophulæ: iuxta tempora sunt quædam vlcera partim curata, partim non, & in oculi dextri augulo externo etiam vlcus. A quatuor circiter annis cœpit morbus: ait exposuisse plus quàm centum florenos patrem aurigam nec potuisse curari: Licet à triduo tantum cœperit balneare, dicit conferre balneum, & vlcera incipere curari. Octobris 3. prædicta ad me venit, indicans se statuisse discedere & desistere à lotione, se in toto corpore curatam, remanente tamen iunctura olecrani immobili, quod non mirum, cum antiquatus sit morbus, nec vlla diligentia adhibita pro tentanda extensione cubiti.

Tumores & vlcera pruriginosa cũ magnis doloribus in tibiis & manibus.

4 Barbara Strebelerin Augustana quæ adest cum marito 30. annorum, liberos habuit: per octo annos maximos passa est dolores in tibia: primò nihil apparebat, nec quicquam eorum quæ applicabantur conferebat. A biennio cœpit oriri tumor ad magnitudinem oui anserini, qui durauit per annum cum doloribus continuis. Tandem eo aperto fluxit aqua citrina vrens & pruritum excitans: aderat vlcus profunditatis trium digitorum, quod ea decumbente à partu curatum, idque à tredecim septimanis. Dum vtero gestaret, intumuit admodum tibia vsque ad genu cum summo rubore & pruritu ac excoriatione. In altera tibia etiam rubor & pruritus ac tumor fluens, qui cœpit cum fistula, verùm tandem curatus. Habuit quoque tales tumores, excoriationes & pruritus in vtraq; manu. Dies agitur 12. ex quo balneat & optimè habet, tertio statim die à balnei vsu emolumentum sensit, ac cœpit ambulare, cum ne calceos quidem posset inducere: dolores cessarunt qui antè erant continui vt non posset quiescere. Dicit se per totam vitam laudaturam Deum quòd se liberarit à tantis doloribus, & celebraturam quocunque veniet hanc aquam & balneum Bollense.

Cancer mamillæ.

5 Vvalaburgæ vxori Ioh. Georgij Bock figuli ex Vvirtembergico pago Gruibingen 35. annorum quinquies enixæ, ab anno vno & semisse dum lactaret ortum erysipelas: (lactarat per 12. septimanas) ab erysipelate ortus tumor durus prope papillam, ita vt non potuerit mamillam illam sugendam præbere, alterã

autem lactauit ad annum: ex papilla ſiſſa fluebat ichor luteus. Annus eſt cum Chirurgus ex vrbe vicina corroſiuam aquā viridem appoſuit, quæ magnos creauit dolores: Is per 4. vel. 5 ſeptimanas tractauit eam, volebat omnia ſepticis conſumere: interea ea imprægnata, cum geſtaſſet vtero per 35. circiter ſeptimanas, abortiuit. Exortus enim erat magnus tumor circa ſcapulam, talis vt nec ſtare nec ambulare poſſet niſi ſuſtentata, nec brachium ori applicare per 7. hebdomadas, valdè imbecillis: Tandem erupit ſupra coſtas tumor cum tribus foraminibus effluxitque humor, vt putat, ad duas menſuras, maſs *vt vocant, vini conſuetas in Ducatu, quæ magnæ: Conualuit tandem ab eo tumore & foraminibus. Menſis Februarij principio incipit apparere tuberculum cœruleū, perinde ac ſi ſanguine diſtenderetur, quod exulceratum tandem ambulando, vt putat, ex affrictu veſtium, ita vt effluxerit ſanguis: Adijt tunc medicaſtram in Nelingue,* Medicaſtra. *quæ ſanitatem pollicita, per ſeptimanas decem tractauit, dabat herbas in potu, cataplaſmata applicabat, nihilominus auctus morbus, interim ad brachium ſe extendit. Poſtremò cum medicamentis nihil proficeret, iniunxit illi vt ferri genera nouem ſumeret, & vnūquodq; affricaret affectui in nomine patris, filij, & S. Sancti, ſic curatum iri. Cum hæc fruſtra feciſſet, adijt a'iam mulierem in Richenbach, quæ, vt prior, pollicita ſanitatem, negabat cancrum eſſe, linteolis in quandam aquam limpidam immerſis lauabat, & applicabat vnguenta, medicata eſt per 15. circiter ſeptimanas: tandem indicauit ſe nō poſſe curare. Aug. 25. venit ad fontem Bollenſem. Macilenta eſt: cancer magnus multis locis vlceratus: marito indicaui nullam mihi curationis ſpem: poſſe tamen eam experiri an balneū ſit mitigaturum dolores, quibus vexatur. Sept. 30. venit ad me & demonſtrauit mamillam: Violenter balneauit ad horas quotidie 8. Copiosè bibit calidam & frigidam: vtebatur etiam cum cibis: Secundo die ſuperuenit eruptio, quam vocant, & rubor non magnus. Poſtquā ad tres ſeptimanas lauiſſet & bibiſſet, ortū alui profluuium vehemens quod per dies quatuor durauit: putabat ſe moriturā: pluſquàm vigeſies aluus noctu mouebatur: ab octiduo iterū erupit copioſiùs, nec ab exulceratione & rubore adhuc in totum conualuit: Verùm propter frigus quod facilè ſentit & percipit, non balneat diu. Cogitur enim à balneo longè ire in pagum: Cancer creuit, ſe extendens cum calloſis labris, profundior eſt, ſicut ſub axilla habet: dolores quidem tantos non ſentit, & præſertim noctu, nec etiam in brachio quantos ſentiebat. Non mirum irritatū cancrum violentiori balnei vſu: Si moderatius balneaſſet, nec tamdiu hæſiſſet in ſolio, plus exiſtimari poteſt illā reportaturam fuiſſe emolumenti. Ei conſului ne cuiquam fidat ſanitatem promittenti, vt ſolent impoſtores, & pecuniarū emunctores: Deo totū negotium cōmendaret: Cancrū quotidiè bis ablueret aquâ medicata Bollenſi vel aliâ cū melle calefacta: ſequēs emplaſtrū curaret parandum, ita vt facilè poßit extendi ſupra pellem caninam ex qua faciat duo emplaſtra alternatim mutanda. ℞ecipe Vng. diapomph. lib. 1. Plumbi vſti ℥. 1. Ceræ & Olei roſati q. ſ. addita terebinthina fiat ceratum. Auguſti 23.*

Superſtitioſum remedium medicaſtræ.

Vlcus magnum tibiæ cũ magnis doloribus in muliere quæ non poterat ambulare.

6 Agnes vxor Ioh. Hincken ex Gruibingen annorum 30. aliquoties enixa, ab
octo annis vexatur vlcere magno in interna parte tibiæ ſiniſtræ : quod ei accidit
à partu, dum adhuc hæreret lecto: abortiuerat & 12. ſeptimanis ante tempus pe-
pererat: 15 autem diebus ante abortum circa coxendicem dolorem ſenſit ingen-
tem, vrentem, ita vt non poſſet in lecto manere, nec crus mouere, ſed retractum
haberet. Perpeſſa eſt dolorem poſt partum etiam per ſex ſeptimanas : tandem
deſcendit in tibiam rubor à genu ad pedem vſque ardens : applicito tunc pane
cum vino albo ſuperuenere paruæ puſtulæ, poſtea paruum foramen, ex quo tan-
dem magnum vlcus : Conſuluit ruſticum qui applicauit vnguentum quoddam
per tres ſeptimanas, quod non tantùm non profuit, vt vlcus ſit auctũ: Adijt dein-
de Chirurgum, qui aperuit ſaphenã & appoſuit emplaſtra per ſex ſeptimanas: à
chirurgo penè curata, reuerſa eſt domum vbi manſit per menſem. Verùm cum
iterum augeretur vlcus, ad Chirurgum reuerſa apud illum morata eſt per 9. ſe-
ptimanas, donec diminutum vlcus : Interea imprægnata geſtauit ad ſextum
menſem. Dum à partu decumberet, chirurgus iterum illam inuiſit & paruum

Corroſiuorum nocumentum. Medicaſter Sacerdos.

vlcus voluit corroſiuis curare: vndè mirè auctum eſt. Poſtea vſa eſt operâ Sacer-
dotis per annum, ſed fruſtra, vti etiam aliorum. A quinque ſeptimanis balneat.
Spacio ſex annorum non prodijt domo nec poterat ambulare : iam venit ipſa-
met ad fontem: dolores etiam dies nocteſque cruciabant: multò latius & profun-
dius erat vlcus, vt penè poſſet pugnum imponere: erat quoque ſordidum : nunc
poteſt ambulare, leuiores habet dolores, vlcus repletur carne, & mundum eſt:
Iam ab anno curabat ſibi adferri aquam, quia magnum ſentiebat ex ea emolu-
mentum: Nobilem vocat aquam: perſuadet ſibi, ſi per facultates omnia ſuppete-
rent neceſſaria, ſe curatum iri. Statuit adhuc per quatuor ſeptimanas balneare.

Morbus accedens ad Elephantiaſin ſiue lepram.

7 Mulier quædam exiſtimata à quibuſdam elephantica ſiue leproſa (cui arti-
culus pollicis in manu exciderat, facies deformis & tuberculis plena) habuit ali-
quando pedes inſenſibiles, vſa eſt aquis acidis, quas ait ventriculum non poſſe
ferre: Fuit etiam in ferinis Thermis: dicit ſe ſæpe ſentire frigus, deinde calorem:
conqueritur de crebro capitis dolore & defluxionibus : à 15. diebus balneat ad
horas octo: balneat quidem conſilio D. Doctoris Gabelchower, ſed diutius, quàm
ipſe præſcripſit. Ideoque rogaui vt à tam longa mora in ſolio, potiſſimum propter
dolorem capitis, quem ſentit, deſiſteret. Præterea hanc purgationem curaui illi
parandã Göppingæ, quã ſumpſit Aug. 28. Recipe herb. Veronicæ, Borraginis, Ci-
chorij, Fumi terræ, Agrimoniæ. ana m. ß. Omnium fiat decoctio pro vna doſi: co-
ctis & his abiectis, iuri addantur Senæ, Polypodij ana ℥ ß. Sem. feniculi contuſi
ʒ. 1. bulliant ſimul, poſtea exprimantur: In expreſſione ebulliant Agarici troch:
ʒ. 1. Epithymi ʒ. 1. ß Trium florum cord. ana p. 1. in col. diſſolue ſyr. roſ. lax. ℥. 1.
ß. Miſce fiat potus. Hæc purgatio ſatis commodè & copioſè euacuauit. Ante
vſum balnei D. D. Oſwaldus conuenientem ſequentem potionem præſcripſerat
Maij 27. Recipe Rad. Polypodij querc. ℥. 1. Cichorij ℥ ß Lapatij acuti ʒ iij. Enulæ
ʒ. ij. Sũmit. Lupulorũ, Fumi terræ, ſcabioſæ, Veronicæ ana m. 1. Flor. Borraginis,
Bugloſſæ

Buglossæ ana m.ß. liqui. rasæ ℥.ß. Passul. ping. ℥. 1 ß. infundatur in lib. ij. aquæ fontis. Stent per noctem loco calido benè tecta, mane facta ebullitione ad cõsumptionem quartæ partis colentur. In colatura infunde fol. Senæ sine stipitibus ℥. 1. ß. Rad. Ellebori nigri, Epithymi, Agarici albi ß. ana ʒ. ij. Stent per horas 6. loco calido, deinde vnica ebullitione leuiter bulliant & colentur per setaceum sine expreßione. Recipe Colaturæ ℥. iij. Syr. de fumo terræ ℥. 1. de epithymo ℥ ß. misce pro vno & sic pro alijs duobus. Sumpsit continuis tribus diebus, deinde detraxit sanguinem. D. D. Ioh. Exlinus Medicus insignis Göppingæ Augusti mensis 10. docte hoc medicamentum præscripsit. Recipe rad. Cichorij. ʒ. ij. Cymarum Absinthij p. 1. ß. fol. Senæ ʒ. vj. Agarici troch. Turpeti ana ʒ. v. Rad. Elleb. nigri præp ℈ 1. Passul. ℥. 1 zz. ℈. ij. Cinnam. ℈ ß. Cort. citrij ℈. ij. Contundantur & in syndone R. pugillus signatus Laxier bündtlin in ein halb maſs weins. Dominus Exlinus Augusti 14. hanc etiam præscripsit potionem. Recipe rad. polypodij ℥ ß fol. Senæ ʒ. v. Agar. troch. ʒ 1. Rhab. elect. ʒ. ß passularum ℥. 1. Seminis anisi, feniculi ana ʒ. ß. zz. ʒ 1. Cinnam. nucis mosch. Caryophyl. ana ℈. ß. coque in aqua font. q. s. ad dimidium. Recipe iuris expreßi ℥. iij. Syr. ros. sol. ℥. 1. ß. aquæ cinnam. ʒ. ß. misce fiat purgatio.

Conquerebatur tũc de dolore ventriculi. Cæterum ex potu calidæ aquæ mane ac frigidæ cum sitit, benè habet: Ex naribus melius solitò spirat & ait in mamillis quædam tubercula prodijsse, quæ curata sint. Oculus sinister rubebat, sed melius nunc habet: dolor capitis à purgatione remisit. Laudat hoc balneum adeo vt statuerit sequenti anno redire, nunc propter frigus & loci nondum adornati incommoditatem, diutius balneare non potest. Vlcusculum habet in naribus quia scalpit: Præscripsi illi vnguẽtum diapompholygos cum plumbo vsto & oleo rosato. Non dubito quin plus profuisset, si non tam violenter balneasset, & tempore commodiore.

8 Iacobus Hoffmeister ex Boll annorum circiter 72. dicit ante 50. annos patrem laborasse maligna scabie, quæ cum nõ potuisset curari balneo aquarum acidarum, curasse parandum tuguriolum ad fontem Zitteren, & cacabum eò detulisse ad calefaciendum aquam, ibique balneasse & curatum: Se præterea alios vidisse ibi balneantes, quibus eadem profuerit: Vidisse quoque bibentes & cum emolumento. 9 Se etiam, cum ante 15. dies sentiret dolores circa præcordia, bibisse aquam & subitò meliùs habuisse. 10 Ante triennium, cum ei oborti essent magni dolores in tibia dextra, vt exclamare cogeretur, licèt nihil appareret, balneatorẽ apposuisse cucurbitulam cum scacrificatione, inde ortum pruritũ & vlcera, ex quibus fluebat ichor luteus, tentasse balneatorem per medium annum ea curare: sed frustra adhibuisse remedia: Tandem eo relicto adijsse alium Chirurgum, qui sanitatem promitteret: verùm eius medicamenta magis exulcerasse: per duos annos ijs vlceribus vexatum. Tandẽ accersita aqua ex fonte Zitteren, postquàm in calefacta balneasset tibiam ac lauisset sexies vel septies, curatum iam ab anno. Sanè apparent vestigia magnorum vlcerum. Idem dicit fontẽ

Scabies maligna.

Dolor præcordiorum.

Dolor tibiæ cum vlceribus.

Zitterẽ quãdo fornice obseptus.

Pecora & feras appetere aquam fontis Zitteren.

Zitteren à triginta circiter annis fornice inclusum, cum ante esset sepe tantum circumdatus: Pecora auidè appetiuisse aquam, nec non etiam feras. Eadem etiã testatur. 11 Iacobus Schilikopff Bollensis 80. circiter annos natus.

12 Blasius Shilkopff Bollensis, septuagenarius plus minùs & qui natus est, vt ait, tempore belli rustici: narrat se à patre intellexisse quendam, cui tibia esset insensilis, parato tuguriolo ad fontem Zitteren, & delato eò cacabo ad calefaciendum aquam, balneasse & curatum fuisse.

Vlcera tibię

Fons Zitteren qualis olim fuerit, quisq; eius situs.

Sapor & odor fontis.

Animalia appetebant fontem Zitteren.

13 Henricus Eychelen Bollensis annorum circiter 60. dicit se habuisse consanguineum, vocatum Beck Enderle ante annos circiter 30. qui cùm haberet vlcera in altera tibia, & frustra varijs vsus esset remedijs, tandem vsu fontis Zitteren sit curatus. Fons olim, vt ait, non erat profundus: sed in plano sursum per durum saxum violenter aquas eiaculabatur, & copiosè vt exhauriri facilè non posset: supra innatasse aliquid ex cæruleo albicantis, quod manu ab ijs qui bibere volebant despumabatur, bibisse autem multos, saporem fuisse veluti ouorum coctorum, assumptam etiam tales ructus excitasse, odorem fuisse veluti sulphuris. Quia autem animalia magna cum auiditate eò accurrerent, vtile visum fuisse, fornice tegere: tectum etiam fontem habuisse: in superficie aquæ quiddam cærulei, subtus autem limpidam fuisse: Profluentes aquas etiam efflorescentiam sub cæruleam veluti florem lactu, Milchraum vocant, innatantem secum detulisse, vt ipsi & alij etiam narrant: odor eminus sentiebatur.

Imbecillitas tibiarũ à casu.

14 Ioh. Klein ex Birckfeld Neoburgicæ præfecturæ annorum 25. ante biennium decidit ex arbore in pedes, vnde decubuit per septem hebdomadas: non poterat surgere, nec dorsum flectere, nec mouere tibias: Manebat vti locabatur: Per octiduum non potuit reddere vrinam, elapsis 7. hebdomadibus cœpit parùm ambulare fulcris subnixus: ita tamen vt traheret tibias: Multis vnguentis vsus est, ac in thermis ferinis & Marchionatus, in singulis ad quatuor septimanas ferè balneauit: In vtrisque cutis efflorescentiæ eruperunt: Verùm nihil profuerunt, nec sensit emolumentum. In fonte Zitteren balneat à 15. diebus, bis cutis effloruit, nondum meliora sentit, quæ speraret, si ferrent facultates vt posset adhuc manere ad 15. dies. Verùm penuria illum à balneis abigit: Ambulat quidem sine fulcris: sed cum magna difficultate, sensuque inter ambulandum doloris in dorso, & tibiarum imbecillitatis. Aug. 26.

Vlcus tibiæ cũ tumore & magno dolore.

Corrosiuorum nocumentum.

15 Ioh. Störitz ex Eberspach præfecturæ Göppingensis 40. circiter annorum pastor à 15. annis, habet vlcus in tibiæ sinistræ anteriore parte siue anticnimio excitatum ex casu, quo ablata fuerat cutis: à qua tamen excoriatione fuerat curatus: Verùm superuenientibus erysipelatibus orta vlcuscula, quæ iterum sanabantur. Verùm neglectis ijs à triennio factum magnum vlcus, quod tamen interdum occludebatur vsq; ad magnitudinem vnguis. Triennium est quòd thermis Badensibus Heluetiorũ per tres septimanas lauerit, & quidẽ non sine insigni profectu: verùm deficientibus nũmis, non potuit quãdiu oportebat, balneare. Post balneũ igitur adijt Chirurgum, qui adhibita aqua acri, erodente vlcus ex-

acerbauit: circumforaneorum remedia multa frustra applicauit. Biennium est quod iterum adierit thermas Badenses & ijs vsus per tres septimanas penè curatus sit. Postea imposuit varias herbas, folia Quercus & alia ab empiricis desumpta. Superiore anno circa vindemias, tertiò in aquis Badensibus Heluetiorum, postquam dies 14. lauisset, cessauit per tres septimanas, & iterum ingressus solium balneauit ad septimanas tres: hac vice non profuit balneum. Circa festum diui Martini conuenit Chirurgũ, qui per quadrantẽ anni tentauit eum medicamentis curare quæ summos excitabant dolores, vt non posset dies noctesq; quiescere. Circa huius anni Pascha cùm maximũ esset vlcus, doloresq; magnos sentiret, nec posset ambulare, accersiuit aquam Bollensem ex fonte Zitteren, quotidie bis in ea balneabat: superpositis postea folijs herbæ quæ vulgò Leuitiscũ dicitur, idq; consilio cuiusdam mulieris, quibus postea semper vsus donec ad fontem venit, interdum sedabantur dolores aliquantulum: qui recurrebant vehemẽtiores: vlcera tandem curata, sed iterum aperta. A quatuor septimanis balneat: Cùm aduenit, tibia erat valdè tumida & vlcera admodũ magna, dolores vehementes singulis horis ad exclamationem commouẽtes, ij nunc cessarunt: multum detumuit tibia & plus quàm media parte occlusum vlcus, ex quo adhuc stillat aqua crocea. Octauo die ab ingressu solij corpus effloruit, & proximè iterum ab octiduo: quotidie ferè balneauit ad horas 8. vel 9. Habuerat etiam vlcera in dextra tibia, curata tamen antequam inciperet balneare. Sept. 12. cùm mihi secundò monstraret tibiam, vlcus erat penè repletum carne, & cicatrice egregiè obducebatur. Octobris 14. tertiò vidi vlcus adhuc satis magnum, minus tamen quàm ante. Suasi vt desisteret à balneo, quia diu lauisset & corpus macilentum ante, factum nũc habitius esset, vteretur emplastro sequenti, & lauaret tibiam quotidie aquâ medicata frigida. ℞. vnguẽti diapompholygos. ℥. iij. pulu. plumbi vsti & loti cũ aqua Solani. ℥ 1. Ceræ & terebinth. aquâ eadem lotæ q. s. Ol. ros. parũ, fiat emplastrũ. Leuitiscum.

16 Ioh. Schurbraut ex Breitholtz Tübingensis præfecturæ, 56. circiter annos natus ante quinque annos laborare cœpit imbecillitate crurum, ita vt non posset ambulare, quæ imbecillitas ex improuiso aduenit. Accersitus Tübingâ M. Andreas Chirurgus, per quindecim dies adhibuit vnguẽta, vnde restituta ingrediẽdi facultas. Postea ortus pruritus & vlcera, quæ curauit folijs quernis: in crure sinistro remansit vlcusculum foraminis instar. Quatuor sunt anni quòd fuit in thermis ferinis per tres septimanas, sed sine profectu. Tertius agitur annus ex quo balneauit in aquis Antigast per tres septimanas absq; vllo emolumẽto. Ab eo tẽpore aucto vlcere cõsuluit balneatorẽ qui stipulatus 8. florenos, sanitatẽ ꝓmisit: supra vlcus vsus scarificatione, planè curauit: verũ quo loco scarificationes factæ orta vlcera, quæ ipse æger herbis exsiccauit: sed inferius alia orta, vbi primũ vlcus erat. Ante bienniũ exortũ vlcus in dextræ tibiæ interna parte circa malleolũ, quod ipse curauit, adhibitis solis folijs Quercus. Hæc vlcera per totũ bienniũ multũ torserũt eũ tota nocte ardenti dolore, ita vt nõ posset quiescere, interdiu tumebãt, mane detumuerant. A quinq; septimanis vlcere tibiæ sinistræ circa malleolũ

Vlcera tibiarum cũ tumore & doloribus ac spirandi difficultate.

Folia querna.

Scarificatio.

Folia Quercus.

profundiore euadente adijt suum Chirurgum Tybingensem, cuius suprà meminimus, cui non displicuit consilium de adeūdo nouo balneo, vt in eo lauaret: quod cœpit à quinque septimanis. Primâ die quá ingressus solium, cessarunt dolores & commodè dormiuit: Vlcera autem in vtraque tibia non erant maiora denarijs, quæ ita torquebant. Iam verò non intumescunt amplius tibiæ. Difficulter spirat, cibi semper benè sapiunt. Multum quidem sudauit, sine omni tamen eruptione, licèt copiosè biberet aquam medicatam & iuscula ex ea paranda curaret. Curato discedenti suasi vt post mensem adeat Medicum Tybingensem, curet se purgandum medicamento quod educat serosa excrementa. Octiduo verò pòst detraheret sanguinem è brachij sinistri flexura, ac octo diebus postea in vaporario cucurbitulas cum scarificatione curet adhibendas scapulis & brachijs, non autem femoribus & tibijs.

Varices maximæ cum vlceribus.

17 *Georgius Berg Bollensis annorum circiter 44. rusticus, militiam secutus à multis annis diuexatus erysipelatibus in tibia sinistra, in qua à septem etiā annis cœperunt se ostentare varices: ante quinque annos habuit vlcera quæ fuerunt curata. A quinque annis interdiu intumescit tibia. A medio anno iterum adsunt vlcera sparsim per tibiam quæ pruriūt. A tribus septimanis magnus bubo in inguine & dolores: vna è varicibus ei scalpello septies vel octies in interna parte tibiæ aperta: à sectione venæ cessant dolores ad octiduum. A biennio sæpiùs scarificauit supra genu & supra pedium versus digitos: Vlcera quidem non sunt profunda, sed varices magnæ, etiam supra genu: hoc anno non emissus ex ijs sanguis. Suasi vt bis in anno aperiat venam in brachio sinistro: & cum dolores erunt magni, curet ex varicibus extrahendum sanguinem, quandoquidem assueuit: scacrificationem nō curet faciendam supra pedium sed supra humeros singulis mensibus, & sudet: Posse etiam experiri aquam fontis & balnei mirabilis pro curatione vlcerum.*

Vlcera tibiarum & crurum cū magnis doloribus & tumore.

18 *Georgius Franck ex Eckerdingen vno miliari à Stuccardia ætatis circiter 28. annorum, à 7. annis cœpit vexari pustulis tibiarum ardentibus, ex quibus stillabat ichor croceus: fluxerunt per triennium priusquam adhiberet remedia. Quartus nunc agitur annus ex quo in balneo dicto Sewbad lauit per tres septimanas ac curatus fuit: verùm cum aliquot diebus pòst à venatione incalescens transijsset per multas aquas (vnde frigus etiam passus ac calorem) eruperunt denuo pustulæ lucentes, quæ deinde nigredinem acquisiuere. Paulò pòst à Chirurgo quodam apertis venis internis sub genu vel proplite (vocant* Brandtader*) in vtraque tibia, inde emolumentum sensit: Verùm cum Chirurgus ille esset balneator, interdictum illi ne amplius ita sordida tractaret vlcera: vtebatur vnguento albo Stuccardiano quod proderat quidem, sed non curabat. Sex sunt septimanæ cùm venit in balneum: In sinistra tibia erant magna vlcera & multa: restat nunc tantum vnum paruum: In dextra tibia habebat vlcera quæ ad femur & inguina pertingebant eaque magna, tumebant valdè tibiæ, dies noctesque non poterat dormire præ dolore, nec nisi bacillo innixus ambulare. Ve-*

rũm secundo die à lotione cessauit dolor, sic vt non amplius senserit: detumuerunt tibiæ: femur & tibia dextra non curata, quotidiè manebat in lauacro 8. horas: Ter facta expulsio per totum corpus. Vlceri inspergit puluerem è cacabo. Potissimum bibit aquam frigidam medicatam, quæ ei non nocet: interdum bibit aliquid vini: aqua mouebat illi aluum: vult adhuc balneare. Sept. 23. abituriẽs me conuenit ac indicauit se Deo gratias agere ob recuperatam integram sanitatem: Corpus suum à 27. Augusti quartò effloruisse, à tribus nunc septimanis nihil eruptionis aut ruboris amplius apparuisse: Eruptionem excitasse magnum pruritum & cutis ardorem. Noctu sæpius sudasse & multùm: tribus septimanis se non multùm bibisse, restincta siti qua torquebatur. Ab octiduo desijt violenter balneare. Consilium discedenti dedi vt sæpe detrahat sanguinem, & in brachijs & scapulis procuret scarificationes non autem in cruribus: pelles caninas easq; sæpe illitas oleo rosato ne indurescant, curet adaptandas tibijs.

19 Iacobus Boff tabellarius Stuccardianæ cancellariæ annorũ circiter 30 affi- Vlcus tibiarum cum magnis doloribus & scabie totius corporis.
citur dolore tibiæ sinistræ: cuius principium eiusmodi. Ventris doloribus per 10. circiter septimanas vt existimaretur moriturus, laborauit: qui versura factâ in tibiam descenderunt: subsecutus tumor magnus in inguine, insigniter quoque intumuit crus, vnde apostema in femoris posteriore parte, qui ad suram vsque peruenerit, adeo vt non potuerit per tres septimanas ambulare. Tandem vlcera aperta in tibia, quæ chirurgus quidam frustra conatus est spatio 6. septimanarum curare: Vsus deinde balneo dicto Sewbad per 20 dies, nec tamen sanata vlcera. Biennium est cùm frustra fuit in ferinis thermis. Ab eo tempore imposuit tantum folia arborum & herbarum obuiarum, & curabat aperiendam venam poplitis quam Brandader vocãt. Ab octiduo lauat: tibia ante balneum valdè tumebat, dolores magnos patiebatur dies noctesq;. Quædam vlcera iam curata sunt, alia multò minora, quæ sanantur: cessarunt dolores & dormire potest, detumuit etiam. Hîc factus est primitus totus scabiosus, nunc tota scabies curata: heri cœpit eruptio: per octo horas quotidie ferè balneauit. Bibit aquam medicatam calidam & frigidam, quæ eum euacuat per aluum copiosè: vult adhuc diutius balneare, sperat se in totum curatum iri: varicosa tibia est. Sept. 25. ad me venit, ostendit tibiam quæ benè se habet, restat tantùm vlusculum: mirè laudat, adeò vt, quanquam inopiâ prematur, grandi æri vsum balnei præferat, Me suadente balneabit adhuc per aliquot dies, tantillum quotidie. Consului vt curet sibi tibiale è pelle canina parari, venam secare, & cucurbitulas humeris & brachijs applicare. Euacuatio per aluum.

20 Melchiori Stolz ex Haußtetten propè Augustam fabro lignario 44. annos Maxima vlcera cruris ex fractura & contusione.
nato, à biennio fractum vtrumque crus & carnes contusæ à trabe quæ in crura ceciderat: Dextrum quidem crus fuit tractatum per 13. septimanas, quod tandẽ gangræna superueniente, ei fuit excisum & ademptum à balneatore, qui pessimè amputauit, vt sentẽtiam contra illum tulerint tres Chirurgi Memmingen-

ſes, quod vidi. Os femoris extra neruos ita eminebat retractis muſculis vt poſt multas ſeptimanas iterum ſectum fuerit os. In crure multa ſunt vlcera: quæ autem erant ex vulneribus, occluſa ſunt: hæc verò orta recèns apoſtemata & vlcera. Præterito anno lauit in balneo dicto Vvendling Vvildbad (duobus miliaribus à Nerling diſsito) quod calefaciunt, in eo manſit per ſex ſeptimanas: verùm nihil planè profuit. Hoc vere lauit Badenis Marchionum per ſeptem hebdomadas: tantum abeſt vt adiutus ſit, vt in deterius abeat crus. Sex ſunt ſeptimanæ ex quo vtitur ſolio Bollenſi, ex quo ſentit magnum emolumentum: ſperaret ſe curatum iri ſi per facultates poſſet diutius in hoc lauacro perſeuerare Aug. 31. vidi miſerandum femur paruis apoſtematibus & vlceribus ſcatens quorum quædam curabantur, multa curata.

Vvendling Vvildbad.

21 Michaeli Beiteilſchieſſer ex Brucken Kirchenſis Præfecturæ annorum 20, ruſtico quatuor ſunt anni cùm orta eſt puſtula nigra in tibiæ externa parte: cui varias herbas appoſuit: Ad Chirurgum balneatorem totos nouem menſes itabat, non potuit tamen curari, Ante biennium fuit in Sevvbad, balneauit per 20. dies: ſanitas reſtituta, ſed non diuturna. Poſt trimeſtre enim iterũ vlcerata tibia: ab eo tempore tantum herbas impoſuit: à 10. diebus balneat: ante balneũ tumebat valdè tibia, magnos habuit dolores hac æſtate, qui nunc ceſſarũt & incipiunt vlcera curari: Statuit ad perfectam vſq; ſanitatem lauare Sept. 17. illius vidi vlcera curata: in vno reſtat tantillum nondum occluſum nec cicatrice obductum, benè habet, ſuaſi vt balnearet adhuc donec in totum inducatur cicatrix: non ita tamen diu, vt ante: canina poſtea pelle inuoluat vlceratas partes ſæpius detrahat ſanguinem ex brachio: ſæpe in Laconico ſedeat, ſcarificet ſi velit ſupra humeros & in brachijs. Manſit ille quidem ad 21. & vlcera omninò curata ſunt.

Vlcera tibiç inueterata.

22 Aug. 28. Accepi D. Adamum Iung Medicinæ Doctorem balneare in aqua fontis medicati Bollenſis ob ventris, vt aiunt, tormina: aquam autem curat ex Boll Göppingam deuehendam.

Ventris tormina.

23 Mihi demonſtrata epiſtola, in qua hæc ſcripta. Duæ ſunt aquæ Bollenſes diuerſæ, nuper quædam eſt inuenta admodum ſalſa, quæ non videtur apta medicinæ: altera aqua (quæ pro thermis habetur à quibuſdam) habet aluminis aliquid & multum ſulphuris, quod in vaporem eſt reſolutum Non poſſet autem aliquod aptius eſſe Sulphur, pro curanda ſcabie quã hoc ipſum reſolutum. tantum mihi conſtat de hac aqua.

Empirici cuiuſdam cẽſura de aqua Bollẽſi.

24 Aug. 30 intellexi ex D. M. Tobia Cepario Concionatoris Bollenſis ſynergo, ſuo ventriculo profuiſſe potum aquæ medicatæ Bollenſis etiam ieiunè aſſumptum, quamuis frigidum habeat ventriculum, iudicio etiam medicorum qui acidularum ei potu interdicunt.

Ventriculi interperies frigida.

25 Diaconus cuius modò meminimus, quiq; in concinnanda hiſtoria mea fontis Bollenſis adfuit, hæc ipſemet de ſua vxore ſcripſit. Coniunx mea Barbara anguſtiam pectoris perpeſſa tantam, vt ſi ſcalæ, aut locus accliuis eſſet aſcendendus,

Anguſtia pectoris: mẽſes ſuppreſſi.

suffocationis periculum metueret. Accessit & mensium suppressio, quæ conceptus, licèt falsò, suspicionem iniecit: quo nomine aquas Bollenses bibit. Vnde nō tantum facilior reddita respiratio, sed & menses concitati, sic vt trimestri fluxu continuo minimeq; interpollato corpus exactè sit purgatum.

26 Io. Vveber ex AuWen Kirchensis præfecturæ textor 35 annorum, ante quadriennium cœpit vexari papulis & vlceribus in vtraq; tibia: quater vsus est balneo Sewbad, quod proderat quidem, sed non intotum curabat: varijs vsus est remedijs, sed frustra: sectæ venæ pedum ante biennium, adhibitæ etiam cucurbitulæ cum scarificatione. Decimus quintus agitur dies ex quo solium ingressus: tunc aderant vlcera & papulæ ad genua vsque, ardentes cùm surgeret, decumbenti dolores cessabant: habebat quoq; in manibus papulas: biduo à lauatione in totum cessarunt dolores & ita curatio successit vt primâ septimana in totū conualuerit. Lauabat per 8. vel 9 horas & etiam 10. Eruperunt semel per totum corpus exanthemata rubra: bibebat tantum aquam fontis medicati in pastu, eamq; frigidam, non purgauit. Hac hebdomadâ statuit paulatim à lotione desistere. Vlcera & papulæ tibiarum.

27 Petrus SchleWeiß ex Buibingen annorum fortè 56. toreutes, cui à 12. annis inceperunt tumere tibiæ & vlcerari: vsus est scarificationibus & venæ sectionibus in tibijs: vlcera sæpius curauit herba vocata Hüffspickel, quæ prouenit in Gruibingen: Eam incoquebat vino, quo primùm abluebat, herbā pòst imponebat. vtebatur etiā vnguento quod parabat, sed hoc anno nihil profuit. Lauat à 13. diebus: cum tornaret, tibiæ tumebant vesperi, noctu detumescebāt: magnos hoc anno dolores sensit vrentes potissimùm ambulando: vtraq; tibia erat vlcerata: cessarunt in totum dolores: in sinistra incipiunt in totum curari vlcera, sperat breui sanatum iri. Existimat se balneaturum adhuc per quatuor dies: lauabat per 9. vel 10. horas: effloruit corpus sexto vel septimo die: bibit aquā calidam & frigidam: bibit etiam frigidam antequam in solium descenderet, quæ vehemēter euacuauit multa viscida, alba, fœda. Sanus discessit 7. Septembris: 29. autem venit ad me, allata promissa prædictâ herba, quæ est Philosella maior Tragi: Indicauit se hactenus quotidie mane & vesperi balneasse tibiam per mediam horam vel quadrantem, imponere lintea madefacta, tibiæ potissimùm dextræ, in qua non nihil doloris sentit, licèt vlcera curata sint: se alioqui benè habere: ante hac non potuisse stare, difficulter ambulare ob magnam lassitudinem membrorū: inambulātem etiam sensisse difficultatem spirandi, quæ multum diminuta sit, nunc posse stare & ambulare. Consului vt sanguinem curaret detrahendum: octiduo pòst in Laconico sudaret & scarificaret humeros & brachia: in aquam pro tibijs poneret puluerem lapidis scissilis: tibialia curaret paranda ex pelle canina, quæ sæpius inungeret oleo rosaceo. Vlcera tibiarum cum doloribus, tumore, lassitudine mēbrorum, & spirandi difficultate. Huffspicke herba. Euacuatio per potum aquæ. Pilosella maior Tragi.

28 Michael Gneid ex Schorndorff annorū circiter 25. cæpit à triennio ægrotare ortis vlceribus in naribus, deinde in capite & sub axilla dextra, vnde fluebat aqua citrina: in pudēdis etiā. Primùm data fuit à Chirurgo aqua pro naribus, quæ cum non prodesset, tandem inunctus iuncturus per tres septimanas & semis Vlcera narium, dolor capitis, herpes & fissuræ sub axilla.

in eius ædibus, nec in totum sanatus, herpetibus & pustulis recrudescentibus sub axillis. Hoc anno, ante festum diuo Ioanni dicatum, adijt Chirurgum qui suscepta cura, vehementer eum purgauit, apud quem mansit per quinque hebdomadas, donec sanata forent vlcera: Verùm iterum oborti herpetes & pustulæ sub axilla sinistra summè prurientes cum dolore capitis, exvlceratis etiam naribus: A 14. diebus lauat: dolet quidem adhuc caput: verùm herpetes sub axilla, & narium vlcera incipiunt curari. Hæret in lauacro ad minimum per octo horas. Octauo à lauatione die principium eruptionis & ruboris adhuc apparentis: bibit hactenus affatim aquam, quæ eduxit multa crocea per aluum: multũ sudat, statuit diutius lauare. Antè secta venâ & consilio Medici Stutcardiani venit ad Balneum mirabile Bollense. Sept. 25 cùm vellet à lauatione desistere, & domum se conferre, me conuenit: indicans se sanatum, licèt adesset adhuc aliquid ruboris & eruptionis, quæ erat quarta. Balneauit hactenus, excepto triduo, violenter diu moratus in solio: Suasi vt per aliquot adhuc dies quotidie aliquandiu lauet, donec penitus euanescat rubor.

Augusti 31.

Imbecilitas tibiarũ cũ doloribus, & scabie antiqua totius corporis.

29 *Iacobo Vvinter ex Neiffen 30. circiter annorum, ortus ante annum morbus cum maximo capitis dolore tanto, vt ad insaniam se iri redactum existimaret: aderat ingens calor: dolor capitis durauit ad duos menses: Vena secta & detracto sanguine meliùs habuit Indè superuenit crurum imbecillitas, propter quam nec stare poterat nec ambulare: quiescens etiam magnos patiebatur dolores: mouet quidem nunc crura & extendit: sed cum dolore: non potest subsistere nec ambulare nisi se fulcris parum sustentet. Scabie vexatus à nouem annis: hodie primùm ingressus est solium: in internis partibus nihil mali sentit: magnus illi appetitus.*

Vlcera tibię maxima cũ doloribus.

30 *Geneueua vxor Michaelis Feigen vinitoris annorum circiter 42. ante annum cœpit ægrotare, peperit ab 8 annis postremò. Origo morbi cum frigore & calore, & doloribus magnis, ardore sub poplite dextro in sura, postea secutus magnus tumor, à tumore tota cutis tibiæ ferè vlcerata, fluebat aqua crocea, deinde cùm penè curata esset, orta vlcera quæ paulatim excreuêre vt tandem maxima sint facta: ambiunt ferè totam tibiam: magnos habuit dolores priusquam inciperet balneare, vlcera erant multò profundiora: Ante sex septimanas cœpit balneare, dolores minuuntur qui vexant tamen adhuc circa mediam noctem: fluit aqua citrina multa: ad 8. horas balneat bibit tantum aquã & quidem copiosam ob sitim. Purgat multum: bis in exanthemata rubra effloruit corpus, dum balneat: qui priùs non sapiebat cibus, nunc sapit Sept. 22. iterum hanc ægrotam adhuc balneare vidi, sed malè dispositam, vlcera profundiora quædam iterũ aperta. Peßimum est vlcus phagedænicum: macilenta est: hodie erupit rubor, at deficiente aqua calida, subitò eruptio retrocessit: Suasi si planè cesset hac nocte eruptio, vt desistat à balneo per triduum aut quatriduum, & bibat copiosam aquam calidam, vt poßit euacuari: interea sæpe tibiis admoueat aquam balnei cum linteo.*

Purgatio per aquæ potum.

31 *Michael*

31 *Michaeli Vveber ex Bliensbach, quem inuisi in pago, quadragenario ab anno intumescit venter, alioqui morbis obnoxio, qui sæpius decubuit ex doloribus hypochondrij sinistri. Ab anno dedit ei concionator quidam multa violenta medicamenta: hinc inde etiam medicamenta perquisiuit: nullo medico vsus tamen: nunc tumet valdè venter. Splen ad tactum maximus, ad inguem se extendens, durus, in seri copia innatans, quod apparet apposita manu ex inundatione. Volebat balneare & bibere aquam mirabilem quod dissuasi: Ne autem se sine vlla spe curationis planè derelictum putaret, præscripsi iusculum manè per quindecim dies sumendum in quo efferbuerit Rad. Ononidis (*Vveinstol *vocant) feniculi & petroselini, & vt abstineret à potu quantum posset. Sept. 1.*

Hydrops ascites à splene.

Medicaster Theologus.

Ononis.

32 *Leonardus Engelhard ex Galtzen prope Popfingen non longè à Nerling, septem miliaribus abhinc, à triennio ægrotat: primò quidem vrinam non potuit reddere per dimidium diem, deinde difficulter: biennio pòst reiecit lapides instar Milij, postea non potuit vrinam retinere: curauit indendum bis catheterem, non tamen animaduerterunt adesse lapidem: vrina viscida: dolor circa vesicam, item in regione ventriculi: caput etiam malè dispositum, in quo sentit pulsationes cùm ambulat: dolores tamen tolerabiles: venit in balneum propter dolorem circa vesicam & appetentiam prostratam. Hodie octauus est dies, ex quo balneat, bibit copiosè frigidam in pastu & inter balneandum. Lauit 7. vel 8. horas. Lumbi meliùs habent, tibiæ delassantur, dolores etiam circa vesicam minuũtur, nec ita crebrò vrinam reddit.*

Dolores circa vesicã & lumbos à calculis renum cũ appetẽtia prostrata.

33 *Vidi curru petentes aquam pro fabro lignario ex Bliensbach cui brachium erat sideratum, vt dicebant.*

Brachium syderatum.

34 *Sept. 4. Michael Burchart Bollensis dedit mihi succinum nigrum, siue lapidem Gagaten (Agstein vt vocant) non longè à Boll ad dextram repertum dum perquireret lapides scissiles (*Schifferstein*) pro tegendis ædibus. Erat ad hominis proceritatem sesquialteram altè reconditus inter lapides scissiles: asserit se satis profundè similem inuenisse in puteo aquæ medicatæ, sæpius in vna scrobe inuenisse quantum quinque florenis æstimetur, spissitudine trium quatuórue digitorum. Emebant ciues ex *Schwebisch Gemind* pro diuersis imagunculis & pro globulis precarijs: in quem vsum auidè solent perquirere.*

Lapis Gagates quomodo reperiatur & vbi.

35 *Sep. 7. Bartolomæus Thettinger Sartor qui in arce moratur Göppingensi ætatis circiter annorum 65. delapsus in aquam, cùm domuncula pro cygnis parata corruit & cecidit in ischium seu coxendicem, ita vt putaret sibi crus fractũ: Chirurgi tamen dicebant nihil fractum nec luxatum, quanquam nunc longè aliud asserant. Per multas septimanas circa articulum coxendicis maximos sensit dolores, breuius crus alterum altero, & extenuatum, vt ait, nonnihil: ob dolores quos sentiebat cum cœlum mutaretur Iulij 8. cœpit lauare in aqua admirabili Bollensi, & balneauit quidem per 18. dies, cœlo pluuioso, incommodo, quia à balneo & fonte ibat in pagum, non semper aderat aqua, bibit calidam manè, nec non frigidam, principio incepit nonnihil moueri aluus: Interea ait se meliùs*

Doloris ischij à cõtusione magna.

habere & robustiorem esse redditum existimat si commodo cœlo & ordinatè la-
uisset, ac fuissent absolutæ ædes & adornatū balneum, futurum fuisse vt meliùs
cōualesceret: parum erupit, licèt hæreret in lauacro ad 9. horas. Statuit sequenti
an. 10, Deo annuente, iterum se ad hanc aquam medicatam conferre, & ea vti.
36. 37. Sept. 11. Doctus vir & insignis medicus D. Doctor Exlinus medicinam
faciens feliciter Göppingæ ad me scribit his verbis: E ciuibus nostris duo hoc tē-
pore Bollensibus aquis vtuntur Guill. Moserus Adelbergensis Cœnobij procura-
tor, & Thomas Brothagius mercator. Ille in prædio suo Vaurnensi lauat ad pri-
mum ab hinc lapidem: ecquid ad sanitatem proficiat nondū comperi: Vbi resciero,
faciā certiorem. Brothagius decennium ferè capitis dolore qui fontem & tēpora
occuparet ex breuibus interuallis infestatus, ante biennium locis quæ ponè aures
sunt sponte exulceratis, multamq; saniem cum pruritu & cruciatu quodā fun-
dentibus, illo liberatus est. Cùm exulcerationi remedium quæreret, ego animad-
uerto hominem naturâ cacochymum, prauis maximeq; serosis scatere humori-
bus: sudores è Chinæ decocto cum idoneis purgationibus, & conueniente diæta
consului. Hoc consilium vt asperū nimis, ille auersatus, leue admodumq; dilutum
Guaiaci decoctum ad tempus bibit, sine hydrotico, quo remedio mitigatum qui-
dem malum, non excisum fuit. Cum recruduisset, Laisten chymici, postea & Ec-
Chymista *clesiastæ cuiusdā Iustigensis consilio operaq; vsus, è fumo quem fugiebat in ignē*
Theol. *incidit. Sanata enim quæ pone aures erat exulceratione facies tota saniosis pustu-*
medicastri. *lis corripi occuparique cœpit, non tantum aspectu fœdis sed ardore quoq; infestis.*
Oleoso liquore, qui è scopis incensis exudat oblinere iussus, malum à facie denuò
post aures repulit, vbi vehementiùs quàm vnquam antea erupit. Tunc demum
ad me reditum, optionem dedi aut primum illud quod dederam consilium am-
plecteretur, aut certè thermis vteretur Bollensibus, corpore pharmacis quibus
opus erat exquisitè præparato. Hoc maluit, iamque duæ abiere hebdomades, ex
Stillicidiū. *quo & lauat & liberaliter eam aquà potitat, gutturnio quoq; supra caput ador-*
nato, vnde caput & facies stillatim irrorantur. Iam dudum conualuit: sed ne re-
pullulet malum, in totidem septimanas vsum balnei prorogabit.
Vlcus tibiæ. *38 Sept. 16. Vidi vetulam 60. circiter annorum vxorem Ioh. Ioß Bollensis tibiā*
balneantem in dolio ob vlcus magnum, quo vexatur à quinq; annis, ait conferre:
quamuis nullo ordine lauet & cogatur multum stare & ambulare propter au-
tumnales rusticorum labores. Octobris 16. vidi vlcera in tibia dextra vtrinque
magna: lauacro vtitur fontis à duabus septimanis: confert, tumores cessant, me-
liùs ambulat, mundantur vlcera & carne replentur, dolores qui somnum impe-
diebant cessant. Vix biduum lauit cum rubor apparuit cum magno pruritu: bi-
bit primò calidam, vnde commota aluus: nunc bibit frigidam.
Vlcus tibiæ. *39 Septemb. 17. Apollonia vxor Cypriani Müller rustici in Thalle pago, qui*
miliari dimidio ab Heilbrun abest, quinquagenaria plus minus, aliquoties enixa,
cœpit tibiā sinistrā dolitare à biēnio. Impegerat, anticnimiumq; excoriarat, vnde
ortū erysipelas cū febre: Curam eius balneator quidā totū trimestre egit, sed suc-

cessu nullo. Opilionis operâ semestri vsa, ad cicatricem vlcus neutiquam potuit perducere. Balneis Offensibus prope Vvimpffen & Neckers Vlm, mense Maio duas septimanas cum semisse lota nullum sensit profectū. Augusti mensis 17. cœpit hîc balneare: iam quatuor abiere septimanæ: ante balneum magnis doloribus conflictabatur, potissimùm cùm quiesceret: sæpe erysipelate corripiebatur: tumebat tibia, vlcere satis magno obsessa. Dolores quidem à balneo mox cessarunt in quo horas octo quotidie hærebat: bibit calidam & frigidam liberaliter, ex qua purgata: vix biduum balneo vse cum efflorescere cœpit cutis, nec non quotidie hactenus nonnihil erupit, quod statim sanescebat: nondum tamen exanthematibus istis planè libera est. Potus aquæ nihil ventriculo noxæ creabat: quin optimè cibus sapiebat: bibebat etiam vini nonnihil in pastu: in balneo multum sudabat, in lecto non item. Tibiam contemplatus, vlcus vidi sanatum: restabat tātillum cicatricis duntaxat superinducendum. Suasi vt eousque vteretur, donec cicatrice inducta, reliqua quoque eruptio dispareat: paulatim autem à longa in solio mora desisteret: imponeret non lintea sed folium Quercus vel Hederæ: postea pellem caninam adhiberet parti affectæ: Obuolueret linteis mundis tibiam incipiendo à pede, caueret ne laneus pannus attingeret & vitaret scalptum. Secaret venam in brachio, sudaret sæpè, scarificaret etiam in humeris vel brachijs, non in cruribus aut tibijs, vt olim fecit.

Offen balneum prope Vvimpffen.

40 Sept 18. Balthasar Copp Blauburgensis, ingeniosè emblematis eburneis sclopetorum manubria exornare gnarus 28. annos natus, qui occœpit eo ipso tempore quo ego apud fontem mirabilem fui, lauare, hæc de se scripto testatus est. Anno 1591. Augustæ Vindelicorum ex labore ad candelam nocturno diuturno, caligare occœpit, citra dolorem, dextri oculi acies, sic vt vesperi vmbram duos digitos latam obuersantem oculis videre mihi viderer. Varia præscripta à Medicis vsurpaui: Inter alia, cum ex medici consilio suffitum è ligno aloês exciperem, superueniente Coryza, in vmbra circulū, circumuolitantes papiliones mihi ob oculos videre videor, post & nebulā perforatā, contractiore facta vmbra. Quinq; dies quibus Coryza grauabar, meliusculè habuit visus: sexta die, prædicti medici monitu in Laconico scarificatione vsus, Coryza liberatus sum quidē: at per totū bienniū omniū medicamentorū efficaciā eludit obuolantium papilionū hallucinatio. Ab eo tempore consultus medicus Vlmensis repurgato pilulis cephalicis, corpore ophthalmicā aquam præscripsit, & sacculū apponēdum oculo cum feniculi stilatitio liquore calido: detrahendū etiam curauit sanguinē ex vena mediana, & cephalicis ad pollicem pedis & manus: quorum nihil profuit. Alium deinde medicū Vlmensem consului, qui purgauit pil. cephalicis & potione, sanginē detrahendū curauit ex vena pollicis & mediana, nec non ex vena pollicis pedis, aquā etiā ophthalmicam præscripsit, quæ omnia tantum abest vt quicquā iuuerint, vt potiùs aucta nōnihil sit vmbra. Quidam postea exhibuit mihi suam Panaceam & terram sigillatam duodecies, erat in vaporario sudandum excepto decoctarum herbarum vapore: quarta horæ parte ante sudorem, dabat etiam acrem ophthalmi-

Visus imbecillitas, hallucinatio, Coryza.

Panacea & terra sigillata.

k 2

cam aquam: ex qua ortus dolor capitis ac oculorum, ita vt destiterim ab his medicamentis, nec omnibus vsus fuerim: verebar ne in totum visum perderem. Illis enim remedijs mihi valde imminutus visus. Alterius deinde medici consilio vsus sum, qui hallucinationem meam referendam ad paruam defluxionem ratus, cantharides apposuit occipitio, existimans hac ratione reuulsum iri fluxiones: multa etiam tentauit per ophthalmicas aquas & purgationes. His remedijs visus nonnihil reparatus: idem præscripsit venæ frontis sectionem, vnde iterum imminutus. Adij præterea ophthalmicum Chirurgum in Schorndorff qui nullũ in oculis vitium videre potuit, venarum cephalicarum in pedibus sectionem consuluit & pilulas & aquam pro roborando visu: his frustra vsus, iterum conueni prædictũ ophthalmicum, qui asserebat me habere acutum visum, oculis nihil deesse, esse tantum pinguedinem superfluam quæ neruos opticos comprimeret: Consulebat vt ab Alchimista Turbit minerale sumerem aut vterer ligno Guaiaco, futurum vt ea pinguedo consumeretur hac ratione. Eius secutus consilium ab Alchimista sumpsi Turbit minerale, quod quidem debebat purgare & sudorem mouere, verùm non potui sudare: ardore infesto æstuabat mihi totum corpus, discurrente per omnes artus cum punctionibus in omnibus iuncturis: ventris tormina inuexit magna, dysuriam excitauit tantam vt vererer de calculo: per sex dies nullum potui retinere cibum: per duodecim dies non fluxit aluus. Ab vsu huius Turbit tantos sensi dolores, vt ne per hypocaustum quidem potuerim ambulare. Quidã consuluit vt sudorem vapore quarundam herbarum concitarem, quod feci per 14. dies: vnde cruribus robur restitutum & dolores nonnihil cessarunt. Ab eo tẽpore cum medicamento ad oculos cum vino sublimato, quatuor dies vsus essem, iterum cœperunt puncturæ per omnia membra. Nouum consilium suggessit medicus Vlmensis, præscripsitque ferinas Thermas: quas quidem potui perferre & bonam spem fouens, in ijs laui per 22 dies: Verùm domum reuersum corripuit me magnus capitis & oculorũ dolor, intercidit ita visus, vt nihil scribere aut legere possem. Idem medicus consuluit pilulas cephalicas & apertionẽ venæ medianæ, inde emendatus visus, sublatus dolor, remanentibus interim in iuncturis magnis doloribus. Inde Baro ab Epffingen dedit quater quotidie 7 grana lapidis Bezoar: sudabã & eo remedio sublati omnes dolores & corpus ita roboratũ vt intra 10. septimanas possem templum adire & mediocriter laborare: Subsecuta deinde tanta membrorum imbecillitas, sine tamen dolore, vt per annum templum adire non potuerim. Vsus sum consilio medici Schaffhausiani qui me violenter purgauit antimonio nouem diebus quotidie manè, eduxit maximam excrementorum copiam: per tres anni quadrantes eius secutus sum consilium, sed vires non fuerunt restitutæ. Inde remedia petenti, Francofordianus medicus Iudæus dedit ophthalmicam aquam & forte tragema, capiti multum profuit, licèt omnibus eius medicamentis non fuerint restitutæ vires, quamuis etiam exhibuerit ter lapidem Bezoar. Alius medicus mihi præscripsit ligni Guaiaci decoctum pro potu, quo frustra vsus sum. Cùm ei ordine descripsissem statum meum, rescripsit

Catharides.

Turbit mineralis mali effectus.

Lapis Bezoar.

Antimonij praui effectus.

existimare se meum morbum non naturalem, nec quicquam præterea præscripsit. Sic perseuerauit morbus meus per biennium & semissem. Postremò vsus sum Bollensi balneo, cuius aqua quater repurgatus fui, ita vt, Deo sit laus, benè habeam, imbecillia tamen sunt genua: 17. Octobris mihi pro theriaca aliquid exhibitum, quod me horis duabus violenter euacuauit per inferiora & superiora: id debilitauit nonnihil crura 5. 6. 7. & etiam ad 9. multò robustior eram quàm nunc: ad nouem dies laui per horas 11. ad 14. dies statuebam quotidie lauare per 9. vel 10. horas, ita vt violentiùs balnearim: Mihi tamen persuadeo me, Deo fauente, post quietem robur membrorum ex vsu huius balnei recepturum: adsunt adhuc eruptiones in vtroque digito minore, quæ nondum curatæ. Euacuatio per potum aquæ admirabilis.

41 *Sept. 19. Vxor Michaelis Gantz præfecti pagi, vetula, macilenta conqueritur de dolore ventriculi, appetentia prostrata, amaritudine oris & eius siccitate, nausea à cibo cum desiderio vomendi: nec potest tamen vomere nisi iniecto in fauces digito: vinum ferre non potest, quia vrit. A multis annis eo affectu laborat: semel sumpsit succi radicum Sambuci cochleare, vnde tanta secuta euacuatio per inferiora & superiora, cum doloribus, vt inciderit in magnas conuulsiones, & violenter contraherentur brachia, manus & crura. Ab anno sæpe bibit interdiu & noctu aquam medicatam Bollensem frigidam, potissimũ cùm sentit oris ariditatem: dicit sibi multum conferre: habuisse tumidam regionem ventriculi: sed ex quo bibit aquam detumuisse. Ei præscripsi sequens medicamentum ℞. Herb. absynthij*

Cardui benedicti }
Cichorij } *ana p. 1.*

Sennæ, Polypodij, Carthami ana ℥. ß. Sem. feniculi ʒ. ij. Omnia macerentur in vino pro duabus dosibus: Post purgationem pro potu ordinario bibat aquam acidam. Ventriculi dolor, amaritudo oris, nausea. Sambucus.

42 *Septemb. 22. Andreas Halman ex Masmünster in Sundgouia (vbi cœnobium Abbatissæ Dominæ meæ Scholasticæ à Falckenstein) 47. annos circiter natus, tussi laborat à quinque vel sex annis, quæ multum affligit: multa expuit viscida & concocta: sanguinem non reiecit: paulatim ex paruis initijs inualuit tussis. Decem abiere dies quòd huc venit, difficultate respirandi laborans. Bibit quotidie calidæ cyathos paruos tres seu mensuræ quadrantem inter pastus: vbi sitit, frigidam: quotidie ad sex horas lauit, excepta die prima. Quotidie soluitur aluus, ante adstricta: multa deijcit varia, lutea, alba, fœda, vt ait: appetentia melior successit, faciliùs respirat, non est siticulosus: secunda die parum sudauit: nec non interdum in lecto sudat: curauit aquam in hospitium adferendam: statuit sequente anno, annuente Deo, instructiùs adornatis balneis, redire. Sept. 29. venit ad me indicans se absoluisse lotionem, statuisse sequenti die discedere, meliùs habere, respirationem faciliorem, licèt tussis remaneat antiqua: per 7. horas ad summum balneasse, postremis duobus minùs, duas paruas habuisse in corpore eruptiones.* Tussis antiqua, difficultas respirandi.

Icera circa popliten.

43 Vlricus Edel ex Mundertingnen ad Danubium, oppidum Archiducis qua-
tuor militaribus ab hinc, annorum circiter 60. sutor, à biennio cœpit ægrotare in
tibia dextra ad genu & in poplite. Nullam nouit causam morbi nisi quod ha-
buerit tibiaia aspera, & quod fricando excoriarit clipidumidem, pruriebat cum
ardore: imposuit tantum Plantaginem angusti foliam, sed non iuuabat: cœpe-
runt oriri parua apostemata & vlcera sparsim : varijs vsus ad curanda vlcera.
Iam agitur annus cum fuit apud Chirurgum, ibi mansit per 7. hebdomadas, sed
frustra morbo ingrauescente. Antequam adiret Chirurgum, fuerat in Vberlin-
gen Vlmensium, vbi fons acidus & magnificum balneum, ibi lauerat per 14. dies
& biberat: nihil profuerat. Discedens à Chirurgo profectus est in thermas Ba-
denses Marchionum, vbi lauit per 8. Septimanas, diuq; manebat in balneo ad 8.
horas : conualuit omnino, sed color displicuit cicatricis, semper rubore perfusæ:
domum reuerso iterum aperta vlcera ardore infesta: imponebat emplastra. De-
cimus agitur dies ex quo vtitur balneo Bollensis aquæ medicatæ: antequam vte-
retur claudicabat, nec poterat ambulare, dolores magnos sentiebat, vrentes, pun-
gentes: multa erant vlcera profunda, vt ait, ferè ad duos digitos : multum tume-
bat genu: bibit sæpius frigidam quotiescunque libuit : quotidie per septē aut octo
horas balneauit, nihil internè mouit potus, nec per aluū euacuauit: statim sensit
tamen emolumentum sopitis doloribus, & diminui incipit tumor, vlcera mun-
dari. Nunc mouet tibiam & ambulare potest. Deum laudat pro beneficio: quæ-
dam vlcera curata, alia repleta carne, denique optimè dicit conferre: omnia bona
sperat, nondum erupit corpus. Octobris 16. vidi curata vlcera: continuò frigidam
bibit, euacuauit illum diebus aliquot : non erupit, licet diu balneauit: benè ha-
bet. Balneabit porrò per aliquot dies quia adest adhuc paruum admodum fora-
men, per quod aliquid purulenti & crocei exit. Ait nullo modo ita reparatam
fuisse cicatricem ex balneo Marchionatus : benè ambulat, nullos sentit dolores:
deformia erant & mala vlcera.

Vlcus faciei horrendum àcunabulis.

44 Sept. 23 Cum Bollam irem incidi in quendam lagenas aquæ Bollensis dorso
gestantē (Christophorum Vvalterū nominant ex Dunstorff, itinere quinq; ho-
rarū) pro filiolo trimo, cui quarta ab ortu septimana cœperunt per faciem, caput,
totūq; collū serpere vlcera, ichore croceo manantia, qualis ex ipsa quoq; auris ca-
uitate profluebat, aspectu fœdo & abominādo: nulla à triennio quieta puero nox,
donec aqua Bollensi cœpit vti medicata. A die diuo Ioanni sacrato aquā cœpit ac-
cersere, qua per septimanas quinq; vsus quotidie, balneo calida, potu frigida, pe-
nitus curatus est: At post mensem recruduit nōnihil vlcus. Post festum Bartho-
lomæo sacrū, iterum petita aqua, vsus per 20. circiter dies, persanatus est: à 14 die-
bus nō vtitur. Nihilominus tamen cū nonnulla rubedinis vestigia circa aurē re-
maneāt, & patri, vt pote pauperi, ociū abūdè suppetat, porrò filiolo administrabit.

Dolor ventriculi, sitis, herpes poplitis.

45 Margarita vxor Ludouici Schmid rustici ex Zell annorum 35. circiter, à 7.
annis vltimā filiam enixa, à cuius partu cessarunt menstrua, sæpius ægrotauit.
Ante biennium cum ventriculi dolorem sentiret à cibo paulò liberaliore, & sitis
valde vexaret, pota frigida, idq; hyeme, aqua medicata Admirabili, cessauit dolor,

melius habuit. Hoc vere ob herpetes circa malleolos & poplites cum magno pruritu & tensione à scalptu, balneauit per 10. dies, non cõtinuo vsu, sed interpolato, adhibita etiam aquâ quæ prope Zell: curata est in vtraq; tibia, & à quatriduo incipit balneare propter dolores circa os sacrum & tibiarum: in dextri pedis poplite habet herpetem, sed non admodum molestum: bibit calidam & frigidam, putat fore vt efflorescat corpus, quod si non fiat, suasi propter frigus & nondum in totum accommodatum locum vt accommodabitur, differat balneum in proximum ver. Interea sæpius abluat herpetem aquâ mirabili.

Vlcus faciei phagedænicum.

46 *Apollonia vxor Iacobi Vvals lanionis* in Bernhausen auff die Fildcren *vno miliari à Stutgardia, annorũ 55. ab annis quinq; cœpit affici in facie erysipelate, quod neglexit, ac multũ ad ignem versabatur, sæpius ante hac erysipelata in facie experta, & cũ puerpera esset in mamillis: 10. liberos habuit: erysipelati, de quo nunc agitur, superuenere vlcera profunda prope nasum & maxillã: consulti medici, venæ sectiones & scarificationes præscripserunt, nihil autẽ topici. Hoc anno 1596 Chirurgus per tres septimanas & semissem tentauit eam sanare, vsus causticis: fuit in causa (vt ipsa dicit) simi sui nasi, & quòd considerit: Adhibebantur autẽ dextræ nari, quæ ita miserã torquebant, vt turbaretur illi mens: obducta cicatrix ijs, quæ consumpsit: verùm alibi eruperunt vlcera fistulosa & apostemata, vt circa maxillã dextrã, deinde etiam in sinistra sub oculo, vbi tumor adhuc & sinus fistulosus, super frontẽ tubercula: est edentula: 18. enim dẽtes curauit euellendos propter dolores: capitis doloribus valdè fuit obnoxia, à medio anno nõ ita vexatur: secat sæpe venã. Eius tubercula ardore & pruritu nocturno infesta sunt: tridiuũ est ex quo balneat: vlcera non ita vrunt nec pungũt vt antè. Quantũ ego iudico est malignũ phagedænicum vlcus, turpis facies, multi elephãticam iudicarent: non animaduerti tamen alia signa pathognomonica: reliquum corpus mundum. Octob. 11. priusquam discederet me conuenit ac indicauit, propter frgius non posse se ampliùs balneare, profuisse sibi balneum, id quod in facie satis apparebat, vlceribus penè curatis, facie minùs deformi.*

Causticorũ nocumẽtũ.

Scabies maligna.

47 *Caspar Vvolff Guttenbergensis, annos quinquaginta duos natus, ante annũ cœpit ægrotare: magnos in corpore æstus sensit, multùm sudauit: à tribus mensibus cœperunt erũpere in pedibus pustulæ, & maligna scabies crustosa ad genua vsq; se exporrigẽs, nec stare poterat nec ambulare: nocturnã quietẽ adimebat ardor & pruritus: manabat ichor croceus. Agitur iam decimus quintus dies, quod lauat, idque ad horas 8. principiò paulo minus diu: Primum autem balneum admodum fuit fœtidum. Potat calidam & frigidam: vnde ante triduum turbata aluus, vt diarrhœa correptus posset videri. Octauo ab vsu balnei erupit corpus & nunc iterum. Triduò à balneo meliusculè cœpit habere: singulis noctibus sudat. Cibus ante insipidus, iam sapit: Deo gratias agit quod ita se benè habeat: statuit adhuc balneum prorogare. Octobris 10. me conuenit indicans se curatum. Suasi, vt curet sibi detrahendum sanguinem, & proximo vere ex consilio Medici catharticum sumat, pòst ad balnei vsum, eiusdem consilio rediret.*

Euacuatio per aluũ ex potu aquæ admir.

Vlcus tibiæ diuturnum.

48 *Ioh. Eninger ex Strempfelbach præfecturæ Schorndorffensis, 26. circiter annorum, 30. Augusti primò sedit in lauacro, iam agitur vigesimus quintus dies: A quinque annis in tibiæ dextræ interna parte versus malleolum, vlcere orto, per annum nullo vsus Chirurgo, tandem consuluit spatio anni dimidij, qui cicatricem induxit, quæ tamen non diu durauit, ac ita perseuerauit vlcus donec veniret ad fontem mirabilem, satis illud quidem magnum & profundum, dolorificum valde: noctu enim pungebat, vrebat, somnum impediebat, ita vt interdum totam noctem peruigil transigeret. Bibit frigidam etiam ieiuno ventriculo, vnde multùm repurgatus. Octiduo pòst, dolores statim à principio sedati: iam Deo gratias agit quod ita bellè habeat. Vlcus completum carne, sed cicatrice nondum penitus obductum: propter vindemias cogitur desistere à lauacro. Vult secum deferre aquam, vt sæpius abluat. Suasi vt tenuißimum puluerem lapidis scißilis inspergat vlceri. Statuit intra aliquot dies, vbi vindemijs prospexerit, redire.*

Euacuatio per potum aquæ.

Dolores & vlcera.

49 *Soror Petri Copp laborans tumore & vlcere tibiæ, balneauit antehac in Sewbad, hac æstate cum magnos haberet dolores & vlcera, curauit adferendam aquam Blawbure vsque, in qua balneauit, vnde cessarunt dolores. Frater statuit illã, Deo fauente, absolutis ædificijs adducere ad fontẽ & balneum sequenti vere.*

Oris amaritudo, sitis, erysipelas.

59 *Petrus Copp tormentorum manubria eburneis segmentis ornare gnarus ex Blawburen quinquagenarius circiter, obnoxius, vt ait, multis morbis, semel tumidus: Torquetur sæpe oris siccitate & amaritudine, crebrò laborat erysipelate, interdum tument tibiæ, adsunt leuia vlcera, sed facile sanescunt. Cœpit bibere aquam Bollensem medicatam, (heri mane calidam, & in pastu frigidam, simul etiam bibens vinum) & balneare quoque. Hodie correptus contractione tibiæ (Krampff vocant) à pedio (vbi solet scarificare) incipiẽte, cui obnoxius, licèt ab anno non senserit: ante balneum purgatum corpus senna: Ait nihilominus se sentire moueri sibi aluum potu aquæ: experitur hodie dolores lumborum, dicitq; se nephriticos dolores crebros expertum. Octobris 3. indicauit à biduo per totum corpus efflorescentias erupisse, se factum macilentum, aquam fontis vehementer sulphur olere, ac saporem veluti nauseam mouere, esse efficaciorem solito, iamque exhaustum ab euacuantibus ad 10. pedes vsque. Octob. 5. narrauit se liberaliter expurgatum fuisse, reiectis plurimis humoribus croceis. Oct. 9. significat se cogi ob negotia relinquere lauacrum, licèt nondum curatus esset ab eruptionibus & rubore per totum corpus ante biduum orto: alioqui se benè habere. Expeditis negotijs in reditu inque itinere pedis plantam læsit, ex labore magis corpus erupit: dolor plantæ vexat, non potest ambulare, rubet adhuc Octob. 16. & dolet, fortè erysipelas est. Mihi dedit duplicem Bolum bonam, vnam luteum, alteram rubellam quæ colligitur in argilla propè Blawbure, cuius illitu dicit se mitigasse sæpius dolorem erysipelatis, dissolutæ cum aqua. Verebatur balneare propter erysipelas: suasi ne desisteret propterea. Octob. 23. ad me redijt indicans se benè habere & curatum, recteq; fecisse quod meo consilio sit obsecutus: intra biduum statuit domum redire.*

Euacuatio per potum aquæ.

Bolus duplex Blawbure.

51 Sept.

51 Sept. 24. vocauit me nobilis vir Dominus Carolus ab Eybergen. Il. E. C. cubicularius, varios iam ab anno morbos perpessus, magnum apostema in crure quod tamen in totum curatum: calculum renum, & iam multos calculos & arenas reiecit: nuper correptus quatuor paroxysmis tertianæ, multũ vomuit: nũc vexat dolor in sphinctere vesicæ, cum reddit vrinam: non potest nisi cum difficultate equitare: vrina turbida, crassa, in qua filamenta longa viscida, quæ adhærent matulæ: præscripsi purgationem: cum dicat se manna purgari & largiter assumptis duabus vncijs, concessi Calabrinam vocatam: Postea incipiat bibere manè aquam Yebenhausen frigidam vel relinquat tantisper ponè fornacem: non bibat multum prima vice, sed paulatim procedat ad aliquot pocula, prout natura ferre poterit & ventriculus digerere: Postea poterit vti balneo aquæ medicatæ Bollensis, cauendo interim ne violenter balneet. Sept. 29. scripsit mihi, mannam euacuasse nouies vel decies: se adhuc tantum bis bibisse statimque sensisse vehementer vrinam mouere, & ex primo potu arenas reddidisse crassas & cum magno dolore: hodierna adhuc die se ad vrinam vrgeri, & paucas arenas reddere, sed crassas & asperas cum magno dolore: Existimare se adesse adhuc multum arenarum & calculos paruos: sperare profuturas acidulas, modò non plus pellant quàm par sit: ad id etiam profuturam aquam medicatam, & balneũ mitigaturũ omnia: aluum non esse astrictam. Rescripsi vt assumat terebinthinam vulgarem siue larignam resinam per os cum aqua acida semel vel bis in hebdomada: vtatur clysteribus ex aqua mirabilis fontis medicati adiecto melle. Octobris 7. vidi illum ex vsu aquæ acidæ & balneo aquæ mirabilis multò melius habere: nondum vsus erat Terebintnina: poterat ambulare, quod ante cum difficultate faciebat. Vrina habebat nihilominus sedimentum album fœtidum, ita viscidum & adhærescens matulæ vt difficulter auelli posset: sumpturus erat præscripta. Octobris 22. inuisi illum, vtitur clysteribus, terebinthina, balneo & aquæ acidæ potu: vrina non tantum puris habet nec ita viscida, meliùs valet, suasi vt adhuc per tres septimanas perseueret.

Arenulæ, Calculi, Dysuria, Vrina abundans pure viscido & fœtido.

Manna Calabrina. Aqua acida Yebenhausensis.

Terebinthina.

Clysteres.

52 Vidi ancillam Stuccardianam accersentem aquam ex fonte mirabili, pro vxore cuiusdam Doctoris, cui, vt aiunt, morbo consumptæ nares.

Consumptio narium.

Sept. 27.

53 Ego Anna Beittelschiesse iam Kingæ habitans, hoc scripto testor, me aquâ Bollensi, qua iam aliquandiu vtor sanitati pristinæ restitutam penitus. Quoniam autem quæritur solùm de vlceris diuturnitate & magnitudine, nec non an medicum adhibuerim, profiteor, primùm quidem ex erysipelate ortum vlcus sic vt in cruris dextri anticnemio, quo loco madefeceram, vlcusculum sit natum: cuius nomine adhibitis duobus Medicis non malè cessit curatio, parum tamen stabili sanitate: subinde enim recrudescebat vlcus ad articuli longitudinem, altitudine mediocri. Postquam autem percrebuit fama de aqua hac Bollensi, curaui per fratrem Iohannem Beitelschiessen adferendam, ex ea crus quotidie vt decebat foui per horam quàm possem ferre calidissimâ: imposito, à fotu, linteo câ-

Vlcus tibiæ ex erysipelate.

dem aquâ madente. Hãc hactenus sum prosecutus rationem, quã ita misericors Deus fortunauit, vt iam sana sim. Interea etsi sæpenumero mane, horam vnã lauerim, non rarò tamen factum est, vt, cùm mane non vacaret, noctu horâ vndecima primùm, tibiam fouerim: ex quo colligo, si vel certa horâ, vel quotidie recenti vsus essem, futurũ fuisse vt citiùs curarer, vna enim eademq́ aquâ ter denuò calefacta semper vsa sum. Eximia enim est, vt sanitatis restitutæ ergò, apud omnes libenter profitear me deprædicaturam. Datum Kingæ 27. Sept. 1596.

Vlcus tibiæ ex erysipelate.

54 Ego Iohanna Thymina Neoburgensis, profiteor me aqua Bollensi, cum ancilla mea pariter vsam. Vsq́ adeo namq́ erysipelate infesta torquebar, vt quietem omnem eriperet, ad malleolum internum sinistræ tibiæ vlcusculo, crucigerum lato, exorto: felicem igitur in ancilla aquæ huius administrationem cõteplata, cœpi ipsa quoq́ quotidie sinistram tibiam fouere, linteolo postea eâdem imbuto superposito, vnde ad læuitatem persanatum est vlcus. Non potuisset quidem ancilla tandiu adferendam curare, nisi ego quoq́ vsa fuissem: non tamen diuturna fuit curatio vlceris. Ante aquæ vsum, nihil adhibui, tuta tamen hactenus ab erysipelate Scriptum 27. Sept. 1596.

Vlcus sub genu.

Sultzbad prope Canstat.

55 Sept. 28. Mihi indicatũ est, hospitam ex Canstat plurimis annis laborare vlcere sub genu, habuisse magnos dolores, vsam balneo in Canstat (quod vocant Sultzbad) sanè non spernendo, tepido, acido, quod pisces non fert, vt ipse expertus sum: vsam etiam balneo Sewbad: expertam etiam thermas Marchionum Badensium: Verùm pluris facere aquam medicatam Bollensem, quippe ex qua plus commodi senserit, liberata à doloribus, vlcere penè occluso, penitus occludendo, si diutius lauisset, quod noluit, monita de periculo si in totum occluderetur: maluisse adhuc aliquas molestias perferre quã vitam in periculũ cõjcere, contentã esse nunc sedatos dolores, & ita discessisse cũ spe reuertẽdi proximo vere ad balneũ.

Grauida vomitu laborans.

57 Sept. 29. intellexi vxorẽ lanionis ex pago Boll grauidã hoc anno, cùm omnia vomeret, nec eduliorum quicquã saperet per 10. septimanas, potissimum ex potu huius aquæ sustentatam, & fœtum ad legitimum vsque pariendi tempus gestasse. Octob. 8.

Vlcera tibiarum.

57 Allocutus sum quendam dolium gestantem, qui diceret se aquam petere pro vidua Georgij Zeitz Heimingensis, vetula, laborante vlceribus tibiarum, quæ licèt tantum superiore anno ante hyemem per octiduum lauisset, ita tamen profecerat, vt pœnè in totum ab vlceribus curata fuerit: ita illi placuit blanda restitutæ sanitatis spes, vt voluerit nunc balneum repetere.

Raucedo, dyspnœa.

58 Eruditus & honestus medicus Dominus Georgius Rentzius medicinam non minori dexteritate quàm felicitate faciens in vrbe Kirchen, hæc ad me scribit: Non potui facere vir celeberrime colendissimeq́, quin paucis certiorẽ te redderem, quàm præclarè pastor Ecclesiæ Nicrohusanæ, quæ est prope Nörtingam oppidum, nomine M. Iohan. Oswaldus, de fonte Bollensi sentiat, quidq́ de eodẽ in seipso cõperti exploratique habeat. Nuper enim cum nobiscũ esset Kirchemi ecce apertè retulit, se dicta aqua, aduersus raucedinem & dyspnœam per intera

nalla inimicißimos affectus, iam per annũ cum dimidio maximo ſanè cum emolumento & iuuamẽto vſum eſſe. Occaſionem ad hoc genus remedij, vt audio, præbuit ruſticus quidam de Bretzgen Riet præfecturæ Gòppingenſis, qui aliquando in præſentia paſtoris fontem illum miris extulit laudibus, affirmando, ſui loci homines, aquas illas communiter aduerſus tußim, raucedinem, anguſtias pectoris, ſcrophulas, & ſimiles affectus quàm felicißimè lõgo iam tempore vſurpaſſe inq; pretio habere maximo: Vnde commotus ſit vt ſibi fontem Bollenſem quoque afferri curaret & ex ruſtici ſuaſu potaret: Quod cùm feciſſet, ſtatim ſibi per noctem quaſi, vt loquitur, raucedinem leniri, anhelitum alleuiari & vnico verbo ſibi ex illius potu indies meliùs eſſe clarè & perſpicuè animaduertit: quã efficaciam antea ex nullo medicamine à quouis etiam Medico ſibi propinato, percipere potuit. Ecce quanta hæc ſit fontis laus & commendatio: contra quàm fecerint acidulæ, quas ex conſilio Doctorum bis viſitauit: ſed nihil tamen inde adiutus, quin deterius ſemper habuit. Fontem porro adminiſtrat tã ieiuno quàm pleno ſtomacho, nunc maiore, nunc minore quantitate, pro vt libet & ſitis vrget. Vrget autem tum, cùm aliquot diebus iam vſui inſiſtit. Animaduertit interim etiam, quod actu frigida aqua illa, ieiuno ſtomacho nocumẽtum afferat, nec proſit niſi prius purgato corpore: qua de cauſſa nuper à me purgandi formulam petijt vt maiore cum fructu & vtilitate hoc tempore iterum pretioſum fontem in præſeruationem vſurpare queat. Hæc ſunt illa quæ tibi, vir eximie, ſignificanda putaui, vt hoc pacto non tantum cognoſceres quas quantáſque laudes concionator prædictus R. ſanè & apprime doctus vir, fonti Bollenſi vel hoc nomine admirabili tribuendum cenſeat, ſed etiam tali hiſtoria & exemplo ceu teſtimonio quodam præſtantiam fontis & admirandam naturam confirmare poſſes. Vale in Chriſto Ieſu.

59 Ioh. Hauſel ex vnder Enſingen ruſticus annorum 30. à quinque annis laborat in tibia dextra: putat principium fuiſſe eryſipelas, ſemper vlcerata fuit ex quo cœpit morbus, tumet multum, multos habuit dolores: vlcus profundum latum in interiore tibiæ parte: à 12. ſeptimanis lauat tibiam aquâ quã accerſit, qua multũ ſubleuatur & dolores mitigantur, licèt non imponat emplaſtra, nec quicquam aliud præter linteum, & ambulet & laborẽt: ſtatuit balneare cùm loci erit commoditas. Suaſi vt conſulat medicum cum volet lauare, nec niſi præpurgatus in ſolium deſcendat, ſecta etiam priùs venâ brachij dextri: eſt robuſtus, non macer: dedi illi formulam emplaſtri, cuius ſuprà in ſimili caſu memini. Vlcus tibiæ.

60 Octob. 10. vidi qui accerſeret aquam admirabilẽm pro filia Iunij Geber Göppingenſis pannicidæ, quæ achoribus laborat. Achores.

61 Oct. 16. Georgius Zeitz ex Dornſtet præfecturæ Vracenſis annorum circiter 36 à 15. annis laborat vlceribus vtriuſq; tibiæ, quæ interdum occludebãtur. Tres ſunt anni cum balneauit in Sewbad per quatuor ſeptimanas, occluſa fuere vlcera ſed intra menſem iterum aperta. Biennium eſt cum ibi iterum balneauit per tres ſeptimanas: ſed quia tardiùs eò venit, ſolennem lotionem abſoluere Vlcera tibiarum.

non potuit, nec cicatrice obducta fuere vlcera. Quinq; sunt septimanæ ex quo venit ad fontem mirabilem: tumebat vtraq; tibia, & potissimum sinistra, magna aderant vlcera, ingentes dolores in tibijs ardentes: nec laborare nec stare poterat nec in lecto quiescere: lauit quotidie ad 8. vel 9. horas: bibit mane calidam in pastu, inter pastus autem frigidam. Secūda vice euacuauit per aluum, sed nō violenter. Primo triduo quo cœpit lauare, non multum erupit: biduo à lauacro cessauere dolores, crura tument, adhuc gressum impediunt, nec diminuta à balneo. In sinistra tibia supra anticnimium vlcus satis magnum, alterum supra malleolum internum, maiora erant & profundiora, nunc carne repleta mūda: deest cicatrix. Tibia dextra in totum curata ab vlceribus malignis. Laborarat etiam difficultate spirandi cum accliuia loca ascenderet, iam videtur spiratio facilior: cachecticus est & pallidus: non sudat extra balneum. Frater indicauit Oct. 24. illum adhuc balneare, & vlcus benè habere, tumorem nondum cessare. Suasi vt curet se purgandum ex consilio Medici: post 15 dies deinde detrahat sanguinem è brachio: præscripsi emplastrum alijs iam præscriptum ex diapompholigos, vtq; adeat interdum Laconica.

Euacuatio per aquæ potum.

62 Caspar Zeitz frater quatuor annis senior, balneat quia tibiæ dolent stati, nonnihil vlceratæ: à quinq; diebus cœpit lauare, diu manet in lauacro, sudat in lecto & balneo: secundo die multùm erupit cum magno rubore & pruritu ac ardore vt non posset dormire: iam ferè curatus ab illis: tibiæ sanescunt in totum: minori nunc cum difficultate stat: bibit copiosè calidam & frigidam: nondum euacuauit per aluum. Oct. 23. cœpit vomere multa amara, & aluus copiosè solui educta materia multa crocea: ait huius mensis 24. adhuc aquam purgare & apparere adhuc aliquas eruptiones, alioqui se benè habere & optimè stare posse, id quod erat ei ante difficile.

Tibiarū dolor, vlcera.

Euacuatio à potu aquæ.

63 Ioachimus Oswald ex Nelingen Vlmensium pago annorum circiter 80. à 20. annis ægrotat: cœpit morbus secando fœno, cœlo frigido: ortus statim magnus tumor, qui perseuerauit: Pruritum habebat magnum, & cum scalperet, ingens ardor vexabat desluente ichore per tibiam sinistram: Lauat in aqua admirabili ab octiduo, dies noctesque ferè balneat & quidem in aqua valdè calida: bibit affatim calidam, & ex ea edit panem: pauper est mendicus: mouit aluum: nondum effloruit cutis: multum eum iuuat & confert balneum: detumuit: Surdaster est.

Tibiæ tumor cum pruritu & fluxu ichoris.

64 Mauricius Gruinbach ex Zell 40. annorum, à quinq; annis incepit ægrotare: dolebat ventriculus & caput, nihilominus laborabat in eruendo lapide scissili per pluuiam, niuem ac frigus: à triennio vel quadriennio scabiosus cum pruritu magno, fluente aquâ crocea: vnde excitatus crebrò à somno: vsus interdum vnguentis. Lauit in aqua Yebenhausensi à quadriennio circiter tantum per octo dies. Sequenti anno ad nouem dies lauit in aqua fontis Lingenbrun. Hoc anno circa Pascha sedit in aqua Sewbad tres septimanas & quatuor dies, vnde curatus fuit à scabie. Circa messem iterum corripitur pruritu & scabie dum metendo

Scabies, pruritus.

tritico operam dat: à 12. diebus venit ad Balneum aquæ mirabilis, ſcabioſus valde, cute aſpera, pruritu ardente, ichore fluente luteo: diu manſit quotidie in lauacro ad 7. vel 8. horas. Bibit aquam calidam mane, deinde frigidam, nondum purgauit: iam ab octiduo vehementer erupit corpus in tubercula admodum rubentia, ichore manantia. Extra balneum magnas ſenſit & doloroſas punctiones quaſi cultris pungeretur: difficulter ſpirat à 9. vel 10. annis: faciliorem verò iam ſpiritum ducit, ſcabies ceſſauit, macilentus eſt & cachecticus.

65 Ioh. Heider ex Schopffen vltra Guttemberg præfecturæ Kirchenſis, ruſticus, diues 19. annorum: triennium eſt cum vexatus fuit maligna ſcabie, quæ exorta in autumno cum oculorum dolore, perſeuerans ad æſtatem, per ſe ceſſauit: nunc iterum eadem correptus à tribus menſibus: totum corpus & aures deturpatæ ſcabie cruſtoſa pruriente: iam primùm balneum ingreſſus. Licèt cœli conſtitutio & anni tempus repugnare videantur ſpero profuturum balneum: ſed fortaſſe minus. Octob. 18. Scabies maligna cum oculorum dolore.

66 Clemens Braßler Sepuſienſis Vngarus 30. annorum, vlcus ſiniſtræ tibiæ habet à biennio ad ſuræ externam partem, orta papula: Chirurgis pluribus, nec non muliere vſus, fuit etiam in Carolinis thermis Bohemiæ, & per totam hyemem lauit: nullis remedijs potuit (licèt multis vſus) hactenus curari, magnos paſſus dolores. A tribus ſeptimanis balneat, per octiduum lauit ante Göppingæ, tumebat tibia, vt non poſſet ambulare: inde detumuit & abſterſum vlcus: cum ad fontem admirabilem venit, magnum erat adhuc vlcus, dolores licèt eſſent mitigati, tamen non poterat benè ambulare, nunc autem alacriter incedit, nullos ſentit dolores, Dei beneficio, cui gratias agit. Apparet ex cicatrice nunc obducta magnum fuiſſe vlcus, nunc repletum carne & ferè tectum: Videtur olim fuiſſe phagedænicum: vlcus enim habuit ſub poplite: bibit copioſè frigidam etiam ieiuno ventriculo, nec offenditur nec purgatur. Diu quotidie hactenus manſit in ſolio ad 11. etiam horas, 10. circiter diebus: poſt erupit rubor & puſtulæ inſigniter vrentes & poſtea quoque ſecundò, quas nunc habet, ſed curantur: deinceps non hærebit tamdiu in lauacro. In Carolinis thermis non erupit. Vlcus tibiæ phagedænicum. Carolinæ thermæ in Bohemia.

67 Bernhardus Reß ex Heilbrun vrbe imperiali miles, ſeptuagenarius, vt ipſe ait, licèt mihi non videatur, herniâ laborat à multis annis: dumque ligaturis occurreret ramici dextri lateris, incidit in herniam ſiniſtri. Triennium ferè eſt quod ſectus eſt in dextro latere Argentinæ & benè curatus: creuit poſtea hernia ſiniſtri lateris: ab anno vno & ſemiſſe orta excreſcentia ex ano, ante annum ferè extirpata fuit: ante & poſtea fluxit ſanguis & quidem copioſus, magnos habuit dolores: bis ſecuit Chirurgus, vnde curatus: Poſtea tamen iterum excreuit, atque adeo nunc vt ſit maior quam ante, ita vt ne poßit ſedere, dolores quidē adhuc ſentit, aluus cõtinuò fluit, ſæpe cogitur vrinam reddere: à quinque diebus incipit balneare & multum bibit: Pauper eſt, non poterit diu lauare. Hernia condylomata ani.

68 Iacobus Ender ex Neiffen 30. annum ſupergreſſus, ruſticus ab anno ægrotat: primò doluit caput, non poterat videre, indè imbecillitas crurum vt non poſ- Scabies.

ſet ambulare, antehac erat ſcabioſus in cruribus. A quinque ſeptimanis venit ad fontem mirabilem: primò multum balneabat, ab octiduo deſtitit, bibit frigidam cum ſumeret cibum: non euacuatus fuit à potu aquæ, non erupit, ſed à ſcabie in totum conualuit, quæ multum vexabat. Octob. 19.

Sitis immẽſa, bulimos, difficilis reſpiratio, tenſa hypochondria.

69 *Michael Vagner ex Schlierbach, ab annis 11. ægrotat: cœpit morbus poſt frigidæ copioſum potum cùm caleret. Inde enim calor ſuperuenit ingẽs cum magna ſiti, durauit ad octiduum: exiſtimabatur moriturus: quotãnis malè habuit, ſiti diuexatus: ſecundo anno veneficum conſuluit (qui combuſtus poſtea) non iuuit. Poſtea alium impoſtorem Vlma expulſum conſuluit, ſed nec is profuit: Sunt anni quinq; cum circumforaneus in Kirchen perſuaderet illi adeſſe calculum, quo nomine ei dedit ita violens medicamentum euacuans per inferiora & ſuperiora vt putaret ſibi moriendum: inde multò pallidior factus: color enim erat ante melior. Quadriennium eſt cum cõſuluit Dominum Adamum Iunium Göppingæ miſſa vrinâ, qui ei præſcripſit quædam, quæ profuerunt quidem, ſed morbum nondum abſtulerunt: eiuſdem cõſilio per annum bibit acidulas Yebenhauſenſes: balneauit etiam per 14. dies in iis: profuit vſus, ſed non abſtulit morbum penitus: ab eo tempore paucis vſus remediis. Nunc conqueritur ſe bulimo vrgeri, cibum interdum ſapere at non ſemper: ſi paulò plus comedat dolorẽ ſentire, angi, & difficiliùs ſpirare, os amareſcere, arere, ſitim torquere: vomuit interdum valdè pituitoſa, non ampliùs ita vomit, laßitudinem membrorum ſentit, benè dormire poteſt: in hypochondriis non ſentit tumorem, ſed tantum tenſionem cũ nimiùm comedit. Oriuntur per corpus quotannis, vti etiam ante vndecim annos, papulæ vrentes: primò multum ſudabat, nunc non poteſt ampliùs. Præterito anno tumebant tibiæ, nunc non item: vrina, vt ait, alba ex cruditate: difficultatem vrinæ nullam ſenſit, nullam habet nec habuit tußim. Suaſi vt biberet aquam Bollenſem per octo dies mane calefactam in vitro, inciperet à duobus poculis, aſcenderet ad eam quantitatem quam haurire poſſet, quotidie addendo priori quantitati, donec aut vomat, aut per aluum reiiciat, aut ſudet: bibat etiã duabus horis ante cœnam: bis aut ter lauaret per horam ſemis. Poſtea bibat pro potu ordinario aquam Yebenhauſenſem acidam.* Octob. 25.

Caſus ex alto.

70 *Anſtatus Schilkopff cecidit ex domo noui balnei altitudine 15. pedum, in ventrem: dolorem perſenſit in hypochondrio, putat propter pugionem: Volui vt ſtatim ſe reponeret in lectum & biberet aquam mirabilis fontis cum aceto frigidam, tertiâ die benè habuit, agitur 14. dies ex quo delapſus eſt.*

Phthiſis.

71 *Octob. 31. Scribit inſignis Medicus D. Rentzius, ſe ante menſem ſuaſiſſe fontem Bollenſem potandum Iacobo Dinetelin ſeruo in monaſterio Denckendorſenſi phthiſico, iamq; meliuſcule habere.* Nouemb. 9.

Scabies cruſtoſa pertinaciſſima, ſæpius reuerſa.

72 *Ioh. Schitzen ciuis Stutgardianus, vinitor laborauit horribili & graui morbo, qui vt ſequitur cœpit & curatus eſt. Anno 1586. ſub principium Februarii, horrore cum ſudore correptus, ingreſſus Laconicum, ſcarificatione vſus eſt, inde orta tubercula ſuppurantia, quibus non adhibuit remedia ante Maium: poſtea*

à Chirurgo ei præscriptum vnguentum, quo inunxit brachia & dorsum, & paucis diebus curatus fuit. Verùm non ita diu pòst iterum per omnia membra erupere: circa diem Diuo Ioãni sacrum balneo per 21. dies in aqua fontis macelli Stutgardiani curatus, circiter diui Bartholomæi festum longè deteriùs quàm antè habuit. Anno 87. cum esset pauper, implorata ope magistratus vrbis, cum laboraret morbo aspectu tetro, capite obducto horrenda crusta & brachijs & cruribus squamis scatentibus, Medico & Chirurgo consulentibus repurgatus, detractus sanguis, vsus per 5. septimanas ligno Indico, iterum curatus est. Dum vteretur autem potione ligni, grauiter ægrotauit ex punctionibus sinistri lateris: intra tamen tres septimanas cœpit meliùs habere, & multa sordida expuere, pus & sanguinem: metuebat apostema internum, sanus tamen permansit ad diui Ioannis diem anni 1588. Tum verò recurrit morbus qualis ante: Quamobrem ex medici consilio ad ferinas thermas se contulit, in quibus frustra balneauit. Anno 1589. suasu medici & chirurgi vsus est potione ligni Indici: imbecillitatẽ omniũ artuum persensit, non fuit curatus, tota hyeme decubuit. Anno 90. à Senatu ablegatus ad fontes acidos balneauit ad septimanas 22. conualuit: sed sub autumnũ recrudescente morbo anno 1591. propter pauperiem relegatus est secundò in domum leprosorum. Anno 1592. iniunctũ illi, vt vteretur balneo Sultzbad in Canstat, quo vsus est per 24. dies: verùm non curatus inde exiuit. Anno 93. vsus balneo in domo leprosorũ, sanatus est: verùm sanitas parùm diuturna durauit tantum per 4. septimanas. Anno 94. in domo leprosorum iterum vsus balneo, conualuit vt ante: iterumq́; recruduit morbus. Anno 1595. auxilio Ill. E. C. cum non solùm caput, sed etiam manus, axillæ, & pedes scaterent abominabilibus crustis, repurgatus fuit ab Ioh. Bauhino Ill. E. C. medico hac formulâ remedij. ℞. Polypodij, Sennæ ana ℥. 1. Borraginis, Fumiterræ, Lupuli ana m. 1. Sem. feniculi ʒ. ij. Fiat decoctio pro duabus dosibus: In vna dosi dissolue Confect. Hamech, El. de succo rosarum ana ʒ. ij. misce, fiat potus mane sumẽdus. Postea secta vena Tandem eo consulente iuit ad fontem nouum Bollensem, ibi lauit vltra horas 100. vnde in totum sanus & mundus redditus est, & nunc benè habet ac munijs suis fungitur ab anno vno & semisse.

Vvolffgangus Bader Chirurgus Ill. Celſ. Vvirtemb.

Hactenus bonâ fide & simplici cãdore historias commemorauimus eorum, qui Aquis Bollensibus ad Nouembris vsque principium anni 1596. vsi sunt, quo tempore, licet asperiore, ideoque minus oportuno, plures adhuc lauabant.

DE FONTE ADMIRABILI BOLLENSI LIBRI SECVNDI, IN QVO DE BALNEORVM ET AQVARVM MEDICAtarum vſu in genere, tum in ſpecie de Bollenſium aquarum legitima & vtili in varijs morbis adminiſtratione agitur,

Sectio prior de aquarum medicatarum balneo, potu, vapore, ſtillicidio, clyſtere, fotu, luto.

Aquas medicatas quaſdam noxias eſſe, non tamen omnes: imò veteribus nonnullas in potu vſurpatas, non minùs quàm hodie: An Bollenſes tutò & ſalubriter bibantur?

CAPVT. I.

Acta nobis ſunt fundamenta futuræ diſputationis in ſuperioribus. Nam & à quibus mineralibus Bollenſes aquæ vires ſuas mutuentur, & qui qualibuſque morbis affecti ſalutarem earum opem ſenſerint, fideli recenſione abundè explicauimus. Deinceps ἐκ τῶν ἐπιφαινομένων, *quæ ſuprà commemorauimus, rectum vſum Bollenſium noſtrarum, morboſque quibus illæ medentur colligemus: quod vt eò rectiùs fiat, à carceribus rem altiùs paulò arceſſemus. Quædã aquæ omnibus quocunque modo mortiferæ ſunt tam potu quàm lotione: vt Cychri in Thracia aqua. Aliæ ſunt potu ſolum læthales, qualis olim Neptunius fons Terracinæ, vt eſt apud Vitruuium: quare ab antiquis obturatus fuiſſe legitur. Prope Mompeſſulum marititimo quodam vico nomine Peraut, fons manat, referente mihi Dalechampio, procul etiam aduenientibus odorem bituminis diffundens, exuberans nonnunquam, & foras exiliens, ſæpius in anguſto cauo deliteſcens, ſed aquis perpetuò horrendo murmure ſtrepentibus: Moriuntur ſtatim aues quæ illius aquam biberint: exareſcunt & vruntur herbæ quas profluẽs rigauerit, ab aqua marina, quæ interdum eum locum operit, non tantum damni accipientes. Narrant & incolæ, quod de Auerno lacu proditum fuit, præteruolantes volucres afflatas eius vapore mortuas aliquando concidiſſe: In eo tamen fonte bituminis erumpit nihil. Nonnullæ ſunt ex his quæ hominibus quidem ſunt noxiæ, ſed magis animalibus cæteris. Iccirco animalia quibus ſolùm earum halibus aſpirat, qualis eſt ille qui exhalat è Charoneo ſpecu, quod vidimus inter Neapolim & Puteolos iuxta lacum Agnani ad dextram, vel enecant ſtatim, vel*

Prope Monſpeliũ aqua mortifera.

Charoneus ſpecus.

in vitæ

in vitæ periculum conijciunt, nisi illico succurras. In quibusdam animalia degẽtia moriuntur, qualis aqua inter Strapetum & Seburgum, referente Agricola, quæ pisces certo tempore necat. Ex illis etiam quædam certo animalium generi exitiales sunt, quales illæ quæ in illis locis sunt quæ ἄορνα, vulgo Auerna dicuntur, vt in Baiano sinu & vocatus Volaterranus: Præterea inter Scarlinum Senensium & Compigliam Florentinorum non longè à Populoniæ ruinis: Dortomanus. Kentmannus apud Gesnerum de fossilibus: Pyrites venenatus qui plumbi candidi venis adiungitur Eberndorfi: Si de aqua in qua lotus sit, aut homines aut animalia biberint, intereunt. Certum est quosdam fontes piscibus & auibus mortẽ inferre, hominibus salubres. Scribit Iac. Theodorus in Schwalbacensibus acidulis viuere non posse pisces & locustas fluuiatiles, nec etiam ranas: & alios fontes acidos nulla ferre animalia venenata, buffones, serpentes & hydros cœcos (Blindschleichen) & similia, nullos mures siue maiores, siue minores. In Schwalbach esse cellas, in quas coniecti mures tam maiores quàm minores, muscæ & limaces suffocantur: In ijs etiam homines suffocari posse nisi sibi caueant: aues etiam si intromittantur, subitò in ipso volatu perire: vermes caseorum extingui, si in ijs caseus inijciatur vermiculosus. Nihilominus tamen salubriter bibi apparet ex eodem Iac. Theodoro. Idem ego obseruaui in Griesbachianis acidulis & Petrinis in quas immissi pisces, ranæ & buffones, quasi mortui, immoti manent: in aliam autem aquam translati reuiuiscunt. In aquas Canstadianas prope Stutgardiam (sunt autem ibi quatuor fontes, & fortè plures, vnus in vrbe, alter extrà vbi balneum, tertius paulò longiùs in prato valde profundus, quartus ad Neccarum fluuium) si inijciantur pisces, vti expertus sum, moriuntur. Audio etiam olim, cum vnus fons angustiore adhuc orificio breuioribus terminis circumscripto minùs liberè difflaretur, aues præteruolantes concidisse. Hæc sanè consideratione digna sunt, quam ob causam optarim Medicos Monspessulanos exhibere aquam fontis versus Peraut alicui qui mortem commeruerit, bibendam. vt certò constet an hominibus venenata sit nec ne? Mihi quidem cum degustarem visa est acida.

Auerna.

Aq. Schwalbacenses auibus & piscibus nociuæ.

Griesbachianæ aquæ.

Canstadianæ aquæ.

De faciẽdo periculo aquæ venenatæ prope Monspeliũ.

Iacobus Theodorus rem consideratione dignam proponit parte 2. cap. 49. Thesauri, cum ait: Aquas quæ subtilitates argenti habent, salubres, nec non eas in quibus extinguitur argentum: Nihilominus dicit aquam quæ per venas & ductus metalli argenti transeunt ac etiam argentum secum vehunt, à quibusdam per ignorantiam falsò aquam argenteam existimari, eaque homines perdi & in periculum conijci: Omnem aquam argenteam potu salubrem, aquam autem metalli argenti venenatam, nocuam & insalubrem. Hæc ille. Ego verò intelligere non possum, cur aqua transiens per argentum sit venenata, nisi iungatur illi metallum aut succus venenatus, vt lapis Kobalt (Cadmiam metallicam vocat Agricola) qui reperitur in fodinis argenti vallis Leberanæ. Fallopius sanè, vt ante indicauimus, dicit argentum & aurum benigna metalla, & se credere aquas etiam benignas. Porrò Gypsum quoque in aquis medicatis reperiri prodidit: vnde

Aquæ per venas argẽti transeuntes læthales.

Gypseæ.

Engesta balnea.

balnei montis Groti in agro Patauino vsum nequaquam in potu tutum esse. Idē ex Gesnero Engestorum balneorum eandem esse mistionem credidit. Andernacus, Aquæ Volaterranæ sale, sulphure, & alumine copioso imbutæ nec non periculosæ. Nam adeò maligni vapores inde exhalant, vt aues illas præteruolantes necent. Fallopius de thermis: An aqua medicata reperiatur quæ in se contineat plumbum & stannum prorsus ignoro: Testatur tamen Gesnerus in Germania reperiri talem aquam. Balneum illud vocari à plumbo quod in se habet, Plumbarium. Item cap. 11. In vniuersum omnes illæ aquæ quæ habent in se aliquid metallorum noxiorum ineptæ sunt in potu, in primis quæ plumbum, quales sunt in Germania dictæ plumbeæ vel plumbares, quæ in potu nullo modo sunt exhibendæ, quia periculum est ne natura plumbi conuersa vel in lithargyrum, vel in aliud simile, vt solet, hominem necet. Ineptæ quoque quæ habent in se substantiam gypseam, quales balnei montis Groti: item quæ habent bitumen liquidum præcipue Naphtam: Aquas æreas non exhiberem in potu. Hæc ille. At cum plumbum non videatur naturæ inimicum, sed salubre, vt apparet in ijs quibus globi in corpore per plures annos hærent, & ex eius vsu ad vlcera: examinandum propono an calor humanus tantus sit, vt eo subtiles spiritus vel vapores plumbi, si qui commiscerentur aquæ, possint conuerti in lithargyrum, reddereque aquam mortiferam vel nocentem? Quod ad thermas attinet, quæ Plumbariæ dicuntur in Lotharingia sitæ, earum aquam non esse malignam, multò minùs mortiferam scio, vt qui sæpiùs ibi fuerim ipse, per plures septimanas vsus in potu & balneo calido & frigido, magnatibus etiam exhibuerim salubriter, ac viderim salubriter exhibentes Principibus multos medicos Gallos, Lotharingos, Burgundos, idque anno 1594. cum comitarer Generosam Dominam Ludouicam vxorem Generosi Baronis Domini Constantini à Polwiller Mœcenatis mei. Tunc etiam Illust. Dux Carolus Lotharingiæ cum sorore & filia ijs aquis vtebantur & potu & balneo. Andernacus sanè non reijcit potum aquarum plumbariarum. Scribit enim, potas vesicæ vitijs opitulari, fluxiones siccare, antiquis febribus prodesse: albos mulierum fluores præsenter discutere, in quibusdam futuros postea prouocare: infœcundis mulieribus ob nimiam vuluæ resolutionem & humorum copiam, valdè prodesse. Interim scio, non solùm Gesnerum & Fuchsium clarissimos meos Præceptores, sed etiam Andernacum, Pictorium, Reinerum Solenandrum, Ioh. Gobelium, Thurnisium, Baccium vno ore dixisse Plumbarias thermas à plumbo dictas, & copiosam quidem eius mixturam continere: Verùm neminem video, qui sufficientem huius opinionis rationem reddat. Ego mihi potiùs persuadeo dictas Plumieres à deplumando, quod Gallis & Lotharingis est Plumer. Vnde Andernacus sanè in suo libro de balneis benè scripsit: Plumbarias vulgò Plumbersbad Gallicè dici Bains Plumiers. Pictorius etiam scribit Plumiers, & benè quidem. Thermarum enim Plumariarum aliquot scaturigines ita calidæ & feruentes sunt, vt ijs deplumentur

Aquæ Volaterranæ.

Aquæ plūbeæ.

Plumbariæ aquæ Fallopio non bibendæ.

Aquas Plumarias calore ventriculi non posse conuerti in lithargyrū.

Aquæ plumariæ non insalubres in potu.

Qui dixerint Plumarias à plumbo dictas.

Plumieres dictæ a plumer.

An plumariæ plumbū habeant.

volatilia. An plumbum habeant me latet : quidam volunt asserere quia denigret corpora : quod animaduertere non potui. Obseruaui quidem eos qui non habebant indusia denigrari : sed profectò non aqua in causa, verùm sol vrens. Sunt enim Thermæ subdiales, vbi sol interdum cutem ardenter ferit, præsertim si qui sui non habeant rationem, vel non induant indusia, vel non maneant sub tuguriolis. Curare insigniter vlcera maligna ac ad Elephantiasim accedentia certa experientiâ mea ac patris mei piæ memoriæ Iohan. Bauhini, mihi constat: Nec tamen sequitur id fieri virtute plumbi: quandoquidem etiam aliæ quædam medicatæ aquæ ea curant, & magnificè aqua fontis mirabilis. Ioh. Göbelius lib. 3. de balneis scribit, diligenter obseruandum, aquas Plumbarias potui non esse aptas, quia natura plumbi facilè mutetur in Queckſilber id est hidrargyrum aut in aliud venenatum metallum ex Fallopij sententia. Miror vnde tanta mutatio & tam subitanea subtilium partium plumbi (si quæ sint in aquis Plumarijs) quæ possint mutari in argentum viuum. Et certè nihil tale inuenio apud Fallopium : nec, si Fallopius dixisset, possem verisimiliter dictum admittere : nisi Gobelius & Fallopius vel alij fide digni comperissent, aquis illis metallica argenteo colore dealbari, vel proximè ad scaturigines adesse plumbum, ex quo extraheretur Hydargyrum.

Plumariæ vtiles in malignis vlceribus.

Plumarias mutari in argentum viuum.

Plumarias non dealbare aurū.

Thurnisius lib. 6. in suo Pisone cap. 49. ait Aquas plumbarias constare plumbi 5. partibus, sulphuris 2. aluminis 1. salis nitri 2. aquæ non medicatæ (Wildwaſſer vocat) 14. Verùm quis credat aurifabro indocto, qui post deceptos & fascinatos insignes Principes, magnates & doctos viros (vt solent eiusmodi pollicitatores) diuturno miserabilis carceris supplicio suas chymicas imposturas luit.

Baccius de thermis lib. 1. cap. 8. dicit : Prudenter verò quæ per fistulas metallicas leguntur aquæ, cauendæ sunt ob æruginem quam concipiunt, bibentibus æstuosam ac intestinis sua acritate noxiam. Ex tegulis plumbeis minus vitij aquas concipere quidam hodie scriptores existimant. Vsui siquidem eas esse Gallis, Belgis, ac Pannonijs & toti ferè Germaniæ : adeóque si lædantur nonnulli, id aquis ipsis, inquiunt, non tubis vitio vertendum. Veruntamen miror huius authoris paradoxon : Nam cum nos sciamus eas omni ætati fuisse damnatas, haud temerè obtrudenda posteris noua opinio est. Vitruuius vix aliud argumentum de earum malitia habuit quàm à Cerussa: pariter nec eius materiam vacare vitio arbitratus est, ac propterea qui in vstrinis plumbi lapidem fundunt squalenti facie esse & paucæ vitæ. Gal: 7. de med. sec. loc. limum quendam ex plumbeis tegulis aquas conducere asseruit, qui bibentibus varia alui profluuia sæpe commouit &c. Quam noxam alij imputant formæ specificæ plumbi, alij quòd partes ex eo ducant acres & tenues, alij quòd ex impuritate naturali substantiæ plumbi, qualitatem concipiant putredini valdè obnoxiam. Ego æstum solis existimo, qui secundũ regiones variat.

De aquis quæ transeunt per canales plumbeos.

Argumentũ Vitruuij à Cerussa.

Profluuia alui.

Tubi plumbei olim Romæ.

Quo contagio regiones illæ commemoratæ ac vlteriores maximè septentrionales quæ non adeò gaudent sole aßiduo, carere poßunt. Et ob hanc ipsam causam videmus in antiquitatibus vrbis Romæ, quod sub prima illa artium luce, plerunque tubi aquarum ductuum subterranei de plumbo fiebant, qui radiorum solarium

Cauendum ab æneis ac plumbeis hydriis.

expertes nihil eius generis vitij contrahere poterant. Propterea neque in æreis, neque in plumbeis hydrijs seruanda aqua, quanquam si vrcei stannati sint virus æris eo linctu obducitur, vt communi vsui Plinius attestatur. Hæc ille. Veteres

Epamāduodurum.

tubulos aquarum fecisse ex plumbo etiam obseruatum in ruinis amplißimis Epamanduoduri, nunc dicti Mandeure propè Montembelgardum Ill. mei Principis & Archiepiscopi Vesuntini: vbi etiam nunc pulchræ antiquitates apparēt, & Romanorum & Græcorum numismata plurima reperiuntur, ex quibus suspicor ab Attila destructum. Aquas autem non facilè venenatam qualitatem acquirere ex ijs tubulis mihi persuadeo si acrimoniam non habeant & continuè

Cur aqua putrescētes in canalibus vel vasis plūbeis sit malignę.

fluant. Considerandum etiam an aquæ in puro plumbo putrescentes potißimum, acquirant malignitatem à plumbo, vel propter putredinem ipsius aquæ. Baccio lib. 5. cap. 11. Syncer æ aquæ atramentosæ in potibus inutiles, stomacho aduersantur, corrosiuæ atque vlcerantes sunt, parcè in quocunque medicinæ vsu recipiendæ Item lib. 6. cap. 12. Obseruatum verò est quòd quæ aquæ minium abluūt,

Aquæ atramentosæ.

recta caput ipsum impetunt, mentemque obturbant. Quales Plinius ex Ctesia recensuit fonte rubro in Æthiopia, vbi minium natiuum tradidit Hermogenes, & de quo Ouidius in admirandis cecinit lib. 15. Metamorphoseos

Æthiopasque lacus, quos si quis faucibus hausit,
Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Alter similis in Bœotia ad Trophonium deum, qui bibentibus obliuionem adfert, vbi tamen alius adfert memoriam, Plin. Et in Cæa insula alius qui hebetes facit vt testatur Varro. Similiter lacus in Troglodytis, qui præterea insanus dicitur.

Fōs acidus Padelborn venenatus.

Iac. Theodorus in Thesanro aquatico c. 1. Propter permixtionem Arsenici venenatus fons acidus in Episcopatu Padelborn. Georgius Agricola lib. 2. de natura eorum quæ fluunt ex terra. Lyncestis vini modo temulentos facit. Sed quæ

Lyncestis temulentos faciens.

Lapidescētes mortiferæ.

multum succum lapidescentem combiberunt, potu mortem afferunt. Is enim nō aliter ac gypsum in aqua dissolutum, sub humore durescit, & viscera alligat & venas obstruit &c. Atramentosæ si fuerint nimium acres, necant. Talis videtur fuisse aqua Stygis fluuij Thessaliæ, quo Alexandrum necauit Antipater. Aquæ

Aq. Stygis.

Aquæ gutturosos facientes.

quæ sunt infectæ venis auri, argenti, plumbi, stibij, neruos duros efficere, contrahere, tendere, similiter artus pituita replere & inflare solent. Ex ipsis verò aliquæ gutturosos efficiunt, vt in Norico supra Iuuauium, nobile oppidum, quod hodie, Salzeburgum nominamus, atque in Alpibus duobus in locis, in Cillera valle, quæ distat ab Oeno ad octauum lapidem, meridiem versus: Eius vallis incolas & habitatores nationem Medullorum Vitruuius videtur vocasse: Et in Sundera valle, quæ abest à Curia oppido Rhetiæ circiter duodecim millia

passuum: vbi præterea fons est, cuius aquæ potæ adeo lædunt cerebrum, vt stolidos faciant: atque etiam in Italia Equiculis guttur intumescit aquarum, quas bibunt, vitio. Attamē aurum argentumue purum lambentes cor reficere quidam putarunt. Quæ verò aquæ argenti viui venis imbuuntur, potæ rapiuntur ad caput, idque multis humoribus quos secum ferunt, replent, qui rursus delapsi labefactant gingiuas & artus: quod satis indicant inunctiones ex argento viuo compositæ, & catapotia inde facta. Non tamen nego alias res intra terram inueniri, quæ similes habeant nocendi vires. Arabiæ quidem peculiares morbi stomacace & scelotyrbe partim ex aquarum oriuntur prauitate, quorum alter os vitiat, alter crura turbat: & in Germania maritimo tractu fons fuit aquæ dulcis, qua vt Plinius inquit, pota inter biennium dentes deciderent, compagesque in genibus soluerentur: nec dissimilis Susis, quæ vrbs est metropolis Persiæ, fonticulus, ex quo qui bibebant, amittebant dentes, vt Vitruuius scriptum reliquit.

Aq. in Rhetia stolidos faciunt.

Aquæ argēti viui.

Stomacace & Scelotybe.

Aq. dentes deturbans.

Sed præter reliquos perniciale earum virus, censetur Baccio lib. 6. cap. 12. quas argentum viuum contemerauit, in quo numero habet aquam Stygis dictam in Arcadia, aliamque in Thessalia cognominem, tantæ acrimoniæ vt nullum vas æneum resisteret, solaque mulæ vngula contineri posset, ex quo mortiferam eius naturam satis liquet esse manifestam. Huc accenset ex Vitruuio quoque eiusdem generis in Beroso Taurorum colle tres fontes sine remedio, sine dolore mortiferos: aliamque aquam in Crobi regno memoratam in Alpibus, quam qui gustant, statim concidunt.

Argenti viui aquæ.

Crobis regni fontes.

Cæterùm, vt ex aquis, alias hominibus, alias cæteris animalibus, aut eorum quibusdam exitiales esse non est negandum: ita vice versa nonnullas medicatas in vsum hominum tam potu quàm balneo tutò & non sine euidenti emolumēto venire certum est: adeoquè & hunc morem ab vltima antiquitate repetitum, hodie iure reuocatum celebrari. Et veteres quidem aquis thermarum & fontium medicatorum vsos demonstrant varij authores. Strabo quidem lib. 5. vbi describit Italiam, mentionem facit quarumdam medicatarum aquarum, vt Albularum & Labanarum quas in crebro fuisse vsu & potu ait, & insessione ad fugandos morbos: Ante autem dixerat in Cotiscolijs parùm procul ab vrbe reperiri fontem medicatum aquæ frigidæ cuius vsus fuerit & in potu & insessione ad morbos profligandos: Item in Pithecusis esse insulam quandam Aenariam vocatam à Plinio & nunc Ischiam vulgò, vt inquit Fallopius, in ea scatere aquas quæ erant in vsu ad comminuendos calculos & ad exturbandas arenulas ex vesica. Pausanias in Arcadicis dicit apud Cynethenses populos esse fontem medicatum Alysson vocatum, cuius aqua copiosè biberetur ab ijs, quos canis rabidus momordisset. Oribasius 10. Collectaneorum ad Iulianum cap. 5. ex Herodoti sententia mentionem facit potus aquarum quæ aliquando calidæ, aliquando frigidæ scatent. Scribonius Largus cap. 146. in vlceribus & humoribus vesicæ exhibebat aquam in potu, in qua sæpius extinctum fuisset candens ferrum, & hoc dicit se facere ad imitationem aquarum ferratarum scatentium in Tuscia. Plinio lib. 30.

Veteres bibisse aquas medicatas.

Albulæ & Labanæ.

In Cotiscoliis fons.

In Pitecusis.

Abyssos fons.

Aqua in qua extinctum ferrum.

Aq. ferratæ in Tuscia.

Aquæ aluminosæ & nitrosæ.

cap. 6. nitrosæ & aluminosæ aquæ erant in vsu ad euacuanda corpora. Aëtius lib. 11. cap. 30. monet ex sententia Archigenis, vt in affectibus vesicæ exhibeamus aquas medicatas, & quidem prima die tres heminas (quæ mensura, inquit Fallopius est trium ferè librarum) deinde vsque ad sex heminas. Marcellus medicus ait aquas Tuscias ex argumento vocatas vesicarias eò quòd facerent ad affectus vesicæ inque magno vsu essent. Paulus lib. 4. cap. 1. contra elephantiasim exhibet in potu aquas aluminosas. Alexander Trallianus in colica affectione exhibet thermales aquas in potu tum vt euacuet, tum etiam vt calefaciat. Auicenna 3. lib. fen. 16. in dolore colico exhibet in potu tales aquas & 2. lib. cap. 59. ait aquas nitrosas in potu roborare stomachum. Fallopius cap. 25. de Corsena aqua apud Lucenses, habere sal paucum, nitrum copiosum, calcem duplo & triplo copiosiorem, & quamuis calidissimam, paucum adesse vaporem sulphureum notabilem, optimam ad cibaria paranda, ad diluendum vinum, & ad alios omnes vsus quos dulcis communisque aqua præstet. Idem, Vitruuium lib. 8. cap. 3. scribere thermarum aquas in vsu ratione bituminis & nitri fuisse, assumptasque in potum copiosè, ad euacuanda corpora: & subiungit fuisse aquæ frigidæ genus nitrosum vt Pinnæ, Vestinæ, Cutilij, alijsque locis similibus quod potionibus depurgabat, per aluumq; transeundo etiam strumarum minuebat tumores. Galenum quoq; quarto de tuẽda sanitate videri dicere, reperiri aquas aliquas bituminosas vel nitrosas quæ exhibebantur ad purganda corpora. Baccius lib. 5. cap. 13. Fontes qui ex naturali in venis suis admistione cum aliquo vapore vel vestigio bituminis, dilutas vnguine & nidore bituminis aquas producunt, probat etiam in potu: nec bibentibus adeo insuaues esse aut noxias, nisi quatenus caput nonnullis replent, lenemq; soporem eo nidore inducunt: quales nonnulli circa Baianum sinum fontes habentur. Idem lib. 6 cap. 13. In multis tamen aquis arsenici virus remittitur haud dubiè, seu aquarum ipsarum copiâ seu spacio diluatur, adeoq; nonnullæ pro medelis inoffensè sumuntur. Hypanis in Ponto fluuius (vt traditur) fonticulum ex Sandaracha recipit, quo amarulentus redditur, ad certum terminum. Alioqui dilutæ admodum ex Sandaracha aquæ thoraci purgando laudantur, purulentas excreationes inhibent, suspiriosis, anhelosisque auxiliantur. Talis fortasse aqua Zame in Africa, quæ (vt testis est Varro) canoram faciebat vocem, Item lib. 5. cap. 6. In Baiano & Puteolano, multæ habentur ad vsum potionum medicatæ aquæ quas Iac. Elisius in re balnearia commemorat Giberosi aqua, Dirachulæ fons ex ære & sulphure, Nitrosa S. Georgij, Pugilli aqua, Succellaria, Suballia sapore brodij, Potulentæ in Puteolanis, Cripta sapore dulci, Iuncaria, Fõtanella nitrata, Petræ aqua, Plaga aqua, Aqua S. Anastasiæ, Aqua horti Domini. Eodẽ authore l. 2. c. 11 medicatarũ aquarũ potus hodiè in Italia est frequẽtissimus. Vbi ꝓponitur qualitas aquæ & minera, quæ ita se habẽt: eligendæ quæ nullam gustui qualitatem exhibeant, non quæ exactè nullã præ se ferant qualitatem, sed quæ neq; odore, neque sapore, neque tactu, neque vlla aliqua impressione excedant, aut certè parùm ingratam alicui sensui qualita-

Aquæ ad affectus vesicæ.

Hemina quid.

Aq. Tuscinæ vesicariæ.

Aluminosæ ad elephantiasim.

Aquæ ad colicam.

Corsena aq.

Aquæ bituminosæ & nitrosæ aduersus strumas.

Aquæ bituminosæ vel nitrosę purgantes.

Aqua circa Baianum.

Qualitates exhibendarum aquarũ per os.

tem ostendant: quales sunt Albulæ, quæ iam sapore subsalso, ac lactei tempera- Albulæ.
menti, similesque quæ se latè ad gustum diffundunt, tenuium videlicet partium,
ac modicè calidarum: vnde vim obtineant facilè penetrandi ac abstergendi. Ab- Abstergentia quæ.
stergentia dicebat Galenus 5. simpl. cap. 10. modicè nitrosa, ac amara esse conue-
nit, vel etiam dulcia quæ tenuium partium sint: quorum in censu mel experimur
abstersorium, terebinthinam, serum lactis, marinam aquam, & salis omne ge-
nus, Dioscoride etiam teste. Atque hæc circa qualitatem nunc dixisse sit satis.
Quo ad mineram autem, nitri substantia in primis potulentis aquis maximè Mineræ aquarum bibendarum.
idonea est, & quæcunque misti species, quæ seu primò seu ex accidenti nitri na-
turam participat: Vt sal, qui aridior nitro, vires abstersorias aquis imprimit in-
signes, ac seruat diutissimè. Deinde alumen, quod quanquam stypticæ sit virtu-
tis, in aliquibus tamen aquis soluta ipsius salsugine, vim vtique abstergendi im-
primit, vt ipsæ iam dictæ Albulæ planè ostendunt. Aquæ verò per æneam ma- Aq. æneæ.
teriam transfusæ, & benè digestæ, pares non inueniunt in medicatis potulentis:
subtilis admodum misturæ partium, cum virtute mineralium subacuto: vnde
facilè penetrant, ac egregiè detergent, detersaque loca mediocriter corroborant:
quales sub Viterbio aquæ calidæ, limpidæ, & potabiles. Nam quæ crassam du- Aquæ sub Viterbio.
cunt ex æneis materialibus substantiam, quales in Cypro virides, acresque, hæ Aq. virides in Cypro.
verrunt eroduntque nimis, ac minùs tutò propterea vsurpantur. Quod idem in
atramentosis contingit aquis cinereisque & calcinatis, & in nonnullis admo-
dum sulphuratis, quæ sunt siccæ & stypticæ. Alioqui sulphuris vel potius vapo-
rum sulphuris aliqualis mistura, haud inutilis est potulentis aquis, vt quas Sulphureæ.
plerunque reddit actu tepidas, ac minùs stomacho ingratas. Quæ verò ferri
qualitates concipiunt multæ, ob eandem acrimoniæ participationem qualem-
cunque pariter obtinent detergendi virtutem, sæpe tamen languidam ob mul-
tam illius mineræ astrictionem. At vbi ferratæ aquæ ex accidenti mistura acu-
tiores in detersione habentur, hoc magis laudabiles sunt, quòd soluunt confor- Soluentia cõfortãdo.
tando, id est, quòd purgant quidem, ac refrigerant: & præterea (quod admodum
vtile est ab euacuatione, & in euacuatione ipsa) purgatas exinde, ac lassatas par-
ticulas mirificè corroboratas relinquunt. Quibus sanè proprietatibus, quædam
Sancti Cassiani balnea, & Patauina quædam, & Villa Lucæ, veniunt maximè
celebranda: & item Porretana ex alumine. Satiùs verò est, ac multi momenti
aquas ipsas experientiâ cognouisse, vt dicebat Gal. 5. de san. tu. Quas enim in
hoc, vel quocunque etiam mineræ genere inuenimus nimium stypticas esse, Valde stypticæ damnantur.
non admodum in potibus probandæ sunt. Qualemcunque enim tergendi vir-
tutem habeant, si quis fortasse aluo sit durior, vel certè minùs dispositus eas in-
gurgitet, multifariam lædi contingit.

Constat ergo ex dictis & alijs quæ postea dicentur, priscis potum aquarum Aquæ Admirabilis fontis Bollensis.
medicatarum in vsu fuisse: An autem aquas Bollenses similiter vsurpare li-
ceat, præterquam quòd infinitis & quotidianis experimentis Historijsque, id a-
bundè suprà est nobis comprobatum, illud quoque non parum momenti habet

quod mineralia per quæ transeunt, nihil in se noxij contineant. Ex ijs namque cùm primum sit bitumen, ab eo certè nobis non esse metuendũ ex Galeno, Paulo, & Vitruuio suffragantibus modò demonstrauimus. Habet & noster fons salem, cuius cùm quotidianus vsus non tantum non sit noxius, sed & sine eo nauseam alij cibi pariant, non possum Bollenses nostras salis participes à potu excludere.

Obseruanda & agenda ante aquarum medicatarum, vt Mirabilis fontis & noui Balnei Bollensis, vsum, siue in potu siue lauatione, deque temporis anni & aëris constitutione.

CAP. II.

QVemadmodum veteribus in vsu fuerint in potu aquæ medicatæ satis diximus, & quidem eò fusiùs, quo recentius putatur hoc quibusdam inuẽtum. De balneis verò notior est priscorum consuetudo. Quare longiore probatione supersedentes, lectorem ad classicos authores relegabimus, vt Galen. lib. 1. de simpl. facul. & 8 Method. & 1. ad Glauc. item lib. de tremore & palpitatione: quem secuti sunt Paulus Æginecta, Aëtius, Trallianus, alijque non tantum Medici, sed & Historici & Poëtæ qui ante Galenum claruerunt. At in vsu cautio est adhibenda. In obscuro enim non est, inquit Andernacus in præfatione libri sui de balneis, plerosque valetudinarios, qui temerè sine periti medici consilio quasuis aquas, tanquam salutiferam illam piscinam Bethsaidam diuinis præditam viribus accedunt, non speratam sanitatem sed nouos morbos prioribus deteriores, ne dicam perniciem ipsam domum reportare: præsertim cum illis abusi fuerint. Qui igitur statuent adire aquas medicatas & thermas ac ijs vti in potu & balneo aut stillicidio, consulant doctos medicos, quales multi sunt in ducatu Vvirtembergico & locis vicinis. Caueant ab impostoribus, qui medicinam iactant cuius vix principia degustauere: Bonis medicis indicent suos morbos particulatim: inquirant ab eis an Bollenses aquæ suis sint accommodatæ morbis, an bibendæ vel in ijs balneandum, aut stillicidio vtendum, vel omnibus tribus remedijs, quo tempore, quamdiu, quid sibi ante illarum vsum agendum, an purgandum, an detrahendus sanguis, qua victus ratione sit vtendum? Medici enim est periti & exercitati à teneris annis in medicina (ars enim longa, inquit Hippocrates aph. 1. vita breuis, experiẽtia fallax) dignoscere morbos & æstimare quæ cuiq; morbo, sexui, ætati ex vsu sint aquæ. Accidit sæpè vt complicati sint morbi, quorum vnius respectu prosit aquæ medicatæ vsus, alterius ratione obsit. Est etiam ipsius medici eligere tempus anni conueniens naturæ ægroti & ætati. Ipsius quoque est ritè præscribere purgantia, quæ præcedere oportet, & venæ sectionem, in quibus facilè grauis error potest committi tam propter genus purgantis quàm propter dosim. Considerent præterea ægri apud se an poßint præscripta medicorum obseruare, & tamdiu apud aquas medicatas hærere quamdiu illis suasu medici ex vsu fuerit. Non enim sine periculo eiusmodi vsus suscipitur,

Ante vsum aquarũ medicatarum consulendi periti medici.

quin

quin absoluitur: nec periculo quoque vacat si prauè administretur: vt demonstrabitur inter abusus. Andernacus de balneis dicit, aquas interdum noxias cum pluuiæ circa ver continuæ durant, frequentes grauidarum abortus fieri, & arborum fructus corrumpi solere: hinc nonnullos grauia incommoda, nonnullos mortem ex illarum vsu incurrere, quemadmodum cùm alijs annis tum 60. in plurimis expertus est. Verùm id non vbiq; nec semper, nec omnibus accidere. Quin etiam venti septentrionales & imbres omnes aquas naturâ calidas vitiare, sed hos decem diebus potissimùm, illos tribus. Verno, inquit, vt temperatiore anni tempore tum potu tum balneis vtendum, nimirum mense Martio, Aprili, Maio: & autumnali vt Septembri & Octobri, præsertim in Italia & in alijs regionibus non nimium intemperatis. Apud nos autem (Argentinæ scribit) vbi cœlum frigidum, in vere, in Maio & Iunio &c. Caniculares ad Octobrem vsque. Verè idem dicit, Si menses prædicti à natura sua recedant & aquæ medicatæ sint iuxta altissimos montes sitæ, aut niuea montium cacumina aërem refrigerent, aut ipse medicatorum fontiũ ac balnearum situs, totaue regio septentrionali oræ pateat: ad meridiem verò montium altitudine & vicinia contegatur, aut ipsa regio septentrionalis sit, quæ omnia plerumque in Germania & alijs similibus plagis conspicari licet. tunc alij quoque menses vtiles sunt. Non enim hîc spectandum qui menses, sed quæ aëris temperies existat. Atq; tunc magis vsus illarum erit, cum aër temperatus euaserit: etiamsi talis in diebus Canicularibus inueniatur. Si non conceditur aër temperatus, aquam in conclaue calidum quotidie deferre consilium est: atque ita etiam nonnulli media hyeme balneis feliciter vsi sunt: quamuis laudabilius lauacrum sit, quod aëri expositũ est & solis radijs perlustratur, cuiusque vapores foràs exhalant. In hoc enim lauantes liberiùs trahunt spiritus & minùs capite offenduntur. Vbi autem crassi & nebulosi vapores balneas perpetuò obsident, vt in Fauorinis apud Rætos, mirum est quàm cerebrum turbent & sensus obtundant. Cum dura vrget necessitas, nullum anni tempus ad lauationẽ refugiendum est. Nam aquæ medicatæ tã hyeme quã æstate vires suas cõseruant. Sin autẽ aër ambiens sit frigidor humidiorq;, igne in cõclaui excitato, ad mediocritatẽ vel calidior fieri potest. Hæc ille. Sũma est: Cũ ex aquis medicatis aliæ frigidæ emanent, aliæ calidæ, illarũ tẽpore frigidissimo, harum calidissimo vsu interdicunt: Quare potissimũ ver eligunt, frigidis per Caniculares æstus etiam vtuntur. Et hæc quidẽ apud plerosq; sentẽtia obtinuit. Ego verò cum Andernaco aquã mirabilẽ fontis Bollensis nõ vererer præscribere ad balneum tempore hyberno, summa necessitate id requirente, cum præsertim aër frigidior corrigi possit: nec aquæ ipsæ minerales, si non confusa aqua pluuiali aut niuosa cõficitur, minores per hyberna frigora habeãt vires: imo maiores possideant, si Georgij Morelli de aquis medicatis agri Patauini, sententiæ standum est. Quid ergo tam suspectum reddat per hyemem balneorum vsum? Certè ambientis iniurias excluserit hypocaustorum multorum magna cõmoditas, quæ Ill. D. C. curauit ædificanda, per quæ tum contemperari potest aër

Aliquando aquæ medicatæ insalubres.

Tempora cõmoda iis qui balneare studuerunt.

Quidã feliciter media hyeme balneis usi.

Aquæ medicatæ suas vires seruãt hyeme & æstate.

tum ægri tutiùs possunt in hoc Mirabili balneo lauare, potißimum ij qui raræ sunt texturæ, delicatuli, defluxionibus & affectibus pulmonis obnoxij, quàm in thermis Plumarijs, vbi interdum mense Maio & æstate ingens subitò exoritur frigus, non tecto interea balneo nec locis accommodatis: quod posset tamen caueri facilè vt ægri commodè balneare queant frigore ex improuiso superueniente: multò meliùs etiam quàm in balneis Griesbachianis & alijs multis. Aestatem in vsu balnei medicati Bollensis non reformidem quoque, quia tractus ille minùs calidus & temperatior, quod ad calorem attinet, quàm Italia: adeò vt quæ hîc æstas est, ver dici queat multorum locorum Italiæ. Adhæc aquæ Bollenses non videntur ita siccæ aut calidæ potentiâ vt sit verenda æstas: & cum actu calidæ non profluant, potest aqua minùs calefieri, ægri possunt minus diu balneare, quò meliùs ferant, nec resoluantur: Sub tecto balneant, quòd æstiuos soles excludat: post pastum sunt vicina loca vmbrosa vbi se recreare & refocillare poßint. Loci denique oportunitas, qualem exigit Fallopius, dum vult eligendum non obnoxium pluuijs, non ventis, remotum à lacunis seu paludibus, & solium tectum. Si qui autem vaporum densam verebuntur caliginem siue ex suo, siue aliorum lauantium solio, quippe quam perferre nequaquam poßint: ij, nisi sumptu terreantur, facilè huic malo prouidebunt, si cupas seu baptisteria in priuata sua cubicula translata, diligenter vndique peripetasmatis tegant, exserto duntaxat capite, collo linteis & cortina munito ne vaporum iniuriam sentiat. Si etiam refrigescat aqua, calidam occulto infundibulo, ne per cubiculum diffusus vapor caput repleat, affundant. Posset etiam totum balneum cortinis, ad instar castrensis papilionis, obtegi, ex cuius fastigio prodeuntes tubi per patentem fenestram fumos foras conducant, non secus ac in caminis videmus: cuiusmodi etiam tubulo laternis conclusum lumen à fumis expurgari apud mercatores quosdam aliquando conspexi. Atque hæc quidem mihi de Bollensium balnearum vsu superioribus consentanea dicta sunto.

Vapores lauando quomodo arcendi, ne lædant caput.

De præparatione aquarum medicatarum vsui præmittenda.

CAP. III.

NOn ante topicis esse locum remedijs, quàm vniuerso corpori generalibus præsidijs sit prospectum in confesso est apud omnes, & ratio suadet: alioquin enim pleno corpore adhibita fluxiones maiores in partes concitant iam ante imbecilles & morbo labefactatas, ex quo fit vt non tantùm optatum finem præpostera curandi ratione instituta minimè consequamur, sed & geminato morbo maius ægroto malum creemus. Iam verò aquas medicatas in localium numero esse, tum potu, tum maximè balneo vsurpatas, notius est, quàm vt pluribus probari debeat. Quare nemo nisi debita præparatione præmissa, audeat se aquis committere. Cæterum præparatio duplex est, vna quidem

in corporis totius mundatione, altera in partium imbecilliorum meatibusq; excipiendis humoribus aperiendis. Quod ad purgationem, ea necessariò præmittenda semper in canonico aquarum vsu, tum vt viæ reserentur, tum vt crassiores materiæ educantur: Nam cum omnes aquæ naturales aut frigidæ sint, aut calidæ: hæ quidem etsi vacuant, non tamen potenter, nec subitò, adeò vt illuuie in corpore relicta nec priùs expurgata, futurum sit vt earum vis obtundatur nec speratus euentus consequatur: Illæ verò multò ignauius expurgant, vnde vel idem vel maius periculum metuendum, ne videlicet in cœno fœcum restagnans aqua visceribus inexpiabilem noxam inferat. Nec obstat, quod quibusdam rectè cesserit temeritas, qui nullo præmisso cathartico balneis se commiserunt: rara enim hæc fœlicitatis temerariæ exempla, artis iusta ratione constituta theoremata nequaquam debent infringere. Quanquam interim minore periculo bibituri quàm balneaturi, purgationem possunt omittere interdum. Si enim aquæ salsæ fuerint, teste Montagnana cons. 303. tract. 2. illæ ipsæ vi detersoria pharmaci neglectionem suppleuerint: neutris tamen consuluerim pharmacum contemnere. Probo igitur Andernaci consilium, Æger, inquit, antequam ad fontes proficiscatur, expurgari domi aut in ipso loco vbi scaturiunt, debet: per initia quidem medicamento leui, quod primas venas euacuet, quale est Cassia fistularis cum Anisi & Zaccari momento, aut Manna, aut Benedicta, aut Catholicō aut Electuarium mistum ex Benedicta & Diasebesten, vtriusque semuncia, aut syrupus noster Diasereos cum aqua adianti pro periti medici iudicio. Hæc ille. Cæterum nos plures purgationum formulas hîc non proponemus, quia medicorum peritorum est ea præscribere pro naturâ ægrorum & genere morborum. Eæ enim non possunt ita tradi vt indiuiduis conueniant. Sparsim tamen quædam proponentur vbi de morbis particularibus fiet mentio. Porrò præparationis quoque vniuersalis pars est in sanguinis detractione, quam malim sequi purgationes, quàm præcedere, atque etiam probo in nostris Germanis ei assuetis. Nolim tamen balneaturos lauaturosque aut bibituros aquas medicatas temerè sine consilio medici, id remedij genus tentare ex sua vel ignarorum Chirurgorum, aut Pharmacopœorum, vel Chymicorum opinione qui plerunque in affectibus tibiarum ex ipsis tibijs solent, magno cum ægrorum detrimento, sanguinem detrahere.

Purgatio ante vsum aquarum medicatarū.

Purgantia.

Venæsectio.

Altera præparationis pars propiùs iam balnei vsum attingit: Summo mane inquit Montagnana, surgat qui vult balneare, & ambulet per horam semis, donec emiserit vrinam & fluxerit aluus: si non fluxerit aluus, vtatur suppositorijs (de quibus pòst) mungat nares, abluat os, pectat caput. Deinde obseruet, inquit Fallopius, an ventriculus sit vacuus à cibo. Nam, vt ait Herodotus, à medicamentis istis validis solent nasci nocumenta magna, si eis vtamur nondū peracta prima concoctione. Atq; vt maiore cum fructu ægrotus balneum experiatur, Laconico seu vt vulgò vocāt sudatorio, suadet Andernacus cutis meatus aperiendos, vt aqua faciliùs ad interiora penetret. Quibus peractis, tēpore quidē calido, horas

Præparatio paulò ante ingressum balnei.

Laconicum ante balneum.

Quibus horis diei lauandum.

eligat diei remissius calentes, quales sunt matutinæ & vespertinæ, Tunc enim minus existimantur corpora resolui, minusq; debilitari: cum aliâs ambientis calore aeris cum ea quæ aquarum est iuncta, nimium corpus digeratur exhauriaturque. Sed nec summo manè, etiamsi frigus eius tale quid suadere videatur, descendendum in solium, donec à nocturnis vaporibus expurgatus fuerit aër, id quod duabus ab ortu solis horis fieri assolet, plus minus pro regionum varietate. Si cui autem calefaciendi ventriculi causâ in solium descendendum est, cui hepar vel renes calidiores timorem supercalefactionis inuehat, consulit Fallopius inungi ante ingressum balnei, cerato myrtino vel rosaceo, vel vng. sandalino vel comitissæ. Si balneo refrigerante vtendum propter caliditatem hepatis alteriusue partis, etiã præmuniendus ventriculus cerato Masticbino vel Spicato hoc est facto ex oleo spicæ & cera, vel inungatur cerato mastichino vel oleo de spica cum quo mixta sint aromata. Quibus partibus vbi fuerit prospectum, capitis quoque erit habenda ratio, quod, ne vaporibus repleatur, erit optimè muniendum. Tum verò indita manu in aquam calidam consideret an balneum pro sua natura non sit calidius vel frigidius: si comperiat secundum suam naturam dispositum, ingrediatur balneum, &, vt vult Fallopius, sensim descendat, non præcipitet. Vidi enim plures, inquit, qui balneum non potuerunt ferre si superabat regionem diaphragmatis, assuescat paulatim balneo. Omnes enim mutationes subitaneæ periculosæ, teste Hippocrate. Quare vt prudenter etiã monuit Andernacus, lente in lauacrum descendat, eique primis diebus non ita calido siue naturâ siue manufacto ieiunus ad vmbilicum, si inferiores partes laborant, insideat: Sin autem mediæ aut supremæ, ad ceruicem vsq; demergatur ad dimidiam circiter horam aut paulò diutius in eo perseuerans.

Si hepar & renes calidiores.

Vétriculus quomodo præmuniêdus.

Paulatim descendendum in solium.

Quot horis, quot diebus lauandum: quibus signis cognoscatur posse laborantem cum fructu solium perferre: quo argumento sufficienter lauisse, déque lauantium eruptionibus.

CAP. III.

Quot horis lauandum.

MEdicorum ægris assistensium officium est, particulatim ijs præscribere, quot horas quotidie sit in solio desidendum, quot etiam diebus balneo sit vtendum. Quod, vt rectiùs fiat, considerabunt, vt ait Fallopius, ætatem, tempestatem, habitum, vires, temperaturam & similia. Eidem consuetus dierum numerus balneandi est ad quindecim: præcipuè si aquæ fuerint valdè calidæ: si verò mediocres, ascendimus vsque ad viginti vel ad viginti quatuor: si adhuc imbecilliores, vsque ad triginta dies. Non est determinatus dierum numerus balneandi: consideranda natura aquæ, & morbus. Neque enim omnes morbi sunt pariter rebelles, vires etiam ægri & commoda quæ æger consequitur ex

balneo: si appareat sanari morbum, pergendum donec curetur. Sunt qui vtuntur ad quadregesimum vsque. Quod moram attinet in aqua, aliquæ aquæ requirunt longam, aliquæ breuem: in aquis frigefacientibus mora conueniens trium, quatuor, & quinque ad summum horarum, sed nunquam supra quinque est in balneo morandum: idem in tepidis: Ita solent facere qui vtuntur balneo dicto de Aquis quod balneum, vt ipse Fallopius ait, est in Pisano agro cuius aquæ tepidissimæ, licèt sint qui dixerint constare ferro, alumine & ære, sola aqua potabili constant, quæ habet sedimentum quoddam arenosum, quale reperitur in omnibus aquis dulcibus simplicibusque. Ingrediuntur igitur hoc balneum mane & ibi manent tres quatuor & aliquando vsque ad quinque horas, totidem etiam vesperi: quod idem potest fieri in alijs eiusmodi aquis: quia longa in ipsis mora nullum (cum frigidæ sint) affert incommodum. Sed in aquis calefacientibus mora est horæ vnius cum dimidia vel duarum ad summum, si habitus corporis sit frigidissimus. Mora balneandi, vt inquit Antyllus, diuidenda in tres partes, & sensim procedendum in mora, quousque deuentum sit ad summam moram: illuc vsque cum peruenerit æger, sensim retrocedendo minuat moram, donec redeat ad primam. Exempli gratiâ: si æger vult vti quindecim diebus balneo, prima die manebit in eo dimidiam horam, secunda die paulò plùs, & sic augebit singulis diebus quousque deuenerit ad sextum diem, quo morabitur horâ cum dimidia, & in hac mora perseuerabit vsque ad decimum diem, postea incipiet retrocedere. Hæc ille. Montagnana meritò censet diutiùs manè balneandum quàm à prandio. Quoniam autem mirificè mihi placent quæ noster Germanus Andernacus scripsit de mora in balneo, ea subiungam. Prima die demergetur ad dimidiã circiter horam aut paulò diutius quàm antea, nempe horam integram, aut sesquihoram immorabitur. Altero die eodem tempore matutino balneum accedet eique paulò calidiori ad stomachi regionem vsque immergetur, & horam integram aut sesquihoram immorabitur. Tertio die eodem tempore, balneis adhuc calidioribus insidebit, & tot horis quot nimirum vires tolerare poterunt, continuabit. Aduertendum autem calidos, raros, imbecilles vel ab origine vel à morbo, macilentosque diu balneis insidere nec posse nec debere. Frigidos autem, benè habitos & fortes diutiùs: mulieres diutißimè: nempe in aurora horis tribus aut quatuor, quod etiam satis esse iudico, sicut prioribus horam dimidiam aut integram aut summum sesquihoram: alijs duas aut plurimum tres mane, vnam vel duas vesperi, balneis insidebunt. Sic tamen vt quatuor, aut quinque, aut sex, aut septem, vbi natura tardiùs concoquit, aut multum cibi ingestum fuit, horæ à prandio ad vespertinum lauationis tempus intercedant. Hactenus ille. Nolim tamen ægrum in principio sibi quasi vim inferre & neceßitatis legem imponere ad moram horæ semis, vnius vel duarum, vtque in balneo maneat donec se imbecillem sentiat. Hoc enim si fiat, labuntur vires, resoluuntur spiritus, & humidum radicale, vt ait Montagnana, potißimùm si qui naturâ sint calidi, raræ texturæ, & sanguinis subtilioris, & vel naturâ vel per accidens debiles: quo fit, vt

Balneum de Aquis in agro Pisano

Sedimentũ arenosum in omnibus aquis dulcibus.

Tẽpus manendi in Balneo.

Diutius mane balneandum quàm à prãdio.

Mora in balneo ex Andernaco.

Qui diuturnam morã in balneo ferre non possint.

In principio non manẽdum in solio ad imbecillitatẽ.

viribus ita redditis imbecillioribus, plus damni adferatur, quàm commodi: nec deinceps benè ferat balneum, naturâ minùs robustâ ad noxia pellenda, quæ adiuuanda erat potiùs vsu balnei. Optimè igitur Andernacus, Infirmi naturâ vel morbo non parum periclitantur, si diutiùs quàm par est balneo insideant. Satius enim est antea exire quàm omnino deficere. Quare numerus horarum à me propositus vnicuique pro sua natura & stata faciet satis, nisi forte aliquid superuenerit, quod vel abstinendũ in totum à balneo, vel paucioribus in eo residendum horis, vel semel tantum lauandum in die suadeat, vt omnibus etiam imbecillis consulo. Porrò cognoscetur an balneum sit profuturum si venter statim primis diebus spinam versus contrahatur: sin autem infletur, aut torminibus affligatur, inutile erit, sicut etiam si quis in primo ingressu vri & rodi intus videatur, deinde horrere incipiat. Quot diebus autem in totum balneis citra potionem vtendum sit, certò præscribi nequit. Nam aliæ aliis efficaciores: Deinde hi diutiùs, illi minus in eis perseuerare possunt. Quæ naturæ calidæ sunt, citius vires suas corporibus insinuant: quæ igne calefiunt tardiùs. In Germania medici ægris aliis octoginta, aliis nonaginta, aliis centum, aliis plures lauationis horas imperant, cum tamen ignorent quot quisque ferre potuerit. Sauanarola meminit quosdam suo tempore menses duos & plures balneis vsos fuisse, indubiè paucis quotidie horis. Sunt autem qui tunc à balneis abstinendum esse doceant, quando cutis ex facultate illarum nimirum ex sale vlcerata, rursus consanuerit: quanquam inueniantur qui bis aut ter exulcerentur, conualescantque: Alii verò ne semel quidem, sed materia in his paulatim per meatus degeritur, quod indubiè pro corporis habitu siue raro, siue denso, siue mediocri accidit. Nõ mirum est eos qui iuxta fontium venas calidissimas per totos aliquot dies & noctes resident, statim exulcerari. Non est facultati ac laudi balnearum quarumcunq; cutis erosio exulcerátioq; tribuenda, sed potius acrimoniæ salis ac nitri quæ in eis continentur. Si eiusmodi aqua medicata bibatur, cutis multò faciliùs exulceratur adhuc recens & mollis, siccata iam rursus per se consanescit. Valdè igitur errant qui tamdiu lauandum esse censent, donec cutis erodatur. Non est expectanda exulceratio, vt paucis diebus curatio absoluatur, cum non sine periculo fiat, præsertim in iis qui corpore tenui, vel non satis purgato, sed cibis etiã in balneis assumptis pleno adeò continenter eis insident. Certius signum curationis in balneo absolutæ est, si corpus meliùs quàm antea habere cœperit, & functiones naturæ vegetiores existãt. Nam qui non adeò multis recrementis humorum redũdant, & probè antea purgati sunt, decentiq; victu vtuntur, eorum cutis nõ tam facilè sicuti aliorum, qui contrario modo se habent, rubescit ee rodituró; , nisi violentâ illâ & continuâ lauatione vim naturæ intulerint. Quanquã nonnulli ne sic quidem cutis ruborem contrahunt, sed mortem potius sibi accelerant, vel tantam viscerum imbecillitatem accersunt, vt nunquam ea ad pristinum robur restituere possint. Fateor quidem exulcerationem illam ex balneis contractam ægris nonnunquam commodi aliquid adferre, sed id quoque citra illam euenire potest. Hæc ille. Ego sanè obser-

Quomodo cognoscemus proficere balneũ

Quot diebus in totũ sit balneandum præscribi certò non potest.

Error quorundã medicorum Germ.

Mora per plures menses in lauacro.

Exulceratio cutis.

Nõ semper expectãda cutis exulceratio.

Quidã mortem sibi accelerãt, aut insigniter nocent.

uaui nostros Germanos solere plerunq; ab vsu balneorum, etiam dulcium aquarum, incidere in eruptiones, rubores, exulcerationesuè cutis, idque crebriùs alijs nationibus: Causas esse puto iam ab Andernaco aßignatas, morã diuturniorẽ in ijs, quòd non ritè repurgentur, quòd multũ bibant & comedant dum lauant. In mirabili balneo Bollensi obseruaui quibusdam cutem non exulcerari, alijs citò & aliquoties erumpere. Existimarim illos qui sudant facilè, minùs eruptionibus obnoxios: nec verò præcipuam causam attribuerim eruptionis, mineralibus vim suam imprimentibus aquis medicatis: quamuis non dubitem etiam iuuare & augere Quicquid sit diuturna experientiã cõstat eos qui exeunt ex balneo, cum prodire volunt eruptiones, vel cum prodiere, aut vlcerationes in totum nõ sunt curatæ, sæpe in graues incidere morbos: id quod ipsemet etiam in meipso obseruaui ab vsu balnei acidularum S. Petri in valle Griesbachiana. Cùm enim ob vlcus renis, aliquamdiu bibissem acidum fontem copiosè mane ieiuno ventriculo, ac ante cœnam, & pro quotidiano potu benè priùs repurgato corpore tũ per cathartica, tum etiam per aquæ potum & sudores, volui quoque experiri lauacrum: quod cum tardiùs incepissem, & tanto tempore non possem ferre lauationem, quanto perferebat Il. meus Princeps (qui feliciter eas aquas bibit inter cibos loco potus, ascenditq; balneando ad 12. horas, cum incepisset ab hora semis, & ita paulatim iterum descendisset) atque E. C. absoluisset balneum, ritè curatus ab exulceratione: ego qui incipiebam nonnihil exulcerari, nolui remanere in balneo sed eum sequi (licet ille pro sua summa clementiã vellet me remanere) incidi in grauem morbum. Consilium igitur meum est, vt post eruptionem balneẽt adhuc, sed non diu maneant in lauacro, nisi cogantur, vt sæpe vidi coactos ob ardorem & pruritum: Continuent autem per paucos dies balneũ paulatim desistẽdo, donec in totum curata cutis suo nitori restituatur. Non loquor hîc de ijs qui ob magnitudinem morbi diutius coguntur balneare, & aliquot eruptiones aut exulcerationes ferre, quæ non toties euenirent, meo iudicio, si nõ ita violenter præter omnem rationem lauarent, & tamdiu in lauacro, vt faciunt nostri Germani, manerent. Pro colophone huc non videtur mihi malè conuenire historia notatu digna ex Morello de aquis medicatis Patauinis. Retulit Chirurgus quendã rusticum mense Decembri tum paupertate tum ingenti frigore cùm se videret circumseptum, fame potiùs quàm frigore emori sibi induxisse. Quamobrem in Aponense balneum ægrotorum ingressum, in eo die noctuq; ad mensem Iulij remansisse. Cum autem vellet exire è balneo, maximis doloribus excruciabatur ita vt se mori clamaret: dormiebat in balneo, bibebat ex ea aqua, panem in ea madefactum comedebat. Tandem mense Iulio, cum maximi æstus extarent cum cœpisset paulatim exulcerari, demum euasit omnino & sanus remansit. De quodam alio etiam retulit qui per quatuor menses pariter in eodem balneo commoratus est. Hæc ille.

Cur Germani faciliùs habeãt eruptiones.

Periculosũ desistere à lotione cũ cuti imminent exulcerationes vel rubores.

Acidę Griesbachianæ.

Il. E. C. Vvirtemb. balneauit ad 12. horas.

Grauis morbus ob exulceratione cutis nonnihil suppressam.

Ab eruptione non diu hærendũ in balneo.

Historia cuiusdam qui ingressus balneũ Aponense vitãdi frigoris ergo, in eo mansit per menses 8.

Historia alia cuiusdã qui per 4. mẽses moratus in balneo.

Quid agendum iis horis quibus non lauatur, vt in exitu & à cibo: quando prandendum, cœnandum, redeundum ad balneum: deque somno obiter.

CAP. V.

Abstersio. BAlneis egressus æger, in tepidario calidis linteis aut spongijs siccis abstergi curioseque vestimentis inuolui debet, vt frigus ad eum non aspiret: Deinde verò in conclaui & lecto calido à ventis & aëre tuto, ad horam decumbet, sudabitque, si natura ad id absque multis & grauibus operimentis procliuis est, somnumque breuem, si volet à sudore captabit, non antea. Sudor. Etsi verò hic etiam non superueniat, tamen æger per id tempus quod dixi, in lecto conquiescet: inde sudore, si erupit, linteis absterso totum corpus fricetur, præsertim resolutis. Frictio. Ante omnia verò caput exsiccandum est, vt quod plurimum offendatur, si recrementa eius ob cutem obstructam, non euaporent. At si frictiones ob dolorem aut vlcera fieri nequeant, glans subijcienda est: Glans. Indutus iterum vestimentis in aërem temperatum & purum egredietur, donec iterum refrigescat paululum, aut in conclaui modicè ambulabit, vt flatus & vapores ex calore balnei contracti discutiantur. Hæc Andernacus, & rationi & Montagnanæ insigni & celebri medico consentanea: cuius in consilijs Tract. de Balneis, lauacro vsis præscriptio est, vt exeuntes è balneo caueant ab aëre ambiente frigido, muniant se benè vestimentis, & in lectum se recipiant: in eo quiescant ad minimum per horæ quartam partem, benè tecti, non tamen nimium, si oriatur sudor, admittat, postea abstergere curent corpus, & eo absterso parum iterum quiescant minus cooperti. Cauendū in exitu balnei ab aëre frigido. Non comedant nec bibant donec corpus calorem habeat temperatiorem, deambulent parum ante cibum: qui non possunt deambulare, vt artritici paralytici & debiles, curent instituendas leues frictiones artuum. Frictiones. Si balneantes se imbecilliores sentiant, dormiant per horam inter meridiem & cœnæ tempus. Somnus inter meridiē & cœnæ tempus.

An vno eodemque tempore tum potu tum balneo aquæ medicatæ sint vsurpandæ? an in cibariis liceat aquis medicatis vti? an cum balneo iungendus vsus cucurbitularum?

CAP. VI.

NVm potio aquæ medicatæ in totum sit absoluenda, & deinde in balneas descendendum: an alternis diebus aqua medicata bibenda alternis lauatio sit tentanda, tres sunt medicorum sententiæ. Variæ medicorum opiniones. Quidam affirmant aquam primùm diebus aliquot succedentibus bibendam esse: quidam hoc die potandam, altero in ea lauandum censent, vt sex diebus ter aquæ potio, terque lauatio adhibeatur. At si morbus longior fuerit, diutius aquam bibendam & etiam in ea lauandum dictitant. Mihi placet vt aqua priùs purgandi corporis gratiâ bibatur vel sex vel septem, vel 10. vel 15. vel pluribus diebus pro morbi conditione: deinde Purgatio per aquam.

etiam lauetur totidem aut pluribus, & si morbus externa potißimum affligat, vt citra potionem balneum adhibeatur. Imbecilles qui aquæ potionem desiderãt, tertio quoque die vel pluribus, vel duobus continuis eam bibendam, tertio conquiescendum esse censeo, & in eo clysterem ex illa confectum, sicut monui, inijciendum, qui sæpe plus quàm potio aquæ proficere solet. Germani nostri cum φιλόλουτροι sint, balneis magis vtuntur, siue morbus interiora, siue exteriora corporis membra obsideat: & si quando bibunt, accidit in balneis magno errore & incommodo. In Italia plerunque aliam aquam medicatam bibere, in alia lauare solent, eò quod hæc magis potui, illa balneis accommodata sit: verbi gratiâ, si potionem sumat æger ex aqua Villensi, balneum ac lauationem in aqua Corsena absoluat, Andernacus. Idem, Solent hodie medici Vindelici ægris suis præcipere, vt primùm Syluestribus vtantur aquis ad dies 15. deinde ad Cellenses se conferant, ibique tam diu lauent, donec curationem absoluant: quod sanè consilium nõ improbarem, si Syluestris fontis aquam priùs pro natura morbi biberent, deinde in Cellensibus lauarent: Sin autem lauare tantum ægri vellent, vt tunc vbi lauationem incepissent, in ijsdem quoque hanc absoluerent. Iac. Theod. vulgarem, antiquam, malam, & nocuam esse consuetudinem acidos fontes bibere & in ijs balneare: id etiam fieri apud fontem acidum Göppingensem ac plures lædi quàm iuuari. Probo sanè Andernaci methodum vt purgato corpore bibantur medicatæ, nisi quis velit ante purgationem, loco syruporum præparantium mediocri quantitate per dies duos tresuè calidam mane bibere: postea purgationem cum aqua medicata sumere: deinde euacuato corpore iterum bibere copiosam aquam ad educendos, si commodè fieri potest, reliquos prauos humores per aluum, vel per vrinam aut sudores quò apparebit naturam inclinare. Quò enim natura vergit inquit Hippocr. eò ducere oportet. Si cura morbi per sudores non fuerit absoluta, licet postea balneare, sed non tot horis ac diebus ac si non fuisset vsus potu ad sudores: nec etiam, vt verum fatear, improbo potum aquarum ad sudores mouendos in quibusdam morbis per aliquot dies post finitam lauationem aut parũ quotidie circa finem lauandi. Denique vt dicam quod sentio, summè displicet ægros in ipso lauacro dum balneant bibere, ac vt hoc etiam obiter dicam comedere, licet viderim medicos quosdam doctos in thermis Plumarijs permittentes vt suis ægris exhiberetur potus aquæ medicatæ vel etiam vinum. Meis ægris, in quibus mihi opus videbatur, & potißimum ijs qui difficulter sudabant, ego in exitu balnei magnum haustum ex latice fontium desumptum quàm calidißimè fieri poterat exhibebam in lecto ac ipsemet quoque sumebam: Et certè mihi qui habeo ventriculum valdè frigidum & imbecillem cum calido hepate, admodum conferebat: nec non Dominæ meæ quam ad thermas illas deduxeram. Opinioni Baccij lib. 2. cap. 10 accedo dicentis.

Consulit Montagnana Medicus suo tempore illustris, ac balnearum admodum industrius, dum patientes quidam balneo vtuntur, aquæ eiusdem balnei cyathum, ante ingressum aluei præsumendum esse: vt cuius virtus quasi altera

Clysteres ex aqua medicata.

Aqua Villensis.

Aqua Corsena.

Aquæ syluestres.

Aquæ Cellenses.

Mala consuetudo eorũ qui bibũt aquam acidam & balneant.

Potus aquæ loco syruporum.

Purgatio per aquas medicatas.

Quidam in ipso balneo dant aquas medicatas.

Dari potest aqua medicata in exitu balnei in lecto.

Mõtagnana notatur, qui bibi ante ingressum balnei.

manus ad extrinseca exprimat. Idque specialiter in Ascite, in Asthmate, & in Empyicis, quanquam mihi non admodum laudatur. Ad summum verò si cui potu, & lauacro, vtendum sit, is per plures dies antea bibat, & postea lauet, non è contra: ex potu enim purgatio ferè intelligitur: ex balneo autem alteratio, rectificatióque & confortatio membrorum. At hoc inter prima Medicinæ instituta est, purgari priùs debere corpus quàm alterari, & confortari. Sunt tamen, qui vel ex forti naturæ robore, vel ex consuetudine, ab antelucanis potionibus, lauatione quoque eadem die vtantur. Quod perperam fit: cum ad minùs alternandi essent dies. Sic enim trahitur natura cogitúrque ad contrarios motus, à centro scilicet ad circumferentiam, quos difficile valet simul tolerare. Galeni quoque authoritate in eodem Aphorismo. V. Sect. IIII. Balnea (inquit ipse) calida obsistunt purgationibus, & tunc præcipuè cum vehementioris extiterint caloris. Et præterea quoniā multa per noctem solet fieri vrinæ emißio, quæ vespertino balneo impediretur. Huic affinis est quæstio nobilis altera, an in cibarijs liceat aquis medicatis vti. Damnat Baccius l. 2. c. 19. d. Abusus insignis periculi est, aquas medicatas in potibus ac cibarijs vsurpare: non erat apud antiquos, sed nostri seculi inuentum, & (vt quisque decipitur specie recti) ob duas causas. Vna quidem est saporis illecebra, ob quam aliqui eas cum vino temperāt, bibuntq̃ suauiùs, vt vsu venit de quibusdā Acidis ad vrbem Romā, de quibus mox paulò dicemus. Altera occasio ex vulgari fama sumitur, cùm quæpiā balnei aqua perinde solet in suauitate saporis celebrari, ac si simplex esset, & potabilis, cùm non sit: haud enim id absolutè intelligendū est, ac minùs vsu recipiendū: sed ad respectū duntaxat cōpositarum illarū, quæ planè aut in sapore, aut in odore quampiā præ se ferunt insuauitatē, eatenus suaues sunt intelligendæ, non tamen dulcibus cōparandæ. Quo nomine celebrantur in Puteolanis permultæ aquæ: Fontanalis in primis dicta aqua, Crypta item, & Iuncaria & aliæ, quæ ibi nitratæ sunt, ac bituminosæ misturæ. Aliæ & in Baianis, quæ cū videantur non adeo differentes à simplici aqua, sunt omnes tamen plus aut minus compositæ. Salsæ sunt Aquarij aquæ quanquā eas aliqui vsurpent in cibarijs. In aquis ad Borbonium Ancerici in Gallia, nihil adeo inamœni saporis reperitur & cum in edulijs conficiendis vsurpentur, cæterū sunt alterum Bullicanū, & sulphuratißimæ. Tales perperā vsurpantur in Hispania ad Orensem ciuitatē, cum tamē ex minij mistura ac sulphure, sint admodum calentes. Acidæ omnes, quas hodie Romæ permulti sanè viri illustres cum vino bibunt, ex communi consensu chalcanthum obtinent, vel salis quidpiā, vel cineris, vel aluminis. Sunt enim acido insigni sapore, ac linguā suctu quodā carpunt, & relinquūt decoctæ in vase albißimi pollinis speciē, gypsi, aut calcis instar salsiusculæ. Quanto autē versentur in errore hi, qui vtcunq; medicatis abutūtur aquis duabus potißimū rationibus demonstratur: primò, quia aquā, quæ mista est, vsurpāt pro simplici: deinde rem quæ est medicamentū, vsurpāt pro alimēto, & iā scimus quòd medicamēti substātia cū non poßit à natura digeri, necesse est vt in malū conuertatur humorē, qui plurifariā posteà sese exerit noxius. Cui periculo argumento esse possunt pluuiales illæ aquæ, quæ cum ex tonitru pluerint,

Præcedat potio propter purgationem.

Potio & lauacrum eadem die nō instituatur.

Baccio non bibendæ aquæ medicatæ cum cibis.

Acidæ ad vrbē Romā.

Aquæ Puteolanæ.

Aq. Borbō.

Aq. Orēses.

Acidę Rom.

aut per tegulas excolatæ sint metallicas, acrẽ quandã potuerint cõcipere qualitatẽ, ob quã æstuosæ, ac noxiæ stomacho, & intestinis, ab vniuersa Medicorũ schola dãnantur, non sine dysenteriæ aut inflãmationis alicuius viscerũ periculo his, qui eas sumpserint. Multo ergo magis damnandæ veniũt potibus sponte manãtes aquæ quæ manifestã ex natura alicuius mineræ misturã conceperint, quæ omnes siccãt, ac aliquã idcirco obtinent medicamentariã qualitatẽ. Porrò constat Alimenti, ac Medicamenti esse oppositã rationẽ, etiã in vsu aquarũ ipsarũ. Sane aquæ balnearũ, vt sunt omnes quoddã medicamẽti genus, operantur, tũ quantitate ipsa qua ebibitæ cõprimunt ad excretionem, tum qualitate, quam obtinent, abstersiua: quin natura ipsa cooperante detrusæ, interna quæcunq; trãseunt mẽbra expurgãt omni excremẽto. Contra verò accidit vbi aut in cibarijs, aut in potibus sumendæ veniũt: nã ob modicã quantitatẽ, neq; sollicitãt naturã ad excretiõnẽ, neq; grauãt, sed cũ alimento simul ad intima vsq; viscera distributæ, necessum est alterũ duorũ. Vel vt corrũpantur, & in malũ conuertantur humorẽ: quã ob causam vidimus quandoq; ad aquas potabiles balnearũ homines, indigestas, corruptasq; in bilem aquas, copiosissimam simul bilem, & vitã miserè euomisse. Quod omnes qui ad balnea versantur Medici attestari possunt: Vel certè necesse est, vt ebibitarũ eiusmodi aquarũ potio, aliquã relinquat in venis, ac in sanguine ipso, eius mineralis qualitatis impressionẽ: quo fit, vt nisi subitariã inferat noxã, eo offendat grauiùs, quo paulatim afficit, cõtaminetq; mala aliqua qualitate sanguinẽ, ac spiritus vitales, vnde ex insperato aliquo oritur humorũ ebullitio, aut viscerũ inflãmatio, aut vrinæ difficultas, aut lapis, aut dysẽteria, aut eius generis aliquod vitiũ perniciosum. Quo planè sensu, de assumptis scilicet in cibarijs aquis, quæ aliqua mistione infectæ sint, intelligenda est ea Hippocratis cẽsura in libro de Aëre, aquis & locis, Calidæ aquæ (dicit ipse) aut vbi ferrũ nascitur, aut æs, aut argentũ, aut aurũ, aut sulphur, aut bitumen, aut alumen, aut nitrũ, omnes duræ, & æstuosæ, quæ & difficulter minguntur, & ad alui egestionẽ sunt cõtrariæ. Intelligas si in cibis sumũtur, & potibus, non iure balnei. Sicuti & quod subdit, In salsis similiter decipiuntur homines, in eo quod per aluũ secedere, eamq; soluere putãtur: sunt enim crudæ, & coqui nõ possunt, ad egestionẽ contrariæ, ac adstringẽtes potiùs, quã eliquãtes. Manifestũ est ergo quã planè aberrẽt ij, qui in cibarijs id genus admistas bibunt aquas, easq; meritò ab omni victus ratione ablegamus, atq; interdicimus. Hæc ille. At verò Iac. Theod. in suo thesaur. aquatico scribit l. I. c. 2. vinosos esse fõtes in Lãgẽschwalbach in valle Müntzbach & aliũ fõtẽ Lindẽbronnẽ: eius autẽ in Müntzbach mineralia dicit esse copiosũ ferrũ, vitriolũ misy siue bergschwebel aut gelbẽ atramẽt, succinũ, sal gẽmeũ siue Cristallin saltz, caphurã fossilẽ & parũ sulphuris: Incolas nihilominꝰ vti ꝑ quotidiano potu asserit, & vt plurimũ sanos esse, robustos, nõ nimiũ pingues, boni coloris, sanos senescere, si ꝑegrinãdo incidãt in morbos facilè restitui, nõ multa coaceruare excremẽta, immunes à morbis capitis, defluxionibus, à morbis vẽtriculi, vteri, genitaliũ partiũ, renũ, vesicæ, hepatis, splenis, febrib. ictero, hydrope, articularib. mor-

Quomodo operentur aquæ medicatæ.

Aq. in bilem conuersæ mortiferæ.

Hippocr. de aq. sentẽtia.

bis, elephantiasi, leprâ, maligna scabie, epilepsiâ, calculo & lumborum doloribus. Ego sanè fontibus pluribus acidis adfui, Griesbachianis, Schauwenburgensibus & S. Petri, Ribelsauwensibus, Antegastensibus, Obernauwensibus, Göppingensibus, Yebenhausensibus, Hatheuensibus & alijs aliquot ad Nicarum vbi multi bibunt vulgò salubriter inter cibos sine vllo nocumento, quod audiuerim, imò celebrant eorum potum: Principes etiam bibunt: Ipse etiam per 10. septimanas salubriter potu quotidiano bibi acidos fontes potissimùm Yebēhausenses hoc anno qui mihi restituerunt appetitum afflicto insigni inappetentiâ cibi & potus. Ante aliquot annos cum meo Illust. Principe Griesbachianas per mensem integrum nullo alio vsi potu, inque ijsdem lauimus. Quo fit vt nihil mihi videatur periculi imò iuuare posse si mediocriter cum cibis bibantur aquæ medicatæ, quæ constet non malignis & insalubris mineris, & potissimum quibus earum insunt tenuissimæ partes & spiritus (quales sunt in ijs quas modò cōmemorauimus) qui facilè exhalant vt nulla remaneant vestigia aciditatis, nec vinosi quidquam, ac similes redduntur vulgaribus non infectis nisi diligenter fuerint obturatæ & loco frigido conseruatæ: Nec video cur reijciendæ eiusmodi aquæ, quia medicatæ, nisi velimus omnes medicatos cibos etiam reijcere: Nihil in illis quod putredinē generare poßit deprehendo, nec etiam ex se facilè corrumpuntur. Concesserim fortè aliquos bibentes aquas medicatas etiam acidas copiosissimam bilem & vitam miserè euomuisse: verùm illud valde dubium an hoc ascribendum aquis medicatis veniat, quas inter cibos biberint. Quid si ante insigniter cacochymici coaceruata bile à praua victus ratione, seu etiam viscerum intemperie, nec benè priùs repurgati? Nisi fortè fuerint aquæ medicatæ calidioribꝰ mineris multum permixtæ, vel malignis: de acidis minùs calidis & quibusdam planè frigidis an id sentiendum, acutioribus dijudicandum relinquo. Si qua ex nostris acidis cōtaminarit mala aliqua qualitate sanguinem ac spiritus vitales, vnde oborta sit humorum ebullitio, aut viscerum inflammatio, aut vrinæ difficultas, aut lapis, aut dysenteria, aut eius generis aliquod symptoma perniciosum, id, meo iudicio, nimiæ quantitati assumptæ nec tamen excretæ esset tribuendum: si alia aliqua mineralis id efficeret, iudicarem id euenire, non quia mineralis, aut quia moderatè sumpta esset cum cibis pro potu: sed quia malignitatem in se haberet, aut nimium esset medicamentosa pro potu quotidiano. Nec sanè in Hippocr. lib. de aëre & aquis inuenio interdici potum medicatarum aquarum inter cibos. In genere quidem improbat aquas calidas minerales quæ per violentiam caloris nascuntur: non tamen ita spernit, vt inter cibos vel alio modo, vsum earum tollat: Ait enim: Quorum verò molles ventres & humidi ac pituitosi sunt, his durissimæ ac subsalsæ aquæ conferunt. Sic enim maximè resiccari poterunt. Cur non liceat nobis, in personis quibus conuenit, bibendas præscribere inter cibos aquas medicatas, prout vtimur sale, sinapi, aceto, pipere, zinzibere, & similibus vt citrijs, capparibus & alijs medicamentosis? Addiderim præterea nec præter rationem, meo iudicio, potum acidorum fontium nostrorum salubriorem in multis etiam

Acidi fōtes varij salubriter inter cibos bibuntur.

Acidæ Yebenhausenses.

Hippoc. nō interdictus potus aquarum medicatarum cū cibo.

ſanis (de perfectè ſanis non loquor, qui rari, plærique homines ſunt neutri) & morbidis quàm ipſius ſimplicis aquæ, vel etiam vini. Experientia enim conſtat multos non poſſe ferre potum frigidæ, qui tamen huius ferunt etiam copioſè aſſumptæ ieiuno ventriculo, id quod mihi ipſimet euenit. Spiritus ſubtiles mineralium gratam aciditatem præbentes corrigunt nimiam humiditatem & frigiditatem aquæ ſimplicis, ac robur addunt viſceribus laxioribus & imbecillioribus (nolo hæc inaudiri de ijs qui ſe ingurgitant) Quin imò docti & celebres medici ad leuandam ſitim miſcent aquæ communi tantillum ſpiritus, vt vocant, vel olei feruidiſſimi & adurentis vitrioli: Id quod vidi facientem clariſſimum meũ Præceptorem Geſnerum cum ſiticuloſior eſſet: Id etiam præſcribebat inſignis Medicus & Philoſophus memoriâ dignus Dominus Zwingerus, naturalẽ acidularum mixtionem ementientes, fortaſſis Galeni imitatione aceti parum aquæ affundentis: quæ miſcella minùs tamen grato naturæ humanæ eſt ſapore quàm temperamentum mirabile à Deo acidulis, vino pauperum inditum. Adhæc dixerim ſubtiles ſpiritus aciditatem noſtris acidulis imprimentes facere vt minùs diu hæreant in hypochondrijs, & citiùs communi aquâ cum cibis concoqui & diſtribui. Quid dicam de ijs qui ob calidius hepar vel etiam calidiorem ventriculum vel imbecillius cerebrum vinum ferre non poſſunt? An non his magis ex vſu fuerint acidulæ (atteſtante etiam experientia) noſtræ, ſi ventriculus facilè ferat, vino fumido & vaporoſo. Illuſt. Mater Illuſt. mei Principis, quam honoris gratiâ nomino, quæ nunc in Haſsia moratur, ſalubriter à plurimis annis nullo alio potu vtitur quàm acidularum vicinarum. A vino ſanè citiùs poteſt excitari humorum ebullitio vel viſcerum inflammatio quàm à noſtris acidulis. Hæc ſcripſi vt conſtet quibus rationibus motus, non ſolùm permittam potum inter cibos acidularum noſtrarum, ſed ipſe etiam non verear paſsim in vſu balnei fontis admirabilis eas præſcribere: Quam meam opinionem conſuetudinemque (vti omnes alias) paratus ſum mutare ſi veris rationibus experientiâ comprobatis demonſtretur melior. Alijs quidem medicis peritis liberum eſt de ſuis fontibus, mihi nec expertis nec notis (de quibus non loquor) ſuas obſeruationes ſcribere: mihi de notis idem ius eſto. Illud obiter ſubiunxero, aquas Plumarias refrigeratas deſtitui ſapore & odore minerali claras & puras eſſe, ſimileſque videri vulgaribus ſimplicibus, vino denique miſceri cum cibis, nullo quod audiuerim aut viderim, nocumento. Idem vidi factitantes pauperes ægros plurimos, nec nõ quoſdam diuites in Balneo admirabili ſua ſponte me nec imperante: nulli tamen in noxam vel leuiſsimam, multò minùs perniciem obſeruaui ceſsiſſe, vt luculenter apparet ex hiſtoriarum quas ſuperiore libro commemorauimus ſylua. Cui opinioni de quibuſdam aquis medicatis ſalubriter bibendis cum cibis, aſtipulantur ſequentia Baccij ſcribentis lib. 6 cap. 2. de ferratis aquis. Ruſellæ vetuſta fuit in maritimis Senarum ciuitas, hodie paruus vicus, vbi balneum, cuius mentionem inuenimus apud Annium in Commentarijs Antonini Cæſaris. Eſt autem aqua clariſſima ſuper cæteras aquas, nec valdè calida: quin vbi refrixerit ſuauis

Spiritus vitrioli.

Aquæ Plumariæ.

Fons admirabilis.

Ruſellæ ciuitas & balneum.

Rusellana aqua vinũ diluitur vtiliter.

adeo gustanti apparet, vt vix eam mineralem agnoscas, ac iucundè admodum cum vino diluta bibitur, cum manifesto hepatis, ventriculique iuuamento. Minera (vt pluribus experimentis comperimus) ferrea pluri ex parte est, cũ quinta aluminis parte, ac sulphuris: Vnde tantisper incalescit, fomite & momento argenti. In balneis mediocriter digerit, atque exiccat, scabiem, atque id genus cutis vitia delet. Crurum manantia vlcera persanat. Consueti autem sunt ex tenui plebecula aliqui, eius aquæ molli tepore allecti ea balnea ingredi, ac diutißimè quindecim etiam dierum spacio in eis permanere, ac mirum est vt extenuati alioqui, ac ad ossa etiam eneruati, pingues ac robusti exeant. Vt sciant qui legunt, lentè hæc balnea, ac inoffensè operari, tota æstate, atque etiam sub Syrij feruore vtilia. Hæc Baccius. Et certè quanquam nouum videatur, neuum tamen non est, ad cibos medicatas aquas adhibere: Siquidem Tryphon Gortyniates, Galeno teste lib. 5. de comp. med. secund loc. cap. 2. spleneticis balneo egreßis salsamentum citra panem exhibet, & vinum mari mixtum, sequentique die eadem offert. Potus medicatarum in balneo & cum cibis reuocat in memoriam nos vidisse plures vtentes etiam cucurbitulis dum balnearent tum in thermis Plumarijs tum alijs: Quibus suffragatur Andernacus: In ditione Senarum sunt aquæ medicatæ à Cometis vocatæ dulcis aquæ similes, in ijs cucurbitulas applicare solent. Ego sanè non improbo earum vsum, si cum consilio medicorum peritorum admoueantur potißimùm scapulis & humeris in affectibus capitis & faciei: coxarijs verò femori, natibus & circa inguina. Baccius vtitur in scabie corniculis cum scarificatione, vt videre est lib. 3. & copiosiùs alibi dicemus.

Rusellanæ aq. mixtura.

Rusellanæ aq. vires.

Cucurbitulæ cũ scarificatione.

Aquæ à Cometis.

Aquas aluum potu soluere, tum alias tum admirabilis fontis Bollensis: qua ratione purgent: & quædam alia notatu digna.

CAP. VII.

De lauatione, omnique quæ ei præmitti debet, præparatione, tam per purgantia, quàm per alia instrumenta medica, totoque adeò eius vsu, quantum quidem instituti nostri ratio postulat, sufficienter exposuimus. Iam de aquarum potu acturis, inquirendum videtur in causas, propter quas potißimùm bibuntur: in qua quidem re, ne mihi multum sit laborandum facit & scriptorum & ægrotantium consensus, calculum simul adijciente experientiâ. Solui enim per eas aluum fatentur laborantes: idem scripto testantur omnium ætatum Medici, qui in hac artis parte operam posuerunt aliquam. Habet enim Galenus lib. 4. de sanit. tuenda cap. 4. In laßitudine considerandum an exercitatione, purgatione per vomitum aluumuè, gestationibus aut vsu aquarum sponte nascentium soliti superuacua expellere id intermiserint. Fallop. de thermis cap. 27. de balneis Pistoriensibus: Vnum il Bagnuolo vulgò, alterum il Tettucio: Primum habet paucum sal, alterum magis copiosum in vsu potißimum ad potum pro soluendo vẽtre, quod facit validißimè, etiamsi non exhibeatur in maiori quantitate quàm duorum triumuè cyathorum. Andernacus, aquæ medicatæ in

Balnea Pistoriensia.

oppido Losingen, constant sale nitro & modico alumine: non diu nimis calefieri igne nec longiùs deferri debent. Potæ aluum ducunt: vteri fluorem album, & strangulatum tollunt, fœcunditatem pariunt. Item: aquæ Borlæ in ditione Senarum nitro infectæ, sed adstringentium expertes eoque aluum probè subducunt potæ. Item: Aquæ Pulicani in Italia admodum feruentes, eodem die mutãt colorem in aureum & argenteum. Exustos humores purgant, iecori vtiles. Item: Aquæ Paganelli in Italia nitro, alumine, & modico ære infectæ potæ ventriculi affectibus vnicè salubres, purgant, confirmant, appetentiam excitant. Iac. Theod. Tabern. asserit se acidularum Langenschwalbachcensium potu repurgatum. Pantaleon cap. 18. obnoxijs colico dolori manè exhibet poculum aquæ thermarum Tigurinarum, dicens aluum mouere. Baccius lib. 4. cap. 10. Aqua balnei Corneliani Aquisgrani calida quæ sulphure, alumine, sale ac bitumine participat, pota aluum, renumque calculos ac arenulas pellit. Item: Aqua balnei Porcetani Aquisgrani, calidæ admodum qualitatis vt & obsonia percoquat Ruremondano teste, nullo aut sapore aut odore ingrata & minus sulphurea, cum multo sale ac multo alumine, in alueis lapidem facit. Soluit hæc aqua ventrem si largiùs bibatur, sudores excitat ob substantiæ tenuitatem, tam sanis quam ægris in quaque ætate ac sexu perutilis. Hæc ille. Si aqua calidissima actu lapidem faciens tam salubris, cur non & nostri fontis admirabilis aqua erit salubris? Reliquæ vires aquæ Porcetani balnei adscribentur capite de hydrope. Aquæ Montis falconis in Carnis eidem Baccio tepidæ, odor ac sapor sulphureus salsusque: nec mirum influentibus in eam ex occulto fluctibus, littore longè omnium latis hic cuniculis dehiscente. Proinde notum est quod prodidit Plinius de refluxu horum fontium. Nam intumescit in his aqua æstuanti mari, moxque residet illo quiescente. Hanc, qui nouiter eam sunt experti, ebibitam infernè purgare asseuerant: quod causæ non dissentit, pluri ea sale, ac sulphure participante inter alias misturas. Exsiccat in balneis, ac moderatè calfacit, digerit, ac abstergit, ex quibus multa postea tum ex tertijs, tum ex quartis facultatibus, operatur. Sunt in vsu tota æstate. Itẽ Balnea S. Martini sub Como inter montes, qui vulgò Braslia, à Strabone autẽ ac Plinio iuga Rhetia nuncupantur. De minera, sunt hi mõtes metallis ditissimi, auri, argẽti, æris. Gignunt Crystallũ gemmarũ instar splendidissimam, magnis massis sexangularibus: nec non Amethystorũ innumerorum sobolem, quos granatinos à similitudine appellant lapillos. Nec caret hic tellus intimo suo fomite caloris. Quare harum aquarum natura mista est, nec sine eius fomitis vestigio: nam ad tactum blandissimè calent, & quæ acrimoniæ, ac salsuginis quidpiã gustui referunt, multam nitri, ac ferri misturã ostendũt, quod & ex sublimationis experimẽto, & ex adiacentiũ recremẽtorũ qualitate confirmatur. Odore suaues, nec vllatenus ingratæ: vnde non solũ natu grãdiores, ac natura validos, verumetiã tenellos pueros æquè, ac mulieres, & senes leuissime iuuãt, vel certe (quod plurimi faciẽdũ videtur) innocẽter attigũt. Sumũtur in omnẽ vsũ, nõ aliter atq; Porretanæ aquæ, imprimis tamẽ vsu balnei electissimæ. Virtutũ vero

Balu. in Losingen.
Aq. Borlæ.
Aq. Pulicani.
Aq. Pagan.
Aq. Langeschvvalb.
Aq. Tigur.
Baln. Cornelianum.
Baln. Porcetanum.
Aq. Montis falconis.
Balnea S. Martin.

admirandarum perhibentur, vt nulla plane sit à capite ad pedes affectio, quam non visæ sunt vel sanasse, vel admodum iuuisse. In potibus quidem, quanquam modicè purgatoriæ sint ex mistura, stomachum tamen, & reliqua alia nutritionis membra omni exuunt intemperie, frigida præsertim, atque humida. Ad ducciam vero faciunt ad catarrhi omnigena vitia discutientium aliarum aquarum more, capitis, neruorum, iuncturarum. Imo si in particulam quampiam, aut imbecillam aut laxam, aut tumidam in aspersionibus sumantur, roborant, ac discutiunt. Luxata firmant. Contractiones & tendinum, & chordarum in artubus, cœno ipsarum illutato, eoque ad solem (vt moris est) resiccato, & subinde abluto in balneis, in pristinam habitudinem restituunt. Et denique non hominibus solum verùm bestijs quoque, & domesticis iumentis auxiliares reperiuntur.

Caldanæ aquæ in Corsica.

Item Caldanæ aquæ in Corsica sunt mediocriter calidæ & in vsu frequenti tam balnei quàm potuum ad multas infirmitates vtiliss. Per aluum enim soluunt, vi sane purgatoria perexigua, ac vermes interficiunt. Ducunt & per vrinas. Item, est quædam potabilis aqua sub Meldula Æmiliæ opido, quam quod nocte sancti Laurentij singulis annis oriri dicatur, eam sibi nomenclaturam comparasse prodidit Menghus Fauentinus, qui parum ante hanc ætatem super aliqua Italiæ balnea breues edidit censuras. Ad vsum potionum medicatarum hanc vtitem asserit, per 15. dies. Nam ebibitam mox se subducere, laxare ventrem ac ciere vrinas. Item quatuor millia passuum sub Fauentia, quandam eiusmodi aquam commemorat, Sancti Christophori nomine, ad cuius festum 25. Iulij frequentari assolet, &, vt mos est indigenis, calefacere eas ac bibere pro solutionibus vētris. Est enim frigida, gustui salsa, & inodora. Stomachum mundare, obstructa aperire, calculos frangere, ventositati & colicis opitulari traditur. Rulandus: Aluum laxant aquæ nitrosæ salsæ, Lencenses potæ. Item balneum calidum dulcis aquæ. Bilem purgant acidulæ in Mendich & Pontterborn: bilem vtramque euacuant aquæ Cellenses: biliosos morbos iuuant acidulæ Göppingenses, Auwenses, Vberkingenses, Fideris, Cellenses. Item ventrem laxant & purgant acidulæ Kißing Heilborn, Sultzbrun. Item purgant ventrem & corpus per aluum & vrinam Antegast Conderthal, Niderlaustein, Heilborn & salsulæ aquæ. Dortomannus, Aquæ Bellilucanæ actu simul & potentia calidæ & salsæ: quarum pabulum potißimum bitumini in venis & extra contento tribuendum: argumento lapides, quorum pingue oleosum & lentum, humidum bituminosum scilicet, quòd extra venas solidiores, gagatem ampelitum feßilem referentes lapides eruti, quibus etiam succino quid simile sæpe adnatum accretumque reperitur, & ipsum bituminis genus genuinum existens. Sulphur hic nusquam vestigando repertum, nitrum & sal habent. Aquæ hæ purgant flatus, serum, pituitam & melancholicum succum. Ex prædictis apparet testibus omni exceptione maioribus vim purgatricem aquis naturalibus nonnullis inesse. In quarum etiam classem admirabiles Bollenses nostras vt accenseam, faciunt innumera

Aq. S. Laur. in AEmilia.

Aq. S. Christoph. sub Fauentiæ.

Thermæ catharticæ.

Aq. Bellilucanæ.

mera experimenta historicè nuper mihi proposita. Qua autem methodo, vt id præstent exhibendæ sint sanitatis conseruandæ studiosis, postea dicemus. Priusquam tamen hoc caput finiamus placet subijcere obseruationes quasdam Baccij lib. 2. cap. 11. Planè videtur aquas medicatas potulentas esse purgatorias. Nam educunt causam morbi: vt aquæ ebibitæ quarundam balnearum, quæ vacuando serositatem humorum, medentur hydropi, & quæ sanant similiter icteritiam.

Aq. medicatæ educunt causam morbi.

Item authoritate Rhazæ, qui dixit æneas balneas naturales purgare tanquam medicinas. Et demùm, quia tam balnea naturalia quàm pharmaca exagitant, purgantque excrementa variè. His tamen non obstantibus, verè equidem purgatorias vix vllas existimo medicatas aquas, sed abstersorias potiùs dicendas esse, ac lato duntaxat vocabulo intelligendum, cum interim vel purgatorias eas, vel soluere, vel deijcere vsu euenit dici.

Non tamen sunt verè purgatoriæ, sed abstersoriæ.

Purgatorij enim medicamenti vocabulum, quod καθαρτικὸν est Græcis, solis videtur conuenire pharmacis: quæ Galeno teste v. simpl. & in libro de his quos purgare opor. qualitatis familiaritate proprium sibi attrahunt humorem, vt magnes ferrum, & rhabarbarum choleram.

τ̃ καθαρτικ͂ propria acceptio.

Atque id genus omnia calida esse aliquo insigni excessu. At aquas medicatas non ita agere palàm est: quandoquidem pleræque (vt diximus) frigidæ sint, ac siccæ substantiæ cum aliqua tamen tenuium partium portione: & quæ quantitate sua comprimente non minùs operantur quàm qualitate. Nec verè lubricant, cum nullæ sint pingues aquæ, quæ non etiam siccâ aliqua præualeant qualitate, vt bituminis vel sulphuris.

Aq. medicatæ non lubricant.

Minimè item leniunt: quæ dulcia esse natura conuenit, frigida, humida, mollia, non sicca.

Non leniũt.

Abluere ergo rectius dicemus medicatas aquas: Nimirum quâ aqua sunt, & planè balneum corporis intrinsecum.

Sed abluũt.

Et abstergere, qualitate aliqua misturæ modicè nitrosæ (vt vult Galenus) vel amara, vel etiam dulci, ac tenuium partium substantia. Et tales diximus nos, ad hunc vsum aquas idoneas, talesque esse eas experimur.

Et abstergũt

Ad argumenta proposita, medentur ex accidenti: accidit enim in quibusdam morbis, vt causæ sint præuiæ, itaque eis balnea medeantur. Vel cum abstergunt, euacuantq; cruditates à ventriculo & flatus, viscositates à renibus ac vesica, arenulas, lapillos, obstructionem forte quæ fecerat ictericiam: Vel per sequelam partis ad partem, vt si quandoque promoueant aquas hydropi, quod tamen rarius est.

Respõdetur ad obiecta.

Ad. 1.

Alioqui operantur violenter, quod intellexit Rhazes: Quod non est electiuè operari, sed promiscuè, & quæcunque fortè fortuna contigerint. Qua exagitatione nullum est accidens, aut periculum in balneis neque maius neque deterius.

Ad. 2. & 3.

Post hæc non minus vtile est scire, quâ verè ebibitæ aquæ transeant, an ex hepate penetrent in venas, & exinde in renes. Ex modo quidem purgationis, ac breui simul interuallo, quo ebibitæ purgantur, non tam videntur penetrare, quam sui copia comprimere, vt diximus, ac deijcere.

An aq. ebibitæ penetrẽt, an verò cõprimant?

Ex altera tamen parte, penetrare eas satis indicant exeuntia ipsa, tenniori saltem, sui parte si non totas penetrare. Nam ebibita aqua, primo crassa alimenti excremẽta ex amplis vijs deijciuntur, simulq; vrinæ: sanguinis serositates. Postea dum aquæ suam moliuntur operationem, deter-

Penetrant.

1. Arg.

guntque ex dictis vijs, quæ inhæserant, superflua, aquæ claræ, & puræ minguntur. Exhausta iam ebibita aquæ quantitas, vrinæ tinctæ redeunt, & croceæ,
2. Arg. quæ scilicet genuina sunt venarum, & sanguinis recrementa. Præterea vide-
3. Arg. mus, quòd permultis euacuant per sudorem. Et quos accidit post aquas ebibitas aliquam incurrere offensam, ij nimirum offenduntur retentis aliquibus earum vestigijs, vel in renibus, vel in hepate, vel in venis, vel in toto corporis ambitu, vt
4. Arg. multiplici nobis experimento compertum est. Huic sententiæ quod vsquequaque ebibitæ aquæ penetrent, facit illud Plinij testimonium (quãquam vix mihi credibile sit) visos quosdam bibendo turgidos in tantum, vt annuli integerentur cute. Vltimò videndum est, quænam ratio diuersitatis sit, vt dum ebibitæ aquæ
Cur aq. medicatæ per renes & hepar excolatæ non relinquant in iis sedimẽta ex hepate, & per renes excolantur, non æquè tamen omnibus relinquant sedimenta aliqua. Nam hoc nomine damnatæ sunt in vniuersum aquæ, tum limosæ, tum medicatæ, & acidæ, quæ à nonnullis hodie Romæ sumuntur in alimẽtis, quod relictis sedimentis, vel arenulas gignant, vel lapidem, vel id genus affectionem aliquam, sanè quoniam eiusdem rei longè alia ratio est, an medicamenti vice
Resp. vsurpetur, an alimenti. In vniuersum quidem, ebibitas in balneis nulla relinquere sedimenta, consonum rationi fit Natura enim non facit saltum, teste Phi-
NB losopho: sed procedit in suis operibus digerẽdo, hoc est sequestrando, ac separando vtile ab inutili, III. de Gener. animal. cap. II adeoque crassæ, & terrestres partes cum aqua bibitæ, non penetrant meseraicas: sed à stomacho ad intestina sequestrantur ad aluum, cuius vim excretricem ipsæ simul extimulant, vnde ferme raras id genus inuenies aquas, quæ non primo per aluum educant, virtute, scilicet ac stimulo crassiorum illarum partium, & deinde per vrinas: subtiliores verò trahuntur à meseraicis venis ad hepar, ac vapore saltem ipso penetrant ad venas vsque, & exinde refluunt ad renes: vbi si renes sint synceri, ac meatibus liberi, & non oppleti, transeunt & ipsæ: imò sua vi abstersoria verrunt omnem secum ichorem, dilatantque vias, ad arenulas vsque emundandas. Sin renes op-
Per accidẽs gignunt aq. arenulas in renibus & vesica. pleti, nec antè (vt debuerunt) præparati multis scateant crassis ac viscidis excrementis, hæc ipsa in quã viscida excrementa fiunt omnium arenularũ antecedentes caussæ, ac propria calculi materia, authoritate vniuersæ scholæ medicorũ, & non sedimẽta terrea vllius ebibitæ aquæ: quæ nimirũ viscida excrementa cum inepta sit virtus balnei dissoluere, ac extergere: tenacius cũ sedimẽto aquæ adglutinata, perniciosas illic gignũt obstructiones, phlegmata, callos in vesica, arenulas, calculos. Quod periculũ vidi frequẽs in obesis corporibus, vel quæ non adeo ad mensurã ebibitarũ reddebãt aquas: seu his somno consopitis, seu aquarũ eius anni insalubritate, seu propria mineræ imbecillitate, seu quopiam alio sumentis errore. Ad
Obseruãda ne ex aquarũ potu obstructiones arenulæue gignantur. quã cautelã tria repeto, ac moneo seruanda esse præcepta: Primũ, vt diligens fiat eius electio balnei, quod & authore, & experientiã comprobatũ sit, & tali affectui, & tali naturæ esse idoneũ. Alterum, vt studeant qui bibũt aquas, vt integra fiat ebibitarũ excretio. Et tertium, vt nullũ interim cõmittant errorem: Semper huius experientiæ memores, raros ob culpam balnei periclitari solere in balneis;

plurimos ob errorē & culpā propriam, quæ falso postea ipsi balneo, vel authori, vel medico vitio vertitur. Hæc Baccius. An aquæ quædā medicatæ nullā habeāt purgatoriam vim inditam à proprietate quadam occulta, & verè cathartica, ac tantum ablutione, abstersione vel copia & pondere euacuent, asserere non ausim: multas quidem euacuare abluendo, abstergendo & grauando facilè crediderim. Aquas autem medicatas nullas purgare qualitatis familiaritate proprium sibi attrahendo humorem, quia pleræq; sint frigidæ ac siccæ substantiæ cum aliqua tenuium partium portione, vereor vt satis firmiter hæc ratio possit subsistere: quum plerunque aquæ medicatæ inficiantur metallicis, in quibus facultas illa potissimum ad se trahendi elucet vt apparet in magnete & succino vtroq;. Quod si tanta esset vis mineralium vt aquas reddant siccas & tenuium partium, cur non etiam calidas, cum ipsa calida esse in confesso sit apud omnes? Præterea illud ineuitabili demonstratione erat priùs concludendum proprietatem occultā purgandi pendere à qualitate manifesta caloris in aliquo insigni excessu: quæ tamen doctis Philosophis & medicis propono pensitanda. Alterum quod hîc desidero, eiusmodi est. Si ea existit sagacis naturæ prouidentia vt crassæ & terrestres partes cum aqua ebibitæ non penetrent meseraicas, sed à stomacho ad intestina sequestrentur per aluum, cuius vim excretricem ipsæ simul extimulant: quæ ratio est vt potæ cum alimentis id non agant, sed arenulas gignant vel lapidem? An natura quæ separat copron & terrestres partes ciborum, non potest idem facere admixta aqua medicata? An pars aliqua succorum terræ acrium magis terrestris remanens cum fœcibus non idem poterit facere? Non video quid obstet. Solet enim natura attrahere quod sibi familiare. Iam vero cum eiusmodi sint duntaxat alimenta, verisimile euadit medicamenta & medicamentosa, (quorum proprium est vincere, non vinci) non trahi, hoc enim vinci est, sed cum alimentorum excrementis saltem crassiorem eorum partem in intestinis relinqui, eoque etiam faciliùs, quod vbi cum alimentis assumuntur, non cogit alimenti defectus naturam vt ad aliena se conuertat trahenda. Quod si quis miretur, cur cibi admistæ aquæ medicatæ omnes partes, non etiam cum cibis à natura trahantur? miretur idem segregatricis facultatis vim: miretur idem supra omnem admirationem mirabilem totius corporis œconomiam.

Exercitatio in opin. Bacchii.

Aq. medicatas verisimile est ratione metallicorum calidas esse plærasque.

An omni ætati conueniat vsus aquarum medicatarum.

Cap. VIII.

QVemadmodum ex Medicorum placitis, non omni ætati imperatur purgatio: ita profectò nec illa quæ aquarū medicatarū ope perficitur. Quare rectè & prudenter mihi facere videtur, qui, quibus minùs competunt, interdicūt: neq; empiricorū more, omnes sine discrimine ad thermas ablegāt. Pueris citra annum 12. nisi quid vrgeat, catharticū non propinamus: qua de causa nec iis aquas purgatrices obtruderem temerè. Est tamē vbi & in hac ætate purgatio

Pueris an conueniant aquæ medicatæ.

Senibus an conueniat.

nem licet cum deliberatione moliri: id quod alijs remedijs alij: Fallopius etiam aquarum potu ad cyathum vnum aut alterum in bimulis & trimulis, grassante Pisis dysenteria pestifera fœliciter præstitit. Senilem quoq; ætatem viribus effœtam ab aquarum potu exclu serim. Affatim enim pro iure balneorum haustæ languidas caloris reliquias restinguunt, mortemque præcipitant: infra si subsistant, cum non penetrent, aut certè difficulter, distento ventre retentæ viscera refrigerant aliaue qualitate labefactant. Quæ si calidæ sint, nec mediæ ætati tutæ, præsente febre, existunt, nisi fortè ex eo genere sit, quæ ad vlcus aliumuè affectum, ad quem eiusmodi aqua idonea est, consequatur. Sic enim primario affectu sublato, non magno negotio secundarius tolletur. Sed & aquam bibituro illud ex Fallopio obseruandum, vt vias habeat latas, & sit de ijs qui possunt aquam acceptam reddere. Si enim venæ essent angustißimæ, aqua non pertransiret, & sic valdè obesset, quod ego, inquit, in meipso sum expertus. Ter enim bibi Aquarianas aquas & nihil vnquam ipsarũ per lotium aut per secessum excreui: sed post duos aut tres dies, tã copiosæ per sudorẽ exierũt vt scutellã ferè potuissent collegi. Gal. 1. de sanit. tuenda: Infantibus haudquaquam salubria balnea, quæ vim aliquam præ se ferunt mineralem. Omnia enim talia manifestè siccant. Nec minùs à frigidis abstinendum, quæ eorum prohibent augmentationem. Paulò post: difficilimè omniũ senes balneum ferunt, ob humorum paucitatem & multam spirituum resolutionem: Habenda tamen habitudinis ratio est in singulis ætatibus, Galeno teste, quando sint ex pueris senibusque robustis, quos per balnea, etiam in potu rectè curamus.

Bibentibus aquas medicatas vias oportet esse latas.

Aquarianæ aquæ.

Balnea quibus nõ conueniant.

Quomodo instituendus potus aquarum medicatarum tum aliarum, tum Mirabilis fontis: de quantitate sumenda, & tempore.

CAP. IX.

AEger, inquit Andernacus, purgatus defatigatusque vel ex itinere vel ex medicamento, die vno & altero aut etiam pluribus se recolliget, & tandem aquæ istius medicatæ potionem assumet. Verùm diligenter curabit antequam illa vtatur, vt cibum pridie assumptum concoxerit tum in ventriculo, tum in iecore: Quod cognoscet si nulla tensio in præcordijs nec grauitas sentiatur. Si autem æger nihil acidum nihil nidorulentum aut cibi qualitatem & grauiter olens quippiam eructet, sed aluum quotidie pro assumptorum ratione deijciat, quæ si natura quotidie aut saltem altero die non descendat, tertio die solicitari debet. Quinetiam si vrina pro consuetudine tincta reddatur: si sputa & pituita è pectore excreata sint, ne in corpore diutius retenta ad imbecilliores eius partes deferantur, potio aquæ meliùs proficiet. Corpore iam hisce omnibus recrementis libero, æger non labore, non inediâ debilitatus, nec curis animi affectus, sed alacris & quietus aquam istam bibere incipiet, abstinebitque interea, dum bibit, à venere. Bibet autem manè post solis exortum, vbi sponte experrectus est,

Signa peractæ cõcoctionis.

Balneando abstinendũ à venere.

& cœnam frugalem concoxerit, tam calidam quàm ferre poteſt, ex ipſa ſcaturigine ſumptam. Imbecilles autem in lecto aut ſedili ex fonte ipſa allatam bibent. Sin autem non ſatis calida per ſe fuerit vitreo vaſe condita ad ignem calefiet ea menſurâ quæ ventriculo grauis non ſit. Qui volet bibere aquam, inquit Fallopius, id faciat non continuata ſerie, ſed partiatur in quatuor vel quinque vices, vt exempli gratiâ, ſi viginti cyathi aquæ eſſent aſſumendi, quatuor pro ſingula vice bibet, hoc eſt quinque vicibus: ſi ſexdecim, quatuor vicibus: ſi duodecim, tribus vel quatuor vicibus, non debet bibere ingurgitando: inter cyathos cuiuſcunq; vicis deambulet parum, poſtea bibat cyathos alterius vicis aſſumptis videlicet duobus cyathis continuata ſerie, ambulabit ſaltem par quartam partem horæ moderatè, nec eouſque vt ſudet aut incaleſcat corpus, deinde bibat duos alios cyathos & ambulet, & ſic deinceps: Sufficit ſi ſpacio vnius horæ vel vnius cum dimidia aſſumatur quantitas aquæ quæ aſſumenda. Nam ſi citò & continuata ſerie, vt quidam imperant, in ventriculum ingurgitetur, pylorus obſtruetur & non egredietur aqua. Cùm totam biberit aquam, inambulet vſque ad horam prãdij: quæ erit cùm excreuerit circiter tantum aquæ quantum bibit, ſiue ſint duæ, tres, aut quatuor horæ: vel obſeruet quando vrina quam reddit, non erit amplius alba, & cum ad luteum mutationem videbit, poterit prandere. Si ſiſtatur aluus & nihil amplius per ſeceſſum, aut per vrinam aut per aliam viam aquæ egrediatur, licet media pars tantum excreta ſit, præteritis quatuor horis ab aſſumptione aquæ ſumat prandium, & non expectet donec reijciatur altera aquæ pars: quia vt plurimum nocte primum adueniente per aluum excernitur. Sunt qui interpolatis tantum diebus exhibent, altera ægrum in balneum immergunt, tertia die iterum exhibent, ſed non placet. Alij mane exhibent aquam & veſperi infundunt corpus: ſed nec hoc mihi placet. Ego non infunderem corpus, quouſque abſoluta eſſet potatio, & exhiberem aquam non interpoſitis ſed continuatis diebus. A pauca quantitate incipiendus potus, vt legimus apud Aëtium feciſſe Archigenem. Incipiendus igitur erit à tribus vel quatuor vel quinque, ſed non pluribus libris, & eò vſque augendus, donec quantitas fuerit reduplicata, vt ſi, exempli gratiâ, corpus eſſet imbecillum, prima vice exhibendæ tres libræ quæ erunt ſex cyathi, altera 7. tertia 8. quarta 9 quinta 10. ſexta 12 ſed non procedatur vlteriùs: Si corpus fuerit validius, exhibeantur prima vice octo, & quotidie augebitur, donec perueniatur ad ſexdecim, ſed nunquam excedatur numerus 20. cyathorum. Cùm ad ſummum peruentum fuerit, non inſiſtendum in illo numero, ſed retrocedendum ſenſim donec deueniatur ad minorem numerum, quo cœptus potus. Aqua nullo modo debet aſſumi frigida, ſed calida, ita vt excedat teporem: Si calida actu naturali calore non fuerit, calefiat in duplici vaſe. Hæc ille. Ne quis autem exiſtimet me non facere diſcrimen inter nationes, & earum mores diuerſos ac naturas aptas vel ineptas ad potum & balneum aquarum medicatarum, addam hîc quæ tradit Andernacus Germanus: cùm propter Germanos potiſſimum & eis vicinos conſcripta hæc noſtra ſit hiſtoria, quamuis vtilis etiã

Qua hora diei & quomodo bibendum.

Potus & baln. ſimul improbatur.

ita Claudin.

A pauca quantitate incipiẽdus potus.

Mensura bibendi ex Andernaco. alijs nationibus. Verba igitur Andernaci hæc sunt: Mensura aquæ medicatæ bi-
bendæ huic maior illi minor conuenit: hinc alij tres alij quatuor, alij quinque cya-
thos sustinere citra incommodum possunt. Quantãcunque autem vnusquisq; re-
quirit, eam omnem horâ dimidia aut certe integra assumet: deinde leuiter inam-
bulabit, sed extra aërem frigidum. Sunt qui tribus vicibus ac paulatim illam bi-
bendam esse dicant, prima libram, altera sextarium: id quod prudenter faciunt,
si aliam non antea assumant, quàm prior sit reddita. Vulgares tres sextarios
propinant, sed ita vt singulis potionibus interponant horam. Hîc autem ad-
uertendum est, quemadmodum paruas, ita copiosas nimis aquæ potiones ni-
hil proficere. Hæ enim ventriculum grauant, relaxant, & statim sine hu-
moribus educendis effluunt, vt etiam nullam vim corpori insinuent: illæ im-
becilliores sunt, quàm vt in corpus aliquid agere possint. Minimus itaque mo-
dus non multò infra librã, præsertim in adulta ætate subsistet: maximus sesqui-
sextariũ non excedet. Hæ mensuræ corporibus mediocribus, hoc est non nimium
exiguis & imbecillis, aut contra plus æquo amplis & valentioribus, bibaciori-
busque satis esse poterunt. In Italia tres sextarios ægris permittunt, imo qua-
tuor & dimidium cum triente, (vocant Bocalia) & vncias quatuor. Singula
illa constant sesquisextario. Germani etsi φιλοπόται sint, tamen aquam siue dul-
cem siue medicatam copiosam ferre nequeunt. Qua de causa medicus cuiusi-
cunque nationis & naturæ cognitionem rationemque habere debet. Hoc in-
terim negligendum non est, vbi locus longissimè à ventriculo dissidet, maiorem
copiam aquæ permitti solere, modo ille hanc sine molestia digerere possit. Vbi
iam aqua pota rursus aut semel aut per vices reddita fuerit omnis vel certè ma-
ior eius portio, siue per vrinam siue per aluum, (vrina autem tincta, quæ a-
quam subsequi solet, excretam illam esse plerunque, sed non semper indicat) ci-
Clyster. bum capere tempestiuum est. Si primis diebus illa inferiùs non descenderit cly-
stere educenda, & cibus longiùs differendus. Idem etiam faciendum est, si illa
per vrinam aut vomitum duntaxat reddita fuerit: nec cibus ante sumendus
est, quàm venter eâ liberatus fuerit. Nihil enim est deterius in medicatæ
istius aquæ vsu, quàm si pota retineatur, cóque, si id fiat post tertiam eius
potionem, vitanda est. A prandio sicut etiam post aquæ medicatæ potionem,
somno interdici debet. Sin autem caueri nequit, saltem duabus horis post ci-
Somnus. bum ineatur, non decumbendo, sed in sedili capite eleuato: quanquam præ-
stiterit vigilem esse, & tempus iucundis honestisque colloquijs terere, & si
aër non dissuadet, modicè deambulare vt cibus faciliùs ex stomacho descendat.
Cœna. Vesperi autem cœnandum non est, nisi æger valdè esuriat, & cibum in pran-
dio probè concoxerit. Tunc enim duorum ouorum lutea, albumine reiecto, as-
sumet, & modicum vini meraci superbibet. Sin oua abhorreat, micam panis
vino intinctam comedet, & coriandri Zaccaro conditi, quod satis est, sesquihorâ
post lecto se committet quiescetque. Ioh. Göbel. de thermis, scribens de potu ad
purgationem, suadet ijs qui sufficientem quantitatem bibere non possunt vno
haustu, vt post horam vnam sumant alium haustum. Ego meis ægris non præ-

scripserim eam vtendi rationem: eis potiùs consulo vt tantillum deambulent, paulò post iterum bibant. Si ventriculus sit nauseabundus, eò magis se cogant ad potum, deinde moueant vomitum, vel digito vel penna in oleo intincta: Sæpe hac ratione viscida pituita & bilis crassa quæ difficulter per intestina descendit, magna cum vtilitate eijcitur. Dum aquæ medicatæ bibuntur ad mouendam aluum & purgationem, non probo exhiberi tabellas Diamoschi dulcis aut Aromatici rosati: quas non improbo pro ratione personarum in morbis, vbi ad roborandas partes internas præscribuntur cum potu aquarum medicatarum. Porrò quod ad tempus generale attinet, grauis est illa Fallopij censura de thermis cap. 11. Sunt qui nullum tempus in exhibendis aquis medicatis obseruent: aliquando istos secutus exhibui & bibi etiam ipse hyeme, sed maximè lædunt. Ego præterquam quòd non excreui aquam illam, incidi in crurum conuulsionem, ita vt amiserim quasi omnem motum earum partium. Idipsum vidi accidisse cuidam nobili, cui hyemali tempore thermales aquas exhibui, & ei conuulsa sunt crura, vt ne extendere quidem posset pedes: & hoc etiam alijs accidisse vidi. Sed obseruaui aliquos quibus aquarum medicatarum potus hyberno tempore profuit. Hyeme præterita in hac vrbe exhibebam aquas mulieri, & cum in eadem domo habitaret altera mulier eius consobrina, videretque potum aquarum eo tempore illi prodesse, voluit & ipsa thermalem aquam tunc bibere, & post aliquot dies incidit in magnam conuulsionem, doloremque crurum, & imbecillitatem ventriculi talem, vt egereret excrementa viridi colore tincta. Cum itaque ad potum harum aquarum hyberno tempore soleant vt plurimum succedere conuulsiones, moneo vt non exhibeantur hyeme, & si sint exhibendæ corrigatur aër cubiculi & calidus reddatur, ac si esset æstiuus. Aqua quæ calida est exhibenda pro potu tempore quidem calido, sed non calidißimo. Tempora oportuna pro exhibendis aquis calidis, erunt principium autumni, principium æstatis, & vltima pars veris. Si ad refrigerandum & contemperandum totum corpus opus esset exhibere frigidam aquam, tempus oportunum esset constitutio anni calidißima. Errant illi qui vno & eodem tempore exhibent aquas calidißimas & frigidiß. Falsa est omnino opinio, dicens potum aquarum thermalium non esse tutum anno bisextili. Eadem ex eodem Ioannes Gœbelius. Potum aquarum medicatarum quamuis minus probẽ hyemali tempore, non tamen in totum reijciendum hyberno tempore existimarim, si confusis alijs aquis vires non sint imminutæ: Siquidem hyeme ventres ex Hippoc. calidiores meliùs concoquunt: id quod de potu qui per secessum vel vrinas vim suã exserat inaudiri volo, non de eo per quem sudores mouere consilium est. Periculum enim ne ambientis algidi frigore poros constipante & difflationẽ euacuationemq; propulsatorũ ad cutim humorum impediente, aliò viam capessentes aquæ dolores artuum pariant. Valeãt inquit Morellus de balneis Patauinis, qui tẽpore hyemis aquas thermarum nolunt exhibere, existimantes eas brumali tempore aliquid virtutis acquisitæ dimittere: cum tamen eo sint tempore perfectiores o-

Aq. medicatæ hyeme quibusdam nocẽt, aliis non.

Crurũ conuulsio à potu aquæ.

Aëris correctio hyeme.

Tẽpus anni quo conuenit exhibere potum aquarum medic.

Nullũ periculũ à bisextili anno.

Aq. potus hyemis tẽpore non in totum reiiciendus.

Aq. medicatæ præstantiores hyeme.

mnibusque qualitatibus potentiores. Frigus enim ambiens non sinit aquas ita difflare & spiritus exhalare, vnde perfectior illarum actio redditur. Quare ex parte aquarum hyems videtur magis oportuna quàm aliud tempus: Idem ex parte ægrotantis est, quandoquidem virtus sit fortior ad sustinendam tantam aquæ copiam, nec aër frigidus debet hanc aquarum administrationem impedire, cum ad libitum nostrum poßit alterari. Ideo quotiescunque adest neceßitas & datur occasio aliqua exhibendi, fiat quocunque tempore, alterato aëre prout exigit morbus curandus. Hæc ille. Baccius lib. 2. cap. 10. de tempore potulentarum aquarum medicatarum hæc scribit: Tempus sumendi aquas confusè expreßit Archigenes: nam matutinum proponens, benè quidem, vt communiter fit, sed subinde hora, subiungens, calidiore confusionem fecit: nisi hæc fortasse culpa sit errantis interpretis. Nos distinguemus de vniuersali tempore, & particulari. In vniuersum anni tempus idoneum est inter vtrunque æquinoctium per æstatem, & omnino temperatæ qualitatis, vere & autumno, ex Galen. IIII. de Sa. tu. Sub. Cane, & ante canem difficiles fiunt purgationes, dicebat Hippocrates. Et ratio triplex Galeno ibi interprete, quæ & in purgationibus medicatarum aquarum militant. Primò, quia corpora tunc exusta non sustinent medicamenti acrimoniam: quare plures hoc tempore purgati incidunt in febres. Secundò, quia imbecilles dissoluuntur. Tertiò, quia aëris ambientis calor in partem trahit extrinsecam, contrariam ei, ad quam purgatio ducit humorem: quo nomine vidimus sæpe non purgatas aquas putrescere in corpore, itáque conuersas in acrem bilem accendisse maximas febres. Militat & Aphorismus in altero solstitio: Hyemis enim frigore hebetantur tam balnearum vires, quam corporum: nam aquæ ipsæ variarum confluxu aquarum non modicè alterantur, vt pluries diximus. Aëris vero ambientis frigiditas aduersatur balnei operationibus, quæ sunt aperire, fundere, laxare: at frigus constipat, & vel planè nocet, vel non facit ad vsum. Cæterùm sunt quædam aquæ, quarum priuata ratio in electionibus esse debet: tum ob specialem earum naturam quolibet tempore vsui idoneam, tum ob patientis vrgentem neceßitatem. Ergo quæ semper syncera seruantur, semper vtiles. Quo modo Sancti Caßiani aquæ, Porretanæ, Villa Lucæ, Salsulæ Montis Catini, & quædam aliæ, quæ deferuntur per vniuersam Italiam, atque etiam in Galliam, ac toto anno (quando scilicet cumque vtendæ veniunt) tepefactæ bibuntur vtiliter, etiam in medijs solstitijs: quanquam vel me tacente patet, quod nulla balnei aqua eodem cum successu, ac laude bibitur longè exportata, quo ad fontem proprium. Maxima enim pars ex ipso fonte haustæ, ac delatæ amittunt omnem virtutem. Rectè ergo dictum est, quod quas non constat experientia esse vtiles, eæ bibendæ non sunt, nisi ad proprias venas, ac proprio tempore. Quapropter quæ nō adeo accidentalibus pluuiarum riguis contemerantur, quales multæ habentur, diuiti vena latis, ac opertis cuniculis, vere statim ineunte possunt assumi. Hoc enim tempus, vere scilicet ipso, ac per æstatis initium, totius anni electißimum est, vt cæteris purgationibus, ita & balneis. Quæ autem ipso etiam vere,

Error Archigenis.

Tempus vniuersale.

Solstitium æstiuum vitandum.

Bruma vitanda.

Aq. quædā quolibet tempore idoneæ.

Aq. S. Caßi. Porretanæ &c.

Aquæ non parē vim ad scaturiginē bibitæ & exportatæ habent.

Quales aq. vere bibēdę

vere, vel pluuijs, vel longis niuium destillationibus sunt obnoxiæ, vsque ad Caniculæ ortum non sunt eligibiles: tuncque per quadraginta circiter dies, vbi maxime illa obstacula cessant, optimè eliguntur. Quo tempore Aquæ vallis Sancti Marini bibuntur communiter. Nisi aliquid obstiterit. Sunt enim quæ magnis caloribus sumptæ non digeruntur (vt iam diximus) vnde vel opplent, vel in malam cõuertuntur humorem. Sunt aliæ, quæ quanquam foret æstate electissimæ, ob aëris tamen illius temporis eo loco inclementiam, sunt omittendæ. Hæc Baccius. Porrò autem quandoquidem constat ex mixtione metallorum & succorum Bollensis fontis, nec non ex historijs aquas eius non tantum impunè, sed & cum emolumento bibi posse, non displicebit à medicis eius vsum præscribi in potu, eo potissimum modo quem proposuimus ex Andernaco, & quidem ijs qui acidularum actualem frigiditatem ferre non possunt, præsertim verò ad morbos quorum postea fiet mentio libro tertio. Quamdiu medicatæ aquæ sint, inquit Andernacus bibendæ morborum naturæ & status indicabunt: Alij siquidem diebus sex aut septem, alij quindecim aut pluribus indigent. Certior autem absolutæ purgationis nota est cum aqua talis excernitur qualis assumpta est. Post absolutam potionem balneum experiundum. Nam hoc cum singulare & partibus idoneum sit remedium, potionem & in vniuerso corpori accommodatum sequi debet. Baccius lib. 2. cap. 20. scribit: Bibenda aqua balnei tres dies ad minùs consulitur, in leuibus scilicet casibus. Communiter ad 10. vsque vel quindecim etiam dies bibendum: quod & pro morbi ratione & pro tolerantia patientis, medicæ prudentiæ determinandum relinquitur. Non sine ratione, obiter hoc loco instituimus scribere de acidulis ac earum potu. Nam præterquam quod frequentissimè in potu vsurpantur, sæpius earum sparsim mentionem facimus, & cum vsu nostri fontis admirabilis præscribimus: magna est etiam ijs vtendi commoditas. Siquidem primo libro plures fontes acidos bonos prope balneum admirabilis fontis esse diximus, quorum etiam vsum magni facimus in potu tum per se ad varios morbos, tum in fine lauationis balnei nostri, denique & inter lauandum: Adde multis constare mineralibus communibus nostro fonti admirabili. De fontibus autem acribus & acidis scribit Andreas Baccius de thermis lib. 1. cap. 12. quæ sequuntur. Acres aquæ, fortes, acidæ, per gradus suos vnius sobolis sunt. Acres igneam magis & siccam indicant qualitatem misturæ: fortes cum ignea terram admistam: acidæ minùs igneam & mediocrem. Acris saporis propriè est argentum viuum, & vapor eius: deinde æris materia & eius excremẽta præcipuè, quales emanant ex æris mineris acerrimæ aquæ in Cypro, & in Neusola Daciæ. Horum acrimoniam consequuntur atramenta, nec non Soryos, aut Misyos, chalcitidis succi, ex quibus fortes dictæ fiunt aquæ: quo nomine celebres in Volaterrano ex atramento. Acidæ tandem sunt quæ in substãtiam suam acrimoniam aliquam suscipiunt vaporum aliquorum terrestrium, nimirum metalli alicuius, quæ plus minùs participant argento viuo, ærugine, chalcantho. Acidulæ aliquæ manifestam in se continere videntur misturam vel aluminis,

Quales æstate.

Aq. vallis S. Marini.

Cautio.

Quamdiu sint bibẽdæ aquæ.

De acidulis.

De fõtibus acribus & acidis.

Argentum viuũ acris saporis.

Aeris materia.

Atramenta.

Acidæ.

Argentum viuum.

Cinis. Vinolentæ.

vel nitri, vel ſalis, atque cineris. Harum porrò naturam conſequuntur vinolentæ, quæ & ipſæ aliquam imbuunt metalli acrimoniam. Sunt verò rariores inuentu,

Fons Paphl.

vt quem in Paphlagonia fontem ſcribit Theophraſtus. Niſi ſuperſtitioſa aliquorum fontium exempla poſita ſint:

Andriæ fōs ſtatis dieb. vinum mittens.

qualem Andriæ fontem Liberi patris recitant Mutianus & Plinius, quem ſtatis diebus ſeptenis eiuſdem diei vinū mittere, ſed ſi auferatur è conſpectu templi, ſaporem tranſire in aquā, euaporata fortaſſe illa virtute. Et quæ vini, non ſaporē, ſed poteſtatem imitantur,

Lynceſtis aqua temulētos faciēs.

vt Lynceſtis aqua, quæ ebibita vini modo temulentos facit: quo effectu, ac etiam ſapore ipſo,

Bituminis impreſſio in vinoſis.

aliqua bituminis impreſſio notatur. De aſperis autem, auſteris, & huiuſmodi ſtypticis, ac adſtringentibus, haud aliam hic rationem habebimus, niſi hanc, quòd quia communes ſunt differentiæ, miſti alicuius conſequuntur naturā, aut ferri,

Aſperæ & auſteræ.

ſcilicet aut aluminis, aut lapidum eiuſmodi. Item lib. 6. c. 21. Omnis metalli acrimonia habet proprietatem ad acorem. Quod conſtat experientiâ, nam alio loco

Omne metallum acre aquis aciditatē conciliat plus, minus.

reperitur chalcanthū, vel æris lapis, alio loco cinis, & calx. In Hiſpania, & Aquitania acres ſunt putei, qui aquas longè concipiunt ex fibris argenti viui. Quandā acrimoniam imprimit quoq; vena ferri, ſubinde alumen dulciorem, & nitrū. Alterum haud minus eſt manifeſtum, quòd inter omnes ſaccos, ac materias ad acrem impreſſionem idoneas, idonea ſuper cæteras eſt acidis gignendis aquis, materia æris atque chalcanthi.

Sed præter cætera, æris atque chalcanthi materia.

Primum veluti ſeminarium, ac matricem æris ſuprà oſtendimus eſſe Chalcitim, Sory, Miſy, Melanteriam, Chalcanthum, quæ guſtu omnia mordent, aſpera, acria, ac vbi madorem aliquem ſenſerint, aceſcunt. Et poſtea, quod multi in hoc eſt momenti: Nullum eſt inter cætera metalla, quod

Aeris metal. ſuper reliqua plurimū gignit excrementorum.

tantam aggeneret in ſe excrementorum copiam, & acrium, quam æris metallum. Quæ quanquam de eſſentia æris non ſint, ſed mera eius excrementa, quæ redundant in formam aut ſuccorum, aut ſalium, aut vaporum: prudentiſſima tamen natura, quæ nihil patitur ocioſum, per aſſiduam cum eo metallo digeſtionem, in aliquam reducit perfectionis ſpeciem. Nam in metallo æris ex alio excrementi genere facit cæruleum, ex alio chryſocollam, ex alio diphrygen, quaſi terreum, & bis vſtum totius lapidis excrementū, & aliqua præterea genera relinquit indigeſta, aut quæ in via ſunt ad digeſtionem aliquam, vt eſt ærugo, quam viride æris æmulatur, guſtu mordaciſſima, & acida, chalcanthi materia, ochra, rubigo, & id genus multa: Quorum omnium nulla eſt acida aqua, quæ non aliquod educat, præſeferatq; veſtigium, ac argumento pariter ſunt nobis certiſſimo, ſaporem acidum in terris, ſi aliquam habeat propriam materiam, nullam habere magis certam, aut idoneam, quam metallum æris, quod & operationibus earum aliquibus poſtea confirmabitur.

Cur nō vbi æs, ibi aq. acidæ ſēper.

Cur verò non omnes ex æris materia naſcantur Acidæ? iam manifeſta eſt ratio, quoniam hæc acritas vt plurimum ipſorum excrementorum eſt potius, quam æris: atque hæc vbi plus, vbi minus redundant, vbi alterum, & non alterum.

Acidarum facultates.

Acidæ refrigerant in primis atque exiccant, præſertim ebibitæ. Deinde pro tenui eſſentia, próque acquiſiti caloris igniculo, penetrant craſſaſque humiditates diſſoluunt. Hinc tertia virtute lapis

dem tam in renibus, quàm in vesica frangunt, arenulasq́ eijciunt, quæ prima est, ac insignis harum aquarum prærogatiua. Vbi enim venter crassa redundat pituita, dantur vtiliter ad tenuandum, ad siccandum, ad tergendum. Obstructiones aperiunt hepatis, meseraicarum, ac etiam lienis per initia. Resistunt putrefactioni, vt acetum exiccatoria facultate, nec non tota substantia, vt sal, alumen, nitrum, cinis, chalcanthum, cuiusque horum soboles sint. Lumbricos enecant, ab ebrietate vendicant, partim repreßis, partim dißipatis vaporibus. Porrò tandem non adeo Melancholicis laudantur: nec his qui multam congregant in corpore pituitam. Nec stomachis frigidis benè faciunt, nec neruis nec vtero, nullis frigidis affectibus conueniunt. Hæc Baccius: cuius sententiam de cinere acidulis admisto minus probare possum, nisi actu calidæ sint. Nec scio quid velit lib. 2. cap. 5. de iudicijs particularibus operationum aquarum naturalium, vbi ait, de facultate à coloribus infirmißimum iudicium esse. Nam in albis vel alumen subsidere, vel calcis misturam vel cineris vel gypsi vel etiam argillæ: A calce, inquit, calidam, ab alumine aut gypso adstringentem, ab argilla simplicis naturæ aquam emanare videmus. Miror vbi terrarum conficiatur per se vi ignis subterranei spontanei calx propriè veteribus dicta, quæ colore albo inficiat fontem aliquem. Verùm vt ad fontes acidos euertamur, cùm pro instituto nostro, sufficiant quidem in genere quæ modò diximus, operæ pretium fecerimus, si subiungamus aliquid de acidulis balneo admirabili vicinis, de earum mixturis & viribus. Scribit Martinus Rulandus in suo balneario Acidulam in Ducatu Vvirtembergensi iuxta oppidum Göppingam infici chalcantho, ære, ferro, sulphure, pyritæ saxis atque calcarijs. Iac. Theod. ait habere spiritus pyritæ, æris, ferri, vitrioli, bituminis, & sulphuris. Vires ex sequentibus subijciemus. Fuchsius in institut. lib. 2. sect. 5. cap. 28. In ditione Vvirtembergensi prope Göppingam vrbem ad fluuium Vilsum, fons est alter acidus, quem Germani etiam Saurbrunnen vocant, quòd aciditate iam dictum longè superet, & ob acidum suum saporem, in potum hominum illic degentium magno studio hauritur, & expetitur. Ventriculum & iecur propter insignem adstrictionem iuuant, & corroborant, hócque nomine luxatis corporis partibus prosunt. Cum verò acidulis penetrandi & abstergendi vis insit, iecoris lienisque obstructiones soluunt, adeóque ictericis & malo corporis habitu laborantibus succurrunt. Febres tertianas propter causam paulò antè expositam, discutiunt, & calculos frangunt. Vomitum biliosum restringunt, & vlceribus medentur. Iacob. Theodorus addit pellere lumbricos, sedare dolores magnos colicos & iliacos, extenuare adustam bilem & pituitam, euacuare aut præparare ad facilem euacuationem per cathartica, purgare refrigeratũ vterum à viscidis & putridis humoribus: venenũ assumptum expellere & dißipare: intoxicatis acidulas bibendas, esse eis vtiles. Narrauit (inquit) mihi Il. Frider. III. Elector Palatinus, tẽpore Il. Ducis Vldarici Vvirtembergici intoxicatos his aquis feliciter visos, eius etiã filiũ Il. Ducem Christophorum cùm variè affligeretur ob reliquias assumpti

An cineris mistura in acidis.

An calx mineralis inficiat colore albo.

Vires acidularum Göppingensiũ.

Intoxicatis conuenire ex historia.

veneni, primo anno quo bibit, meliùs habuisse, non tamen omnino restitutum donec etiam tertio bibit ad duos menses, tandem integram sanitatem recuperasse. Rulandus addit prodesse balneo & potu contra testium inflammationes & tumores, hydropem, profluuia ventris, menstruorum fluxum superfluum, vlcera, scabiem, pruritum, spirandi difficultatem, pectoris compreßionem, sitim, sanguinis fluxum ex naribus alijsque locis, semen augere & venerem stimulare: Huius aciduli fontis vsu abstinendum ijs, qui patiuntur chronicos morbos, quartanam febrem & hyposarca, hydropem eiusuè initium. De Yebenhausensi fonte vicino dicit Iac. Theod. ratione virium subtilium eadem ferè præstare quæ Göppingen. Minus tamen habere pyritæ, & plus spirituum vitrioli. Rulandus verò fontem Ebenhusanum qualitate & viribus æquiparari acidulis Göppingensibus. Iacobus Theodorus tertium fontem nostro vicinum (de quo suprà lib. 1.) asserit eandem habere mixturam & vires cum Göppingensi. De fonte Hathmensi propinquo etiam scripsimus in præcedentibus. De quibus omnibus, vt & alijs alibi acidulis, cùm metallicorum & mineralium, quorum impreßiones recipiunt, mixturam temperationemque considero, illud semel dictum sit, mihi videri eas non esse simpliciter & potentiâ frigidas, quantumuis ex acido aut vinoso sapore id adstruere nonnulli conentur. Quod autem refrigerent (sæpè enim id facere non diffiteor) id partim frigiditate actuali, partim ex accidente facere, mihi persuadeo, & quatenus aqua ex se frigida est, quæ superat sua frigiditate calorem qui imprimitur per metallica. Scio doctißimum Baccium hæc dicere, Ratio dictat aliquas thermales aquas refrigerare per accidens, discusso scilicet per calorem balnei calore noxio: aliquas per se, ob maiorem aquæ quantitatem in pauca mistura mineræ, etiam calidæ: aliquas ne calefacere quidem posse, quarum misturas (si non in summo) ad humanæ naturæ temperamentum, frigidas esse experimur: multas salsas, nitrosas, & aluminosas: multas etiam ferreas, & aliquas plumbeas: quæ omnes ebibitæ manifestè refrigerant. Baccio concedo multas aquas medicatas infectas metallicis calidis refrigerare, & quidem salubrius quàm aquam communem vel simplicem, non tamen magis refrigerare nisi id faciant per accidens: nec vllas existimarim ratione ferri frigidiores: nescio etiam an experientiâ constet plumbeas ebibitas refrigerare. Nondum mihi constat acidas participare argento viuo, in acidulis à me visis nihil tale hactenus animaduertere potui: nec etiam argentum viuum acris saporis propriè esse, nisi per chymiam mutatum sit, vt fit per præcipitationem vel sublimationem. Agricola lib. 8. foss. Mauri cùm ardore solis omnia torrentur, id in lacum infundunt, atque iniecto corio super ipsum strati se refrigerant. Nuper cum improba vxor marito aliquot vicibus argentum viuum dedisset deuorandum, id sine vllo nocumento egeßit per aluum: quæ in manifesto maleficio deprehensa, pœnas legibus dedit. Matthiolus in 6. Diosc. cap. 28. Argentum viuum si largiùs bibatur, excessu summè frigido & humido, putrefacit suo temperamento innatum cordis humorem ac subinde congelat sanguinem, vitales spiritus & ipsam denique

An acidulæ simpliciter & potentiâ frigidæ.

Metallicæ aq. per accidens refrigerant.

Plũbeæ aq.

An argento viuo participent acidæ, & an acres.

Mauri argẽto viuo se refrigerant.

Quidã sine nocumẽto assumunt argentum viuum.

cordis ſubſtantiam. Quandoquidem id medicis experientiâ compertum eſt, vt Conciliator teſtatum reliquit de pharmacopæo ardentiſſima febre correpto, qui multum ex eo potauit, & paucis poſt horis congelatus interijt: in cuius ventriculo libram inuenerunt, quin & ſanguinem circa cor concretum. Quo argumẽto palàm fit magno admodum receſſu frigidum eſſe. Auicenna ſcripſit non deeſſe qui bibant, & nullam inde ſentiant noxam. Goritienſes mulieres ægrè parturientibus vltimo remedio potandum præbent ſcrupuli pondere. Fallopius de metall. cap. 37. Argentum viuum tutò poteſt exhiberi per os: nam video & brutis exhiberi ſine noxa. In mea enim patria ſolent paſtores, quando anhelitu cognoſcunt vitulos laborare vermibus in eorum ventriculis exiſtentibus, ſolent inquam, ne vituli macrifiant, accipere nucem auellanam, eamque diuidunt, & alteram teſtæ partem explent argento viuo & deijciunt in gulam: idque ter & quater aliquando faciunt, & nihil mali vnquam viſum ſucceſſiſſe. Ego ſoleo, quando video puerulos poſitos in extremo periculo, & iam omnia alia ſunt fruſtra tentata, exhibere argentum viuum quantitate duorum vel trium granorum milij & vidi ſemper à vermibus ſanatos. Licet itaque ex ſententia auctorum ſit ſuapte naturâ, & ab occulta quadam proprietate inimicum naturæ humanæ: tamen ſi in pauca quantitate exhibeatur, nihil certè obeſt, nec erodit. Hoc dixi quoniam Dioſc. aſſerit quod hydrargyron corrodit inteſtina, nos tamen videmus hoc non fieri: Quando dicit quod non ſeruatur niſi in vaſis vitreis, plũbeis, ſtanneis, & argenteis rectè à recentioribus accuſatur. Solent noſtri ſeplaſiarij ſeruare aliquando per integrum annum in teſta nucis auellanæ clauſo foramine cera, conſeruatur etiam in veſicis, atque in vaſis ligneis. Hæc ille, qui poſt longam diſputationem de temperamento argenti viui, concludit calidum ſecũdo gradu intenſo vel in principio tertij: ſiccum autem in tertio intenſo, nulla facta acrimoniæ aut roſionis mentione. Verùm hæc ſint per tranſennam dicta indagandæ veritatis ergò non contradicendi. Reuertamur ad acidulas & bibendi modum ſubiungamus, quem medici ægris aſſiſtentes aut conſulentes ſequi poterũt, vel aliter inſtituere, perſonarum & morborum habita ratione. Talem autẽ præſcribit Iacobus Theodorus in ſuo theſauro aquario. Qui acidulas volet bibere, ſurgat oriente ſole, & purgatis aluo, veſica, & ore, ſole benè exorto lentè (ne nimium incaleſcat corpus) deambulandum vſque ad fontem (ſenes ſumant ante potum tabellam conuenientem morbo quo affliguntur ne ventriculus offendatur frigore) Primum bibat libram ß. ex ſcaturigine quam vaſculo tecto manibus aliquandiu fouebit, vt imminuatur nonnihil frigiditas, & non reſoluantur ſubtiles ſpiritus, in quibus horum fontium latent vires: deglutiat paulatim & ſupercomedat aliam tabellam, & deambulet moderatè donec ſudor appareat: qui vt meliùs promoueatur, tectum ingrediatur, mediocriter tegatur: prima vice per mediam horam benè ſudet, ſe tergat calidis linteis, induat, caueat ab ambiẽte frigido donec occludantur pori, obambulet parum donec tres horæ à potu elapſæ ſint, deinde prandebit. A cibo ad horæ ſemiſſem minimùm ſine multo motu &

Pharmac. mortuus ex multo potu argẽti viui.

Parturientibus datur argentum viuum.

Vitulis datur argentum viuum.

Pueris datur aduerſus vermes argentum viuum.

Argentum viuum non corrodit, vt vult Dioſc.

Conſeruatur in variis vaſis.

Tẽperamẽtum argenti viui.

Modus bibendarum acidularum ex Tabernamontano.

somno maneat. A prandio circa tertiam pedetentim pergat ad fontem, comedat tabellas duas, superbibat vncias 12. deambulet per trientem horæ, sudet, postea exsiccatus in cubiculo, vel extra, si cœlum serenum, deambulet vsque ad cœnam: A cœna etiam abstineat à multo motu. Tribus horis à cœna bibat ad minimum libram semis, deambulet parum, & deinde in lecto se componat. Sequenti die bibet libram, per horam sudori vacabit, à prandio horâ tertia bibat 20 vncias: in cæteris aget vt dictum. Sequentibus diebus perget eâdem ratione, & potioni mane ac à prandio addet tres aut quatuor vncias, donec bibat ad duas libras plùs minùs pro ratione personæ & morbi. Hanc methodum bibendi sequetur donec elabantur tres septimanæ: quibus præteritis incipiet paulatim potum minuere, eo modo quo cœpit bibere, donec redeat ad libram vnciarum 16. & sic perseuerabit ad 30. diem. Tunc verò poterit desistere, potissimùm si melius habeat. Solet autem sanitas primùm sequi post mensem aut sex septimanas: quamuis primis octo diebus & in quibusdam post 14. mediocris conualescentia percipiatur, quæ in alijs metallicis aquis non ita citò apparet. Circa sudorem idem obseruandum, quod iam de potu diximus, paulatim ad duas horas ascendendo & deinde diminuendo ad horam, atque ita perseuerando ad finem. Quidam curantur intra 24. dies, alij intra 10. Quotidiè post cœnam antequam ingrediatur lectum toto potus tempore bibendæ acidulæ, quotidie aucto potu donec bibatur ad libram. Si potus acidæ moueat vrinas & aluum, omittendus est sudor. Hæc Tabernam. Plura ex eo non addemus cùm non sit nobis de acidulis particulatim aut copiosè scribere propositum, sed ex vicinitate obiter arrepta occasione. Hoc tantum moneo me non futurum authorem meis ægris, vt bibant acidulas vel de fonte admirabili à cœna cubitum ituri (ne videlicet perturbetur concoctio) nisi tanta esset sitis quæ somnum impedire posset.

Quid agêdum vt aquæ medicatæ potæ melius vires suas, pro morborum varietate, exserant: quamque diu sint bibendæ.

CAP. X.

SÆpè fit vt bibantur quidem aquæ, sed vel quòd minore quantitate assumptæ sint, vel quòd viæ impeditæ sint, siue quia nulla præcessit per catharctica reseratio, siue quia naturâ arctiores sunt, minime reddantur: id quod cum euidenti periculo non potest non esse coniunctum: quamobrem Medico opera danda est, vt tarditati descensus & ignauiæ aquæ obuiam eat, ita tamen vt, quæ pro calcari addet, morbo & loco affecto sint accommodata: hoc interim in omnibus adiuuantibus obseruato, vt aquæ cruditatem, ne flatus pariat, corrigant. Si ergo per aluum ducere est consilium, oportune primis cyathis solutiuum aliquod, imitatione Hetruscorum & Fallopij, admiscebitur; cuiusmodi sunt

Aq. medicatæ vim euacuantê iuuantia.

mel rosatum, manna, & id genus alia: vel etiam salis pauxillum, hoc enim vi abstersoria ignauiam aquæ excitat, & maturius per secessum deducit. Itali purgatricis alterius cuiusuis aquæ vt Montiscatini præmisso cyatho, expetitæ aquæ potionem auspicantur. Vbi verò ea se non offeret commoditas, oportunè pharmaco, vt dictum, adiuuabimus. Altera via est, vt longiore itinere per venas ad vrinæ destinatos meatus perferatur: quo casu illa addi possent, quæ eam qualitatem aquæ imprimant, vt à venis faciliùs, allecta sugatur: qualia sunt dulcia: quæ eadem vi detersoria, vlcus renum, vreterum, vesicæ (si tale quid ad aquarum potum hominem pertraxerit) expurgabunt, & ad sanationem fæliciorem apparabunt. Sed nihil ad hæc loca citius aquam deducet, quàm aromatica diuretica: quorum omnium is erit modus & delectus, vt affectui locóque affecto sint accommodata: id quod Medico in Medendi Methodo exercitato indicationes dogmaticæ insinuabunt. Idem enim de alijs affectibus, quorum gratia aquæ naturales bibuntur, erit iudicium. Aquæ verè cruditatem distributionisque moram corrigit Andernacus Tabulis ex cinamomi ℥ j. ß. nasturtij, calami odorati vulgaris ana ʒ. ß. anisi, fœnic. ann ℈ j. exceptis sacc̄haro, in aqua artemis. soluto. Quorum tamen si nihil sit, sed citra adiumentum accessorium satis efficaces aquas deprehenderimus, puras putas propinabimus eousque, donec desiderio Medici periti satisfactum erit, quod, ceu de lauatione suprà nobis dictum est, circumscribent morbi conditio, habitus corporis, vires debiles vel robustæ, & similia. Neque enim, quod nonnulli dictitant, decem duodecimue diebus negotium concludemus: aliquando enim paucioribus, sæpe pluribus sperata sanitas obtinetur. Obiter illud quoque admonere licebit, in lauatione si infirmiores sint aquæ, posse eadem methodo efficaciores & ad morbum accommodatiores reddi: quò faciet & hoc, si plures diuersis affecti morbis in idem solium non descendant. Abusus enim est, si quis existimet eodem remedio diuersos affectus discuti. Baccius lib. 2. cap. 10. Error, quem frequenter videre est ad quasdam in Hetruria aquas, quæ ferreæ à prædominio mineræ cum sint, & cum quadam deiectoria facultate, quando minùs ebibitæ vacuantur, stimulo aliquo indigent. Nobilioribus enim cum manna commiscentur, vulgaribus cum salis gemmei frustulo, & pauperculis cum rosarum infuso, vel tartari momento. Quòd si tormina, aut id genus inflationes quandocunque gignant, discussorij aliquid, ac aromatici commisceri cum aquis Medici imperant, vt cinamomi, zinziberis, macis, gariophyllorum, galangæ, similiumque pollinem.

Ad distributionis morã & cruditatem.

Ferreæ in Hetruria.

Purgãtia aq. vacuantib. addenda.

De Sudatoriis, atque vsu vaporum balnearum naturalium. CAP. XI.

QVem locum habent Stuphæ in Thermis vrbanis, eundem obtinent in naturalibus Sudatoria. Hoc excepto, quod stuphæ, vt pote concalefactæ simplicis aquæ calidæ vapore, magis humectant, sanis idcirco vtiles, & imbecillis. Sudatoria autem naturalia, pro ignea actu, & potestate virtute minerarũ, impensè exiccant, calfaciunt, ac pro exacta tenuitate summe penetrant, valẽter discutiunt, promptißiméque sudores eliciunt. Vsus idcirco eorum præcipuus, est ad calefaciendum, ad exiccandum, ad emolliendum induratas partes, ad euacuandum denique per sudorem vniuersum corpus. Commodißimæ atque naturales sudationes hydropicis sunt, & quocunque seu humore, seu flatu distentis. In his enim (vt inquit Celsus) euocandus est sudor, non modo exercitatione, Laconico, & Clibano, sed & arena calida, & sicco vapore, quales maximè vtiles suo tempore prodidit super Baias in Myrthetis, quæ ad hanc etiam ætatem manent. Faciunt similiter ad œdemata, quacunque in parte corporis soluenda, in abdomine, in pedibus, in testibus: nam ex ipso didicimus hernias quacunque ex caussa generatas, ac in principijs potißimum hisce sudatorijs percurari. Faciunt item ad induratos iuncturarum, ac neruorum affectus, ad ischiadem, ad podagram, ad distentiones quascunque, præsertim ex resolutione factas, ac interdum etiam ex vulnere. Si qua verò in parte balnei, necessaria in hac est vniuersi corporis præparatio, atque purgatio. Nam hoc maximè vsu possunt humores impensè el quari, atque hominem lædere. Porrò vtendi modus (me iudice) esse debet, vt, quoniam vim adeo subitariam vix vlla corpora benè reciperent, per suaues priùs alias balneas disponerentur, vnde quasi exonerata multis superfluis natura, assuefactáque lenibus balnei sudationibus, faciliùs ad hos vltimos reliquiarum conatus alliceretur. Intret patiẽs, vt in alijs vsibus iam diximus, ieiunus, ac ventre vacuo, ac intret totus excepto capite: quod vel pileo, vel auerso situ à vaporibus tueatur. Comparantur autem sudationes penes diuersam locorum aptitudinem varijs modis. Sunt qui ad aquas ipsas medicatas, & calidas, vapores excipiunt, vbi per aliquam loci angustiam exhalent, constructa super ipsos (quantum locus patitur) domuncula, saltem posititia: quod genus sudationum haud acris admodum virtutis est, pro aliquo, qui cum ipsis vaporibus eleuari debet, aquarum humore, ac innoxiè fere sumuntur. In alijs vero naturales terræ cauitates reperiuntur, quas (vt in Puteolanis videre est) subiecti caloris ignei vehementia, ac ars simul dilatauit, vbi stãtes tanquam in hypocaustis, confertißimos statim sudores mittunt. Atque hoc genus acres admodum sudationes, & supra Laconici vires, molitur, nisi quantum quisque eas contemperare sibi potest, aut humi iacẽs, aut medijs aßidens gradibus, aut supernis, quo maximè vaporis ignei copia eleuatur. Nec deesse debent in benè ordinatis spiracula quædã, vnde astantes, & ægri, aura interdum extrinseci aëris recreentur, & vt ratio exigit, vaporarij

Sudatoria naturalia exsiccantiora stuphis vrbanis.

Sudatoriorum vsus.

Præparatio necessaria ante Sudatorii vsum.

Modus sudatoriis vtendi.

Multifariã sudores in balneis cõcitantur.

Sudaria humida ex aq. vapore.

Sudatoria sicca.

Spiracela euentilationis ergò.

varij halitus ad condecentiã euentetur. Quin etiam aliquibus locis hæc altera habetur commoditas, vt immißis in quædam foramina, ad hunc vsum conflata, membris solis affectis, vaporum virtus vbi tantum opus est, recipiatur, in quo membra ipsa affecta sensim dimouere oportet, ac paulatim ad naturalem situm, quem intenderis, assuefacere, ac exceptis sudationibus, eadem condecenti aliquo præsidio tota die, ac nocte custodire, vt vel vnguento, vel cerato, vel puluere id genus aliquo, quæ communiter in contractionibus, induratisq; iuncturis vsurpari solent. Cæterùm qui hoc remedij vti volent, commonendi sunt, quod ad sudatoria naturalia, etiam balnearum salubrium, cryptæ etiam quandoque reperiuntur insaluberrimi halitus: quare haud minime cuiusquam interest, loci naturam vtcunque prius habere compertam. In vniuersum vero, nocent naturales omnes sudationes naturis primum calidis & siccis, item longo morbo imbecillis, & his denique qui facilè propter æstũ animi deliquia incurrunt. Præfert Montagnana quas vocat vaporationes ipsis balneis, quia vapores melius se imprimendo in membra sedent dolores, emolliant durities, consumant humores, vti longa experientia se obseruasse ait: quod mihi etiam placet in multis morbis, vt suis locis particulatim dicetur, vbi agemus de morbis quibus conuenient. Quamuis autem non ea est vaporationum oportunitas, quæ in Italia multis in locis propter aquas sponte & naturâ sua calidas occurrit, qualisque in Germania quoque nostra in thermis Marchionum Badensium, nec non Badænis Heluetiorum, ac Plumbarijs magno cum fructu haberi posset non magno negotio: Nihilominus tamen, quoniam (vt suo loco dictum) defectum hunc hypocaustorum tubulorumque è caldarijs vapores artificiosè conducentium adminiculo supplere possumus (siue ea mauis cum Cicerone vaporaria, siue cum Columella Laconica, siue denique cum Seneca sudatoria) non pigebit ea, quæ Fallopius lib. de Thermis cap. 15. scripsit, summatim subiungere. Habemus in balneis loca quædam vaporibus calidis plena: quæ duûm sunt generum, alia magna vt duos tres & quinque in se recipere possent, & ista à recentioribus vocantur Stufæ: alia sunt parua, in quæ duntaxat vnum vel ambo crura possunt inseri, & ista loca appellantur cauernæ & foueæ à recentioribus. Stufæ cum sint refertæ vaporibus elatis ab aquis medicatis, & medicamentum sint magnum, in earum vsu omnia ea sunt obseruanda, quæ in vsu balnei, & habitus totius corporis, sexus, ætas, tempus quod debet esse serenum, & similia requirunt. Purgatio magna & maior quàm in stillicidio. Summo mane oriente sole surgat æger, & necessariò excernat alui fæces: deinde ingrediatur Stufam toto corpore excepto capite, si opus sit Stufa pro toto corpore. Sudorem copiosum emanantem non sistat. Cum egredietur è stufa ingrediatur lectum, & in eo maneat per horam, deinde prandeat. Si pars tantum est affecta, ea sola inseratur in foueam, & pars superior quæ non inseritur in foueam, tegatur optimè. Cùm pars affecta ibi manserit quamdiu oportet, extrahatur, siccetur & inungatur aliquo oleo, quod eiusdem sit facultatis cum vapore illius foueæ, & interim dum æger habet partem insertam in foueã,

Foramina particularia ad sudores è certis mẽbris eliciẽdos.

Vtendi modus.

Cautio in Sudatorii sicci delectu.

Sudationes naturales quibus noxiæ.

Purgatio.

moueat ipsam continuè. Vtatur Stufis & foueis mane vel vesperi, mane luto, vesperi laconico: vel contrà mane balneo, vesperi autem luto & stufa, nam potest ad libitum permutare. Stufam oportet semper calidam esse, nunc magis nunc minùs considerata constitutione aëris, anni, habitus corporis, ætatis, morbi, & aliorum dictorum de potu & balneo. Vtatur stufis vel foueis bis in die vel permutet, vt dixi: Nunquam vtatur stufis vel foueis plus duabus vicibus in die: Numerus dierum sit quindecim aut viginti ad summum.

Sudatoria naturalia varia.

Baccius varia sudatoria naturalia recenset ad thermas in Sicilia, Sudatorium ad Baias, Sudatorium in Myrtetis ad Baias, Sudatorium ad lacum Agnani in Puteolano, Sudatorium ad Cumas, Sudationes in Vesuuio, Vaporarium ad Petram Malam, Sudatorium cum balneo in Ænaria insula, Sudatorium ad Minium fluuium in Hispania, Specum vaporis ignei ac pluuiosum in Pantalaria insula.

Balneum ad Borboniũ.

* Scribit Guillelmus Philander commentarij supra Vitruuium ad Borbonium Ancerici ad Ligerim fluuium esse balnea aquæ calidissimæ vbi Caldaria, id est, Sudatoriæ ollæ, vbi aperto per latus alterum canali perfluentes ea calidissimo complent vapore: Earum aquarum vsum coquendis cibis nihil inamœni saporis habere.

Baln saxi.

In Baianis est Balneum saxi cum spelunca, vbi sudatorium.

Baln. in Calaguria cum sudatorio.

Balneum in Calaguria Hispaniæ parte ex calidarum aquarum venis abundãtibus sulphure: Habet sudatorium sub reposta antri cellã perobscura, quod per fenestram, à primo ipso amiculo vapores aquarum calidos recipiendo attemperatur: vtile ad dolores artuum antiquos, duritiesque iuncturarum, quæ ex vulneribus, vel alijs etiam causis solent accidere.

Ad thermas plumarias sudatoriũ.

Ad thermas plumarias est etiam sudatorium, ibidem plura parari possent valde vtilia.

De aquarum medicatarum stillicidio, clystere, & fotu.

CAPVT. XII.

Asperſionũ vſus apud veteres ra-rus.

ASpersionum verò vsus ad balnea naturalia rarior videtur fuisse antiquis. Siquidem eius proprium vocabulum (quod sciam) nec apud Græcos legitur, nec apud Latinos authores ἐμβροχὴ καὶ ἐμβρέχειν, communius est, quasi impluuium; & impluere, infundere, conspergere. Nec tam ex Galeno colligimus vsum, quàm ex eo, atque Archigene corrigi abusum, vt infrà ex 6. de San. tuen. videbimus. Plinius, quem habemus rituum omnium antiquorum obseruantissimum, inter vsus quos commemorat aquarum, de hoc non meminit. Meminit obiter Horatius, cum esset in Baianis balneis, ad Vallam illis versibus,

Qui caput & stomachum supponere fontibus audent
Clusinis, Gabiosque petunt, & frigida rura.

Ducciæ vocabulũ nouum pro aspersione.

De hoc ergo vsu nos ad recentiorum nostrorum instituta tractabimus: & quam vulgus communiter Ducciam, nos idem vocabulum, pro re noua, aliquando vsurpabimus, aliquando ad latina vocabula accommodabimus, ac modo stillici-

dium, modo aspersionem appellabimus. Sunt ergo in balneis, quæ ad hunc vsum probantur, constitutæ fistulæ, vel vna vel duæ vel plures, quæ volubuli epistomio clausæ, aquas à communi fonte, pro eo ac quisque voluerit, vel reddere, vel retinere poterit. Delabuntur autem ex alto aquæ, palmi vnius, vel ad summum cubiti spacio, vel in balneum, vel in subiectum ad hunc vsum alueolum. Nam duplex est modus: Vnus quidem, vt is qui sola vti debet aspersione, super oblongo sedens scamno, vel succumbens pectore affectam tantum capitis irroret partem. Alter, vt se in balneum de more immergens stillicidium superne recipiat: qui modus in robustiore corpore, ac ventris affectu vtilior est, attrahente simul infra balneo ac aqua ipsa docciæ ex ictu vehementer discutiente. Atque hæc fuit caussa instituti huius, vt addito ictu ex alto cadentis aquæ ad calorem, vehementior fieret discussio. In duobus potissimum morborum generibus, frigidis scilicet & inueteratis, ad calefaciendum, ac siccandum, ad resoluendum, ad emolliendum induratas, & ad corroborandum imbecillas partes. Aut ratione situs, vt pote si vel in alto corpore hæreat affectus, vt exempli gratia, Ischias: vel (qua potissimum caussa laudat Galenus persusiones in caput) si affectus duro ossium & caluariæ obice sublatens, vim aliquam præsidij postulet, vt penetrare valeat, ac discutere. Qualem obtinent eo insultu virtutem quædam aquæ medicatæ, sulphureæ in primis, quæ naturaliter sunt calidæ, & subtilis essentiæ. Ac potissimum si vel nitri, vel æris quidpiam admiserint, quorum mistura maiorem acquirunt tenuitatem, ac penetrãdi virtutem: quo nomine Sancti Philippi balnea sunt Senis, multis alijs anteponenda. Vtiles & aquæ, quæ vel alumine participent, vel ferro, vel adstringenti mistione aliqua cum sulphure, vt & discutere valeant, quæ est prima intentio, & membra ipsa subinde corroborent. Tales hodie docciæ mirificæ habentur ad Corseni balnea in agro Lucensi: incõparabiles alioqui ob commoditatem, ac amœnitatem. Sũt & Patauinæ perutiles admodum calidæ, cũ cineris, atque salis mistura, & amœnissimæ. Cum ferro, & ære ad Viterbium. Cæterùm si vllus vnquam apud veteres fuit docciæ vsus, vtilissima in primis, ac notatu digna est Archigenis præceptio, quam Galen. in 6. de Sani. tuen. & ex eo deinde Aëtius asseuerant, Siquidem animaduertendum esse calidarum sponte manantium aquarum vsum noxiũ esse capitibus natura calidis: frigido alioqui existente affectu. Quod declarans Galen. Calidarum enim (inquit) quæ sponte nascuntur, sulphurosæ, ac bituminosæ, propterea quod calefaciunt, nocentissimæ sunt capitibus natura calidis: aluminosæ verò, quoniã angustos claudunt poros. Id est, quia aut incendere nimium poterunt caput, & febrem excitare: aut potius humores dissoluere, ac liquabiles nimis ad aliquam nobiliorem particulam reddere, ac suffocationis inferre periculum. Quamobrem his naturis (vt recte monet Galenus) eæ duntaxat calidæ aquæ erunt vtiles, & citra noxam, quæ vtique dulces sunt, id est minus medicamentosæ: quoniam (subdit) nec calidæ essent, si omnis calefacientis substantiæ expertes essent. Ex

Administrãdi modus.

Isq; duplex.

Caussa institutæ docciæ.

Docciæ facultates.

Sulphureæ ad docciam commendatissimæ.

S. Phil. Baln.

Sulphureæ cum adstringẽti mistione ad docc. probantur. Cors. baln.

Docciæ necessaria præceptio.

Quib. propriè duccia conueniat.

quibus colligitur ducciam frigidis esse proprium remedium : hisque tribus affectibus, naturis, membris frigidis. Facit ad affectus omnes frigidos, ac inueteratos, primum capitis, deinde neruorum, ac iuncturarum id genus morbis.

Quib. partibus parũ cõueniat.

Cæteris locis, vt hepati, lieni, ventriculo, vtero quæ minus sunt natura frigida, frigido quanquam teneantur affectu, aut perperam duccia adhibetur (quod nonnulli tamen omittunt) aut certe non nisi contumaci, ac iam desperato affectu concedendum.

Vsus ducciæ.

De vsu : debita ac diligenti supposita præparatione, tum corporis vniuersi, tum laborantis ipsius particulæ, maxime verò capitis, res ita ineatur. Incipiendum prima die leuiter, id est exiguo, ac tepido stillicidio, & quandiu non molestentur, subeant, mox calidius indies erit comparandum. Moris est autem caput prius deradere, qua parte saltem guttæ subeundum est, quatuor digitorum latitudine, & duorum instar longitudine à coronali in sagittalem suturam : mox circundata leui pileo capitis corona, super scamno balneario subeundum.

In catarrho.

His quidem qui frigido, humidoque catarrho, aut alioqui humido, neque multum calido afficiuntur, vt verbi gratia surditate tenentur, bregma supponendum, quo loco cranium tenuissimum est, atque rarissimum.

In paralysi & spasmo.

Qui autem aut resolutione debilitati sunt, aut detentione, aut spasmo, aut alicuius partis infirmitate, aut neruorum contractione, aut aliqua huius generis mollificatione laborant, super occiput, vbi neruorum principium, impluuium recipiant, quod cadens per humeros totam spinam perfundat. Si defluxus verò cessauerit, partes ipsas solutas, contractasque duntaxat irrorandum : quod multum, ac diu pro primario, & iam consistente affectu fieri debet.

In hemicrania & parte frigido affectu inueterato κατα πρωτοπάθειαν laborante.

Hemicrania denique, aut alterius membri frigido, vel antiquato affectu detenti, imbecillam, obsessamque iam particulam subijciant : idque mane diluculo, & vespere factitandum, aluo exinanita semper, ac ieiuno ventriculo : Vel si minus validi sint, semel in die subeant, & vbi solitum est quindecim plus minus dies succumbere, hi suppleant dierum numerum, ad viginti circiter dies, atque amplius.

Tẽpus vniuersale ducciæ.

Tempus vero particulare est pro conditionibus antea positis varium, & omnino ad horæ spacium, & amplius, pro tolerantia: Vel, quæ certior meta est, quandiu sentiant ægri aquæ caliditatem ad intrinsecas capitis partes penetrasse.

A duccia facienda.

Tum exiens, ac deterso lenibus linteolis capite, derasa capitis particula panno laneo, & scuffia obtegenda est : tum quidem vt impressa diu aquæ medicatæ qualitas conseruetur, tum vt ne lædatur extrinsecus, quin crustam etiam ipsam relictam capiti ab aqua ducciæ, multis à duccia diebus seruandam consulimus.

Somnus diurnus cauendus.

In die cauendum à somno, qui hoc maxime vsu solet obrepere.

Rheumati occurrẽdũ.

Simul atque noxiæ à capite rheumati defluxionique, quam adeo detestati sumus, occurrendum, cuius caussa sacchari rosacei semiunciam horâ somni sumendam consulimus, ac interdiu sacchari candi quidpiam elambendum.

Regimen victus.

Subinde per quadraginta dies, victu vtantur regulari, caput non lauent, ne crustam (vt dixi) remoueant. Solem vitent, ventum & venerem : Baccius. De stillicidio inter alia

scribit Fallopius: Riuulis aquæ salientis vel arte vel naturâ ita instructis subijciebatur corpus vel corporis pars aliqua, in quo vsu maxima est vis medicamentosa, quia ratione illius motus imprimitur vis: & ista vtendi ratio fuit frequentissima apud veteres, ita vt aliqui præter modum etiam vterentur, &, vt ait Galen. in 4. de tuenda valetudine, quidam subijciebant caput stillicidio aquæ sulphureæ. Frequentiss. quoque vsus iste est apud nos & frequentior quàm fuerit ante, cum vigebat Sauanarola & reliqui illius ætatis. Item cap. 15. Balneum de Ducijs in agro Lucensi habet paucum nitrum & marmor combustum copiosum, & ideo valde siccat sed parum calefacit: sunt in vsu pro capitibus humidæ & calidæ temperaturæ & præsertim humidæ & prosunt. Sed mirum est quod aqua illa scateat feruentissima, & tamen nihil sulphuris in se contineat, & quod etiam auget admirationem est quod inter quatuordecim stillicidia, vnum vocatum desperatorum est vsque adeo feruidum vt depilet pullos si subijciantur & tamen humanis capitibus nullam affert noxam, ego bis in meipso sum expertus anno ætatis 14. & 18. Cum reciperem stillicidium videbatur mihi quod virga ferrea ignita attingeret caput in tota ea parte per quam fluebat aqua: Vnde mihi videtur quod à Deo optimo fuerit stillicidium illud extructum. Vtuntur stillicidijs his ad siccandos catarrhos, & sunt ibi in vsu tantum pro capite. Andernacus, Instillatio, barbaris gutta, Italicis ducia vocatur: cùm syncipiti instillanda est caput linteolo circumdetur, ne illa diffluat, vt postea dicetur: fiat non primis lauationis diebus, sed vbi corpus aliquandiu illi assueuerit. Instillanda autem quotidie ad horam dimidiam, qua nimirum ad interiora penetrasse iam deprehendi potest. Id porrò obseruandum est omnes aquas sulphureas, bituminosasque, si vehementer instillentur, capiti, ventriculo iecorique adeo esse periculosas vt persæpe mortem inferant. Præterea Germanis & alijs qui copiosiore alimento vtuntur, cuiuscunque aquæ etiam non admodum calidæ, instillationem esse periculosam. Hæc ille. Aquæ admirabilis fontis etiam non paruo cum fructu possent in vsum vocari (non sunt enim vehementer calidæ) modò ex medicorum præscripto diligentem victus rationem & stillicidij vsurpationem instituant. Poterunt quoque periti medici pro diuersitate morborum & partium, additis stirpibus vel metallicis conuenientibus, aquarum vires augere. Medicatarum aquarum alter vsus est in Clysmate: quod genus remedij vtilissimum, tam præsentis præsidij vt non tantum derepente tanquam incantamento dolores immanes & intolerabiles partium in ventre inferiore sedet, sed etiam plerique earumdem morbi grauissimi vix alij vlli remedio cedant: nec abdomine solùm affecto, verum etiam superioribus partibus, potentissimè reuellendo. Quid autem faciat Medicus vbi astrictissima aluo inferiore, per os exhibita reuomuntur? Quare meritò accusanda venit præpostera Germanorum nostrorum verecundia, vt ipsi loquuntur, vel, vt ego interpretor, inepta & damnosa

Balneum de Ducijs.

Periculũ aq. valde calidarum.

Clysteres.

sæpe pertinacia, qui magno suo incommodo, non rarò præsente periculo, Medicorum autem molestiâ & tædio tam generosum suo tempore remedium fastidiunt: quod omni ætati (imò menstruæ & a matre rubenti ac grauidæ, experientiâ mea frequenti & fælici) sexuique non tantum salutare, sed & honestum (contra quàm vulgus dictitat) si exceptus liquor inijciatur, syringe stannea vel argentea aut aurichalcea citius, commodius, ab vna etiam sola persona, & salubrius ac honestiùs quàm cum vesica aut sacco scorteo. Oportet autem geminâ fistula mobili donatam esse, quarum alteram sibi quilibet interposito linteo pertuso, indere potest: & ita tectis omnibus partibus pharmacopœus vel obstetrix aut pharmacopœi vxor indere alteram ac intropellere liquores, vt ne hîc rusticum pudorem nobis obiectent ineptuli. Illud interim non in syringæ tantùm fistula, sed alia quacunque studiosè cauendum venit, ne, vt, assolent, nimio tenuitatis acumine anum eiusuè sphincterem offendat: quod fiet si crassiusculus nucleo glomeretur fistulæ finis. Iacobus Theodorus Tabernæmontanus ad tormina ventris ex acidulis in Langenschwalbach infuso clystere educta materia biliosa dolores compescuit: Quid ergo de Bollensibus nostris sperandum, quas præter teporem intestinis amicum, tot mineralium, quibus cum neruosis partibus maior consensio quàm sit acidulis, mixtura commendat? Et certè impunè aluum naturaliter calidis aquis prolui, attestari possum ipse, vt qui iuuenis in Heluetiorum thermis Badensibus, periculum facturus quantum caperent intestina, ipse mihi liberaliter per syringam thermales aquas aliquoties citra noxam iniecerim. Quanta autem cum vtilitate, quo modo, & in quibus inijciendi clysteres, quæ etiam addenda, sparsim varijs in locis ex prædicto Iacobo Theodoro, Andernaco, alijs item Germanis medicis, Italis & Gallis dicetur. Bollensem calidam non nimiùm, etiam solam & multoties inijci posse non solùm sine vllo periculo, sed etiam magna cum vtilitate asserere non dubito. Idem sentit Baccius de thermis libro 2. cap. 19. Sanè equidem ne errorem nunc dixerim clysteres ex aqua balnei comparare: id tamen in certis casibus factitandum, vt in colico affectu atque hydrope: Haud tamen eorum vsum communiter consulimus, nec ex quacunque balnei aqua duabus rationibus: tum quia ignorandum non est in plerisque casibus, qui curentur ad balnea naturalia, clysteres vel non sufficere vel nequicquam esse tum quia non minoris noxæ esse possunt quàm vtilitatis vbi per eos intempestiuè natura ad deiectoriam partem proritetur, fortasse inuita. Item cap. 10. Quibus ex affectu naturæ, vel aquæ ipsius vitio, vel ex constitutione eius tempestatis non adeo balneis oportuna, minus purgatio ebibitarum aquarum successerit, infuso rosarum ex saccharo nihil suauius est neque commodius. Ob quam causam vti aliquibus ex eadem aqua clysteribus non habemus absurdum, & tam ex simplici ipsa aqua balnei, quàm incoctis aliquibus vel lenientibus vel diffusorijs, saccharo addito atque oleo & sale, vt moris est. Prorsus enim oportet

omnem ebibitarum aquarum mensuram exturbare è corpore. Aliqui si quid reliquarum remansisse suspicio sit, post vsum potulentorum, lauacra calida exudationesque instituunt. Verùm de his hactenus. Paucula nunc subijcienda de fotibus qui in nostris aquis admirabilis fontis vires non paruas, vt patet ex historijs, habent: de quibus Fallopius de thermis cap. 14. Aquæ thermarum possunt nobis inseruire per fomentum, quando in eis madefacimus spongias vel pannos & fouemus corpus, qui vsus frequentissimus est apud medicos Veronenses in aquis Calderianis, in alijs autem locis & balneis non viget huiusmodi vsus. At Baccius lib. 2. cap. 19. de thermis: Fomentorum nullus inquit vsus esse debet in balneis naturalibus: quippe balneum vniuersam simul corporis temperaturam, atque eius affecti membri respicit: fomenta verò ipsa quodpiam veluti refugium sunt ijs, qui vbi non possunt ex aliqua occasione vti balneo, fomenta ipsa pro locali vsurpant remedio. Vel, vti fit ad Porretanas aquas, si adhibeantur circa pectinem fomenta his, qui sumptas minus reddunt aquas. Vt ego magnis viris Fallopio & Baccio subiungam meam sententiam, fotus ex balneis medicatis non parui facio, potissimum ad balneum aquæ fontis admirabilis & similes aquas quas ars calefacit, vbi etiam hypocausta quæ calefieri possunt, qualia multa diximus esse in splendido ædificio ab Illust. meo Principe instituto: in quibus commodè administrari potest ægris imbecillioribus, qui non facilè solium subire possunt, aut certè diutius in eo manere. In ijs etiam, qui vnam partem corporis magis afflictam habent: quæ maiori fotu opus habet quàm totum corpus balneo: Cuius sanè etiam fotu externis accedente prudentiâ Medici, additis morbo & partibus conuenientibus augeri commodè vires possent, exempli gratiâ, si caput, ventriculus, hepar, & splen afficiatur, per fotum impetrari quædam possunt vel corrigi quædam impressiones aquæ medicatæ, quæ minùs vtiliter in vna parte corporis existimantur balneando.

Fotus.

Aq. Calder.

Apud fontẽ admirabilẽ cubicula disposita ad fotus administrationẽ.

De cœno, crassamento, fæce siue limo thermarum aquarumuè medicatarum, & eo deficiente in Balneo admirabili & fonte medicato Bollensi quid substituendum,

CAP. XIII.

OMnis terra (inquit Galenus 9. Simplicium) vim possidet desiccandi. Vnde & pinguis agrorum terra, quæ colitur, vtilis est ad curationem omnium partium resiccatione indigentium, quomodo ea in Alexandria, & in Ægypto vtuntur. Vidi enim (inquit ipse) in Alexandria hydropicos, ac lienosos aliquos terræ Ægyptiacæ illutatione vti, qui sibi suras, femora, cubitos, brachia, tergum, latera, pectusq; linirent, ac perspicue iuuarentur. Eundem in modum & veteres inflammationes, & laxos tumores, quæ Græcis œdemata dicuntur, hoc lutũ persanat. Quinetiã noui quosdã toto corporis habitu aquo-

Terra quæuis siccat.

sos, ex immodica hæmorrhoidum euacuatione redditos, inde manifestum sensisse auxilium. Et quidam diuturnos dolores iuxta partem aliquam firmatos, prorsus hoc luto sanauerunt. Hæc Galenus. Quam tamen facultatem haud equidem omnem terram, quæ colitur, æquè arbitror obtinere, sed illam Ægyptiam maximè: quæ nimirum Nili quotannis diluuia recipit, ac tota harenosa idcirco, & salsa, & nitrosa redditur, pro naturali, quam diximus, soli illius fluminis qualitate. Nec terram solum dixit, sed lutum pingue. Hoc enim differe lutum à terra videtur, quòd hæc cum aut pinguis sit, aut arida, aut compacta multis modis lutum dicitur si cum humido misceatur, seu terra simplex, seu mista sit. Propriè autem ad hunc vsum, lutum intelligimus medicamentosum, quod in fundo medicatorum fontium residere solet. De quo & Plinius meminit lib. XXXI. cap. I. & VI. Vtuntur, inquit, & cœno fontium balnearum naturalium vtiliter, sed ita si illitum Sole inarescat. Qui vsus hodie est frequentissimus. Ad emolliendum induratas partes: quo in genere balneum Sancti Bartholomei in Patauinis, est in toto orbe percelebre. Ad calefaciendum, ac siccandum, ad discutiendum, soluendumque contumaces in aliquo membro impactas, materias, infixos (vt dicebat Galenus) alicui parti dolores æmouendos. Ad roborandum denique, ac firmandum maximè iuncturas, ac neruosas partes. Est autem lutationis vsus duplex: post balnei vsum plures dies, & cum ipso balneo decem, vel quindecim dies, & vterque est laudabilis. Quo fit, vt ij, qui vel particulam quampiam ex longo morbo, imbecillam confirmare velint, vel relictos tumores, vel dolores discutere, vel contracta membra extendere, vbi prius condecenter se præparauerint, ac balneo vsui fuerint plures dies, affectam partem luto huiusmodi, actu calido, & quale ex ipso fonte sumitur, illinant. Vel balneum ingrediantur calidum summo mane, mox sole inualescente vtantur luto, quod subinde resiccatum, reliquo interim corpore, & capite defenso à sole, ad horam immutent. Vel facto cumulo nouum super imponant, donec resiccatum ad duas circiter horas, vel cadat sponte, vel amoueatur. Tunc lauent eodem balneo membrum ipsum affectum, ac exiccent linteo, mox adhibito condecenti ad id quopiam præsidio, vel vnguento, vel oleo, vt dicemus, prandendum est. A prandio quatuor ad minus horas supersedendum est: hoc siquidem tempus naturæ totum condonandum est ad digestionem alimenti primam, & vt quiescant interim affecta membra. Facta verò in ventriculo coctione (quo nomine parcius prandendum erit, quam cœnandum) ad lutum redeant eodem tenore. Vespere autem conscendant rursus in balneum, vel paulisper vtantur perfusione, vt vna aqua, vnaque opera, & lutamentum abluant, & membra ipsa iam lutata confirment, mox inungant, & cœnent. Sunt qui anarsarcam patientes, prægressa aliqua diligentia (vt monet Aëtius) inter initia admisto ipsi illutamento ex discutientibus quopiam, totos (si oportuerit) illinant, moxque in fine in balneis abluant. Ad dolores verò, & tumefactiones laxas, & neruos contractos, affectam partem illinire à balneo quoque

Exercitatio ad verba Galeni.

Lutum medicamētosū seu aquarum medicatarum residentia.

Facultates.

Baln. S. Bart.

Vsus.

vniuerſali ſatius eſt: ac ita aſsiduo illutamento vti, quod efficacius tũ diſſo uat, tum roboret. Vtile vero, ac recipiendum quod Montagnana conſuluit, vt qui contumaces id genus duritias, vel contractiones, aut balneo, aut illutamento curant, aliquo ad eandem intentionem proprio linimento, per reliquum diem, ac noctes vtantur. Quale ipſe habet, quod recipit, Olei ſeſamini, olei amygdalarum dulcium ſingulorum ſeſcunciam: medullæ crurum bouis, ſepi caſtrati, pinguedinis gallinæ, ſingulorum vnciam: vitellos oui duos: croci drachmam: cum aceto poſtea, in quo diſſolutum ſit ammoniacum, conformetur linimentum: addito, ſi libet, pro narcoticis opio, aut chamæmeli floribus, ad dolorem leniendum. Vel eſto ex bdellio vnguentum apud Meſuem, vel aliud huiuſmodi. Cinerei, vel ſalſi cœni illutatio tumores lienis aliarumq; partium, ac cæteras inflationes ex craſſo, frigido, ac impacto alicubi phlegmate valenter diſcutit. Cocturas item ignium ſanat vel etiam factas aquis feruentibus, ſi aut cinerem, aut calcem, aut lithargyri recrementa lutum præ ſe ferat, & ex terra ipſa, cretoſáque intritum veſicas eleuari prohibet, vriginemque penitus abolet. Sunt qui illutamenta ſibi arte quoque componant, quale extat apud Aëtium, Ad tumẽtes corporis eminentias: atramenti ſutorij partes quatuor, aluminis ſciſsi madefacti partes ſex: luto fuſco ſubigito, & ægro nudato, ac præloto, corpus illinito, deinde lauato, ac rurſus eodem modo foueto, linito: quod vbi terfeceris cum roſaceo inungito, ægrumq; per totam noctem contegito, reperies ſanum. Dortomanus de thermis Belilucanis: Vtuntur cœno fontium vtiliter ſi illitum ſole inareſcat, teſte Plinio: aut potiùs ſi prius impoſitum, & ſole ſeu aprico loco arefactum eluatur, & deinde recens quoties inaruerit. Poſſumus eo vti liquido, exſiccato, vſto, quod tũ exſiccabit magis mordaciúſque erit niſi eluatur plantaginis ſeu roſaceo ſtagmate. Fallopius de thermis cap. 16 Luti facultas eſt emolliendi partes induratas: cuius luti ratione balneum Diui Bartholomei in agro Patauino celebratum in toto orbe & balneum de aquis. Luto etiam hoc modo vtimur: Aeger habeat alueolũ in quem imponat partem affectam, madefaciat eam in aqua calida balnei ſtatim ſuperponat lutum primùm parua quantitate, quã paulatim augeat, donec multum ſit ſupra partem, quod ſinet ſupra eam, donec refrigeretur, & tunc abijciatur, aliud ſuperponatur, & id ter vel quater faciat: vltima vice abluat partem aquâ balnei, ſiccet, inungatq; oleo aliquo, & pannis obuoluat exerceatque ſi poteſt: id faciat manè & veſperi. Lutum oportet eſſe calidum pro ratione morbi, habitus, ætatis, temporis anni, & reliquorum ſupra dictorum. Solent vti luto ſpatio quatuordecim vel 15. dierum, idque veſperi & manè per horam & ſemiſſem: qui excedunt ſolent incidere in febres acutas. Paulatim procedendum vtendo luto, & paulatim deſiſtendum. Nos qui luto in Bollenſi balneo deſtituimur, eius loco ſuccedaneum parabimus lutum ex puluere lapidis fiſsilis nimirũ, bitumine, ſuccino nigro & argilla cœrulea (quam ſuggerunt loca fonti vicina & rimæ lapidis fiſsilis, quamque veriſimile eſt & bituminis & lapidis fiſsilis naturam redolere) ſubactis ex aqua Bollenſi ad luti vſq;

Vnguentũ.

Illutamentum cinereum & ſalſum.

Illutamẽta artificialia.

ſ

crassamentum: poterit etiam addi sulphur, vt facit Andern acus ad ramicem, vt dicetur suo loco: licebit deinde eo modo uti quo præscribit Baccius, Dortomanus & Fallopius, æstate ad Solem, vel si cœlum minùs calidum, ut plærunque existimo esse circa fontem mirabilem, ad ignem aut ad vaporem ebullientis aquæ in vaporario, destinato ad vapores recipiendos, vel in hypocausto.

De victus ratione quæ in sex rebus non naturalibus dictis consistit, ijs obseruanda qui aquis medicatis vtuntur, quidque post vsum tandem aquarum sit faciendum.

CAP. XIIII.

Non eadem in specie victus ratio omnibus conuenit, qui aquis vtuntur.

Cùm varias ob causas in usum veniant aquæ medicatæ, & varijs sint præditi temperamentis, varijsque morbis obnoxij, qui ijs utuntur: difficile est victus rationem præscribere, quæ omnibus ex æquo conueniat. Qui enim podagricorum effectuum causâ defluxionumque ad aquarum usum accedunt, his non est dubiũ quin victus præscribendus sit tenuior, ubi humores frigidi, viscidique: At si non ex eiusmodi humoribus pendeat morbus, quis non videt pleniorem victum & posse & debere interdum usurpari? Qua in re quoque affectuum constitutio obseruanda pertinax aut leuis, quique faciliùs cedat. Si quis tamen expectat quid nobis de victu sit sententiæ, eiusmodi proponemus rationem quæ cùm latitudinem habeat quandam, poßit utentibus quibusuis obseruata prodesse. Et primùm quidem illud pro confesso accipiunt plerique, quod aliàs in quæstionem tamen solet vocari: parciùs prandendum esse quàm cœnandum his, qui balneo uti volent. Rationem adferunt, ut vesperi quoque balneo uti poßint: Cauent scilicet illi, ne si largius prandeatur, diutius protracta concoctio vespertinæ lauationis oportunitatem excludat: Scitum enim est medicorum, vi balnei euocatum ad exteriora calorem hærentem in ventriculo cibum minùs fœliciter concoqui, crudumque in venas rapi, vnde obstructiones & ex ijs pendentes morbi infiniti oriantur: Quod cùm ita sit, illud in genere potiùs suaserim, siue de matutina siue vespertina lauatione inaudiatur sermo, non priùs in solium esse descendendum, quàm absoluta sit concoctio: quæ cum in alijs maturiùs, in alijs seriùs absoluatur, nullo horarum numero circunscribendum hoc tempus esse videtur. Sed vnusquisque suæ naturæ & idiosyncrasias conscius ubi ex cessata ventriculi grauitate descendisse cibum nouerit, intrepidè se aquis committat. Vtque cibum modicum bonique succi exigimus, ita quoque & potum intra mediocritatis terminos requirimus: qui qualis esse debeat mox explicabimus, ubi priùs cibos aquis medicatis utentibus ex usu futuros, obfuturosque recensuerimus. Probantur quidem quicunque boni sunt succi & concoctu faciles. Cibos sequentes concedit Montagnana lib. de balneis tract. 3. Panem recentem benè fermentatum & præparatum, carnes pullorum, vitulorum, hœdinas, agni unius anni

Parciùs prãdendum quàm cœnandum lauantibus.

Regula generalis.

Cibi vtentibus aqua medicata concessi.

Arictis iuuenis, anatulorum, perdicum, phasianorum, leporum: Inter herbas betam, spinachiam, borraginem, fœniculum, petroselinum & similes: iuscula ex ciceribus rubris vel albis, panico, hordeo. Aceto, inquit ille, aliquando uti possunt vel (si timeatur nocumentum propter neruos) succo aranciorum, malorum punicorum acido dulcium, & similibus incidentibus, aperientibus, non multum astringentibus. Idem in tract. 2. permittit aues non degentes in aquis, oua, pisces non viscosos, caseum recentẽ, lac coctum, colostra & alias partes lactis conuenienter assumptas. Quidam laudant rupicapræ carnem ac ceruinam, iuuenem sane non improbarim. Scribit Plinius lib. 8 cap. 32. Febrium morbos non sentit ceruus: quin & medetur huic timori. Quasdam nos principes fœminas scimus omnibus diebus matutinis carnem eam degustare solitas, longo æuo caruisse febribus. Non improbo etiam iuscula ex auena, ouis & oryza, nec cerasa acidodulcia rubra, amygdala, ficus, passulas, limones, citria, arantia & mala punica, pyra & poma tosta cũ aniso, & cotonea cocta, in fine pastus sumpta, salmones paruos & locustas fluuiatiles. Prædictis addit Andernacus: Iuscula sint ex capis pullisque cohortalibus elixis, deinde etiam eorum carnes: ex venatione capreoli, inter aues autem attagenes, palumbi, turdi, & turtures, omnesq; auiculæ montanæ: ex piscibus saxatiles, thymali, lupi, trutæ, funduli, percæ & id genus. Potus sit vinũ album & non acerbum austerumq;, sed modice astringens, tenue, clarũ, leue & generosum. Vesperi etiam rubellum stomacho optimè conuenit. Si vinum valentius sit, rectè aquã cocta diluitur, quod dimidij calicis instar vna vice sumi potest. Nam satius est modicum singulis vicibus, quàm copiosum simul assumere. Hæc Andernacus, cui improbantur in hoc casu oua dura, frixa, caro agnina, leporina, nec non grandium animaliũ præsertim sale & fumo indurata, ut bubula, hircina, ceruina, suilla: quanquam iuuenum adhuc ferarum aliquando concedi poßit. Inter aues quæ pedibus nituntur, anatum, anserum, pauonum, & gruum esus obest. Ex piscibus indurati, glutinosi, molli carne præditi, anguillæ, cyprini qui vulgò carpæ dicuntur, & tincæ minùs laudantur. Inter olera braßica & quælibet legumina, poma, omnes surculorum fructus: insuper acida omnia, salsa, lactaria, omne genus pistorium, pulmentaria ex farinis facta, panificia, caseus. Vinum non sit acerbum austerumque. Aqua cruda & frigida noxia est, vinumque dilutum, maximè autem refrigeratum: si tamen valentius sit, rectè aqua cocta diluitur. Non malè dudum Montagnana similia docuit cons. 303. & inter alia, ut qui balnearent cauerent à cibis valdè frigidis & qui facilè corrumpuntur, lacte cerasis, & alijs fructibus valdè humidis aut valdè calidis & acribus, aromatibus, allijs, cæpis & similibus & totaliter ab aqua frigida, nec bibant in balneo: esse enim valdè nocuum potum. Item de bal. tract. 3. Omittant lactucas & reliqua olera, & fructus frigidos siccos: ut pyra, castaneas, cytonia, &c. vitent coitum propter resolutionẽ humidi substantifici. Digna consideratione sunt quæ ex Baccio lib 2. cap. 20 sequuntur: Alimenta tres conditiones in totum obtineant: ut sint boni succi, concoctu non difficilia

Ceruina caro impedit febres.

Potus.

Cibi aqua medicata vtentibus interdicti.

Alimenti côditiones.

& quæ gustui inoffensè sapiant. Sunt rursus de primarum rerum delectu, quarum multa efficacia est ad sanitatem tuendam, hæ communissimæ regulæ: prima, vt ipsa regio aëris habeatur inculpatè sani: secunda vt aquæ quæ in potibus sumuntur & cibis, sint syncere, sanæ, & laudabiles incolis qui bibunt eas, nec balnei aquâ vtantur, vt quidam perperàm faciunt: sit panis benè fermentatus, & conuenienter coctus, non calidus vt statim è clibano mittitur, nec vllatenus vitiosus, nec compactæ massæ, & duorum ad summum vel trium dierum. De reliquis, balnearij quidam medici à balneis interdicunt rebus omnibus azymis pastilibus, herbis præsertim crudis, piscibus, caseo, recocta, butyro, lacticinijs omnibus, fructibus, leguminibus, acribus, salitis, frixis & id genus alijs liberæ vitæ. Sed hæc nimis exacta est regula, nec seruatur in balneis: sed communiter cum laudentur bonæ carnes, oua recentia, & condimenta familiaria, haud propterea intelligas interdictum esse, vt aliquando non liceat pro ratione transire ad fructus, atque herbacea, ac id genus alia minùs regularia alimenta. Nam iure balnei (vti diximus) nulla sit præscriptio, nisi vt electa sint omnia In primis autem de vinis danda est opera, vt vina eligantur sine vitio, mediocris substantiæ & quæ facilè nutriant, minùs austera, neque dulcia: nominatim verò hac potissimùm careant noxa vt non sint fumosa, quæ caput tentent, vnde bibentes in somnũ præcipitant, multisque defluxionum generibus redduntur obnoxij. Ex æquo subaustera laudantur potius, quam quæ exactissime penetrant: hoc enim penetrationis nomine cauendum aliquibus est, qui per balneum, ac ieiuniũ dum exucco ac sitibundo corpore fatiscunt ad pocula, statim in prima mensa panem ex vino puro intinctum ingurgitant: nocet enim subitus vini occursus neruosis partibus, ac iuncturis, viscera inflammat, quæ scilicet attrahunt vinum auidiùs: penetrantibus verò rebus ac liquoribus præsumptis, vix ulla periculi excusatio est, quin dilatatis per balneum poris, & corpore cibi indigo, quàm citissimè quæcunque ingerent alimēta, eã incocta statim ad penitissimas usque partes protrahuntur, quæ multarum fiunt ægritudinũ, causæ hoc tamen vitio damnanda veniunt imprimis nostra acetaria, quibus iam adeo vesci consueuimus in antecænijs. Nam ea ratione fuisse diuersum morem apud antiquos existimo, qui assiduis utebantur balneis, ut postponerent cœnæ acetaria non anteponerent: nimirum quia excercitatis ac lotis, timendum fore videbatur ne primo statim occursu acetariorum læderent inanem ventriculum, sicque corpus famelicum succo statim imbuerent non satis utili: & contrà, approbatam diutissimo usu consuetudinem legimus, ut ab ouis, perinde boni nutrimenti cibo suas cænas inciperent, & finirent ad mala: unde ortum prouerbium, quod legitur apud nostros Latinos, Ab ouis ad mala. Veri autem simile fit, per abusum postea quorundam, præsumi cœpisse acetaria, proritata nimirum per oxygarum ac lactucas auiditate, quod videtur subnotasse Martialis in carminibus Xenijs d.

Claudere quæ cænas lactuca solebat auorum,
Dic mihi cur nostras inchoat illa dapes?

Aquæ. | Panis. | Balneantibus interdicta. | Animaduersio in strictam, quæ præscribitur balneantibus, diætam. | Vina. | Vinum ieiunis nocet | An acetaria cœnis præponêda vel postponenda. | Cur veteres postposuerint. | Ab ouis ad mala vnde ortum.

Ad exemplū scilicet illud, quod ponit Cato in libro de re rustica, Si voles inquit, in conuiuio multum bibere, cœnareque libenter, ante cœnam comesto crudā brassicam ex aceto, quantum voles, & item ubi cœnaueris, comesto alia quinq; folia, reddent te quasi nihil ederis, biberisque, bibésque quantum voles. Porro victus ratio in balneis, non solum de regimine circa cibum & potum intelligenda est, sed de omnibus etiam rebus, sine quibus, dum viuitur, neque corpus consistit, neque vita: de somno scilicet & vigilia, motu & quiete, excretis & detentis, animi affectibus, atque de aëre, locoue in quo versandum sit. Ea quæ aliquis minus accuratè neglexerit, vita etiam immuni, in uarias transire solent affectionum caussas: multo ergo maiori diligentia præscribenda sunt ac seruanda in balneis, tum ut non impensè noceant, tum etiam ut promissas balnei utilitates non defraudent. Primum itaque de somni & vigiliæ ratione præsciuisse hoc est operæ precium quod somnus balneis est aduersissimus, dormiendum his, qui balneo utuntur, noctu, & minus etiam quam consuetarum horarum interuallum: nec tamen ad multam noctem vigilent, quominus cogantur peruigilia noctis supplere die: imò quantò dulciùs interdiu somnus obrepserit, tanto cautiùs, & quasi insidiosus syrenum cantus, euitetur: in uniuersum enim omnis somnus nociuus est, si intempestiuè ineatur: omnis autem intempestiuus dicitur: qui præter naturæ ordinem fit. Ordo vero conueniens naturæ est, ut dormiendum noctu sit, non interdiu. Esto ergo somnus nocturnus, qui super unam horam ad minus, vel etiam duas post cœnam leui præmissa exercitatione ineatur. Tantū vero dormiatur spatium, quandiu perfecta sit in ventriculo coctio, septem ad summum horarum, nonnullis minus, pro virtutum nutritioni inseruientium, facultate. Hic verè quies, ac dono diuūm mortalibus à Poëta dicta est, quæ animi ægritudines obliuione delet, spiritus uiuificat, calorem unit, concoquit quæ concoquēda sunt, & inæqualia reddit æqualia, lassitudines abolet, intenta laxat, dolores alleuiat: quæ omnia necessaria sunt in balneis emolumenta. Intempestiui autem rationem subit immodicus, si peracta scilicet concoctione diutius dormiatur, quem terminum plerique à consuetudine definiunt. Hic enim inter alia, hoc potissimum adfert incommodum, quòd ne excrementa suo tempore expellantur, impedit. Damnabilis igitur ac noxius somnus immodicus, noxius & diurnus. nocentissimus vero diurnus ad balnea naturalia, duabus præcipuè de caussis. Prima quia impedit operationes balnei, siue (ut melius dicam) naturæ, balneo præsertim in potibus sumpto. Nam iuuare, sanare, mouere, superflua expurgare, non ipsius balnei, neque medici est (sunt enim hæc instrumenta) sed naturæ opera: natura verò consopita, non perficit, sed relinquit, relicta aliquando vincuntur, reducunturque (ut aiunt) ad benignum pro robore virtutis: persæpe verò redundant, & perinde ut res ex toto præter naturam, in aliquam corporis partem detrusæ putrescunt: & non sine flagitio, cum aliquos ob hanc solam causam viderim in balneis lusisse vitam. Altera causa cur diurnus somnus dānetur, est quod is somnus non naturæ est, sed à fæculētis

Somnus.

Somni tempestiui cōmoda.

Somni intēpestiui incommoda.

minerarum vaporibus excitatur: qui primò quidem caput aggrauat, immoderate calefacit, & deinde humores ex capite colliquãdo, fluxiones concitat: fluxiones verò ubi in subiectas partes fiunt, omnis vitij fiunt genitrices: alios enim defluxu facto impetu in principem aliquam partem, repente suffocat: alios vidi qui cum aqua balnei, non bene digesta, & corrupta, euomuerunt animam: alios resoluit, neruis oblæsis: alijs tussim contrahit, alijs tabem, alijs alui profluuia: alijs in aliquam partem imbecillem mediocris notæ delapsa, vel inflammationes inducit, vel erysipelata, vel apostemata id genus aliqua. Quæ equidem somni pericula eo velim diligentiùs unumquemq; nosse, quo inter balnea nullum est accidens frequentius illo, neque molestius. Ad quam sane cautelam duo hic præcepta repetenda sunt: unum quod iam paulo ante diximus, ut parcè, & tempestiuè prandeant, ac omittant interdum cœnam, est enim cibus somni materia qua aucta augetur & somnus. Alterum præceptum est, si somnus alioqui urgeat, ut medicetur, ac euitetur per remedia. Hanc verò cautionem à somno, exercitij ratio confirmat in balneis, quod ad potulentas aquas inter pocula ipsa faciendum idcirco diximus, quoniam moto corpore integra magis euacuatio fit, ac somni materia tota educitur. In lauacris autem à balneo quidem, & à cibo quiescendum, subinde certis horis moderatè se exercere conuenit, ut vaporum balnei reliquiæ, quæ caput aggrauare solent, & somnun inducere, excutiantur. Si quis verò ad motum ex imbecillitate, vel ægritudine sit ineptus, exercitij loco, si ex usu sint, gestationibus uti poterit, vel eumbus frictionibus. Quod frictionibus quoque interdicantur, puta ob ulcera, vel dolores, vel imminentem aliquam fluxionem, hi studeant per latas vias, & maximè per aluum, naturales saltem vacuationes habere. De animi autem paßionibus, quoniam corpora sequuntur animas, animæq; velut nauta nauigium, regunt corpora non mediocrem sane curam habere oportet. Perturbationes ergo animi omnes eliminent & præsertim à cibis, si velint quoque corpus optata perfrui iucunditate. Curas omnes imprimis obliuiscantur, iram amoueant, tristitiam, timorem, impatientiam, omnem causam solicitudinis. Et contra: cum firma spe, ac fiducia balnei, omnem suauitatem que è rebus exterioribus perficitur, sibi procurent, quantum possunt. Verbis utcunque, & gratis sodalium inuitationibus indulgeant: semper dati illius præcepti memores, ut à nimio luxu se temperent. Eadem quoque de causa ad venerem iocosam quandoque indulgendum, cæterum ludentem omnino excludant: ne hanc aliquis per omnia detestetur, gratis sonis, musicis, & cantionibus delectentur. Minus legant, nec studeant, ac parcius ardua nimium commentaria, quantumuis delectare ea animum videantur. Ad mentis torporem euitandum, somnumq; arcendum ac meridianos æstus, quos oportet cum quiete traducere, varijs alijs oblectamentis, ludicrisq; citra fastidium, paulisper sibi indulgere poterunt. Quo in genere cum sint aliqua permolesta, quæ maiore animi indigent studio, quam difficilis admodum in reliqua speculatio, omnia huiusmodi explodantur: & ex æquo omnes ludi, qui ad

De somno præceptiones.

Exercitium, & quies.

Animi πάθηματα.

nequitiam, anxietatem, ac insolentiam prouocare valent, sacro ipso iure balneorum interdicantur. Deniq; de ambientis aëris constitutione: aër quidem, quem velimus, nolimus per habitum continuò inspiramus nō solùm inspiratus intima corporis penetralia sua qualitate afficit, verū ipso etiā ambitu, ubi quidpiam à sua tēperie recesserit, fit nocentissimus, maximè in balneis, ubi peruium usquequaq; corpus efficitur, & aër ipse pro sui tenuitate exquisitè penetrans, statim soluitur, cōmouetque, præsertim cerebrum, magis nocens suo occursu corpori, quā aqua frigida. Sit ergo locus boni, atque laudati aëris ex natura: ubi rursus tempore balnei, omnē caueant cœli intēperiem, nempe æstus, frigora, vehementes flatus, Lunæ radios. Prohibendū quoque esset pro aëris salubritate iure publico, ut iuxta balnea neque lina macerarētur, neq; canabis, neq; coria neque id genus alia in aquis fætetia, quæ postmodū lacunas aquarum relinquūt putidissimi halitus, itaque aërem, autumno potissimum, insalubrem reddunt. Esto habitatio alta, ad orientem, vel occasum hybernum spectans, lacunis quantum fieri poterit auersa (quæ præceptio saltem in posterum in balnearijs structuris seruabitur) non terrena, non humida, nec quæ facilè vitiosas lanugines in pariete contrahat. Inter primas autem partes collocanda esset ad ipsa balnea, & ad ipsos fontes porticus spaciosa, ubi non solùm salubres diei captarēt auras, sed quæ ad usum potationum in matutinis faciendarum esset idonea, ægrosq; bibentes ab insultu, ac frigore aëris defēderet. Tales videmus ad magnifica balnea, antiquaq; præsertim, ordinationes: Nam quæ scaturigines sub dio à bibentibus frequentantur, non adeo aliquos sua salubritate possunt iuuare, nisi cautè ministrētur, quàm multo plures ob incommoditatem lædere. Sint & lauacra ipsa sub diuersorio, vel prope diuersorium benè collocata: sin minùs, contra infestas aëris constitutiones, benè assamentis sint munita, ac storeis, & quæ opportunis ministerijs omnino nō careant. Vbi verò loci situs non adeo tutus, ac balnea pauperis impensæ extiterint, pro frigore, imbre, aut graui nubilo obstante, eoq; magis si æger imbecillus sit: tunc satius fuerit priuatas in diuersorio paratas habere tinas, ac tepefacto per caminum aëre, lauationes exercere. Aër

Errores insignes & abusus nocui admodum, qui committuntur ab ijs qui sine consilio peritorum Medicorum, vtuntur aquis medicatis potu, balneo, vel alijs modis.

CAP. XV.

Antequam à balneo profecturis regimen præscribamus, expediet abusus, qui ab ægris in thermis passim cōmituntur, notare: eoq; grauiori censura, quanto isti errores hoc seculo latiùs grassantur. Apud Romanos, inquit Dortomanus, Principum aucta luxuria, publicæ balneæ extrui cœptæ cum alibi, tū Romæ in modum prouinciarum, si Amniano credendum, in quibus etiam cum plebe Principes promiscuè lauabantur, puta Commodus, Gordianus, Galienus Romanorū luxus in balneis.

iuniores: alijs ter, quinquies, uel septies æstate, bis vero hyeme in die lauisse, & in thermis cœnitasse placebat, ut tradit Capitolinus. Admittebantur unà fœminæ, ne voluptatis lenocinio quid deesset. Deinceps decrescente Romani imperij potestate, decreuit pari passu luxus cupedia: sic ut infrequentior post thermarum fuerit usus. Dum Dominus de Puissum thermarum Belilucanarum effectu in se agnitarum vires promulgat vix quartus elabitur annus, quo tanta hominum multitudo in huncusque diem bis quotannis eò confluit, idque nulla habita affectuum, temperiei, ætatis, vitæ anteactæ, sexus, regionis cæterorumque distinctione, ut viliores thermas posthac ob abusum quam famosiores ob usum fore sit metuendum. Ferulà digni, qui (causarum indicatione aliter suadente) calidis simul ac frigidis eundem fontē sine discrimine usui fore contēdunt, &c.

Concursus promiscuus ad Belilucanas animaduersione dignus.

Turpiùs labuntur in thermarum usu, seu ab usu veriùs, cum cunctis quantitatem potuū tantam quantā capere possunt, præscribunt. Contra naturæ & artis medicæ præcepta faciunt qui ad potus satietatem se saturant. Qui existimant potum triduanum, quatriduanum & deinde balneum totidem dierum sufficere, temerè credunt. Montagnana tract. 2. Cons. 100 de balneis Patauinis: Qui voluptatis inquit ergò balnea quærunt, qui assolent esse repleti & nulla victus ratione vtuntur, balneando incidunt in febres putridas & alios prauos affectus. Communis modus comedendi & bibendi in balneo lasciuia est: Si cibi siue potus sint calidi actu & potentiâ, augent caliditatem, & à balnei calore disponūtur ad corruptionem & putredinem. Si sint frigidi impediunt ne dissoluantur quæ per balneum oportet dissolui, & obstructiones faciunt difficiles curatu. Siue sint frigidi siue calidi inpediūt actionem caloris innati. Fallopius de thermis cap. 11. Si æger sit inobediens, velit interdiu dormire, omnino indiscriminatim comedere & quacunque horâ, & similia agere, quæ essent in causa ut aquæ potiùs obessent quàm prodessent, non exibeatis illi ullo modo thermales aquas, etiamsi ratione morbi conuenirent. Abusus ille erat insignis de quo Plinius lib. 31. cap. 6. vbi scribit de ijs qui videbantur sibi magni viri qui maiorem copiam illarum aquarum bibissent: Vnde alij qui tantum bibebant, & tumidi adeo fierent, ut annulus quem gestabant digitis tegeretur à cute. Fallopius scribit lib. de therm, cap. 10. se vidisse quendam Presbyterum qui tantum Aquarianæ aquæ biberat, ut trium dierum spatio tumidus ita manserit, ut non ampliùs ab aliquo agnosceretur: excreta illa aquâ, desijsse tumorem, & redijsse ad pristinam gracilitatem, refrigeratum tamen illi mansisse totum corpus. Idem Fallopius de therm. cap. 11. Sunt Medici qui postquam valdè defatigarunt ægros & aliquando præter rationem, & institutum viderint res non succedere statim, nulla habita alia consideratione, relegant ad aquas thermales tanquam ad anchoram sacram, in eo peccantes. Andernacus, In Germanica gente quidam totos dies noctesque mergorum instar balneis incubant: cibum potumque in eis ad satietatem usque sumentes, nullo vel breuissimo spatio ad aluum deijciendā interposito, aut saltem exiguo, ad illa reuertuntur. Nuper apud Rhetos in balneis

Abusus in potu aquarum medicatarum.

Abusus in dierum numero.

Ex mala victus ratione in balneo, febris alijque affectus praui.

Susque deque omnē victus rationē facientibus interdicenda balnea.

Abusus Romanorū nimio aquæ medicatæ potu.

Incōmoda ex nimio aquæ potu.

Taxantur medici indocti.

Germanorū in balneis error quoad victum & sōnum, non ferendus.

neis Fauorinis vidi nonnullos tum cibo repletos tum prorſus ebrios in illis obdormire, vt mirum fuerit eos cruditate, coliciſque aut alijs pernicioſis morbis nõ laboraſſe, & vires eorum concidiſſe, aut febre, aut lippitudine correptos, aut ſubita etiam morte oppreſſos eſſe. Idem Germani noſtri φιλόποτοι, ſi quando bibũt, quod tamen rariùs accidit, id in ipſis balneis plerunque, eademque hora & die faciunt, qua balneis inſident magno errore & incommodo. Nam quæ per aluum & vrinam excerni debent, balnei calore per totum corpus rapiuntur, fiuntque humoris motus contrarij. Idem, In Germania Medici ægris alijs octoginta, alijs nonaginta, alijs centum, alijs plures lauationis horas imperant, cum tamen ignorent quot quiſque ferre potuerit. Hinc fit communiter, vt qui multis horis quotidie lauant, diebus octo aut quindecim curationem abſoluant, qui paucioribus 20, aut 30. Verùm ſine vllo ordine & iudicio. Idem, Valde errant qui tamdiu lauandum eſſe cenſent donec cutis erodatur. Nam inde ſæpiùs apertiones vel obſtructiones alijque multi affectus oriuntur, qui ad mortem vſque perſeuerant. Quare non eſt expectanda exulceratio. Nonnulli violenta & continua lauatione vim naturæ inferunt, & ne ſic quidem cutis ruborem contrahunt, ſed mortem potius ſibi accelerant, aut tantam viſcerum imbecillitatem accerſunt, vt nunquam ea ad priſtinum robur reſtituere poßint. Idem de aquis Fabarijs Pfeffers: Vidi nonnullos qui totos dies nocteſque per integram ſeptimanam aquis inſiderent, non multum medicinæ præceptis obſeruandis ſolliciti: cibum potumq; in lauacro ſumebant, ſomnoque indulgebant: Diuerſoriorum incommoditas, anguſtia, & ſpurcities, & ſæpe tantus fœtor vt animi defectionem hominibus paulò humanius educatis accerſat. Reinerus Solinander de caloris fontium cauſa lib. 1. cap. 1. Eſt in Sicilia fons calidus, cui non ſolum nomen ex ſuperſtitione eſt impoſitum, ſed ex rerum naturalium ignoratione ridicula quadam obſeruantiâ acceßit: vt ſcilicet vnicuique morbo curando ſua propria ſedes attribuatur, quaſi immutatis ſedibus impoßibile ſit, eadem tamen in piſcinâ, ægrum conualeſcere. Item in epiſt. ad Vincentium Arnulphinium patricium Lucenſem: Grauiter incuſabam vulgarem aquis ſponte calidis vtendi modum, qui nobis Medicis cum vulgo paßim communis eſt, ſiue potionis ſiue lauacri, ſiue ſtufæ vſum intelligas, ſiue etiam embrochæ. Hæc cum ego oſtenderem, doceremque vicina Porretæ balnea admodum ſalutifera propterea hoc tempore iacere neglecta quòd elapſis his annis patres noſtri perperam ijs eſſent vſi: Idem eo tempore veſtris ſalutiferis alioquin & celeberrimis balneis euenturum prædixi, niſi occurreretur: quandoquidem, quot quæſo ex innumeris qui ad ea confluunt valetudinis ergo ſanitatem recuperant? profectò pauci: neque id ratione vlla quam quòd paßim ſine diſcrimine ijs & ratione vtuntur. Multi eò ablegantur à Medicis, qui alijs remedijs minori negotio reſtitui poſſent: nonnulli eò amandantur quibus omnino non ſunt ex vſu. In ἐμβροχαῖς Corſenæ balnei, plurimi ſalutem quærunt capite calido ſiccoque & deſtillationibus ſalſis calidiſque affecti: quibus tantum abeſt vt proſint, vt etiam mirum in modum obſint &

Error in præſcribendo balneis tẽpore.

Eroſio cutis, neutiq̃ baln. terminus eſſe debet.

Error lauãtium in Fabariis.

Superſtitio ridicula in fonte quodã Siciliæ.

Baln. Porretæ vicina propter abuſum neglecta.

Medicorũ error.

Noxa ex abuſu ἐμβροχῆς baln. Corſe.

grauiter noceant. Villæ aquarum calidarum omnibus eadem quantitas potanda datur in quibusuis morbis, in quacunque corporis parte affecta: item in diuersis ætatibus, in diuerso sexu, intemperaturis oppositis etiam conceditur eadem aqua & eiusdem assumendæ quantitas datur, hocque eodem fit tempore eisdémque conditionibus. Vnde euenit ut pauci perexiguum inde iuuamentum percipiant: multi nihil iuuentur, ut taceam quod plerique detrimentum persentiant. Gœbel. de thermis S. Iobi lib. 1. Hic mihi non est silentio prætereunda peruersa quorundam consuetudo, qui, quocunque tandem conflictentur morbo, siue externo siue interno, magna valetudinis iactura & Medici contemptu, intempestiuè lauant, atque in ipso solio potitant, pergræcantur, dormiunt, sæpenumero etiam vix à venere se abstinent. His si quid sinistrè accidit, id balneis imputant, meliùs ante ac post balnea habuisse se dictitantes. Qualis autem vsus talis & successus: ipsique adeo temeritatis inconsultæ sibi pœnas accersunt: ex quo fit vt thermæ, ex se quidem salutares, propter abusum malè audiant. Tantaleon de thermis Tigurinis cap. 10. admirandum proponit abusum circa scarificationes: maiorem partem existimare se non euacuasse, nisi corpus oneretur incisis cucurbitulis quasi senticeto erinacei horreret: cùm sæpe potius eis esset emendus sanguis: uti quibusdam scarificationes utiles, ita etiam nocuæ macilentis & ijs qui frigidis fluxionibus obnoxij: addo accelerari senium & mulieres citò deformes reddi. Idem subiungit: Qui thermas adeunt non repurgato corpore, ijs subtiliores humores resoluuntur, crassiores condensantur: vnde magna nocumenta: alijs eliquati humores petunt faciuntque animi deliquia, alijs nauseam inuehunt, alijs pariunt obstructiones hepatis & splenis, excitant febres, ictérum, & alios morbos. Idem ijs euenit qui voluptatis ergò balneant: hinc fit vt multi sani ad thermas profecti, ægroti domum reuertantur: quæ culpa non thermarum sed ineptorum hominum qui consilium non petunt: In consilium enim aduocandus fidelis & peritus Medicus de purgatione instituenda. Euacuatio bona quantitate non est metienda: multa deiectio quibusdam plus obest quàm prodest: Instituenda purgatio pro diuersitate humorum, interdum secanda vena: quæ omnia requirunt prudentem & doctum medicum: Verùm, proh dolor! apud has thermas & penè per totam Heluetiam grauiter peccatur, quilibet se Medicum iactat, cui ne brutum quidem animal tutò committas rhizotomus, agirta, odontotbryptes, theriacæ falsæ institor, vetula, Iudæus, carnifex, magna pollicetur, ac non solum simplici vulgo sua garrulitate sed etiam Satrapis imponit: phaleras ostentat, curatos commemorat: de læsis & deceptis altum silentium. Si quid didicit, sinistro usu peccat: vno calopodio omnes calceat: conatur cum summa temeritate omnibus morbis mederi. Vtile esset, si obseruaretur mos Italiæ, Galliæ, & quorumdam præcipuorum locorum Germaniæ, vt de suis medicamentis à peritis medicis examinarentur. Tum verò mysterijs maleferiatorum patefactis, in clara luce apparerent eiusmodi belli homines numella aut exilio digni. Factum est vt dum esa

Abusus in scarificationibus.

Nocumēta omissæ purgationis præparatoriæ.

In Empiricos & circūforaneos

N.

sem in thermis Helueticis, etiam ibi esset Iudæus qui se nominabat Simonem & medicinam faciebat: ad eum confluebant multi electuarium magno pretio ementes: Ibi tunc eum quoque consulit Polemarchus quidam emeritus Zugensis: Iudæus sanitatem pollicetur acceptis aliquot coronatis: Cum frustra essent omnia, aduocor & ego, comperio phthisicum, balneum ei valde nocuum: sciscitatus diligenter quid dedisset Iudæus, comperi illum habere ollam plenam succo baccarum sambuci inspissato, adhæc libram scammonij, cuius dabat interdum drachmas duas cum vncia semis rob de sambuco, exigebatque coronatum: atque is quidem ἀναλφάβητος nec scribere nec legere poterat: quare vehementer increpui hominem, vt qui multos perdidisset & decepisset, breui moriturum Polemarchum (quod etiam euenit) quo prognostico vsus nolui ei medicamenta exhibere, sed consului vt domum reuerteretur. Iudæus territus aufugit. Vereor ut similes multos habeat Heluetia: sed, vt dicebat ille, Mundus vult decipi. Atque hi quidem abusus & errores in alijs aquis medicatis: à quibus ne nostræ quidem in hac sua infantia, vt sic loquar, immunes Vidi enim qui plus iusto biberent, vim etiam naturæ inferrent: simul semelque sine more modoque pocula ingurgitarent & solio vterentur, susque deque facerent omnem purgationem & præparationem, qui neglectionis suæ pœnas grauioribus morbis afflicti luerunt meritas: cum non tantùm impunis interim, sed & salutaris sit vsus legitimus ex consilio Medici docti institutus: (Nam ab agirtis quid sit expectandum Iudæus ille satis superque docuerit) quales multos habet totus ille tractus.

Iudæi impostura flagitiosa & perniciali.

Quænam vitæ ratio esse debeat proficiscentium à balneis.

CAP. XVI.

BAlnearum verò ad vsum sicut diligens præparatio requirebatur, & in usu ipso seruanda erat, quam præscripsimus methodum: ita post balneum recta aliquandiu vitæ ratio teneri debet. Non enim pluris est, aliquid benè incipere, ac diligenter prosequi quàm fœliciter absoluere. Id autem cum singularis obseruantiæ esse debeat: ut communiter tamen dixerim, quamdiu quis non senserit se bellè esse restitutum, à susceptis vitæ præceptis non debet discedere. Pauci enim in magnis morbis, solent in ipso statim balneo insignem aliquam experiri vtilitatem: sed ad tempus, tardius aut citius pro virtutis robore, pro affectus magnitudine, pro ea quam seruauerint victus ratione: Alij ad viginti dies iuuari videntur, alij post mensem, alij amplius, dum sanè in dies virtus ipsa euadat robustior. Imò quarumdam balnearum est certus terminus efficaciæ ac iuuamenti, quæ seu propria natura, seu cœlesti virtute, perparum solent non decurso anni spatio prodesse. Quarundam verò singularis condecentia videtur ad hominem, vt huic quidem semel profue-

Susceptum vitæ regimē à baln. continuandum.

Balnea non eodē semper modo & tempore vires suas exserunt.

rint: huic verò visa semel inutilia, secundo, & tertio anno reiterata fuere vtilia. Quin etiam hoc longa veterum obseruatione compertum est, ea balnearum iuuamenta firma esse magis, & certa, quæ non subitò, sed ad tempus post vsum balnei sentiuntur: quod quidem in magnis, ac inueteratis affectibus intelligendum est, quicquid de paruis, ac leuibus sit. Sublatet enim in his, quæ repente operantur, vis aliqua vt plurimum: & natura vim non tolerat subitam, & minimè in magnis affectibus: Longo enim curantur tempore, iuxta Hippocratis sententiam, quæ longo item tempore contracta sunt vitia: quæ vero breui, breui.

Quo tardius à baln. auxilium, eò certius.

Profecturi ergo à balneis, hinc incipiant conceptæ spei, ac salutis seruare rationem, vt si multo interuallo abfuerint, ad posterum diem, atque etiam tertium differant: dum sane immanes à ministerio balnei, se recreent. Postea se cautè exponant itineri, maximè si pedestri eant itinere, vt duriores quotidie visuntur, ac sani. Nec minus qui equo vehuntur, maximè imbecilles, laßitudinem quantum fieri poterit, euitent, æstum, fastidium equitandi, & alia eius generis, quæ vix enarrari possunt viæ incommoda. Imò si algor aëris, vel pluuia intercidat, vel in lectica vehantur, vel in arceris vulgaribus, non equitent. Somnum, famem intempestiuam, eóque magis exhausti in balneis non sufferant. Ad postremum, ubi domum peruenerint, post gratiarum actiones Deo Optimo Max. consilium prudentis medici ineant. Qui perspectis eius dispositionibus, iuuantibus ac nocentibus ab usu balnei, salubria, & quæ iuxta naturalem statum inuenerit, conseruabit: & si quid à propria natura recesserit, ad pristinam symmetriam restituat. Nam usu uenit frequenter, quòd ex diutina aliqua consuetudine victus, exercitij, medicationis alicuius, paulatim aliqua à propria recedant natura. Maximè verò in balneis, ex quorum aßidua caloris mineralis actione, ac impreßione eius aliqua relicta in corpore, solet facilè intemperantia alicuius partis calida emergere, ægris cæteroqui à principali affectu, quo tenebantur, liberatis. Præter cætera verò iecur, dum regreßi à balneo pleniori tum cibo, tum potu utuntur, ac liberaliori se dedunt vitæ, quasi fomite adhibito ad impressum calorem, solet incalescere. Ac robustis in eo existentibus viribus, uel ad cutim intemperiem ipsam transmittit, uel ad imbecillam aliquam partem, ubi vel molesti caloris excitat sensum, uel inflammationem, vel erysipelas, & aliquando febrem. Optimi ergo consilij est, vel minima etiam apparente eius visceris intemperantiæ suspicione, ut susceptam iam in ipso balneo viuendi rationem per aliquot dies prosequantur: adhibitis nihilo secius tum forinsecus, tum intro, quæ paulò antè diximus, modice refrigerantibus, & quæ robur visceri adiungant. Perseuerante verò affectu, si cætera consentiunt, dextri brachij iecorariā venam secare conueniet, eumq; victus, ac reliquorum remediorum modum instituere, qui in id genus intemperantijs solet institui. Aliqui ex acritate nimia potulentarum aquarum, ventris dolores postea, perinde quasi marinas ebibissent, solent perpeti: Alij urinæ ardorem, alij sitim, alij deiectam appetentiam. Nonnullis laßitudinis quædam species oboritur, atque insolita in actionibus pigritia: nimirum vel non exquisitè

Profectionis apparatus.

In itinere obseruāda.

Domum reuersis obseruanda.

Iecoris supercalfactio.

Curatio.

Venæsectio.

Alia symptomata digressis à balneo superuenientia.

purgatis ex debili natura aquæ, uti debuerant, vel quod frequentius euenit, diluto nimiùm balneo prægreßis imbribus. Qui singuli uictum seruare debent aliquandiu, qui ad frigidum, atque humidum inclinet. In uniuersum autem saluberrimum omnibus esse censemus, vt post balneum nihilomagis sibi indulgeant, quam in balneo. Summa vero eius obseruationis est quadragesimus dies: qui sicut motuum naturæ, ac morborum, ita & medicinæ in suis ministerijs est terminus, veluti peremptorius. Interim repletionem tum cibi, tum potus cauere debent, somnum diurnum, immodicas noctu vigilias, nimia exercitia, pariter atque ocium, omnem malam ambientis aëris constitutionem, molestias animi, iracundiam, ac paßiones huiusmodi alienent. Aluus, ut quotidie bis eat, procuretur: vel saltem non minùs consueto. Venerem, tanquam pestem, nocituram sciant: maximè imbecillis, valentioribus autem per mensem ad minus, non adeo concedendam. Caput non lauent. Si verò aut cutim rugosam, resiccatam, atque astrictā à balneo viderint, aut si laßitudinem senserint, temperatarum ineant aquarum solium, præsertim si eo uti consueuerint: aut leuibus frictionibus ex tenui oleo ac vino, mane diluculo vtantur. Postquam autem è lecto surrexerint, cæteras corporis superfluitates, tam per nares & screatum, quàm per obscuros meatus excernere studeant, capite etiam depexo. Subinde non ocientur, nisi quidpiam obstiterit, & dum ad consueta se conferant exercitia, omnem euitent laßitudinem, ac in singulis auream seruent mediocritatem. Pantaleon in lib. therm. Tigurinarum, relinquentibus balneum hoc dat consilij, vt eligant cœlum serenum: caueant à pluuiosio, ne corpus pluuiā madefactum à balneo corripiatur affectu erysipelatoso dicto Rottlauff *&* Carfunckel. *Tria indusia aliquoties madefacienda in aqua thermarum & sine expreßione exsiccanda, vt eius vires penitus combibant. Induāt, vt, si corpus sudet, sentiat aliquid virium balnei neuè fiat subita mutatio: gestent vnum indusium per triduum. Domi vult per tres vices tertia quaque die institui sudationem pro vniuscuiusque natura cum chamæmelo & origano. Fallopius à Stillicidio priuatim monet, vt 40. dies caput tectum gestet laborans, quo tempore nunquam etiam caput sibi abluat, caueatque à Sole à pluuia, à vento: A lutamento verò, vt præter uniuersalia paulò ante dicta, partem oleo inungat aliquo accommodato, eamque continuo exerceat, moderatè tamen.*

Vt iis occurrēdum.

Dies quadragesimus finis strictioris à balneo regiminis.

A stillicidio caput sit tectum per 40. dies.

LIBRI SECVNDI SECTIO POSTERIOR

De symptomatum, quæ iis, qui aquis medicatis vtuntur, superuenire assolent, ac etiam euenire possunt in admirabilis fontis vsu: eorumque remediis.

His ergo, quos diximus, modis conclusa est omnis aquas medicatas vsurpandi ratio. Quoniam autem non tantum ex indebito earum vsu, verùm etiam interdum rectè vtentibus accidentia superueniunt nonnulla, ijs quo modo obuiam sit eundem operæ precium fecerimus si doceamus, id quod & ad præparationis accurationem, & ad dietæ obseruandæ maiorem religionem inuitabit.

De dolore capitis. Cap. I.

Sopotifera. Assumenda per os.

In dolore capitis balneantium scopus est exhibere ea quæ reprimunt vapores, & eorum ascensum ad caput prohibent: qualia sunt quæ somnum inducunt. Item diacytonites cum sacchare sine aromatibus, Coriandrum conditum, malorum punicorum grana & similia frigida & astringentia. Item ℞. Oxisach. ℥.1 ß. aquæ plantaginis, cichorij, vel oxalidis ana ℥.1.ß. detur in potu eunti dormitum: hæc Montagnana. Fallopius autem inquit: Capitis dolori occurretur, si ægro eunti dormitum exhibeatur saccharum rosaceum cum violaceo, vel Myrabolani chebulæ conditæ saccharo vel per se vel cum saccharo rosaceo. Solemus etiam statim à cœna exhibere diacydonitem confectum cum saccharo sine aromatibus. Nos inungimus etiam caput oleo amygdalarum dulcium sæpius abluto aqua vel cum oleo communi abluto. Interdum curamus applicandas humeris cucurbitulas siccas: solemus etiam post cœnam ad minus quinque horis, confecta prima concoctione, exhibere pilulam mastichinam ponderis duorum scrupulorum: Si fuerit pilula nimis crassa, fiant duæ vel tres, nihil refert. Andernacus, Si vapores è ventriculo sursum eleuati ad caput ferantur, doloresque excitent, coriandrum præparatum ex vsu erit, & confectio ex cotoneis sine aromatibus à cibo sumpta. Ante illum verò catapotia alephangina, vel ex hiera picra simplici conferunt, quibus communes humorum materiæ in primis venis contentæ educuntur. Lubet ex Baccio sequentia subiungere: Si ex consensu caput patiatur, puta ventriculi, quod sæpißimè fit, pro diuersitate causæ occurrendum. Vomitione, exempli gratiâ, solutione ventris, purgatione item ventriculi ex absinthij coma, vel compositione Dialoës, Melino, aut Mastichino vnguento foris illito, quæ Galenus 11. de compos. secund. loca. & 6 de sanitate tu. fusè commemorat. Si tandem ex essentia hæserit in capite ipso intemperies calida, si quidem id ex naturali capitis dispositione accidat (vt 6. de sa. tu. notatur) tunc calidis medicamentis, sulphuratisque ac bituminosis huiusmodi calidis aquis abstinendum est. Si autem (quod primum est) ex impreßione balnei, & præsertim ad vsum Ducciæ, talis mala affectio contracta sit, supersedere aliquando, ac minùs vti balneo, non erit absurdum, dißipatis interim vaporibus cõceptis à balneo per exercitium leue & tempestiuum & per molles frictiones. Nec non inter cibaria

Topica. Cucurbit. Pilulæ. Coriandrũ. Pilulæ. Dolor capitis per consensum. Dolor cap. ex essentia. Dolor. cap ex vsu aq. medicatæ.

sumptis refrigerantibus ac reprimentibus, quale est Diacytonites, coriandrum, vel anisum à cibo, atq; etiam frigidæ aquæ modicum. Caput item ipsi dormituro circum tempora inungemus rosaceo oleo, oxirrhodino, vnguento rosaceo, & id genus alijs. Non displicet applicari fronti & temporibus albumina ouorum cum aceto. Rulandus ad capitis dolorem præscribit lixiuium cum Chamæm. bellide & rad. asari. Verùm considerandum an lotio hæc non sit calidior, à vaporibus balnei excalfacto capite.

Cibi.
Albumina ouorum.
Lixiuium cum asaro.

De somno immodico. CAP. II.

ACcidit interdum in potu aquarum somnus intensissimus, ad quem impediendum solet aliquando prodesse tegere caput linteo duplicato dum bibitur aqua: Expertus sum aliquando profuisse. Occurrendum etiam huic symptomati continuo odoratu rutæ vel castorij, si ferri potest eius odor: interdum necesse est fricare scapulas, & quandoque applicare cucurbitulas scapulis sine scarificatione. Hæc Fallopius, quibus lubet subijcere quæ Baccius lib. 3. cap. 2. tradidit aduersus sommolentiam ex Balneo. Primùm balnei vsus minuendus est, ocium subinde, solitudo, acidia, graues odores, cibaria frigida, humidáque, & somnifera, ne caussam augeant somni, euitentur. Intrinsecæ verò causæ correctio est, vt cerebrum, quod vapores illos primò excipit, multiplicatque in se, & constipatur, si qua correptum sit intemperie aut frigida, aut calida, corrigatur, ac roboretur, vtræque enim in balneis somniculosæ paßioni fauere poßunt. Quod pluribus ingenijs fit: primùm repreßis à cibo vaporibus, vel diacytonio sumpto, vel aniso, vel coriandro, vel panis crustula. Quòd si quis frigidæ assueuerit à cibo, vt plærique vtiliter solent, eam quoque hac de causa in balneis tutò vsurpare poterunt. Ad hæc cùm è lecto de mane surrexerint, caput perfricent, depectantque, & omnia excrementa quæ tum in faucibus & palato, tum in naribus, atque in auribus infarciri solent, expurgentur: vt omnino meatus omniquaque pateant, naturalibúsque vacuationibus seruiant. Iniecto interim per aures oleo amygdalarum, dulcium quidem in calida, amararum verò in frigida caussa, aut eius generis aliquo alio, quod moderate refrigeret, vel calfaciat, nec obstruat. Ad retrahendos denique vapores ne caput impetant, varij sunt modi: Hinc ea licentia in balneis, in sodalitijs, ac iocis, & longo cœtu puellarum, quæ in cymbalis canant ad aures. Sin minus ad exercitia veniendum frictiones, stricturas, quæ fortiora sunt. Gestent per diem rutam quam odorentur, vel petiam aceto imbutam, vel grauis odoris aliqua Sternutamentis autem cautè magis vtẽdum est, vt pote quæ si vlla adesset capitis grauitas, aut repletio, periculum esset ea excutere, ac fluxionem concitare, quam principaliter euitare nitimur.

Cap. tegẽdũ.
Ruta, castoreum narib. obiecta.
Frictiones.
Cucurbit.
Victus.
Vapores reprimentia.
Frictio.
Iniectio in aures.
Exercitia.
Olfactor.
Sternutatoriis cautè vtendum.

De vigiliis superfluis. CAP. III.

SI vigiliæ balneando vexent vesperi cùm se committet lecto duabus horis post cibum, balneans sumat tepidè Aquæ stillaticiæ lactucæ vel portulacæ ʒ. iij. Syr. de papa ʒ. 1. vel sumat Syr. de papa ʒ. 1. syr. violati ʒ. ß. aquæ nympheæ ʒ. iij. Portulacam in cibis & lactucam, folia violarũ flores nympheæ, & maluarũ & papaueris semina. Nã talia somnũ prouocant, Montagnana. Si vigilia vexat,

Soporifera.
Inunctiones.

omißis internis narcoticis, inungendum caput oleo violato, amygdalarum dulcium pluribus vicibus abluto, cui addi poterit mica opij: Si opium addatur, melius est solùm nares & tempora inungere vel utendum unguento populeo. Fallop. Præter præcedentia Baccius addit vsum croci & trazeæ (ita vocat) è seminibus papaueris, portulacæ, lactucæ, cum sacchato in brodio aliquo dissoluto, commodißimas esse & extremorum lotiones. Accipe, inquit Pantaleon libro de thermis Tigurinis cap. 37. folia salicis, vitis, lactucæ, maluarum, nymphe, papaueris repone in sacculum, coquantur cum aqua per horam, aute decubitum abluantur manus & pedes & per horam semis contineantur in lauacro. Rulandus. Vigilias pellunt Geberswеiler Villacenses aquæ dulces calidæ. Non displicet sequens linimentum eiusdem Rulandi de balneis. ℞. vng. popul. ol. nenuph. ana unc. ß. croci, opij ana gr. iiij. Misceantur & fiat linimentum, quo inungantur tempora, nares, pulsus manuum, & pedes cum plantis. Innoxium, inquit Baccius lib. 3. cap. 1. somnum multam vigiliam perpeßis inducunt Fontanalis ad Puteolos & consimiles quæ ex bituminis natura caput implent, & ex accidenti frigidæ consperſio. Cum nostro fonti admirabili non desit bitumen, cur non dicamus etiam ad somnum facere posse ritè administratum?

Opium. Tragema. Extremorũ lotiones. Linimentũ. Fontanalis aqua.

De Conuulsione & potissimum crurum.

Cap. IIII.

Conuulsionis unum genus nunc intelligimus, cum capita aliqua musculorum, præsertim in cruribus, contrahũtur. Quòd accidens vulgò Grãphios appellant, frequens in natatu in aquis frigidis, frequens & per noctem his, qui balneis calidis utuntur. Apertis enim illis per exercitiũ, his verò per balnei calorem poris carnis, facilè nocturni aëris frigiditas introducitur. Nec minus, ipsis fortaſſe musculis per balneum exiccatis. Cui affectioni facilè quoque succurritur, ijs membris ante somnum ex oleo aliquo calorifico confricatis, ut laurino, vel anethino, addito (si libet) sulphuris etiam momento. Vera autem conuulsio quamrarò accidit, at duobus hominum generibus superuenire solet in balneis: his scilicet qui desperata vndecunque ab alijs præsidijs salute, balnea illegitimè subeunt: & etiam his, qui prætergreßis balnei legibus, gulæ, somno, & veneri indulgent. Primi quidem ex longo quopiam morbo resiccati, aut malè affecti nec adeo dispositi ad balnea, plerunque vel suffocantur, vel ex siccitate conuelluntur. Quæ si quidem confirmata sit affectio, curatu impoßibilis est, vt in Aphorismis pluries testatur Hippocrates. Si verò utcunque sanabilis videatur, humectantibus eget, victu simili, auctiore tum cibo, tum somno, dulcium & temperatarum aquarum solio, hydrelæi, ac etiam olei balneo, & consimilibus. Secundi autem ex humorum agitatione, qui cum vaporibus balnei commiscentur ita affici solent, quòd his capite oppleto, fluxionis genus excitatur ad neruos, uniuersaque eorum compago resoluitur. Quo fit, vt nerui & musculi in latum aucti, ac repleti

Spasmus flatulentus, Gramptt dictus, balneantibus familiaris. Inũctiones. Spasmus à ſiccitate & inanitione incurabilis. Victus. Spasmus à repletione.

Ac repleti, breuiores euaſerint, longitudine ſ[c]ilicèt naturali imminutâ. Et hi qui-dem rectè curabuntur, ſi commota materia protinus vacuetur, valenti quopiam Euacuātia.
medicamento purgante, & à remotis atttrahēte propinato. Poſt hæc (ut vi Me- Alterantia.
thodi monet Galenus) noxas neruoſo ipſi generi impreſſas oportet corrigere, ipſumquè roborare: adhibitis capiti, ſpinali medullæ, & reliquo corpori calfaciētibus, reſiccantibus, ac diſcutientibus oleis, unguentis: ac alijs eiuſmodi remedijs. Quo tempore victu tenui, ac reſiccante uti opus eſt & qui maximè vires reſtau- Victus.
ret, Baccius lib. 3. Fallopij de thermis cap. 11. conſilium eſt, Si conuulſio circa crura vexet cum maximo dolore, intermittat æger aquæ potum: ſi parua ſit cum paruo dolore, nec frequens, utendum clyſtere acri ex decocto Ebuli, cucu- Clyſter.
meris ſylu. hiera ſimp. Vel fiat alius cum ſapa lotio & vino maluatico. In leui conuulſione non omittendus eſt potus aquæ, ſed exhibendi ſæpe clyſteres: ve- Inunctio.
ſperi inungenda crura oleo rutaceo vel laurino. Et ſi conuulſio non cedat, miſcendum cum oleo parum ſulphuris viui.

De defluxionibus à capite.

CAP. V.

Contingit ſæpe rheumatiſmus à capite propter colliquationem à calore balnei factam aut quia cerebrum debilius redditum. Huic affectui prouideri poteſt aſperſione ſequentis pulueris cùm itur cubitum. ℞. Ladani, Puluis capiti inſpergendus.
Styracis calamitæ, roſarum, ligni aloës ana ʒ. ß. ſandaracæ (ſiue vernicis) ʒ. vi. ſpodij ʒ. v. macis ℈. ß. fiat pul. ſubt. Confert odor nigellæ. item pulu. ſe- Alius naribus admouendus.
quens: ℞. ligni aloes ʒ. 1. Styracis calamitæ, ladani ana ʒ. ß. coriandri præparati ʒ. iij. ſandal alborum ʒ. ij. acatiæ ʒ. ß. caphuræ gr. iij. Fiat puluis, inuoluatur tela ſericea & ſæpius odoretur. Montagnana de balneis Patauinis tract. 3. Defenſiuum bonum prohibens humorum defluxum in membra debilia, ſi adhibeatur in exitu balnei & cum panno obuoluatur, ℞. Sandaracæ ʒ. iij. amyli ℥. 1. ſpodij, acatiæ, balauſtiorum, hypociſtidos ana ʒ. ij. Sief memitæ ʒ. ij. farinæ volatilis molendini ʒ. ij ß. ſucci pl. vel aquæ ℥. iij. vitellos ij. Terantur omnia diu in mortario plumbeo cum ſuo piſtillo. De his verò Andernacus: Sin humores in capite ex calore balnearum eliqueſcant, & in partes inferiores diſtillent (Græci κατάῤῥουν ſeu ῥευματισμὸν appellant) capatotijs aſſaieret Pilulæ.
& ſine quibus drachmæ ſemiſſis inſtar, ex aqua fœniculi utendum. Syncipiti Puluis capillis inſpergendus.
autem quâ coronalis cōmiſſura eſt, puluis ſubtilis ex caryophyllis vel agallocho vel ſtyrace calcmitæ ante ſomnum imponendus eſt. Melanthium autem ſerico Melanthiū.
panno aut linteo raro illigatum, naribus admoueri debet: præſertim ubi defluxio eſt tenuis. Andernaci conſilio placet ſubiungere quæ copioſius tradidit Bac- Notabilis hiſtoria tabis ex balnei adſtringentis intēgeſtiuo uſu
cius lib. 3. cap. 2. Quidā cum tentaſſet prurigino ſam quandam ſcabiem in balneis adſtringentis naturæ reſiccare, non fuit citiùs ſcabie mundatus, quàm in ipſo etiam uſu balnei oborta tuſſicula, factus eſt tabidus. Similem quendam in

Hydrops ex intẽpeſtiuo thermarum vſu.

Melo inſula commemorat Hippocrates, qui thermis propter impetigines vſus, ab iis quidem curatus eſt, cæterum in hydropem incidens, mortuus eſt. Galeni eſt ciuis quem Albalarum intempeſtiuo vſu, conſtipatâ cute, ac facta humorum colliquatione, febris corripuit.

Febris ex ſiniſtro vſu balnei.

Primùm ſi videbitur aliqua eſſe in capite aut in reliquo corpore humoris copia, vt quæ fortaſſe defectu præparationis redundauerit, ea, intermiſſo ad diẽ, vel etiam perendie balneo, aliquo ad id proprio medicamẽto vacuetur, puta, vel pilulis ex capitalibus aliquibus, vel Diacatholicone. Subinde vſum minuant balnei, & ipſam aquam condecenter ſic temperent: reliquamq; victus ſpeciẽ ita inſtituant, vt in cauſſam ſuſpicionis non addant.

Præparatio per catharticum.

Victus.

Parcè, ac ſemel die, ſi ita expediat, comedant, vel cœnam minuant, eamq; interdum omittãt. Meraciori ac potenti vino abſtineant, pariterq; omnibus acribus, nidoroſis, fumoſis nauſeabundis, ac tardæ digeſtionis interdicantur. Parum etiam, ac horis duntaxat conſuetis dormiant, & capite eleuato: interdiu verò, ſomnum, defluxionis à capite præcipuum fomitem, tanquam à veneno caueãt. Sub nubilo, ventoſo, pluuioſo, & caliginoſo aëre ne inambulent: procurantes interim capiti, ſi à capite fluxio gignatur, pulueribus qui capitales vocantur, è betonica, roſis ſiccis, calamento, ſpodio, thure, maſtiche, & conſimilibus rebus, circa capitis verticem conſperſis.

Somnus.

Aër.

Puluis capi.

Tuentur verò recipientia membra, tum per idonea alimenta, tum per ea præcipuè, quæ vim quoque obtinent medicamenti: adhibitis extrinſecus vnctionibus, epithematis, caputpurgiiſq;, quorum materia vulgò habetur paratiſſima: item diuerſionibus variis Celebrat Galenus in 7. local. med. ad deſtillationem calidam, ac ſalſam in thoracem illabentem, Diocodion drachmæ pondere dormituris elinctum: Eſto, ſi illius non adfuerit copia, eclegmatis è papauere tantundem, & quæ prius ad vigilias inſtituimus. Quod ſi ex his grauior timeatur ſomnus, ſacchari roſacei ſemiuncia ſat erit.

Reuellentia & diuertentia.

Diacodion Looth de papau.

Porrò qui ad vſum ducciæ defluxionem ad infima verebuntur, haud tutum iudico his, vt ſe totos immergant in balneum. Verum vt ſedentes in ſcamno balneario, & capite de more pileati conſperſiones ſuſcipiant, cautiſſimè adhibitis circa collum ſpongiis (vt iuſſit Archigenes) ne pectus irrigetur. Vidi qui rectè partes imbecilliores, quibus timuiſſent influxum, ante balneum perungerent, itaq; illas tuerentur: vel adſtringente ſcilicet ac reprimente quopiam vnguento, vel quod penetrando confortaret ipſam particulã.

Cautio pro rheumatic.

Partis, in qua timetur de luxus, præmunitio.

Ad quam rationem haud immeritò eos laudauerim, qui ſecundum antiquorum inſtituta, exercitati, ac loti in balneis, cùm in priſtinum naturæ habitum fuiſſet reſtituti, ſe inungerent. Thoracem ipſum, verbi gratia, vnguento ex oleo amigdalarum amararum, liliaceo, ac ladano: vel roſaceo & chamæmelino circa ſpinalis medullæ principium, vel ſantalino circa hepar.

Ἀποθεράπεια veterum.

Demum, quod tertio loco monendum propoſueram, eſt, vbi vehementior viſus fuerit, quacunque ex cauſa, fluxionis impetus ad principem quampiam partem, ac maximè ad pectus. Tunc enim nulla magis compendiaria præſidii ratio fuerit, quàm balneum omnino dimittere, ac tantiſper ſuperſedere dum ſe bellè reſtitutos, ac meliùs reparatos ſenſerint. Vbi enim aliquid deſtillaſſe ad pulmones ſentimus, protinus (vt Celſus eſt

author) abstinere à balneo, Sole, vino, ac venere debemus. Rul de bal. lib. 1. cap. 4. Rheuma, catarrhus seu destillatio capitis aufertur hoc experimento: R. Pul Senæ ℥. vj. sem. erucæ vnc. ß. Piperis longi drach. 1. ß. Fiat puluis, de quo manè ac vesperi sumatur drach. 1. vitando balneum. Eius vsus esse potest etiam in alijs vitijs corporis. Rulandinum hoc experimentum non sine consideratione multa cuiquã sumendum consuluerim, potißimùm siticuloso & excalfacto à balneis, abundanti biliosis & acribus humoribus, denique ijs qui calidiore sunt hepate vel cerebro.

Ad defluxiones Ruland.

Exercitatio ad prædictũ remedium.

De vertigine. CAP. VI.

VErtigini succurritur per intermißionem balnei, exercitia, frictiones, aliasque id genus diuersiones adhibitis circa caput tum reprimentibus vaporum ipsorum impetum, tum discutientibus ad finem, quæ in ipso capite hæserint, illorum reliquias. Verùm si vapores ex ipsa humorum commotione excitati fuerint: commodißimum planè est eos prius euacuare, vacuatisque inferiorum partium, vnde eleuantur, rationem habere, ceu ventriculi, hepatis, lienis, folliculi fellis, vteri. Sed ventriculi in primis rationem habebimus, qui vt facilè ex assumptis cibarijs alteratur, ita aßiduos ad caput vapores mittit. Quare extrarias omnes caussas, quæ statim eam circumuolutionis imaginem mouere possunt, auferant: vt rotatilis motus est, & ex alto conspectus. Euomant, si nihil obstet, ceu natura inuita: & præsertim à cibo, vbi ventriculus eius affectionis sit in causa. Cibum verò in posterum non sequatur potus, sed quid modicum adstringens, premens, ac vaporationem prohibens, vt pirum, cytonium, panis crustula, anisum. De cætero capiti facient tum per aures iniecta subtilium partium, & temperata, vt amygdalarum oleum: tum reprimentia per affectus initia ad collum, ad frontem & circa tempora, varijs liquamentis adhibita: ex rosacea nimirum aqua, oui albumine, rosaceo oleo, atque vnguento. Et omnia breuiter, quæ iam sub capitis dolore comprehensa habemus. Baccius lib. 3. cap. 1.

Reuellẽtia.

Ε'νκάθαρσις

Corroboratio.

Vomitus.

Adstringẽtes cibi.

Topica.

De Debilitate visus. CAP. VII.

LEuicula quoque res est oculorum punctiio, quæ ex subacri caligine aquarum mineralium quibusdam inter balneum accidit: nam per seipsa, circa primos dies remittitur. Alioqui visus quum debilitari contingit in balneis, haud quaquam contemnendum videtur. Nam quandoque debilitatur ex siccitate immodica oculi superfluæ vacuationi succedente: quandoque ab humore eliquato vi balnei in capite, eóque nerui visorij cauitatem opplente: & quandoq; ex vaporibus balnei fœculentis caput opplentibus: quarum singulariter caussarum cura esse debet. Ex siccitate enim, per humectantia visio foueri postu-

Oculorum pruritus.

Amblyopias in bal. caussæ.

Amblyopias è siccitate, curatio.

Humectātia.

lat: cibo nimirum & potu, proba nutritione, aquarum interim dulcium, & temperatarum balneo, somno, & cæteris cum totum corpus, tum oculos præcipue humectantibus.

Amblyopiæ ex obstructione ab eliquatis humorib. curatio.
Diuercētia.
Collyrium.
Euacuatio.
Topica.

Ex humore autē in neruos visorios eliquato, idoneæ sunt per initia diuersiones: ad brachia quidem frictionibus grauibus & ligaturis: ad occiput vero & humeros leuibus cucurbitulis applicatis. Instillato sæpius in oculos collyrio ex oui albumine cum rosacea aqua, & saccharo, quod mediocriter reprimat, motumque adfluxionis ad longinquas partes promoueat. Post principia verò, quum scilicet coniectabitur iam aliquam fluxionis partem in oculis hæsisse, vacuatione in primis totius corporis vtendum est, vel pilulis quidem cocciis, vel aureis, vel lucis, vel ex hieris, & agarico, quæ primò fluxionem auertant, atque euacuent. Deinde ad discutientia localia veniendum, quæ tamen semper vltima esse debent, etiamsi mitissima, vel inquam prætentatis aliis Quo in genere ea maximè præferuntur, quæ leuia cum sint, peculiarem quampiam visui restituendo obtinent facultatem: vt succus chelidonij, euphragiæ, fœniculi, fel perdicis, fel ericij, collyrium ex fellibus, & maiora alia.

Amblyopias ex vapore baln. curatio.
Reprimētia vapores, à pastu.
Reuellētia.
Localia.
Cōspicilia.

Ex vapore denique balnei debilitata visio, vacuatione quadam præmissa reparanda est: partim quidem inhibendo reliquias ascendentium ipsorum vaporum ad caput, vt si vtantur post cibum vel coriandro, vel aniso vel fæniculo, vel diacytonio, & quæ alias diximus. Partim verò eas reuellendo ad inferiora, per ipsorum frictiones, lotiones, ac exercitia, vel balanis, & clysteribus, pro his qui non erunt ad exercitationes idonei. Postremò oculis adhibenda quæ ipsos tergeant, ac roborent, quantum fuerit opus. De multiplici verò ad oculos fluxione in balneis, semper quæ ex vsu ducciæ in capite fit, verenda apprimè est. Pantaleon de thermis Tigurinis cap. 19. dicit eas noxias iis qui imbeciles habent oculos, propter vapores sulphuris, ita vt aliquando patiatur visus: cui nocumento occurrit conspiciliis (quorum aluta aliue materiæ idoneæ accommodatorum iter facientibus ad pulueris aërisque iniurias arcendas vsus est) capiti alligatis.

De Tussi. Cap. VIII.

Tussis quoque in eo fluxionis genere ex balneis verenda est. Est enim hoc accidens indicium imbecillitatis spiritualium membrorum, & acrimoniæ iam prædictæ humorum, qui scatent è capite. Quæ defluxio si in pulmones fieret, tabis periculum posset inducere. Est autem perinde in balneis naturalibus, ac in febribus symptoma quoddam, quale solet intemperies calida excitare. Primò igitur cautius se balneis committant qui tussi infestantur: adstringentibus, modicéque frigidis caput defendant, vt puluere aliquo consperso, quorum materiam in præcedentibus retulimus: aut ceratum aliquod constipans applicent in bregmate. Percrebro autem iidem Galeni vij secund. loc. medicamentum Diacodion ex Damocrate conscriptum relingant, ex sapa præsertim ac melle confectum; defluxum enim id prohibet, & tussim mirificè sedat. Vel quod

Localia.
Diacodion.

Diacodion æmulatur, familiariúsque est, ex sacchro confecta ipsius albi papaueris semina: vel eadem contusa, ac sacchro tabellarum instar excepta, elinctaque de more, hora somni. Eodem pertinet eclegma de papauere, aut quod sanum, & expertum apud Seplasiarios inscribitur. Vtendum item gargarismis ex aqua tepida, nec non frigidam subinde profuisse scribit Paulus, frigidi aëris inspirationem, & frigidum victum. Tabellæ è Sem. pap. Eclegmata. Gargarism. Victus.

De animi defectu. CAP. IX.

SVdores autem è balneis excipere oportet, his quibus sudandum est, quamdiu satis vacuatum fuerit. At vbi largiùs eruperint, vt supra modum lassari patientes videantur, & in syncopem labi, leuissimè sudor abstergendus est: nam alius quoque alium elicit. Subinde leuando operimenta refrigerare conuenit, fenestris patentibus, quo perflatus aëris frigidior inducatur, ac euentilatio circumquaque fiat. Omphacino quoque oleo, aut myrthino, aut Cytonite, aut quopiam alio adstringenti oleo perungantur. Cæterum satius fortasse fuerit prouidisse vt qui raræ admodum texturæ sunt & ad largos huiusmodi sudores idonei, parcius (præsertim inter initia) lauacris committantur. Intraturi scilicet ipsum balneum molli priùs ex oleo frictione vtantur, à balneo autem aut in tinam frigidiusculæ, id est minus calidæ aquæ confertim insiliant, aut eâdem per ministros conspergantur, ac detersi inungantur. Eodem modo gracilibus, imbecillis, delicatis naturis, & reconualescentibus, si quando balneis vti contingat consuluisse oportet. Cibarijs verò mediocriter astringentibus, refrigerantibusque vtantur: velut acidis granatis, limonibus, lactucis, oxalide, & similibus. Nec minus animalium pedes ex aceto vtiles, & lac etiam decoctum. Baccius. Quandoquidem Fallopius de alio genere animi defectus scribit, eius verba ex lib. de thermis cap. 12. subiungemus. Animi, inquit, defectus sæpe accidit balneantibus, vt in ijs qui habent os ventriculi ita imbecille, vt paulò post ingressum balnei concidant, qui suffocarentur nisi occurreretur. Alij non incidunt statim in deliquiũ animi, sed cùm diutius quàm par sit, morantur in balneo: hi non tamdiu maneãt in balneo. Alijs autem qui ratione bilis vexantis orificium ventriculi obnoxij deliquio, abstergendum est orificium & præmuniendum exhibitione pauci panis intincti in succo granatorum vel omphacio. Fallopius addit, addit Andernacus: Si anima deficit, aquis odoratis naribus admotis, aut aqua cinamomi stillatitia cum momento Zulapij rosati, bellarijs, herbis conditis Zaccaro, quas conseruas vocant, vel electuarijs, vel eo quod Manum Christi appellant, vel panis momento ex vino refocillentur.

A sudore nimio. Aër refrigerandus. Vnctio. Texturæ raræ quomodo lauandum. Frictio ex oleo. Imbecillib. quomodo balneandũ. Cibi. Animi defectus ab ore vẽtriculi. A diuturnitate moræ in baln. A bile vexãre orificium ventriculi. Aquæ odoratæ.

Si quis ieiunus in solium descendere non potest.

CAP. X.

QVi prudenter & rectè aquis medicatis vti volet, omni cibo, potu, & somno abstineat, quamdiu in illis residebit. Sin autem quis cibo se carere posse tantisper diffidat, vuarum passarum corinthiacarum aquâ clotarum cochlearia duo, cum triplo vini diluti modo ante balneum assumet, aut pruna aliquot in aqua macerata, aut panis tosti maceratique in vino diluto, aut Marcici dicti paululum, aut bellaria quædam, conditaque Zaccaro vt corticem citri, aut mali medici similiaque ingeret. Andern.

Præsumêda.

De fastidio aquæ medicatæ.

CAPVT. XI.

SI stomachus post quinque aut sex dies aquæ fastidio afficiatur, aut flatus ructusque oriantur, potionem die vno intermittet: cinnamomo autem caryophyllo, nuce muscata, Zinzibere, galanga, omnibus Zaccaro conditis recreatur. Andernac.

Condita.

De oris & gutturis siccitate.

CAP. XII.

LEuia porrò hæc accidentia, & quàm plurima consimilia haud quaquam vereri debent, qui aliquod insigne malum per balnea curare student. Sed ne hæc ipsa tamen contemnere per omnia videamur: humectantibus assiduè in ore detentis linguæ atque oris asperitas lenienda est: nempe aut glycyrrhizæ, aut myxarum, aut psylij, aut lini seminis decocto. Idem præstat in ore detentus portulacæ succus, & item myxa, palmulæ prunorum damascenorum, nec non Tamar Induarum pulpa lactucæ cauliculis & huiusmodi alia. Optimum ac facilimum est saccharum candi vulgò appellatum, stillatim elinctum. Ore sæpe conniueant, sternutamenta cieant. (dum nihil obstet) præstantiùs hæc enim humectare solent, & in latus recumbant, nam resupinus cubitus resiccat. Cæterùm, quoniam exsiccationes, sitis & asperitates eiusmodi plerunque (vt benè inquit Aëtius) principalium viscerum intemperiei indicia sunt: idcirco hoc in primis diligenter animaduertatur quòd si viscerum sit culpa, eorum perfrigerationi præcipua cura teneatur: non omissis interim vnctionibus, conuenienti vitæ regimine, & balnei dimissione, si ita viscerum postulet intemperies. Baccius.

Hypoglotia.

Decubitus.

Parti primario affectæ prospiciendum.

De siti. XIII.

SItis autem vt 6. de locis affectis scribit Galenus, pluribus ex caussis fieri solet, sed præcipuè ex calida intemperie viscerum, & in primis ventriculi, atque hepatis. Quæ modò quidem lenis est, ac singulis ferè balneis communis affectio: tumque nullis opus habet remedijs, præterquam tolerantiâ, & somno naturali. Modò verò plurifariam noxia fit: quam aut morsus ventris, aut linguæ

Sitis leniuscula toleranda.

amaritudo, aut æstus quidam, qui ad hypochondrium vsque pertingit, comitatur. Quæ si adsint, inutilis balnei signa solent esse præcipua, triplici ex caussa, quæcunque sit.

Signa comitantia, & caussæ.

Aut ex simplici intemperie, cum ex labore, aut ex vehementi balnei actione, vniuersi corporis habitudo exhausta, ac resiccata apparet. Atque hi seu bibant balnei aquam, seu lauentur, cautè magis eis se committant.

Siticulosis ab exhausto cautè solio & potu vtēdum.

Aut accidunt cum ventriculus vel etiam hepar exæstuare incipiunt: quod potißimè ad vsum potuum aquarum fit: tuncque haud secus abstinendum omnino à potibus est. Aut denique si in his visceribus aggregati sint aliqui biliosi, vel salsi humores: quod ferè accidit retentis, ac non ex toto purgatis aquarum bibitarum reliquijs. Quæ nimirum cùm natiua viscerum humiditate exæstuant, putredinem excitant, ac febrem manifestè accēdunt, de qua suo loco postea loquuturi sumus.

Siti cum viscerū intemperie calida noxius aq. thermaliū vsus.

Ad sitim, sicut antea ab immoderata cauendum esse dictum est: ita & circa potum, inexhausta etiam ingruente siti, erit abstinendum. Id quod duplici ratione cauetur: vna quidem omnium euacuationum communi, vt ne scilicet resiccata membra ex virtute Balnei, quam celerrimè quicquid patientes ingurgitauerint, seu crudum, seu coctum, seu minùs corpori vtile, imbibant.

Sitis cū intemp. cal. vnà cū humorib. cal. ex aq. recētis putresc.

Altera vero, vt ne multo potu obruantur, ob varia quæ monet Galenus pericula: præruptam scilicet vomitionem, intestinorum læuitatem, diabetem, perniciem quampiam ventriculi, quæ olim Dioscorides censuit inter venena.

In ea potu abstinēdū.

Danda vero opera est, vt in prima statim mensa alimentum præsumant aliquod, facile ac cito digestibile, & quod maxime sitim non ingerat, vt lactucam, acetosam, portulacam, pruna granata acida.

Victus.

Subinde bibant sobriè, vel paulo etiam copiosius, ac abstineant per reliquum diem à potu. Nisi quòd vbi vrgeat sitis, per aliqua, quæ lambendo sumuntur, sibi indulgere poterunt: cuiusmodi sunt acetata in primis, quæ Galeno ipso teste, valenter sitim, quæ à simplicis caloris copia orta fuerit, extinguunt. In hoc genere sunt Tamarindæ, pruna, condita ex myrobalanis, ex persicis, & ex prunis. Item syrupus de ribes, syrupus de agresta Auicennæ, saccharum violaceum, Conserua de acredine citri. Quorum singula aut elincta, aut aliter in cibarijs vsurpata esse conuenit.

Acida, ἄδιψα,

Si denique sitis vacuationem sequatur immoderatam, qualis sæpenumero extenuatis accidit, ac imbecillis inter balnea: modis omnibus, ac tota victus ratione humectare studendum est, ac ijsdē ferè ingenijs succurrendū, quibus Galenus in vij methodi ventriculi siccitatem emendare docuit.

Victus.

Adhibito interim super ventriculum, & circa hypochondria infrigidante Galeno ipsi nuncupato vnguento, quod hoc ipso nomine extinguēdæ sitis mirificè celebratur. Deinde est Rosaceum vnguentū, & Santalinū cum modica amplius adstrictione. Benè faciet & somnum conciliare.

Somnus.

Baccius. Potum in balneo quamuis vetet Montagnana, concedit tamen idem si sitis fuerit ingēs inter pastus, potum aquæ cum multo sacchαro, vel cum iulepo rosato, vel violaceo, si astricta sit aluus.

Iulepus.

Vel Iulepi ros. ℥ i. ß. aquæ violarum & borraginis ana ℥. ij. Misce bibatur sæpe. Item syrupus de Ribes, de Berberis, de fructibus & similes refrigerantes & humectantes conueniunt.

Syrupi.

Item ℞. syrupi de pomis,

de Nymphea ana ℥.1. Decoctionis sem. lactucæ ℥.ß. misce bibatur frigidè. Semina Anguriæ sæpe in ore retenta, & portulaca, vel oxalis masticata sitim sedat. Comperio ad sitim multum conferre serum lactis caprini, potiss. cum extracto caseo lac iterum coquitur ac illud serum acescit nõnihil: ℥.iiij vel 5. insigniter compescunt sitim. Si propter immoderatam sitim cogantur bibere in balneo & inter pastus, præstat bibere aquam coctam cum saccharo sufficienti, & sexta parte succi malorum punicorum mediacidorum, vel acidorum in calidioribus, quibus hic potus est conducibilis. Fallopius de thermis cap. 12. duplicem facit sitim, vnã dependentem tantum ab ore, palato, & faucibus: alteram ab ore ventriculi: pro tollenda prima dicit, abluat os posca, vel aqua saccharata aut hordeacea vel teneat in ore saccharum Candi vocatum, vel prunum Damascenum, vel abluat os aquâ frigida. Si pendeat sitis ab oris ventriculi resoluta humiditate, vel quia adest humor acris vt bilis, detur decoctio hordei vel intybi cum iulepo. Aliquando exhibemus ante cibum duas drachmas cassiæ, sitim extinguit, conuenit etiã copiosum ius pulli in quo decocta sit oxalis & intybus. Si sitis sit propter bilem solemus exhibere cassiam cum pulpa tamarindorum: sed præstat ægrum sumere vnciam semis sacchari rosacei, quod tota nocte teneat in ore, vt sensim sponte descendat, egregiè sitim extinguit. Hæc ille. Andernacus: Vuas passas si sitis excruciet, in aqua probè lotas cochlearis modo offeres, vel Zulapium violaceum ex aqua intybi aut cichorij, aut in qua hordeum sit incoctum, aut fontana: vel conditum quod recipit. Zaccari rosacei, violacei, cirsij singulorum sesquidrachmam, syr. acetati simpl. violacei vtriusque quantum ad misturam satis est. Præter hæc conducit corallium vel cristallum in ore continere aut nucleos prunorum, cerasorumuè. Quamuis omnia præscripta placeant, magis tamen placet ad restinguendam sitim potus acidularum nostrarum & aliarum similium si haberi possint, quæ duplici modo sumi possunt: vel in quotidiano potu per se vel cum vino, vel copiosè mane & ante cœnam ad contemperandum & euacuandum bilem. Rulandus, Sitim restingunnt acidulæ Deinach, Kesselbrun, Mendich, Ponterborn, Göppingenses, Vberkingenses, Ebenhausanæ, Auwen, Aegranæ, potus aquæ frigidæ dulcis sufficiens, elutio oris ex frigida dulci. Pantaleon hanc præscripsit potionem ad sitim lib. de thermis Tigurinis cap. 36. Accipe Passularum corinthiacarum vnciam semis, Glycyrrhizæ optimè concisæ drach. 6 sem. cucum. drach. ij. Amygd. repurg. lib. ß. aquæ mensuras ij. Coquantur per horam, postea optime contundantur, & percolentur, refrigerentur in cella vinaria, ægro detur bonus haustus.

Serũ lactis caprini.

Aq. cocta.

Sitis duplex.

Posca.

Decoctum hordei.

Cassia.

Sacch. rosa.

Iulepi.

Conditum.

Acidularũ potus.

Aq. sitim restinguẽtes.

Lac amygdalicum.

De appetentia prostrata & intumescente ventriculo.

CAP. XIIII.

SI prostratus fuerit appetitus propter defluxiones pituitosas in os ventriculi, abstergendum & roborandum: ad id vtile diacytonites sine aromatibus acceptum à cibo ad ℥.ij. Coriandrum saccharo conditum. Experta est sequens potio,

Diacydonites.

potio. ℞ Miuæ cytoniorum cum saccharo confectæ ℥.i ß. decoctionis Masticis & liquoris stillatitij menthæ ℥.ij. Misce: detur in aurora & bis ac ter in die. In causa frigida confert syr. de mentha: in calida syr. ros. Oxysaccharũ, syr. de ribes, & berberis & similes, Montagn. Fallopius verò dicit: Si prostratus est appetitus ob calorem, sicut solet vt plurimum, mane & vesperi solemus exhibere oxysacchara & miuam cydoniorum cum saccharo paratam (& sine aromatibus) dissoluto cum succo cydoniorum, vel cum aqua absynthij, vel cum succo malorum punicorum, vel cum aqua menthæ, quarta parte horæ ante cibum. Vtatur etiam aceto, omphacio & arantijs acidis. Aliquando exhibemus pulpam tamarindorum cum cassia. Quandoque fouemus ventriculi regionem cum decoctione rosarum, violarum, sandalorum & absinthij. Pantaleon. Accidit interdum vt pituita extenuetur & in ventriculum delapsa tollat cibi appetitum, quod illis vsu venit qui voluptatis ergò lauant nec se purgant & præparant ad balnea. Hi purgandi pilulis Alephanginis è Rhabarbaro aut communibus. Potest exhibita tepida & penna oleo intincta in gulam impulsa vomitus moueri, quem excipiant cappares & oliuæ. Inungatur ventriculi regio ol. de absinthio, mastichino, cytonite & similibus. Si hæc nõ iuuant, & turgeat venter, omittatur balneum. Baccius addit lib.3. cap.2. Collabitur verò appetentia plerunque ex contracta in balneo calida ventriculi intemperie: quam indicant sitis, nidorosi, oletosique ructus maximè. Restaurabitur autem si pro ratione refrigerans victus instituatur, sumptis per interualla cibarijs ex lactuca intybo, cichorio, & quæ ex aceto condiuntur, aut acido granatorum succo, aut citrorum corticibus conditis, cauendo semper immoderatiam. Facit verò extrinsecus Santalinum adhibitum. Quod autem raro in balneis accidit, si vel frigida intemperies, vel imbecilla ventriculi natura, huius sit affectionis causa: quo tempore neque sitiunt patientes, neque frigida sustinent, imo ora atque labia albicant, & interdum acida eructant: Tunc his post balneum stomachici vnguenti inunctio facienda est: dando interim patienti aliqua, qua peculiarem habeant ventriculi tutelam, & eorum præsertim quæ alimenti simul & medicamenti vim possident. Vt condita è cydonijs cum speciebus, citra condita, Zinziberis conditi ad fabæ quantitatem frustulum, & consimilia quæ Scitamenta ob hoc ipsum appellantur. Alijs porrò ex causis, veluti ex humorum copiâ, crassitie, vlcere, vel non deijcitur in balneis appetentia, quinimò firmatur, vel certè vsu ipso balnei reficitur. Scribit libro de balneis Andernacus. Aquæ ferinæ quanquam non sint adeo feruentes aut calidæ vt Badenses: tamen imbecillis stomachus inde ob sulphuris copiam intumescere solet & cibi appetentia amitti. Quæ si eueniant maturè ab eis est abstinendum: Hæc ille. Quamuis præcedentia consilia ac remedia non spernam, tamen in plerisque præfero potum acidularum bonarum recenter è vena sua petitarum, & ab aëre diligenter conseruatarum, sicubi id commodè fieri possit, quemadmodum inde non parum accedit fonti Bollensi opportunitatis ex aliue suorum fontium acidorum & quidem bonorum vicinitate.

[Margin notes: Potio. | Syrupi. | Acida. | Fotus ventriculi. | Purgatio. | Vomitus. | Inunctio. | Signa prostratę appetentię ex intemp. cal. ventriculi. | Curatio. Victus. Topica. | Appet. deiectus ab intemp. fr. | Curatio. Localia. | Assumenda. | Acidulę prostratã appetentiam restituunt.]

De appetentia immoderata.

CAP. XV.

Bulimi causæ.

APpetentia bifariam immoderata, aut circa quãtitatem, aut alienæ qualitatis desiderium. Hæc præcipuè continentem habet causam, humorem vitiatum aliquem, & acidum, qui os ventris mordeat, irritet, atque appetentiam gignat. Quæ in balneis rara est, nisi admodum ægris, ordinariamque

Curatio.

idcirco postulat curam, vt ventriculus excalfiat, exsicceturque humore noxio, vel theriacæ vsu, vel copiosa vini potione, quemadmodum iubet in Aphorismis

Bulimus ab exhausto.

Hippocrates. Altera in causa balnei frequentißima est, quam ponit ac curare docet Aëtius lib. 9. cap. 22. Cùm scilicet corpus rarefactum ex vsu balnei, exhaustumque sudoribus, & transpiratione aßidua spirituũ, ad multam tum cibi, tum potus copiam sumendam compellitur. Ex quo excessu sani, præter prædicta liquationis ac fluxionis pericula, hoc alterum noxæ genus facilè incurrent si appetentiæ indulgeant, quòd minùs valebunt à cæteris erroribus cauere, imo incõtinentes fient à somno, inertes ad exercitia, ad cæteras excretiones. Hinc cruditatum necessariò fiet copia, exinde obstructiones, ex obstructionibus vel febres accendentur, vel acutorum morborum aliquis orietur, tumores viscerum, intestinorum dolores, dysenteriæ, vrinarum difficultates. Ad huiusmodi ergo im-

Indulgẽtiæ in bulimo incõmoda.

Curatio.

moderantiam, hoc frœnum à principio statim adhibendũ est, ut vsum balnei minuant, quod prima ac efficiens est illius immoderantiæ causa. De cætero eam curam prosequantur quam instituit Aëtius: abstineant à nimio cibo, à meraciori

Victus.

vini potu, ab aëre ac balneo calido, & omnino ab ijs rebus quæ siue intrinsecus, siue extrinsecus calfaciant, ac rarefaciant cutim, possuntque exhalationem mouere, ac appetentiam augere. Imò studeant cutim densam ac spißiorem reddere: tum aëre frigido tum vnctione ex oleo quopiam adstringente, ut rosaceo vel myrtheo. Ex alimentis eligant quæ citò non exeant, obsonia videlicet ægrè corruptibilia, & styptica, ut syluestrium animalium carnes, auicularum, palumborum, leporum, capreolorum, cochlearum & id genus alia. Ex plantarum generibus utilia erunt arantia, citria, granata: minimè verò herbacea, neque mollia, & quæ citò transeant. Baccius lib. 3. cap. 2.

De ventriculi imbecillitate.

CAP. XVI.

VEntriculi autem atque hepatis munia cum sint omnibus animalis partibus necessaria communiaque, vt scribit Galenus in 7. Methodi, summa diligentia nos uti decet, ut ne inter balnei ministeria eorum virtutes offendamus. Quamobrem si pro viscerũ innata imbecillitate, aut resolutionem viriũ timeamus, aut ipsius particulæ periculum, sani certe consilij fuerit, tempus salutaribus auxilijs anticipasse. Succurratur igitur tum his, quæ per os ingeruntur, tum his quæ extrinsecus adhibentur stypticis, amaris, acidis, atque modicum aromatici olentibus. In quorum genere sunt rosa, santala omnia, ribes, palmulæ,

Stomachicorũ sylua.

aloë, mastiche, vinũ astringens aromaticum, acetum, citra granata, cotonea mala, oxalis, plantago, passulæ acidulæ, cerasia acida, hisq; similia multa varijs modis ægrotanti ipsi ministrata. Et ex his, quæ vim quoq; medicamentariã habent, diacytonium, saccharum rosaceum, conditaq; alia ex citrijs, myrobalanis, cytonijs syrupus rosaceus, de agresta, aromaticũ rosatum. Adhibenda verò extrinsecus, oleũ mastichinum, rosaceum, melinum, myrthinũ, de absynthio, vnguentũ rosatum, sandalinum. At si nihilominus ventriculus ipse in imbecillitatem labatur, tunc vel os eius duntaxat afficitur, virtutis nimirum appetitiuæ lapsu, quam antea reparare docuimus: Vel fundum, ac villi eius retinentes patiuntur, & tunc retentrix virtus maximè deijcitur. Vel certe prægressa aliqua ventriculi affectio, aut intemperies est, quam balneum excitauit, tumque omnis facultas naturalis, cuius origo est ipse ventriculus, imbecilla simul efficitur. Præmissa ergo vacuatione aliqua, si necesse fuerit, veluti ex dialoë Galeni, vel mastichinis pilulis, vel alephanginis, vel communibus, vel diacatholicone maximè medicamento, cibarijs studeant boni succi, sorbilibus, & quæ citò ac in pauca quantitate nutriant, celerrimeq; laxatas virtutes instaurent. Esto etiam cum his cibus eius qualitatis, quæ ventriculi partes laxas in vnum cogere queat, roboret, somnum conciliet, lassitudinemq; à balneo relictam auferat. Qualis maximè idoneus fuerit subacidus, & subausterus, aromatibus parum astringentibus conditus, veluti diximus. Paulatim verò, ac per interualla dandus est, quãtus scilicet non grauet ventriculum, sensimque augendus, donec ad consuetam illi quantitatẽ ventũ sit. Potus etiã sit parcus, etiã si magna sitis adsit, eam enim potu largo placandã non esse cautũ antea à nobis est, & sitim tolerare ventriculũ roborat. Esto autẽ vinum tenue, odorũ, & lene, & aqua cocta dilutũ quantũ opus videbitur, modico item stillatitij liquoris adiecto, boni Mesuæ consilio, quod faciat ad caussam. Vitando vinũ dulce, crassum coctum, vinosum, & turbidum, & aquam tum calidam, tum frigidam, hæc enim imbecillum extinguit calorem, illa autem laxat, ac innatas ventris virtutes dissipat. Vitent præterea pinguia, nauseabunda, dura, cruda, mali succi, ac etiam lenta, & herbacea, præter mentham, ac alia eiusmodi stomacho maxime congrua. Dimisso autem usu balnei interea, somno indulgeant competenter, hic enim omnes ventriculi molestias ex resiccatione maximè obortas sedat, pristino vigori ipsum restituit, ac reliquum corpus instaurat. Gaudium, deliciæ, & reliqua id genus victus ratio teneatur. Forinsecus autem imposuisse præstat interim olea, vnguenta, cerata, epithemata, & ex herbis, ac liquore aliquo malagmata paratu facilia, quæ eandem sententiam iuuent, caloremque conseruent, ne dissipetur, qualia adstringentis, ac odore facultatis maximè sunt, ut ex tria sandalis confecta, & eiusdem farinæ alia. Quod si tandem attenuatus adeo ventriculus sit, vt hecticæ periculum timeatur (quod in his, qui cum mala valetudine vadunt ad balnea non rarò euenit) ventriculum ipsum modis omnibus humectare expedit, atque his præcipuè, quæ tum corpus vniuersum, tum virtutes instaurare valent.

Topica.

Partiũ ventriculi affectuũ signa.

Vacuatio.

Victus.

Cibi.

Potus.

Cauenda ex alimentis.

Somnus.

Animi affectus.

Topica.

Sicc intẽp. ventriculi curatio.

De Dolore ventriculi. CAP. XVII.

Quatuor de caussis dolet ventriculus ad balnea.

QVatuor potißimum de causis ventriculus dolorem potest incurrere ad balnea: vel ob intemperiem ipsius æqualem, vel inæqualem, vel ex vlcerationе, vel tandem ex flatulento, acri & pungente humore, quem vsus balnei concitauit in ventriculo, non tamen coniunxit. Siquidem sola intemperies calida est facillimæ curationis habetur, Galeno teste 7. Method. vt quæ alterantibus duntaxat & adstringentibus alimentis, ac frigidæ aquæ exhibitione curatur. Quòd si etiam æstus vehemens calidæ intemperie adiungatur, eum affectum, ac si febris esset, curaueris, demisso in totum vino, melle, ac calorificis alijs, ac ptisanæ hordeaceæ vsum, humectantiumq́; aliorum iubeto: foris verò crudum oleum, hoc est omphacinum, & melinum illinito, vel santalinum vnguẽtum, & vt interim simplex diacytonium cum sacchara rosaceo, vel violaceo elambant. Si verò cum intemperie materia quæpiam coniuncta sit, aut hæc quidem ex essentia excitata est in ipso ventriculo, aut ex alterius partis consensu: si primum, tunc præmissa, si oportuerit, præparatione aliqua, vacuationi intendendum est: hanc autem ex habilitate naturæ patientis moliemur, vel per deiectionem, vel per vomitum: pharmacis quidem vtendo clementer purgantibus & à propinquo trahentibus vt hiera Galeni. Verùm si materialis eiusmodi intemperies, ex cuiusdam alterius membri consensu adducta in ventriculum est, quemadmodum frequenter ex irruente à capite fluxione solet accidere, eo in casu membri illius demandantis robori attendere oportet: recipientis interim cura visceris non neglecta. Si verò cum hoc exulcerari quoque ventriculum contingat; cùm in cæteris caußis parcius balnea sumẽda sint, hîc ea prorsus oportet dimittere ac pariter rerum acrium alimenta, & his similia. Sit victus refrigerans, ex ptisana, cum qua quippiam mellis adiungant, quò per ipsam vlcera repurgentur atque abstergantur, & aliquando quæ dolores mitigent, ac mordacitatem obtundant, commanducent, forinsecus epithematis adhibitis quæ corroborent, ex palmulis, malis cotoneis, ac polenta, ceratisq́; ex melino rosaceo, ac santalino. Post repurgationem verò, sint quæ carne implent, & deinde quæ adstringant, ad cicatricemque perducant. Baccius.

Calidæ intemp. simpl. ventriculi curatio.

Victus.

Topica.

Pharmacia.

Intemp. vẽtriculi, cum materia aliunde demãdata curat.

Exulceratio nis vẽtriculi curatio.

Balnea dimittenda.

Victus.

Externa.

De flatibus ventriculi. CAP. XVIII.

Iusculum.

Emplastrũ.

Olea, aliaq́; ἄρωμα.

SI tandem ex ingenito isthic, inclusoq́; flatulento spiritu ventriculus doleat, ius galli commodißimè exhibet Mesues, emplastro adhibito ex pane calido, oleo ac melle. Peculiariter autem ad flatum ventris, laudant balnearij Medici hæc olea de absynthio, de Mastiche: similiter gariophyllos, galangam, Macem, anisum, galliam muscatam, & ex his varia medicaminum genera. Anisum, vel coriandrum à cibo commansum familiare est, ac id genus confectiones. Cæterùm discutientium flatus longißima est apud medicos series subtilium scilicet partium omnia, calida & sicca. Baccius.

De Singultu. CAP. XIX.

Singultus quo os ventriculi quodammodo conuellitur, retentricis, ac expultricis facultatis est vitium. Contingit autem in balneis aut præ nimia ipsarum actione, aut ob materiæ malitiam, quacunque ex caussa in ventriculũ contractam, aut morsum excitatum ex acrimonia, aut grauantem, aut flatu replentem, ac distendentem. Quem quidem emendant sua contraria, quæ nimirum materiæ ipsius acrimoniam hebetant, vacuant, discutiunt. Rhazes ad assiduam singultiendi molestiam, frequenter aquam tepidam modicè sorbillandam præbet. Ex immodica autem balnei actione, veluti si quispiam imbecillior nimium ad potulentas aquas exinanitus, penè exhaustus anhelet, parum spei in remedijs est, & si diu perseueret, lethale, vt testatur Hippocrates. Si verò siccus eiusmodi affectus sit, & non adeo confirmatus, humectantibus iuuatur, & est sanabilis. Perrarò autem ex viscosorum frigidorumq; humorum copia accidit singultus in balneis: nisi fortasse ex ciborum corruptione, quem sanat vomitus. Iuuat & spiritus retentio, teste Paulo. Baccius.

Caussæ. Curatio. Aquæ tepidæ sorbitiũcula. Prognosticon. Victus.

De Vomitu. CAP. XX.

Vomitus autem, vt inquit Paulus, quia tam sanis quàm ægris potest contingere, & vtrisque modò vtilis esse potest, modò noxius, ideo diligenter ad opus balnei vomitantis caussa cognoscenda est. Et præsertim, quia multis vomitus est domesticus, quem tamen balnei violentia sua acri in potionibus qualitate exacerbare posset, multis contra inimicus, quibus cautè operatio aquarum ex vomitu vacuantium (quanquam faciat ad caussam) moderanda est. Quæ prudentia tota ferè in electionibus balnearum, quæ maximè conueniant, versari debet. Maximè verò cauendus his, quibus ex affectu quoque aduersatur, ut malo præditis stomacho, sanguinem excreantibus, & qui suffocationibus sunt opportuni. Qui omnes sicut violentis, & nimium acribus potulentis aquis abstinere iubentur, ita si laboriosam aquæ etiam mitis operationem experirentur, penitus eam intermittere debent. Sed in longis prosunt affectibus, ac solutu contumacibus, qui validam commotionem desiderant, qualis est podagra, ischias, antiqua meseraicarum, hypochondriorum, & lienis obstructio, hydrops, inflatio, epilepsia ventriculi vitio, melancholia, & similes. Quibus omnibus potulenta validæ etiam facultatis balnea tentare vtile est, neque per initia, quantumcunq; meticulosis, vomitus supprimendus, vt qui postea magnam exinde vtilitatem sperare debent. Hoc signo confidentes, si benè tolerent, & quiescant, haud statim, nec copiosò, nec quolibet cibo vtentes. Quod si præter hæc intempestiuis vomitionibus tententur, vel ventriculi nausea, quampiam stomacho intemperiem cõciliatam indicium est. Tuncque exeuntium qualitas inspectanda, nam aut amarulenta & biliosa, hepatis vtique vitio calescentis, in quo casu & balneo inter-

Vomitus moderãdus. Vomitus quibus aduersus. In quibus aff. conueniat vomitus. Signa vomitus vtilis.

Curatio vomitus in temp. hepatis vitio.

dici debent, & regimine febricitantium frigido atque humido instituendi, & quod robur ipsis visceribus conferat. Aut alimenti assumpti specie existunt, in quo simplex intemperies calida arguitur, facilè per refrigerantia supra dicta ad alias ventriculi passiones, simul atque corroborantia emendabilis. Si vero aliqua humiditas inter visceris tunicas infarcta timeatur, vnde nausea & cibi etiam auersio solet accidere, peridonea ex Hiera simplici erit purgatio catapotijs, & electuarijs prædictis. Nam vnctiones, fomenta, & conditorum eiusmodi vsus, nunquam in his casibus sunt inutilia, & quæ multam habent ad omnem vomitum conferentiam, lenticula cum pulegio decocta, aut mentha, aut thymus aliquando ex aceto, panis ex vino dilutiore & odoro infusus, Paulo: mala punica, citria, myrabolani, & huiusmodi alia, Baccius. Ex quibus liquet, aquas primulum bibentes si vomant raro quicquam sinistri portendere, imò conferre. Solet enim vnà pituitâ & aliâ omni illuuie ventriculum egregiè deplere, sic vt curationis quasi principium sit. At si sequentibus diebus vt secunda & tertia ex consilio Fallopij, diuertendus ille motus clystere, cui addendum sal & hiera & aliquid simile: reiecto clystere bibat aquam, deinde applicetur cucurbitula regioni ventriculi, mox exhibeantur quatuor cyathi aquæ quam si retinuerit, bonum erit signum: Altera die inijciatur alius clyster, sed non applicetur cucurbitula, & detur aqua, quam si euomuerit desistendum ab exhibitione aquæ: si cesset vomitus, pergendum. Si sexta vel septima vel nona die euomat tres quatuorue cyathos aquæ, bibat iterum aquæ tantundem, dummodo hoc non eueniat ob nimiam ventriculi defatigationem, quæ si esset, oporteret desistere.

Purgatio.

Appropria.

Fallopii in vomitu cōsilium.

De aluo nimium soluta.

Cap. XXI.

Acres aquæ potæ intestina exulcerant.

Curatio.

Cautio.

Pertimescendum quoque cum primis est, alui nimium solutæ accidens in balneis, quando non pauci ob hoc solum in dysenteriam præcipitent: incauti nimirum, qui salsugineas acresque pro potulentis medicatis aquis ingurgitantes, cruentam deiectionem ac intestinorum tormina experiri solent. Principio igitur dum à virtute balnei excernente crudos & contumaces humores fluor processerit, sinendum. Indicabunt enim id esse naturæ munus, leuis tolerantia patientis, quies, ipsarum excretionum qualitas, quantitas, condecens occasio, syncera aquarum ebibitarum eiectio in fine, & tandem cessatio. Sin autem vacuatio modum excedens vires deijciat, flatus & tormina efficiat, cum siti aspera & linguæ siccitate, & pro quantitate, qualitate, & tempore exeuntium minus idonea videatur, protinus balnei ministerium dimittendum est, seu bibendo seu lauando, seu quocunque modo ipsum assumpserint. Quod si coacta natura adhuc aluus iuerit, ac immodica vsque adeo sit inanitio, vt æstus, asperitas, ventriculi attenuatio, totius corporis exsiccatio inducatur: tum non modò extrinseca cau-

Baln. omittendum.

sa, quæ est ipsum balneum, intercidenda est, sed etiam intrinsecus materiali scilicet & efficienti causæ fluxus prudenter occurrendum est: habita diligenti ratione, num aut hepatis, aut ventriculi, aut intestinorum, aut cerebri id vitio contingat, Baccius. Placet huc facientia subnectere ex Pantaleonis libro de thermis Tigurinis cap. 40. Sæpe fit ut natura conante se exonerare, oriatur fluor alui, ita ut à lotione aliquamdiu sit desistendum: Is non statim reprimendus ante diem vnum aut alterum: Quod si vires nutent, roburque sensim deficiat exhibendi essent cibi & potus paulatim constringentes, pultes ex auena, pyra, oua indurata, citoniatum, vinum rubrum chalybeatum cui succus citoniorum admixtus, acini granatorum, & vuarum cum cibis: perseuerante fluore rob de ribes, de berberis, saccharum rosaceum antiquum cum spodio aut bolo armena: regio ventriculi poterit inungi ol. myrtino, de absinthio, mastichino. Hæc ille. Si fluor alui sit ab humoribus acribus malignisque & periculum de dysenteria, nihil mihi videtur in principio consultius quàm statim copiosa aquâ bibita eos educere, vel, quod tutissimum, vt euocato medico, eius consilio repurgetur laborans Rhabarbaro, Myrobalanis, tamarindis, syrupo rosato, & similibus quæ doctus Medicus facilè accommodare potest, & ex aqua fontis Admirabilis exhibere. Si non cesset alui fluor à purgatione, tunc probo axungiam nostram Lunæ primam & sanguinem Herculis ex aqua fontis medicati sumptum. Si sitis simul vrgeat laudo moderatum potum acidularum per se, vel mixtarũ cum vino. Post euacuationem non displicet ægrum perseuerare in lotione, modò ea sit moderata quæ corpus non nimium calefaciat, ac sitim excitet & vires prosternat.

Parti mittẽti assumptis occurrẽdũ.

Fluxus alui non statim supprimendus.

Assumẽda.

Dysenteriæ in principio occurritur aq. medicata solutiua aliisuè purgantibus.

Adstringentia.

Ad sitim dysentericorũ.

De astricta aluo. CAP. XXII.

PRocurandum porro in balneis est, vt aluus superfluitatibus vacet, vt his quotidie scilicet vel ad minus pro consuetudine exoneretur, multos enim ob hoc solum accidens, colica, atq; etiam iliaca paßione correptos vidimus. Quòd si, ex contracta in intestinis calida, & sicca intẽperantia, id minùs præstare quis poterit, ut vsu euenit ex balneo, imus venter totus quopiam emolliẽte, relaxante, & refrigerante vnguento illinatur. Cuiusmodi inter vsualia, ac facilè parabilia sunt, oleum commune, antiquumque, butyrum, oleum è cyclamino, oleum de thymelea, vnguentum è cyclamico ilibus, & femori illitum, Mesuæ, vnguentum Dialthea, vnguentum Agrippæ. At si adstrictio diutius processerit, in hydrelæi peluim patientes mittuntur, atque etiam simplicis olei. In edulijs verò vtantur iurulentis, ac item emollientibus, malua, blito, beta, mercuriali, cucurbita, portulaca, vrticæ cauliculis, omnibus ex oleo, & garo elixatis, cuius loco hodie vel omphacio, & sale vtemur, vel lectißimi tartari ex vino polline, quod vim absterfiuam non paucam obtinet. Pari modo, in antecænijs sumant pruna damascena, & fugaces fructus eiusmodi, quantum licebit. Ex medicamentis

Colica & iliaca ex astricta aluo.

Inunctio.

Victus.

verò, quæ per os deuorantur, si quidem dispositionis ratio indicauerit, valenter
Purgantia.
etiam purgantia exhibeantur: hoc seruato, vt quandiu medicamenti ministerio
ægri intendunt, à balneo abstineant. Sin autem clementia quædam assumant, ut
bolum cassiæ fistularis: vel deuoratis pilulis alephanginis, mastichinis, commu-
nibus, de tribus, & sine cura vulgò appellatis ante cibum. Clemens verò, nec mi-
nùs delicatum est hydrorosatum Pauli, & quod vulgò medici, modò syrupum
plurium infusionum, modò rosatum, aut violatum solutiuum appellant, pondo
trium vnciarum assumptum bene mane. Vel saltem non omittantur clysteres,
Clysteres.
primùm quidem ex brodijs leuibus, ac mollibus, deinde postea acrioribus: aut
Aq. medicatæ solutiuæ.
glandes suppositoriæ indantur. Nec desunt multæ, ex medicatis aquis, quæ in-
ditæ ex enemate subducunt aluum, vt nitrosæ præ cæteris, æneæ, atque etiam
salsæ: contra verò ferrugineæ, aluminosæ, & sulphureæ, quæ in quantum tales
exiccant, atque adstringunt. Montagnana olim scripsit consilio 303. Balneans
Cassia.
cui astricta erit aluus, quotidie ante cœnam lambat cassiam ex siliquis, aut acci-
Pillulæ.
piat pilulam ex aloë infusa in succo intybi: aut ℈.1. sequentis pulueris ℞. epi-
Puluis solutiuus
thymi, polypodij an ʒ. 1. ß sennæ ʒ. ij ß salis Indi. ʒ. ß. glycyrrhizæ, cinnamomi,
zinz an. ℈. ß. anisi ℈. 1. fiat puluis subtilis ac interdum ante cibum exhibean-
Suppositor.
tur suppositoria ex melle & saccharo, radice betæ, iridis, dauco vel petroselino
Syrupi.
illitis melle & sale, aut de carne salita &c. Præterea aluus astricta molliatur
Decoction.
cum syr. prunorum, decoctione fructuum, solutiuo syrupo violato & similibus
Pilulæ.
frigidis & humidis mixtis cum aquis: cum sero lactis præparato. Item cum de-
coctione betæ, violarum, maluarum, vel utendo in cibis. Item ℞. Aloës, syr. viol.
lupulorum ana ℥. ij. Mastiches, croci an. gr. iiij. Infundatur aloes in eis per diem
& noctem, vel per tres dies, & fiant ex ijs pilulæ post exsiccationem succi leui
igne vel in sole factam, parum ante cœnam sumantur ij. vel iij. Est bonum &
vtile remedium. Fallopius: Pauci sunt quibus intra quatuor vel quinque dies
Clyster.
non supprimatur aluus, cui symptomati occurrendum cum clysteribus alterna-
Iusculum.
tis diebus exhibitis ex succo maluarum & cremore hordei. Si æger non admit-
tat clysteres, bibat ius quinque aut sex prunorum Damascenorum siccorum, vel
Cassia.
quatuor aut quinque caricas sumat in quibus impesita sint quatuor grana Car-
tami mundati, capiat dodrantem cassiæ in fistulis, per dimidiam horam ad sum-
Pillulæ.
mum ante cibum, vel deglutiat ponderis scrupuli pilulam aloës lotæ & præpa-
ratæ, vnà cum rosaceo saccharo alternis saltem diebus. Andernacus, Si aluus na-
Glans.
turâ quotidie aut saltem altero die non descendat, tertio solicitari glande subie-
Clyster.
cta aut clystere indito debet, aut catapotijs alephanginis, aut hierâ picra, aut cas-
Pillulæ.
siâ, aut mannâ ne crudi humores ex stomacho per totum corpus nimio balnei
Iuscula.
calore distrahantur & omnigenos morbos inducant. Aluum astrictam solue-
mus iusculis emollientibus, vt maluæ, violarum, aut brassicæ trientis instar cum
Zaccari momento: vel duorum ouorum luteis crudis, iuri pisorum aut gallinæ
calido iniectis absorptisque: vel vuis passis duorum cochlearium modo assum-
ptis: vel prunis damascenis benè maturis & dulcibus: sic tamen vt omnia hæc
paulò

paulò ante cibum sumatur. Ex medicamentis casiæ fistularis uncia, cum modico Zacchara vel manna ex iure aliquo: vel catapotijs rosaceis ante cœnam devoratis: vel decocto emollientium herbarum, cui electuarij catholiconis uncia sit addita, Zaccarum rubrum & salis modicum, per clysterem indito: vel capitis veruecini decocto, cui Zaccarum, mel, & caßia fistularis sint adiecta: vel glandibus ex melle & farina in massam redacta & sale: vel pingui carne suilla salsa formatis. Dortom. Astrictior aluus ob intemperiem frigidorum intestinorum aut contentorum copiam, primum clysteres, mox potus hos frequentes nō copiosos aquæ exigit. Iisdem diebus quibus manè hausta aqua Belilucana, ingrediatur balneum horis pomeridianis, lecto à balneo decumbenti admoueantur fotus calidi, obducatur toti ventri cœnum thermarum: lingat reliquias. Pantaleon de thermis Tigurinis, Accidit interdum ob calorem balnei astringi aluum & sequi colicum dolorem: id si eueniat, cessandum à balneo donec soluta sit: bibat ieiunus poculum aquæ thermarum aut caßiæ unciam semis dissolutæ cum iusculo carnis, aut syr. ros. lax. unciam semis: aut paretur potiuncula mihi usitata in meis ægris ex senna, cinnamomo, Zingibere, glycyrrhiza, radicibus petroselini, aniso, melissa, mentha, violis, & rosis: huius decoctionis accipe duos aut tres haustus: mutanda tamen pro ratione personarum, interdū supponenda glans ex melle: aut enema ex polio, mentha, maluis, hieræ picræ & benedictæ laxatiuæ ana uncia semis. ol. rutacei & anethini singulorū drachmis sex, salis drachma una & semis: Enema cum inijcietur nec sit iusto calidius nec frigidius, sed teporem habeat urinæ hominis sani. Hæc ille. Vbi astrictio alui à calore balnei & siccitate alui non probantur mihi pilulæ, nec aloë, nec rosæ siccæ, nec calidiora pro correctione senæ, siue sint herbæ, siue aromata: non laudo etiam calidiores confectiones in clysteribus, similiáque illa & herbas, multò minùs cœnum thermarum exsiccans. In nostro balneo admirabili poterunt præter cætera prædicta in potu exhiberi aliquot pocula aquæ nostri fontis manè, intermissa lauatione donec reseretur aluus: Poterit quoque inijci sola aqua balnei calida, vel addi oleum aut butyrum, interdum salis tantillum, aut etiam mel, aut malua, aut althæa. Si iungantur astrictæ aluo alia symptomata ut colicus dolor à pituita, uterini affectus, calculus, consilio opus est medici: interea nihil obest omnia lubricantia & emollientia, & sine insigni calore euacuantia exhibere per superiora & inferiora donec adueniat Medicus, qui hîc poterit uti in enematibus hierâ picra & benedictâ laxatiua, diaphœnicone, terebinthinâ & similibus pro ratione ægri & morbi. Hoc etiam monuerim non obfuturum, si æger sentiens in ventriculo redundare prauos humores cum astrictione alui, sumat trochiscum semis axungiæ nostræ Lunæ cum multa aquâ fontis mirabilis. Si insignis fuerit astrictio præstat præcedere enema. Non displicet sequens euacuatio modo vltra diem non reseruetur ne serum lactis corrumpatur ex quo conficitur, de qua Rulandus de balneis libro 1. cla. 4. Purgatio cholagoga suauis & utilis omni ætati, sexui, & morbo: ℞. fol

Clyster

Glandes.

Axnb Belilnc.

Clysteres.

Solutiua potiuncula.

Exercitatio ad præcedentia.

Potus aquarum Bollēsium ad aluum soluēdam.

Ex ijsdem clyster ad eundem vsum.

Astricta aluus cum alijs symptomatibus.

Axūgia Lunæ solutiua.

Senæ expurgat. unc. 1. Cinnam. Zingib. ana. drach. ß. Sacchari candi unc. ß. Sacchari drach. vj. bulliant in ſeri lactis caprini lib. ij. per quartam horæ partem, deinceps macerentur per noctem : ex iure hoc potui detur ab vnc. 1. ad quinque mane & per horam ante cœnam.

De aqua retenta, & ob eam intumeſcente ventre.

CAP. XXIII.

Clyſter.

SI primis diebus aqua medicata pota non deſcendit, clyſtere ex aqua ipſa cum melle, zaccaro & ſale educenda. Singulis quaternis aut quinis diebus potio intermitti poteſt, & aluus iniectione ex aqua medicata cum melle roſmarino condito & chamæmelino ſollicitari, Andernacus. Fallopius verò de thermis cap. 11. Si aqua retinetur nec reijcitur per ſeceſſum, aut veſicam, aut vomitum, aut aliam partem: aut retineatur in inteſtinis & hypochondrijs (quod cognoſcetur ex moleſtia in illis partibus, ex tenſione graui, rugitu & flatibus inteſtinorum, & inundatione quadam) eâdem die inijciatur clyſter ex eadem aqua bibita, adiuncta hierâ ſimplici vel ſyrupo roſaceo : ſi hoc clyſtere aqua retenta non euacuatur, fiat decoctum ex ebulis & folijs cucumeris ſylu. cui decocto addatur hiera, vel hiera diacolocynthidos, & parum olei chamæm. fiat clyſter : detur deinde prandium: à prandio quieſcat: veſperi inijciatur alter clyſter ex iiſdem, & ſic mane ſequenti alius, donec tota fuerit euacuata : & ſi tota fuiſſet educta per primum clyſterem, non eſſet reiterandus. Altera die bibatur iterum aqua, quæ ſi iterum retineatur, educatur eâdem ratione & non bibatur amplius, ſed aperiantur rurſus viæ, alterenturque materiæ. Cauſa retentionis in inteſtinis eſt copia materiei mucoſæ : retinetur etiam ob aquæ imbecillitatem: Paretur optimè attenueturque & detergatur materia illa, deinde bibatur aqua, quæ ſi non ſit ſua naturâ ſalita, ponatur ſal in primis duobus cyathis : Multos vidi in quibus retinebatur aqua, quibus fuit ſaluberrima poſt ſecundam præparationem.

Signa retentæ aquæ in hyppochondriis & inteſtinis.

Clyſter.

Aq. in corporis habitu retenta.

Si aqua retenta fuerit & non appareant antedicta ſigna, indicium eam retineri in toto corporis habitu : Prima die nihil erit agendum, ſi etiam altera die retineatur, danda opera vt euacuetur. Solemus nos ne aqua diffundatur per totum habitum corporis exhibere prima die veſperi per dimidiam vel integram horam ante cœnam, pillulam unam quæ purget pondere ſcrupuli unius ex pillu. alephanginis vel maſtichinis vel ex rhabar. agarico & alijs æquali pondere. Secundo die, ſi tota aqua retinetur, procuranda cum diligentia euacuatio, potißimum ſi multa : (Nam vidi multos qui inciderunt in hydropem anaſarca) ea fieri poteſt vel per veſicam, vel per inſenſibilem euaporationem, efficiendo, vt æger ſudet mouendo ſe, aut ingrediendo balneum calidum : Sed non eſt tutus modus euacuandi ratione balnei, eſt etiam tardior, ſicuti per lotium. Supereſt euacuatio per inteſtina quæ commendatur, quâ v-

Pilulæ.

Anaſarca ex aquis potis retentis.

Nec tutò nec citò educuntur retentæ aquæ ſudore, aut lotio

tuntur excellentiss. Medici Patauini & nos cum ipsis, quod faciunt addito grano vel duobus elaterij optimi: id occultant pro secreto: Cauendum ne vltra duo grana dentur, est enim maximum medicamentum, nec in hac re potest inueniri præstantius. Euacuata aqua hoc medicamēto, omittendus potus aquæ. Si non tota aqua, sed aliqua ipsius quantitas retineretur prima & secunda die, non abstinendum à potu, sed si tertia adhuc retinetur, detur pilula cum elaterio & omittatur omnino aquæ potus. Ad nostrum propositum hæc faciunt quæ dicit Baccius libro 3. cap. 2. Retentionis est species, in qua balnei aqua ebibita quocunque impedimento non purgatur. Primo verò distinguendum est vbi retineatur, an in vijs latis, an in circumferentia totius corporis, an in vasis vrinarijs, & vesicæ. Quorum locorum sunt certa signa distinctiua, dolor, rugitus, inflatio, fluctuatio in ventre aquæ, sputamina insolita, languiditas appetentiæ. Est & tumor ad supremam cutim (quod certè nunquam vidi) testimonio Plinij, quosdam visos bibendo turgidos in tantum, vt annuli integerentur cute. Quidam ebibitis, me authore, aquis Sancti Marini iuxta Ariminum, regressus in patriam cœpit insolitam corporis lassidinem dolere, deiectam appetentiam, ventris duritiem, porrò casu quodam oborto ei erysipalato de tumore super dextrum hypochondrium, quod offenderat, perinde quasi perfectus hydrops, complures situlas aquarum, ichorosæque humiditatis, vsque in admirationem Medicorum eiecit è loco. Quocunque ergo modo aqua ebibita retineatur, de sui indicat necessaria euacuatione, per conuenientem viam. Sin in intestinis, statim eadem die vacuanda est, per clysterem ex eadem aqua, vel discussorij aliquo addito, parietaria præcipuè, & etiam hiera. Secunda die, nihilominus bibendum: quod si similiter retineatur, eadem præsidia reiterentur.. Quod si tertia, & quarta item die retentio prosequatur, supersedendum est: ac vnam duarum putabimus esse in causa, vel quia eo anno balnea sunt minus salubria, vtpote si multis essent diluta pluuijs: vel corporis perperam factam esse præparationem, vijs obstructis viscositatibus, quæ erant tenuandæ, vt suo loco docuimus. Reliquias verò euacuare tentādum, aut pilula aliqua ante cœnam, quæ proritet aluum, vt Masticbina, vel de tribus, vel stomachica: Aut stimulo aliquo aquarum virtutem exacuere oportebit, vt vel salis momento, vel syrupo rosaceo. Vtuntur Patauini Medici, teste quoque Fallopio, pillulis quas habent in secretis vulgi causa: nimirum scrupulo vno ex prædictarum aliqua specie, cui additis boni elaterij granis duobus, faciunt vnam pillulam, exhibentque ante cœnam: quæ & non grauat dosi, & purgat certissimè retentas aquas. Quod si languido alioqui prius corpore, aquisque retentis, de hydropis specie timendum sit, putrefacta forsan aqua, ac viscere cum toto corpore perfrigefacto, apertè ad fortia præsidia, veniendum est. Etiam ad Ebuli decocti exhibitionem, quod quandam habet proprietatem ad ducendas aquas. Communia sunt exercitium, labor, sudor. Quàm maxime

Rectiùs per aluum educuntur.

Elaterium Patauinorū medic. secretum.

Aqua balnei retenta.

Signa retētæ aquæ in hypochondriis.

Signa retentæ aquæ in habitu corporis.

Rara historia emissionis aquę retentæ.

Curatio.

Clyster ex aqua balnei.

Pilulæ.

Aquarum vires quomodo acuendæ.

Elaterium.

In hydropis suspicione quid agendum.

Decoctum ebuli.

Balneum.

vero expedit finito balneo, eos in balnea, ac lauationes calidarum aquarum committere: medicatarum quidem, si talium copia haberi poterit (hoc enim in casu balneum post potationem aquarum conceditur.) Sin minus priuatarum, & dulcium lauacra ineant: denique perseuerent exerceri, gestari, fricari, vt omnino imbibitas iam humiditates excutiant:

Malagmata ad pectinē.

Quidam ad aquas Porretanas, si minus ex potu earum promouerentur vrinæ, adhibent circa pectinem malagmata ex parietaria decocta in aqua, actuque calida sæpè, ac sæpius adhibita: faciunt & ex ea clysteres.

Clyster.

De sudore immodico. Cap. XXIIII.

Nō temere cohibēdus sudor.

SVdores autem è balneis excipere oportet, his quibus sudandum est, quamdiu satis vacuatum fuerit. At vbi largius eruperint, vt supra modum patientes lassari videantur, & in syncopen labi, leuissimè sudor abstergendus est: nam alius quoque alium elicit: subinde leuando operimenta refrigerare conuenit, fenestris patentibus, quo perflatus aër frigidior inducatur, ac euentilatio circumquaque fiat.

Inūctiones.

Omphacino quoque oleo, aut myrtino, aut cytonite, aut quopiā alio adstringenti vnguento perungantur. Cæterùm satius fortasse fuerit prouidisse,

Ἀποθεράπεια

vt qui raræ admodum texturæ sunt, & ad largos huiusmodi sudores idonei, parcius (inter initia præsertim) lauacris committantur: intraturi scilicet ipsum balneum molli prius ex oleo frictione vtantur, à balneo autem aut in tinam frigidiusculæ, id est minùs calidæ aquæ confertim insiliant, aut eâdem per ministros conspergātur, ac detersi inungātur: Eodem modo gracilibus, imbecillis, delicatis naturis, & reconualescentibus, si quando balneis vti contingat, consuluisse oportet.

Victus.

Cibarijs verò mediocriter adstringentibus, refrigerantibusque vtantur, veluti acidis granatis, limonibus, lactucis, oxalide, & similibus: nec minus animalium pedes ex aceto vtiles, & lac etiam decoctum, Baccius. Sequitur iam sententia Montagnanæ cons. 303. de thermis. Sudor in balneis non retinendus, nisi nimium sit superfluus qui prosternat vires: tunc corrigendus victus ratione: lacte, acidis (non simul cum lacte sumptis) vt iure concreto cui admixtus succus malorum punicorum, cibis in quibus amygdalā, & qui crassiorem succum reddere possunt, vt pedibus animalium benè coctis, affuso deinde aceto & similibus, panico cum lacte iusculis ex milio & lacte, de quo non dubito insigniter compescere sudorem quia sum expertus. Quies à balneo, manere in vmbra, & corpus parum exponere aëri, sudorem conuenienter reprimunt.

Aspersa corpori frigida improbātur

Frigida, astringentia, & sicca medicamenta aspersa corpori non placent, ne poros nimium obstruendo deterrima symptomata excitent. Fallopij autem sententia cap. 12. est: Si sudor non est valde molestus ægro, non esse coercendum, esse bonam euacuationem.

Astringētia damnātur.

Si lassitudines faciat non inungendum corpus, vt à quibusdam fit, nec exhibendos cibos astringentes & viscidos, potius desistendum ab vsu balnei, vel vtendum tantum semel in die, & breuiori spacio ac balneo tepidissimo. Rulandus

de balneis scribit: ad sudorem superfluum vinum myrtinum mirifice confert: quod sic fit: Accipe fol. summitatum & fructus myrti ana partes aequales, contundantur & ponantur in vinum ac bulliant vsque ad consumptionem tertiae partis: postea vinum coletur atque bibatur: caeterum regimen est frigidum. Item, sudores immodicos compescunt Vvolckestein, Niderborn, Leonstain, Annebergenses, & alluminatae, ferratae, gypseaeque balneae ac frigidae aquae dulces. Vinum myrtinum.

De calore iecoris & renum ac acrimonia vrinae ex balnei calore concitato. CAP. XXV.

Quoniam verò incalescentia in balneis natura calidis apprime omnibus verenda est, & quibus maximè vniuersa corporis temperatura, & in primis viscerum, hepatis, ac renum inclinat ad calidum, idcirco sani consilij fuerit tempus anticipasse, tum debitis, quas consulimus, praeparationibus, tum electione idonei balnei, tum denique conseruantibus praesidijs, quibus vnumquenque in ipso balnei usu communitum esse oportet. Talia multa ad stomachi tutelam paulo ante adduximus, temperata, aut frigida, ac modicè sicca, ad vnamquamque etiam hepatis, & renum intemperantiae calidae suspitionem vtilia. Cui periculo si anticipata remedia non suffecerint, ac dubium sit ne aut in hepate, aut in ventriculo phlegmone concitetur, quamprimum balnea interdicantur. Imò si quae apparuerint factae inflammationis indicia, quam celeriter facta è directo lateris mißione sanguinis, Medici curae se aegri committant. Vitentur per initia scammoniata, & similia quae per aluum purgant violenta pharmaca: perfusis oleo partibus, in quo absinthium incoctum sit, qui cum aliquid quod cum amaritudine adstringat commiscendum, velut omphacinum oleum, vel melinum. Emplastra item adhiberi possunt procedente affectu, è farina hordeacea, faenugraeci, ac seminum lini, cum palmulis, malis cotoneis, absinthio, camomilla, & meliloto: nec non Diamelilotum emplastrum, quod ex ijsdem fere paratum in officinis habetur. Et in summa compositam habeant facultatem, tum relaxantem subtilium partium, amaramque, tum adstringentem. Montagnana haec dixerat lib. de balneis, Ardor vrinae accidit balneantibus vel propter calorem hepatis & renum excitatum à calore actuali, & vt plurimum potentiali balneorum, qui vrinam acriorem reddit, vel arenulas generat, quae vel irritant & pariunt interdum excoriationem. Verùm facilè est mederi sequentibus. ℞. quatuor sem. frig. communium ana ℥. ß. Papaueris albi ʒ. iij. sem. Intybi, lactucae, portulacae & oxalidis ana ʒ. i. flo. Nympheae ʒ. ß. penidiorum ℥. i. sacchari albi ℥ i. ß. fiat puluis siue tragea quae valde efficax. Conferunt & efficaces sunt sequentes pillulae si sumantur ante coenam & summo mane. iij. vel v. ℞. succi Glycyrr. ʒ. ij. sem. lactucae ʒ. vj. sem. papau. albi ʒ. i. ß. croci ℈. ß. fiant pillulae cum succo foliorum violarum. Cum calor iecoris & renum ex balnei calore concitatur & vrina transiens naturalia extrema vrit, pungitque, omnia acria, salsa, amara, multum-

Refrigerantia tú praecautionis tú curationis ergò.
Baln. intermissio.
Venae sectio.
Vehemēter purgantia vitanda.
Topica.
Inunctio.
Emplast.
Tragema.
Pillulae.
Victus ratio

que dulcia vina generosa, & concubitus vitari debet. Cibus autem refrigerans & humidus ex hordei cremore, lacte amygdalino, oleribus spinachia, bleto, lactuca, portulaca, & id genus alijs parandus est. Pisces conferunt saxatiles & cancri. Potui vinum aquosum aut glycyrrhizæ, cui cortex ademptus sit, aut hordei decoctum, aut vuarum passarum, excalfacta aquâ maceratarum dilutum. Interdum prodest vinum, in quo tragacanthæ vel sem. papaueris albi paulum inferbuerit. Quinetiam iuuat succus glycyrrhizæ die noctéque in ore retentus, paulatimque deglutitus. Sic etiam electuarium diatragacanthum frigidum deglutiendum rectè exhibetur. Ad idem valet tragema mane & vesperi ante cibum sumptum, quod recipit sem. lactucæ, portulacæ, cucurbitæ, melonum, papaueris albi singul. ʒ i. cinamomi ʒ. ij. glycyrrhizæ expurg. ʒ. i Zaccari rosacei in tessellas redacti libram. Extrinsecus autem præcordia dextra ante balneum & post illud debent albo Galeni vnguento cum camphoræ modico obduci. Lumbi autem superiores vnguento hoc quod constat cerati santalini, refrigerantis Galeni vtriusque unciâ: ex oleo rosaceo fiat unguentum. Quod si calor citra acrimoniam vrinæ infestat syr. acetati unciæ duæ cum aquâ intybi, & cichorij in aurora sumentur: vel syru. ex acido citri succo, aut ex limonibus confecti tantundem ex eâdem aqua. Fallopius, Si vrinæ ardor vexet, mouenda aluus exhibendo duos cyathos aquæ salsioris, vel misce cum duobus primis cyathis aquæ sal vel bieram. Si hæc non prosint præcipuum remedium inter alia, aqua florum fabarum vel ex siliquis ipsis recentibus ad vncias sex exhibita per tres vel quatuor horas ante prandium aut cœnam, addito syr. de Glycyr: vel de papauere. Exhibenda hæc aqua siue ardor sit ante potum aquæ, siue post potum: si post triduanum vel quatuor dierũ huius vel aliorum medicamentorũ vsum nõ cesset ardor, omittendus potus aquæ thermarum. Pantaleon lib. de thermis Tigurinis præscribit inungendam pubem cum ol. violaceo & succo portulacæ & considerandum an vlcerata vesica, tunc vtendum consilio Medici, & sane meritò, quia magnus morbus hîc occurrit medendus. In ardore vrinæ, quod ipse sum expertus ob renes affectos, iniectionem albuminis oui optimè agitati vel aquæ in qua macerauit, Psillium, aut gummi Arabicũ aut tragacantha, aut althea maluaue decocta vel eorum semina. Rulandus de balneis ad ardorem præscribit quæ nunc subiungemus, nemini tamen consuluerim propter hyoscyamum, eius vsum sine consilio periti Medici. Verba eius hæc sunt; Vrinæ ardorem tollit sequens potio. ℞. Sem. portulacæ, lactucæ, endiuiæ ana drach. i. papaueris albi unc. ij. Iusquiami drach. ß. sebesten vnc. ij. croci drach. i. Glycyrrh. vnc. v. pinearum unc. x. aquæ fontanæ: misceantur & coquantur ad tertiæ partis consumptionem: deinde colentur & fiat potio: de qua sumat patiens in aurora mane unc i. cum unc. i. Zulapij violacei & videbit quarto die effectum mirabilem. Secretum Alexij Pedem.

Electuar.
Tragema.
Externa.
Inũctiones.
Vnguentũ.
Syrupi.
Aqua salsa.
Aqua florũ fabarum.

De ardore & calore totius corporis, ac etiam febri.
CAP. XXVI.

BAlneantibus aliquando superuenit quædam inflammatio totius corporis, in qua est ardor viscerum & corporis totius, & tantus vt egressus æger ex balneo videatur sibi esse in fornace: aliquando adest febris, nonnunquam est sine febre. Verùm siue adsit febris siue non, desistat à balneo per quatuor vel quinque dies, & vtatur victu refrigerante ac humectante, bibatque aquam decoctam. Nam eiusmodi feruori solet frequentissimè succedere febris hectica: bibat summo mane syrupum intybi vel violarum cum decocto violarum, vel bibat decoctionem hordei, in qua incoxerit intybus. Applicetur regioni hepatis epithema ex decoctione intybi & cichorij, addito pulu. diatrium santalorum: quàm primum cessarit ardor exhibeatur eiusmodi purgans medicamentum: ℞. Cassiæ recenter extractæ, pulpæ tamarindorum ana ʒ. vij. misce & dissoluatur cum aqua oxalidis vel intybi: fiat potio. Altera die ab euacuatione rursus descendere ei licet in balneum: verùm balneet tantum semel in die & non bis. Hæc Fallopius. Cap. 4. Febrem in balneis omnis error circa victus rationem excitare potest, potissimæ tamen quatuor sunt caussæ. Vel quod balneum ipsum immodicè calidum, & acre, corpus calida, & sicca intemperie officiat: vel quod materiam ante vsum balnei præparandam, ac vacuandam quis illegitimè retinuit, itaque conculcata putrescit, & febrem ciet: vel quòd ex vehementi actione balnei, multus corporis, aut animi motus superuenit: vel tādem, quòd frigoris occursu meatus corporis densati prohibent vapores à caliditate balnei excitatos transpirare, unde cohibita transpiratione putrefactio humorum, febris gignitur. Quomodocumque ergo Febres interueniant ad balnea, tum iam balnearum naturalium vsum recusant, vtpote quæ humectatione, ac refrigeratione opus habent, contra quàm balnea possint. De reliquo autem, curatio statim se exhibet, ab effectricis eius caussæ cognitione, 7. Methodi Galeno teste. Hanc verò, si adhuc perseueret, abigere per contraria oportet, nisi febris magnitudo, ac sæua accidentia curandi ordinem interpellant. Quamobrem si balnei caliditas vehemens, acrisque in caussa fuerit, calor eiusmodi extinguendus est, refrigerantibus scilicet remedijs, acrimoniamque obtundentibus, quorum & in alimentorum, & in medicamentorum genere notissima apud Medicos suppellectilis habetur. Aërem nimirum ad frigidum & humidum alterantibus, cibum, potum, unguenta, emplastra, quæ cor & hepar contemperent esse oportet, omnia frigida atque humida. Postremò temperatis balneis utendum, & reliquis eiusmodi omnibus. Si præterea duntaxat materia quæ olim iam euacuari debuerat putruerit, ea in primis æquetur, donec expulsioni parata euacuetur. Præparatio autem ista duplicem habet rationem, vnam quidem respectu viarum, quas, si obstructæ fuerint, præaperire idoneis ad hoc medicamentis, ac cibis necesse est. Alteram verò respectu humorum peccantium, qui si tenues sint, statim purgantibus egent medicamentis. Expectare autem oportet digestionem in

Victus.
Syrupi.
Iuscula.
Externa.
Epithema.
Catharticū.
Caussæ febris in bal.
Baln. naturalia febribus inimica
Curatio per contraria.
Febris à balnei calore nimio. victus & remedia refrigeranda.
Febris ab humorum putredine.
Præparatio viarum & humorum.

Vacuatio. *pinguibus, & glutinosis, quos praeextenuare, & incidere prius expedit, sicut est phlegma, & cholera nigra, atque vbi vacuationi tempestiua fuerint, educere.*

Febris ab animi affe-ctibus. *At si à vehementi aut corporis, aut animi motione à balneo febris redundauerit, Diariae febris curationem ab eiusmodi caußis obortae expostulat. Quòd si deniq; fuerit frigus poros corporis condensans, aperientia adhibeantur, & quae vapores*

Febris à porum con-stipatione. *transpirabiles reddant, saltem post initia: Sudores enim in his prouocasse salu-*

Sudores. *berrimum est, praesertim in balneis aquarum dulcium temperatarum. Et non pauca, non dißimulem, contingunt in balneis, quae curationem non admittunt: Id enim commune est omnibus medicinis, vt, in quibus sanantur plurimi, mori contingat aliquos, fine viuentibus omnibus ineuitabili. Ex Rulando placet se-quentia subijcere: Febris si accidat, à balneo abstinendum donec remiserit. Re-*

Centauriũ minus. *mittit autem, si manè febricitans longè ante paroxysmum ex decocto centaurij minoris bibat ad ℥ vj. calidè ac in lecto bene contectus quotidie sudet. Qui Ru-landino hoc remedio volet vti, consulat peritum medicum.*

De lassitudine ac debilitate corporis.

CAP. XXVII.

PRaeter animi autem deliquia, vniuersi interdum corporis debilitas va-cuationi immodicae succedit tanta, vt vires ipsae prosternantur. Quapro-

Vacuatio κατ' ἐπί-κρασιν vti-lissima. *pter iure optimo Galenus vacuationem repetere, quàm exquisite semel vacuare maluit, tolerabilius existimās quempiam in morbos à plenitudine inci-dere, quam ab inanitione. II. Est & altera caussa, nempe mineraliũ virulentia in balneis, ac malignitas, quae intemperiem, & quandam naturae fatigationem in corpore excitat. III. Est tertia externus calor, aestusque balnei à profundo ad cu-tim trahens, & spiritum dissoluens: quo nomine accedunt quoque extrinseca a-lia, ira, anxietas, angor animi, coitus, labor, & peruersa reliqua viuẽdi ratio. Quae vel ex eo potißimum recensenda veniunt, quòd ipsis euitatis, prompte se quisque*

Curatio. *ab hac laßitudinis specie vendicabit. Cognita ergo caussa, vbi quis plus solito se grauari senserit, dimisso balneo virium reparationi intendat, & eius caussae, cùm*

Subuenitur primae caus-sae. *tamen eueniat, quando pro re nata contra ipsum symptoma priùs est insisten-dum, & quum praesertim ob ipsius vehementiã praeceps virium resolutio timea-tur. Siquidem igitur imbecillitas haec propter vacuationem immodicam ad bal-nea contingat, analeptice artis parte, hoc est, refectoria, & renutritoria vten-dum est, quemadmodum infra ex Galeno ad ventriculi debilitatem occurremus. II. Si verò ob corporis intemperiem, ab aquarum malignitate excitatam, ipsa ac-ciderit, cõtrarijs praedictis profligetur. III. At si fiat spiritu ab aestu, labore, coitu, ira resoluto, veluti quoque si contra ipsum symptoma pugnandum est, renutri-toria victus ratione, & roborante est opus. Qua in re perquam commoda est de-lectatio, & alimenti paulatim pro viribus facta acceßio, ad haec somnus & quies, & adhibita medicamenta suaueolentia, tum cardiaca, cum stomachica. Balnea*

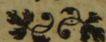
quoque

quoque dulcium aquarum temperatarum, inunctisq; postea de more patientibus, circa finem curationis sunt saluberrima, Galeno teste. Sicuti etiam expedit aut in balneo ipso, aut cum statim exierint, iuscula pullorum, & ouorum vitellos sorbere: præsertim si leuis frictio præcesserit, & musculorum unctio ex oleo temperato aliquo, quale est oleum de spica, oleum chamæmelinum, & oleum ex leucoio, quod de cheri in officinis inscribitur. Oleum quoque vetus authore Galeno, & præterea oleum mastichinum cum rosaceo, & vino antiquo dilutum, lassitudinem, debilitatemq; tam neruorum, quàm reliquorum artuum emendat, quod & valetudinarijs non erit inutile. Rulandus. Defatigatis & lassis conferunt Leucenses, Ponterborn, balneæ reliquæ calidæ. Item. Lassitudinem & imbecillitatem membrorum tollunt Syluestres, Badenses, Herciniæ, Marggrafsbad, Cellenses, Piperinæ, Laubacenses, Vvaldweil, Vvendingenses, Schweining Zuckenthal ac cæteræ balneæ ac thèrmæ. Dulces item aquæ calidæ. Non displicebit, modo corpus non nimium incaluerit, si ad lassitudinem tollendam tum eam quæ præcedit balneum, tum eam quæ sequitur, ex aqua balnei admirabilis iuxta sententiam Rulandi hæc decoquantur, Origani, Pulegij, chamæm. ana. m. iij. saluiæ, Baccarum lauri ana m. ij. Non laudarim tamen diuturniorem moram in solio delassatis: Præstat non diu morari ac repositis plantis prædictis in sacculum, eo totum corpus post paruam in lauacro moram blandè fricare & abstergere. Rulandus nō vult nimis fatigatos ab itinere illico balneū ingredi, sed corporis quietem expectare per vnum & alterum diem: mihi tamen videntur delassati à laboribus vel multo motu sine periculo lauare posse in aqua fontis admirabilis, modo lauacrum non sit calidius, & in eo non morentur vltra quartam partem horæ aut horam semis, deinde lectum ingrediantur. Non extra propositum acturus mihi videor si ex Baccij lib. 3. cap. 1. subiungam quæ sequuntur: Refrictiones non solum capitis, sed etiam totius corporis, vt cum per niuem diu contigit iter peragere refouent calida ac temperata, tum priuata, tum naturalia quædam, vt Aquisgrani thermæ ac similes, Insolatus, discussoria artificialia, in herbis medicatis decubitus, & ad omnes lassitudines eadem & quæ in vrbanis instituentur. E diuerso exustos sub sole recreant, lauatio in frigida & hydrelæum tepens, & ex nitro naturales.

Inunctio.

Decoctum ἀνακοπον.

Ad refrict.

HISTORIAE

FONTIS ADMIRABILIS BOLLENSIS LIBER TERTIVS. DE MORBORVM, PER AQVAS MEDICATAS CVM alias, tum Bollenses, curatione,

Facta cum alijs Balneis collatione, qua similia lambunt mineralia, nec non vera historiarum superioris Libri fide.

Aquas medicatas, sicuti etiam fontem Admirabilem & balneum nouum Bollense, ad sanitatem conseruandam conferre.

CAPVT. I.

Vot modis multiplicem suam vim aquæ medicatæ, tum aliæ tum Bollenses nostræ, haud auarè exserant, in superioribus nobis abunde dictum est : nunc animus est hæc omnia ad morborum medicationes accommodare : ad hunc enim scopum illa omnia ferebantur. Neque tamen existimandum, in omnibus affectibus, omnes vtendi rationes necessariò adhibendas. Sunt enim quos vna, sunt quos plures percurent. Interdum sola potatio suffecerit, interdum balneum solum, aliàs non tantum vtraque hæc sed & irrigatio & fotus, fortè etiam & clyster & illutamentum, in subsidium vocanda. Cuius rei cum multiplex sit discrimen, nos in singulis affectibus, quid facto opus sit explicabimus. Quādoquidem autem præstabilius, sanitatem præsentem conseruare, quàm absentem reuocare (quanquam hoc fortè honorificentius maiorisque operæ) primum in genere demonstrabimus aquas medicatas sanitati tuendæ esse aptas & quomodo ijs vtendum: deinde particulatim ad aquam medicatam Bollensem applicabimus. Dortom. de thermis Roma. ther. valetudinē cōseruabāt. *Beliluc. cap. 2. lib. 2. Romanis thermarum vsus in sola corporis externa calefactione & humectatione consistebat : nondum Romanis cognita calentis laticis intus sumpti vi morbis medente simul & Therapia, sed sola Hygeine seu prosperam valetudinem seruante. Qui exacte sani sunt, victuq; adeo frugali vtuntur,* Corpus excrementis vacuū sanū cōseruatur si cōmodè perspiret. *vt humorum excrementorumque contra naturam à corpore absit congeries, conseruare modò debent corpus forinsecus ἀραιὸν & perspiratu facile custodiēdo, cutem subtus & super calefaciendo, attenuando, relaxando, digerendo, id quàm commodissimè thermarū Belilu. vsu fiet, modo vere & autumno semel in septi*

mana his mergãtur corpora, horulæ vnius ſpacio circa ſextam matutinam. Quibus non licet thermas adire, tralatitia aqua earũ (ſupparibus tamen viribus) denuo calefacta balnei materia eſto. Ex hoc egreßi lecto componantur, cooperiãtur ſtragulis, ſudent, ſed de facili, non continua multitudine, conopei munimine, halituum afflatu. Poſt horæ ſpacium abſtergantur. Quibus inſuper fortunæ & otij plus ſuppetit oleo veteri ad apotherapiam inungantur. Elapſo hinc duarum horarum ſpacio amiciantur veſtibus recentibus & mundis. Caueant toto die ab aëris iniuria. Victus ſit medius ex ſorbilibus iuribus carniũ, hordei cremore, amygdalato, panata, ouis, auibus mõtanis, piſcibus ſaxatilibus, butyro, lacte ouillo, pane ſiligineo, vino non medicato æquali mixto, paſſulis, amygdalis, nucleis pineis, dactylis. Cedendum tamen aliquid conſuetudini, ætati, ſexui, vitæ generi &c.

Inunctio cum oleo.

Victus ratio.

Cæterum qui conſeruari ob partium continentium integritatem, mutari ob contentorum lapſam qualitatem & quantitatem deſiderant: hi ſi flaua aut atra bile redundẽt, circa æquinoctium purgari poſtulant decocto cõueniente, vel hoc epythymi à Meſueo deſcripti. Accipe Myrobalanorum flauarum cebularum, & Indarum ana ℥.i. tamarindorum ℥.ij.ß. fumariæ m.i.ß. abſinthij m ß. prunorum num.xx. paſſul. mundatarũ ℥.i. Coque in lib.iij. aquæ aut aquæ caſei ad tertiam: colaturæ adde ℥.ij. & ʒ.ij. caßiæ. Adſeruetur in tres doſes ſine caßia, quæ ſingulis matutinis ad ʒ.vj. addatur ne denſeſcat decocti forma. Tertio die ſi venter qualequantumq́ debet, vix excernere conijciatur, addi decocto poſſunt Electuarij roſ. Meſuei vel conf. hamech. ʒ ij. Quin volet ex Medici prudẽtis cõſilio purgetur alio cathartico prædictis humoribus congruo.

Cõſeruatio & mutatio valetudinis.

Decoctum Epythymi purgans Meſuei.

Si verò flatus, ſerum, pituita, melancholicus ſuccus in vitio ſint, aquâ thermarum purgantis medicamenti loco vtẽdum hoc modo. Accipat vitreo vaſe aquæ lib. i. vel lib.i.ß. hauriat modico aut nullo interuallo ieiunus: inambulet cito greſſu duo millia plus minùs paſſuum. Viuat frugi & iucundè toto die. Poſtridie reſumat aquæ lib. ij. vitæ & victus ratione pari cum pridiano die obſeruata. Tertio mane aquatum redeundum, liberalißimè ſorbendum ad lib. ij.ß. iij. iiij. vel plures, idque κατὰ τεκμαρσιν & artificioſam coniecturam ex qualitate & quantitate ſuperfluorum præcedentibus diebus egeſtorum deſumptam. Si nauſca aut vomitus apprehendat, non impediatur niſi violentior corpus concutiat & facilè non toleretur. Contra ſi nec per vomitum, nec per deiectionem fiat humorum excernendorum & in vitio exiſtentium depletio, clyſteribus vtẽdum ex aqua thermarum ſingulis diebus binis vel ternis, vt aſſumpta aquâ per loca naturæ conuenientia noxius educatur humor.

Purgatio per potum aquæ medicatæ.

Si vomitus.

Clyſteres.

Triduo purgationi dicato elapſo (ſiue artificiali decocto, ſiue ſponte natis aquis, perfecta ſit purgatio) alterò triduo continuo balneandum præſcripto in perfectè ſanis modò. Victu per integrum menſem poſt paulò temperatiore quàm pro conſuetudine vtendum. Iacob Theod. Aquæ acidæ in Langenſchwalbach homines ſanos conſeruãt, indicio quòd eo loci bibentes ſani ad ſenectutem permanẽt. Non video cur nos pari pacto non poßimus vti aquâ fontis medicati Bollenſis eo modo quo præſcribit Portomagnus vſum thermarũ Belilucanarum. Fons enim

Quomodo balneandũ.

Accommodatio aquæ medicatæ Boll. in vſu cõſeruãdæ ſanitatis.

Bollensis, propter bitumen & succinum nigrum vim habet discutiendi humores superfluos, acopos est, à pyrite etiam & sale vim abstergendi acquirit. Salubrem aquam in potu demonstrat creber vsus eorum qui habitant in Bol: salubritatem etiam demonstrare videntur animalia quæ tantopere appetunt. Si quis vtatur eo modo quo Dortomanus præscribit, non dubito euacuaturam quosdam: cum videamus ex historijs à nobis annotatis multos purgari, licet placeat catharticum præscriptum, consulo tamen ut nullus sine consilio medici periti, quorum non est penuria in Ducatu Vvirtembergico, se purget, nec vtatur hoc fonte neque in potu neque ad balneum. Quòd si moram non ferat diuturnam præceps malum aliæuè circumstantiæ, axungiam Lunæ alteram apud Iob. Lutzium seplasiarium petat licet, de qua trochiscum vnũ vel semissem prout facilè vel difficulter solui se senserit, sumat, dissolutũ ex multa aqua fõtis Admirabilis calida. Illud interim moneo præterea, me non improbare, si qui voluerint bibere, lento proficiscicantur gradu ad fontem Rappenzagel qui fortè erit medicamentosior, si circumscriptus muniatur à proximo riuulo, id quod nisi iam factum sit, facilè fiet: Deambulatio etiam tempore sereno faciet vt faciliùs assumatur aqua : quæ si alicui frigidior videatur, siue illa siue Bollensis, poterit adhuc paullum in diplomate calefieri. Est enim iam subtepida in vtroque loco.

Potus aq. in Rappenza.

Aq. quomodo calefacienda.

Ad obesitatem minuendam & impediendam.

Cap. II.

OBesitas & prædiues corpulentia à pituitosiore, vt putant, sanguine, qui totum humectat, imò refrigerat corpus, vt plus iusto appetatur & assumatur alimenti Hoc tum crudius venas subit angustiores præ copiâ pinguedinis, in quam facessit spirituosa multa substantia, ea propter venæ minus caloris, minùs spiritus participes, longiore morâ aut defectuosè coquunt, coctione puta pituitoso succo verè idonea. Hinc satiùs putamus asserendum pingues & obesos pituitescere, quàm pituitosos naturâ, pinguescere. Obesis igitur & corpulentis Belilucanarum aquarum vsus vtilissimus, si potent, lauent, reluant, cœno obducantur, aquâ stillatitia & reliquijs pro sale in cibo & potu luxurient, Dortom. Iac. Theod. dicit aquam acidam in Langenschwalbach obesitatem consumere. Fallopius de thermis cap. 17. de balneo Aponensi. Nihil præstantius est stufis istius aquæ ad macros reddendos illos qui sunt habitu corporis nimis pingui, quia ob sudorem qui promouetur, exciccatur valde corpus: ideo solemus relegare ad stufas Aponitanas illos qui timent nimiam obesitatem : fugienda medicamenta per os, quia sæpe obsunt ventriculo : Vtantur victu tenuiori quàm vterentur si balnearent: non vtantur illa aquâ in potu. Ioh. Gôb. dicit aquas aluminosas S. Iobi vtiliores esse pinguibus quàm macilentis. Baccius lib. 4. cap. 10. Aqua balnei Corneliani Aquisgrani, eos qui nimia corporis mole grauantur rectè adhibita extenuat. Item lib. 3. cap. 1. Extenuant naturâ sui omnes aquæ imo

Belulicanæ aquæ.

Acida Langëschvvalb.

Aq. Aponitanæ.

Aq. S. Iobi.

Aq. balnei Corneliani.

pensè calidæ, sulphurosæ ac bituminosæ & ex atramento, quas in nimium pingues emaciandos vsurpare licebit & in Atrophuntas refocillandos. Perhibent obesos fieri homines aquâ Antioli in Campania tractu temporis ob mediocrem siccitatem. Rulandus: Craßitiem corporis adimunt aquæ Carolinæ. Pantaleon annotat cap. 18. Tigurinas aquas vtiles esse pinguibus & cap. 19. pinguibus vtilius balneum manè ieiuno ventriculo, macilentis autem à prandio. Non dubito aruinam posse vsu aquarũ admirabilis fontis minui, si parum comedant & dormiant, diu lauent, multum se exercenant & sudent, aquam eius fontis bibant. Aquæ Anticoli.

Ad Atrophiam & debilitatem à morbis.

CAP. III.

Atrophia quandoque sequitur præclusionem venarum maiorum à craßioribus viscidioribusq́; humoribus: ob id mirum non videatur, si derepente obesi corpulentiq́; in atrophiam quandoque incidãt, quâ liberari vix vnquam solent. Atrophiæ autem conferunt aquæ Belilucanæ, Dort. Fallop. de thermis cap. 18. Franciscus Frißimelica & Aloysius Belocatus excellentißimi medici primi cœperunt vti aquâ Virginis, & ego postea sæpius vsus sum, reperique easdem quas ipsi dixerunt vires habere. Aqua purißima est, salsedinẽ vix perceptibilem habẽs, tepida, & quia temperata, potest feruores viscerũ remittere & emaciata corpora pinguia reddere. Andernacus. Aquæ Apuliæ Locris ventriculi concoctionem iuuant, consumptos reficiunt, renes confirmant. Iac. Theodoro aquæ acidæ Schwalbach extenatos inpinguant. Ioh. Gôbelio aluminosæ S. Iobi faciunt ad extenuationem quam vocant Schwindsucht & Darr: si potæ retineantur, per venas distribuantur, & per vrinas reddantur. Baccius, Aqua sancta iuxta Sancti Philippi balneum, primùm quidem in delicijs, vel his qui scabiem exsiccare leniter intendunt: deinde pro singulari, qua celebratur proprietate ad impinguandum emaciata corpora. Nec minùs extenuata Atrophunton quos Græci appellant, membra reficit. Quæ præstat homine priùs diligenter præparato ac purgato omnibus superfluis corpore, simul atque victus ratione seruata. Nam ob mediocrem calorem digerit ac nutrimentum ipsum corporis vsquequaque à centro ad circumferentiam contrahit. Item lib. 3. cap. 1. Impinguare permittunt Tigurinæ ebibitæ in Heluetijs aquæ & item Villæ Lucæ, Tritolæ, & Iuncariæ & Fontanalis dicta in Puteolano. Rulandus, Debilitatos à morbo vel alio malo roborant aquæ Piperinæ Leucenses Badenweilenses. Item impinguat balneum aquæ dulcis calidè moderatum. Item Marasmo conueniunt Celleuses. Bollenses nostræ cùm purgent potu, vitiososque humores per secessum educant, atrophiæ succurrere absurdum minimè videbitur, ex accidẽte puta, cùm humores tum pituitosos tum biliosos probæ concoctioni & nutritioni incommodantes leniter detergant: Quod si etiam atrophia, aut vt rectiùs loquar, macies caloris nimij soboles fuerit, præsentius sanè ab his, quàm à Belilucanis similibusque calidis, auxilium erit expectandum meritò: quæ si ignauius pur- Debilitatis à morbo.

gent, defectum eum trochiscus semis axungiæ Lunæ suppleuerit. Nec oberit moderata lauatione alimentum, celebrata prima concoctione, in habitum corporis molliter trahere, ac præstare quæ aqua sancta, de qua ante.

Ad sudores nimios. CAP. IIII.

AQuas aluminesas S. Iobi sudores nimios reprimere docet Iob Göbel. Idem posse præstare nostras non dubito, si quis in tepidis vel frigidis lauet, & potissimum si aliquid argillæ cœruleæ, aut etiam marmoris metallici Spat dicti, siue fluorum alborum addatur. Quibus præsidijs tum demum locus erit vbi vel sanguinis tenuitas penetrabilis vix suis locis continetur, vel pororum laxitas rariorq; corporis habitus sudoris nimij causa extiterit: Nemini tamen suaserim vt id faciat inconsulto perito medico, propter summa pericula quæ inde euenire possunt. Si sudores ob sanguinem tenuiorem & feruidiorem diffluãt, inter alia velim, moderatè inter pastus bibi acidas Yebenhausianas. Plura qui volet, libri superioris caput de Sudore balneorum symptomate, inueniet.

Ad febres & intemperies partium calidas quæ aquæ quoque vsu idoneæ.

CAP. V.

Febris à pituita & humore melãcholico.

AD cor referenda intemperies febrilis intermittens à pituita, melancholico succo, vel ambobus humoribus, vt febris quotidiana, quartana, quintana, sextana, septimana, nonaria: nocturna, erratica à pituita, cõtinua & epiala, à pituita vitrea & acida. Hemitritæus à pituita copiosa continuam febrem, & bile parciore tertianam intermittentem commitente. Quotidiana continua à pituita. Quartana continua à melancholico succo. Hæ intermittentes curari debent aquæ Bellilucanæ potu à lib. ß. ad lib. ij mane. Diebus intermissionis liberaliùs, accessionis parciùs per septimanam integram, aut ea amplius. In quotidiana, nocturna, erratica particulatim ventriculum & aluum fouere aquâ: item cœno linire expedit. In quartana, quintana, sextana, septimana, nonana (quæ infrequentes sunt omnes præter quartanam) lienem. Continuæ febres remissionis, non intermissionis participes fotum hypochondriorum ex aqua, litumque ex limo cum succo Enulæ campanæ, morsus diaboli, scabiosæ, cardui benedicti postulant, Dortom. Vualterus Riuius in speculo, aquas Cellenses (Zellerbad) quarum mistura est ex sulphure, alumine, & cupro, ad chronicas febres à pituitosis humoribus & bile commendat. Iac. Theodorus fontes acidos in Langenschwalbach ad omnes febres ab humore melancholico & bilioso, ad ephemeras qualescunque, Andernacus. Aquæ Cellenses in prima origine tepidiusculæ, igne autem in lebetibus magis calefiunt, alumine, ære & modico sulphure imbutæ, mirificè auxiliantur morbo regio, febribus diuturnis, quæ ex pituitosis,

Ratio bibẽdæ aquæ ad febres intermittentes.

Lutamentũ.

Continuarũ febriũ curatio in thermis.

Fotus.

Lutamentũ.

Cellens. aq.

Aq. Langenschvvalbacenses.

Aq. Cellens.

biliosisque simul humoribus contractæ sunt, nec non quartanis, maloque habitui & aquæ intercuti subueniunt. Item, Aquæ Habenses arte calefactæ mixtura ex alumine, ære & sulphure temperamentoque Cellensibus propemodum respondentes: quidam etiam salis aliquid inesse eis putant: potæ viscerum obstructiones aperiunt, febres diuturnas ex spurijs & mixtis humoribus discutiunt. Aq.Habens.
Item, Aquarum Badenwillensium quarum scaturigo tepida, potio viscerum obstructiones aperit, febres antiquas discutit, mulieribus menses reducit. Item, Aquæ medicatæ in Löffingen constantes sale nitro & modico alumine, arte calefactæ aluum ducunt & ventriculum corroborant, febres inueteratas sanant. Item, Aquæ medicatæ in Comitatu Leonstein, alumine, sale, sulphure & ære infectæ arte calefactæ iecoris lienis renumque obstructiones aperiunt, inueteratis febribus auxiliantur. Item, Aquæ Bertringenses tepidiusculæ ferro, alumine & sulphure modico infectæ, potæ lieni & stomacho imbecilli admodum auxiliantur, febribus inueteratis conducunt. Item, Aquæ medicatæ in Brintzbach potæ, quartanæ & lienis obstructioni prosunt. Item, Aquæ Clotterbadenses ære & modico sulphure imbutæ iocinorosis, bile suffusis, obstructionibus lienis, frigido & humido ventriculo, appetentiæ caninæ & febribus inueteratis auxiliantur. Ioh. Göb. Aquæ aluminosæ S. Iobi vtiles sunt in chronicis pituitosis febribus. Christ. Encelius de re metallica lib. 3 cap. 14. Nicander in theriaca bitumen prædicat valere ad venenata abigenda. Bitumen certè quartanam expellit sua vehementiâ & spiritus acrimoniâ. Non mirum ergo si venena abigat. Baccius lib. 3. cap. 1. Ad talem intemperiem (calidam) viscerum laudantur balneæ ex alumine Porretanæ, quæ non minùs balneo auxiliares sunt, quàm potu: sicuti & Albulæ in Latio. Item lib. 4. cap. 10. Balneum de Macereto mineræ sulphuratæ minoris tamen acuitatis quàm aquæ Sanctæ ad S. Philippum. Quare aqua longè clarior, minusque calens, & cum sapore styptico ac fumoso, vnde aliquam ferri in ea, ac aluminis mistionem agnouimus. Valet idcirco ad eadem quæ Petrioli balneum, agit tamen clementius, vt Sauonarola inquit: vnde tutiùs indicarunt quidam meo tempore Senenses egregij medici, hanc in certis casibus assumere, exuctis ferè tenui scabie, ac febrientibus. Item lib. 5. cap. 6. Multo autem vsui hodie est Neapolitanis Balneolum sanè ob præclaras virtutes, quibus viscera roborat & caput, & sensoria omnia. Et, quod maius est, omnem chronicarum febrium materiam paucorum dierum potionibus dispergit. Item, Aquæ à Grotta nitrosæ Sauanarolæ, Mengob. Fauentino nitrosæ cum ferri admistione atque aluminis, alijs æreæ: membra nutritionis præcipuè iuuant in potibus, deiectam appetentiã instaurant, adeoque ventriculi villos corroborant, vt Hecticâ etiam laborare incipientem earum vsu persanari posse existiment, author Sauanarola. Rulãdus, Febres adimunt & pellunt acidulæ in Vvebr, Kißing, Dieffenbach, Kesselbron. Febribus chronicis & antiquis opitulantur aquæ Piperinæ, Glottenses, Fideris, Plũbariæ, Badenweiler, Löffingenses, Bertringenses, Acidulæ in Deinach, Mẽdich & Põterborn. Febribus diuturnis, pituitosis, biliosis, nec nõ quartanis opem

Aq.Baden. Aq.Löffing. Aq.Leonst. Aq.Bertrin. Aq.Brintzb. Aq.Clotter. Aq.S.Iobi. Bituminis vires. Aq. Porret. Balneũ de Macereto. Bal.Neapol. Aq.Grottæ. Hectica. Febres.

Quartana.

Hecticæ.

Superiorũ accõmodatio ad Bollenses.

afferunt Cellenses & acidulæ. Febres diuturnas nothas & mixtas remouento aquæ in Leonstain, Hubenses. Febrem tertianam veram & spuriam tollit Göpping: acida, Auwenses, Heylborn, Vberking, acidulæ, &c. Febres quartanas pellit Gebersweiler, Brindbach, Piperinæ aquæ, Cellenses, Heylborn. Febres phlegmaticas submouent Cellenses Annæbergenses. Febres ephemeræ & hecticæ sedantur balneo aquæ dulcis calidæ moderato. Item aquis Etingensibus non longè à Basilea infectæ multo ære & pauxillo bitumine. Nostrarum vero cùm consimilis sit cum prædictis mistura, utiles futuras & potu & lauacro ad febres diuturniores pellendas non dubito, si earum usus indiuiduis dextri Medici operâ accomodetur qui, quæ loci est felicitas, delectum in præscribendo potu habebit, & vel Bollenses præscribet, vel ex vicinis acidulis aliquas: vel exempli gratiâ, diu diuexatis chronicis febribus & defatigatis usu variorum & multorum medicamentorum poterunt præparari corpora & præhumectari ex Hippocratis præcepto ante purgationem exactam aquâ medicata Admirabilis fontis, cuius aliquot pocula calefacta, ut dictum, per aliquot dies bibat licet, & si consultum videtur Medico consulenti vel aßistenti, eò usque ascendat, donec moueatur aluus: vel certè per aliquot dies: Deinde verò pro purgatione ex aqua dissolutum trochiscum semis aut unum Axungiæ Lunæ. 2. aut aliud conueniens catharticum assumat. Perpurgato euacuatione corpore non inutilem existimo usum lauacri cum moderamine adhibiti, interq; cibos potum acidularum per se, vel cum vino pro ratione personæ & morbi. Ad rectum sanè quarumcunque thermalium aquarum usum in intemperie calida magni interest quæ de hac re scribit Baccius lib. 3. cap. 1, expendisse: Nulla calida balnea febribus conueniunt per se. Si quid ex ijs iuuamenti sperandum sit, id forstasse erit quod natura per balnea præsertim potulenta, excitaretur ad aliquem motum, alioqui ex se pigra & consopita: Vel forsan, quæ frigidæ plerumque febres esse solent longæ & inordinatæ, deciderentur, ac ad certum circuitum reducerentur. Et balnea naturalia in vniuersum quæ euidenter sunt calida non conueniunt calidis affectionibus, non febribus non inflammationibus, non tumoribus id genus, aut affectibus omnino calidis. Vbicunq; tamen intemperãtia adhuc non morbus sit, sed inæqualitatis potius obtineat dispositionem, illi commodè per quædam balnea temperata obuiam iri poterit. Et thermales aquas omnes propter mineræ misturam ad siccum & calidum inclinare: refrigerare tamen per accidens, discusso scilicet per calorem balnei calore noxio: aliquas per se, ob maiorem aquæ quantitatem in pauca mistura mineræ, etiam calidæ: aliquas ne calefacere quidem posse quarum misturas (si non in summo) ad humanæ naturæ temperamentum, frigidas esse experimur: multas salsas, nitrosas, aluminosas, multas etiam ferreas & aliquas plumbeas: quæ omnes ebibitæ manifestè refrigerant. Cæterùm ubi febris tanquam accidens est, & non primaria, minoris periculi balnei usum putandum est, ut qui multa febricitant scabie, vel ulceribus, quos demandare ad balnea non pertimescimus. Imò dy-

sentes

ſentericos quos febris conſequitur acuta, ad extremum nullo ferè alio perſanari remedio nouimus, niſi exhibitis (vt poſtea dicemus) in potu medicatis aliquibus aquis. Quæ Fallopius lib. de thermis, cap. 11 antea annotauerat: Obſeruandum docens, vt æger dum bibit aquas (intellige calidiores) non laboret febri, quia tunc non ſunt exhibendæ, niſi adeſſet neceſſitas & febris conſequeretur ad vlcus vel alium affectum: vnde ego exhibui in dyſenteria quibuſdam laborantibus febre, qua remota ceſſabat febris. Item cap 17. de balneo Aponenſi. Fugiant Aponenſem aquam, qui habent intemperiem hepatis calidam & ſiccam, qui calidiſſimi & ſicciſſimi & qui laborant febre, nam inciderent in maraſmum hecticamue. Hæc ille. In principio hectices non minoris facio acidulas admirabili fonti vicinas, quàm Grottenſes, potu adminiſtratas. Balneum etiam noſtrarum Bollenſium æquè vtile futurum exiſtimo atque Etingenſium, modò ex conſilio Medici prudentis adminiſtrentur cum inſigni moderatione in tempore & calore balnei.

Potus aq.

Dyſenteria.

Aq. Aponẽſ. quibus febricitãtibus fugienda.

Ad peſtem. CAP. VI.

SI peſtis ſit ratione corrupti aëris, potus aquarũ thermalium non eſt tutus: ſi verò per cõtagiũ, nulla adeſt ſuſpicio, quo minùs aquas bibere poſſimus, Fall. cap. 11. Baccius l. 2. c. 6. Peſtilentiæ tempore quantumuis cauſa balneas exigat, haud tuto ſeſe illis quis commiſerit, propter aëris contagia potius quã ipſam luem languentium. Ac multo minus eas conſuluerim, ſi aëris inſalubritatem non tantum cœleſtium inclementia gignat, quantum concepta in terreſtribus vitia, quæ apprime aquas ipſas poſſunt inficere. Auſpicantur autem futuram peſtilentiam quidam Medici, quando terreſtrium impendet vitio, ſi ſerpentes crebrò è latibulis apricari inueniantur, lumbricos è glebis ſubrepere, auiculaſque campeſtres ad montana ac edita loca conuolare. Verendi autem terræ motus illius anni, illiuſque regionis: quippe qui flatuum ſubterraneorum indicant multitudinem, ac ſæpe ex horribili commotione imas ſpeluncas, & vnde aquarum tranſcurſus eſt, replent ſuffocantque aut mirificè eas contaminant. Equidem acidulas Ducatus Vuirtembergici ac etiam Grieſbachianas & admirabilis fontis & proximi Rappelzagel, dum ſuccos & metallica (à quibus vires trahunt) perpendo putredini aduerſa expertiaque acrimoniæ à qua ſanguinis aduſtio corruptioue ſit metuenda, atque ex penitiſſimis terræ viſceribus, quò minùs facilè peruenit aër infectus, ipſas emanare, improbare, potiſſimum ſi bibantur ex ipſis ſcaturiginibus, non poſſum: Sicuti nec euacuationes quæ per eas inſtituuntur, quandoquidem ſine inſigni humorum agitatione moliuntur: quales ad præcautionem non parum habent momenti. Placet etiam iiſdem de cauſis peſte affectos bibere. Illud propono conſiderandum, an ad præcautionem peſtis non liceat in aquis medicatis ad abſterſionem cutis & apertionem pororum quo euentiletur ſanguis, & non ita facilè putreſcat, modicè lauare? Non tamen ſuaſerim lotionẽ diuturniorem aut in calidiori loco, aut cum infectis peſte, Merito quoque & hoc

Peſtis aëris vitio natæ tẽpore, noxius aquarũ thermaliũ potus.

Intuta, ſi peſtis ex terreſtriũ vitio.

Signa peſtis terreſtriũ vitio oriturꝰ.

Aquæ Ducatus Vvirtẽberg. acrimoniæ & caloris inſignis expertes peſtilẽtĩ tẽpore tum ſanis tũ infectis cõcedi poſſunt.

quæri posset: An infecto peste non poßit vtile balneum propter dictas causas & ad euacuandum sudorẽ qui summe commendatur, haberi? Cum mihi esset tertianarius, qui multis medijs vsus à tertiana liberari non posset, quia ad sudores esset ineptus inuitis aßistentibus balneum aquæ dulcis & vaporarium præscripsi, cuius vsu conualuit. Nec dissentanea Iac. Theodori sententia cui fontes acidi in Langenschwalbach in omnibus venenatis morbis & tempore pestilenti venenato calido, probantur.

Tertiana balneo & sudore curata.

Ad affectus pilorum. CAP. VII.

CAput à Platone non solum principale in homine, sed etiam totum nuncupatur. Ob id affectuum, quibus thermæ Belilucanæ medentur, seriem scribere aggrediens, ab hoc primo & summo ventre incipiendum duxi. Nimietas à nimio spirituoso seu halituoso naturali, non vaporoso: Nam vaporosi naturalis & humidioris copia somnum, non naturalis catarrhum gignit. Si quis nimietate capillorum laboret, nec amputatione eorum vindicetur, à symptomate hunc affectum sequente, puta dolore capitis (quod fœminis quàm viris frequentiùs accidit: exemplo nobis inter cæteras fœmina nobilißima Heluia, per me sanitati restituta) solo potu aquarum Belilucanarum est curandus. Quatuor vel sex diebus continuis mane hauriat aquæ libram vnam primo die, postridiè duplum, cæteris diebus quantum volet & lubeat idque semel aut bis in die ventriculo cibis vacuo. Caueat à vapore aquarum carebariam inducẽte quia leuis summaq; petens, cohibetur operculo duro transitu, vacãtes sedes petit, trahitur similĩ substantia spirituosa. Si ablui aquã desideret, id fiat vnico die per quadrantem horæ, nec sudet post in lecto, sed statim abstergatur. Nimietati capillorũ defectus opponitur, ad quẽ defluuium. Caluities, alopecia, ophiasis siue area referũtur, qui omnes ex humore seroso, meatuumq; amplitudine laxitateq; sæpiuscule fieri solent: potu largo aquarũ mitigantur, sed quatuor elapsis diebus, impluuijs & embrochis earundem vtendũ triduo, tumq; post impluuium cœno thermarum & strigmento caput illinendum, cui admixtũ sit oleum myrtinum, in quo Abrotoni plurimum coctum sit. Canities præcox ex pituitæ putrentis diaphano simili ratione depellitur modò cœno oleũ omphacinum iungatur. Atrophia & ariditas, ex defectu halituosæ materiæ, nil præter vaporẽ antelucanũ thermarũ harũ post vsum balnei aquæ dulcis postulat. Pilorũ quassatio seu exasperatio, dichophya seu reduplicatio, trichiasis, crispatio, rhopalosis, seu baculi in morẽ figuratio, qui affectus non tam materiæ quàm meatuũ conditioni accepti ferendi, per impluuiũ thermarum, item crassamentum per se aut conuenienti oleo mixtum, illitũ, rasis prius aut euulsis capillis, emendantur, Dort. Bacc. de thermis l.3.c.1. Pilos abolẽt radicitus aquarum fortiũ lauacra, qualis ex auripigmẽto fons Susis in Persia, vel qualis ex atramento in Volaterrano, vel, si aliæ non habentur, valde salsæ, nec minùs acres nitratæ, si syncera sint, vel ex calce parata aqua, & quæ dicuntur

Nimietas capillorum curata amputatione: sed cephalagia, nimietatẽ sequẽs, thermarum vsu.

Belilu lauacrũ, embrocha, lutũ ad defluuium capillorum qualecũq;.

Ad Caluitiẽ.

Ad pilorum atrophiam & ariditatẽ.

Baln. naturalia psilotri vim habentia.

Psylotra. Eadem acria ad lendes necandas, & item ad pediculos, pudendorumq; blattas exterminandas. Alopeciam contra, hoc est quando capilli, & pili vndecunque defluunt, cohibent ex stypticis ac adstringentibus lauacra, vt ex ferro Caldarianæ sub Verona, Plagæ Roman. nũcupata in Aenaria, aqua maris, & aluminatæ. Rulandus, Alopeciam sanant Lutherbad, Neubrun, Castein, Etingenses & balneum calidum dulcis aquæ, Vvaldsborn seu aquæ syluaticæ. Andernacus, Fons Vvaldsborn infectus lapidibus bituminosis, super quẽ oleum albũ non grauiter olens, capillos retinet, valet cõtra albuginem oculorum. Fontem mirabilẽ in Bol conferre posse defluuio pilorũ siue areis, aut alopeciæ, & ophiasi, & caluitiei, ex succo putrido, meatuum amplitudine, laxitateq; sæpiuscule fieri solitis, mineralium ratione quæ habet admista ex Diosc. demonstrari posset. Dicit enim, bitumen discutere & glutinare: discußio autem conuenit ad resoluendos scrosos putridos humores & resiccandos. Ait item Galenus bitumen reserare: glutinatio ad meatuum amplitudinem laxitatemq; facit. Quamobrem non absurdè fecerit, qui aqua mirabili ex præscripto Dortomanni vsus fuerit: pro cœno autem siue luto assumerem puluerem lapidis scißilis cum tantillo bituminis, addito pauco sale.

Vvaldsbornenses ad capillorum defluuium.

Accõmodatio fontis mirabilis ad prædictos capillorum affectus.

Ad furfures, pediculos, & lendes.
CAP. VIII.

Epidermidis affectus sunt à craßiori materia geniti cum area tam vulpina quàm serpentina. Pediculi ex craßis: lendes ex craßioribus quàm pediculi vaporibus densatis, modum ob id acquirere nequeuntibus his, illis contrà: aquarum Belilucanarum vsu debellantur. Craßior namque contumaciorq; humor in lendibus longiore spacio, in furfuribus breuiore, in pediculis medio exsiccandus, detergendus, vacuandus. Vtantur itaq; aquæ huius potu largo per integram septimanã manè & vesperi. Post abluatur caput latice hoc per quatriduũ frequenter die, in quo staphisagria coxerit, illinatur, vel solum id exsiccatũ capiti inspergatur, Dort. Huc faciunt ex Baccio sequentia: Furfuraginem, omnemque cutis ariditatẽ abolent abstergentes, vt nitratæ, salsæq; ac ex his solia, ac vi mollitoria bituminosæ, & lactis balneũ pro fastosis mulieribus. Rulandus, Contra capitis furfures, lendes, pediculos prosunt aquæ Vvolckensteininæ tepidæ, imbutæ permulto alumine, pauxillo pyrite atq; bitumine. Itẽ, Furfures capitis deponunt nitrosæ, Vveringenses. Itẽ, Porriginem sanat Lautterbad balneũ sulphureũ. Hæc ille. Mirabilem aquã ad furfures impediendos vtilem esse credibile est. Pyrites enim, teste Diosc. abstergit, adeoque vt ait Iac. Theod. aqua quæ habet pyriten consumit omnes superfluitates capitis. Pediculis etiam & lendibus resistere facile est credere, discutiendo quidem vapores vi bituminis, abstergẽdo autem facultate pyritæ & salis. Scißilis etiam lapis consumit humores intercutaneos teste Iac. Theodoro: Efficaciorem interim futuram nostram aquam crederem pro capitis lotione ad pellendos pediculos si iungatur agaricus præscriptus à Rulando de balneis in lixiuio.

Belilu. furfures, pediculos, lendes debellant.

Potus.

Lauatio.

Bollens. cõtra prędicta vitia vtiles.

Ad vitia faciei. CAP. IX.

Belilucana ad faciei vitia.

ORis faciei*q́*, affectibus medentur thermæ Belilucanæ, ablutione potißimum, cui ancillatur cœnum liquidius exsiccatum vstum, item reliquiæ stillatitiæ pro ratione desideratæ desiccationis, detersionis, euaporationis rugis ob cutis laxitatem, ephelidibus, lenticulis, sugillatis, ionthis seu varis, asperitatibus, humorum craßiorum vitio contractis omnibus, decorationi faciei & fuco non parum seruire potest detergendo, exterendo, coarctando cutem. Dorstom. Fallop. de therm. cap. 18. Aqua Virginis in potu tantum est in vsu, eamque exhibemus feliciter admodum ijs qui patiuntur guttam rubram vel rosaceam vocatam, quibus est facies rubicunda, & verrucis quibusdam rubentibus plena: sumpta in potu duobus annis contemperat optimè hepatis feruorem: Est tepida aqua & purißima, salsedinem vix perceptibilem habens. Baccius lib. 3. cap. 1. de thermis. Aquæ nitratæ salsæque ac ex his solia, ac vi mollitoria bituminosæ & in potibus ad omnes faciei maculas, vitiligines, alphos, volaticam, impetiginem, morpheam, varulos, maximè si inter lauationes priuatas alia adhibeantur localia. Ad nitorem porrò & candorem carnium, antiquæ mulieres nobiles vtebantur diapasmate puluere preciosißimo, vel etiam lactis balneo, vt testis est Plinius. Vel nitro, vel aphronitro, deterso in balneis. Quibus nostræ mulieres carentes farinâ fabaceâ in balneo vti poterunt, authore Galeno & Dioscoride. Vel nostratum oleo de tartaro se leuiter detergeant: vel stillatitia aliqua ex his aquâ, ex immaturis pineorum conis, vel fabarum recentium, vel radicum Ari vel limonum, vel sola Tyberina aquâ. Rulandus. Faciei colorem pulchriorem reddit & spiritus recreat lotio vultus ac manuum ex frigida aqua dulci. Item contra morpheam conferunt aquæ sulphureæ Gebersweyler, Wolckenstein. Item: Lentiginem curant Teplicæ. Wolckenstein sulphuratæ. Hæc ille. Aquas fontis admirabilis multa posse præstare ex prædictis non dubito, si quis loco cœni aquæ admisceat marmor metallicum vstum aut non vstum in tenuißimum puluerem redactum, vel argillam quæ maximè albescit, aut puluerem belemnitæ. In potu licet non improbem ad promouendam euacuationem copiosum potum aquæ admirabilis, malim tamen ægros pro ordinario potu vti acidulis, potißimum eos qui ob calidius hepar ruborem faciei nimium contraxerunt. Ex historijs nostris satis apparet multis quibus facies erat fœdißimè deturpata profuisse aquam medicatam Bollensem, licet sine vllo ordine & intempestiuè vterentur.

Aq. virginis ad guttam rosaceam.

Aq. generalis taxatio ad faciei vitia.

Cosmetica.

Aq. dulcis.

Morphea.

Lentigo.

Bollenses cosmeticæ.

Ad Achores, Cerion, siue tineam.

CAP. X.

Belilucanæ ad achores & ceria.

ACHores à pituita aut sanguine putrentibus, Cerion seu Fauus ab aquosis corruptisque humoribus, salsauè pituita topicis thermis Belilucanis simul cum aquæ vsu interno perfectè sanantur, si laborans manè & vesperi quartaria v. vj. vel plura assumat ex aqua (largam quantitatem assumere conuenit ob di-

stantes à ventre infimo partes, vt caput & artus: largum rursum in externis potius quàm internis affectibus: denique in contumacibus affectibus & chronicis largiorem quàm in alijs) idque quindecim dierum spacio. Caput sit pilis nudatum nouacula, aut quod præstat volsella. Abluatur quater, quinquies, sexies, die & probe abstergatur spongijs. Crassamentum cœnosum mixtum oleo oxycedri, & reliquiarum huius aquæ post distillationem totidem vicibus illinatur, apricetur, & soli se exponat, si ferre possit, Dortom. Dicit præterea Baccius lib. 3. cap. 1. In tinea emundanda, capitis erroneis vlcusculis sanandis, fauis & meliceridibus, & serpiginosa ophiasi nihil melius aquâ maris, & quæ attrahant, firment ac abstergant, vt aluminatæ, plumbeæ, ferreæ. Rulandus, Achores curat lotio ex aquis sulphureis, aluminatis, nitrosis, ferratis, cupreis. In capitis tineis vtuntur aquis Etingensibus & Vveringensibus. Aquam medicatam mirabilis fontis sanare achores & cerion siue tineam vt vulgo vocant, facilè ex mistione mineralium demonstrari posset. Iac. Theodoro aqua quæ habet spiritus pyritæ curat malignam scabiem (bösen grind) siue achores. Et quidni achoribus benefaciat cum sanet non minus maligna vlcera & ipsam lepram Græcorum? Ex historijs etiam apparet quosdam curatos eo affectu licet sine methodo vsos: Interim tamen nonnullis adiectis vis aquæ medicatæ augeri potest: pro oleo oxycedri sumi iuniperinum vel aliud simile sine periculo potest tentari. Ruland. de baln. lib. 1. cl. 3. cap. 4. Ad achoras R. Pisorum m. iij. decoquantur in s. q. aquæ: horum iuri admisceatur tantundem lixiuij fortis: & facta ebullitione reseruetur vsui. Caput eo lauetur quotidie ante cibum & mox siccetur.

Aq. naturalis ad achores & similia capitis vitia taxatio.

Boll. ad vlcera capitis manantia.

Lixiuium.

Ad Hydrocephalon. CAP. XI.

Pericranij affectus, Hydrocephalon ex sanguinea pituita vel sero resudante, frequenti interdiu capitis ablutione ex thermarum Belilucanarum aquâ subsidet, Dortom. Aquam admirabilis fontis Bollensis ad hydrocephalon conferre posse satis manifestum consideranti crasin: Pyrites enim lapis teste Galeno, valde digerit & exsiccat: discutit etiam bitumen: siccat quoque Belemnites authore Iac. Theodoro. Salsedo & bitumen adiunat: potest etiam vis aquæ, si morbus contumatior extiterit, augeri.

Belil. ad Hydrocephaló

Bollens. ad hydroceph.

Ad capitis, cerebriq; affectus & potissimum dolores. CAP. XII.

De particularum autem medendi methodo in balneis, hæc semper tibi distinctio proposita esse debet, An ea pars per essentiam afficiatur, hoc est per affectum proprium: an per consensum, nimirum si aliunde eius affectus sit caussa. Quod frequenter accidit, & in affectibus capitis, atque cerebri maximè, aut ventriculi vitio, aut vteri, aut aliorum membrorum. Semper enim

illi particulæ occurrendum est, vnde primum est affectionis principium: tum in præparatione, quam semper supponimus in omni balneo diligenter esse præmittendam: tum in tota ipsa curatione per balneas.

Aquæ materiã à capite auertentes balneo & duccia.

His ergo in casibus, aquarum potatio, modicè calidarum, ac purgantium hac ratione conuenit, quod & impetentem euacuat materiam, ac mundantis particulæ corrigit excessum. Sic nitratæ vtiliter bibuntur aquæ, salsulæ quædam, & omnino absterfioræ facultatis. Conuenit & balneum in aquis calidis: vt quæ diuertant saltem impetentes ad caput vapores, si ita affectus postulare videatur. Quare calentiores aliquanto, & discussorias esse oportet aquas, quas in balneo simul, ac ducia vsurpare licebit.

Duccia ad cerebri morbos per essentiam.

Propria vero innatæ, ac infixæ capite materiei discussio est ad ducciam: hæc enim discutiendo, ac exiccando statim hæret, continuam (vt dicunt) tollit caussam simul, atque affectæ particulæ imbecillitatem corroborat.

Quot capitis locis ducciæ recipiatur, & ad quos affectus.

Tribus autem locis in capite suscipitur duccia pro affectus ratione. Aut enim affectus est toti cerebro, & toti capiti communis, vt catarrhus, cephalea, lethargus, stupor, vertigo, apoplexia, epilepsia, memoriæ læsio, mania: tuncque in bregmate, vbi suturæ se incruciant, & cranium est rarius, ac tenuius, duccia suscipitur: Aut certam aliquam capitis occupat partem, vt catarrhus ad oculos, ad dentes, ad aures, surditas, & Hemicrania: i. & tunc pars ipsa affecta, vbi commodè fit, vel communiter, bregma ipsum subijcitur. Aut caput quidem ipsum origo est, cæterum affectus ad inferiores extenditur partes, quale sunt affectuum neruorum maior pars: tuncque circa occiput, vbi nerui incipiunt ad subiecta membra descendere suscipienda est duccia.

Cautio Archigenis in duccia, ex Galeno.

In vniuersum autem ad ducciæ vsum habenda ante oculos ea Archigenis præceptio est, authore Galeno in vj. de Sa. tuen. quod calidarum sponte manantium vsus noxius est capitibus natura calidis.

Baccij approbatio ex noxis subsequentibus.

Quod nos declaramus experientiã, visos multos in balneis, qui robusti cum fuerint, & capite natura calido, aliquo tamen ex frigiditate affectu capitis laborantes, putà vel hemicrania, vel surditate, vel debilitate viscerum, vel vertigine, & similibus, hos ad vsum ducciæ calidarum aquarum, duo noxarum præcipue genera incurrisse.

Visceris alicuius inflãmatione, febri.

Alijs caput incaluisse, ac vel inflammatione, vel febre fuisse correptum. Alijs (quod peius est, & frequentius) vehemens ex capite defluxio oborta est, siue in thoracem, siue in aliquam aliam nobilem partem, ac vel repente suffocatio superuenit, maximè non bene prius præparatis, & purgatis corporibus, vel aliquis grauior priore affectus incidit.

Defluxione in partes nobiles.

Duccia pro iis quibus caput visceraue calidiora.

Quapropter ad veram methodum habendam his in casibus, standum erit Galeni consilio, Hisce naturis consulendas esse duntaxat aquas, quæ vtique dulces sint: id est (vt ipsemet exponit) minùs medicamentosæ & minùs naturæ calidæ. Vel etiam arte attemperetur aqua ducciæ ad condecentiam. Communiter autem, ad has omnes occasiones sunt diuersa aquarum genera idonea. Primùm quidem sulphureæ, quæ nimirum actu medio criter caleant: Quæ si præterea aliqua alia minera participent, vt nitro, vel ære, vel ferro, hæ quidem

magis idoneæ. Ex nitro quidem vt Sancti Philippi ducciæ sub Senis, quæ pro æquis ferè partibus nitri cum sulphure, vnde subtilis sunt substantiæ, egregiéque penetrant, attenuant, parem inter omnes duccias non habent, ac diuersa sunt temperie omnes. Ex ferro autem magis corroborant, vt aquæ ad Auinionem, tribus milliaribus à balneis Sancti Philippi, quæ & balneo, & duccia sunt vtiles, & minùs calidæ. Simile ac multis prærogatiuis ducciarum est Corseni balneum in Lucensi agro, in quibus diuersa quæ requiritur temperies est. Simile item de aquis Pisarum est. Balneum Calderianum Veronæ, Bussetum, & de Cruciatis Viterbij, Prunelli ad Aleriam in Corsica, aqua Speluncæ in Aenaria, quæ & bibitur. Aut alia mistura insignes, vt variæ in primis, ac nobiles quocunque vsu Aponi balneæ, deinde aqua Sancta Asculi, aqua Sanctæ Mariæ in balneo cum duccia admodum calida, Burmienses aquæ in Liguria, Trescurianæ sub Bergomo, Sancti Martini sub Como, Brigenses in Valesiis, Borbonij in Gallia, ad Orensem ciuitatem in Hispania, vbi & calidæ ad Lucum Augusti. Plumbeæ aquæ in Lotharingia. Ad præscriptas rationes, sensoria iuuant nitratæ, æneæque peculiari tutela, ebibitæ: Grotta præ cæteris, & quæ hanc æmulatur Tigurum, Fabaris ex auro in Rhetijs. Leuc in Valesiis, Embs ad lacum Podamicũ. Et item Sanctus Philippus in balneis, Badenia in Heluetijs & calidæ ad Miniũ fluuiũ in Galicia. Hæc Bacc. Fallopius verò lib. de thermis c. 11. Multi medici aquas thermales exhibent in potu ad affectus capitis & videmus caput iuuari: quod non fit per se, sed per accidens, hoc est per consensum vẽtriculi, quia remoto ventriculi affectu remouetur & capitis læsio. Si vapores qui eleuantur à potu aquæ sint sulphurei & caput sit frigidum iuuabunt per se: sed si aquei oberunt valde. Dortomanus, Similaris in cerebro pars, putà membranæ eius Cephalæa, Cephalalgia, Hermicrania seu Heteralgia ab humore vaporeuè frigido crasso afficiuntur eis medẽtur thermæ Belilucanæ: sunto autẽ nõ propomata sed potus aquæ eius per septem dies ad πλήμμυριν, dosin singulis diebus augendo ad quartum diem, quo elapso eadem qua auxerunt proportione imminuant: ita vt septimus dies primo, dosi respondeat. Completo hoc septenario, resecentur capilli & altera hebdomade embrochis aquæ vtendum corpore cibis vacuo horã sexta matutina discußis thermarum vaporibus. Si exsiccandum firmiore & solidiore materia, cœni vsus ad litum capitis non est negligendus. Rulandus, Capitis morbis succurrunt aquæ nitrosæ, salsæ, dulces. In specie, Embenses, Newbad, Piperinæ, Iungbrun, Lôffingenses. Item Capitis dolori pituitoso & vertigini succurrunt Badenses, Villacenses, Teplicæ, Aberenses, Antegastenses, Zuckenthalenses. Annæbergenses, Carolinæ, Laubacenses aquæ. Item Hemicraniam curant syluestres.

Nitratæ.

Ferratæ.

Variæ mistura.

Nitratæ æneæq; sensoriis appropriatæ.

Beliluc. ad frigidos cerebri morbos.

Ad Apoplexiam, Paralysim, Lethargum, Caron & alios frigidos morbos capitis.

CAP. XIII.

Belilucanæ thermæ.

APoplexia, Hemiplexia, Paralysis à pituita: Conuulsio, tremor, stupor, sopor, catarrhus ab humore copiosiore, frigido crasso lento: affectus sunt quibus peculiariter bellum indixerunt thermæ Belilucanæ: In his diu deplendum, detergendum, incidendum, exterendum, sistendum aquæ potu bis in die. Vtendum clysteribus ex aqua, lotione & fotu partium affectarum: litu crassamenti liquidi primum, mox resiccati & oleo ex semine nigellæ expresso seu de castoreo temperati, idque in vmbra, non aprico loco. Pro vino sumatur in mensa

Aqua Stillatitia.

aqua stillatitia thermarum Belilucanarum cum saccharo & citrino santalo per manicam colata. Salis vicem præbebũt reliquiæ post distillationem, Dortom. Pantaleon de Tigurinis thermis: Postquam cap. 15. ea constare auro, argento,

Tigurinar. mineræ.

ære, plumbo, ferro, sulphure, alumine, sale, nitro & bitumine dixisset, non tamen demonstrasset vnde id constet: Cap. 18. vtiles pinguibus scribit, qui multis cibis & potu caput grauant, sibique timent ab apoplexia, vertigine laborantibus quæ eam solet præcedere, epilepticis, eis licere haustum mane bibere: facere ad memoriam & auditum, aurium tinnitum tollere, cerebrum exsiccare. Rulandus,

Apoplectic.

Apoplecticis succurrunt balneæ Delfingenses, Vveringenses, Piperinæ, Abacenses, Aquisgranenses, Carolinæ, Laubacenses sulphuratæ & nitrosæ. Item, Membris fluxionibus obnoxijs, torpidis, resolutis subueniunt aquæ salsulæ, ferratæ, Acidulæ in Spiegelberg. Item, Contra frigidos & humidos morbos conferunt

Frigidis morbis.

aquæ cupreæ, aluminatæ, nitrosæ, sulphureæ, in specie, Badenses, Cellenses, Leucenses, Göppingenses, Piperinæ, & cæteræ aquæ ac thermæ omnes calidæ & siccæ qualitatis. Item, Paralysim curant, Syluestres, Vvesterbad, Emsenses, Constantiæ, Elboganæ, Aquisgranenses, Plumbariæ, Vvendingenses, Niderborn, Zuckenthal, Abr, acidæ ex ferro & sulphure, Teplicæ, Castein, Kißing. Item,

Paralysi.

Neruorum imbecillit.

Contra neruorum imbecillitatem ac omnia vitia prosunt aquæ sulphureæ, salsæ nitrosæ. Imprimis verò Etingenses, Sultzbrun, Vvattweil, Sultzberg, Fliehen, Mendich. Neruorum frigidos & humidos morbos, aquæ bituminosæ, Newbad, Badweiler, Hubtzal, Lutherbad, Ribbadenses, Vvisbat, Vvolckenstein, Zuckẽthal, frigidæ actu aquæ surphure, alumine, nitro vel sale imbutæ. Item, Resoluta membra restituunt Brigenses calidæ Valesiorum sulphure multo & alumine

Stupori.

Torpori.

Lethargo.

Caro.

pauco, Hubbad, Vveringenses. Item stuporem curant Badenses Herciniæ, Annæbergenses: torporem Spiezelberg, Dalfingenses quæ constant sulphure & alumine. Lethargiam depellunt Badenses Herciniæ, Carolinæ, Casteininæ, Dalfingenses, Antegast, Badenses Austriæ, Laubacenses, Piperinæ, Annæbergenses & dulces calidæ. Ad Carum prosunt aquæ dulces calidæ, Badenses, Margraffbad, Castein infectæ calce pyritarum, antimonio, sale, nitro, auro, item argento & ære. Ioh. Göbel. dicit aquas S. Iobi aluminosas facere ad soporosum affectum ce-

rebri fräschlich dictum cerebro craßis pituitosis humoribus obsesso, si cum vno detonsis derasisuè crinibus applicentur capiti cum panno lineo. Iac. Theod. dicit aquas acidas fontis in Langenschwalbach vtiles esse resolutis post colicam vel iliacam paßionem, ducendo prauos humores & roborando ventriculum & hepar ac partes coctioni inseruientes: eos, qui vtuntur in principio colici doloris, vacare periculo resolutionis. Fallopius de thermis cap. 19. de balneo Aponensi: Prodest insesßio in hac aqua resolutioni inferiorum partium. Quando medulla spinalis est refrigerata, solemus instillare aquam hanc ad principium medullæ vel totum dorsum & est optimum remedium. Aqua nostri fontis Admirabilis potest eo modo per stillicidium recipi, idque in ipso solio addita vel Betonicâ, vel rosmarino, vel saluiâ, vel maioranâ, vel folijs lauri aut similibus paucioribus vel pluribus arbitrio medici aßistentis. Andernacus: Aquæ calidæ Fabariæ vulgo Pfeffers, sulphure, nitro, ære, auro & ferro infectæ calore moderato in balneis omnem articulorum dolorem, podagram chiragramq; discutiunt: particulas naturales inefficaces restituunt: nimium intentas remittunt: artubus ex morbo colico, irâ & vino resolutis, tremori quem ira, victus immoderatus aut frigus excitauit, omnique laßitudini auxiliantur. Montagnana consilio 305. Pro paralysi in muliere, manè balneet & à prandio immerso corpore vsque ad fauces. Exeundo è balneo componat se in lectum & maneat in eo donec sudet: detersa vbi erit inungatur à collo vsque ad lumbos. Tertia die recipiat stillicidium supra occiput, quod distillet ex altitudine quatuor pedum & fluat per totam spinam: recipiat etiam super scapulam & humerum ac totum latus sinistrum: id faciat per horam vel duas, recipiat deinde se in lectum ac postea inungat vt dictum. A prandio ingrediatur sudatorium, excipiat vaporem per horam vnam, & deinceps singulis diebus manè recipiat stillicidium, & vesperi vaporem, & deinde inungatur. Caueat ne astringatur aluus. Magni & acutißimi morbi sunt Apoplexia, lethargus, & caros qui sola aquâ medicata quæ lentè vires suas demonstrat non facilè solui possunt. Prehensis igitur his magnis morbis, cum etiam subitaneis & generosis remedijs sit opus, necesse est vt vtantur consilio medici periti nec multũ tardent: Si medicus existimet opus esse sudoribus, considerabit an immergendus in soliũ aquæ admirabilis calidũ, quo detersa cute, & excalfacto habitu corporis, excitatoq; calore naturali torpescẽte poßit moueri sudor. Vidi Montbelgardi apoplecticum multo sudore ab apoplexia & paralysi paucis diebus liberatum. In hemiplexia conferunt sanè aquæ medicatæ quâ affectam in thermis Plumarijs vidi Generosi Domini à Schwende vxorem, cui consilio adfui anno 1594. curatam. Similiter obseruaui Borbonijs thermis Lotharingiæ & Burgundiæ vicinis, quæ salsæ & sulphureæ calidæ, Consiliarium Dolanum Paralyticum curatum. Mihi dubium non est consideranti mineras fontis Admirabilis, paralysim etiam posse curari, ac fortè fœliciùs quàm quibusdam multo alumine constantibus: diuturnam tamen moram in solio non probarim. Vaporum receptio & su-

Aq. Langenschvval. ad Paresin.

Aponenses aquæ ad resolutos.

Stillicidiũ in nucha ad medullam refrigeratã.

Fabariarum minera viresque ad resolutiones.

Consiliũ ad paralysim.

Solium.

Inunctio.

Stillicidiũ.

Sudor.

Apoplexia, Lethargus & Caros morbi acutissimi.

Apoplexia & paralysis sudore curata.

Hemiplexia thermis curata.

Vapotariū Bollense ad sudores paralyticis ciendos.

dores magis arrident, modò omnia dextre administrentur ex consilio medici, nec ijs violentiùs vtantur: Chronicus cum sit morbus longiore opus est tempore pro eius cura. Iis qui resolutionem patiuntur ab colico dolore vel iliaco, non suadeo vt facilè se conijciant in lauacra. Placet vt priùs aliquamdiu ad euacuationem bibant vel aquam Admirabilis fontis vel acidulas: earum etiam potu moueantur sudores: postea verò vtantur lauacro, sed valde moderatè: vidi multis nocuisse potißimum si paucis mensibus post lauacrū vterentur: Opus est in eo morbo diligenti victus ratione & patientiâ, vt in quartanis, quotidianis, & tertianis nothis. Non enim possunt curari donec totus sanguis repurgetur, mutetur, ac viscera roborentur. Placent ideo acidulæ vt iam dictum, ritè assumptæ.

Intendēdis balnei viribus ad paralysin.

Non displicebit si verè paralytici, qui vtentur lauacro Admirabili, addant lapidis scißilis & pyritæ puluerem, ac etiam baccas iuniperi contusas, quas Rulandus præscribit ad m. xv. in balneo aquæ septies chalybeatæ ad paralysin. Stillicidia poterunt etiam à medico præscribi, additis iam dictis ac cephalicis herbis.

Embrochæ.

Ad melancholicos morbos, mærorem, fascinationem, aliáque animi pathemata.

CAP. XIIII.

CErebrum ipsum vt similare patitur intemperiem melancholicam, quæ melancholia morbus dicitur: item lycanthropian, cynanthropian ex humore melancholico. Quatenus dißimilare cerebrum, afficitur ipsum & membranæ simul, delirio melancholico flatuoso. Potu aquæ Belilucanæ indiget, sed submersione & lauacro magis Affectus & motus animi, vt tristitia, metus, verecundia, pusillanimitas, sollicitudo, ab humoribus frigidis melancholicis &c. fœcundos desiderant calices alternis diebus, his meri, illis thermarum Belilucanarum: quo die verò indulgebunt vino, cedere aquâ, mergi vbique & somno indulgere expediet. Hæc vicißim fiant spatio duarum septimanarum integrarum, Hæc Dortom. Legimus Augustinum balnea ingressum, vt leniret hac ratione dolorem, quem humanitus de matris obitu conceperat. Rein. Solenander de cal. font. l. 1. c. 1. Iac. autem Theod. acidulas in Langenschwalbach *prædicat ad melancholicos morbos, valdeq́ue asserit vtiles in melancholia hypochondriaca, ad terrores & phantasticas cogitationes. Quandoquidem autem medicatus fons Admirabilis ita metallica lambit, vt nimia quantitate non excedant: tum per se tum per accidens, potu & balneo vtilem, ex docti Medici præscripto, non dubitamus affectibus prædictis adiuuante amœnitate loci & vicini tractus commoditatibus, inter quas, insignis, & laudata potulentorum varietas, siue fontium acidorum, siue vinorum, quorum delectus haberi potest, quæ moderatè sumpta cor hominis exhilarant: qualem moderationem etiam intelligere Dortomannum haud ambigo per paulò liberaliorem in quibusdam poculorum fœcunditatem: tantum enim abest, vt crapula minuat melancholiam, animique*

Aq. Belil.

Aug. leniendi doloris ergò lauit.

Langensch.

Bollenses.

pathemata emendet, vt augeat potiùs, ac deteriora reddat. Porrò autem licèt noster fons & mirabile balneum, multum celebrandas habet vires, non tamen tantas habet, vt poßit fascinatos & fascinantes pseudochymicos, chrysopœos, veræ Medicinæ fucos curare: neque enim alia ratione istud dæmonij genus, quo obsessi sunt, Mammona inquam, fastus, & credula persuasio, quàm precibus & ieiunijs, vt Dominus noster pronunciauit, eijcitur, atque adeo nihil est quod hîc opem medicam, nihil est quod exorcistas moremur: præsentes habemus adhuc vitali aura fruentes, qui Dæmonem istum, si non expellere, at certè furores & insaniam certiore auxilio, quàm vllo Philonio, refrænent: qualem Diuum habemus, inuentorem & instauratorem diuini nostri fontis & balnei, qui, pro sua insigni solertia, nullis pepercit sumptibus, vt fraudes pseudochymicorum chrysopœorum detegeret, perspectaque magicâ impietate, fascinatione fraudulenta, iactantia Thrasonica, imposturis mellito verborum lenocinio & ænigmatum tenebrosa caligine perplexis, simplici credulitati obuiam iret, sublatis medijs amplius fascinandi eos, quibus non est in ære vel iudicio, vt explorare istorum fucos queant: in eo se demonstrans nec degenerem, nec inferiorem suis maioribus, Ducibus Christophoro & Ludouico, qui eiusmodi non tulere in Ducatu, cinislones impostoresque, qui (vt lusit quidam) ridiculè,

Polliciti fuluum Phryxæi velleris aurum,
Mendicant vilem supplice voce obolum.

Laudandus igitur Ill. noster Princeps: celebrandus Illust. Dux Bauariæ, alijque Diui consimiles, quibus data à Deo omnipotente voluntas & potestas eiusmodi pseudochymicos chrysopœos, magos, dæmonolatras, monetarum adulteratores, veneficos, medicastros, impostores, Iudæos (qui Mammonæ ergò sacra miscent prophanis, qui vt suam occultent ignorantiam, vel inuidentes generi humano misanthropi, secreta sua iactant ineffabilia, à se solis inuenta, alijs incognita: cum veri hominis, nedum Christiani sit, prodesse omnibus, nihil occultare eorum, quæ faciant ad conseruationem generis humani) persequi & punire pro meritis: vituperandi si qui sint, qui foueant & retineant manifestarios & tales palam perspectos. Quid præstent vel non præstent in animi affectibus aquæ medicatæ ostendit Baccius in sequentibus, dum ait: Animi verò affectus si qua balnei operatio attingat, ea est, quæ caput exonerat, itaque virtutes animales promptas, ac magis expeditas reddit ad omnes actiones. Ita simplicis aquæ calidæ balneum, & pedum simpliciter, & capitis lauacrum, tum discutiendo à capite vapores, tum reuellendo, animũ iuuare poterunt. Cæterùm nulla est inter naturales aqua, quæ à proprietate merâ animi affectus respiciat, aut iuuet: nisi quas in fabulis forsan prodidere, Amore detentos liberare Setennium Achaiæ fluuium: & item in Cyzico fontem Cupidinis vocatum, & in Sardinia fontes ex auro, quos tradidit Solinus, contra fascinum, & maleficia. Succellaria in Baiano aqua ad eadem, & mentem aperire traditur, sicut item Tripergulana balnea, Grotta

Medicinæ fuci pseudochymici.

In eos qui secreta occultant.

Animi affectus Thermis iuuãtur per accidẽs.

Nullæ thermæ proprietate præditę sunt qua animi affectus curentur.

Viterbij, Tigurinæ aquæ in Heluetijs ex auro, quæ nimirum in auxilijs animi, secundarijs operari virtutibus promittunt. Verè autem equidem, aut hæc in superstitionem reijcienda esse existimo, aut si quam animus vtilitatem ex id genus balneis sentit, eæ sunt non animi simpliciter, sed coniuncti paßiones. Quæ nimirum sanantur pro communicantia, quam habent facultates ipsæ animæ cũ corpore. Rulandus de baln. lib. 1. cap. 4. cl. 3. Ad melancholicam, insaniam ac vigiliam, inducens somnum: ℞. Maioranæ, fl. Betonicæ, chamæmeli ana m. ß. Condiantur sacculo & decoquantur in s. q. vini: quo crebrò lauetur caput: Hæc ille. Si præcedentia tantum præstant cum vino, potius præstabunt meo iudicio, decocta aut potiùs macerata in aqua fontis admirabilis, potißimum si nullus adsit calor. Idem clas. 5. Dæmoniacis prodest Neubrun & Spiegelberg. Item, Intellectum restituit Zellerbad. Item, Sensus omnes vitiosos, non tamen ex vtero, restituunt, roborant, conseruant Badenses Helueticæ, Embs, Vvysbad, Syluestres. Lotio pedum cum aqua calida dulci ante introitum lecti. Lotio capitis matutina ex calido lixiuio. Item: Iracundiæ affectum lenit obtunditque Fiderus. Item: Maniacis vtiles sunt Cellenses, Piperinæ, Neubrun. Item: Melancholicam purgant & pellunt Abecenses, Aquisgranenses, Cellenses, Gebersweiler.

Ablutio capitis pro affectibus animi.

Baln. ad obsessos menteque captos.

Ad catharros & defluxiones à cerebro.

Cap. XV.

SI quis velit balneare propter catarrhos, assuefacto corpore in balneo per biduum instituat stillicidium supra caput: obuoluatur caput per frontem, tempora, & collum panno lineo crasso: recipiat aquam calidam distillantem per siphunculum ex altitudine trium pedum: recipiat primò supra synciput, deinde supra sinistram partem capitis, tertiò super dextram, quarto supra occiput. Idem faciat supra alias partes dolentes: Montagnana, cons. 303. Item de balneis Patauinis ait: Quicunque desiderat per balneum exsiccare humiditates cerebri & consumere catarrhos fluentes, ac humores replentes neruos & remollientes, vt accidit Paralysi laborantibus, recipiat stillicidium aduersus catharros supra bregma, aduersus paralysin supra occiput aut supra latera capitis: In hemicrania & similibus, eo vtatur donec sentiat aquam profundius partes capitis penetrasse: in paralysi non tegat capitis posteriorem partem linteis, sed remaneat totum occiput detectum, vt aqua cadat supra collum & vertebras ac neruos exsiccet. Potiùs placet recipi stillicidium supra caput secunda vel tertia die quàm prima cum iam corpus assueuerit balneo. Fallopius de thermis cap. 17. de balneo Aponensi, Stillicidium aquæ conducit primo ad capitis intemperiem frigidam & humidam, & ad catarrhum ex intemperie frigida tantum vel humida: ad vertiginem si intemperierum dictarum aliquam habeat coniunctam: ad aurium sibilum: ad tinnitum & ad surditatem, ad resolutionem linguæ, oculorum & aliarum partium, ad epilepsiam si sint hi morbi cum intemperiebus prædictis. Hos

Stillicidiũ.

Balnea Patauina.

& consimiles morbos fugat Aponitana aqua per embrocham administrata exsiccando, calefaciendo, euacuando roborandoque cerebrum eiusque membranas & reliquas capitis partes. Caueat à stillicidio istius aquæ qui laborat intemperie capitis calida, etiamsi esset adiuncta humiditas. Item cap. 15. Stillicidia de Ducijs commendantur pro capitibus humidis & calidis, & ad siccandos catarrhos. In balneo de Ducijs est paucum nitrum & marmor combustum copiosum, & ideo valde siccat, sed parum calefacit, hincque fit vt stillicidia quæ ibi fiunt appellentur Duciæ temperata, & sunt in vsu pro capitibus humidæ & calidæ temperaturæ, præsertim humidæ prosunt. Andernacus, Aegris prodesse potest instillatio Italis ducia vocata, quæ syncipiti, cum cerebrum fluxionibus obnoxium est, aqua instillatur: occipitio autem cum neruorum spinæque dolores, resolutionesque & similes affectus vrgent. Cum syncipiti instillanda est, caput linteo circumdetur, ne illa diffluat: tempora verò & frons oleo myrteo & mastichino, cui adiecti sint myrtorum, cupreßi, bistortæ, mastichis, terræ sigillatæ, singulorum scrupuli duo, ceræ modicum, illinantur, ne humorum materia calore aquæ ad oculos aliaue membra concitetur. Hoc autem caueri debet ne aqua iusto sit calidior, aut frigidior & contagione aliqua infecta. Cum verò in occiput danda est, caput cum linteo non circumdandum, sed aqua per spinam fluere sinenda est: vt etiam vis illius insinuetur, &c. Plura huc facientia inueniet lector cap. de Stillicidio lib. 2. vbi etiam obseruabit quæ Andernacus de Germanis dicit. Idem: Aquæ calidæ Badenses copioso sulphure imbutæ in caput datæ, omnibus frigidis humidisque vitijs cerebri conueniunt: defluxiones humorum ex capite siue in linguam, siue in palatum, siue in alia membra factas siccant: memoriam iuuant, omnesque sensus vitiatos, non tamen ex origine sed mala victus ratione: præsertim visum, auditum & odoratum restituunt. Idem, Aquæ Ferinæ sulphure, sale, & alumine imbutæ, calidæ in caput datæ, cerebrum purgant sensuumque instrumenta corroborant, cerebri frigidos affectus sanant: sonitus intra aures discutiunt. Item, Aquæ ciuitatis Aquinensis Montisferrati duobus diebus limpidæ sunt, tertio virides. Ingratus earum sapor est tanquam ouorum putridorum, artubus & capiti salubres: maximè si frigida materia infestet. Item, Aquæ calidæ Visebadenses vulgò ex sulphure, alumine, & nitri modico infectæ admodum, calidæ instillatæ ad capitis defluxiones frigidas aliaque vitia conferunt. Item, Aquæ Badenwillæ manufactæ calidæ, scaturigine tepida, in caput quà futura coronalis est facta aspersione quæ ὑβροχὴ Græcis dicitur, defluxiones cerebri exsiccant. Ioh. Göb lib. suo de thermis dicit: aquam S. Iobi ad vrbem S. Anneberg tepidam constare alumine & vitriolo, plus tamen adesse aluminis, deduci per serpentem ferreum qui est in fornace, vt ad balneum calidior reddatur: conferre capiti & cerebro, calefactam gargarizatu: sistere defluxiones capitis in os & fauces, dißipare & consumere ore diu retentam humiditatem & superfluos linguæ humores: facere etiam ad tumorem gingiuarum & palati licèt adsit calor, si os sæpe abluatur & calidæ in ore retineantur: Item ad vlcerationem: dolores sedare

Cautio.
Duciæ.
Instillatio eiusque vsus.
Vnguentū defensiuū.
Thermæ Badēses ad defluxiones aliasq; frigidas cerebri paßiones.
Thermæ ferinæ.
Aq. Montisferratæ capiti salubres.
Badenvvilenses.

capitis, qui à pituita originem trahunt, applicatas fronti & occipitio, aut recepta euaporatione: vtiles admodum grauato capiti, vapores dissoluere si tempore oportuno per stillicidium administrentur: ad Coryzã facere naribus attractam. Ego sane non dubitarim aquas admirabilis fontis idẽ præstare posse & fortasse fœliciùs, quandoquidem poros non ita constringunt, & exhalationes non ita facilè reprimere possunt vt insigniter aluminosæ, quales S. Iobi & aliæ similes vel quæ calidiores. Rulandus, Ad capitis fluxus & humiditates prosunt aquæ syluestres, Hubbad, Delfingenses, Plumbariæ, Sultzbrun, Vvaldsborn, Keeswasser. Item, Contra capitis distillationes & tremorẽ conferunt aquæ Vvysbad, Löffingenses, Brigenses Item Catharros & defluxiones sanant aquæ Auwenses, Carolinæ, Dalfingenses, Leucenses, Vvolckstein, Annæbergenses, Neubron, Badenses Helueticæ, Herciniæ, Vvendingenses. Item, Cerebri destillationes curat Falborn. Item, Contra defluxiones humorum è capite ad partes subiectas adminiculo sunt aquæ salsulæ, nitrosæ, Lucenses, Syluaticus fons, Niderborn, acidulæ in Kißingen, Vvehr. Item aduersus fluxiones capitis ac totius corporis curationem adhibentur aquæ ferratæ, gypseæ, aluminatæ: potißimum autem Embsenses, Cellenses, Villingenses, Vberlingenses, Vveringenses, Laubacenses.

Ad Bollens. accómoda.

Elẽchus aq & thermarũ ad deflu-xiones.

Ad vertiginem & Incubum,

CAP. XVI.

P*Atitur cerebrum cum meatibus in vertigine ex flatibus, Epilepsia à pituita aut melancholia: Incubo à crapula, stomachi cruditate, melancholico succo & flatibus craßis, opacis. Frequentißime his morbis affecti magno suo commodo aliàs freti sunt Beliluca. aquarũ potu quindenis diebus perpetuis: imò loco vini in pastu, non alio liquore quàm aquarum harum stillatitio egelido vtebantur &c. Dortom. Fallopius de thermis cap. 17. de balneo Aponensi: Stillicidium huius aquæ confert ad vertiginem si sit iuncta intemperies frigida vel humida. Vertigo si sit per sympathiam & consensum ventriculi qui farctus sit pituitosis humoribus, institui poterit potus aquæ fontis admirabilis: si biliosis, acidularum acijs repurgari corpus. Si non euacuent sufficienter, addi poterit aquæ trochiscus Axungiæ Lunæ secundæ dissolutus in aqua admirabili. Si vertigo ab idiopathia & inueterata sit, poterit adhiberi stillicidium, sed non sine consilio docti medici.*

Belil. potus ad vertig. & Incubum.

Aponensiũ stillicidiũ.

Ad vertig. ex sympathia ventriculi.

Per idiopathiam.

Ad Memoriam. CAP. XVII.

A*Quæ calidæ Badenses in Austria multi sulphuris, paucioris nitri, minimi aluminis participes memoriam amissam restituunt, capitis dolori ex pituita vertiginique opitulantur, si illud aquâ ipsarum foueatur, aut eam ex alto destillantem recipiat, ita tamen vt corpus totum prius sit euacuatum ; alioqui*

Aq. Badens. in Austria.

Minera.

Stillicidiũ.

periculum resolutionis aut lippitudinis imminet. Neruis ex humore irriguis & resolutis conferunt: surditatem flatus & sonitus intra aures discutiunt. Idem, Aquæ fabariæ capiti instillatæ cerebri obstructiones aperiūt, memoriam firmāt, visum obtusiorem & auditum grauem egregiè emendant: nisi ripæ iuxta ipsas præterfluentis strepitus fragorq; intolerabilis die noctuque impediret. Rulandus, Memoriam restituunt & confirmant Piperinæ, Carolinæ, Dalfingenses, Badenses Austriæ, Heluetiæ, Villacenses, Teplicæ, Aponenses, Syluestres. Vvaltherus Riuius in speculo, Vvildbad confert omnibus affectibus frigidis capitis & neruorum, epilepsiæ & conuulsioni: roborat sensus & intellectum & imbecillem memoriam. Aquam fontis admirabilis firmare posse memoriam non dubitarem asserere, considerata facultate mineralium per quæ transit, potißimum si post purgationes, sudores à balneo, accedat stillicidium, in cuius aqua incoqui possunt herbæ caput roborantes vt betonica & saluia ac similes.

Aq. Fabar.

Thermarū memoriam confirmantium enumeratio.

Aq. ferinæ siue syluestr. Accōmod.

Ad Ebrietatem. CAP. XVIII.

IN Arcadia, inquit Vitruuius lib. 8. cap. 3. ciuitas est non ignota Clitor, in cuius agris est spelunca profluentis aquæ quam qui biberint fiunt abstemij. Ad eum autem fontem Epigramma est in lapide inscriptum hac sententiā versibus Græcis: eam non esse idoneam ad lauandum, sed etiam inimicam vitibus, quod apud eum fontem Melampus sacrificijs purgasset rabiem Præti filiarum, restituissetq; earum virginum mētes in pristinam sanitatem. Dort. Iac. Theod. authore aqua acida in Langenschwalbach tollit dolorem capitis à vino generosiore vel ebrietate. Georg. Agric. de natura eorum quæ fluunt è terra lib. 2. Acidulæ quæ etiam ignem senserunt (internum subaudi, in ipsis mineris) vrinam potæ mouent & calculosis medentur & ebrietatem discutiunt. Baccius, Ebrios somno sepultos exsuscitat frigidæ vsus in consperſionibus, nec minùs acidæ in potibus, & quæ à crapula vendicant lauationes in thermis. Rulandus, Contra crapulā præstant aquæ Aegræ. Non minùs à Bollensibus ebrietatis præcautio longè certißimo experimento me auctore petetur si quis vino & cereuisiæ fortiori bellum indixerit, & ad Bollensium vsum se contulerit, me sponsore à temulentia securus esto. Quam rogationem pauperes centuriatis comitijs sanxerunt iamdudum & religiosè vt plurimum obseruant, neque inde vllum detrimentum senserunt, vt diuites istos tam afflictæ valetudinis ex temeto meraciore fœcundioribusq; poculis pudere pigereque meritò debeat, quos vini sacra sitis maiore quam leonina feritate armat, fœdiore quā Grunnij illius proluuie & ignauia dehonestat. Vsq; adeo creatura diuinioris animi capax positas metas semel trāsgressa obbrutescit. Cōniuet parilis turpitudinis cōscientiā penes quē animaduertēdi potestas: at vindex Dei oculus nō item: quibus vltrices podagras, artritidas, cōtractiones, catarrhos, & similē aciē numerosam infensißimā immittit, solidas corporis bases & columnas subuersurā, propugnacula labefactturā, sacri consilij

Aq. speluncæ in agro Clitoris abstemios reddens.

Superstitiosum.

Langensch.

Acida & frigida vulgaris ad ebrietatem.

Aq. Aegræ. Bollens. ad ebrietatem.

Παχύνβαοις in ebriosos.

assessores corrupturam, coquis etiam & lixis abdominis non parcituram donec pro tribunali trepidantem regiam cordis maiestatem captam miserè sub iugum mittat. Vnde desertæ stationis pœnas comminatur exspectandas. Intonat Altissimi interpres Diuus Paulus ad Galatas cap. 5. Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immundicia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates & his similia: Qui talia agunt regnum Dei non consequentur. Verendum ne Turca tollat vsum vini, quod Deus optimus sua clemētiā auertat.

Ad Epilepsiam & tremorem. CAP. XIX.

INuictæ contumaciæ Epilepsia vix ac ne vix quidem exquisitißimis remedijs vnquam cedit, vbi iam in cerebro radices egit, nisi fortè totius temperamenti & habitus corporis mutatione. Lenitionē tamen eius atrociæ legitimo remediorum vsu, sic vt vel tardius redeat paroxysmus, vel mitius affligat citiusq́; cesset, medica ope impetrare possumus: Quo in genere sunt aquæ thermales, ad quas in desperatis malis, tanquam ad sacram anchoram, vbi mali vis omne medicinæ auxilium eluserit, subinde confugimus.

Belilucanæ.

Dortomanus dicit: Epilepticos magno commodo fretos Belilucanis aquis per potum.

Baln Aponense.

Fallopius de thermis cap. 17. de balneo Aponensi, Stillicidium huius aquæ conducit ad Epilepsiam, si fiat ex frigiditate & humiditate.

Aquæ Langenschvv.

Iac. Theodor. aquas acidas in Langenschwalbach *probat in epilepticis: impedire quoque paralysin, & ad dolorem capitis facere. Rulandus, Epilepsiam tollunt Piperinæ, Neubrun, Annæbergenses, Abecenses, Carolinæ, Vvaldsborn.*

Aq. S Iobi.

Ioh. Göbel. aquæ S. Iobi aluminosæ conferunt conuulsionibus quas vocat Gicht, Krampff *&* Daymigkeit, *non tantum adhibitæ per stillicidium occipitio & fronti, sed etiam potæ.*

Accómod.

Verisimile efficaciores esse nostras admirabilis fontis propter bitumen & Gagaten lapidem si epilepsia & spasmus sint à flatibus & pituitosis humoribus: quāquam etiam per accidens poßint quoque prodesse, redundantes biliosos humores euacuando per aluum, vel per sudores resoluendo & propellendo malignos & acres vapores, propter quos plerunque excitantur illi affectus, vt pulchrè demonstrat ingeniosißimus Præceptor meus Rondeletius. Vbi autem maligni, & acres humores vaporesuè, præfero potum acidularum.

Tremores.

Rulandus: Tremulis succurrunt Piperinæ, Badenses Hercíniæ, Vvolckestein, Annæbergenses, Auwen, Dalfingenses, Lutterbad, Sylnestres, Teplicæ, Brigenses. Multis argumentis possem demōstrare vsum aquarum fontis admirabilis vtilem posse esse ad tremorem, nisi prolixitatem vererer. Hoc sufficiat monere ad tremorem volenti vti, non conuenire violentius balneum: & in exitu diligēnter cauendum à frigidiore aëre: ne poris apertis se insinuet & tremorem maiorem inducat.

Ad ocu-

Ad oculorum affectus. CAP. XX.

OCulorum affectus dolor ab intemperie frigida, à frigido crasso humore, à flatũ copioso genitus. Ophthalmia à pituitoso sanguine. Epiphora, defluxio ex frigidis humoribus. Emphysema, tumor Oedemati similis ob id pituitosus aut serosus. Chalaziõ, remollitio palpebræ ex humorum colluuie vndique congesta: primum potu aquarum Belilucarum aluum ciendam indicant (vide Hippocratem Aphor lib. 6. Aph. 17 & 31.) deinde ablutionem oculorum ex aquis iisdem subiungimus. Potui mane & vesperi: ad finem cœnum tota nocte iis imponimus. Anchilops & Aegilops abscessus in angulo oculi maiore ex humore pituitoso, seroso melancholico. Crithe, Hordeolum tuberculum, palpebræ cilio obueniens, aliter Græcis πορδία dictum, ex pituita aut melãcholia, Encãthis in maiore angulo vt Aegilops carnis excrescentia, eodem quo Ectropium modo nascitur, Ptilosis, palpebræ crassities ex pituitoso sanguine, magis exsiccantia quàm prædicti affectus desiderantes, à potu aquarum incipiendo, mox aquam pro collyrio vsurpando, denique cœno per se in vmbra non ad solem inducto, curantur: quæ remedia ex causæ magnitudine peti repetique debent. Vlcera, cœlemata lata scilicet & extensa more cœli, non profunda. Epicaumata post adustionem sordida, Hypopyõ seu suppus ambo ex pure, Nubeculæ & albugines, cicatrices puta. Argeme vlcusculum, Pterygium vnguis (differens à superiore) adnatæ membranæ excrescentia, ab angulo oculi orta & ad oculi coronam vel vltra se promouens, Mydriasis dilatatio pupillæ, quæ omnia minora quàm sunt videntur, ex humore excrementitio. Nyctalops seu nocturna cæcitudo ex pituitoso humore. Glaucoma, obscuritas crystallini humoris vitium ob humiditatem nimiam (vt putant) humori pellucido glaucum colorem inducens, qui alioqui omnis coloris est expers, Hypochyma, suffusio, cataracta, humorum affusio inter tunicas Corneam & Araneosam vel Corneam & crystalloidẽ apud Paulum, Amblyopia siue hebetudo visus ex humorum congestu. Ecpiesmus seu expressio ex pituitoso sanguine seu melancholia. Hæc inquam omnia exsiccantia, detergentia, euaporantia, exterentia remedia postulant, quale est thermarum Belilucanarum sæpe multumque oculis affusa & infusa aqua, mox cœnũ crassum obductum, cui quãdoque reliquiarum & nitrosi salis aliquid addendum Alternis diebus aquæ largo potu purgentur. Hæc Dortom. Diffusior censura Baccij lib. 3. latiùs se extendit: sub sua signa coactis ἐξ ὑδάρων singulis. Calidis pariter oculorum passionibus, quæ mobiles sunt, aut ventriculi, aut vteri, aut alterius subiecti membri vitio temperatæ iure potuum balneæ opitulantur. Maximè quæ oculos peculiari tutela respiciunt, vt æneæ ante alias, nec minùs aureæ, deinde nitrosæ. Grotta Viterbij talis, & ibi Iasielli, ac simili natura Tigurinæ in Heluetijs insignes, Fabarienses auratæ. Postea Tritoli sub Puteolis, & sequentes ibidem nitratæ, titulorum Sanctæ Anastasiæ, Adiutorij, Iuncariæ, Petræ, & Plagæ Romanæ in Ischia, quæ omnes bibuntur. Tuetur oculos admiranda semper prærogatiua Ciceronis cognomento Scatebra ad Baias, cum sudatoria ad idem salutarium vaporũ.

Aq. Belilus. ad varios oculorũ morbos vsus varius.

Calidi oculorum affectus.

Appropriatæ oculis aquæ.

Sicut & Bulla ad Puteolos: & sudatorium in Minio fluuio Hispaniæ, quæ natura terræ nulli cedit oculari remedio, conspersis item ex eo naturalibus aquis, sicut & ex Cadmia naturaliter dilutæ aquæ probantur, & ex Pompholyge paratæ.

Oculorum punctiones.

Eædem punctionibus tum oculorum, tum palpebrarum quoque facient, & ex æruginibus infusæ, nec secus vbi frequenter fluxionibus, aut lippitudine infestari soleant.

Lippitudo.

Iis enim multæ aquæ minerales, ferri præsertim aliqua virtute participes & quæ citra mordacitatem exiccent, limpidæ, & claræ vtiliter oculis infunduntur. Nam Aquulæ istæ claræ, quæ nouiter ad mœnia vrbis repertæ sunt, sapore aliquatenus sicco, fluxiones id genus oculorum facile sedant. Et quæ de Trigorio dicuntur, ad decimum lapidem via Hostiensi.

Caligines.

Offuscationibus, ac nebulis obscurantibus, Aquæ prædictæ, & Ciceronianæ, in Sardinia Solini fontes admirandi. Aenea insuper, ac Nitrata epota, vt Brachula sub Bayis & Petra sub Puteolis. Marina tepens irrorata, & ex Cadmia aquæ omnes & collyria.

Hyopochy.

Suffusionibus verò, non adeo Hypochysi confirmata, iam potius prædictarum medicati, quam ex discussorijs ex alto cadentes aquæ auxiliantur. Quod promittit Astrunum cum duccia, duccia Sancti Philippi, Badeniæ in Helueticis, Grotta ac similes, & collyria ex æruginibus, cadmiaque præparata.

Lachryma ex fistula.

Sic lachrimas ex fistula importunè obortas exiccare, in quo æneæ præualent ebibitæ, vel ex Minio aquæ etiam perfusæ, quales multæ iuxta Minium fluuium in Gallecia: & ad lucum Augusti.

Lemæ.

Sordidas vero ex antiqua lippitudine lemas, vel ex alterius exacti morbi reliquijs, cum potationes non noceant, aßiduè tamē ex medicatis ipsis perfusiones exiccant aureis æneis, miniatis æruginosis, ac arte cum pompholyge paratis.

Duciæ vtilitas.

In vniuersum omni inueterato oculorum affectui duccia bain. in occipite adhibita propria est: vbi nimirum eorum nerui habent originem. Idem lib 6. cap. 15.

Aqua Ilua insulæ.

In Ilua Tyrrheni maris ob ferri metallum percelebri insula, eminet occidentali situ altißima rupes, quæ tota fere coaceruata pyritide lapide videtur, ac crebris hinc inde aquarum riuulis irrigatur. Quæ omnes frigidißimæ sunt, cum sapore tamen insigniter acri, ac adstringente, vnde & gingiuas lædunt, ac paulisper detentæ in ore stuporem inducunt dentibus. Vtiles occularijs remedijs, fluxionibus nimirum, ac lachrymis spontaneis, & rubentibus ex ea caussa oculis conspersæ. Idem lib. 6. ca. 5. Aqua de Grotta vel ipso vapore spiritus visiles instaurat etiam senibus. Visum acuit, fistulas lachrymales, lippitudinē, suffusionemque cohibet. Sauanarolæ. Idem l. 3. c. 1.

Visum instaurantes.

Visum instaurant etiam sanis ac senibus æneæ aquæ, vt Viterbiensis aqua tam nobilis, Ferinæ item & Tigurinæ epotæ, & ex minio in Hispania peculiari proprietate Rulandus. Visum restituunt, conseruāt, obscuritatem auferunt Dafingensis, Castein, Laubach, Spigelberg, acida ochra infecta.

Aquæ in Brintzbach.

Brintzbach vltra Rhenū scaturientes ex ære & ferro, Piperinæ, syluestres, Löffingen & nitrosæ aliæ. Itē Contra oculorum vitia valent Neubrun, Badenweiler, Fideris. Item: Ad oculorū humiditatē, fluxus, lippitudinem prosunt

Ad lippitudinem.

Badenses Herciniæ, Aegranæ iuxta Bohemiā acidulæ infectæ chalcāthō, ære & ferro, Vveringenses, Leucenses, Spigelberg, Abech, Zuckenthal, Annæbergenses,

Dalfingenses, Glottenses, Keswasser, Niderborn, Volckenstein. Item o ulorum claritatem confirmat, lachrymas sistit, & omnem fluxum ac oculos roborat aqua frigida dulcis pota, & si ex ea lauentur mane oculi, vel in eam aperti immergantur & manus ex ea post cibum lauētur crebro: & ex ea subcalida pedes ante lecti introitum abluantur. Item oculorum suffusioni & Hypochysi conferunt Badenses Heluetiæ, Casteininæ, Annæbergenses. Oculorum albugini, Valdsborn. Oculorum carnem excrescentem aufert Spigelberg acidula. Fallopius de thermis cap. 17. de balneo Aponensi, Stillicidium huius aquæ conducit ad resolutionem oculorum. Item cap. 16. Vidi ex vsu balnei de Corsena cæcum quendam sanatum: in eo est sal paucum nitrum copiosum non valde acre, calx copiosa. Andernacus, Aquæ medicatæ in Brintzbach ære & ferro imbutæ balneæ visum acuunt. Idē, Aquæ medicatæ Ribbad prope Friburgum ære & sulphure infectæ oculis conferunt, renibusque calculosis: scabiem discutiunt. Idem, Aquæ in Apulia Sudatoriæ dictæ visum accunt, lachrymas stringunt Aquæ à Bulla capiti, oculis, iecori, lieni, & vtero idoneæ in caput datæ defluxioni & oculis ægris medentur. Aquæ Locris Neapolitanis magno in vsu quemuis dolorē angustiamque tollunt: capitis & oculorum fluxionibus, caligini opitulantur. Idem, Aquæ calidæ Leucenses ære copioso & sulphure infectæ oculorum obscuritati & lippitudini prosunt. Ioh Göb. dicit de suis aluminosis aquis S. Iobi: conferre oculorum doloribus à superfluitatibus si ijs aquis abluantur: in alijs affectibus applicari occipitio vel stillicidio administrari: vtiles esse ad hordeolum & alios oculorum morbos solas vel cum alijs mixtas: exemplo esse senem nobilem, qui cùm conquereretur de visus imbecillitate & obscuritate ob humiditatem multam oculorum eis aquis vsus asserebat caliginem omnino ademptam, & optimè restitutum visum. Causæ quæ me mouent vt existimem præcedentibus oculorum affectibus posse prodesse aquam fontis medicati Bollensis sunt facultates à Dioscoride attributæ Pyritæ lapiti: cum ait excalfacere, abstergere, offusam oculis caliginem expurgare, excrescentiam in carne cohibere: & quemadmodum ante annotauimus, mixtura pauci salis, copiosioris Gagatæ vel bituminis, iuxta mixturam Beliluc. minorem tamen. Salis enim vel minima portio facit ad abstersionem. Præterea ex facultatibus lapidis Gagatæ à Diosc. ascriptis. Potest etiam demonstrari quibusdam affectibus oculorum vtilem esse posse aquam Bollensem, quia vis ei molliendi & discutiēdi: qua facultate etiam præditum Bitumen eodem authore, cui quoque lib. 1. cap. 83. Naphtham vocat Babylonijs, bituminis colamen colore candidum, interdum nigrum, ad suffusiones oculorum & albugines vtilis. Galeno etiam tributa Bituminis vis resiccatoria tum excalfactoria in secundo ordine: quæ facultas moderatè calfaciens vtilis est oculis, quia violentiora acria ferre non possunt. Cur non etiam liceat de nostro pyrite addere in tenuissimum puluerem redacto supra lapidem marmoreum?

Ad oculorū claritatem.
Aq. frigida.
Lotio pedū.
Ad suffusionem.
Aq. Aponēs.
Cœcus sanatus aquâ Corsena.
Aq. Brin z.
Aq. Ribbad.
Aq. Sudatoriæ.
Aq. à Bulla.
Aq. Locris.
Aq. calidæ Leucenses.
Aq. S. Iobi.
Historia.
Bollēses ad oculorum morbos efficaces.
1. Ratione salis
2. Ratione Gagatæ.
3. Ratione Bituminis.
4. Ratione pyritæ.

Ad aurium affectus CAP. XXI.

Ad aurium vario morbos Belilucanarũ vsus

AVrium affectus, Dolor ex intemperie frigida sola, aut intemperie cum materia frigida, crassa, glutinosa, flatuosa: Tinnitus seu sonitus ex flatibus: Grauis auditus & surditas recens ex crudis crassisque humoribus mitigatur potu aquæ per plures dies continuos. Purgato satis corpore laticem infundimus auribus & effundimus. Crassamentum exsiccatum addito sulphuris & styracis calamitæ modico, more suffitus per acetabulum excipimus, item feruentium aquarum vaporem teste Plinio. Vlcera sordida, purulenta, sordes, caro excrescens, vermes, calculi vel alia corpora immissa exigunt frequentem ablutionem internam & externã aurium aquâ thermarum Belilucanarum per se aut stillaticiâ. Post madefiat in aqua emmotum: id auribus imponatur per horæ semissem. Extrahatur, & aliud crassamento limoue imbutum indatur. Interea decumbat æger, non dormiat in aurem affectam, Dortom. In eandem sententiam Baccius lib. 3. cap. 1. Eisdem porrò balneis ac eadem ratione aurium morbis medendum quas iam capiti, ac maximè à causa frigida applicuimus. A frigida enim ac immersa in illis partibus materia plerunque fiunt obstructio, sonitus, surditas, grauitas, & hinc ex distentione dolor, tumor, humiditas, purulentia, quibus omnibus necesse est per discussoria balnea medicari. Quales inter Italiæ Duccias sunt illæ tres præcipuæ, S. Philippus, Corsenum & Aponus, quibus ad prædictos affectus communiter hodie vtimur certissimo successu Facit & nitrata aqua infusa tepens, quæ & vermiculos intus necat aggeneratos. Faciunt & Astruni balnea sub Puteolis, & balnea Carpi virtute partiali, omnia calida subtilis essentiæ, ac digerentia. Nec minimè in potibus vtiles & tam in calidis quàm in frigidis Aeneæ aquæ, quibus prima iuuandi sensoria tribuitur, vt sub Viterbio Grotta Iasielli, ac Nausei dictæ, Leucèses, Fabarienses, Ferinæ, Tigurinæ, huiusmodique aliæ. Fallopius de thermis cap. 17. de balneo Aponensi. Stillicidium huius aquæ conducit ad aurium sibilum: ad tinnitum & ad surditatem præsente temperie frigida & humida. Constat autem hæc aqua quæ caliditate actuali depilat sale copioso, lapide calcari & vapore sulphureo. Item cap. 26. Ago maximas gratias Deo optimo maximo quod balneum de Corsena construxerit, videtur propria ipsius manu efformatum: Cum essem penitus surdus, ex geminato stillicidio eius accepto totum fere auditum recepi: Vidi etiam alios surdos ex vsu istius balnei fuisse sanatos. In eo inest sal paucum, nitrum copiosum non valde acre, calx copiosa duplo & triplo aliam superans materiam in eo balneo contentam: Et quamuis aqua calidissima sit, tamen non nisi paucus vapor sulphureus inest. Andernacus, Aquæ Vvembdingenses manufactæ calidæ, surditatem & flatus aurium dissipãt. Idẽ, Aquæ in Apulia à Petra dictæ omnes capitis molestias dissipant, surditatem, oculorũ caliginem, suffusionemque discutiũt: pectori & cordi salubres. Vvaltherus Riuius: Pfefferbad Rhetorum constat auro, sulphure, & sale nitro, restituunt auditum deperditum. Ioh. Gob. aluminosas aquas S. Iobi vtiles

Bal. discussoria ad auriũ morbos.

Nitrata.

Stillicidiũ Apon.

Surditas curata balneo Corsen.

Aq. Vvemb.

Aq. à Petra.

Aq. Pfeffer.

Aq. S. Iobi.

eſſe ſcribit ad tinnitum aurium ex craſſis vaporibus fotu adminiſtratas : per ſtillicidium poſſe etiam ijs curari veterem aurium ſibilum. Rulandus, Ad aures & auditum valent aquæ Piperinæ, Keſſwaſſer, Laubacenſes, Dalfingenſes, ac lotio pedum cum aqua calida dulci ante introitum lecti. Ad aurium ſonitus, tinnitus flatus aquæ in Löffingen, Antegaſt, Zuckenthal, Dalfingenſes, Piperinæ, Badenſes Herciniæ, Auſtriæ, Annæbergenſes, Villacenſes, Abecenſes, Teplicæ, Sylueſtres, Vvendingenſes & nitroſæ. Contra aurium fluxus & humiditates valent Dalfingenſes Keſwaſſer, Margraffbaden, Vvolckenſtein acidula in Kiſſing & Vvehr. Contra aurium dolorem frigidum valent Vveringenſes, Vvaldsbron. Aures purulentas, inflammatas & tumefactas ſanant aquæ nitroſæ inſtillatæ auribus. Item, Surditatem remouent nitroſæ Dalfingenſes, Brigerbad, Neubrun, Badenſes Auſtraſiæ aquæ calidæ multum ſulphuratæ, parum nitroſæ ac aluminatæ Antegaſtæ nominatæ, Abecenſes, Teplicæ, Villacenſes, Vvendingenſes, Piperinæ Spigelberg. Non minus emolumenti ad affectus quibus obnoxiæ ſunt aures ex Bollenſibus ſperem. Succino quippe nigro ſiue Gagatæ lapidi vis eſt ἐπισπαστικὴ: idemque ſerpentes authore Dioſc. fugat: Bitumen diſcutit: Pyrites abſtergit &, atteſtante Galeno, conſiſtentia grumoſa in ſpacijs muſculorum intermedijs nata, per halitum digerit. Vbi tinnitus aurium, dolor, & ſurditas à frigidis humoribus, id dederim conſilij vt peractis generalibus quæ totum corpus reſpiciunt pro topico recipiatur in aurem vapor per infundibulum incoctis aliquibus herbis conuenientibus: deinde apponatur ſacculus plenus tenuiſſimo puluere bituminis & ſuccini, madefacti in feruenti aqua fontis noſtri. Si aqua in aures illapſa, vel animalcula, feſtucæ, puluis & ſimilia ſacculum ex tenui & rara tela plenum bitumine & Gagate, calidè ſuaſerim ſuperligari auri. Si calculi vel ſimilia magna corpora, vt aliquando vidi nucleum allij, aquis medicatis præferrem lubricantia & relaxantia vt olea amygdalarum dulcium, violarum, liliorum & ſimilia. In hiſtorijs noſtris legitur patrem filiolum trimum, fere ab ortu ſtatim ichore croceo manantibus auribus, cum maligna cruſtoſaque faciei ſcabie, grauique inquietudine conflictatum, potu & lotione aquæ Bollenſis incolumem reddidiſſe. In purulentis auribus non improbarim etiam balneũ præmiſſis præmittendis, ac ſtillicidium: nec non iniectiones pulueris pyritidis tenuiſſimè triti cum aqua mirabili.

Cenſus balneorũ ad aures facientium.

Ad ſonitum

Ad fluxum.

Ad dolorẽ.

Ad purulẽtas aures.

Ad ſurditatem.

Accommodatio aquæ fontis admirabilis.

Ad illapſa in aures.

Aures fluentes.

Ad πυοῤῥοῦντα.

Ad narium affectus. CAP. XXII.

NArium affectus, olfactus deprauatus ab humore craſſo obſtruente oſſa Ethmoidea, Sarcoma, Polypus, Ozæna vlcus ab humidis, craſſis, putridis humoribus, aliudue narium vlcus, curantur potu multo ac frequenti aquæ Belilucanæ, naribus Errhini modo aqua attracta è vola manus, ore pleno aqua communi frigida. Fæx exſiccata vel exuſta, item reliquiæ aquarũ vſtæ & rurſum lotæ hic conferũt, vt etiam in aurium ſordidis affectibus, Dort. Baccius

Potus.

lib.3.cap.10. Per potum ministeria iuuant æneæ, nitratæ, idque genus aliæ purgantes aquæ, de Grotta, de Tiguro, Porretanæ & his aliæ consimiles. Nec minori efficaciâ ad abscessus iã incipientes occurrunt, trahendo ad infima, ac vacuãdo, quemadmodum cõspersæ plumbeæ iam factis vlceribus, Ozenæ & Polypo, quales in Lotharingiæ montanis, vel arte ex delato plumbo comparatæ, & item Albulæ prope Romam per Alumen dilutæ, omnem fœtorem leuando. Rulandus, Cõtra narium, sedis & aliarum partium excrescentias valent aquæ Niderborninæ, Glottenses. Item, Narium excrescentiam, Ozænam, Polypumq; curant, Castein, Zuckenthal. Item, Nares à morbis eiusque olfactum conseruat aqua dulcis frigida vel tepida naribus attracta: idem præstant Annæbergenses. Vtilem futuram aquam mirabilem Bollensem supradictis narium morbis, apparet ex facultate quæ tribuitur à Tabernæmontano aquæ quæ Pyriten lambit: nempe curandi cancros & fistulas: quò pertinet & illud à Dioscoride proditum, cui Pyrites abstergit, durities concoquit & concocta discutit. Et inter historias nostras vna de quodam laborante vlcere narium & herpete sub axilla, qui pertractatus quasi laboraret lue venerea, cuius sanè suspicio, nec curatus, nisi vsu aquæ medicatæ Bollensis in balneo & potu. Placet balneum, attractio in nares aquæ nostræ medicatæ, dum balneabunt & extra balneum, linimentum paratum cum butyro, puluere lapidis scißilis & pyrite tenuißimo.

Abscessus narium.

Thermarũ index ad nares facientium.

Bollenses.

Ad sanguinis profluuium ex naribus aut alia etiam ex parte.

CAP. XXIII.

Aq.Cellens.

AQuæ tepidiusculæ Cellenses sanguinis profluuio ex naribus aut alia etiam ex parte non solum in potu, sed etiam in balneis singulariter prodesse multis exemplis didicimus: maximè in Nobili viro qui sæpius quotannis immedicabili sanguinis fluore per nares ad mortem vsque laborare solitus erat. Hic cum istis aquis quotannis bis vteretur, reliquo tempore nihil incommodi sentiebat: Cum autem intermitteret, rursus in morbum incidebat, Andernacus. Idem, Aquæ, Vinadi in Pedemontio ferreæ potu sanguinis fluori vtiles: confirmant ventriculum: similes etiam sunt apud Pisas Reginæ dictæ. Baccius: Salsæ autem & atramentatæ sanguinis ex naribus fluxum retinere valent, vt aluminatæ omnes, ac nitratæ etiam in fotibus, plumbeæ, ferratæ & quæ gypsum ducunt. Item lib.1. cap.1. Iure balnei ac potuum adstringentia faciunt sanguini vndecunque mananti aluminatæ, vt Albulæ & Porretanæ: ferratæ vt Sancti Caßiani omnes, villæ Lucæ, Caldanæ Pisorum, Caldar anæ Veronæ, Plumbeæ in Lotharingia, atramentosæ in Volaterrano, aqua ex gypso, & quales emplasticæ S. Victoris sub Fabiano concalefactæ, & in balneis adhibitæ. Et demum quæ valde conferunt arte paratæ, ex hematite lapide à proprietate, ex rubrica sinopidæ, antimonio schisto. Si sanguis ex naribus effluat larga & improuisa ægro frigidæ multæ aquæ affusio prodest mirificè. Rulãdus, Fluxus sanguinis narium aliarumque partium supprimunt aquæ Cellenses, Löffigenses. Acidulæ in Kelich,

Historia.

Aq.Vinadi.

Aq.Regin.

Elẽchus aq. ad hæmorrhagias.

Keßing, Göppingens. Kesselborn & ferratæ: & aqua frigida dulcis fronti & ceruici crebro apposita. Hæc ille. Obnoxijs hæmorragiæ è naribus nihil præstantius venæ sectione ad præcautionem & curationem: quanquam ad præcautionē etiam non improbem purgationem per potum aquæ fontis Admirabilis: deinde mediocrem potum inter cibos, acidularum. Si quis lauare velit, caueat à calidiore lauacro & diuturniore mora. Fluente sanguine confert aquam frigidam continuo in ore tenere, cum incalescit mutandam, sæpe in nares trahere, addita argilla vel bolo: Vtile etiam alterutri narium imponere turundas ex pilis leporinis non concisis vt præscribit Guido & alij, intinctis in linimētum ex aqua frigidißima, argilla vel sanguine Herculeo aut bolo, ac albumine oui. Præceptiones in hæmorrhagia cōpescēda.

Ad Scrophulas & Bronchocelen.

CAP. XXIIII.

Scrophulis ex pituitoso melancholicoq; humore ortis, Bronchocelæ niuosarum aquarum potu contractæ, potu & litu præsentaneo aquæ Belilucanæ, aquarumque partes præsidio sunt, Dortom. Aquæ thermales, inquit Fallop. de thermis cap. 7. potu acceptæ iuuant tantum illas partes per quas transeunt & quas fouent: Partes verò illæ quæ nec tanguntur, nec fouentur, puto quod non iuuentur. Adiuuantur fauces & quæ circa fauces sunt earum puto, & ideo antiqui exhibebant aquas Pinnæ Vestinæ vocatas ad discutiendas strumas vt ait Vitruuius lib 8. c. 7. Andernacus. Aquæ rubræ quasi frigidæ Lucenses æratæ Aq. Pinnæ Vestinæ. Aq. Lucēses. *aluminosæ potæ tonsillis, auribus, vuæ & oculis commendantur: has calefacere oportet. Ioh. Göbel dicit aquas aluminosas S. Iobi curare bronchocelen. Baccius de ther. lib. 4. cap. 9. In Baianis est Scrofæ balneum, quod à scrophulis sanandis* Scrofæ bal. *dicitur ad vitia quoque cutis perutile. Item lib. 3. cap. 1. Broncocelas autem, id est deformes sub gutture tumentias, Gibberosi ebibita aqua sub Baijs pollicetur ex proprietate reprimere, balneum ex bituminosis aßiduè vsurpatum, Plumbeum in Lotharingia, ex ochra vel æruginibus paratæ aquæ. Sicut scrophulas subnascentes abolere Scrophæ balneum item in Baianis & digerentia, & calida alia* Scrophulæ. *diutißime fota vt nitrata calentia, ac item ebibita quales placuit Vitruuio celebrare Subcutilas aquas in Sabinis, pariterque fomenta ex bituminosis, ferreis, plumbeis, & ex braßica parata Ruland. Glandularum mala depellunt Carolinæ,* Glandulæ. *Glottenses aluminatæ, ferratæ ore retentæ. Item, Strumas discutit ac pellit Zuckenthal, Vvolckenstein, Carolinæ, Annabergenses & nitrosæ. Iam verò & vsum aquarum fontis admirabilis posse non sine successu prædictis morbis vsurpari nō dubito, prius benè repurgato corpore, obseruata victus ratione tenuissima cum multo labore: quali vtuntur Hispani scrophulosi cum veniūt in Galliam vt tangantur à Rege, prouocato multo sudore, parato cœno ex aqua, pyrite & lapide scißili vstis ac etiam ipso Gagate & bolo. Scrophulosis profuisse in historijs annotauimus.* Bollensium administrādi ratio in Bronchoc. & Scroph.

Ad labiorum, oris, palati, faucium, tonsillarum, & vuulæ affectus.

CAP. XXV.

TVmidis & concisis labris ob frigus mederi aquas Belilucanas dicit Dortomanus. Idem præstare posse nostras Admirabilis fontis non dubito, si eâ sæpe eluantur, linteolis pòst superdatis. Ad id etiam vtilis erit Axungia Lunæ cum butyro vel oleo amygdalino. Iuuant, inquit Baccius, peculiari facultate os ac fauces æneæ aquæ, vt Grotta tam celebris, & Tiguri in Gallia, & quæ in balneis Auinionis scatebra ænea, & Leucenses in Valesijs. Deinde nitratæ, & quæ pro tenui substantia mouent, nec secus collutæ omnes. Tonsillas cohibent, columellæ inflammationem, tumoremque restringunt eædem, & ad Villam sub Luca potiones, collutionesque, ad Porretanas, ad Tigurum, ad Viterbium. Fauces aperiunt vocem instaurando eædem, Nitrata, & præsertim Bracchula, & ex Petroleo, sub Baias ebibitæ, Astrunum balneum, Tigurinum, Lotharingicum, Leucense & Zanæ in Africa Anginas ac pleuritides arcent. Rulandus, Fauces & os ab anginâ fluxionibus alijsque malis præseruat collutio oris ex aqua frigida dulci. Item aquæ Lucenses. Item: ad vuæ affectus conducunt Vveringenses, Vvolckestein, Gypseæ. Item: Ad oris vitia conferunt æreæ, aluminosæ, Annæbergenses, Aquisgran. Glottenses, Leucenses, Piperinæ, Vvolckenstein ore retentæ. Tonsillas affectas sanant æreæ aluminatæ, Kesselborn, acidulæ infectæ ferro, ære atque calcantho, Kißing, Vvolckstein, & acidulæ pleræque: Item ferratæ, gypseæ, nitrosæ ore retentæ. Item ad vuæ affectus conducunt Glottenses, Leucenses, Vveringenses, Gypseæ per crebram collutionem oris. Hæc ille. Non video cur non poßint nostræ aquæ eadem præstare, quæ præcedentes collutæ frigidæ vel calidæ pro ratione & tempore affectuum, per se vel addito sanguine Herculeo aut Axungiâ Lunæ priore. Historiam habemus puellæ curatæ à defluxione in fauces potu & collutione.

Tonsillarũ & columellæ inflammatio.

Ad fauces.

Vuæ affectus.

Tonsillæ.

Aquæ Kesselborn.

Bollensis vsus in faucium affectibus.

Ad Aphthas gingiuarum & dentium affectus ac scorbutum.

CAP. XXVI.

AQuæ Belilucanæ medentur oris affectibus & vlceribus aphthodeis pituitosis ablutione potißimum: Epulidi carnis excrescentiæ in gingiuis, humidis excrescentibus gingiuis, Dortom. Facit verò ad gingiuarum abscessus collutatepida efficaciter vel nitrata, vel salsa. Corrosis verò ac laxis, sicut & dentium infirmitati quæ nimirum ex acri & salsa è capite fluxione dependent, non vulgari auxilio faciũt quæ ad destillationes supra retulimus, potationes, balnea, discussoriæ aspersiones. Sicut collutæ salsæ, montis Catini in Tuscia, Aquarij oppidi in Aemilia, Succellaria Baiarum, Porretanæ & Albulæ, ambæ e alumine, Caldanellæ cum ferro, & quæ variæ sunt tituli S. Bartholomei sub Patauino, Astrunum à proprietate, Carporum balneum, & Veronense. Inflammatis cruentisque

Aquæ Belilucucanæ.

Gingiuarũ abscessus

Gingiuarũ inflãmatio.

tisque ac multa acri humiditate fluentibus gingiuis magnopere conferunt aquarum dulcium, & temperatarum balnea ex Aëtio. Faciunt porrò prædictæ minerales omnes ad confirmata iam vlcera, aphthasque quocunque vsu omnes, & præterea ex antimonio parata gargarismata, ex æruginibus fortiora, ex auro inter naturales sub Fabaris, & ex ochra quales habentur in Germania quædam. Iac. Theod. Tabern. Aquæ pyritæ tribuit facultatem Scorbutum & Aphthas (Mundfaul) *si ea sæpius os colluatur, curandi. Rulandus: Gingiuarum putredinem, humores, carnemque superfluam sanant aquæ ferratæ, aluminatæ, salsæ, Abecenses, Aegranæ, Annæbergenses, seu S. Iobi, Vuolckensteininæ, ore retentæ. Item, Scorbutum sanant Abacenses, Aquisgranenses vel Aquenses aquæ calidæ sulphure, sale, & alumine infectæ. Hæc ille. Multis rationibus possem demonstrare aquas medicatas Bollenses & acidulas ad aphthas vtiles esse, si mihi omnia sæpiùs repetenda esse existimarem. In ijs interim laudarim potum ad euacuationem nostrarum, deinde acidularum post euacuationem, ablutionem ex vtrisque, linimentum paratum cum melle, pulu. tenuißimo belemnitæ, pyritæ, & marmoris metallici. Sed etiam dentibus sui sunt dolores, sui morbi. Dortoma: Dolori dentium ex frigiditate sola aut frigidis humoribus, dentium deturpationi & decolorationi ob humores viscidos, lentos, & fuliginem, medentur Belilucanæ thermæ. Andernacus, Fons Vualdsborn lapidibus bituminosis infectus valet ad capitis defluxiones, dentium dolorem & aurium ex frigida causa natum. Ioh. Gôbelio aquæ aluminosæ S. Iobi prosunt doloribus dentium diu ore retentæ: eiusdem frequenti collutione dealbari & repurgari dentes qui incipiunt corrumpi prodidit. Ruland. Dentiũ dolorẽ auferũt Syluaticus fons Vualdsborn, Abecenses, &c. calidæ siccæ per collutionem adhibitæ. Dentes mobiles confirmãt & sanos conseruant aquæ Aegranæ, Annæbergenses, Casteinenses, Vuolckensteinẽses, & aqua frigida dulcis qua os sæpe colluitur. Hæc ille. Qui conferet mineralia nostri fontis cum præcedentibus, comperiet nostras aquas idem posse præstare quod præcedentes.*

Vlcera oris & Aphthæ. Gargarismi. Pyritæ aq. Scorbutus. Epulis, Stomacace. Aquæ resistẽtes scorbuto. Accommodatio. Ad dentiũ affectus. Beliluc. aq. Vualdsborn fons. Aq. S. Iobi ad odontalgian. Ad mobilitatem.

Ad Raucedinem. CAP. XXVII.

RAuis seu Raucedo, à Borea flare incipiente: Nam tertio die, hoc est postquã aliquamdiu inualuerit vix huius inæqualitatis vocis causa existit, sed aut pluuijs mitescit, aut assuetudine se toleratu facilem reddit: Ea sine potu aquæ Belilucanæ mitescit fumum hauriente & in calido balnei solio versante sat diu ægro, Dortom. Baccius lib. 5. cap. 6. Bracchulæ ex natura æris sulphure non mediocriter participantes, grossas fauces subtiliant (*bronchocelas vocant*) *raucam vocem ebibitæ claram reddunt. Idem lib. 3. cap. 1. Vocem clarificant aperientes ac tenuis naturæ epotæ balneæ, & eædem nitratæ, Tritolæ & Iuncariæ & Astruni aquæ sub Puteolis. Petrolei fons ad Baias de natura bituminis, Grotta, Tigurum, ac similes ex ære, Fiuncella, Porretanæ & Carpi ex ferro ac*

Aq. Beliluc. Aq. Brach. Vocem clarificantia.

alumine, & nitro, & ex Sandaracha aquæ, qualis Zame fons in Aphrica. Balneis vero vtendum his ex dulcibus aquis frequenter, ac cibos comedent qui erosionis sint expertes, ac laxent. Cauenda autem his qui vocis affectiones patiuntur balnea quæ nimis exsiccant. Item lib. 6. cap. 5. Aqua à Grotta sub Viterbio asthma concoquit, anhelosa suspiria mitigat, vocem cantoribus clarificat, quod æri tribuitur, & faucium morbis medetur. lib. 6. cap. 13. Ex authoritate Varronis aquæ Zame in Aphrica canoram facientes vocem. Rulandus: Raucedinem, grauedinemq; tollunt Ribbadenses quæ constant ex maiore parte sulphuris, minore æris: Vvaldsborn: & calida aqua dulcis ore retenta. Est & inter historias nostras videre aquam fontis Admirabilis facere ad raucedinem, felici Concionatoris experimento. Quæ si etiam ex faucium vlceribus nata sit, vt sæpe elephanticis vsu venit, collutionem è Bollensibus frequentem commodaturam haud dubitē.

Aq. Zamæ. Ribbadēses. Bollenses.

Ad affectus linguæ & tumorem, ranulam, paralysin, mutitatem. CAP. XXVIII.

Aponenses.

Linguæ tumori vtiles Belilucanæ, ac batrachum seu ranulam ex pituitoso sanguine sanant, Dortom. Fallopius de thermis cap. 17. de balneo Aponensi: Stillicidium huius aquæ facit ad resolutionem linguæ. Rulandus: Linguæ nimiam humiditatem, paralysin sanant Piperinæ, Annæbergenses & consimiles. Mutos sanant Neubron & Spigelberg cui aqua acida ochrâ infecta. Ranula cum non paruus sit morbus neque facilè vnico aquæ medicatæ remedio possit curari, doctum & expertum Medicum tum in aquæ tum aliorum præsidiorum vsu & administratione in consilium adhibendum esse censeo. Ad tumorem verò & paralysin linguæ inseruire posse aquas medicatas sperem, si omnia ritè administrentur, vt affectis Hemiplexiâ: euaporationibus potiùs vtantur quàm multo balneo. Stillicidium etiam placet, additis caput roborantibus & exsiccantibus: ac crebræ ex calida collutiones & retentiones in ore additis stomaticis, vt melle anthosato, conseruâ primulæ veris & similibus. Ad mutitatem etiam nostras aquas vtiles existimo, potissimum si sit à resolutione vel paralysi, nec quælibet mutitas vel aquis medicatis ac etiam alijs remedijs curari potest.

Bollenses.

Ad rupta & vulsa circa omoplatas, ad dolorem claviculārum, scapularum: ad gibbos. CAP. XXIX.

Rvpta & vulsa circa omoplatas ob villorum fibrarumque in musculis dorsi solutionem continui, per interualla dolorifica, limo aquarum mitigantur. Postquam inaruerit limus, balnei aqua eluatur vt recens & crudus denuo imponatur, idque pluribus repetatur per quatriduum vicibus mane, meridie & vesperi. Clauicularum scapularumque dolor ab intemperie frigida simplici vel

cum materia, immersione in aquam, fotu eiusdem crebro & cœni luto in aprico, aut alio loco mundo & sereno planè mitigatur, maximè si cœno parum olei lumbricorum, vulpini, vel de castoreo commisceatur, Dort. Eadem in iisdem affectibus, pariq; successu vt confidimus, erit Bollensium administrandarum ratio, tum vapore excepto, tum limo è pyrite, lapide scißili, bitumine & pauca argilla confecto subactoq; imposito. Cum sæpe gibbi à causa ictuue accidant, non immeritò videtur subiungendum, quid huius causa à thermis sit sperandum. Andernaco, Gibbos discutiunt Vvembdingenses aquæ manu factæ calidæ. Ego quidem Gibbum nullum solo vsu aquarum medicatarum curari posse credo: Non negarim tamen vtiles esse eas cum cæteris remedijs tum maximè vbi partes ab ictu casuuè labefactatæ sunt roborandæ, nec non vbi principiũ à defluxione pituitosa: Tunc laudarim præmißis præmittendis Stillicidium in partem addendo aquæ admirabili, chamepytim, saluiam, roremmarinum & similia: postea superimponendo lutum factum ex aqua admirabili, pyrite, lapide scißili & bolo Tecksiano, vel etiam argilla. Oportet etiam ægrum gestare thoracem durum loricamuè comprimentem partem quæ incipit protuberare, cuius conficiendæ aliquot modi docentur in lib. med. Il. Principis Domini Ludouici Ducis Vvirtembergici.

Gibberosis vt, cõferant aq. medic.

Ad mamillarum & papillarum affectus.

CAP. XXX.

MAmmæ sororiantes, turgentesque citiùs & plus quàm deceat ob humorum seu vaporum eò inclinantium orgasmum, mensium tardiorem eruptionẽ cutem vniuersam densiorem & perspiratu difficiliorem, sident si per dies quatuor pluresuè aqua Belilucana potetur mane & vesperi ad dosin lib. 1.ß. his diebus elapsis foueantur mammæ liquore hoc: demum post fotum illinãtur fece balnei, admixto ei melle cocto & despumato simplici, anthosato, vel anacardino. Dort. Ioh. Gôbelio aquæ aluminosæ S. Iobi mulierum mammas contrahunt, duriores & firmiores reddunt si crebro linteola in aqua madefacta illis applicentur additis alijs astringentibus. Pantal. de thermis Tigurinis cap. 18. dicit eas facere ad mulierum pendulas mammas, eas contrahere & duriores reddere, potißimum si simul ad noctem lintea madefacta in succo prunellorum sylu. & aceto applicentur: eas mulieres posse etiam bibere aquam. Baccius, Fontanalem dictam in Puteolano aquam promittunt lac multiplicare, cum id tamen naturæ opus sit. Nam lac exsiccare artis quoque est, vt cum mamillas infantarijs copiam lactis non sustinẽtes marina aquã aßiduè fouemus, vel ex Grotta sumptis, vel ex plumbeis in Lotharingia, hisq; similibus extenuantibus. Rulando authore mammis laxis conferunt Annæbergenses. Supra dictis vitijs confert aqua admirabilis si addatur puluis fluorum alborum marmori similium, & belemnitæ, ac parum aluminis. Vtilem alioqui lapidem scißilem nolim addi, ne prauum colorem imprimat, nec cætera adstringentia quæ id facere possunt, vt gallas & ma-

Mammæ turgentes.

Fotus mãmarum. Litus.

Mammæ pendulæ.

An aq. lac multiplicẽt.

Mamillæ laxæ.

Accommodatio.

licorium. Non absurdè & mammarum tumores (etsi de tumoribus in genere suo loco dicetur) propter affectam partem eandem meminerimus. Dortom. Tumor mammarum à flatibus ortus: Scirrhus earundem ad modum scrophularum perceptibilis, ob frigida repellentiaue remedia humores cogentia in glandulosas mammarum partes potum aquarum Belilucanarum expetit, non qui vacuet per multos dies, sed qui calefaciat. Ob id primo die vacuandum assumptis aquæ lib. duabus vel tribus. Sequentibus diebus sumat lib 1. vel 4. vel 5. tantum, vt eisdem tum etiam mergi poßit. Foueantur mammæ, liniantur cœno addita axungia crurum vituli. Rulandus, Mamillarum duritiei tumorique Casteininæ. Mammarum vlceribus Badenses Herciniæ & consimiles conferunt. Hæc ille. Ad tumorem mammarum & vlcera non improbo balneum & fotum aquarum nostrarum. Ad tumores probo vsum bituminis triti cum aqua ad fotum moderatū, ne plus attrahat quàm resoluat. Vlceribus in exitu balnei inspergi potest puluis crustacei lapidis adhærētis cacabis, vel pyritæ aut lapidis scißilis tenuißimè triti per se vel cum melle. De cancro mamillarum, Cap. de elephantiasi dictum est. Papillarum autem tumor Dortomano, carnis excrescentia, fissura ex humorum copiâ & frigore, fotum ex aqua Belilucana, litum è cœno flagitant. Simili ratione papillis affectis vtilis erit lotio ex aqua fontis nostri tepida & linimentum factum ex axungia Lunæ prima, pyrite tenuißimo & butyro.

Censura.

Ad Lactis correctionem. CAP. XXXI.

Lac frigidius, serosius, humidius in obesis fœminis, alijsuè quibus tale existit ex causis externis seu internis, calescit diutinâ & frequenti potatione Belilucanæ aquæ, in pauca tamen quātitate, lotione balnei, fotu mammarum ex aqua lutosa. Potu distillatæ huius aquæ cum saccharo in prandio & cœna: vsu reliquiarum pro sale in obsonijs. Colostratio autem seu in Casei grumique morem lactis coagulatio in mammis ob copiam non exucti lactis vel frigus, potum, fotum, & litum aquarum Belilucanarū desiderat, vt tumor mammarum, nisi quod in litu mel scylliticum cæteris sit præferendum, Dortom. Medicus assistēs ægrotæ poterit præscribere vsum aquarum medicatarum admirabilis fontis & acidarum pro ratione personæ & imminuti lactis. Si obesa mulier, conferet repurgatio per cathartica & aquam: deinde balneum, non tamen calidius & sine longiori mora, proderit & fotus mammarum. Si calidiori sit temperamento præsertim hepate, os amarum & cibi minùs sapiant, suspicioq; subsit viscera biliosis humoribus redundare, euacuatio instituetur ex aqua admirabilis fontis. Sin difficiliùs ægrotæ aluus soluatur, neque efficaciter ob id vires suas aqua exserat addetur trochiscus semis axungiæ Lunæ secundæ: celebrata purgatione, ad intemperiem calidam corrigendam, acidularum potum præfero. Non oberit etiā ijs quæ sero abundant interdum excepto vapore mouere mediocriter sudores. Cæterum in colostratione, aquas nostras probo. Cum enim bitumen teste Dioscor.

Sparganosis.

Præceptiones in aquarum potu.

dissoluat concretum sanguinem non potest non prodesse litus cum pauca argilla bitumine tenuissimè trito, pauco aceto addito etiam oleo rosaceo: Fotus quoque Bollensium intinctis pannis tepidè sæpius applicitis, quo impediatur inflāmatio.

Ad Alarum, inguinum & pedum fœtorem.

CAP. XXXII.

Beliluc. administratio.

ALæ fœtidæ & hirquitallæ, quod commodè recipiant putrentia recrementa è grandioribus vasis calore & humore multo scatentibus ad raram, laxam, glandulosam sedem sic curantur, nisi in valde annosis. Per integram septimanam mane hauriat aquæ Belilucanæ lib. ij. vt depleatur à noxijs humoribus: altera septimana balneo harum aquarum interdiu abluatur, alas depiles confricando: lecto compositus aspergat reliquias aquæ post distillationem, quibus additur puluis foliorum seu granorum myrti, lentisci, tinctorum, & maximè radix scolymi. Loco salis edulis vtatur his reliquijs cum sale communi, pipere & nuce moschata inter pastus. Dort. Rulandus, Alarum sudorem & fœtorem tollunt aquæ aluminatæ, ferratæ gypseæ, nitrosæ & VVolckensteinenses. Item fœtorem alarum, inguinum pedum auferunt aquæ Niderborn. Item, Inguinum sudorem, fœtorem auferunt aquæ Niderborn VVolckenstein: Tumorem Teplicæ. Hæc ille. Probo si per vsum aquarum medicatarum, vt nostrarum, repurgetur corpus per aluum & per sudores: Non tamen hoc consilij dederim vt facilè emunctorijs adstringentia aut repellentia adhibeantur. Quò enim natura vergit eò ducere oportet, si fiat per loca conuenientia, inquit Hippocr. Vbi natura grauatur putrido humore seroso, quis locus commodior, quàm alæ & inguina? Similitudinis affectus & curationis ratione ducti, bona Lectoris pace, pedum quoque fœtores attexemus. Dortom. Vuidi & fœtentes pedes, multis tales ob humorum putrentiū copiam qui putredinis fiunt participes, etiamnum cute delitescentes: aut quod crebrius accidit, per poros egressi, neglectis vel non curatis à sordibus pedibus secundum cutem, putrere atque tum fœtere incipiunt. Abluantur igitur crebrò balnei Beliluc. aqua cui saluiæ & absinthij comæ additæ, mundis linteis. Item tertio quoque die assumant aquæ thermarum lib. ij. plus minùs mane quo tamen die à lauacro desistant. His nisi conquiescat affectus eadem methodo vtendum qua in alijs hirquitallis vt modo dictum. Hæc ille. Non dubitarim aquam admirabilis fontis eo modo quo Dort. docet administratam, idem præstare posse: & felicius meo iudicio quàm cum balneo Rulandino, quod ad fœtorem pedum recipit Aluminis m. 1. coquendum in s. q. aquæ: in qua vsque ad talos immittantur pedes mane atque vesperi & diu multumque fricentur, lauenturque. Suspectus est mihi vsus copiosioris aluminis in hoc affectu ob multam astrictionem: Verendum ne praui humores & vapores retenti tanta astrictione, creent aliquem deteriorem affectum.

Epipasma.

Baln. cēsus ad alarum hircum.

Bollens. parallelismos.

Pedum mephitis.

Astringētiū nimiū vsus suspectus.

Ad dolorem laterum externum & vlcera.
CAPVT. XXXIII.

DOlor laterum externus ex flatuum vaporumuè copiâ aut aliâ causa contractus, maximè autem frigore externo & Aquilonaria tempestate sic curandus: ablui mergique toto corpore æger debet. In balneo fricetur multum & duriter pars affecta. Egressus balneo lecto componatur, sudet copiosè. Post absterſionem sudoris, foueatur cœnosâ hac aquâ pars dolens. Hæc fiant bis teruè in die, Dort. Simili modo possent administrari aquæ medicatæ fontis admirabilis: obseruata hac cautione, ne multis prauis humoribus repletum sit corpus, neuè etiam diu æger in balneo relinquatur si suspicio vel febris vel humorum orgasmo valdè commotorum, vel iam etiam fluentium. Sed maiore cum periculo coniuncta sunt thoracis vlcera, potissimum penetrantia: quæ Dortomano scribente, si sordida fere fistulosa, ablui aquâ Belilucana debent: Emmota & puluini latice hoc madeant cùm vlceribus imponuntur. Per interualla purgatur corpus potu largiore aquæ. Iisdem proderũt nostræ aquæ admirabilis fontis potu ad purgationem, & balneo: Puluis ex pyrite & lapide scissili conferet inspersus vel admotus cum melle: & emplastrum de plumbo parentis nostri, si vlcera in thoracem non penetrent. Nulla enim talia in thoracem inyicienda: nec etiam facilè penetrantia occludenda, ne retentum pus noceat, nisi consilio medici & chirurgi fiant iniectiones cum melle vulnerariarum herbarum ex aqua admirabili.

Ad thoracis & pulmonis vitia, tussim, difficultatem spirandi, & asthma. CAP. XXXIIII.

Belil. aquæ ad tussim.

ASperæ arteriæ debetur tussis quæ à defluxione aut frigida aut humida, aut ambabus oritur: cui medentur thermæ Belilucanæ, si antelucanis horis æger fumum harum aspiret: oriente sole aquetur: potet ad commodam euacuationem, idque triduo continuo. Collum cœno obducatur finita purgatione.

Ad spirandi difficult.

Ad pulmones pertinet anhelatio, spirandi difficultas, asthma ob infarctã pulmonibus pituitam crassam, lẽtam, viscidam, nisi admodum sit malum antiquatum, diutino vsu interno aquæ Beliluc. per mensem puta integrum euincuntur, si primo die aquæ potu æger purgetur assumptis aquæ lib. ij. vel pluribus tribus diebus tantum lib. 1. assumat: quinto die rursum lib. ij. sexto, septimo, octauo lib. 1. & sic in sequentibus. Pro potu vtatur aquâ stillatitia, loco salis reliquiis huius aquæ, Dort. Baccius, Thoracem peculiari facultate tuentur ex Sandaracha aquæ, cuius naturæ fons proditur Zame in Aphrica, Plinij testimonio. Et item æneæ, quæ attenuant, acuuntque vitales spiritus mirificè, & Nitratæ: nam è diuerso quæ indurant, vt Ferreæ, ac Frigidæ, vel opplent, obstruuntque, vt Gypseæ, ac alumine dilutæ, minùs eligibiles. Quare immersis in altum thoracis vitijs, ex

Ex Sandar. aqu. ad thoracẽ affectũ.

Aeneæ, & Nitratæ.

*lento potissimam phlegmate fientibus, vt obstructiones, Peripneumoniæ, suspi-
riosa Asthmata, efficacissimum habetur remedium tenuium, quales diximus, a-
quarum potatio, in primis Grotta, & Tigurum ex ære, Fabarienses ex auro, ad
vallem Sancti Marini, ac aliæ Nitratæ ad Baias, Porretanæ admistæ in Bono-
niensi, Carporum aquæ, & Aquæ in Liguria ebibitæ, ac similes. Asthmaticis vti-
lis habitatio ad Puteolos habetur, (authores sunt Medici Neapolitani) pro na-
turali sulphuris habitu, qui modicè siccat, atque attenuat. Vtilis porro & vocis
exercitatio, cantus, & clara lectio. Cæterùm post initia purgationibus alijs præ-
gressis, omnia calida, ac digerentis facultatis balnea, ac etiã sudatoria conueniũt:
quales discussoriæ Badeniæ in Austria, blandæ Aquisgrani in Brabantia, Mi-
niatæ Aquæ calidæ in Hispania, Leucenses in Valesijs, multiiugæ facultatis A-
ponus, atque his similes aliæ modicè calentes nec vllo mineræ excessu aut astrin-
gentes, aut siccantes. Tussim verò macerant eædem epotæ, aperiendo, tenuando,
educendo, vt Tritoli speciali virtute ad Puteolos, & ex bitumine aliud ad Baias,
Plagæ Romanæ titulo aqua in Ischia, ac demum sub Astruno aspersiones in an-
tiquata etiam tussi. Fallopius de thermis Patauinis cap. 17. de balneo Aponensi.
Thorax iuuatur ex vsu istarum aquarum: cùm pulmo humidior, nihil est præ-
stantius quàm diuturna insessio in Aponitana aquâ quia consumit & siccat hu-
miditatem illius. Confert etiã ad Asthma si æger diu moretur in balneo: quod nõ
ingredietur nisi cessarit paroxysmus. Andernacus Virebadenses aquæ calidæ ad-
modũ, vbi dolio quodam exceptæ aliquanto deferbuerint, potæ ad frigidos totius
corporis humores, asthma, difficultatẽ spiritus & vrinæ, & aquã intercutẽ, &c.
conueniunt. Item, Aquæ Badevillenses manu factæ calidæ iuxta oppidum vulgo
dictũ Vvattweil sulphureæ & nitrosæ asthmaticis ex pituita auxiliantur. Præ-
dicat Io. Gôb. aquas aluminosas S. Iobi, valde vtiles difficili respirationi & simili-
bus morbis originem trahentibus à frigidis & tenacibus humoribus, si mane, vt
decet, bibãtur vel in occipitiũ stillicidiũ recipiatur. Solum ipsum balneũ profuisse
nobili magni nominis Franco qui difficilimè spiritum ducebat & vexabatur flu-
xione in thoracẽ: cõpescuisse fluxiones in thoracẽ, leniuisse dolores neruorũ: frigi-
dũ ventriculũ calefecisse: deniq; vtiles esse admodũ omnibus frigidis morbis qui-
bus afficiebatur prædictus nobilis, à quibus multo vsu balnei sanus domũ reuer-
sus sit. Helisæus Rößlin de Alsatia & aquis Niderborn II. Comitũ Hanawensiũ:
spiritũ habent cupri: Vbi enim vitriolũ facilè reperitur cuprũ. Nã vitriolũ succus
est metallicus, ex quo tẽporis tractu fit metallũ potissimũ cuprũ & ferrũ: parti-
cipant sulphure, nitro siue sale petræ: tepidæ sunt: habent sal & bitumen: curant
veterem tussim, calefaciunt refrigeratum thoracem, repurgant à coaceruata pi-
tuita, valdè vtiles difficilè spirantibus, conferunt incipienti phthisi. Rulandus,
Tussi medentur Cellenses, Annæbergẽses, Gebersweiler. Lutterbad, Vvaldsborn,
Zellersbad. Itẽ Asthmaticis prosunt aquæ ferreæ, salsæ, cuprinæ: ac in specie Badẽ-
weiler, Sylu. Embsenses, Badẽses Herciniæ, Vvisbadẽ, Vvolckẽstein, Vveringẽses,
Vvattweil, aquæ in Löffingẽ, Zuckenthal, Annæbergẽses, Dalfingenses, Ribbadẽ-*

Taxatio & enumeratio aqu. thoraci cõferentiũ.

Ad Asthma.

Sudatoria.

Ad Tussim.

Aspersiones

Aq. Aponẽs.

Pulmo humidior.

Ad Asthma.

Aq. Vireba.

Aq. S. Iobi.

Historia.

Aq. Niderb. mistura & vires.

Aqu. catalogus ad tussim.

ses, Antegast. Lutterbad. Item, Pectoris angustiam, defluxiones & & thoracis cæteros morbos omnes auferunt Cellenses, Göppingenses, Hubbad ex alumine, ære & sulphure, Badenweiler aquæ frigidæ, sulphure & nitro infectæ, Embsenses, Kesselborn. Kißing, Idem: Spirandi difficultatem tollunt Badenses Heluetiæ, Vvaldsborn, Sultzbrun in ditione Triuerensi constans sale, alumine atq; calchantho. Idem, Thoracem pituitosum expurgant nitrosæ aquæ Badenses Austriæ, Heluetiæ, Villacenses, Teplicæ, Abecenses Ribbacenses. Idem lib. 1. cl. 3. cap. 4.

Ad spirandi difficultatē.

Lixiuiū ad Asthma.

Lixiuium ad Asthma siccans & sistens distillationes ex capite ad subiectas partes ℞. Saluiæ, betonicæ, hysopi ana m ß fl: chamæm. ros. rub. granorū myrthi contus ana m. 1. Bulliant in s q. lixiuij dulcis condita sacculo. Ex hoc caput singulis septimanis lauetur semel aut bis ante cibum. Vtenti aquis fontis admirabilis ad similes affectus, lixiuij loco erunt ex ipsa venâ latices in quibus candētes lapides fuerint extincti, cui herbæ & semina iam dicta incoquentur.

Accommodatio.

Ad hæc nō video cur non etiam in his affectibus vtamur potu & balneo aquæ medic. Bollensis, considerata naturâ mineralium. Argumento sunt historiæ eorum qui asserunt se eâ subleuatos Quamobrem qui velent vti prius se præparent ex consilio medici, qui poterit eis præscribere bechica, quæ consulo sumenda & ore tenenda dum bibent ac balneabunt: A balneo diuturniori & calidiori caueant, aërem frigidum in exitu balnei vitent vt summum venenum. Mane poterunt tußiculosi & asthmatici paulatim & guttatim ad horam semis deambulando, deglutire de aqua nostra stillatitia admirabilis fontis in vitro calefacta, addito sacchàro candi vel syrupo violaceo, iuiubino, de hyssopo, glycyrrhiza prout medico aßistenti ex vsu esse videbitur. Quid si paretur Electuarium lambendum quod recipiat minutißimum pollinem bituminis? quod tamen committo iudicio aßistentis medici.

Pulmonum cum pleura adhæsus.

Crebro dissectione anatomicâ obseruata asthmatis & difficilioris respirationis causa, pulmonem ad pleuram certis locis per fibras agglutinatio: de cuius per balneas curatione Dortom. Pulmonibus cum succingente costas membranâ glutinatis ab humore frigido, humido viscido, lento crasso aqua Belilucan. intus assumpta & foris admota, purgare detergere, incidere oportet pluribus diebus: in solio balnei versari, auram eius aspirare, aquam stillatitiam potare, salem eius lingere &c. Si quis poßit cognoscere aut coniecturâ consequi se laborare glutinatione dictâ, quòd fortè fiet si æger sentiat dolorem in aliqua thoracis parte certa continuò vel crebrò vexantem, & aliquando in eam partem ceciderit aut ictus fuerit, costa rupta aut tale quid euenit, vel laborant pleuritide vera vel defluxione in eam partem : Tum non inutilem existimarim potum aquæ admirabilis fontis vel eius stillatitiæ eo modo quo ante dixi lentè deglutiendo cum bechicis. Poterit etiam adhiberi fotus repurgato priùs diligēter corpore ac etiam sanguine detracto si repletio aliqua, ne fotus non digerat, sed potius attrahat. Fotum etiam nolim vel nimium vel calidiorem. Cuius quoque non minùs quàm fotus Belilucanarum Dortomanni vsus erit, si à diaphragmatis intemperie frigida & humida difficilior euaserit respiratio, vt ei apud Galenum accidit qui à ventriculi

calore

calore & siccitate curatus admotis frigidis humidis remedijs, frigidam humidamque contraxit diaphragmatis intemperiem: quapropter difficulter in posterum spirauit.

Ad Hæmoptysin siue sputum sanguinis.
CAP. XXXV.

SAnguis ore eiectus cum tußi, ex thorace prouenire & pulmonibus ob vasorum aliquod vel copiosiore sanguine distentum, aut ictu, casu, grauiorum onerum sublatione, gestatione, tußi violentiore apertum ruptumuè vt in ῥήξει, ἀναστομώσει: *vel acri humore erosum, vt in* διαβρώσει: *vel denique rarefactis tunicis, serosiorem simul factũ sanguinem parũ firmiter retinere valẽs, vt in* διαπηδήσει. *Tot ergo* αἱμαπτύσεως *esse possunt causæ ad quam multi medici, inquit Fallopius feliciter exhibent aquas medicatas, vt Villensem vocatam in agro Lucensi quæ non solum plurimum liberata sputo sanguinis, verum etiã à marcore illo ex quo fit phthisis, ita vt præseruet à phthisi. Vidi dum essem in Hetruria apud balneum Villense plures ex potu eius aquæ subleuatos à sputo sanguinis & præseruatos à phthisi: Obseruaui eos quibus statim aqua egrediebatur per secessum, nõ adiutos ex potu: qui verò retinebant per tres horas & postea excernebant per vrinam summopere adiutos, Fallop. de thermis cap. 11. Item cap. 27. Aqua balnei Villensis habet aluminis parum ita coctum & commixtum aquæ, vt aqua ipsa diu integra duret, & per totam Italiam & extra Italiam deferatur, habeaturq́; semper in omnibus ferè Italiæ vrbibus, præterquam Patauij & Venetijs: roborat & laxas partes astringit, eâ felicißimè vtimur in sputo sanguinis ex aperta vena in thorace, priusquam factum sit vlcus vel callus crustauè aliqua in vena, damus in potu, roborat ventriculum & viscera omnia, & confert ad laxatas venas, ad fluxus vteri rubros & alios similes affectus: soluit parum ventrem & permeat facilimè. Idem, Aquæ calidæ Porretanæ quasi temperatæ, aluminosæ & modico sulphure, sale, & nitro scatent, potæ cerebrum sensusque & ventriculum corroborant: capitis defluxiones sistunt, difficultatem spirandi tollunt: appetentiam cibi excitant: sanguinem ex fracto vase in pulmone aut pectore profluentem sistunt. Idem, Aquæ iuxta Veronam Calderianæ in Italia ferreæ & aluminosæ, potæ pituitam ex cerebro fluentem sistunt, sanguinis sputionem prohibent. Hæc ille Vide capite de phthisi authore Dortomanno, thermas Belilucanas competere phthisi & hæmoptysi. Sicuti etiam ex Baccio quasdam ibi annotauimus. Ioh. Göbel. dicit aquas aluminosas S. Iobi vtiles spuentibus sanguinem ob apertam in thorace venam, si nullum adsit adhuc pus: potas facere etiam ad humidam tußim. Rulandus, Ad sputum puris & sanguinis conducunt Syluestres, Fideris, Annæbergenses, Leonstein aquæ quæ profluunt ex alumine, sulphure ac ære. Vvolckenstein. Hæc ille. Aquas acidas nostro fonti admirabili vicinas magni facio in hæmoptysi potißimum ijs qui calidiori sunt temperamento. Non im-*

Aq. Villens.

Ad phthis.

Ad sputum sanguinis.

Aq. Porret.

Calderianæ.

Belilucanæ.

Aq. S. Iobi.

probo etiam nostras admirabilis fontis dextre præscriptas per peritum Medicum qui poterit exhibere omnino paulatim sorbillandam cum axungia Lunæ prima vel cum sanguine Herculis.

Ad Empyema & Phthisin. CAP. XXXVI.

EMpyema è pure collecto inter pulmones in spacia thoracis, eodem fere modo tractãdum quo asthma nisi quòd in hoc linctu ex melle & reliquijs sæpiùs vtendum, Dort. Quamuis empyici non facilè curentur, subleuari tamen multum possunt: accidit sæpe vna parte pulmonis minùs infectâ & corrupta diu superuiuere, si expectorationis diligens habeatur ratio. Bechicis vti etiam poterunt ægri eo modo quo præcedenti capite dictum ad tussim & asthma. Placet etiam mel mixtum cum aqua admirabilis fontis. Huic affinis est, sæpe etiam eius effectus, phthisis: licèt tum hæc, tum hæmoptysis alias subinde causas agnoscant, thermis vel curand vel a lenienda. Phthisis enim & hæmoptysis, testante

Belilluc. ad phthisin & hęmoptysin efficaces cõtra vulgarẽ opinionẽ.

Dortomanno, ab vlcere etiam interno, dictu mirum, ex aquis Belilucanis alleuamentum percipiunt tametsi passim fama increbuerit, phthisicis has aquas esse insaluberrimas. Quod verum comprobamus, si phthisi seu hæmoptysi laborans, harum aquarum largo potu abutatur. At in thermarum solio versari, moueri, agitari, vehi, fumum & vaporem inhiare: ablui aquâ per interualla, selibrã eius aquæ cum syrupo de tussilagine mane sensim deglutire, post multam in solio moram, ijs ex vsu est maximè. Sic namque Plinius de salsis aquis agens. Harũ aliàs

Salsulæ phthisicis vtiles.

vsus multiplex, principalis verò nauigandi phthisi affectis, aut sanguinẽ egerentibus, sicut proximè Anneum Gallionem fecisse post consulatũ meminimus &c. Baccius, Pulmonarijs ad tussim conuenientes aquæ, quæ eædẽ vlcera omnes consolidant Plagæ, Iuncariæ, & ex Petroleo balneum in Baiano. S. Marini in Flamina, Fons Catinus in Hetruria, Aqua Borra, Porretana, Villæ, Grotta, Tiguri &

N.B.

quæ minio in finibus Hispaniæ dilutæ sunt. Hæ enim contrahunt, ac villos densando visceris à phthisi etiam confirmata vendicant, quo nomine Villa Lucæ cõmendatur, Grotta Viterbij & sub Tiguro aquæ, nec minus Porretanæ potiones, Albulæ & his similes. Quare & hæmoptoicos, id est sanguinem extussientes iuuant. Rulandus, Phthisicos sanant Piperinæ, calidæ quæ scatent è sulphure, nitro, ære, auro ac ferro. Embsenses, Iungbrun, Cellenses Annæbergenses, balneum aquæ dulcis calidæ. An aquæ Admirabilis fontis Phthisicis ex vsu sint, dubium alicui videatur, cum Tabernæmon. pulmomarijs aquarum vsum interdicat, quas spiritus vitreòli imbuit, vt nocuum. Vvierus quoque eos taxet Medicos, qui acidulas Asthmaticis præscribunt. Ego tamen, vbi rem penitius expẽdo, Admirabilem fontem minimè detrimentosum futurum phthisicis mihi persuadeo, quantumuis aliquid habeat tenuiorum partium vitreoli. Non enim ita adstringit vt excremẽtorum expulsionem impedire possit, nec ea etiam est acrimonia, quæ rodat & vlceret. Quare vel eo nomine cõferre putẽ quòd abstergendi facultate præ-

Baln. catalogus ad phthisin celebratorũ.

Bollen. etiã phthisicis & asthmaticis salutares.

ditus sit fluxionesque à cerebro in pulmones decumbētes potis sit consumere, corpusque repurgare per aluū, per sudores, per eam quam vocant eruptionem. In histōrijs nostris legitur D. Ranzij obseruatio de Phthisico cui Bollensis aqua contulerit. Et certè minimè catholicum Vvieri interdictū esse, euicerit nobilis Burgundus macilentus, extenuatus, tußiculosus, defluxionibus obnoxius, phthisicus multis habitus, quē acidularum potu plurimum adiutum esse certò scio, adeo vt secundo biberit, vsus interea victus laudata ratione. Tabernæmontanus etiā Cap. 4. Thesauri, inter acidularum Langenschwalbacensium præconia, dicit exsiccare & consumere à capite in thoracem, pulmonem & alia membra, defluxiones: asthmati, obstructionibus thoracis & asperæ arteriæ mederi, expectoratum iuuare, pulmonum viscidam pituitam expurgare, respirationem faciliorem reddere: vlceratis iam pulmonibus, si non prosint, at certè nihil etiam obesse. Nos quidem ex Galeno diximus lib. 1. terram Armeniam Phthoē laborātes adiuuare, vlcus desiccare. Quidni etiam idem faciat aqua Bollensis, argillæ particeps, cuius vires in siccandis vlceribus non minus forsan efficaces terrā Armeniā? Nullius hîc tamen temeritati subscribam: quin ex consilio duntaxat periti Medici paulatim mane sorbillandam suaserim, additis bechicis & axūgia Lunæ prima, non minus fortè vtili ipsâ terrâ Lemnia, vel axungia solis, siue terra Silesiaca.

Ad pleuritidem & peripneumoniam.

CAP. XXXVII.

PLeuritis quædam à frigore ambiente, cute perspiratu prohibita, frigidiore sanguine orta fotu & litu thermarum Belilucānarum curatur, Dort. Rulandus: Peripneumoniam sanant Cellenses quæ constant alumine, ære, ac modico sulphure balneum aquæ dulcis calidæ. Pleuriticis vtiles sunt aquæ salsulæ, cupreæ, dulces, Piperinæ, Syluestres siue Ferinæ calidæ infectæ sulphure, sale ac alumine, vt alijs placet ære & nitro. Hæc ille. Pleuritide laborantem vel peripneumonia malim aquam medicatam nostram bibere quàm vinum, ad quā scio multò vtiliorem. Nolim tamen nimium frigidam bibi, ne frigiditas expectorationem impediat. Vtilis etiam erit paulatim & crebro cum syrupo violaceo aut altheæ in sacharo depurato aut candi deglutita: Nec ipsas acidulas non nimium frigidas pro potu inter pastus improbo. Bollensium potus.

Ad cordis affectus. XXXVIII.

COr autem (vt inquit Aristotele) s vitium aliquod non patitur graue. Quare hoc primarium viscus balnea non nisi secundaria actione iuuant, prohibitis nimirum, quos aut ex aliquo censensu partium, aut aliorum morborum incurrit, affectibus: vt quæ Cardialgiam, palpitationē, syncopenq́ prohibēt, ventriculū iuuātia, vterū, thoracē, pulmones, fauces, veluti ænea, vt de Grotta Viterbij aquæ quas nō desunt qui aureā quoq; fouere materiā existimēt, Fabariēses ex auro in Rhetia, vel ex auro parata aqua, vel in qua aurū extinguitur: vel quæ extrinsecus dißipatos ex affectu, vehemēti dolore, vel ardēti febre spiritus vniāt cōfirmētq́ epithemata, Bacc. And. de baln. Aquæ in Apulia Astianæ pulmoni, lieni Fabarienses aquæ. Aquę extinctionis auri Astianæ aq.

Iunckariæ. *& tußi abigendæ aptæ appetentiam excitant. Aquæ à Iuncare vocatæ, ad ventriculum & iecur roborandum efficaces, lætitiam & hilaritatem inducunt, venerem excitant.* Aq. à colat. *Aquæ à colatura appellatæ potæ cor exhilarant, tußim molestã tollunt, pulmones à pituita liberant, tußim prohibent, ventriculi concoctionem iuuant & appetentiam excitant, in balneis præcipuè pulmoni conferunt. Hæc ille. Aquæ admirabilis fontis non existimo minores vires ad cordis affectus quos causæ prædictæ pepererint, quàm modò nominatorũ: hoc tantum monuerim cauendum corde patiente à nimij caloris balneo.* Cautio. *Quod si in ordinato motu cor feratur, inquit Dortom. vt in palpitatione ob flatum craßiorem vel humorum melancholicorum copiam in pericardio aut corde vt parte dißimilari coërcitam, non solum aquam Belilucanam potando, sed lauando reluendoque sanatur. Nos si certò sciri poßit causam palpitationis esse similem prædictæ, licere putamus etiã balneo vti aquæ admirabilis fontis: quo egressus æger, cum pulueribus cardiacis, vt aromatici rosati Bollenses bibet. At si palmum peperit calculus vel tuberculum, non tantum desperata curatio, sed difficilis & obscura coniectura. Hic Medicis Cæsareis solertißimus hæsit non ita pridem aqua. Cæterùm inter cordis palpitationis causas Galeno habetur nimia seri copia in pericardio coërcita, quo tamen in perfectè sanis seri non pauca quantitas continetur, vt in mortuis. Hac, inquit Dort. parte adactum telum Christo Saluatori nostro crucifixo fit verisimile.* Seri copia nimia in pericardio. *Seri hæc copia inter Pericardij & cordis substantiam fluctuans, largiore aquæ Belilucanæ potu per quatriduum depletur. Si aliqua coniectura innotescat copiã adesse serosi humoris in pericardio, eum velim repurgari syrupo de Rhamno cathartico ex aqua admirabili, deinde vti vapore ad mouendum sudorem, demum applicari cardiaca resiccantia.*

Ad Omphalocelem. CAP. XXXIX.

VMbilici eminentia tollitur per Vvetingenses aquas Rulando. Ego verò eam solo aquæ medicatæ vsu curari posse vix crediderim, nisi fortè sit à flatu solo, vel aliquo humore pituitoso: nihilominus tamen vtiles existimo aquas medicatas nostras eiusmodi affectu laborantibus, si priùs repurgentur diligenter cum aqua ipsa, addito etiam trochisco Axungiæ Lunæ secundæ in adultioribus, in iunioribus semißis vel triens satis fuerit. Omphalocele à flatu vel humore pituitoso. *Velim si sit à relaxatione peritonei fasciã constringi optimè ægrum, quam in ipso balneo gestet, sustinentem qua parte vmbilicum spectabit, globulum ex probato aliquo emplastro contra herniam, qui excipiatur tela serica.* A relaxatione peritonei. *In exitu balnei in dorsum decumbenti adempta fascia madida, sacculo repleto bolo Tecksiaña, argilla, pulu. pyritæ, scißilis lapidis & succini nigri, immersoque in aquam medicatam calidam foueatur ad mediam horam: ad quadrantem deinde horæ applicetur sacculus ex aqua medicata frigida madens: tandem verò globulus ex prædictis cum fascia recenti vmbilico alligetur: Ita interim prouisum esto fasciæ, vt cum surget, non*

decidat. Adhæc summa diligentiā cauendum ne erumpat eminentia ambulando equitādo, clamando, cantādo, aluū reddendo &c. Post menstruū vsum balnei p annum integrum fasciam cum globulis gestet caueatque ne sine ijs sit, nec tentet experiri an curata sit prominentia. Quòd si Omphalocele sit ab humore aliquo vel flatibus nec globulis nec fascijs opus est præmissa purgatione supra dicta sufficient cum balneo fotus, litus, & emplastra quæ poterunt præscribi ab aßistente medico vel perito Chirurgo pro ratione morbi.

Ad viscerum morbos & nutritionis instrumentorum, in genere.

CAP. XL.

VIscerum plurima sunt paßionum genera, ac diuersa, quibus pro ratione balnea naturalia conueniunt, plus aut minus, aliquibus nequaquam conueniunt. In vniuersum illis conueniunt omnibus, quæ alteram duarum habēt originem, vel obstructionem scilicet vel debilitatem, vel vtramque simul. Balnea enim naturalia hæc operantur præcipuè, quod aperiunt, & resoluunt, atque corroborant debiles partes. Vsus verò duo præcipui, In potibus scilicet quo statim ipsarum aquarum ebibitarum qualitates ad affecta ipsa loca perducitur: & item in balneis, quæ digerendo operatur, & confortando, quo nomine & lutamenta in aliquibus viscerum morbis quandoque recipiuntur. Obstructionum quidem soboles sunt omnes istæ paßiones, Intemperies quæcunque sit, inflationes, tumores, dolores, abscessus, vlcera. Et præter hæc, repletiones, cardialgia, ictericia, lienes, atræ biles, viscositates, arenulæ, lapides, hæmorrhoïdes, vteri morbi, præfocationes muliebres : quæ omnes paßiones abstergentibus opus habent remedijs, ijsdemque attenuantibus, ac digerētibus, & quæ huiusmodi sunt balneis. Debilitatem verò viscerum hæ potißimum consequi solent paßiones, indigestio, vomitus, fluctuatio, flatus, colica, cruditas, inappetentia, fluxus, cachexia, hydrops, diabetes, sanguinis mictio, vteri fluores, laxitates, abortus, sterilitas, quæ omnes, affinesque aliæ paßiones corroborari in primis desiderant ipsa membra, ac simul digeri superflua, quæ duo egregiè præstant balnea, & quæ in potibus sumuntur maximè. Ergo, vt in omnibus, ita potißimum interiorum morbis debitam supponimus præparationem esse præmittendam, qua & superflua quantum fieri poterit excernantur, & viæ dilatentur, & membra tandem ipsa ad futuram balnei operationem disponantur. Quoniam verò particularium ipsorum affectuum, ac particularium membrorum habenda ratio est, in quocunque balnei vsu, in primis quidem ipsarum intemperierum diuersitas attendēda est, quæ aut cum materia esse poßunt, aut sine materia, calidæ, frigidæ, humidæ, siccæ, vel mistæ ex his, Et qualitercunque sint, per balneas competenter curantur, habita tamen ratione penes qualitatem intemperiei, & ad quantum se extendat gradum: vt frigidæ intemperiei calida adhibeantur balnea, tam abstergentia, quàm digerentia, calidæ vero, & calidæ siccæ intemperiei minus calida consulantur,

Potus.

Balnea.

Lutamenta.

Morbi ex viscerū obstructione.

Debilitatē.

Sua cuique intemperiei opposita balnea.

Bal. ad quālibet viscerum intemperiem indifferenter.

imò frigidæ facultatis sint balnea. Paßionibus porro omnibus interaneis (id est quæ sub prædicta veniunt censura) conuenire promittuntur Aqua de Grotta Viterbij, & quod iuxta est balneum titulo Iasielli, quod & apostemata discutit interna, Tigurique in Heluetijs similis aqua, Acidæ ad Göppingam, Acidæ ad Rotenburgum, & ad Caroli 4. aquas fons acidulus. Cæterum non solum quidem affectibus internis his, qui pendent à debilitate, robur esse procurandum intelligo, verum etiam in omni fere viscerum morbo, semper inter alias balnei medicatas facultates, quæ robur ipsis simul adiungant, præferuntur, quales sunt quæ ferro participant, vt Ficuncellæ ad Sanctum Caßianum egregia in hac facultate præditæ, Villa Lucæ, Carpi, Aquæ in confinibus Liguriæ & Monferrati, Ferrugineæ ad Baias, Leucenses in Valesijs, Ferinæ ad Martianam syluam, Quæ omnes, vt plæræque his similes aliæ bibuntur, abstergunt vias latas, & relaxata membra confirmant.

Roborātes aquæ potu.

Roborātes aquæ solo vsu balnei.

Corroborat verò solo vsu balnei nec adeo calfacit Auinionis balneum ex ferro, & huic simile de Aquis, & Regina sub Pisis, Balneum cui Sancti Ioannis titulus sub Luca, Corsenumque Caiæ, & de Palatijs Viterbij, quod vulgo balneum à Serapide cognominatur, Caldarianum item sub Verona, Fitterum in Hispania, Badeniæ in Heluetijs, Plumbeæ in Lotharingis, & ex alumine Albulæ potu & lauacro vtiles, Nitratæ in Alsatia, Porretanæ, Aponus. Itaque hæ viscerum maximè affectibus medentur, inter quas (vbi non tantum roboris quæritur) Nitratæ ebibitæ clementius agunt, vt Tritolæ, & Paganelli sub Viterbio, Tritolæ aliæ, Iuncariæ, Petræ, & Plagæ sub Puteolis, Blandulæ Sancti Marini apud Ariminum, & Albulæ, quas adeo Archigenes ad vesicæ, & vteri vlcera celebrauit quæ omnes vix primum attingunt caliditatis gradum. Ideo earundem potiones ad viscerum inflammationes valent, intelligas quæ citra æstuosam sunt febrem, aut in principijs, aut effectu iam declinante. Nam in his priuata alia non desunt præsidia. Inflationes verò, & indurata, quæ frigidæ indicant intemperiei excessum, digerentibus, item ebibitis discutere oportet, ijsque aliquanto calidioribus, ac roborantibus: Aponi aquæ vsu quocunque ad id idoneæ, Balneum Carporum, Bussetum Viterbij, Sanctæ Crucis ad Baias, & his similia, Non posthabitis interim prædictarum, aut Aeneæ, aut Nitratæ misturæ ad hæc omnia prærogatiuis. Sicut easdem in balneis dißipant Aponus, Auinio, Aquisgranum, Lotharingium, Badeniæ Austriæ, Sancta Maria in balneo, Sancta Asculi, Sanctus Martinus in Comensi, Calidæ in Bergomensi, quæcunque vbique terrarum ex sulphure seu syncero, seu admisto temperatæ, Baccius. Porro eorum, qui balnea bibunt ob quampiam membrorum nutritioni inseruientium imbecillitatem, est plurima pars, quæ idcirco corroborantia desiderat balnea Corroborantium verò in communi hæc ratio est, vt siue peculiari virtute, siue temperamenti æqualitate membri naturam ita contemperent, firmentque vt superflua, & circa ipsum calida, frigida cuiuscunque excessus reijcere valeant, atque aliunde irrumpentia vitare. Vtramque virtutem singulariter obtinent de Grotta aquæ inter æneas, & iuxtà consimiles fontes ad Viterbium, &

Ad eosdem affectus, aq. balneo efficaces.

Ad viscerū nutritioni inseruiēiū imbecillitatem facientes aquæ.

Tigurinæ in Helvetijs. Villa sub Luca fortius roborat, minùs euacuat pro pluri ferreæ mineræ admistione. Medium obtinet Ficuncella S. Caßiani. Quibus tribus generibus quæcunque aliæ sumendæ aquæ balnearum confirmandæ erunt, vt Speluncæ aquæ in Ischia, Caldanellæ sub Senis, Caldariariæ sub Verona, Leucenses in Valesiis, de Aquis in Gallia transpadana. Et deinde quæ in balneis ex quacunque intemperantia firmant, Auinio sub Senis ex ferro, & huic simillima Castilio in Ænaria, Aleria in Corsica, Carpi, Aquæ, & Regina sub Pisis, Corsenū sub Luca, Fitterum, Aquisgranum, & Badenia Austriæ. Nitrosas aquas in potibus corroborare stomachū author est Auicenna 2. Canonis, quæ tamen si minus validæ sint in hoc quam Ferratæ, sunt purgando saltem leuißimæ. Tales sunt S. Marini scrobes, Aqua Borra, Trescurianæ fons sub Bergomo, Tritoli, & Iuncariæ venæ, Gibberosi, Plagæ Romanæ in Aenaria, Nitrosæ in Alsatia, quæ tamen omnes phlegmata, visciditates, & cruditates valenter vndecunq; ex vijs latis extrudunt. Nec minus Porretanæ ex alumine, & ferro modico, Albulæ in vrinis efficaciores, Ferinæ ex ære ad Martianam syluam in Germania, Fiderij puteus, & ad Göppingam balneum, superbus Aponus. Vomitu soluunt salsæ, Marinæ, & his similes, Montis catini salsula, & alia Aquarij apud viam Aemiliam, Salmacidæ sub Asculo, Trescurianæ, Borra interdum inflans, Porretana, Ficuncella. Violenter verò subuertunt Atramentosæ, vt Stygis aqua in Arcadia, qua traditur Alexandrum mundi domitorem fuisse necatum: virides & æneæ naturæ in Perside, & item ex Chrysocolla, Auripigmentoque, qualis ad Susas fons in Persia. Contra, crebras sistunt vomitiones, ac nauseā Ferratæ in primis, & quæ extrinsecus adhibitæ firmant, vt Auinio, cæteræque. Deinde Aluminatæ vt Albulæ, quanquā putidæ primo sensu, & Porretanæ firmando ad extremum, de Aquis in Liguria trans Apenninum, & ex Gypso irroratæ emplastica virtute, sicut & Plumbeæ in Lotharingis. Sitim vero arcent mendosam, quæ viscera item postea refrigerant euacuando acria: ac humectant, siccam intemperiem alterando, Nitratæ, Aeneæ, ac partim Ferreæ, Acidæ, & Calidæ insuper simplicis labrū. Porrò veteres ad omnem viscerum debilitatem, & ad robur virium comparandum, commendabant super cætera exercitium, & præcipuè in ventriculi morbis, nec non dulcium & temperatarum aquarum balneum.

Pisar. Balnea

Aquæ ἐμετικαί.

Contra vomitum & nauseam.

Sitim compescẽtes aquæ medic.

Ad ventriculi morbos. CAP. XLI.

PEr ea, quæ communiter nutritorijs accommodata sunt remedia, facilè balnea quæ ventriculum iuuent, inferemus. Corroborant enim ac frigidæ simul, & subcalidæ faciunt intemperiei eadem balnea tam epota, quàm in lauacris sumpta. Calidæ verò intemperiei eo, quo in communi viscerum modo diximus, succurrendum, quæ videlicet modicum refrigerent, reprimantque astrictoria facultate per initia, vt ex Ferratis adpositißima est Ficuncella, Villa Lucæ, Sanctæ Crucis ad Baias, Porretanæ interdum. Acidæ verò aquæ omni id genus calidæ intemperiei ex proprietate vtiles, quales ad Anticolum Aquæ in Campania, vsui etiam in domestico idoneæ: Acidæ extra vrbem ad 3. lapidem secus viā Hostiensem, Fiderij Fons in Germania, & ad Göppingam. Vbi

Ad calidam intemperiē.

enim confirmata intemperies euicit humidum, sicca ac desperanda introducitur ventriculi tabes, cui inter lauationes priuatas ex aquis dulcibus temperatis consulendum, ac per hydrelæi fotum. Choleram verò in fine sedant quasi eædem, Ficuncella, Porretana, Villa Lucæ, Auinio, Caldariana: nec minus clysteres ex salsa, & Subcutilæ vetustæ in Sabinis, ac eodem modo superbibita tepida, authore Galeno. Subcutilas subinde istas videtur probasse Celsus in Cœliaca paßione, ac lienteria, fluxibusque cruditatum, quibus à Grotta sub Viterbio potiones egregiè medentur, & aliæ ex ferri natura refrigerantes, aſtringentesque vacuando, & Porretanæ. Atra vero bile in ventriculo vexatis eadem consulitur, & Tiguri potatio in Heluetijs. Ad excitandum verò appetentiam nitratæ faciunt, & salsæ, & acidæ priuata facultate, quomodo nobiles sub Viterbio Paganelli titulo, & à Grotta mirificè, quæ reconualescentes etiam, & pregnantes citra noxam appetere promittunt. Noxiam verò è diuerso caninæ famis voracitatem cohibent Celzenses ebibitæ in Heluetijs, quibus non paucas ex superioribus censuris conferre poteris, & lauatio ex simplici aqua frigida, & fomenta, & epithemata, Baccius. Fallopius de thermis cap. 11. Potus aquarum thermalium confert ad euacuationẽ ventriculi, intestinorum & reliquarum partium, per quas transeunt teste Galen. l. 4. de tuenda sanitate cap. 4. & Vitruuio 8. lib. c. 3. & Alexandro Tralliano in curat. affectus colici qui exhibet has aquas pro euacuandis detergendisque intestinis, & pro calefaciendis illis partibus omnibus & visceribus per quæ aqua transit. In Hetruria apud Senas multi aſſumunt thermales aquas pro euacuãdo corpore. Aquæ thermales potu acceptæ calefaciunt viscera per quæ transeunt, testes sunt illi qui refrigeratum habent ventriculum & hac de causâ medicatas aquas bibunt, quibus sentiunt ventriculum calefieri & roborari, dummodo aqua permeet & non moretur diu in ventriculo. Fidem quoque faciunt Trallianus & Auicenna qui exhibent medicatas aquas in potu, in colico affectu non solum vt expurgent, sed etiam vt calefaciant. Hæc ille, qui etiam scribit Montiscatini fontem Balneolum in vsu esse pro potu ad roborandum ventriculum & reliqua viscera: sed præcipuè ad abstergenda intestina & primas venas: Aquam autem illam feruentem esse & salsam. Item cap. 17. de balneo Aponensi. Ventriculus iuuatur ab hac aqua siue in potu, siue in stillicidio laborans inappentiâ, difficultate concoctionis. Roborat enim valde ventriculi partes relaxatas earumque humiditates absumit: denique confert ad omnes affectus prouenientes ex frigiditate & humiditate Item cap. 24. Aquæ balnei Caldarini in agro Veronensi, licet refrigerare dicantur, tepidæ sunt quibus vtuntur medici Veronenses ad potum, balnea, fomenta, in cibis pro ægris, diluunt vinum, habent saporem subsalsum, parum adest salis, vt vix poßit excedentem aquæ humiditatem corrigere, continet etiam rubricam: nostri medici vtuntur ijs ad diſſolutionem ventriculi à causa calida & ad hepar & renes calidiores, ad menses nimium fluentes & relaxationem renum, & vbi refrigerandum & siccandum. Earum igitur facultas est siccare, refrigerare, roborare, aſtringere & ventrem nonnihil subducere ratione salis.

Marginal notes: Ad Cholerã. — Ad atrã bilẽ. — Ad appetẽtiã deiectã. — Ad caninã famem. — Ad euacuationẽ ventriculi. — Ad calefaciendum ventriculũ. — Aq. Aponẽs. — Aq. Galdar. — Ad caliditatẽ vẽtriculi. — Purgatio.

salis. Solent tamen grauia parere symptomata, nisi quis cautè vtatur, & attendat ventriculo ijs vtendo. Item cap. 25. Aqua balnei Aquarij scatet frigida & pauca ex saxo alto, nullum habet odorem manifestum, inest illi sal & nitrum vt reperi distillatione: habet prætereà nescio quid marmoris vel calcis facti ex marmore candidissimo. Habet hæc aqua vim calefaciendi & exsiccandi magnam, & diu perdurat integra, calefacit ventriculum, prodest ad menstruorum alborum fluxionem & ad omnia membra quæ laxa sunt constringenda. Dortomanus: ventris infimi affectus Stomachi dolor, cardialgia à putridis pituitosis humoribus, vaporibus tetris: ab externis remedijs frigidis nimia quantitate continua & discreta foris adhibitis, hac ratione curandus. Ante cœnam enema infundendum ex thermarum Belilucanarum aqua: postridie assumendæ lib. 2. aquæ diluculo: vomitus ciendus post horæ spacium digito in os inserto. Si per vomitum commodè non vacuetur, per inferiora aluus excernet irritata & stimulata aquâ assumpta, aut citanda denuo clystere. Sequentibus tribus diebus mane sumat aquæ huius minorem quantitatem, puta libram vnam. Horâ vna ante cœnam foueatur stomachus hac aquâ additis absinthij comis. Quinto die copiosam hauriat aquã æger mane vt susque deq; depleatur: ad hoc iuuabit aliquamdiu inspirasse vaporẽ thermarum. Pro communi sale ægro conferet magis sal reliquiarum, nuce moschata, pipere & communis salis portione mixtum. Pantaleon de aquis thermarum Tigurinarum cap. 18. dicit insigniter ventriculo vtiles, augere concoctionẽ, certum esse: quamuis in principio non sapiat cibus, si quis balneo octiduum ordinatè vtatur, subsequi magnum cibi & potus appetitum: quod si non sequatur & inflatio sentiatur, non esse bonum signum, præstare domum reuerti, quod sæpe euenit qui adeunt thermas inconsultis medicis & violenter balneare volunt. Rulandus: Nutritoria viscera roborant acidulæ Saurenthal ferri, aluminis, ac nitri particeps Kerlich *ex alumine & ferro. Item: Calefaciunt ventriculum & alia membra aquæ salsæ, sulphureæ, bituminosæ, aluminatæ. Item Auwenses, Vvisbad, Badweiler, Leuckerbad aquæ calidæ copioso ære & modico sulphure. Balneum aquæ dulcis calidæ. Item ventriculum roborant, intemperiem frigidam & humidam corrigunt, humores vitiosos, crassos, viscosos, acutos & mordaces expellunt: dolores, flatus, tumores & alios morbos profligant aquæ sulphuris, cupri, ferri satis, nitri. Item Leucenses, Cellenses, Vberling, Neubad, Göpping, Fideris, Bertringenses, Vvaldsborn, Gonderthal, Falborn, Kesselborn,* Kißing, *Ahr, Badenweiler, Sylvestres, Badenses Herciniæ, Heluetiæ, Austriæ, Schweningen, Saurenthal, Treffbach, Vberlingen, Vvendingenses, Löffingen, Vvillingen, Auw, Vberkingen, Ebenhausen, Deinach, Gebesweiler, Bellerthal, Ettingenses, Ribbacences, Sultzberg, Sulzbrun, Kerlich, Mendich, Ponterborn, Montebarer, Bassenhaim, Embsenses, Kisswasser, Lonquich, Mertesdorff, Teplicæ, Vvillacenses, Abecenses, Auwen. Carolinæ, Dalsingenses, Glottenses, Vvolckestein. Andernacus: Aquæ calidæ Badenses apud Heluetios sulphure copioso, & alumine modico imbutæ potæ, quamuis ob copiosum sulphur minimè sint gratæ, tamen pituitosis*

Aquarium balneum.

Beliluc. ad ventriculi dolores.

Aq. Tigur.

Nutritoria viscera corroborantes aquæ.

Aq Badens. Heluetiç ad ventriculũ pituitosum.

stomachi affectibus, intestinorumque obstructionibus, angustijs thoracis, spiritus & vrinæ difficultati prosunt: cibi fastidium malamque concoctionem emendant.

Aq. Ferinæ. *Aquæ autem Ferinæ quanquam non sint adeo feruentes aut calidæ vt Badenses, tamen imbecillis stomachus inde ob sulphuris copiam intumescere solet, & cibi appetentia amitti. Quæ si eueniant maturè ab eis abstinendum est. Item: Fons*

Fons Syluaticus. *Syluaticus Vvaldsborn lapidibus bituminosis infectus est, super quem oleum album non grauiter olens, dolorem stomachi & frigidam ventris intemperiem flatusque intestinorum discutit. Item: Aquæ Vvilligenses sulphureæ & modici aluminis participes, artubus imbecillis in balneis salutares, fluxiones exsiccant & ventriculo prosunt. Idem: Aquæ Cellenses quæ tepidiusculæ appetentiæ caninæ & ventriculo praua intemperie affecto prosunt potæ. Item, Aquæ Batouillenses sulphureæ & nitrosæ aquæ ventriculo & intestinis refrigeratis conferunt. Quamuis hæ*

Vvatvvillés. etsi neglectæ, tamen efficaces. *aquæ Vvatwillenses in Alsatia sitæ sub Abbate Murbacensi sint calefaciendæ nec magno in honore sint ac quasi neglectæ iaceant, nec mundentur scaturigines, nec loca commodè extructa pro lauatione, nihilominus efficaciter medicamentosæ sunt, quemadmodum in meipso & alijs expertus sum tum internis morbis: etiam meo ventriculo coaceruante pituitam multam à cerebro defluentem, hepate calidiore, licet sulphur potissimum odore se demonstret. Si Domini Abbates curarent perquirendas neglectas scaturigines eo modo quo Ill. meus Princeps in suo fonte Admirabili, non dubitarem quin in vtilitatem Alsaticorum & aliorum vicinorum id futurum sit cum summo multorum pauperum commodo. Quæ res Deo grata esset, ex cuius mandato nobis curæ esse debent pauperes, & non minus in illos erogari facultates ecclesiasticæ destinatæ olim in pios vsus, quàm in ipsos ecclesiasticos, quos interea nullo modo negligendos arbitror. Boui enim trituranti non est obligandum os, ait Diuus Paulus de his qui diuinum verbum annunciant & sacramenta ritè administrant. Verùm hæc in transcursu. Reuertemur ad nostras aquas Admirabilis fontis non minus vtiles ventriculi quibusdam affectibus*

Bollenses stomachicę. *quàm Vvatwillenses non excultæ & multæ aliæ enumeratæ: quod constat ex historijs à nobis in medium productis & ex ipsorum mineralium mixtione. Inter alia Iac. Theod. vt priore libro annotatum, aquas bituminosas ventriculum calefacere scribit, & Pyritæ consumere omnes superfluitates in capite, ventriculo, & matrice, sedare dolores ventriculi, ventris & matricis. Nostræ igitur aquæ poterunt in affectibus ventriculi frigidis calidæ assumi ad purgationem per se vel etiam cum Axungia Lunæ 2. vel alijs catharticis, ad balneum, ad fotum in quo possent incoqui herbæ, absinthium, mentha, calamus aromaticus & similia. In calidis affectibus ventriculi præfero acidulas pro ordinario potu.*

Ad nauseam, vomitum, singultum, ructum.

CAP. XLII.

Aq. Belilue. *NAusea, vomitus, singultus ex plenitudine vitiosorum humorum os ventriculi molestantium, præscripto modo ad stomachi dolorem persanantur & breuiore tempore vsui fructuique aquarum Belilucanarum cedunt. Pri-*

mo namque die hæc symptomata conquieuisse assumpta larga aquæ quantitate sæpenumero vidimus, Dort. I. Göb. auctore aquæ aluminosæ S. Iobi roborant ventriculum ac vomitum impediunt, coctionē à frigiditate tardiorem promouent, id quod multi testentur, qui experti ventriculum calefacere eiq; robur addere, si ea in ventriculo non diu maneat. Addit multis etiam profuisse tensione vexatis ob imperfectā ciborū coctionē: Singultui & cardialgiæ (id est Eckeln & Hertzwee) à frigidis humoribus mox ex ipsa vena haustas & balneo per aliquot dies vsurpatas. Rulandus: Singultum sedat Zellersbad aquæ sulphuratæ. Item: Nauseam tollunt Annæbergenses, Badenses Heluetiæ & acidulæ pleræq;. Item: Contra ructus conducunt, Zuckenthal, Auwenses quæ sunt acidæ & imbuūtur permulto sulphure, pauco alumine atq; ferro. Item: Vomitum supprimūt aquæ aluminis, ferri, Auwenses, Göppingenses. Vberking. & acidulæ aliæ Vvendingenses, Annæberg. Cellenses, Leonstein, Vvolckenstein. Aquæ sane admirabilis fontis & acidæ eis vicinæ non pauciora præstare possunt quàm omnes prædictæ: Bollenses quidem euacuando per aluum & per vomitum: acidulæ autem roborando ventriculum & hepar quæ insigniter nauseam tollunt.

Aq. S. Iobi.

Bollenses & acidulæ.

Ad ventriculi cruditatem, inappetentiam, Bulimon, nimiam appetentiam, concoctionem deprauatam, ardoremque ventriculi,

CAP. XLIII.

VEntriculi intēperies frigida, humida, spirituosa ab assumptis admotis, quā sequitur cruditas, inappetentia, bulimos, nimia appetentia, concoctio deprauata à qualitatis frigidæ & quantitatis nimiæ pituitosæ vitio cōtracta, quandoq; fotu externo aquarū Beliluc. curantur: sæpius si adsit humorū quantitas, depletionē horū desiderant. Primò tum die simplū aquæ, secundo duplū, tertio quadruplū hauriendū & hic sistendū. Stillatitia, aqua sit pro potu cū sacchar o aut melle, & reliquiæ eius mixtæ, pro sale. Lotio ex aquis his ante. prandiū horis duabus oportuna, Dort. Rulandus: Appetentiā excitāt & restaurāt Dalfingēses, Kesvuasser, Sultzberg, Vberlingenses, Vuattvueil, Veringenses, Vuolckenstein Glotterbad, Leucēses, acida Göppingensis, Syluestres, Cellēses, Badēses Herciniæ, Margraffbaden, Vberkingens. Ebenhausana, Auvuensis, Mendich, Saurental Lonquich, Metesdorff & pleræq; acidulæ. Appetitum caninum infringunt Cellenses, Glottēses, Veringenses, Zollersbad, Vberkingensis & acidulæ aliæ. Balneum similiter calidum dulcis aquæ. Itē: Cibi fastidiū tollunt Badenses Heluetiæ, Vuendingenses, Ponterborn acidus fons ferri, aluminis, atque calcanthi particeps, Cronenburgicæ. Item: Contra malam concoctionem auxiliantur aquæ alminatæ, Villacenses, Volckenstein, Badēses Heluetiæ, Herciniæ siue Margraffbad, Leucenses, Fideris, Vberlingenses. Hæc ille. Nostræ quoq; aquæ admirabilis fontis euacuādo succurrere possunt omnib prædictis affectibus. Plurimū laudarim in Bulimo & nimia appetentiā. Ad inappetentiam verò mihi magis probātur acidulæ quæ mirabiliter appetitū restituūt, quod in me ipso expertus sum. Vbi autē sentitur ardor vētriculi, citò sedatur potu aquæ acidæ in Lāgens.

Schwalbach Iacob. Theod. teste. Ioh. Göbel. laudat aquas aluminosas S. Iobi ad ventriculi ardorem, Soht vocat. Rulandus: Contra ventriculi ardorem & calidã intemperiem prosunt ferratæ, Embsenses, Sylvestres, Leumingen, Brubach, & aliæ acidulæ. Hæc illi. Placet mihi aquæ fontis admirabilis potus ad vomitũ vsq; vbi ardor vexat, qui fœcundis calicibus calidis ac etiam addito axungiæ Lunæ trochisco prouocandus indito etiam ori digito. Solet plerunque is ardor euenire à chylo & pituitâ corruptis in ventriculo. Iam dictâ itaque ratione benè repurgato ventriculo, roborandi ergò licebit vti in potu ordinario parua quantitate acidularum, potißimum si adsit calida intemperies.

Vomitus Bollensibus ciendus.

Ad alui fluores ac dysenteriam. CAP. XLIIII.

PErtinet autẽ ad intestinorum affectiones tam iure potus, quã balnei omnia, quæ ad nutritionis instrumentorum tutelam seruiunt. Galenus in 4. de San. tuen. inter deiectoria medicamenta adnumerat vsum aquarum sponte manantium, quibus aut sulphuris, aut bituminis, aut nitri vis inest, quibus solitos fuisse quosdam inquit vere, vel Autumno quotannis excrementa euacuare. Clementer operantur nitrosæ aquæ, deinde salsæ, acrius vel ex ære, vel calchãto. Quo in genere violenter abstersoriæ, seu potius excoriatoriæ sunt euitandæ, qualis Stygos fortasse hydor in Arcadia, & viridis quædam aqua in Persia. Mediocres, quas diximus nitrosas, vtiliter ad meseriacarum obstructiones bibũtur, simul atque ad corroborandum interanea ipsa. Talis Plaga aqua, & Iuncaria ad Baias, & quædam similes in Aenaria insula potabiles: quæ omnes & excremẽta abstergunt, aperiunt obstructa, ac refrigerant. Talis & Sanctus Marinus in Aemilia, aqua Borra, & Montis Catini, & Aquarij, & in Alsatia nitrata. Efficaciores æneæ, Grotta in primis, & ibi Iasielli, & Nausei dictæ aquæ, Tigurinæ subinde, dein Porretanæ ex alumine, & ferro, & nobiles Albulæ. Fluoribus alui communiter ex herbis medicatis insessus probantur. Porro in Dysentericis cruciatibus reuocãt hodie ferè homines de morte ad vitam aquæ M. Catini. Salmacidæ, quæ à Tettuccio vna, altera minus salsa à Balneclo cognominantur, seruãturque etiam in longinquas regiones ad latæ toto anno incorruptæ. Dantur iteratis potibus plures dies Quorum exemplo consulo id genus Salmacidas, quæ innumeræ paßim nascuntur, quenquam experiri debere. Harum enim antiqua laus est à salis natura: Muria (inquit Dioscorides) Dysentericis infunditur, etiamsi nome intestina corripit, & Ischiadicis veteribus. Eadem ad verbum testatur Plinius libro 31. cap. 8. Et item Paulus lib. 3. cap. 42. Muria & portulacæ succus (inquit) potus Dysentericis conuenit, Baccius. De fluoribus autem hæc scribit Dortomanus: Diarrhœa & Perirrhœa ex crudis corruptisuè humoribus fundum ventriculi obsidentibus, alternis diebus copiosum potum aquarum Belilucanarum desiderat, tumque solo pane vino tincto victitet æger. Postero die quo abstinendum ab aquæ haustu, panatis vtatur. Hæc vicißim fiant per septi-

Intestinis repurgãdis aq. medic.

Aperiendis mesaraicarum obstructionibus.

Ad fluores alui.

NB Ad dysenteriam.

Salmacidæ.

Ad Diarrh. & Perirrhœ. Aq. Beliluc.

manam. Cœliaca affectio & lienteria per rheumatiſmum ſeu ſynathroïſmum crudorum corruptorum aut alio modo vitioſorum humorum curanda vt dictum de diarrhœa, niſi quod quantitate minore alternis diebus ſumenda aqua. Quandoque hic clyſterum vſus ex hac aqua ſummè profuit. Cæterum in diarrhœa & perirrhœa, cœliaca, & lienteria maximè confert argilla rubra ad Belilucum copioſa, ſi ſæpius lota aqua dulci ventriculo & abdomini illinatur. Iac. Theod. dicit aquas acidulas in Langenſchwalbach euacuare prauos humores & tollere lubricitatem inteſtinorum & poſtea roborare grata ſua aciditate: denique habere facultatem purgandi roborandi & aſtringendi vt habent Myrobalani. Rulandus, Lienteriam ſanant Vvendingenſes & ſimiles. Item Diarrhœam curant Embſenſes, Annæbergenſes, Göppingenſes, Vvendingenſes, Vvolckenſtein. Hæc ille. Aquæ feruentes conſtituũt Montiſcatini vocatum balneum, vnus fons Balneolum, alter Tectutium. Aqua fontis Balneoli eſt in vſu pro potu ad roborandum ventriculum & reliqua viſcera: ſed præcipuè ad abſtergenda inteſtina & primas venas. Aqua Tectutij eſt in vſu in potu maximè ad ſoluendum ventrem: Nam ſoluit validiſſimè quantitate duorum triumuè cyathorum. Aquâ etiã Balneoli ſum ego vſus & expertus in dyſenterijs vlceribuſque inteſtinorum, exhibebam ſex vel octo cyathos, feliciſſimo cum ſucceſſu: ad eundem affectum optima quoque eſt aqua Tertulij: Verùm cum ſit fortior in minori quantitate eſt exhibenda, Fallopius, qui cap. 11. addit: Cum eſſem Piſis, ibique graſſaretur dyſenteria, audiui quod quidam medicus exhibebat aquas thermales Montiſcatini: cœpi exhibere illas grandioribus natu, cumque vidiſſem quod ſummopere profuiſſent, exhibui etiam puerulis duorum annorum quod potui & quantum ipſi volebãt, & conueniret: & aliqui accipiebant vnum cyathun, alij duos, alij tres. Quamuis illa aqua, ſalſa ſit non excedit tamen ſalſedo: quotquot bibebant aquam illam, omnes liberabantur. Eſt poſt: Exhibui in dyſenteria quibuſdam laborantibus febre, quia febris pendebat ex dyſenteria, & ita remota dyſenteria, ceſſabat & febris Rulandus lib. 1. cl. 5. Dyſenteriam ſanant aquæ Plumbariæ, Cellenſes, Vvendingenſes. Iacobo Theod. aquæ quæ ſuccinum nigrum habent bonæ ſunt aduerſus omnia ſanguinis profluuia. Octobris 20. anni 1596. fui apud fontem prope Naborn è regione Biſſinguen cum D. D. Rantzio peritiſſimo medico qui dicitur curare dyſenteriam: Fons in agro ſitus fluit per argillam, aquæ turbidæ, valde frigidæ, nullo euidente ſapore: inſectum alit quod curaui depingendum, & ranas. Ruſtici narrabant multos accerſere & bibere potiſſimum ad dyſenteriam: eſſe etiamnum quendam fabrum in pago qui eàdem ſeptimana ita turbidam bibiſſet & curatus eſſet, quique omnino ſibi perſuaderet ſe potu huius aquæ curatum. Non longè à fonte eſt argilla bona cœrulea. Eâdem hebdomada lapidem tophaceum album, leuem è lapicidinis verſus Biſſinguen aduexerant, vt fontem fornice includãt. De quo ad me Ranzius noſter anno 1596. menſis Oct. 31. his verbis. Etſi fontem Nabornenſem, vir præſtantiſſime plurimumq́ colende nuper met ipſe ſatis ſuperq́ perſpexiſti, cum de Monte Teccenſi & Bolifodina deſcendiſ-

Cœliaca & lienteria.

Aq. Langenschvvalb.

Balneol. & Tectut. ad dyſenteriã.

Aq. ad dyſenteriam.

ses, adeò vt descriptione vlteriore non indigeas: nihilominus tamen quia me hortatus es vt fontem illum describerem, viresq́ eius paulò accuratiùs peruestigarem libenter morem gerere & in obsequium venire volui. Ecce igitur appellatur fons ille vulgo der Sinnerin Brunn, desumpto nomine à pratulo illo appellato der Sinnerin wasser, vbi suam habet scaturiginem. Distat hic locus parum ab ipso pago Naborn, spectans versus Vuillam oppidum. Licet verò fonticulus nunc appareat, nec etiam num fornice vel operculo aliquo decoratus: non propterea tamen ita sterilis est & contemptus: quin gemina scaturigine instructus, satis copiosam aquam de se diffundere conspiciatur. Cæterum fontis aqua non limpida est & clara, vt alias se habet potabilis aqua, sed turbulenta (quam argillaceam diceres) non aliundè profectò quàm ex terra argillacea vel lutosa, quâ cespes ille gramineus, vbi scaturit, diues est & abundat: Qualem etiam ibi loci figuli pro construendis fornacibus eruunt & commodissimè vtuntur, Quòd si quis aquam ori admoueat gustuq́ dignoscat, non reperiet sanè alium saporem, quàm terreum & argillaceum, cui sapori quoque analogia respondet odor per destillationem & decoctionem redolens: quin etiã ipsa in sartagine exsiccicata residentia alium nõ refert præter lutosum saporem. Ad tactum insuper gelidissima apparet. Vt tamen sit, ranis alijsq́ animalculis, quos araneas vel Sepiolas aquaticas, vulgò wasserspinnẽ appellant, abundat, qualia scaturigo fortior secum ex terræ visceribus non secùs atque arenulas calculos & terræ glebulas effert & extrudit. Quod admiratione profectò nõ indignum videri posset. Licet autem descriptus ita ruditer fonticulus videri potest, quasi maiores ipsum parum æstimassent eò quod sub dio tam longo temporis spatio, absque fornice remansit: Nihilominus tamen, vt retro est dictum mirificas illi vires inesse aduersus dysenteriam, tenasmum & similes alui fluxus, quin etiam contra alcolas & anginam comperio. Id quod maximè hoc anno grassante dysenteria epidemiali, experti sunt plurimi passim homines, quos maxima cum vtilitate & iuuamento, illo vsos noui. Quo nomine fortè commoti sunt Nabornenses, quòd propter præstantiam in currandis corporis malis, hoc demum anno fornice ex lapidibus tophaceis vulgò Dauchstein ex monte Bissingẽsi der kinderberg appellato, aduectis, ornare & contegere decreuerunt. Et vt exemplis res non careat ecce retulit mihi nuper R. & doctissimus pastor Narbornensis M. Christophorus Bayer paucis ab hinc annis in summa affectus dysenterici desperatione, vsurpasse hunc fontem Nobilissimam fœminam Annam à Freiberg indeque breui conualuisse. Hanc eandem aquã biberat quoque ex suasu dictæ iam fœminæ, filius Adolphi Demari Nobilis, Capitanei in arce Kircheimensi contra dysenteriam & quidem non sine emolumento. Sed quid opus est longiore inductione? testantur vnanimiter omnes quotquot adhuc interrogaui, mirificè contra dicta corporis mala fontem illum prodesse. Annon fama ad te peruenit, quid fabro illi ferrario Nabornensi dysenterico fons hic profuerit? Ita sanè. Quis igitur fontem Nabornensen ob præclaras suas virtutes & diuinam vim ad hæc corporis mala, non prædicabit? Dignus

Sapor fontis Naborn

Vires eius.

Histor.

ſanè æternâ memoriâ, dignus vt in fontis admirabilis hiſtoriàm quam præ manibus habes, referri non immeritò debeat. Si noſtrum inſtitutum fuiſſet pleniùs & diſtinctè de ſingulis morborum differentijs agere, hic nobis eſſent variæ fluorum ſpecies ac eorum cauſæ tradendæ vt diarrhœa, lienteria, dyſenteria, cœliaca &c. Verũ prolixitatis vitandæ ergò de fluore alui in genere & de dyſenteria hic agemus & monſtrabimus, quomodo in ijs affectibus vtendum ſit Bollenſibus. Si fluores alui ſint ab acribus humoribus, vtilis erit potus aquæ fontis admirabilis: quo in caſu pluris facio, quàm vbi pituitoſi in cauſa: licèt nec tunc ſpernam abſterſionis & purgationis ergò propter vires à bitumine, à ſale & cæteris admixtis. In dyſenteria mihi etiam probatur, quia argillæ eſt particeps. Suadeo tamen vt primùm in omni fluore & potiſsimũ in dyſenteria ex conſilio medici iungantur aquæ noſtræ medicatæ myrabolani & rhabar. ac ſyrupus roſatus, ad meliorem & magis ſubitaneam euacuationẽ, quam ſummè probo experientiâ edoctus in curanda dyſenteria: Euacuatis humoribus exſiccantibus dyſentariam licebit vti cũ potu ordinario ex aqua medicata, Axungia Lunæ & ſanguine Herculis mihi non minorum virium, quàm Axungia ſolis tantopere decãtata ab Andrea Bertholdo Oſchacenſi Miſnio. Poterunt hæc eadem vtiliter etiam enematum forma iniici, quæ in dyſenteria magni facienda addita argillâ & bolo Teccenſi, abdomini emplaſtra ex iiſdem & luto inducta. Id penè omiſeram poſt primam euacuationem non inutilem futuram aquam medicatam cũ axungia Lunæ prima vel ſanguine draconis etiam ad nauſeam & vomitum. Vomitus enim educit craſſam & viſcidam pituitam ac bilem craſſam, quæ difficulter per inteſtina deturbatur. Non improbo etiam moderatum potum acidularũ in his morbis, potiſsimum in dyſenteria cui iuncta febris.

Applicatio.

Purgatio.

Potus Bollenſium.

Clyſter è Bollẽſibus.

Vomitus.

Ad dolores inteſtinorum: vt colicos & iliacos, CAP. XLV.

Flatibus verò ex intimis inteſtinorum anfractibus diſcutiendis, vt in Colica vſu venit ac in Ilei cruciatu, in clyſteribus efficaciſsima aqua Aponi, ac iuxtà alia vena titulo S. Petri, Aſeulanæ, Piſanæ, Lucanæ, Caiæ, Treſcurianæ, Ferinæ, Aquiſgrani, de Molgyus, Badeniæ vtræq;, Embs dictæ, Brigẽſes, Fabarienſes, Cellẽſes, bituminoſæ, ſalſæ, omnes vbiq; terrarum pro calido fomite actuali digerentes ac diſcuſſoriæ. Et aliquæ ebibitæ, vt ad Göppingã acidæ. Colicæ Alexãder Trallianus exhibet thermales aquas in potu quæ & euacuent & calefaciant: & item Auicenna 16. Tertij. Siccæ vero intẽperiei vt ſiccantia & calida balnea improbantur, ita balneis dulcibus vtendum & medicatis ex herbis emollientibus: hydrelæo itẽ & oleo. Porrò diſcuſſorij balnei vice artificialia aliquãdo ſufficimus, vt vaporarij vſum, atq; olei vel hydrelæi ſoliũ tepens, maximè ſi ex fæcibus ibi induratis, vel ſicca alui intẽperie pendeat dolor. Frigidæ .n. intẽperiei ſatis ea calorifica faciũt cõpetẽti vſu, Baccius. Idẽ lib. cap. 10. Peculiari inſtituto in colicis paſsionibus ſolẽt medici ad Patauina balnea & itẽ ad Viterbẽſia, clyſteres ex eiſdẽ facere. Rulandus: Colicæ paſsiõi medẽtur aquæ Annæbergẽſes, Annenſes

Clyſteres ex aquis. therm.

sticæ, Abr acidulæ, Badenses Heluetiæ, Herciniæ, & Austriæ, Bertringenses, Hubbad, Vveringenses, Carolinæ, Dalfingenses, Vvolckenstein, Crastein, Piperinæ, Vvalliß, Schweinningenses, Göppingenses acidæ, Embs, Lencens. Syluestres, Bellerthal, aqua dulcis calida & aliæ aquæ ferratæ, bituminosæ, auriferæ. Item: Iliacam paßionem curant Piperinæ, Dalfingenses. Item: tormina ventris leniunt Salsulæ, Fideris, Montebaur quæ sunt acidulæ ferratæ, sulphuratæ, & aluminatæ, Sultzbergenses Fallopius de thermis cap. 17. de balneo Aponensi: Ad affectus & dolores intestinorum confert summopere hæc aqua in potu assumpta vel per clysteres iniecta. Idem cap. 25. de Aquariano agri Rhegiensis, aqua scatet frigida, quæ habet bonam mixtionem, ita vt centum & plures etiam annos integra seruetur, & ego eam bibi quæ tamdiu fuerat & extra proprium fontem seruata & incorrupta prorsus erat: Accepi etiam bis in colica affectione: inest sal & nitrum vt comperi ex distillatione. Si ponamus etiam aquam in vas aliquod ligneum in quo sit rimula per quam aqua sensim per totam noctem resudet, videbitis mane concretum sal in ea rimula. Habet hæc aqua vim calefaciendi & exsiccandi magnam: defertur in Galliã, in Hispaniã, Neapolim & alias longinquas partes incorrupta semper manens Calefacit ventriculum, colon intestinũ, prodest ad menstruorum alborum fluxionem, & ad omnia membra quæ laxa sunt, constringenda. Montagnana de balneis Patauinis tract. 3 Colicos & iliacos absque lapide renum plurimum iuuat clystere ex aqua balnei cum quarta parte ol. ricinini & olei de baccis lauri, quod lenius, vel de ruta vt me docuit ratio & experientia: Paretur autem hoc modo: ℞. Aquæ balnei lib. 1, ol. de lauro ℥. iiij, olei autem ricinini quia vehementius est ℥ iij. Iac. Theodorus scribit historiam notatu dignam de dolore ventris quo laborauit per annum, bis in die certis horis reduce, curato potu aquæ acidæ ex Langenschwalbach, *quo & purgabatur & dolores sedabantur. Cum autem redijsset cruciatus cum desiderio deijciendi continuo, iniecto enemate ex aqua, educta magna copia acris & vrentis ac nigræ bilis, adiuncta viscida pituita & sanguine putrido, roboratus fuit etiam ventriculus qui non concoquebat Ibidem legitur historia suffraganei laborantis dolore ventris diuturno, obstructione splenis, imbecillitate ventriculi, & cachexia, qui adiutus eiusdem aquæ potu. Hæc autem aqua constat multo ferro, vitriolo, misye, succino, sale gemmeo, camphora foßili & pauco sulphure. Ioh. Gôbel. aquas aluminosas S. Iobi nobis commendat in colico dolore & torsionibus intestinorũ à pituitosa materia enemate iniectas cum oleis quibusdam & benedicta: prodesse profluuijs alui tum potu tum balneo. Hæc ille. Pluris facerem aquam aluminosam in fluoribus alui quàm in colico dolore, in quo ad educenda pituitosa non faciunt quæ fluxus compescunt. Nostræ ergo aquæ mirabilis fontis commodiores erunt ad colicum dolorem propter mixturam salis. Sal enim abstergit: Propter bitumen quoque: Denique quia non tanta astrictio adest quanta in alumine solet esse. Andernacus: Aquæ S. Mariæ in Italia ferro & sulphure constant, articulorum resolutioni, ilioso colicoque dolori conferunt. Dortomannus:*

Baln. Aquariani mixtura & vires

Aq. Langen.

Aq. S. Iobi.

Aq. S. Mariæ.

Colicus

Colicus dolor à pituita, flatu, abscessu œdematoso, externo vsu thermarum Beli-lucanarū facilius cedit. Vvalterus Riuius in speculo dicit, thermas marchionum Badensium vtiles esse ijs qui diu laborarunt ventris dolore, colica & iliaca passione. Paracelsus de balneis scribens de thermis Marchionum, Vvildbad, & Zellerbad ait calere à calce, non esse vsque adeo efficaces, arrodere cutem propter calcem, non curare vlcera, tantum mundare: vires in restaurandis resolutis membris imbecilles, sedationem doloris colici communem esse cuilibet calefactæ aquæ aut calci affusæ: quod laßitudinem tollant, appetitum excitent, causam esse quietem & diuturnam lauationem: mitigare quidem aliquos magnos morbos, sed curare non posse. Hæc ille. Quàm bene iudicent medici qui de illis thermis scripserunt & tueantur suam Spartam, si placet. Quod ad me attinet in Iliaca paßione & colico dolore potißimum vbi astricta aluus vel inflammata intestina, præfero vnicum enema ex aqua medicati fontis admirabilis pseudochymicorum antimonio & argento viuo, quæ ignis violentiæ suæ symbolo imbuit conuersa in vitrum, flores, mercurium præcipitatum, sublimatum, turbith &c. Qui iliaca paßione & colica laborant vtantur intrepidè, donec aduenient medici, enematibus ex aqua admirabili Bollensi: bibant etiam calidā. Medicus augebit vires aquæ herbis, oleis, & ijs quæ existimabit è re ægrotorum esse. Sanè si, vt vult Iac. Theod. lib. 2. cap. 32. ad iliacum & colicum dolorem vtiles sunt aluminosæ, quis dubitet parem esse Bollensium efficaciam, potißimū si quo modo ille aluminosas, nos Bollēses præscribamus? Quippe in aquæ aluminosæ mens. ß. decoquit absinthij, menthæ, fl. chamæm. sem. anis. ana M. j ad medias: decoctionis vnciis 24. admiscet ol. chamæm. ℥j. ß. elect. Bened. lax. ℥j. hieræ picræ ʒ ß. sacchary ʒj. oui vitellum. F. enema inijciendum modicè calidum, perque horam retinendum. Ab huius vsu biduano triduanóue certum pollicetur & præsens præsidium. Porro autem in dictis affectibus, Bollenses, me consultore, calidæ & liberali manu ieiuno ventriculo haurientur, quibus non displicebit incoxisse chamæm. cum aniso, vel fœnic. vel sem. carui, præsentibus potißimum flatibus vel pituita. Si non sequatur euacuatio dolorisuè mitigatio, aluusq; adstricta maneat, placet ad præscriptam formulam enema cōcinnatum inijci, aquâ Bollensi pro aluminosa substituta. At si à biliosis fuerint & calidis humoribus prædicti affectus, aut à scybalis retentis, nō probo calidiora hæc, sed potius pinguiū intestinorum decoctū ex aqua admirabili cum oleo vel butyro, crebro iniectum: aut oleum ex aqua copiosa propinatū. Si cui consilium est lauare, id non nisi aperta aluo faciet, nec diu in solio hærebit: cuiuscunque enim generis balnea, quantum ego in Germania obseruare potui, colicis doloribus parum conferunt, imò verò paresin inducere videntur, quo nomine nec eos magnopere iuuant, qui nuper admodum resoluti ineptos habent ad motum artus, vt suo loco dictum. Rulandus de balneis lib. 1. cap. 3. Ad colicam ventrisque torsiones ℞. Flor. chamæm. meliloti, anethi. S. lini ana m. ß. Menthæ, calamenti, absinthij ana m. j. Pulegij, origani, cumini, gran. juniperi, baccarum lauri, spicæ m. ß. sulphuris viui ʒ. j. Salis nitri ʒ. ß. Sacculo indita coquantur in s. q. aquæ flu-

Aq. Beliluc.

Badenses March.

Paracelsi censura de Badens. March. Ferinis, & Zell.

Bollensium vsus in Col. & Iliac.

Enema.

Baln. resolutionis colicorum caussa.

Insessus.

uiatilis ad tertias, & fiat insessus, quo vtatur æger manè & vesperi, & si opus sit noctu ac sæpius donec ex toto remittat dolor. Sacculum hunc decoctum in aqua admirabilis fontis non improbo, potißimum si applicetur ventri in colico dolore à flatibus vel pituitosis humoribus.

Ad vermes ac lumbricos. CAP. XLVI.

Beliluc. *LVmbrici ab humidi pituitosi, crudi putrentisque nō planè putridi, succi copiâ interno vsu thermarum Belilu. faciliùs cedunt, Dort. Ander. de balneis dialogo 1. In Comitatu* Bitsch *fons bituminosus tempore Friderici Cæsaris* Vvaldsborn fons bituminosus. *cœpit innotescere vulgò Vvaldsborn dictus, lapidibus bituminosis infectus est, super aquam oleum albi coloris, non nigricans nec grauiter olens vt Iudaicum, sed potius odoratū apparet. Valet ad capitis defluxiones, dolorē dentium & auriū ex frigida causa natū: capillos capitis retinet: valet contra albuginē oculorū, tußim inueteratā, difficultatē spiritus, dolorē stomachi & frigidam ventris intemperiē &c. Vermes ventris interficit. Bacc. Cæterū vermes ingeneratos enecant, extrahuntq; aquæ maximè amaræ omnes, acres ac fortes, quales ex atramenti materia in Volaterrano, Acidæ, Porretanæ, Trescurianæ & ipsæ M. Catini salinæ. Vvalterus Riuius:* Göpping. *Fons acidus Göpp. potus enecat lumbricos, sedat colicā & iliacā pas-* Langensch. *sionē. Iac. Theod. dicit aquas acidas in* Langenschwalbach *impedire vermiū* Aq. S. Iobi. *generationē, restituere pueros emaciatos ob lumbricos: Io. Göb. ait, aquas alumi-nosas S. Iobi pellere tænias quas* lange vnd breite Würme *nominat. Ruland.* Catalogus aq. ad lumbricos. *Vermes ventriculi enecant & expellunt nitrosæ, acidulæ Göpp. Auw, Vberkingē, Ebenhausen, Annæberg. Carolinæ, Teplicæ in Bohemia infectæ sulphure, nitro, bitumine, alumine, saxoq; calcario, Aegranæ, Badenses. Hæc ille. Vti credo pleras-que ex prædictis prodesse ad pellendos lumbricos eorumuè materiā educendā, ita etiam non dubito aquā nostrā medicatā tantundē præstare posse. Verū cum lum-brici, tæniæ, ascarides sæpe non cedant etiā multis & vehementißimis remedijs, potißimum si fuerint in ventriculo, consulo vt statim à principio qui volent eas expellere, iungant axungiam Lunæ 2. vel sennam, rhab. agaricum & similia ad-iectis insigni eorum antidoto, S. contra, corallina, & fraxinella. Poterunt etiam mane aquam medicatam calidam bibere cum absinthio, centaurio vel tanaceto.*

Ad ani affectus, intestini recti relaxationem, mariscas siue ficus, hæmorrhoïdas fluentes, suppressas. CAP. XLVII.

Ani procidentia. *INtestino relaxato & tumido optimè conferre aquas aluminosas S. Iobi scri-bit Ioh. Göbel. Ad eundem morbum vtilem etiam futuram aquam admira-bilem non dubito balneo administratam & euaporatione, addendo candentem lapidem scißilem vel etiam aliquid aluminis. Laudarim etiam si post balneum, reposito intestino inspergatur puluis scißilis lapidis cum argilla cœrulea* Tinesmus. *vel bolo Teccensi: emplastro oßi sacco ac inter fœmineo apposito. Rulandus insessum ad tinesmum parat ex fol. tapsi barbati m. iij. & calyculorum sem. lini lib. ß. coctis in aqua. Idem: ad ani fluxum sanguinis eiusque conuersionem & pres-*

*cidentiam valent aquæ aluminosæ, ferratæ, gypseæ. Ani phlegmonen, prociden-
tiam & rimas curant aquæ Badenses Hercinæ, Vvendingenses: rimas & vlcera, Rhagades.
acida iuxta Antegast, Badenses Austriæ, Embsenses, Glottenses: tumorem Vve- Mariscæ.
ringenses. Item: Mariscas auertunt, Piperinæ, Aquisgranenses, Vvetingenses, id-
que genus aliæ. Huc pertinet & hæmorrhoïdum consideratio, siue eæ p. n. fluant,
siue suppressæ: qua de re Dort. Hæmorrhoïdum suppreßio à frigidiore, craßio- Belilucanæ.
reque sanguine melancholico, pituitoso, item obstructione &c. Vt prouocentur
potum fotumque frequentem ac multum desiderant aquarum Belilucanarum. Aperiendis hæmorrh.
Baccius lib. 2. cap. 1. Vbi verò noxiè retentas hæmorrhoïdalium venarum fluxiones
reuocare opus est, quæ mensibus ciendis commendantur in potibus maximè vsur-
pandæ nitratæ, æneæ, ferreæ temperaturæ, Porretanæ, Albulæ, vel blandis certè
lauacris extimulandæ, sulphuratis scilicet, & quæ haud nimis exsiccent, vt Aquis-
grani lauationes, S. Philippi, ad aquas Pisarum & consimiles. Existimarim po- Bollensium
tum, balneum, fotum ac potißimum vaporem aquarum fontis Admirabilis hæmorrhoï- in hoc aff.
dum turgentibus venis dolorem creantibus posse prodesse ac interdum aperire: si vsus.
ægri id non impetrent, consilio medici iungant alia medicamenta vt pilulas pur-
gantes, & alia topica. Econtra autem acidit interdum vt plùs iusto fluant, in quo
casu Baccij consilium est l. 3 c. 1. Exsiccant hæmorrhoïdas omnia calorifica & siccæ Hæmorrh.
naturæ balnea: habenda tamen ipsarum conditionis aliqua ratio. Oblongas enim sistend.
& inflatas, quales ad thymos Cap. de pudend. vitijs appropriauimus, sanare va-
lent. Obstante verò dolore, mitiora adhibenda & minùs acria, vt salsa aqua,
& marina tepens, vel ex sulphure & alumine, vel ex antimonio in priuatis re-
medijs comparata, & ex herbis medicatis adstringentia balnea. Faciunt au-
tem Porretanæ venis hisce fluentibus, Sauanarola teste, & eadem qualitate
Albulæ. Faciunt & S. Caßiani ebibitæ, de Ficuncella aquæ super cætera: quippe
exsiccant, ac omnem serosam humiditatem è renibus, ventre atque hepate abster-
gentes, tam calidam quam frigidam eorundem intemperiem corrigunt eodem
teste, ac viscus ipsum mirificè confortant, & sanguinem reddunt minùs flui-
dum. Idem præstabunt Leucensis aqua, & Ferina in potu ex Germanicis,
plumbeæ, gypseæ, omnes adstringentes, emplasticæque opplentes, & earundem
virium medicata balnea arte facta. Item lib. 5. cap. 6. Aqua potulenta in Baianis Aq. Pugilli.
Pugilli nuncupata, quæ vel eo nomine insignes meruit laudes quod solutum quam-
piam ex causa ventrem astringere valet ac hæmorrhoïdarum fluores: calidam ni-
mirum acremque intemperiem remouendo. Quare nec fortasse à ferro absoluitur,
quemadmodum sunt ad ea confinia Solis & Lunæ & Imperatoria vocata balnea
ferrata. A longis pariter febribus liberat. Idem lib. 6. c. 5. Aqua de Grotta sub Vi- Aq de Grotta
terbio tam balneo quàm potu atque clysteribus colicam discutit, iliacam atque hæ-
morrhoïdas. Rulan. Hæmorrhoïdas supprimunt aluminosæ, ferratæ, gypseæ, Item
Plumbariæ Erkauenses, Annæberg. Badens. Heluetiæ, Hubbad, Vvending. Vvolcke-
stein. Io. Gôb. Si nimium & nimis diu fluant hæmorrhoïdes aqua aluminosa balnei
S. Iobi miraculosè iuuat balneo ad vmbilicum & potu. Ego sanè non improbarim a-* Aq. s. Iobi.

Bollenses. quam admirabilis fontis in balneo, modo non sit calidius nec mora diuturnior. In potu præferrem tamen acidas easque mediocri quantitate & non ea qua præscribuntur ad mouendam aluum. Poterit etiam addi axungia Lunæ & Sanguis draconis. Præterea anus aquâ mirabili ijs admixtis tepidè foueri. Non tamen reprimendæ hæmorrhoïdes nisi tantus sit fluxus qui prosternat vires.

Acidulæ.

Ad Cystis fellis obstructiones, Epiploï, Mesenterij Pancreatis vitia. CAP. XLVIII.

OBstructio cystis fellis à crasso viscido lentoq; humore vnde icterus flauus & alui excrementa multâ bile tincta more modoq; obstructionis venarũ mesaraïcarum curatur thermarum Beliluc. vnius diei potu, alterius balneo, si alternatim his aliquamdiu ægri vtantur: vt & aquâ stillatitia in pastu & extra cum sacharo vel melle: sale similiter reliquo post euaporationem & stillatam aquam. Epiploi, Mesenterij & Pancreatis saburratorũ tumores, ob ingluuiem nimij aut vitiosi cibi: item primæ vel etiam secundæ coctionis vitium (Dico primam & secundam coctionem more scholis recepto & vsitato, tametsi nulla coctio prima, nisi tempore, nulla secunda, sed omnes tertiæ reuera sint, hoc est, eadem sit ratio facultatis, functionis & vsus: diuersæ tamen partes & materiæ in prima & secunda quàm in tertia concoctione) Sanantur modo iam dicto nisi quod in hisce affectibus contumacioribus vt plurimum remedia in longiorẽ protelare moram oporteat: Dort. Cum obstructiones & affectus prædicti non facilè vni medicamento cedant, certè nec ita facilè solis aquis medicatis profligabuntur. Necesse igitur est vt ægri consulant priùs medicos peritos. Alioqui profuturas nostras aquas non dubitarim: poterunt enim victus ratione & potu aquæ calidæ mirabilis fontis præparari ad expurgationẽ. Vult enim Hippocrates προϋγραίνειν corpora vt commodius euacuentur, id quod sine molestia fiet vsu triduano vel quatriduano potus aquæ quotidie augendo: quem sequetur deinde purgatio, quæ institui poterit propinatis catharticis ex aqua. Nec displicebit postea descensus in solium ad dies quindecim modò sit moderatum quod non excalefaciat nimiũ corpus & sitim pariat. Placent clysteres sæpe administrati ex aqua medicata sola vel alijs obstructiones soluentibus ac etiam purgantibus additis. Nec displicebit potus acidularum per se si sitis, & hepar calidius: vel cùm vino.

Beliluc.

Omnis cõcoctio tertia est.

Obstructio affectus cõtumax.

Bollenses syruporum præparantium loco.

Solium.

Clysmata.

Ad Iocinoris morbos. CAP. XLIX.

IEcur autem maximè, seu calidam patiatur intemperiem, seu frigidã, & quocunq; adhibendo remedio, seu intrinsecus, seu extrinsecus, semper quæ robur visceri adiungant, desiderat, Galeno teste xj. Metho. Quam maxime prærogatiuam Ficuncellæ potiones obtinent, mediocris ex calido fomite temperaturæ, eiusque ex ferri portione admista stypticæ, & quæ tamen noxia vndecunque purgamenta extrudens, cuicunque huius visceris morbo præsentanea est, vnde illi apud vulgus nomen Figatella inditum fuit. Post hanc est Villa Lucæ, non adeo expurgans, Calderiana aqua, & sub Carpis, similesque, quæ bibun-

Iecur roborantes & expurg aq.

Ferreæ.

tur. Deinde æneæ naturæ de Grotta, de Tiguro, Ferinæ, quæ calidiores sunt prædictis. Nec minus subtilis substantiæ Fabarienses ex auro, & Porretanæ, tam potu, quam lauacro ex alumine roborantes, vacuantesque, ac similes ferè tepentes Albulæ. Vltimo loco nitratæ, quæ quantum quidem ab alijs firmandi facultate deficiunt, tantum reliquas superant species refrigerando infirmata, aperiendo obstructa, & purgando, vt multæ sub Baias, & in balneis Caldanellæ, Auinio, de aquis sub Pisis, aliæque. Eædem propterea ad morbum regium, & ad inflationes excutiendas efficaces. Nec secus sulphuratarum balnea temperata, Aponus, Aquisgranum, Bathoniæ in Anglia, Mattiacæ sub Maguntia, ne vulgares in Italia reiterem, & præter has temperatarum aquarum balnea. In frigidis verò, hepatici, seu qui obstructo, aut indurato viscere, toto abdomine inflantur, & Cachexiam illapsi efficaciora, & tam intus, quam foris calorifica magis digerentiaq; desiderant. Talis Aponus, & quocunque vsu accommodus, Sanctus Martinus ad iuga Rhetia, Badeniæ in Austria, alteræ in Heluetia, Leucenses, Ferinæ, Lothoringiæ, Tigurinæ, Grottæ. Idem lib. 4. cap. 11. Calidæ quoque, & in balneis celebres aquæ sunt ad Castellum, cui Vicum nomen, sub Alleccæ oppidi ditione in Corsica, quæ pro aliqua mistione ferri, mirificè viscera, ac intestina corroborant in potibus. Hepaticos fluxus persanant vt Ferratæ reliquæ. Similes aquæ apud Morazanum castellum, diocesi Mariana, vbi scabiem sanant, vlcera exiccant manantia, colicos, & artuum dolores compescunt, vsu balnei. Similes & ad Baricem Castellum. Atquè hisce omnibus calidiores ad Talagum pagum. Itē cap. 9. Cum Alumine verò mineræ quoque sulphureæ est balneum, quod de Pal[illegible]tijs nuncupatur. Vbi magnifica balnei peruetusti, ad Serapidis templi vestig[illegible] apparent, cuius hodie quoque vulgare cognomentum seruat, Balneo de Monte Grotto, quod est in Patauinis adsimile ponitur Sauonarolæ, calfaciens, digerens, serosamq; excrementorum sobolem, quæ vitio hepatis in totum corporis ambitum diffundi solet, valdè exsiccans. Vnde aiunt has aquas experimento, ieur tota sui forma respicere. Dortom. Hepatis intemperies frigida, humida, flatuosa hinc dependet cachexia, hydrops: ex melancholico scirrbus fiens pedetentim exantlanda. Ob id mane & vesperi terni cyathi aquæ Baliucanæ hauriendi: clysteribus ex hac aqua, fotu hypochondrij dextri, deinde litu ex limo cui additum sit spicæ nardi, cinnamom[illegible], & mastiches momentum, vna cum oleo absinthino vtendum. Sabulo ad litus maris obruantur hydropici. Rulandus: Contra calidam intemperiē iecoris & renum valet Kesselbron acidula quæ inficitur ferro, ære, atque calchanto. Contra Iecoris intemperiem calidam, inflammationem & obstructionem valent acidulæ Vberkingenses, Göppingeases, Ebenhusanæ, Auwenses, Leiming, Medich, Ponterborn, Kesselborn, Kissing, & acidulæ aliæ, Item aquæ Embses Constantiæ. Contra Iecoris intemperiem frigidam & humidam, & mala frigida conducunt Badenses Herciniæ, Austriæ, Vvillacenses, Teplicæ, Abecenses, Vueringenses, Dalfingenses. Iecoris dolori, tumori & scirrho conferunt sulphuratæ, Badenses Austriæ, Antegast, Badenweiler, Item

Aeneæ. Aureæ. Aluminosę. Nitratæ.

Ad icterum & inflationes hep. Sulphureæ.

Frigidæ hepatis intēp.

B. de Palatijs Viterbij

Ad calidam intemperiē hep. & renum.

Ad iecoris intemperiē frigidam.

Obstructiones.

obstructiones iecoris, splenis, pulmonum, renum, vesicæ, aliorumq́ue viscerum & partium aperiunt Badenses Heluetiæ, Göppingenses, Vvildbad, Leucenses, Piperinæ, Cellenses, Hubbenses, Badenweiler, Leonstein, Vvaldsborn, Niderborn, Auw, Vberkingẽ, Deinach, Bassenheim, Mẽdich, Dalfing Glottens. Keeswasser Kronemberg. Laubach, Vuillacenses, & salsulæ, sulphuratæ &c. Io. Gô. dicit magnam vtilitatem esse aquarum aluminatarũ S. Iobi in obstructionibus lienis & hepatis siue potu siue balneo: cõmendat etiam ad icterũ. Fortè non minor erit vis tollendæ obstructionis in aqua admirabilis fontis ob subtiles partes salis, potissimum si stillatia aqua sumatur cum cichorio, agrimoniâ, & similibus: Præfero tamen in affectibus hepatis & potissimũ calidis acidulas Göppingenses & Yebenhausenses, Peters &. Lingenbergenses, Bollensiũ vsus. *Licebit etiam vti nostris aquis Bollẽsibus ac ad præparationem euacuationi præmittendã in obstructionibus, vt ictero & tumoribus: Conueniunt etiã enemata. Augeri potest vis aquæ tum ad purgationem tum ad apertionem iunctis medicamentis internis & externis vt facit Dortomanus. In tumore hepatis frigido pituitoso non oberit litus cum aqua fontis nostri, bitumine, pyrite & lapide scissili ac alijs, quæ poterũt dextrè à perito medico assistente præscribi: quem requirunt hepatis morbi ne incuriâ magis lædatur hepar siue nimio potu, siue nimio aut calidiore balneo: quo moderatissimè vtendum sentio ne à calore actuali balnei incalescat hepar, excitetur nimia sitis, ac ex nimio potu sequatur hydrops. Calida intẽperie hepatis laborantibus omnino censeo abstinendum à lauacro, nisi interdum lauent vt obstructio pororum tollatur ac ea ratione exhalare meliùs possint acres aliqui vel maligni vapores in habitu corporis per mediocres sudores, vel insensibilem transpirationẽ vel si adsit aliqua scabies, cuius reliquiæ meliùs euacuandæ aut resoluendæ. Verùm caueant à diuturniori mora in calidiore balneo, quam etiam in aqua non medicata in his affectibus improbarim.*

Ad lienis affectus. CAP. L.

LIenis intemperies, frigida, humida, pituitosa, melancholica: Scirrus ab arteriarum calore destitutarũ obstructione adstrictioneue multiplicẽ plexũ in liene. Quin & ab arteriarũ crasso humore refertarum in liene obstructione Icterus virginum. *sæpe icterus niger (maximè virginibus cũ primùm catullire incipiunt) alui astrictio, cachexia, hydrops oritur. His affectibus conueniunt thermæ Bellilucanæ & eandem cum hepate curandi methodum desiderant. Sed quia hoc in dextro, ille in sinistro stabuletur hypochondrio, vtendi modo variant, Dort. Eadem ratio in ministrandis circa lienem balneis quæ in hepate esse debet. nisi quia pro ratione huius visceris, solidioris ex natura substantiæ, frequentius ab intemperie frigida, humidaque lædi solitus, calidioribus, & magis subtilis essentiæ potibus gaudet lien, & quæ simul egregiè firment. Quare lienosis, id est obstructionẽ patientibus, duro, oblongo, ac tumido ad sensum hypochondrio si-*

nitro, ferratæ aquæ (vt Rasis est author) à proprietate conueniunt, quales supra paulò recensuimus multas. Deinde æneæ, deinde nitratæ, deinde aluminatæ omnes in potibus: Vel in balneis calidæ omnes, & cum viribus digerẽdi, nec ferro exutæ ob eandem affinitatem, quales Caldanellæ sub Senis, de aquis in Liguria, sub Luca, sub Pisis, sub Viterbio, in Hispania multæ. Præseruare à lienis morbis Antitoli aquas vsu comperimus, & similiter aquas ab vrbem, Acidulas Sancti Iohannis: confert quoque obstructo visceri lixiuium ebibitum eiusdem Rasis Medici authoritate, vel quales naturales aquæ aliquæ in Baiano produntur, quæ cineres, ac pumices elambunt. Galenus in ix. de comp. Med. secundum loca ex Triphone marinam quoque commendat in potu cum vino, ex balneo tamen aquarum dulcium, ac malagmate: Et idem discussorijs rebus illutamentum, salsum, sulphurosum, ferreum, actu calidum, qualia ad neruos contractos, & in articulorum tumentijs idonea esse comperiuntur. Caliæ vero intemperei, ac inflammato lieni, satis quæ hepati adscribũtur faciunt, Baccius. Rulandus: Contra lienis vitia omnia opitulantur aquæ ferreæ, sulphureæ, dulces: imprimis vero Piperinæ, Leucenses, Gebersweiler, Badenses Hercinia, Bertringenses, Annæbergenses, Auwenses, Saurenthal, Montebaur. Obstructiones lienis. iecoris, renum, aliorumque viscerum aperiunt Syluestres, Glottenses, Göppingenses, Vberking. Ebenhausanæ, Vvolckenstein, Leucenses, Piperinæ, Cellenses, Leonstain, Niderborn, Brintzbach, Mendich, Heilborn. Lienis obstructionem & intemperiem calidam depellunt acidulæ Auwenses, Vberkingens. Ebenhausanæ, Leumingens. Ponterborn. Lienis tumorem, duritiem, inflammationem, doloremque curant aquæ salsæ, sulphuratæ, Casteininæ, Löffingẽs. Badẽweiler, Bassenheim. Lienem extenuant acidulæ Kerlich, Kesselborn, Kißing. Montebaur. Lienis intemperiem frigidam emendant Badenses Herciniæ, Dalfingenses, Vueringenses. Hæc ille. Scribit Præceptor meus Rondeletius, Tot fiunt morbi & tales in splene, quot in hepate: Quare simili modo & simili methodo & fere eadem materia medica curantur: In hoc tamen differunt, quod morbi splenis valentiora remedia incidentia ob materiam quam continet terream & crassam requirunt. Verùm quia fortiter aperientia lædunt hepar, in internis cauendum. Hæc cum ita se habeant non erimus prolixiores: tantum monebimus, nos plures facere in huius affectibus balnea quàm in hepatis: Præterea etiam nos magni facere enemata, quibus addi possunt fortius extenuantia, aperientia, purgantia, hæmorrhoidas mouentia vt depleatur splen sine hepatis noxâ. Cum potu etiam possunt addi Scolopendrium siue Ceterach, Tamariscus. In topicis lutatione cum oleo capparorũ, fotu additis corticibus eorũ & similibus poro arbitrio periti medici.

Ac. marina. Illutamẽtũ. Contra Lienis vitia. Hepatis & lienis ijdẽ morbi, eademque fere remedia.

Ad Hydropem. CAP. LI.

Hydropi omni incipienti occurrit aqua Grottæ: confirmato autem non adeo solet prodeße. Similiter & Serapidis balneum cum ferro. Vitio autem hepatis cõfirmato pauca spes in omnibus balneis eße debet. In curatione m.

Hydrops cōfirmatus balneis nō cedit.

hydropis prima statim se exhibet redundantis aquæ vacuatio, cui rei quanquam aliqui nostri veteres aquarum naturalium potiones, & balnea consulunt: docet tamen experientia, ac ratio, non esse eis admodū confidendum. Verendum enim in potionibus est, ne aqua aquæ addatur. Itaque æger siue ex viriū imbecillitate siue nimio onere succumbit, vt aliquos vidimus ad hoc remediū inhiantes in ipso etiam vsu miserè perijsse. Balnea verò, quamquam calorifica, & fortia, vel nequicquam sunt tumenti hydropi, vel certè prosunt tantum in fine & vacuatis aquis. Quocirca tria iudico necessaria: hepatis robori primo, ac perpetua curatione esse intendendum. Secundò facto hydrope à balneis abstinendum, & tertio tentanda balnea, vel in principio, si ita ratio postulare videatur: vel certe in fine. Quæ vteri vitio vel lienis coaceruari solent humiditates, & in Ascitis specie principio, vidimus nitratas, ac salsulas quasdam modicè purgatorias sanasse in totum & sola in Marinis balnea, & quales probauimus Grottæ aquas calorificas, digerentes, roburque visceri, ac nutritorijs reliquis adiungētes, adhibitis aliquandiu ad finem, vel sulphuratis, similibusque calidis balneis, vel ex marina aqua.

Ad Tympanitem.

In Tympanite verò discussoriæ omnino facultatis esse oportet aquas, siue in potibus in principio tentanda sint, siue in balneis sub fine: quando idonea quoq; est vaporibus ipsarum calidarum fomentatio, qualis ad Corsenam commoditas, ad Aponum, ad Baias, ad Puteolos, nec minus super saxa, harenasque calentes sub Sole recubitus insolatusque. In Hyposarca denique assidua prosunt illutamenta præter cætera & in marinis, salsis lacunis, atramentosis paludibus in sulphurosis calidissimis quantum vires sufficiunt, lauari. Adde incomparabile remedium ad omnem hydropem in puluere ad aquas calidas in Ischia voluntari, atque insolari.

Balnea.

Ex Plumbo balnea in Lothoringis omni hydropico permira habentur, Fabariensia, Badenia vtraque. Calidæ ad Viennam ad fines Bohemiæ cum lutamentis, & infra sub Buda aliæ. Acidum & valdè potens Stygianum ex nostris, non longè ab vrbe, & Sabatinum valde acre, Bullicanum Viterbij feruidum, Bulla saliens ad Puteolos, Thermæ in Sicilia, calidæ ad Lucum Augusti in Hispania: quæ omnes vbique calidæ ad Hydropem valere ab authoribus promittuntur.

Saburratio.

Omni item hydropi ex salsis clysteria vtilia sunt. In herbis medicatis similiter decubitus, insolatus, exsudatio, saburratio, quin sub tritici aceruo, aut salis, dum calent, volutari valde conuenit. Nec minus stuphæ, hypocausta, ac Pyriateria, Baccius Idem lib. 4. cap. 8.

Sudationes siccæ.

Prope calidas in Ænaria insula sunt speluncæ, est vsus Arenationis, cui fortasse parē facultate non inuenies in tota Italia. Siquidem natura soli sponte calida, ac sicca cum sit totaq; materiæ sulphureæ ac aluminosæ, discussoriā obtinet virtutem egregiam. Quamobrē defossa ad genu scrobe calenti puluere obruuntur, tecto tamen sub tuguriolo capite ac mutato sæpius puluere vbi refrixerit. Iuuat Hydropicos supra oē remediū, podagricos tumores discutit, hystericas ventre inflato mulieres sanat, artuū tumores resoluit. Paralysin firmat, neruorum contractiones quæ ex humiditate ac frigiditate pendent distendit, omni frigidæ ac humidæ intemperiei conuenit.

Idem

Idem cap.10, meminit balnei Porcetani Aquiſgrani quod lapidem in alueis facit: cuius præcipuus ſit vſus in balneis, quibus valde exſiccet, humidis idcirco defluxionibus articulorum, cutiſque affectionibus idoneum, ventriculo humecto ac nauſeabundo opitulari, hydropiſim, laxosq́; tumores id genus extenuare. Gal de ſimpl. facul. l. 1. c. 7. Salſæ, nitroſæ, ſulphuroſæ, bituminoſæq́; omnes aqua inter cutem laborantibus perutiles. Ambroſius Pareus lib. 25. cap. 42. de med. facul & compoſ. Aquæ calidæ morbis frigidis & humidis auxiliantur: membrorum inflationes hydropi, ictero, ab humoris craßi lenti & frigidi obſtructione ſuperuenientes tollunt &c. Vtiles cutis defœdationibus, herpetibus, elephantiaſi, lepræ. Vitandæ tamen ſunt naturis bilioſis & feruido hepate præditis: Nam cachexiam & hydropem iecore aſſato inueherent. Fallopius de thermis capite 17. de balneo Aponenſi: Facit ad leucophlegmatiam, nec non ad hydropem particularem ventris, ſi præcipuè æger vtatur huius aquæ vaporibus, id eſt ſtufis. Andernacus: Omnis aquæ inter cutem ſpecies quamuis balnearum aqua in primis diſcutiatur: tamen etiam luto ventri obducto. Item Aquæ Vicebadenſis calidæ admodum potus ad aquam inter cutem ex frigida & humida materia contracta conuenit. Idem, Aquæ Ferinæ Vvildbad paulò magis quàm temperatè calidæ ſulphure, ſale, & alumine imbutæ. Potæ quidem iecoris & lienis obſtructiones in aqua inter cutem & morbo regio aperiunt. Idem, Aquæ Cellenſes tepidiuſculæ malo habitui & aquæ inter cutem ſubueniunt potæ. Idem, Aquæ Vvembdingenſes manufactæ calidæ humores, & aquam inter cutem diſcutiunt. Idem Aquæ medicatæ in Zuckenthal ſulphuris, aluminis, nitri & ſalis participes hydropicis, flatuoſis tumoribus, anhelatoribus, vteris frigidis & albo ipſorum fluori, laßis & ſcabioſis in balneis conferunt. Idem, Aquæ calidæ domus nouæ in Italia ex alumine & ſale copioſo, calcis & cineris modicè participes, aquæ inter cutem ex frigida intemperie contractæ potu vtiles. Idem, aquæ Aſinellæ in Italia ex ære conſtant, ſulphuris participes: hydropicis, obſtructionibus viſcerum & vteri collectionibus potu vtiles. Iohan. Gœb ait aquarum aluminoſarum Sancti Iobi vſum conſumere humiditates facientes hydropem, ſi hydrops non ſit inueteratus & confirmatus. Item poſtea, potu & crebro balneo optimas eſſe ad tumentem ventrem ſiue hydropem, icterum & ſpleneticos affectus: id ſcio inquit, non tantum auditu, ſed etiam experientiâ. Rulandus, Hydropicos ſanos faciunt aquæ nitroſæ, ſalſæ, maximè autem Vvendingenſes, Vveringenſes, Vvolckſtein. Vvaliſſerbad, Vveisbaden, Sultzberg, Annæbergenſes, Auvvenſes, Antegaſt, Aquiſgranenſes, Dalſingenſes, Leucenſes, Badenſes Hercyniæ, Auſtriæ, Göppingenſes, Teplicæ, Abecenſes, Vvillacenſes, Vberlingenſes, Brugenſes, Piperinæ, Syluestres, Cellenſes, Zuckenthal, Bellerthal, Heylborn, & reliquæ aquæ atque thermæ calidi & ſicci temperamenti. Item ad tympanitem commendantur aquæ Bertringenſes, Caſtein. Iac. Theod.

A. Porcetā. Aquiſgran.

Aq. Aponēſes.

Aq. vicebadenſes.

Cellenſes. Vvemding.

Aq. in Zuckenthal.

Aq. domus nouæ.

Aſinellæ.

Catal. bal. ad hydropē

*dicit aquas acidas in in Langenſchwalbach tollere cachexiam, cōſumere hydro-
pem & potiſſimum Aſciten: adeoq; & ab hydrope præſeruare. Ex eodem demō-
ſtratum aquas quæ ſpiritus ſulphuris habent vtiles eſſe hydropicis. Cum autem
admirabilis fons eos etiam habere videatur & præterea aliorum metallicorum*

Bollenſium administratio in hydrope.

*ad hydropē facientium, non dubitarim aſſerere vtilem eſſe etiam admirabilem
fontē modò hydrops nō ſit deploratus, & conſilio adſit peritus medicus, qui prius
hydropicos præparet ad balneum, impediat à nimio potu, caueat ne hepar nimiū
incaleſcat, procuret fluidā aluum, moueat vrinas & ſudores alternatim, potiſſi-
mum per vaporarium à nobis inſtitutum, & nominatim in leucophlegmatia.
Arridet quoque nobis medicamentū Tabernæmontani, potiſſimum ſi hydrops
ſit Aſcites, de quo ſic ſcribit lib. 2. cap. 39. Medicamentum ex aqua ſulphuris ad-
uerſus hydropem. Accipe tres manipulos ſeminis lathyridis, ſalis m. 1. Contunde
ſimul & cum aqua ſulphurea fac pultem, quæ extenſa ſupra pannum appli-
cetur tumenti ventri, manifeſtè videbis aquoſitatem conſumptum iri cum di-
minutione tumoris. Eodem modo in balneo admirabili paretur medicamentum
cum lathyride, ſale, addito lapidis ſciſſilis & pyritæ tenuiſſimè triti m. 1. ß. ab-
domini applicetur poſt euaporationem & tamdiu permittatur donec ſiccetur
totaque nocte maneat donec ſequenti die lauacrum, in quo non nimium diu*

Arenatio.

*hæreat, abluat. Poſſumus etiam arenationem artificialem inſtituere.
In vaporario crebris foraminibus pertuſi aluei caldariorum vaporibus ex-
cipiendis ſuperponentur: puluere lapidis ſciſſilis, cuius quantitas maxi-
ma eſſe debebit, pyritæ, gagatæ interiecto panno lineo aut canabino den-
ſiore (ne puluis per foramicula excidat) replebuntur. In his voluta-*

Vaporatio.

*bit æger, aut partem tumentem detinebit. Vaporationes cum videam ap-
probari in hydrope & leucophlegmatia, quæ eius ſpecies à Fallopio de ther-
mis cap 15. Si quis igitur eâ ſiue hydrope anaſarca laboret & velit vti aquâ
medicata admirabilis fontis, ſuadeo cum Montagnana tract. de balneis
Patauinis, vt potius recipiat vaporem aquæ in hypocauſto quàm balneet:
Idem ſuadeo agendum in tympanite. Addit Montagnana magis iuuari la-
borantes tympanite decubitu ſuper ſaxa vel lateres aquâ balnei calefactos:
Se vidiſſe ex vapore maximum iuuamentum, vt vtar eius verbis, in præ-
dictis morbis & in duritiebus neruorum, & ad ſedationem dolorum à ma-
teria frigida & flatibus procreatorum. Suaſerim ergo vt vis aquæ no-
ſtræ augeatur iniecto lapide ſciſſili candente qui facilè excitabit vapores ex-*

Potus acidularum anceps euentus, noxius magis quā vtilis.

*tenuantes, ſiccantes, & excalefacientes. Potum acidularum interdum vti-
lem aduerti & nominatim anno milleſimo quingenteſimo nonageſimo ſex-
to Grisbachianarum cuidam inſigni viro magna cachexia & hydropis prin-
cipio laboranti. Alter autem æger egregius vir præterito anno earumdem v-
ſu in hydropem incidit, qui tamen Deo ita fauente, varijs remedijs longo
tempore adminiſtratis curatus eſt. Qui ſibi timebit ab hydrope non bibat
aquas noſtras nec acidulas ſine conſilio: & inter alia hoc diligenter obſeruet.*

vt consideret an aqua reijciatur pro ratione ebibitæ, per aluum, vel vrinas vel sudores: quibus euacuationibus non succedentibus, earum vsus non carebit periculo.

Ad lumborum, renum & vesicæ morbos.
CAP. LII.

Intemp. calidam sequentia.

RENUM verò affectus, viscerum, & maximè hepatis, cui videtur ministerio subesse, rationem in Balneis consequuntur, ac vesica renum. Vexantur autem renes calidæ intemperiei affectu vt plurimum, tum quia primarij, latiq; venarum, & arteriarum caudices eò trãseunt, tum quia renũ ipsorum substantia laxa pinguitudine admodum inflãmabili quæ ex sanguinis ibi serositate luxuriat, participat. Vnde ex leui quacunque causa, vel exercitio immodico, vel percußione, vel ponderis leuatione, vel cibarijs calidis, vel etiam venere, incandescere solent, & inde lapides in materia ibidem cruda, & crassa gignuntur, inbecillitates in tenui humido, inuoluntariæ pollutiones, fluores albidi, diabetica paßio, inflammationes, vlcera, morbi immedicabiles. Primæ curæ ergo debet esse calida intemperies, cui per easdem balneas super cætera rei medicamentariæ remedia, occurrendum. Purgantes scilicet subtilis, & mediocriter calidæ essentiæ, aperientes, digerentes, vt nitratæ, atq; æneæ, vel non indecores, si ad robur conferendum ferro quadãtenus participent. Quæ scilicet & detergunt simul uiscera, & confortant. Qua sanè virtute ad eos etiam qui sanguinem mingunt, siue ipsa debilitas renum in causa sit, siue laxitas vasorum, siue humorum tenuitas, hæ iure balnei ebibitæ aquæ mirificè probãtur: Ficuncella, Grotta, Tigurum, Villa, Plaga, Iuncaria, Gibberosum, Porretanæ, Albulæ, Aponus priuata virtute, & in externis permultæ. Quæ & arenulas, calculumq; tam è vesica, quam renibus conterere, ac extrudere pollicentur, & vrinas prouocare. Nec est dubitandum, quomodo poßint medicatæ aquæ harenulas extrudere, aut frangere lapidem, cũ ex aduerso plæræq; ex dictis aquæ præsertim ferratæ, & aluminosæ, manifestè lapidescant ipsæ, qua transeunt. Nam in omni ferè medicinæ vsu, satis quisque deberet contentus esse experientiã, qua scilicet liquidò patet hanc aquam ebibitam facere ad lapidum vitia, quicquid exterius moliatur contrarium, præsertim quia ratio diuersitatis huius est in promptu: Nam vnius rei non est eadem dispositio intra, & extra adhibitæ, in corpore humano, & in alijs rebus. Nam ex summi Philosophi decretis, non fit quodlibet exquolibet: Sed determinatum ex determinato. Aqua hæc super terram lapidem gignit, lapidem ebibita homini detergit, extenuatq; euidenter lapidem, & ducit arenulas. Tales manifestè effectus cõtrarios videmus in Albulis. Quin Anienis fluuius, quacunq; pertingit lapideam facit terram, & ligna, & cortices: & tamen Tybure toto fere anno turbida bibitur, & rarißimè tamen lapidum vitia sentiũt, nec harenulas. Porro eiusdem facultatis, ad vrinas promouendas, & ad calculos sunt Porreta-

Ad sanguinis mictũ.

Ad calculos & arenulas.

Quomodo aquæ extrinsecus lapidescẽtes lapidem frãgant bibitæ digressio.

uæ, Villa Lucæ, Paganelli balneum sub Viterbio, Tritoli, & Tritolæ pari nominis virtute Puteolis. Petræ ibidem dictæ aquæ, Sancti Georgij insignibus ad Baias, Furnelli, & Succellaria, quos fontes laudat ad hoc Plinius in Ænaria, aquæ ad Tungrim in Gallia, quæ hisce affectibus antiquissimæ laudis sunt. Fiderij item fontes in Rhetia, Ceilenses aquæ in Heluetijs, Fabarienses, Ferinæ, plures aliæ. Acidæ subinde aquæ, quarum in renibus vesicáque, & meatibus vrinæ expurgãdis prima est prærogatiua; qualis in Stadiano Dimidia, in Venafrano Acidula, ad Theanum Sidicinum Plinio, ad tres fontes extra vrbẽ portæ Tergemina, aqua Anticoli in Campania, Acidula in Bergomensi, acidæ ad Goppingam, ad Rotenburgun, & aliæ in Germania, quæ omnes & in potibus priuatis bibuntur. Balnearum enim Solia aut disponunt, quemadmodum mollia quædam & bituminosa, aut dolori leniendo ministrantur, qualia priuatim ex temperatis aquis, vel hydrelæo, vel oleo balnea, & emollientia eius generis alia, quemadmodum & ex Iudaico lapide per artem medicata aqua, quæ calculis à tota essentia facit in potibus. Eædem omnes aquæ, ac similes vrinæ acritatem ardoremque, & inde natam stranguriam, vel mingendi impatientiam sanant præter cæteras medicatas, inflammationes arcẽt, vlcera abstergũt, curantque, in quo maximè Albulas in Latio celebrauit Aëtius ex Archigene, & nos Porretanas, Viterbienses, Lucanas, Cassianẽses, in Tuscia, vt insigniores adducã. Ad quos omnes affectus, Vesicatorias dictas in Tuscia, ob vesicæ proprietatem celebrat Scribonius Largus. Eædem inuoluntariam siccant seminis effluentiam, nocturnas pollutiones, improuisam per somnum emictionem, diabeticum fluxum, & sitim exinde natã inextinguibilẽ. Maximè vero laudãturq; in potibus medicatis expurgando, pro ferri qualicunque impressione, vim quoque insignẽ obtinent roborandi, deinde æneæ deinde aluminatæ, deinde nitratæ, postremò salsæ, & quæ extrinsecus balnea vtcũq; prosunt, ex ferro itẽ admistæ, vel plũbo, vel alia minera, quæ actiuis sint qualitatibus temperata. Nam obstructis aperiendis, tum in renibus, tum in vesica, ac frigidis earundem intemperantijs corrigendis, satis ex prædictis balnea eligi possunt, Baccius. In Baianis Gibberosi aqua potabilis quidem, ac super aliam quancunque in renibus iuuandis efficacissima perhibetur, meatus vrinarios apperiens, abstergens, firmans, arenulas mucoresque in his locis hærentes extrudens, fluores muliebres ex locorum imbecillitate mirificè sistens. Idem, Nitrosa Sancti Georgij nuncupata aqua lapidem frangit. Idẽ, Paganelli balnei aquæ secundæ in Viterbiensibus laudis: sanè quæ à Grotta celeberrimæ aquæ tum naturam tum virtutes æmulantur ex nitri natura limpidæ, iucundæ & potulentæ cum virtute soluendi ac prouocandi vrinam. Tritolæ sub Viterbio aquæ arenulis, calculisque extrudendis comprobatæ. Fallopius de thermis cap. 11. Aqua thermarum pota iuuat renes & vesicã quia per has partes transit: Vnde Archigenes exhibebat medicatas aquas in affectibus vesicæ, & Scribonius & Marcellus Vesicularias dictas quia facerent ad affectus vesicæ. Idem: In Regiensi ditione apud Castellum Brundusium est fons aquæ medicatæ frigidæ, cuius aqua pulcherrima, habet nescio quẽ

Ardori vrinæ.

Inflammationibus.

Vlceribus.

Censura aquarum ad vlcicæ & renum morbos.

saporem salsum, sed illum minimum vixque perceptibilem, ea aqua bobus gratissima. Anno 1488 à Christo Saluatore nostro nato cœpit ineunte æstate inter boues grassari talis epidemia, vt omnes mingerent sanguinem, & omnes illi boues qui bibissent vel biberent dictam aquam sanabantur: aliorum autem locorũ boues, quibus non erat data facultas bibendi, moriebãtur: Quod vbi obseruatum, omnes finitimorum locorum pastores suos boues ad illam aquam duxerunt. Tandem res à bobus ad homines deuenit, & cum quidam paterentur circa vesicam, cœperunt analogiã quadam argumentando in potum assumere, & aliqui excreuere arenulas, aliqui lapillos, aliqui saniem, & sanati sunt: Quæ res demum deuenit ad medicorum aures, qui aquæ illius vsum pro affectibus virgæ & vesicæ comprobarunt, & hactenus illius vsus ad talem affectum viget. Idem cap. 17. de balneo Aponensi: In potu aqua hæc iuuat renes & vesicam, cum repleti sunt renes arenulis vel materia pituitosa multa, vel si adsit vlcus, modò absit inflammatio. Similiter vlceribus vesicæ prodest, maximè si non possunt retinere lotium, ita vt die noctuq; & semper mingant, propter resolutionem musculi vesicæ: In hoc affectu nihil est præstantius quàm vsus istius aquæ tum in potu tum per insessionem, quia aqua ista exsiccat, digerit, calefacit & roborat partes. Andernacus, In nephritide & vrinæ difficultate solent etiam quædam condita & pulueres exhiberi post balneum, vel aquæ potionem, nempe El. Iustinianum aut Lithontribum dictum, vel medicamentum quod recipit: Nucleorum persicorum, cerasorum sing. ℥ ij. Dauci, Seseleos montani sing. ʒ vj. Sem. fœniculi, anisi, Glycyrrhizæ sing. semunciam, Artemisiæ ℈ 1. Zacchari modicum. In puluerem redacta mixtaque cochlearis instar ex vino albo tenui vel aqua naturali (fortè minerali) si huic malo conuenit, assumi debent. Aliquando Zulapia quædam vel decocta quæ renes & vesicam affectam respiciunt, leniterq; vrinam mouent, qualia optimè fieri possunt ex Benedicta siue Garyophyllata, Aquilegio spinoso, Carduo benedicto & similibus: vel ex aquis aquilegij spinosi, adianthi vtriusque sescunciã, olei ex granis juniperi guttis tribus. Idem: Aquæ ferinæ potæ renum & vesicæ calculos expellunt, vrinam mouent, ventriculum & intestina confirmant, colicos dolores sanant, appetentiam cibi mouent: In balneis etiam præ cæteris calculos eijciunt quod sæpe vidimus cum in alijs tum in muliere quadam prouectæ ætatis, quæ lapidem oui columbini instar insidens aquæ, ad extremam vsque vesicæ ceruicem excernebat, cui ille adeo impactus erat vt sine auxilio chirurgi exire non posset. Eodem tempore etiam concionator quidam pituitæ quandam materiam adeo viscosam & longam, vt intestinum quoddam videretur, per vesicæ canalem reddebat. Idem, Vvembdingẽses aquæ manufactæ calidæ sulphure, alumine & nitro constantes, valent ad renum & vesicæ calculos, adeo vt quidã à chirurgo malè curatus illius vsu quadraginta calculos reddiderit: vrinam non retinentes sanant. Idem: Aquæ à terra dictæ vrbis veteris aluminosæ & ferreæ, purgant renes. Idem; Aquæ Carpenses in Italia frigidæ, odoris fere nullius, non adeo grati saporis, aluminosæ & modici sulphuris, salisque participes renum &

Boues mingentes sanguinem.

Aq. Aponẽs.

Vlcera vesicæ.

Aq. Ferinæ.

Vvẽbding.

Terrestres.

Carpenses.

vesicæ exulcerationi conferunt & alia vlcera conglutinant. Idem: Aquæ in Apulia à Petra dictæ quod petræ calculos conterant expellantque. Idem, Fons Vvaldsborn valet ad calculum insigniter & ad vesicæ flatus, nec non ad vteri strangulatum, & eius prolapsum. Idem, Aquæ medicatæ iuxta Vberkingen plumbo, ære, & sulphure, frigidæ erumpunt, ad vesicæ & renum vitia calculosque vtiles in balneis. Vvalterus Riuius in speculo sanitatis dicit esse balneum calidum in Alsatia Gebersweiler constans alumine, nitro & ferro potu frangens calculū renum & vesicæ. Si vera dicit, nō dubitarim asserere admirabilem fontē idem præstare posse ob mixtionē metallorum quæ in nostro cognita est, in illo ignota. Reinerus Solinander de eodem: In Alsatia inquit, non procul à Gebersvvilero, sunt aquæ calidæ quibus hactenus nullū sulphur ascripserūt, nec euidenti argumento assignare possunt. Eidē postea sunt aluminosæ, nitrosæ & ferratæ. Io. Gob. scribit aquas aluminosas S. Iobi vtiles esse in potu & balneo ad renū & vesicæ calculos, ad dysuriā, stranguriā, vrinā purulentā & sanguinolentā, modò non adsint calidi tumores. Ego præferrem admirabilis nostri fontis aquas, quia non ita astringunt. Rulād. Contra spinæ dolores valent Carolinæ, Elboganæ Bohemiæ sulphuris & aluminis participes, Löffinge oppido Furstenbergensi aquæ frigidæ sale, nitro, & alumine constantes, Bertringenses. Idem: Contra lumborū morbos præstant aquæ sulphureæ & harum species. Nephriticis vtiles sunt cupreæ, dulces, Leucenses, Auwenses, Luterbach, Episcopi Argentinensis balneū sulphureū, Carolinæ, Keswasser, Syluest. Vvolckenstein in Misnia imbutæ aquæ permulto alumine, pauxillo pyrite, atq; bitumine. Itē, Contra renū morbos & dolores iuuāt aquæ æreæ, salsæ, Badenses Heluetiæ, Hercinæ, Plumbariæ, Bellerthal, acidula in valle Bellethal ex ferro, calchantho, & sulphure pauco profluens, Annæberg. Vveringēses, sulphuratæ, bituminosæ & salsæ aquæ. Renū chron. mala Piperinæ sanant. Renes refrigeratos Bertringenses. Renū exulcerationē Carolinæ, Renum inflāmationē & calidā intemperiē Cellenses, Embs, Kißing, acidæ infectæ sale multo, alumine ac calchantho: acidulæ aliæ. Renū arenā & calculū tollunt Syluestres, Badweiler, Ribbacēses, Brintzbach, Castein, Embs, Brigenses, Keswasser, Sultzberg, Schweiningen balneum particeps sulphuris atque aluminis, Vvatsweil, Fideris. Idem, Calculum vesicæ & renum rumpunt, dißipant, educūt aquæ sulphuratæ, aluminatæ, auriferæ, salsæ. In specie Aquisgranenses, Annæbergenses, Badenses Heluetiæ, Castein, Dalfingenses, Keswasser, Luterbad, Vveringenses, Vvolckenstein, Zellerbad, Vvildbad, Erckauenses, Egentinæ, Badweiler, Fideris, Brintzbach, Piperinæ, Marggraffbad, Leuckerbach, Schweiningenses, Embsenses, Hubenses, Vberlingenses, Vvaldsborn, acidulæ in Leuningen, Birckfeld, aquæ in Mendich, Niderlonstein, Saurenthal, Kißingen, Carolinæ, Vvendingenses, aquæ ad Aegrā, Kronenberg, Sultzbrun. Stranguriam auferunt Dalfingenses, Teplicæ, Annæbergenses, Vvendingenses, Vveringenses. Idem: Vrinæ difficultatem, ardorem & suppreßionem tollunt, vrinam, prouocant, & corporis viscera per eam purgāt, aquæ Badenses Heluetiæ, Hercinæ, Cellenses, Hubbad,

Marginalia: Petreæ. — Vvaldsbor. — Vberking. — Gebervvill. — Aq. S. Iobi. — Spinæ dolor. — Lumborum morbi. — Nephritici. — Renū vitia. — Aq. Lithonthrypticæ.

Vberlingen, Vvendingenses, Vvisbad, Aeganæ, Annæberg, Antegast, Vvesterbad, Sylucstres, Heylbrun, Balneum aquæ dulcis calidæ. Vrinam non retinentibus conferunt ferratæ Vvendingenses, Bertringenses. Idem eodem lib. de balneis præscribit insessum ad arenam renumq; calculos. R. Raparum num. v. Nasturtij aquatici, Polygoni ana m. iiij. Incisa lineo sacculo indantur ac incoquantur aquæ quantũ satis est insessui: vtatur æger tẽpore paroxysmi & vbi ingẽs vrget dolor. Hæc ille. Nõ displicet augeri vires aquæ admirabilis incoctis herbis: verũ malim meliloto vel chamæm. vel aliqua plantâ vrinã mouente vti quã dubio polygono refrigerãte & astringente: de quo ait Gal. l. 8. simpl. Refert Diosc. quod & vrinã prouocet exhibitũ stillicidio seu strãguriã affectis, nõ tamẽ affectũ ritè discriminat, in quo ipsum dari expediat. Ad vesicæ calculum & stranguriam præscribit insessus frequentem vsum ex Raphanis x. incoctis in aqua. Ego si calculus sit magnus in vesica, existimo potius nocere quàm prodesse. Iac. Theod. dicit aquas acidas in Langenschvvalbach vtiles esse in omnibus morbis renum & vesicæ, pellere arenas, impedire calculum, expertum esse & singulare remedium ad dolores lumborum & renum à calida renum intemperie, vnde corporis extenuatio: repurgare renes, vreteres, & vesicam exulceratos & purulentos, non autem curare. Pantalcõ c. 18. scribit, aquas thermarum Tigurinarum facere ad Nephriticos, & lumborum ac vesicæ dolores, aperire obstructiones renum, materiã viscidam pellere ex qua fiunt arenulæ, ac extenuare incrassatam, vt in seipso est expertus, vt qui ante balnei vsum cogeretur rectus scribere propter dolorem dorsi, postea verò potuerit sedendo scribere, donec materia hæc mala iterum coaceruata. Dort. Renes ob validam attractoriam vim, viciniam venæ cauæ descendẽtis sanguine turgidæ spiritu copioso plenæ, nihilq; dissipantis densam substantiam, situm decliuẽ, tantam pinguedinis in ambitu copiã aceruant, vt viam seroso sanguini suprà, vrinæ infrà præcludat. Hæc pinguitudinis copia dissipatur, pabulo redit & ortu prohibetur, frequẽte iteratione vacuãtis huius aquæ & cõtinuo vsu stillatitijq; huius liquoris in mẽsa sorpti. Clyst. ex egelido hoc latice cõueniũt crebro vsurpati. Vlcera sordida in renibus ex sanguine extra vasa fuso & in renibus morã trahente: itẽ ex colluuie putrẽtis humoris ad renes viã affectãtis: deniq; ex calculo findẽte scindenteuè substantiã renũ vltra medicatæ aquæ Beliluc. vsum prædictum de pinguedine renum balneo & fotu eius, litu cœni indigent modò à fotu & litu dulcis aquæ calidum balneum ingrediatur æger. Calculus in renibus potũ aquæ desiderat largũ (cui tam hîc quàm in renũ vlceribus puluis herniariæ miscendus) Balneũ aquæ dulcis tepidũ post ingrediatur: demũ balneũ thermarũ. Puris mictio ob renum vesicæq; vlcus, detergi intus & foris debet iuxta methodum in renum & vesicæ affectibus curandis præscriptam. In vesica abolita functio meiendi, puta Ischuria, vel imminuta dysuria ob viscidam, lentam, pituitosam materiam, sanguinis grumos, calculum, œdemata, crassum pus: Hi affectus clystere gaudent ante cœnam. Postridie copiosa his competit aquæ Beliluc potatio. Tribus diebus sequentibus assumatur parcior aqua ei addẽdo milij solis, herniariæ, alismatis, pulueris cicadarũ singulorũ modicũ. His elapsis diebus dosin grã:

Insessus.

Polygonũ.

Raphanus.

Langenschv.

Belilu. vsus in nimia renũ pinguedine.

Vlceribus renum.

Calculo.

Purulentæ mictioni.

Ischuriæ & dysuriæ.

N. B.

dem aquæ rebibat qua depleatur. Isthæc iterentur per tres septimanas. Pubes & Peritoneũ interim crassamẽto oblinautur quotidie addito oleo anethino, rutaceo & scorpionũ. In vesicam tum aqua thermarum per syringa injciatur.

Bollensium vsus in affectib. renũ.

Iis qui volent vti aquis fontis admirabilis in affectibus renum qualibuscunque, suadeo vt ex consilio medici præparent corpus & præhumectent potu aquæ admirabilis manè assumpto per tres dies quatuorvè: Deinde purgentur trochisco Axungiæ Lunæ secundæ vel alio cathartico conuenienti pro ratione morbi ætatis, aliarumque circumstantiarum. Qui autem vtuntur diureticis in morbis renum; quod multis valde commune, non repurgato corpore, se perdunt & in totum corrumpunt adeoque & arenis calculisque gignendis causam præbent: idem facientes quod figuli, qui calefaciunt fornaces & limum inferunt ad coquendos lateres.

Præposterus diureticorũ vsus.

Diuretica pleraque & quæ Lithontriba dicuntur sunt calida, calefaciunt hepar ac renes eodemque deducunt excrementa. Nihil enim assumptum per os aut per intestina potest peruenire ad renes & vesicam, quin priùs in venas mesaraïcas & venam portam in tenuissimas fibras trahatur ad hepar, & deinde distribuatur per minimas venas in hepatis parenchyma substantiamuè, vnde iterum assumitur per ramulos capillares venæ cauæ, inde per emulgentes attractum distribuatur per venulas in renes, & per tenues portiones tunicæ internæ vreteres cõstituentis, tandem per eos descendat in vesicam. Cùm tam longinqua sit via ad renes, eorum quæ assumuntur aut injciuntur, fit satis verisimile quanto cum periculo pseudomedici, pseudochymici, Chrysopœi, artifices auri potabilis, secretorum occultorum sycophantæ, misanthropi, enthusiastæ, agirtæ, imperitæ muliercuIæ ad frangendos calculos & renum & vesicæ, incerti etiam an adsint, vehementia remedia exhibeant, ventriculum & hepar corrumpentia: à quibus cauebunt omnes prudentes viri & qui valetudinis suæ rationem habẽt. Illud mihi consideratione dignum videtur quomodo certa experientiâ & ratione possit cõprobari, lapides Iudaïcos, oculos cancri & similia terrestria non hærere in intestinis & per aluum rejci: sed renes per tot ambages penetrare & in renibus ac vesica lapides, quos exemptos vix mallei valido vibratu frangas, comminuere. Idem etiam dixerim de omnibus lithontribis, quæ si injcias in ipsam vesicam in qua constet per Catheterem adesse lapidem, id sine profectu feceris: quanto minùs sperandum auxilij vbi is renibus infarctus constiterit? Lithontriba vera, vtilia, & rationi consentanea sunt quæ qualitate manifestâ assumpta, iniecta, & applicata, vel occultâ tenuioribus suis partibus, vrinam mouent, abstergunt, extenuant, & dissecant viscosos humores, iungentes lapillamenta & arenas: vel etiam lubricitatem quandam introducunt, dilatant, relaxant partes, inflammationes sedant. Quò fit vt post sufficientem euacuationem non verear præferre auro potabili, tincturis & similibus aquas admirabilis fontis potu copioso, balneo, enematibus, fotu, lutatione in vlceribus vesicæ.

Terebinth.

Terebinthina in enematibus multum mihi commendatus, si administretur eo modo quo docui in histo rijs. Porrò etiam aquas & nostras & acidulas vicinas (quas maximi facio in affectibus

fectibus

fectibus renum calidis) Illis aquis quæ petrificandi vim habent prætulerim. Imò verò saxificis illis non lubenter vterer Scribit Gesnerus de figuris lapidum Sunt qui ex aquis tofos & lapides gignentibus bronchocelas excitari putent. An verò renum quoque & vesicæ, aliue in animalibus lapides crebro earum potu coïre possint considerandum. Hæc ille. Vrina si non retineatur, probarim balneum & postea lutum ex pyrite, bitumine & lapide scissili & argilla vel bolo Teccensi, addito etiam alumine adhibitum pubi & perinæo in exitu balnei, in vaporario vel ad ignem resiccandum.

Ad pudendorum vitia. CAP. LIII.

PVdendorum autem vitijs Minerales aquæ, & præsertim metallicæ valdè conueniunt. Sunt enim hæ naturaliter siccæ, ac siccis ex æquo medicamentis hæc loca indigent. Ea autem quoniam maiore ex parte hodie Luis Venereæ soboles sunt, vt inflammationes, prurigines, rimæ, verrucæ, apostemata, vlcera: habenda inprimis eius contagionis ratio est, quemadmodum Cap. de Lue Venerea habetur. Lui Vener. *Summa hæc est, quod dummodo affectus non sit in principio, neque in statu, & præmissa sit diligenter totius corporis purgatio, naturalia id genus balnea, quæ sicca sint & adstringentia, foris tutò possint ministrari. Vt ferratæ aquæ, quale Auinionis balneum, Regina & Villa: & æneæ, quales ad Viterbium, & plumbeæ, vt in Lotharingiæ montanis: & ex minio in finibus terræ Hispaniæ: & aluminosæ, vt Albulæ & Porretanæ & salsæ tepentes, Omnem verò calidam pudendorum intemperiem, omnemque humorum acrimoniã eò adfluentium excernunt obtunduntque bibitæ aquæ quæ purgant, vt nitratæ lenissimæ ad Baias, ad Puteolos, ad Ariminum, ad Tungrim, in Alsatia: præsentaneæ verò magis ex ferro quædam, vt Ficuncella inprimis, ac ex alumine Porretanæ atque his similes.* Calidæ intemp. & affluxui. *Abluendis verò solidandisque eorundem vlceribus lauacra eadem benè faciunt, & salsæ, & aluminatæ, & ferreæ, & Fabarienses ex auro, & Plumbeæ Lotharingiæ, & Leucenses, & Albulæ: nec minus ex cinere lixiuium, & ex calce aqua, & ex brassica fomentum, hydrelæumque.* Vlcusculis. *Eadem ad pudendi virilis, quæ serpunt, vlcuscula, ex minio præsertim naturalia, plumbo, & cadmia: vel arte parata ex his collyria, quæ putrefactionem cohibent purificantque, exedens virus absumendo sine dolore. Nec minus mulierculis vtilia, vuluæ id genus pruriginem cruciatumque sentientibus.* Prurigini vuluæ. *Verruculas autem, quæ in pudendis vtroque sexu enatæ thymi florem representant, scabras & subrubentes, acrioribus aquis & eo, quod in imis earum alueis residere solet smegmate diu imposito amputare exedereque tentandum: quales salsæ, & marinæ ex his quæ passim habentur, & spuma maris præcipuè, & nitratæ, quæ vbi syncere nascuntur, vt in Ægypto, calceamenta consumunt: atramentatæ, quales in Volaterrano, & ater Auernus in Campania: chalcitide, sorye, vel misye dilutæ, quales in Cypro Insula ad ærarias aquas virides, & virides apud Neusolam in Dacia. Plumbeæ similiter erodunt, & aureæ, ex chrysocollæ præsertim auro con-* Verrucis.

nascentis impreßione, vt in Lotharingis, & in Rhetijs: ac acerrimæ aliæ, vt ex argento viuo vel auripigmento Stygianæ in Arcadia, & de facilè parabilibus ex antimonio paratæ, vel ex calce, vel cinere. Rimas autem, quæ vt plurimum, circa muliebria, aut circa sedem grassantur, reficiunt abstergendi consolidandíque vi præditæ & emplastica virtute, vt ex ferro, qualis in Frioli ad M. Falconem, & plumbeæ eædem, & ex alumine in Latio, eædemque ex Antimonio paratæ, vel calce, nec non palæstritarum ceromata apud thermas veterum erasa; Hæc Baccius: Quibus subiungimus sequentia ex Dortomano, Carunculæ in meatu vrinario, ob lentum crassumque sanguinem vel humorem non naturalem, si etiamnum in fieri est, frequenti iniectione aquæ Belilucanæ post πλήμμυρον & potus satietatem præseruatur & curatur. Rulandus: Virgæ exulcerationem curant aquæ Bertringenses Treuerensium tepidæ alumine, ferro, ac modico sulphure imbutæ, Aquisgranenses, Fideris. Hæc ille. Ad vlcera proderit iniectio ex aqua admirabilis fontis, quæ si non exsiccat sufficienter, maceretur in ea lapis scißilis & pyrites tritus: Nolim tamen inijci aquam cum puluere: non dubito balneum & fotum, nec non potum vtilem.

Rimis.

Carunculæ in meatu vrinario.

Virgæ exulceratio.

Ad testiculorum & scroti morbos. CAP. LIIII.

NEc secus calidæ Testiculorum, & Scroti intemperies quam quæ in renibus percurandæ, per ebibitas scilicet purgatorias aquas plus minus roborantes. Nam quæ adducta in illas partes materiæ copia, insignem tumorem conflant, per initia digerentibus forinsecus balneis excutiuntur, Sulphurosis temperatis, aut calidioribus, bituminosis, salsis tepidis, & ex ijsdem lutamentis: quæ omnia in fine ad reliquias, quæ indurari ibi solent, commodius probantur. Apertis verò ac ruptis epotæ quidem medicatæ aquæ conferunt, si valenter adstringentes, cum hoc etiam promtißimè purgent, quales sunt raræ, vt F. uncella: nam quæ leuiter & pigrè mouent, & quæ vehementi opus habent conatu, exercitioque, non vacant maiori fiendæ aperturæ periculo, ac satius propterea hisce temperata simul ac styptica admodum lauacra con[..]endum. Quos verò audiui timidos balneis calidis in apertis, ac herniosis, Galeni authoritate diffidentes, haud ea quidem aperientia, laxa ac mollia in Thermis vrbanis, ac naturalibus istis ac adstringentibus distinguebāt, quæ primaria faciunt facultate Sanctus Caßianus, Auinio, Maceretum, Villa, de Aquis, & Caldanæ Pisarum, Sanctus Bartholomæus sub Apono, Caldarianum, Lucense, Ferinum, Fabariense, Porretanæ, aquæ Albulæ, & aut ferro, aut alumine, aut plumbo, aut quocunque eiusmodi astringente constipantes. Ad flatulentas autem hernias securius calidiora, ac discussoria magis baln. ministrari possūt, qualia sulphurata esse perhibentur Caroli 4. balnea in Bohemia, calida ad Budam, vbi & illutandi copia, Aponus, Asculum, Sanctæ Crucis cognomento ad Baias, ad Puteolos, Viterbiensia, Stygiana, Senensia. Ad aquosas eadem & lutamenta Ad Sarcoticas vero, ac valde induratas mollia primum vaporaria, vel ex salsis fomenta, vel in consimilibus naturalibus insessus, & aßidua illutamenti appositio, in quo genere plura, ad alias durities narrauimus, Baccius lib. 3. cap. 1. Idem lib. 4. cap. 9.

Intēperies.

Tumores.

Hydrocele & Sarcocele.

Ad viam Aemiliam, prope Sarsinam & Cesenam extat balneum cognomento Sanctæ Mariæ, quod aßiduo commeatu, ac frequentia quotannis hominum ad balnea, in castellum eius cognomenti euasit. Aqua mineræ sulphureæ, alumine, ferro, atque ære participans: quare ad tertium qualitatis gradum à veteribus, Sauonarola quoq; teste, æstimatur. Facit ad frigidas, atq; humidas ægritudines, calfaciendo, ac digerendo, in cunctisq; citius quàm Auinionis balneum, quod huic est valde simile, operatur. Ex communi verò fonte cùm diuersa huc deducantur balnea, alia viris, alia mulieribus, alia alijs tepentiora, insignes ad vsum Ducciæ laudes obtinent, cerebri affectibus frigidis necnō articulorum, ac iuncturarū vtilia. Destillationibus, obstructis, resolutis, tremulisq; opitulantur, ventriculo, hepati, intestinis, vtero affectis. Hernias extuberātes, œdēata, ac inflata inhibent, & podagricos tumores præsertim laxos primo accessu dissoluunt, dolores qui cōsequi eos solent, leniendo. Pruritui, scabiei, omnibusq; intercutaneis vitijs medetur. Idem lib 4. cap. 10. Frigida bibitur vsu balnei frequenter aqua in valle Caregia montanorum in Corsica, calidæ hepatis ac renum intemperantiæ, ventris obstructionibus atq; hernijs admodum vtilis. Aliæ in valle S. Antonij frigidæ persimiles. Rulandus: Contra testiculorum inflationem & tumorem auxiliantur aquæ Göpp. Sultzberg, Annæbergenses. Testium dolorem mitigant Fvolcken-steinenses aquæ. Ioh. Gôb. aquas aluminosas balnei S. Iobi admotas cum pannis pudendis tumefactis ob nimiam humiditatem vtiles admodum & salubres esse scribit. Dort. Enterocele & cæteræ herniarum species, à distendentibus, rumpentibus, vellentibus humoribus frigidis, humidis, flatibus craßis &c. ortæ, potum seu dosin aquæ Belilucanæ longo satis tempore efflagitant: Clysteres & balnea auersantur. Cœnum cui saniculæ, herniariæ, consolidæ, croci Martis puluis mixtus, affectæ parti diu multumq; imponendum. Puluis hic etiam potui seu dosi tum parciori misceatur alternis diebus mane & hauriatur cum aqua. Hæc ille. Suadeo ad imitationem Montagnanæ vt qui laborant hydrocele, pneumatocele aut sarcocele, recipiant vaporem aquæ balnei Bollensis in quam iniecti lapides scißiles cādentes: Foueant etiam aquâ Bollensi cui adiectum sit sulphur viuū: vel ex Andern. Ramex flatuosus, aquosus & carnosus primum vapore calentis aquæ ad quartam horæ partem rectè foueatur: deinde luto obducatur cui decima pars sulphuris viui in puluerem redacti sit adiecta. Nos possumus etiam addere puluerem lapidis scißilis, ac etiā aliquid aluminis. Inter historias nostras est cui in tumoribus pudendorum profuit aqua medicata Admirabilis. Ad bubonocelē, enterocelen, epiplocelen non sufficiunt nec potus nec balnea, nec fotus aquarum medicatarum siue nostrarum siue aliarum. Opus ligaturis affabrè præparatis, & emplastris: quo in genere vtilißima quoque erit bolus Teccensis.

Aq. S. Mariæ.

Aq. Corsicæ frigidæ.

Bollensium vapor.

Fotus.

Ad veneris impotentiam & augendum sperma. CAP. LV.

PEnis piger, iacens, & arrigere se non valens ob intēperiē frigidā (simplicem, aut cū materia pituitosa, crassa musculos aut neruum opplente) humidā cū materia semper: nā sine materia illa esse nequit, frigidam & humidā simul:

item ob obstructionem flatum spiritumque aditu praecludentem: arrigitur potu aquae Bellilucanae non largo, balneo, fotu & coeni litu cum oleo de piperibus, Dortom. Baccius: Brigenses aquae in Valesiis iucundae ingredientibus sentiuntur: Mineram tradunt sulphuream calefaciendo, exsiccando, ac digerendo vtiles. Vnde capitis & cerebri passionibus ex frigida intemperie ortis, neruis, articulis, iuncturis, tumentijs quibuscunque tum laxis, tum flatulentis opitulantur. Vlcera exsiccant consolidantque, & scabiei generibus medentur. Vsus in balneis & temperatis temporibus: alioqui magnis caloribus, & capite debiles, aut renibus non adeo iuuant. Nec minus qui febrem sustinent & aegrè coëunt. Item lib. 3. cap. 1. Venerem incitare traditur Tritolae, & Iuncariae aqua bibita ad Puteolos: quae & viros impotentes iuuare possunt, eoq; nomine sterilitatis ex eis causam amouere. Ad idem Aqua Viterbij valet ebibita, aliaeq; similes quae renes mundando ac roborando vim quoque prolificam restituant. Rulandus de balne. class. 5. Contra spermatis defectum afferunt remedium aquae dulces calidae. Item Castein, Göppingenses. Item: Venerem stimulant Piperinae, Embsenses. Refrigeratis lumbis & partibus genitalibus vtiles futuras aquas admirabilis fontis nō dubito si adhibeantur cum consilio medici per balneum moderatum & lutum ex lapide scissili. pyrite, & bitumine: proderunt etiam potae ad repurgationem, si postea sequatur moderatus potus acidularum appetitum excitans & viscera roborans. Impotentiae affinis Gonorrhoea, ad quam, si ex feruore renum procedat, inquit Fallopius, aquam Virginis quae tepida purissima salsedinem vix perceptibilem habens, in potu exhibemus. Rulandus: Gonorrhoeam compescūt Annaebergenses, Hubbad, Teplicae. Iac. Theod. Fons acidus in Langenschwalbach curat gonorrhoeam & menstrua alba mulierum. Io. Gaeb non immeritò laudat suas aluminosas aquas S. Iobi in potu ad gonorrhoeam. Nec improbo aquam fontis admirabilis in balneo, si moderatus eius sit vsus, ac lumbi & interfoemineum à balneo illinantur cum argilla caerulea, bolo Teccensi, & puluere lapidis scissilis tenuissimo (quibus poterit etiam addi aliquid aluminis) dissolutis omnibus cum pauca aqua admirabili: In potu malim assumi mediocrem quantitatem aquarum acidarum. Si gonorrhoea eueniat quia semen aquosius, sudores conuenient à balneo.

Aq. Brigenses Valesiorum.

Tritolae & Iucariae aq.

Accomodatio.

Aq. Virginis

Langenschvvalbach.

Aq. S. Iobi. Bollenses.

Ad vterinos morbos & sterilitatem. Cap. LVI.

Vteri intemperies prima frigiditas, humiditas: secunda densitas, crassities, lubricitas, Oedema, schirrus, fiens vlcus quae sterilitatis saepè causae existunt. Suffocatio ab humoribus prauis, mensibus vel semine retento. Mensium suppressio ab intemperie frigida, obstructione. Fluor muliebris ex colluuie recrementorum totius corporis sese per vterum deplentium: aquae Bellilucanae potu largo, balneo frequenti, fotu, litu, iniectione per metrenchyten sanatur. Peculiare autem est strangulationi vteri balneo increbescere, pro quo vapor nidorosus thermarum vsurpandus per suffitum, Dortom. De vterinis morbis Baccius, An ad ipsum vterum transeant in potibus medicatae aquae, itaque

Belilue.

faciant ad ipsius vitia, quidam dubitant: qui haud mirum in balneis non sunt admodum exercitati. Faciunt enim balnea ad vteri vitia, tum transitu ipso, latis scilicet venis ad vterum ab hepate, ac mesaraïcis, & renibus, quæ loca penetrare ipsas balnei aquas ebibitas, nemo est qui dubitet, tum etiam ex accidente, siccatis scilicet renibus, hepate, ventriculo ac mesaraïcis ipsius, detersisque exinde humiditatibus superfluis: cui rei attestatur experientia ipsa balnearum. In vniuersum facere ad mulierum atque vteri affectiones perhibentur peculiari virtute Porretanæ aquæ quocunque vsu, Cajæ ex ferro, ac bitumine Viterbij, à Regina balneum nuncupatum ad Pisas, villa Lucæ, & in clysterijs Badeniæ Heluetiorum. Insigne verò vitium inter omnes vteri affectus sterilitas est: quæ multas habet caussas, vt est durities, quã sæpe vterus ex natura, sæpiùs verò affici solet ex accidente: intemperies calida aut sicca, lubricitas, fluor, mensium copia, nec minùs suppressio: quæ omnes caussæ particulari opus habent consideratione, ac balnei rationem postulant diuersam præsertim in sterilitate. Ad duritiem ergo, necessarium est cum emollientibus procedere atque humectantibus, & similiter ad siccam intemperiem, & calidam. Potissimum verò has tres omnes sterilitatis caussas habere solent quæ viragines sunt mulieres, caliditatem, siccitatem, & duritiem quampiam naturalem in vtero: quæ non possunt nisi longo vsu humectãtium balnearum simul atque humectatione aliarum rerum ad victum pertinentium emendari. Qualia sunt ex aquis dulcibus balnea, aut arte, ac varijs matricalibus rebus, prout ex vsu melius videbitur, comparata: in hisque longum assiduumque vsum esse oportebit. Post hæc recurrendum, ad balnea naturalia: illud certò scientes, ad spem sobolis non reperiri aliud remedij genus neque salubrius, neque experientia certius quàm balnea ipsa naturalia, si debitè ac ex ratione ministrata sint. Vt sunt in causa proposita quædam, quæ parcè, exsiccant, ac magis emolliunt: quales sunt ad Baias aquæ, quæ vsu balnei bibuntur: & quædam quæ nitro participant: mediocris in summa temperamenti omnia, & quæ potiùs leniẽdi ac abstergendi obtinent facultatem quàm exsiccandi. Fallopius de thermis cap. 11. Potum aquarum thermarum maximo cum successu exhibent in affectibus vteri: verùm dubito an aquæ potæ per se vterum iuuent nec ne. Iuuant quidem tollendo causam nempe excrementorum copiam in ventriculo vel intestinis, & cum laborat fluore alborum menstruorum, vel retentione mensium, vel cum sunt copiosiores, restringendo venas & roborando viscera. Verùm si sit nimium humidus dubium mihi videtur, quomodo iuuari possit potu aquarum medicatarum, cum aquæ istæ non transeant per loca illa. Dico igitur non iuuare per se, sed per accidens, quia transeundo per intestina calefaciãt partes vtero vicinas. Non rectè agunt medici illi qui mulieribus sterilibus ob frigiditatem vteri exhibent vt concipiant, aquas thermarum in potu, cum potius aquæ ipsæ sint in vterum inijciendæ, vel vtendum ipsis per insessionem, vel per vapores: quoniam his modis exhibitæ plus prodessent, quàm in potu exhibitæ. Idem cap. 17. de balneo Aponensi: Confert ad vteri mollitiem fugandam quando scilicet vterus patitur

Sterilitatis caussæ.

Viragines cur steriles.

Ad conceptum nihil certius bal. naturalibus.

frigidam & humidam intemperiem quæ conceptionem impediat. Vidi multas mulieres steriles concepisse post vsum Aponensis aquæ. Licet ea vti ad remouendam sterilitatem prouenientem à mollitie vteri vel in balneo vel vaporibus, vel etiam in potu. Iuuat quoque vteri profluuium tum rescindendo causam, id est remouendo intemperiē ventriculi, tum etiam quia euacuat venas vteri, si præcipue potui huius aquæ adiungatur vapor, hoc est stuffa. Idem cap. 3.

Baln. de Agnano.

Balneum de Agnano, cuius aqua summe frigida, continet succum marmoreum, facit ad laxationem vteri & ad impregnationem, si sterilitas ob eam laxationē. Vtuntur cum mulieres nequeunt retinere fœtum iam conceptum ob vteri relaxationem à caliditate & humiditate nimia: & certè in hoc affectu est remedium præstantissimum ac multiplici experientiâ valde comprobatum. De hoc eodem balneo dicit Baccius: Tam intensæ esse frigiditatis vt aliquantisper instantes rigore perterreat. Esse verò apud mulieres in communi vsu steriles ac des-

Badenses.

peratæ sobolis aliquas fœcundas reddere, multiplici experientiâ probat Vgolinus. Idem lib. 4. cap. 9. Oppidum Badæ In Heleticis decem circiter millia passuū à Tiguro eius regionis metropoli, medicatas habet aquas admodum calidas quas antiquissimi fuisse vsus Corn. Tacitus attestatur. Minera à prædominio sulphurea, deinde aluminosa vsus saluberrimi frigidis maximè atq; humidis naturis & passionibus vtiles, mulieribusq; speciali virtute quas fœcundas reddūt. Extat autē ad hunc vsum in secessu balnei lapis in medio concauus, in quo assolent steriles aliquantisper tenere pedes, hoc sibi ad fœcunditatem facere persuasæ. Easdē Pantaleon dicit c. 18. particulatim ad vteri affectus facere, mouere menstrua, fluorem album sistere, steriles fructiferas reddere si iungantur alia remedia quæ vterum repurgent & roborent: suo consilio steriles à 10. & 15. annis concepisse: roborare vterum frequenti partu debilitatum. Ego ipse etiam memini quasdam honestas mulieres per aliquot annos steriles ijs thermis fœcundas redditas. Idē cap. 19. di-

Superstitio in Badensibus Heluetiorum.

cit: mulieribus dum menstrua fluunt nō consultum balneare. Item cap. 21. superstitiosæ opinionis (de qua Baccius modò) meminit imponendi pedes in foramen vnde scaturit aqua ad procurandum conceptionē. Verùm causam aliam esse proprietatem aquarum in exsiccanda & calefacienda matrice & potissimum eo loco vaporum, qui recipiuntur, ergò, vbi mora horæ vtilior quàm totius diei in balneo. Consulit vt mulieres vtero affectæ & steriles sæpius sedeant in balneo à cacabo dicto Kesselbad, non frustra lauaturas: intellexisse ex multis honestis mulieribus & viris eius vtilitatē, si vsus sit non violentior & inordinatus. Andernacus:

Aponenses.

Aquæ medicatæ manu factæ calidæ quæ ex alumine, sulphure, & ære scaturiūt, sterilibus mulieribus fœcunditatem restituunt. Idē: Aquæ calidæ Aponenses sal-

Caldinæ.

sæ, aluminosæ & modicè sulphureæ albū fluorē mulierum ex pituita sanant, fœ-

Viterbienses.

cunditatē pariunt. Idē: Aquæ in ditione Senensiū Caldinæ ferratæ & aluminosæ, naturalia membra roborant & venerem promouent, lienē extenuant & sanguinem cohibent. Idem: Aquæ Viterbienses aluminosæ cū æris & ferri portione mulieribus ex intemperie frigida & humoris copiâ infœcundis salubres potu, minus in balneis. Rulandus, Matricis omnibus morbis subueniunt aquæ sulphu-

ratæ & salsæ. Item Plumbariæ, Piperinæ, Fideris, Auwenses, Castein, Iungbrũ, Laubacenses, Sultzberg, Schwenningenses, Tieffbach, Vveringẽses. Eandẽ purgant à pituita & malis humoribus, Cellenses, Teplicæ, Annæbergẽses, Heylborn, Embsenses, Marckgraffbad, & nitrosæ, item Badenses Austriæ, Abecenses, Villacenses, Auwenses, Brigenses. Tumores eius discutiunt & tollunt aquæ Sulphuratæ, Bassenheym, Abecenses, Auwenses, Badenweiler. Frigidã calfaciũt Leucenses, Zuckenthal, Sultzberg, Antegast, Fiechen, Embsenses, Aquisgranenses, Plumbariæ, Vvisbadẽ, Badenses Hercyniæ, Carolinæ, Auwenses, Dasfingẽses. Eius dolori prosunt Badenses Heluetiæ, Badenweiler, Dasfingenses, Schwening, Vveringenses. Itẽ matricem roborant acidulæ Ponterborn, Kesselborn, Auwenses, Kißing. Item mulieres reddunt fœcundas Leucenses, Brigenses, aquæ dulces. Item sterilitatem auferunt & fœcundas reddunt mulieres aquæ salis, aluminis, Badenses Hercyniæ, Castein, Embsenses quæ constant sulphure, alumine, calcantho, & nitro, Niderborn, Vvolckenstein, Carolinæ sulphuris & aluminis participes, Auwenses, Dasfingenses, Laubacenses, Löffingen. Sultzberg, Sultzbrun, Vveringenses, Grunbad. Iac. Theod. aquam acidam in Langenschwalbach augere sperma & facere ad conceptionem scribit: Ioh. Gôb aquas aluminosas S. Iobi vtiles potu & balneo mulieribus quibus vterus afficitur frigidioribus & humidioribus morbis, ac ijs quibus non ritè fluunt menses: harum vsum optimũ balneo, vapore & iniectione per metrenchyten abortientibus ob humiditatem nimiã aut calorem: fluores reprimere, quia venas contrahant: valde cõmodas collapsui vteri. Hæc ille, quem mirum ita contrarias vires tribuere vni aquæ constanti duobus succis terreis: facile alioqui existimârim reprimere fluores nimios & humidiorẽ vterum exsiccare, ac ad conceptionem & fœtus retentionem vterum disponere.

Langensch. Aq. S. Iobi.

Quod etiam poterunt præstare aquæ admirabilis fontis, si in eis extinguantur candentes lapides fossiles, vel etiam addatur aluminis parum, vel aliquæ herbæ astringẽtes in vaporationibus, vt cyperus, schœnanthos, rosæ. Placet in mulieribus pituitosis & vtero frigidiori, si in sacculum reponantur pro balneo in aqua admirabili quæ Rulandus præscribit his verbis: Balneum ad conceptum perutile calefaciens & roborans vterum. ℞. Arthemisiæ, Absinthij, Leuistici, Auenæ, granorum Iuniperi, Origani, Chamomillæ ana m. ij. decoquantur hæc simul in aqua pluuiali quãta opus est. Insideat in isto balneo mulier sterilis statim post fluxũ menstruorũ quotidie bis, mane scilicet per horã & tamdiu vesperi, idq; cõtinuet octo diebus ac renouet tertio quoq; die. Aquã sanè medicatam fõtis mirabilis vtilem futuram non dubito sterilibus, si eis ritè administretur secundũ eius causas quæ variæ sunt. Mulieres igitur priusquã hac aqua pro pellẽda sterilitate vtantur, medicũ cui aperient defectus quos sentiunt & propter quos existimabũt se steriles. Hoc in genere consuluerim, vt si quæ sit sterilis sine causa manifesta & calidiore vtero, vt repurgato corpore à biliosis humoribus potu aquæ vel medicamentis catharticis adiunctis, moderatè balneo vtatur, vnde digressa per horæ quadrantẽ quotidie recipiat vaporem exhalantem ex caldarijs per canalem.

Bollenses.

cathedram pertusam subeuntem, cuius calorem pro tolerātiæ ratione moderabi-
tur. Quibus autem natura erit frigidior & pituitosior, retentis menstruis vel nō
ritè fluentibus, poterunt sellæ iuxta tubum vaporis conductorem subijcere vas
calida balnei aquâ plenum, in qua sint herbæ calidæ vtero frigidiori convenien-
tes, vt artemisia, melissa, pulegium &c. De ea autem sterilitate quæ à fluore men-
struo suppresso vel inordinato vel etiam immoderato plura paulò post.

Ad menstruorum fluxum immoderatum & fluores vterinos.

CAP. LVII.

Humiditas, stillicidiū, Fluor.

QVæ mulieres steriles sunt ob nimiam corporis humiditatem, stillicidiáque
vteri varia, vel ob superfluum quemcunque fluorem : hæ omnino balneis
indigent mediocriter exsiccantibus, quæ tamen neque actu multum neq;
potentia calfaciant. Quo in censu ferratæ inprimis proponuntur aquæ, S. Cassia-
nus, Villa, similesque aliæ, quæ propriè ad hoc bibuntur, in clysteribusque vtili-
ter assumuntur. Fiunt & ex nonnullis vtiliter balnea, quale ad Viterbium Cajæ
balneum, quod ad muliebria facere peculiari facultate proditum est: similiter &
Aponus. Quæ quoniam ambo naturâ admodum calent, semper particularium
patientis ipsius dispositionum rationem habendam esse supponimus. Porrò ad
idem clementiùs operantur quædam in balneis, vt Auinio in Senensi, Regina, &
Caldanæ in Pisanis, Asuelum, S. Maria in balneo, balneum aquarum ad pedes
montium Liguriæ, Badenia in Heluetijs, & in Austria altera, & quædam alia
in Hispania. Mediocres autem virtutes ad hoc obtinent Porretanæ aquæ, & Al-
bulæ, quæ aluminis natura participant, nec multum exsiccant, Baccius. Aquæ
Hubenses. Hubenses manu factæ calidæ, mixturâ ex alumne, ære & sulphure, quibusdam
etiam ex sale, menses nimium fluentes sistunt potæ, Andern. Ante ex Dortom.
Beliluc. indicatum thermas Belilucanas fluorem sanare & mensium suppreßionem. Iac.
Theod. dicit aquas acidas in Langenschwalbach mouere menstrua, vterum mū-
dare, & nimium fluentia reprimere. Rulandus: Menstruorum fluxum immo-
Catal. baln. ad menses immodicos. deratum sistunt aquæ aluminosæ, ferratæ, gypseæ: in specie Cellenses, Hubben-
ses, Fideris, Kesselborn, Kißing, Göpping. Bertringenses, Vvolckenstein. Item:
Contra menses albos valent & prosunt Laubacenses, Castein, Annæbergenses,
Aquisgranenses, Hubbad, Lonstein, Vvolckenstein, Gebersweiler, Plumbariæ,
Badenses Austriæ, Herciniæ, Teplicæ, Abecenses, Villacenses, Lôffingen, Kißin-
gen, Carolinæ Vvisbaden, Piperinæ & aluminosæ thermæ. Insessus ad alui vte-
rique nimium fluorem, descensum, hæmorrhoïdas, exitum ani, aliaque eius vi-
Insessus. tia. ℞ fol querc. m. v. ros. rub. nondum apert. m. ij gland. querc. vnc. iij. decoquan-
tur in aqua in qua restinguatur chalybs aut ferrum candens ter vel sæpius: fiat
mane & vesperi insessus. Hæc non displicent incocta aquæ admirabilis fontis
quam oportet minus calidam esse, in quam iniici potest lapis scißilis vstus & bo-
lus ex Teck: Breuis autem esto mora in balneo. Lumbis, perinæo & pubi poterit
applicari argilla & bolus dissoluta cum aqua, idque in exitu balnei.

Ad re-

Ad retenta & inordinata menſtrua, ac molam & inflationem.

CAP. LVIII.

Menſium ſuppreſſio.

VNa de primis cauſsis ſterilitatis hæc eſt, quando mulier ex inſigni quampiam obſtructione aut alia quauis cauſſa ſuppreſſas habet menſium purgationes: quam cauſſam non modo ſterilitas, ſed & quamplurima alia cōſequi ſolent vitia. Prouocant autem menſtrua omnes calidæ aquæ, ſubtilis ac digerentis facultatis, vt æ nearum, nitroſarumque potiones, quæ nimirū aperiāt, attenuent, atq; detergeant. Nec minus calida ac digerentia balnea, inſeſſuſque in eis aſsiduus: qualis in Badenijs fit apud Heluetios, in Caiis Viterbij aquis, in Stygianis, in Patauinis, in S. Maria in balneo, & in alijs calidis. Porro ſi obſtructio ſit in cauſſa, hanc tollunt tum potulentæ, quas diximus, multæ : tum quæ pariter ſuffitu ac inſeſſu adhibentur, vt calidæ, ſulphuratæ, & quæ non malè oleant. Præter has autem quæcunque fuerit ſterilitatis cauſſa, eam priuata virtute emendare promittunt Porretanæ, Patauinæ & Cajæ aquæ. Plinius in miraculis prodidit, Theſpeiorum fontem & Elatum flumen in Arcadia ſterilitatē emendare. Sed nulla eſt aqua, quæ experimento ad hanc rem certiſsimo, aquæ Nili poſsit æquari, quæ & terram & plantas & animantia mirificè fœcundat, & hiſtoriæ narrant quod nobiles mulieres, cum alienigenis nubunt, eas ſecum deferre, ac bibere ſoleāt, teſte Polybio ac Oribaſio ex Rufo. Quæ obſtructionem, eadem Molam, id eſt inanem impregnationem extrudent, inflationem que huic ſimilem diſcutiunt : & ſi aliæ non ſint, marinæ vel ſalſæ calentes, quæ paſsim ſcatent, vſurpari poſſunt: vel arte ſaltem ex his atque ſimilibus parata diſcuſſoria, Baccius lib. 3. cap. 1. Idem alio loco, Balneum aquæ Cajæ in Viterbienſi feruēs ſulphureæ naturæ cum ſit, & tamen aſtringens ſupra vires ſulphuris atque corroborans, non ſine ferri atque aluminis parte eſſe conijcitur. Vterinis maximè fauet affectibus, dicatum fœminis eſt. Nam menſtrua primis ſtatim diebus adhibitum prouocat, exſiccat, ac firmat vteri lubricitatem : qua ſanè de cauſa rectè quidam exiſtimant huius balnei vſu ſterilitatem emendari. Firmat & reliqua viſcera membraque ac iuncturas relaxatas inſtaurat. Andernacus: Aquæ Prati in Italia modico ſulphure imbutæ, flatus in vtero & articulis diſsipant. Rulandus : Menſtrua inordinata temperant, rectificant Embſenſes, Annæbergenſes, Leonſtein, Vvolckenſtein, Piperinæ. Menſes retentos prouocant aquæ ſulphuratæ, nitroſæ, dulces, Badenſes Auſtriæ, & Heluetiæ, Abecenſes, Teplicæ, Villacenſes, Plumbariæ, Badenweiler, Vvaldsborn, Heylborn, Vuendingenſes, Aquiſgranenſes, Dalfingenſes, Vueringenſes. Menſes retentos reuocant, nimios ſiſtunt aquæ Caſteininæ. Idem de bal. lib. 1. cl. 3. cap. 3. ad ciendos menſes. R. Pulegij, Sabinæ, ana m. vj. rad. aſari ℥ iiij. In ſacculo incluſa coquantur ad inſeſſum: Vtendum ante cibum mane ac veſperi tempore menſtruationis. Hæ ſtirpes non obederunt ſi iungantur aquæ admirabili: ea balneo tardius ſuam operationem demōſtrante in pituitoſis & frigidioribus fœminis vt & ad molam. Aquas aluminoſas vtiles mulieribus quibus non ritè fluunt menſtrua dicit Ioh. Göbel. Si ſe ita

Obſtructio.

Mola & inflatio.

Aquæ Cajæ.

Aq. Prati ad flatus.

Catal. aqu. ad Menſes inordinatos & ſuppreſſos.

Inſeſſus.

res habeat verisimile aquis fontis mirabilis hoc faciliùs facturas, vt quæ non tantopere astringant, & sal ac bitumen habeant præter vitriolum. Dixerim etiam vtiliores ad exigendam molam quàm aquas aluminosas Abecenses à Rulando commendatas.

Ad vteri strangulatum & eius prolapsum. CAP. LIX.

Præfocatio. INgenio balnei ad teri præfocationes procedendum, & cum animi lapsus instat, aquæ cuiuscunque calidæ fotus, nec non solia temperatarum in priuatis balneis succurrunt. Ad vteri verò procidentiam, quæ opposita est præfocationi affectio, inuerso, inquam, ad vuluā vtero, contraria adhibenda, ac eadē quæ in hernijs balnearum esse ratio debet. Quæ nimirum laxis & calidis balneis peius delabitur, adstringentiáque & sicca desiderat, vt ferrata maximè, aluminata, ænea. Hæc Baccius. Dicit autem Andernacus: Fons Syluaticus Vvaldsborn lapidibus bituminosis infectus, super quem oleum albi coloris non grauiter olens sed potius odoratū apparet, ad vteri strangulatum & eius prolapsum valet. Iac. Theod. dicit aquā acidā in Langenschvv. vtilē in præfocatione vteri. Rulād. Ad matricis dolorē prosunt Badenses Heluetiæ, Badenvveiler, Dalfing. Schvveining. Vveringenses tribus ab Augusta miliaribus sulphuratæ, bituminosæ & salsæ. Matricis suffocatio, præcipitatio & motus ex suo loco placatur Badensibus Helueticis, Lôffingensibus, Vvaldsborn, Auvvensibus. Matricis procidentiam curant Badenses Herciniæ, Annæbergenses. Ante facta mentio ex Dort. curationis strāgulationis vteri per nidorosum & bituminosum therm. Beliluc. suffitum, quem sanè possumus commodè administrare apud admirabile balneum. Poterit itaque mulier canali vaporibus ascendentibus ex cacabis excipiēdis comparato insidere, sub sella autem canali imposita prunis inspersо bitumine puluerato vel succino nigro suffitum excipere. Atque adeo cum ipsa aqua admirabilis habeat odorē bituminosum & sulphureum, non dubito vtilem affectibus vteri, potissimum vbi prolapsus. Si prociderit à violento partu & diutius durarit non sufficient aquæ medicatæ Admirabilis fontis quamuis vtiles potissimum si in exitu balnei liniātur lumbī & perineum & pubes luto facto ex bitumine, pyrite, lapide scissili, bolo & argilla: necesse erit vti pessarijs, circulis ex Athragene, circulo argenteo à me inuento: de quibus charissimus frater Casparus Bauhinus in fine Hysterotomotocias Russeti ab eo in linguam latinam conuersæ. Circulum argenteū curaui aliquando parandum honestæ matronæ in qua prolapsus vteri à violentiorē partu non poterat percurari: cum maritus rem cum illa habere vellet educebat. Accidit vt marito peregrinante per aliquot menses, ea non eduxerit circulum, qui ita remansit vt nō potuerit educi, & ita manet à decem annis, qua ratione vterus īmpeditur à prolapsu. Insignis & industrius Rossetus de quo paulò ante, meminit pessariorū quæ indita in ipsam vteri capacitatem retinent prolapsum, nec tamen impediunt conceptionem. Optarim sane eum aliquando dilucidiùs rationē parandorum & indendorum eiusmodi pessariorum docuisse: Mihi enim nō satisfacit, nec modum assequor. Ego sæpissime inter operas obstetriceas indidi ma-

Vteri prolapsus.

Vvaldsborn

Langensch.

Beliluc.

Bollenses.

Circuli ad vteri proptosin.

Russeti pessariis parū tribuendū.

num in capacitatem vteri, obseruaui'q; educendo fœtum & secundinam, subitò ita se comprimere ac cōstringere, vt astrictionem multoties senserim. Neq; verò manet aliqua insignis capacitas educto fœtu, secundinā vel sanguine grumoso. Adhæc non video quomodo poßit dilatari orificium vteri vt in capacitatem eius indi poßint. Nescio etiam qua ratione vterus poßit sperma attrahere in suam capacitatem, & non impediri per pessarium, ne iungatur attractum sperma vteri cotyledonibus, & cum muliebre semen cum virili coniungi oporteat, si conceptus sequi debet, an non cōiunctioni huic obstabit pessarium? Adde ex Galeno de natural. facultat. ceu ventriculus cibos vndique arctißimè amplectitur, nulla aut non rectè futurā alioqui concoctione & χυλώσει, ita nisi vterus se vndiq; circa semen constringat, frustratum iri conceptionem. In collo vteri manere posse pessaria & occultari, vt mariti non animaduertant, nihilò minus interim conceptionem subsequi & remanere pessaria ad partum vsque facilè est credere.

Ad abortum & alia grauidarum symptomata. CAP. LX.

ANdernacus de balneis, Aquæ calidæ Badenses in Austria multi sulphuris participes, biliosis naturis, macilentis, pueris, adolescentibus, grauidis, nisi partu instante, vt ex eis facilior euadat, aduersantur. Iacob Theod. Aquæ acidæ in Langenschwalbach tollunt in grauidis picam & deprauatum appetitum: impediunt abortum & puerperas à dolore matricis & torsionibus ventris: faciunt vt ritè repurgentur. Rulandus de thermis lib. 4. clas. 5. Abortus curant aluminosæ aquæ & atramentales, Annæbergenses, Badenses, Embsenses, Leostteinenses, Leucenses. Item, Dolori matricis in prægnantibus conducunt Badenses Helueticæ. Porro vtero gerentes mirificè iuuant Porretanæ, & item à Grotta Viterbij aquæ, Tigurique similes in Heluetijs. Abortientes verò ad partus complementum in posterum sustinebunt modicè purgantes, ac robur naturæ addentes, cum videlicet visciditatis vitio loca lubrica fœtū laxant amittūtq;, quos oportet ante mucores abluere nitratis, æneis ferreisque soluentibus bibitis, ac in balneas subinde astringentes fœmellas ipsas mittere, eaq; aquā satis diu confouere. Sic enim postea grauidæ non abortient. Idem: Badenia Austriæ non longè à Vienna, primas prærogatiuas in vteri ex intēperie frigida ac humida, morbis sibi cōparauit: sterilitatem remouet, albos ac discolores mensium fluores compescit. Baccius. Idem l. 6. c. 5. Aqua à Grotta sub Viterbio ob mirandas per omnem ætatem virtutes suas singulari olim hoc titulo ornari meruit vt balneum ad omnes morbos diceretur. Minera ænea, nitrosa, ac ferrea (in quo authores omnes cum Sauanarola conueniunt) Nonnullis verò propter auri aut æris colorem, quem hæc aqua è profundo repræsentat, aurea reputatur: non tamen sine sulphure (vti reor) existit, quod & gustu percipitur. Aqua enim actu calida est, à secundo circiter gradu, limpida, inodora, & blandula in se est: cæterum non æquè gustui grata omnibus. Tantæ verò tenuitatis vt exportata in vasis

Badenses in Austria.

Langensch.

Vtero gerētibus baln. conuen.

Abortus.

Badenæ Austriæ.

Aq. Grotta Viterbii.

evanescat, amittatque virtutem: quanquam reuera hodie Romae in vsu frequentissimo sit, ac ad certum vsque tempus egregiè operatur. In vsu porrò duplici est, balneo scilicet & potu. Vim tam per aluum quam per vrinas deiectoriam habet atque abstersoriam. Et, quod rarum est (eodem Sauanorola attestante) praegnātibus quoque post primos menses circiter vsque ad septimum tutò datur. Maturioribus enim ac primis à conceptu temporibus (quando scilicet facilius abortus incurrit periculum) minus competit. Ad emendandam sterilitatem sumitur frequentissimè cum multa laude: quippe omnem aequat inaequalitatem, & debilitatem naturae, frigefactionem, lubricitatemque emendat, membra generationi idonea extergit, lentores educit, crassa ac viscida excremēta digerit, calefacit subinde & corroborat. Menses reducit, albas cohibet fluxiones. Haec ille. Nostras aquas admirabilis fontis posse tutò à praegnantibus assumi satis constat ex historijs nostris, & quidem tutius quàm Tigurinas, siue Helueticas Badenses quae sulphure multo abundant: Nolim tamen copiosiùs assumi. Praeterea meliùs placent illis acidularum potus excellentium ad picam remouendam. Balneum non improbo modò id requirat necessitas: at lauatio moderata instituatur ex consilio medici.

Aq. admirabilis fontis.

Ad iuncturarum & articulorum morbos. CAP. LXI.

De proprijs ad iuncturas balneis loquendo, quae ex frigida intemperie plerunque debilitari, inflari, dolere, contrahique solent, ac per calida balnea quocunque condecenti vsu curari, oportet vsus penes singularis mali indicationes partiri: nam inueteratam Arthritim, seu chiragra sit seu Podagra, siue Ischias, parcius sanabit potatio, lauacra maiorem habent efficaciam. Conueniet tamen ante ipsa calidarum lauacra aenearum, Nitratarumque, ac similium valde purgantium aliquibus diebus potio in matutinis, quae crassas è latis meatibus visciditates, phlegmataq; , praeuias arthritidis caussas, foras extrudat. Subinde lauari magis idoneum, in calidis scilicet ac valde discussorijs, quales sulphuratae, quas etiam, si distillatio imputetur (vt plerunque fit) ad vsum ducciae, vsurpare licebit. Conspersiones vero intelligo non solum in occipite recipiendas, vnde aduersi inhibeantur adfluxus, verum particulis quoque afflictis, tumentibusque fore vtiles discussorij nomine, & itidem illutamenta. At si aeque plures ex dissipata fluxione articuli conflictentur, sudationibus etiam vtendum, qualis in Baianis Sudatorijs, ad Corsenum, ad balneum sub Patauio tituli Sanctae Helenae, ad Xaccam in Sicilia, & tot alijs in locis iam relatis. Quibus cessata fluxione non minori proderunt efficacia insolatus, vel artificialis ex odoratis, ac digerentibus rebus parata Sudatio, Stupharum ritus, ac vaporaria. Arenatio quae fit in puluere balnearum in Aenaria insula efficacissimum remedium est vniuersae Arthritidi, tumentibus praesertim lento, ac frigido humore articulis. Caeterum inter initia omnem Arthritim commodius sanare videntur Medicatarum potiones, digerendo, vacuando, ac fluxiones inhibendo, quam lauacra calidarum, aut exudatio, quae liquatis viscidis, ac prius sopitis humoribus excitatis, fluxioni ne-

adaugeant materiam timendum est. Maxime vero commoda potatio, si (vt in pluribus accidit) à caussa calida incipat fluxio, vigēte præsertim ætate, ac æstate ineunte, cui ministerio si lauacra commodant, subsequantur, & hæc temperata sunto, haud nimis calida, & quæ ex ferri qualitate egregie valeant confirmare. Talia balnea sunt, Sancti Casſiani, Villa Lucæ, Caia & Bussetum Viterbij, de lapidibus ad Petriolum, Caldanellæ, Maceretum, Ferrugineæ ad Baias, & quædā in Hispanicis relata. Nec non Porretanæ lotiones, Albulæ, Labanæ, Marinæ, Ferinæ ex ære, Fabarienses ex auro, Embs in Germania, ad Minium in Gallecia, quæ omnes partes roborant imbecillas, laxas iuncturas constringunt ea styptica facultate, & dolores leniunt refrigerando, qui à caussa calida atrociores, & quales in Ischiade intolerabiles fieri assolent, stupidus autem & grauis à frigida distendente. Tophis autem, seu callis, nodisque, qui ex longo affectu, ac dolore in Tophi. *iuncturis occallescere solent, æqua frigidæ materiæ cum calidi agentis intemperie caussa est, ac difficile, vbi obduruerint, vllis cedunt remedijs. Cui parti duntaxat, & non alijs Arthritis generibus prædictis, iactatum congruit per ora vulgi prouerbium,*

Soluere nodosam nescit Medicina Podagram.

Tentandum tamen non adeo confirmatos callos, per olei, aut asſiduum Hydrelæi fotum emollire, exudationibus aperire, itaque dispositos per balnea calidiora, ijsdem ex alto conspersis discutere. Facit ad hæc insigniter balneum ex plumbo in Lotharingis, ex Minio in Hispania, ex Salsis, ex marinis vbique inuentis, & itē illutamenta, qualia in balneis Borbonij Ancerici probantur apud Gallos, ad Burmiam flumen in Monferrato, ad Sanctum Casſianum de Luto, ad Trescurianum sub Bergomo, ad Aponum, Saburratio pariter, & quæ ad Neruorum contractiones allegauimus, Baccius lib.3.cap.1. qui alibi dicit: Calidæ aquæ surgunt in Cydno Ciliciæ fluuio, qua de causa podagricos in eo dolores curari asſeuerat Vitruuius, cæterum aquæ frigidæ & blandisſimæ. Item: circa Puteolos balneum de Fatis & balneum Episcopi ad podagras celebre. Item: Balneum ad Vinadum Castrum, Aquæ variæ qualitatis ac naturæ vt scribit Bartholomeus à Cliuolo, alias frigidas ac dulces, alias impensè calidas, ac odore potisſimum sulphuratas vnguine quodā crudioribus riui interlabentibus aquulis supernatante. Sumuntur in balneis à Cisalpinis ac Liguribus frequenter ad vsum item Duciæ ac lutamenti. Siccant, digerunt, abstergūt ac corroborant pro quadam styptica mistura. Singulares autem sunt super omnia in artuum doloribus etiam hæreditarijs & confirmatis. Dortomanus lib.2.cap.8 Articulis accidit arthritis: Hæc causas procatarticas potisſimum agnoscit Bacchum & Venerem, putà vini & coitus immoderatioris vsum: Præter externas has causas & parentes arthritidis, occurrunt eius internæ, puta humores pituitosi (rarò melancholici) serosi pauca bile mixti: Item flatus crasſi & humidi articulos per diuersos ductus petentes & dolore multo exercentes. Olim hic affectus rarior erat, non modò patrum auorumque memoriâ, verum etiam nostrâ, inquit Plinius. Ex quo & illud notandum,

immedicabilem non esse credendum more vulgi, podagram: quippe quæ & sponte desinat & in pluribus curâ. Si dolor omnes vel plures articulos obsidet, arthritis dicitur, in manibus chiragra, in cubito anconagra, in humero omagra, in pedibus podagra, in genu gonagra, in coxa ischias. Arthritici igitur à Veneris &

Beliluc. Bacchi amoribus alienati hoc modo thermis Belilucanis vtantur, bis quotannis circa æquinoctia ex medicorum vicinorum consilijs purgantes: mox earum aquâ per integram septimanam mane replentes. Pòst totidem diebus mane & vesperi horis duabus ante suos pastus lauantes. Interea caput impluuio aquarum ma-

Cauterium. deat. Causticum denique suturæ coronali qua sagittali iungitur audacter adigendum, potentiale dictum potius quàm actuale. Huius vulnus vlcusque diu sinatur apertum. Porrò pars particulariter affecta siue manus siue pes aliaue siet, cœno thermarum ammixto de lateribus oleo oblinenda frequenter. Hæc Dortom. qui lib. 1. cap. 2. præsentes earum vires ad podagram historiâ comprobauit. Dominus inquit de Pousam à Guillelmo Rondeletio, thermarum Belilucanarum sine vsu tum delitescentium & verè achristôn, vires primus confusè edoctus, quotannis bis ob fæmoris alterius grauem affectum quo laborabat expiscari & indagare voluit. Hoc affectu dextrè nimirum prius vsus tanti medici consilio, cum thermarum harum beneficio defunctus, sanus & indolens superesset, non alia re gratitudinis præmium naturali huic auxilio rependi posse putauit, quam harum passim thermarum effectu iam ignotarum promulgatione. Fallopius de thermis cap. 11. Plures sunt medici, qui thermales aquas pro potu exhibent in affectibus articulorum, vt in podagra & in affectu coxendico siue

Potus aqu. per accidẽs curat articulares morbos. ischiade. Si potus istarum aquarum iuuat in doloribus articulorum, id fit per accidens tollendo causam: Nam euacuant intestina, roborantque ipsa & viscera: Vnde fit vt non tot generentur excrementa, quæ possent excitare dolores. Iuuant aquæ thermales neruos per se cum ipsos contingunt & ideo ijs, qui in his bal-

Baln. articulariosper se iuuat. neant ob affectus neruorum prosunt, quia contingunt neruosas partes: Quando autem transeunt per intestina non possunt neruos attingere. Ego quoque ipse plurimis ischiade affectis exhibui potu aquas therm. Sed vidi plures læsos fuisse quàm adiutos: Et si aliquibus profuit, hoc fuit per accidens tollendo causam roborando viscera, impediendoque generationem tantæ materiei phlegmaticæ: quamuis affectus ischiadicus affectus videatur vicinus intestinis & aqua transeat per intestina: Panniculus quidem est vicinus sed non articulus ipse. In doloribus articulorum probat vaporationes lib. eodem cap. 12. Idem cap. 17.

Vaporationes vtiles. In ischiadico affectu parum prodest in potu aqua Aponensis sed stufa summopere. Aqua istius tum vapor tum balneum liberat articulos à materia frigida & humida, dissoluitque rigidos artus præsertim mora in stufis. Iuuant etiam articulos relaxatos. Andernacus: Aquæ Cruciatorum in ditione Viterbij in balneis podagricis vtiles & articulosis salutares sunt ferreæ, æreæ, & sulphureæ. Ioh. Göbel. de suis aquis aluminosis S. Iobi dicit, conferre balneo in dolore artuum à pituitosa materia: Eius rei testem ciuem vrbis S. Anneberg. qui post operam

diuturnam chirurgorum se tandem huic balneo commisit & Dei beneficio curatus. Efficaces etiam esse ad articularios morbos, chiragram, podagram, & ischiadem, multorum experientia demonstrat qui continuo dolore vexabantur & ad sanitatem restituti sunt vsu harum aquarum in potu, inter iuscula, cibos coquendo, balneo. Ex diligenti indagatione etiam comperi has aquas balneo valde vtiles esse neruis & tendinibus doloribus vexatis: eorum rigiditatem & duritiem tollit: torpori & imbecillitati eorum à colico dolore ortorum medetur. Agricola lib. foss. 9. p. 370. scribit ex Assio siue Asio lapide quem dicit Plinium non rectè separasse à Sarcophago, fieri solita vasa in quæ podagrici pedes vtiliter imponebant. Guliel. Turnerus de balneis Bathoniæ in Anglia, Videntur, inquit, mihi potissimum sulphure constare, id quod ex odore & sapore facilè deprehenditur: ex effectu idem colligitur. Exsiccant enim mirificè, egregiè ad podagram faciunt, idq; breui tempore, cui rei attestatur Comitis Somersetensis famuli istis procurata sanitas: quæ non leuia prædominantis sulphuris sunt argumenta, cum nec odore, nec sapore vllum aliud minerale possit in ijs deprehendi. Si quid autem sulphuri leuiter sit admistum, (quod tamen non percepi) cuprum sit necesse est. Dum enim montes, ex quibus scaturiunt, lustrarem, hinc inde pyritæ fragmenta cum cupro mista inveni, nullo tamen sensu potui deprehendere insignem aliquam impressionem in aquis. Gesnerus epist. lib 3. ad Ioan. Fabricium: Balnea Bocucij tibi salutaria fore existimarim: nec dubitarim mihi quoque profutura, si ischias mea, cuius reliquiæ manent, tam longum iter pateretur. Iacob Theod. dicit aquam acidam in Langenschwalbach optimè opitulari iuncturis & omnibus resolutis membris ac afflictis defluxionibus, excellens esse remediũ arthritidis, ischiadis, gonagræ, ac podagræ: repurgare intestina: impedire incremẽtum superfluitatum eos morbos excitantium. Ruland. Articulorum doloribus varijsque ægritudinibus prosunt aquæ sulphureæ, aluminosæ, cupreæ, ferreæ, salsæ. Item Piperinæ, Leucenses, Cellenses, Syluestres, Fliehen, Erckaw, Vuendingenses, Abecenses, Teplicæ, Embsenses, Badenses Hercinæ, Heluetiæ, Austriæ, Vualdsborn, Vvillingenses, Bellerthal, Dannerbecher, Vvisbad, Carolinæ Bohemiæ, acidulæ in Saurenthal, ad Ahr, & in Mendich, Aquisgranenses, Bertringenses, Keswasser, Laubacenses, Ribbadenses, Vveringenses, Vvolckestein Contra eorum tumores valet acidula in Buretshaym. Cõtra tophos acidula in Spiegelberg. Item ad dolores articulorum, neruosarum partiũ, omnesq; alios mitigant ac curant aquæ sulphuratæ & specialiter Cellenses, Erckawenses, Syluaticus fons Vualdsborn, Badenses Hercinæ, Castein, Dalfingẽses, Vvolckenstein. Idẽ: Chiragram sanãt Badenses Heluetiæ, Hercinæ, Piperinæ in agro Curiensi calidæ scatentes è sulphure, nitro, ære, auro & ferro, Spiegelbergica acida, Auwensis, Annaberg. Aquisgranenses, Dalfingenses, Keswasser, Vvaldsborninæ. Coxendicum morbos & dolores curant aquæ Annæberg. Vvolckstein, Elboganæ, Heylborn, Vvẽdingenses, Carolinæ, & sulphuratæ Itẽ: Contra ischiadem auxilium subministrant Dalfingenses, Cellenses, Aquisgranenses, Auwẽses,

Articulorũ dolores.

Tophi.

Chiragra.

Ischias.

Vueringenses. Podagræ & Podagricis doloribus remedium præstant aquæ æreæ, ferreæ, salsæ, aurariæ, auw, Aquisgranenses, Cellenses, Keeswasser, Sultzbrun, Vueringenses, Vuolckestein, Egendinæ, Badenses Hercyniæ, Piperinæ, Neuzbrun, Syluestres, Badenweiler, Vuesterbad, Fideris, Leucenses, Vuendingenses, Spiegelberg, Kißing, Vuisbaden, Annæbergenses. Frigidam & pituitosam Podagram sanant Dalfingenses Austriæ, Villacenses, Teplicæ, Abecenses, Embsenses, Castein. Si chiragrici, ischiadici, podagrici velint vti nostro balneo Admirabili, non improbo modò optimè sint ante repurgati & potißimum syrupo de Rhamno mixto cum aqua admirabili ad vncias tres pro dosi. E re sua sentient si non balneent in aqua calidiore nec diu maneant in solio. In exitu verò balnei quiescant in lecto, sudorem expectent si natura balneo adiuta promoueat: Absoluto balnei tempore non displiceret, si frigidiorum & pituitosorum balneis adderentur quæ præscribit Rulandus ad eiusmodi affectus. ℞. Salis lib. ij aluminis lib. 1. sulphuris viui ℥. iij. Baccarum lauri lib. ß. vel eorum loco pauperes inijcient copiam lapidis scißilis: balneent tribus postremis diebus in eiusmodi medicatiore aqua: Nec præter rationem erit ad Rulandi imitationem aliquando addere sal aquæ admirabili, eaq; mane & vesperi ante cibum lauare pedes. Lutationem etiam probarim ex argilla, pyrite, & lapide scißili. Potus etiam aquarum acidarum loco vini benefaciet. In dolore coxendicis multum probarim enemata ex aquis medicatis & nostra Bollensi per se vel additis herbis conuenientibus eiusmodi morbo.

Quo vsu ad iuncturarũ morbos valeãt Bollẽs.

Ad artuum & carnosarum partium dolores, pedum lassitudinem & Pandiculationem. CAP. LXII.

QVi verò artus infestare solent dolores, palpitationesque, & pungitiui dolores siue summa carne, siue fibris insint musculorum, eos dulcium & tẽperatarum aquarum balnea iuuant. Naturalibus verò balneis, quæ ad calidas articulorum intemperantias prodita sunt, eos discutere tentare oportet. Nitratis scilicet ebibitis, Aeneis, ferreis, Sancti Marini aqua ad viam Flaminiam, Borra Senarum, Iuncariæ, & Plaga Puteolis, Grotta, & Nauseo Viterbij, Tigurinis Heluetiorum, Cellensibus, Ferinis, Ficuncella Porretanis, Albulis, alijsq; similibus. Nec non tẽperatis lauacris purgatione præmissa, vt Aquisgranũ blãdissimũ, Caldanæ Pisarũ, Rubeum titulo Sancti Iohannis etiã in potibus vtile sub Patauio, M. Falconis in Frioli. Maximè si adhuc roborandi ex mistura vim obtineant, vt Caldanellæ præ cæteris membra mirificè instaurantes, Villa, Auinio, Caldarianum, Viterbiensia aliqua. Vel harum virtutum lutamenta, quale ad aquas Porretanas, ad Sanctum Caßianum sub insignibus Sancti Georgij, ad Aquas oppidum in Liguria, Baccius. Rulandus, Musculorum affectus sanant Badenses Heluetiæ. Idem Musculorum doloribus succurrunt Vuolckestein. Montagnana consilio 303. Si quis dolorem alicuius partis sentit, recipiat stillicidium: à balneo & sudore in lecto ac eo absterso vtile erit dolentia membra aut paralysi resoluta

Stillicidiũ.

resoluta vngere aliquo oleo calido ad eos affectus composito, vt de costo, de croco, de piperibus, liliorum alborum aut iridis. In contractione autem & rigiditate membrorum vtile est recipere vaporem aquæ bullientis. Plurium autem caussarum soboles est pedum laßitudo, quales sunt ambulatio nimia, nonnunquam necessaria, saltatio Venereorum nepotulorum stulto iudicio tantopere laudata, non tantum non necessaria, sed & quam ex articulorum debilitata nimisque laxata compage subsequens podagra interdum, aut incalescẽtibus motu tibijs cum sanguine varices vlceraq; omnis medelæ contemptricia noxiam comprobat, vt Theologis interim sua relinquamus: quanquã & extremæ dementiæ apud ipsos Ethnicos res sit habita, Nemo, inquit Cicero pro Murena, ferè saltat sobrius, nisi forte insaniat, neq; in solitudine, neq; in sollicitudine, neq; in conuiuio moderato atq; honesto. Sed nos in scholam medicam reuertamur, quæ vt alijs morbis ipsorum laborantium vitio contractis non grauatè subuenit, ita nec huic affectui opem negat: Conferet itaque pedes ex Bollensi tepida fouisse aliquamdiu ante decubitũ. Efficacius, si, cum Rulando, origanum, pulegium, saluia similiaq; discutientia, ἀκοπα, inferbuerint. Cæterum de totius corporis laßitudine à balneo vel labore, copiosius diximus inter symptomata. Quod ad pandiculationem attinet, non rarò etiam laßitudinis alicuius sed spontaneæ aut comes aut effectus est, ob halituosum (inquit Dort.) excrementum in carne aceruatum, per cessationem à corporis motibus, ideóque plerunque inuadit postsomnum & initio acceßionum febrium. Ea per se in plerisque conquiescit: in quibus tamen frequentior, quàm bene moratis conuenit: hi dextro vsu aquarum Belilucanarum seruantur & curantur.

Bollenses ad laßitudinẽ pedũ.

Pandiculatio.

Ad tumores & abscessus. CAP. LXIII.

Variæ, quæ in summa carne oboriri solent, ex adfluxu alicunde extumescẽtiæ, abscessusque, aut dißipari volunt, cuius apprimè virtutis sunt balnea quæcunque naturalia, aut ad suppurationem perduci, quorum per species hæc breuiter ratio est. Oedema quidem, quod ex frigido constat, & contumaci adfluxu per exiccantia, & calorifica plerunque discutitur, quorum multa diximus, & peculiaria Aponum, Caldanellum, Asculum, Sanctæ Mariæ in balneo, Bussetum Viterbij, Auinionem, de Aquis Pisarum, Corsenum, ac Villam, Borbonium, Badenias in Austria, Bathonias in Anglia, in Hispania, in Sicilia. Laudat Arnaldus de Villanoua ad abscessus huiusmodi pituitosos, & internos aluminatarum aquarum potum cum vino, quæ nimirum acidulo sapore sunt. Nam & externos, inquit, egregiè diminuunt, ac discutiunt, etiam sulphuratæ. Quas item ex alto in locum tumidum recipere confert, vel in sudationibus, vel in illutamentis, facit & insolatus, & arena in balneis Ischiæ, & in herbis medicatis decubitus. Erysipelas autem ex subtili bilis influxu, haud tutò per calorifica adhibita discutitur, ac minus inflãmatio, quæ sanguinis est. Satius igitur hæc per tenuiũ partiũ, ac leniter digerẽtes ebibitas digerere, quales nitratæ, æneæ, Ficuncella, Porretanæ, Albulæ, Grotta, ac similes præmissa (vt artis est) tum vniuersali vacuatione, misso sanguine, tum particulari ex medicamento proprio. San-

Tumores discutiunt balnea naturalia quæcunque.

Baln. œdematibus discutiẽdis accommodata.

Erysipelata & phlegmonę potu potius, quàm lauacro curantur.

Illutamēta ad maturādum.

Potus acidularum ad erysipelata.

Tumores calidi.

Inflammationes.

Anthra.

Oedem.

Bollens.

guini autem adhuc in inflammationem confluenti, astringentia in artificalibus commodant, Emollientia quoque, & ex rubrica Sinopide aqua. Terræ item genera illutata, quæ aqua calida temperata ad maturandum diutißime consperſa, necnon in antiquis Gymnaſiorum ſordes, ac Ceromata in illutamentis relata, Baccius. Iac. Theodoro valde probatur potus acidarum aquarum in Langenſchwalbach ad eryſipelata. Rulandus: Eryſipelati ſuccurrunt Badenſes Austriæ, Villacenſes, Abecenſes, Teplicæ. Item, Contra calidos & biliosos affectus conueniunt aquæ Fideris, Keſſelbrun, Ponterborn, aquæ in Mendich. Item inflammationes ſubmouēt aquæ Plumbariæ, Fideris, Vberlingen, Ferratæ, Gypſeæ. Idē, Abſceſſus frigidos & malè curatos aperiunt, mundificant & iterum conſolidant aquæ Embſenſes, Vvendingenſes. Contra abſceſſus antiquos valēt aquæ Brintzbacenſes. Antracem curant aquæ Etingenſes & Piperinæ. Ad carbunculos valent aquæ ferreæ, æreæ, & ſalſæ. Item Etingenſes. Idem, Oedemata curant Carolinæ, Ribbadenſes, Spigelberg. Item tumores omnes & tubercula diſcutit & diſsipat aqua ſalis, nitri, aluminis. Item Badenſes Herciniæ, Margraffbad, Piperinæ, Zuckenthal, Vvaldsborn, Niderborn, Meſtesdorff, Lonquich, Spigelberg, Vvendingenſes, Aquiſgranenſes, Carolinæ, Dalfingenſes, Keeſwaſſer, Laubach, Vvatzweil, Vvettingenſes, Vvolckeſtein, Zellerſbad. Tumores laxos curant Heylborn, Saurenthal & ceteræ calefacientes & ſiccantes aquæ. Sed vt de Bollenſibus quoque aliquid adferamus, vtiles eſſe balneo in tumoribus œdematoſis & frigidis mihi nullum dubium : vis tamen augeri poteſt, ſi ſacculus repletus puluere bituminis ſucciniuè & pyritæ madefactus in aqua tumori applicetur. In eryſipelatibus ſanè imitatus Baccium, laudo potum acidularum, ſi præcedente cathartico ad nouam bibantur euacuationem vſque per aluum : vel ad multos ſudores Non improbarim tamen ſi etiam poſtea vtantur moderato balneo aquæ admirabilis, vt reliquiæ in habitu corporis reſoluantur, ipſeq; adeo totus etiam habitus roboretur. Memini Il. meum Principem poſt balneum in acidulis Grieſbachianis diu immunem fuiſſe ab eryſipelate cui obnoxius erat. Dum ad fontem admirabilem agerem cuidam balneanti obortum eryſipelas, quem nolui deſiſtere à lauacro : imperaui tantum vt minus calidè & paucioribus horis lauaret: quod ei benè ceßit.

Ad tumores crurum, pedum, & manuum.

CAP. LXIIII.

OEdemata pedum & manuum ſæpius hyeme ob frigus externum & pituitoſi flatuoſique ſanguinis copiam accidunt : ſidunt ea aquarum Belilucanarum vſu frequenti, quod mirum videri poterit, cum balneatrices pleræq; hîc œdematoſis pedibus obuiæ ſint. Hæ porrò impedimenta hæc perpetiuntur ob ingreſſus in thermas frequentiam, qua pedes imbecilliores reddūtur, teſte Hippocrate, eoque humorum ſuperfluorum corporis proluuiem excipiunt,

Dein, externa aëris frigida intemperie coguntur, stipantur, concrescunt humores, qui calida aquâ thermarum dissoluuntur in flatus, non tamen euaporare possunt ob intercisam moram in balneo, seu vices ingressus & egressus. Denique iugi detersione cutis tenuior redditur: hanc aquæ portio subingrediens à tepore thermarum in flatus vertitur. Secus autem se res habet in his qui alia causâ & loco œdemata pedum manuumque contraxerunt. Hi potu aquæ Belilucanæ indigent ad dies quatuor pluresuè primo minus, secundo, tertio, &c. plus bibendo. Probe expurgato detersoque corpore manus pedesque abluendi in balneo mane summo & vesperi ante cœnam. Post lecto se componant, sudent, maximè partibus affectis, idque per quatriduum. Cœno denique vtantur cum reliquijs cum oleo anethino, rutaceo, de lateribus, donec integrè sanati sint. Craßiores pedes quàm pro corporis habitu deceant ob copiam sanguinis pituitosi crudi & craßi gignuntur. Nimia autem pedum tibiarumque craßities potum, insessum, fotum, litum vt dictum est de œdematosis pedibus, desiderat: prætereaque ligaturam arctam à partibus pedi vicinis ad femur productam: Dortoman. Baccius: Inflatis pedibus, qualia de tumoribus dicta discussoria competunt, saburratio ac insolatus. Rulandus: Crurum tumores, inflammationes & vlcera sanant Badenses Herciniæ, Carolinæ, Leucenses. Fallopius cap. 18. Stufæ montis Orthoni tepidißimæ sunt & optimi vsus ad emolliendos artus. Vidi aliquando monachum qui habebat crus & genu rigidum & inserebat ipsum in vnam ex illis foueis, & cum ibi horam detinuisset, extrahens optimè ipsum crus mouebat: sed postea refrigerato genu & crure, iterum rigebat. Luti montis Orthoni vis est vt siccet, digerat, roboret, & dissolutas partes vniat. Lutum est argillosum immo argilla eadem ex qua hîc Patauij fiunt ollæ, differunt tamen colore: quia argilla quæ est in balneo coquitur & sic acquirit alium colorē: Argilla tamen est & pinguis, habetq; salsedinem & parum vaporis sulphurei, & ideo ratione horū duorum habet vim siccandi, roborandi & digerendi, nec non adstringendi facultatem aliquam, sed paruā. Vtimur hoc luto in œdematibus durioribus qui in cruribus, vel alibi oriuntur. Modus autem vtendi est vt frigidum applicemus parti affectæ & eam totam obliniamus & mox exponamus soli. Possemus vti luto istius balnei, etiam procul à balneo, quia potest asportari in partes etiam longinquas, nec vim suam amittit. Non solum in œdematibus durioribus vtimur: sed etiam in tumoribus laxis, qui circa crura oboriuntur, Elephantes vocantur ab Arabibus. Confert etiam lutum istud ad articulos laxatos & debiles: Sed lutum montis Orthoni parti affectæ non applicandum calidū vt aliqui faciunt & malè. Primò calefaciat æger partem affectam in aqua illa, mox supponat lutum frigidum & partem ipsam exponat soli, obseruetque ea omnia quæ diximus esse obseruanda dum de luto in communi egimus. Idem cap. 19. Lutum aquarum S. Petri argillosum & coctū est, habetq; vim degerentem & roborantem, & propterea vtile est ad remouendum imbecillitatē artuum & neruorum refrigerationē.

Stufę mōtis Orthoni.

Elephātes.

Aqu. Petri lutum.

Vtimur diuersis modis nempe calido, non frigido vt illo Orthoni montis & non
Aq. à luto dictæ. *exponimus partem luto obductam soli. Andernacus: Aquæ vrbis veteris à luto*
dictæ crurum craßitiem, neruos contractos extenuant & resoluunt si quis ad
mensem vnum vel duos in eis moretur. Montagnana: Pro tumore cruris & de-
bilitate, orto sole vel paulò pòst balneet totum corpus per horam semis: postea se
recipiat in lectum, dormiat vel quiescat ad horas aliquot, postea balneet crus in
Linimentũ. *aqua calida: Secunda die eadem agat, & præterea admoueatur cum aqua balnei*
mixtus sequens puluis ℞. Sem. sesami, fenugræci & orobi ana ℥. v. Asari, chamæ-
pityos, origani ana ʒ. I. fiat puluis. Die tertia idem faciat, verùm addat de sequẽ-
tibus oleis ℞. ol. sesamini lib. I. costini & de pulegio ana lib. ß. misce. Quarta die
Vapor. *non balneet totum corpus, sed solum crus: recipiat etiam cum tibia & genu va-*
porem aquæ calidæ, deinde exsiccet cum pannis & se lecto componendo vngat
cum oleis sequentibus. ℞. ol. nardini ʒ. iiij. fæcis ol. iridis, de croco, liliorum albo-
rum ana ʒ. I. ß. Misce, vngat à genu vsque ad pedem, & inuoluat tibiam pannis
calidis: Ante cœnam recipiat vaporem aquæ calidæ. Quinta die bis recipiat vapo-
rem & inungat tibiam, & ita pergat. Aluus si astringatur, parentur pilulæ septẽ
ex aloë lota, cum electuario de psylio, sumat vnam. Hæc ille. Ego non statui hîc
multa scribere de viribus aquarum medicatarum admirabilis fontis: cum satis
hæc res omnis ex historijs nostris præpositis elucescat. Quamobrem ægri poterũt
vti ijs, eo modo quo præcedentes docent vtendum suis aquis. Lutum etiam parari
potest pro morbi qualitate & magnitudine ex bitumine, argilla, pyrite, & la-
pide scißili: quæ omnia particulatim præscribere poterunt medici & chirurgi
ægris consulentes.

Ad contractiones & tensiones ligamentorum, tendinum, & musculorum: nec non ad distorta crura & brachia. CAP. LXV.

C*Ontrahuntur item ligamenta & tendines, vti curuatis quandoque cu-*
bito, manu, digito, genu manci & deturpati plures à vulneribus super-
sint. Contracta membra lauacro aquæ Belilucanæ vtilissimè fruuntur: ex
Belilu. vsus ad cõtracta. *aqua per sex dies manè assumendæ aquæ lib. ij. pluresuè: ante cœnam aquatum*
ducenda membra horarum duarum spacio. His elapsis diebus manè & vesperi
ante pastus externa tantum vtendum proluuie sæpe, multum ac diu. Ab egressu
balnei in lecto inungenda membra crurum vituli axungiâ addito galbano, saga-
Grampe. *peno, opopanace, terebinthina &c. Tensio siue vulsio musculorum, suræ, & li-*
gamentorum eius (Gallis la goute, Grampe *dicitur) à vaporum flatuumque*
craßiorum copiâ orta: qualis grauidis & malè dispositis pedibus dormientibus
frequens, ad præseruationem potu indiget thermarum Belilucanarum: ad cu-
rationem solo harum lauacro & cœni litu. Si qui commodo aquarum vsu desti-
Aq. Corsicę. *tuantur & cominus eâ frui nequeant, aquâ stillatitia vtantur in potu, eâ pro-*
luantur pedes, Dortom. Baccius: In montanis Corsicæ sunt quædam minerales a-
quæ admodum frigidæ: quæ tamen concalefactæ ac in balneis vsurpatæ, miris

fica quadam digerendi virtute polleant. Nam & contracta membra reſtituunt
& indurata emolliunt. Idem lib. 3. cap. 1. Ad contractiones tendinum & chorda-
rum valet illutamentum, quod magis penetratiuum efficietur ſi ad loca eiuſmo-
di dura & contumacia, balnei imprimis vaporationes captentur, quod ad dolores Lutamentũ. Vapor.
quoque ſedandos non erit inutile: quale balneum ex ſalſis mariniſque calenti-
bus. Balneum ex bituminoſis, quale ex Petroleo ad Baias, & item Culma, & ſub
Peruſio lacuna. Andernac. Aquæ Vvemdingenſes manu factæ calidæ, ſulphure, Aq. Vvemb-dingenſes.
alumine, & nitro conſtantes coxarum doloribus podagricis, membrorum con-
tractionibus, articularijs, paralyticis auxiliantur. Idem: Balneæ Badevvillæ tu- Badenvvei.
ſa, conuulſa, diſtorta tenſaq́ reſtituunt. Idem: Aquæ medicatæ manu factæ ca-
lidæ in Niderborn ex alumine, ſulphure & ære ſcaturiunt: Ad defluxiones ca- Niderborn.
pitis vtiles, rupta, conuulſa, ſiue ex colico, ſiue ex defluxione humorum, & di- BadenęHel-uetiorum.
ſtorta emendant, duritiem neruorum emolliunt. Pantaleon de thermis Tigu-
rinis cap. 21. laudat balneum Keſſelbad *dictum ad contracturas & reſolutio-*
nes, multos in id deferri qui citò conualeſcant & reſtaurentur, ſi non ſint vora-
ciores & ordinatam victus rationem obſeruent: id quod etiam obſeruarit anno
1577. in puella. Montagnana de balneis Patauinis: Linimẽtum bonum ad emol- Linimentũ.
liendum durities & contractiones membrorum, quod applicandum vna horâ ab
exitu balnei: ℞. ol. ſeſamini, amygdalini dulcis recentis ana ℥. 1. ß. vitellos ouorũ
ij. medullæ crurum bouis, ſæpi arietini, pinguedinis anatis & gallinæ ana ℥. 1.
croci ʒ. 1. diſſoluantur pinguedines & colentur, cætera addantur diligenter con-
terendo, in fine adijciantur ammoniaci diſſoluti cum aceto ʒ. x. Inſigniter ſedat
dolores, quos vt magis mitiget adde olei chamæmel. ℥. iij. Si velis nonnihil ſtupe-
facere adde opij ʒ. 1. & erit nobile medicamentum ad prædicta quod non poterit
nocere. Rulandus, ad contractionem neruorum & membrorum vtiles ſunt aquæ Aq. ad varios neruorũ affectus.
Auvvenſes, Lutherbad, Vvolckeſtein, Vviſbad, Schvveiningenſes, Sylueſtres, Pi-
perinæ, Leucenſes, Vvalliſſ. Elieben, Embſenſes, Elboganæ, Vvendingenſes, Caro-
linæ, Teplicæ. Ad neruorum dolorem Embs Conſtantiæ, alumine & nitro in-
fectæ. Neruorum rigores Brigenſes, Annæbergenſes, Auvv, Antegaſt. Neruos in-
duratos humectant & molliunt Kiſſing, Vnderthal, acidus fons tinctus alu-
mine, nitro, ſulphure, Buretſchheim acida ſulphuris & nitri particeps. Nodoſi-
tates curant Geberſvveilerianæ. Spaſmo medicantur aquæ ſalis, ſulphuris, Baden
ſes Herciniæ ſiue Margraffbad, Laubacenſes. Idem pro contractis & conuulſis Inſeſſus.
hoc inſtituit balneum, Sambuci m. xx. decoquant diuites in vino, pauperes in
aqua quantum conuenit. Inſideant quotidie diutius in hoc lauacro, & poſt egreſ-
ſum in calido lecto bene contecti ſtragulis ſudent diu multumque. Poſt ſudorẽ
perungantur membra contracta iſto vnguento quod recipit ping. taxi ℥. iij. vul-
pis lib 1. Maſticis ℥ ß. Euphorbij ʒ. ij. Piperis vtriuſque ʒ. x. Vini boni men-
ſuras duas, fiat vnctio iuxta artem. Hæc ille. Nulli laboranti contractionibus à
colico dolore, quæ vulgares in Alſatia ac vicinis locis potiſſimum circa fodinas Gi-
rardmeigni, ſuaſerim vt vtatur paulò poſt colicum dolorẽ ceſſantem vllo balneo.

Plures vidi magno suo damno adijsse Plumarias thermas pro restituendis artuum viribus & reparandis contracturis qui redditi multo imbecilliores in vitæ periculum inciderunt. Vsus thermarum & balnearum pluribus mensibus post principium imbecillitatis confert, cum interna viscera incipiunt suo fungi officio, ventriculus bene concoquere & hepar sanguificare, ac artus nonnihil vires recipere & carne augeri: Nec etiam tunc ex vsu erit violentius balneum, nec omnia vnguenta calidiora conueniunt, multò minùs in principijs. Placet suo tempore balneum aquæ admirabilis, cuius vis augeri potest addito bitumine gagateuè & lapide scißili. Si quando vtendum vnguento præscripto per Rulandū, id velim fieri in contracturis valde frigidis ac summo cum moderamine, quod periti medici iudicio relinquendum. Porro autem quæ distorquentur & curuantur ossa brachiorum vel crurum in varis, valgis, compernibus à conformatione in cunis à præpostera ligatura vel etiā ab externa aliqua causa, aqua Belilucana diriguntur, si in ligneo tubo canaliue protensa maneant: madeant frequenter, cōtrectentur, inflectantur manibus. Imo subigantur more modoque quo lignarij fabri distorta curuataque ligna flammis subditis rectitudinem, vietores curuitatem, Dortoman. Non agnosco in aquis medicatis tantam ad prædictos affectus efficaciam vt eos poßint per se tollere. Iuuare interim posse illas ac etiam nostras admirabilis fontis in adolescentibus adhuc crescentibus non dubito: Verùm longo admodum tempore, ligneis canalibus tubisuè benè præparatis dextreq; alligatis & continuò gestatis aut saltem noctu: qua ratione memini à me spacio vnius anni curatum puerum valgum.

Ad vlcera & inter cætera, de gangræna.

CAP. LXVI.

Balne. vsus ad inueterata vlcera frequens.

In eligēdis ad vlcera baln. obseruanda. I.

II.

OMnia vlcera sanare valent medicatæ aquæ competenter adhibitæ. Vsus tamen frequentior in inueteratis, malisque est, in quibus vbi tentata vndecunque remedia non profuerint, tanquam ad sacras balnearum appellationes recurritur. In eligendis ergo ad vlcera balneis, vnum in primis valdè necessarium animaduertendum est, particulæ exulceratæ imbecillitas, quæ viribus corruptis, vel sopitis nec idoneum sibi appropriat nutrimentum, nec influxum aliunde malum valet reijcere, nec receptum corrigere, vnde varijs ipsam abundare excrementis necesse est. Et alterum, membri alicuius mandantis intemperies, ac in expultrice ipsius robur, qua semper pargamenta ad imbecilliora detrudit. Ex mandantibus subinde, aut cerebrum imputari solet, aut hepar, aut tertium vterus, & quæ his subministrant consequenter, quæ oportet principaliter ante balnei ad vlcus ministeria medicari. In fluidis vlceribus, perrarò non catarrhus aliquis à capite destillat, vijs præsertim ad illam partem manifestis, quē primo per ea, quæ peculiaria ad catarrhum in capitis affectibus docuimus, oportet discutere, seu priuatæ sint medelæ, seu potius ex aquis medicatis potiones, nitratis nimirum, salsugineis, æneis, ferreis, purgantibus, seu discußionis ad flu-

xionis principia in bregmate, aut nuca, ex sulphureis temperatis, bituminosis, nec admodum adstringentibus. Ita enim antecedenti submota caussa, facilè vlcus ad sanitatem per localia balnea perducitur: quæ adstergentia sunto, mediocriter calida, & sicca, vt Ferratæ quædam, Bussetum Viterbij, Villa Lucæ, Caldagna Sancti Caßiani, Albulæ, & Lilianæ ex alumine, Porretanæ, Corsenum ex alumine & ferro, atramentosæ in Volaterrano, Bringenses in Valesiis, aliæque innumeræ consimiles, & marina aqua per æstatem efficax. Inueteratorum autem vlcerum, eadem balnearum, ac præsidij cuiuscunque ratio esse debet: nisi quia in his non tam timendus aliunde influxus est, quam quòd ex habituata iam dudum illi particulæ intemperantia, vnde aut cacoëthê fieri assolent vlcera, aut serpiginosa, aut putrida, aut contumacia, & dura, aut sinuosa, aut fistulosa, aut multifariam maligna, longiorem desiderant curam, ac nulla cura est neque breuior, neque certior, quam quæ à balneis sumitur. Ea ergo intemperies, aut in totum occupauerit particulæ naturam, quemadmodum in Scirrho, cui nulla tunc medicatio proficua est: aut veneni speciem gerit, vt in Cancro, cuius opus est primò virus interficere, quod vt nullis alijs remedijs, ita in balneis difficile fit, quanquam eam curam plumbeæ à proprietate, & quædam aliæ fortes promittant. Aut denique quædam aliæ fortes promittant. Aut denique quædam mala qualitas inculpatur, vt immoderata vel caliditas, vel frigiditas, vel humiditas, vel siccitas, vel complicata ex his pluribus, tumque Galeno teste, per vnicuique contraria curandum. Calidæ oportet per frigida mederi, vt ex nitratis aquæ ebibitæ, nec non Fincuncella Sancti Caßiani, Grotta Viterbij, Tigurinæ in Heluetijs. Frigidæ verò per discussoria balnea, & tam actu calida, vt sulphurata, bituminosa, necnon ferro, aut alumine participantia, quàm quæ virtute acria, vt ex atramentis, ex ære, ex calcitidæ, misyo, soryo, plumbo, ac similibus. Vlcera verò siccam & squalidam habentia carnem, per frigidam aquam irrorari ex Galeno docemur. Bituminosa valent in naturalibus balnea, ac Cellensia in Heluetijs. Humidis autem faciunt eadem, quæ paulò ante ad fluida vlcera dedimus, & ad hæc Aponi balneum ad inueterata proficit, varia misturarum facultate: Embs item in Germania, & Embsenses aliæ sub Diocesi Treuerensi, aliæ in Alsatia, Fabarienses in Rhetia, ex Gypso aquæ, & ex atramento in Volaterrano lacunæ. Porrò in Herpete, vbi scilicet vlcus serpiginosum efficitur, erodens, ac sæpe putridum, composita conijcitur qualitatum malignitas, calida, acris, salsa, pruriginosa, quod potiones medicatas, quales in calidis alijs, & catarrhalibus diximus, desiderat. Foris vero ex acribus, ac erodentibus, balnea, Ferrea, ænea, plumbea, atramentata. Gangrænæ eadem, & Aponus, & Ferinæ aquæ in Germania, & in Dacia Virides ad montem Carpathum, & in Cypro insula æneæ aquæ omnium valentißimæ. Nec secus in sinuoso vlcere composita sordities, fluida, virulenta, salsa, ac erodens, quam oportet per exiccantia, ac modicè calida extergere, quales metallicæ, vt plurimum aquæ, ex plumbo maximè, ære, a-

Baln. topicorũ vim in vlceribus antiquis obtinentia.

Inueteratis vlceribus.

Cancro.

Calidæ intemp.

Frigidæ.

Siccæ.

Humidæ.

Herpeti.

Gangrænæ.

Sinui.

Fistulæ.

tramento, ac minio. Faciunt eadem ad Fistulas, quod est, vbi cauitas vlceris obducta ex ore in penitiores anfractus cuticula, fistulæ instar (vnde illi est nomen etiam Græcis) perpetuo hiat, emanatque. Difficilis quidem quocunque

Ani fistulæ.

modo curationis: difficilimæ verò vbi fistula in altum penetrat, qualis ex intestinis sæpenumero fit ad ani musculos. Cui nec commodè, nec tutò possunt quæcunque medicamenta adhiberi. Facerent tamen vtcunque exiccantes ebibitæ, ac abstersoriæ facultatis, vt Ferratæ, nec admodum calidæ, vt Ficuncellæ aqua, ac similes. Vel iniectæ quantum fieri posset acres, & quæ potentia cuticulam ipsam fistulæ extererent, quales sunt ex æris, chalcitidis, cæruleique excrementis dilutæ aquæ, vt in Cypro iam dictæ, & ex plumbo, & ex auripigmento, qualis ad Susas fons in Persia. Vel si non adsint, ex calce idoneæ, ac cinere, & atramentosæ in Volaterrano. Hæc Baccius qui lib. 4. cap. 9. Est item in Senensi agro vicus perexiguus ad confinia Aretij, quod Rapolanum appellatur, sulphureis aquarum

Exhalationes pestiferæ.

scatebris percelebre. Quare cùm longè vndique aura ipso loci vapore sulphurea sentiatur, propius in secessu quodam spiritus sulphuris exhalant adeo graues, vt nisi quis quantocyus auersetur, exanimem reddant, quare locus mortiferis spe-

Aq. Rapolanæ sulphureæ ad scabiem cõtumacẽ celeri & certo præsidio vtilissimæ.

ctris, fossa, ac sentibus præsignatur. Cæterùm salubris aëris, periucundique per æstatem diuersorij, cum balneis eius naturæ calidis, valdè vtilibus. Quæ etsi non adeo multum à temperie recedere quibusdam taxentur, asperæ tamen, ac siccãtis admodum facultatis sentiuntur, cùm scabiem quantumuis crassam, aut putridam, quam celerrime (ter inquam, aut quater in balneis adhibitæ) exiccent. Ac vidimus, qui egressi à balneo duratis vlcusculis, plagisq; ea asperitate aquarum, quasi ambustis, in reliquum diem angerentur, vnde didicerunt crassa id genus

Vlcusculorum crustæ à balnei vi nimia asperante siccãteque dolorificæ.

scabie laborantes, totos integros dies sedere in balneo, donec omnino emundati exirent, ac abirent. Cui vitio succurrere poterunt, facta statim à balneo leni ipsorum vlcerum litura, aut butyro eloto, aut miti aliquo id genus vnguine. Fallopius de thermis cap. 17. de balneo Aponitano: Sanat aqua ista vlcera, cutis pruritus, vlcera squammosa, scabiem leprosam pruriginosam vel salsam. Item cap. 32. de balneis Volaterranis: Balneum S. Michaëlis, in quo alumen & sulphur paucum aut nihil, in affectibus cutis est præstantissimum, præcipuè ad fugandam lepram: in quo affectu præstantius remedium fortè non reperietur. Andernacus: Balneæ Badenwillæ manu calefactæ scaturigine tepida scabiem, impetiginem, lepram, aliaque id genus exteriora vitia & vlcera vetusta maleque curata sanãt. Idem: Aquæ medicatæ in Britzbach vltra Rhenum ære & ferro imbutæ in balneis visum acuunt: calculosis renibus vetustisque abscessibus auxiliantur: impetiginem, scabiem & lepram tollunt. Item: Aquæ Patritiorum in Italia alumine magis quàm sulphure infectæ sunt, scabiem & alia cutis vitia optimè discutiunt. Idem: Aquæ Caldanæ vrbis veteris in Italia aluminosæ & parum ferreæ, humidam scabiem abstergunt. Idem: Aquæ calidæ Badenses in Austria quæ sunt multi sulphuris, paucioris nitri, minimi aluminis malignis & serpentibus vlceribus, erysipelatis & cancris prosunt. Rulandus: Fistulis auxilian-

tur

tur Piperinæ, Ribbadenses, Plumbariæ, Vvendingẽses, Vvesterbad. Vlcera caua, maligna, antiqua, serpentia, & insanabilia curãt Spigelberg, Badenses Austriæ, Villacenses, Teplicæ, Abechi, Conderthal, Cellenses, Plumbariæ, Neubrun, Piperinæ, Vvendingenses, Vvaldsborn, Deinach, Antegast, aquæ aluminis & auri &c. Vlceribus malè curatis prosunt Leucenses, Embsenses, Badenweiler, Piperinæ &c. Ad vlcera omnia valent aquæ salis, cupri, ferri, sulphuris, nitri, aluminis, gypsi. Item Cellenses, Plumbariæ, Piperinæ, Vvisbad, Leucenses, Neubrun, Badenses, Bringenses, Geberswеiler, Embs, Fliehen, Antegast, Brintzbach, Acidulæ Göppingenses, Auwenses, Vberking. & cæteræ thermæ omnes. Dortoman. Gangræna à frigore ita pedes frequenter, rariùs manus occupat, vt spiritus & calidior sanguis in has partes vix confluat: aut si confluit, citius refrigeretur à pedibus gelu obsessis quàm vt ipse pedes calidos reddere queat. Vidi non semel, sed sæpius pedum digitos omnes aut aliquos, imò pedes integros emortuos ob penetrabile frigus, sensu & motu priuatos: dein solutis compagibus articulationum separatos, seiunctos, excussos citra vllum dolorem à superstitibus sanis partibus. Gangræna hæc fiens parte prius scarificatu dilaniata abluatur aquâ thermarum Belilucanarum, confricetur, aspergatur reliquijs, obducatur cœno, melle rosato temperato: Hæc iteranda frequenter. Ad vlcera omnis fere generis facere aquas fontis Admirabilis facilè apparet ex mixtione mineralium, quorum ea vis vt eiusmodi affectibus occurrant. Id quod liquet manifestè factã mineraliũ cum præcedentibus collatione, qualia si non omnino, at certè quadamtenus in Bollensibus mixtioni supradictorum respondent: Sicvt pro rata portione de nostris idem sit sentiendum quod de illis: quemadmodum hoc quoque historiæ à nobis commemoratæ abunde docent, & in vlceribus tibiarum plura dicturi sumus, vbi agetur de morbis extremitatum: De cancro quædam addemus capite de Elephantiasi. Ad gangrænam tutiores existimarim aquas fontis admirabilis Belilucanis, si membrũ cui portiones gangrænâ obsessæ amputatæ sunt, ne porrò malum serpat, intemperiesque emendetur, abluatur aquâ nostri fontis, in qua candens pyrites & lapis scissilis restinctus sit, insperso postea mox eorundem puluere vel melle illito.

Chironia vlcera.

Vlcera quæuis.

Gangræna à frigore.

Aq. Bollens. ad vlcera quælibet.

Aq. Bollens. ad gãgrenã.

Ad Vlcera tibiarum & pedum.
CAP. LXVII.

VLcera tibiarum & pedum ex melancholico vel pituitoso sanguine etiam cum varicibus sæpe dysepulotica & curatu difficillima gignuntur: Vlceratus aquatum eat, redeat, potet, abluat, cœnum inungatur, reliquiæ inspergantur, hederæ, brassicæ, nicotianæ folia vlceribus imponantur, Dortom. Fallopius de thermis cap. 17. de balneo Aponensi: Quando oriuntur in cruribus vel in alia parte corporis vlcera quædam callosa & antiqua, & obducuntur cicatrice, paulo post iterum renascuntur, & non cedunt medicamentis, nihil præstantius

Beliluc.

Aponenses.

quàm inseßio in hac aqua: & plurima cum ea curaui. In egressu balnei applicandum vlceri aliquod medicamentum opportunum: Verùm si cum vlcere esset coniuncta inflammatio, cauendum ab vsu huius aquæ: quam etiam fugiãt qui sunt habitu calidißimi & siccissimi, & qui laborant febre, ne incidant in marasmũ hecticamuè. Hæc ille. Non videtur necesse vt hîc celebrem laudes nostri fontis Admirabilis in curandis antiquis & malignis tibiarum vlceribus cum satis appareant ex historijs: Nihilominus tamen accidit interdum vt quædam propter viscera corrupta non in totum sanescant, quædam etiam non conueniat propter vitæ periculum primo anno occludi: quibus tamen vlceribus conuenientia emplastra adhibenda sunt, vt vel in totum sanescãt, vel certè impediatur incrementum: In quibus affectibus insigne est emplastrum de plumbo patris mei piẽtißimi Ioh. Bauhini medici celebris Basileæ & in chirurgicis fœlicißimi: cuius Emplastrũ de plumbo. *hæc est formula ℞. lithargyri aurei ℥. iij. plumbi vsti ℥. ij. Cadmiæ botrytis, siue tutiæ vulgò dictæ, præparatæ ℥. j. minij plumbi ℥. 1. ß. Cerusæ ℥ ß. olei rosati, ceræ citrinæ q. s. Fiat massa pro emplastris. Plura hîc præscriberemus ad impediendũ incrementum vlcerum & ad impediendas recidiuas, nisi id iam factum fuisset libro præcedenti de historijs eorum qui iam experti admirabilem fontem. Quod si vlcera dysepulota à varicibus foueantur, his primum omnium fuerit occurrẽdum. Gôbelius aluminosas S. Iobi absolutè ad varices facere scribit: quod idem promittit Rulandus de aluminosis Annæberg. & Vvolckestein, quæ imbutæ permulto alumine, pauxillo pyrite, atque bitumine. Nos quanquã non minus nobis de Bollensibus pollicemur, accuratiùs subducendas hîc rationes existimamus. Quæ enim inueterauerint, vix vllâ fortè ratione curaris. In minus antiquatis, ex medici consilio egregiè purgabitur varicosus, pòst sanguis ex brachio, nõ è cruribus detrahetur. A balneo obducetur varicibus emplastrum ex argilla & bolo subactis ex aqua Bollensi: quod vbi inaruerit, obuoluetur crus fasciâ, ab inferioribus sursum.*

Ad Elephantiasim siue lepram vulgô dictam & cancrum.

CAP. LXVIII.

Bal. Reginæ Pisanum. F*Allopius de thermis 29. Balneo Reginæ Pisano felici cum successu vsus sum in potu & inseßione ad fugandam lepram. Andernacus: Balneum ex aqua* Fabariæ bal. *medicata sanat scabiem, lepram, elephantiasim nondum inueteratam. Item: Balneæ Fabariæ, quibusdam Piperinæ* Pfeffers *calore moderatæ, in balneis sca*Plumbariæ. *biem, impetiginem, elephantiasis initia & leprã, vlceraq́ maligna sanant. Item: Aquæ calidæ Plumbariæ in balneis conferunt vlceribus malignis, curatuq́ difficilibus, cãcro, phagedænis, fistulis, elephantiæ recẽti. Item: Aquæ medicatæ Vvẽ*Vvemding. *dingenses manu factæ calidæ vlcera maligna & inueterata, fistulas, scabiẽ omnẽ* S. Iobi. *& lepræ initiũ sanant. Io. Göb. dicit aquas aluminosas S. Iobi ad incipientem elephantiasim facere. Baccius l. 3. c. 1. de thermis: Elephãtiasi & quam dicunt leprã, nec minus omni intemperatæ ac veteri scabiei, fortiora in cunctis cõueniunt balnea ex his quæ ante dicta capite de vitijs cutis: Et atramentosa & bituminosa vt.*

Culma & Petrolei balneum ad Baias, Montis alti dictum sub Perusia, Lacunæ Volaterranæ, Auernus in Cāpania, Et præ cæteris Iordanis fluuius in Palestina, quem sæpenumero lepram sanasse diuina virtute sacræ literæ attestātur, & infra Asphalti lacus valde aquæ abstersoriæ. Elephantiasi scribit Paulus Aegineta, vsus aquarum naturalium ceu maximè necessarius adhiberi debet, præsertim aluminosarum & quæ ferrum sapiunt. Confert, inquit, & ipsarum potio, tum marinæ arenæ vsus & quæcunque tandem sudationibus ciendis efficaciam habēt vaporaria, ac discussoria. Reges Aegyptij, teste Plinio, & vt aiunt Constantinus Magnus, vtebantur ad lepram balneo ex humano sanguine. Rulandus: Elephantiasim sanant aquæ in Brintzbach, Piperinæ, Plumbariæ. Item contra lepram valent [illegible], Badenweiler, Castein Carolinæ. Geberswei-ler, Lutherbad, Treffbach, Vberlingen, Badēses acidulæ Bassenheim, Heylborn, Spigelberg, Montebaur, Niderlonstein, & sulphuratæ aliæ. Pictorius de balneis, cap. o Thermæ Plumariæ curant Elephantiasim, cancrum, fistulas, lupos vt vocant, vlcera cancerosa tibiarum. Magnifica quidem hæc sunt Balnearum præconia, de quibus iudicandi prouinciam alijs relinquo. Cæterum ego elephantiasin hactenus nulli vnquā remedio cessisse vidi. Scio pollicitatorum verba ses. quipe dalia, qui vt pecunias emungant nihil non suscipiunt, nihil non promittūt: & in psora lepráue Græcorum si quando (quod tamen rarum est) feliciter illis crassa ignorantia bonā quadam fortunā cessit, plenis buccis inuictum morbum Elephantiasis deuicisse mentiuntur, ante victoriam scilicet triumphum canētes. Sed in eo ipso turpiter suam produnt inscitiam, quod ne Elephantiasin quidem cognoscere deprehēdantur. Nam si bonum virum censura imperitorum deceret, exempla vel nobis ipsis non defuerint. Mompelgardi aliquando pro Elephantico quendā mihi obtrudebant Chirurgi mei talem enim iudicabant, quòd extrema sensus destituisset cũ corruptione alijsq́; similibus signis) quem ego quando nulla in facie deprehendebā signa pathognomonica, cũ Elephanticum pronunciare nequaquam possem, ea executus prius, quæ præmittenda esse ex arte didiceram, ad Thermas Plumbarias hominem ablegaui, vnde non tantum sanus redijt sed etiam citra recidiuam integer remansit. Videas etiam qui egregio Thermarũ fuco ita Elephantiasin occultent, vt mũdos putes, in quos tamen intestinus ille hostis rebellione clandestina crudeliter grassatur. Talē nouimus in vrbe Masmunster Elephanticũ tam callidè balneorum vsu morbum dissimulantem, vt nō facilè nisi à peritis Medicis & Chirurgis potuerit Elephanticus pronunciari. Ex quo magnā quidem esse apparet aquarum naturaliũ in hoc morbo efficaciam: nequaquā tamen vel ab hoc vel ab vllo alio remedio physico inculpatam sanitatem expectandā iusta ratione potest concludi. Quid tum postea, si cutis fœditates tollunt aquæ? obseruaui ipse Admirabilis aquæ Bollēsis potu & lauacro, fœdissimas scabies, serpigines, herpetes, imò leprā (sed Græcorũ) fœliciter percuratas: ergò ne cũ istis Elephantiasin curatā impudenter mentiar? ego verò existimo si quis tanti morbi symptomata, ne incremētũ capessāt, prohibeat, nō parũ attulisse adiumēti:

Elephantiasis, morbus incurabilis.

De Elephātiasi suspectus, baln. percuratus.

Elephātiasis balneis dissimulata.

Aq. Bollens. lepra Græcorũ sanata.

Veræ Elephātiasi retardādæ ad aq Bollens.

id quod Bollensibus aquis fiet, si ante earum vsum de Elephantiasi suspectus ex periti Medici consilio purgationem & phlebotomian celebret, institutaque optima victus ratione pluribus diebus lauet, ea tamen lege ne vel diu singulis diebus in solio desideat, vel calidiore vtatur, raróque sudores moueat: bibat vini loco aquam Admirabilis fontis, vel acidulas. Eadem impudentia Cancri quoque curationem iactant isti qui populo fumos vendunt. Quid mirum, qui Elephantiasin hoc est Cancrum vniuersalem se persanare posse profitentur, si particularis Cancri sanationem eadem fide promittant? tantum verò abest vt curent aut curare possint, vt ne agnoscant quidem ex hoc grege plerique, cùm nec artis principia vlla vnquam degustarint, nec legitime remedijs vtantur, sic vt sublimato, butyro arsenici, & id genus alijs septicis & erodentibus multos ad perniciem deduxerint, quos vlcera saltem tibiarum exercuerint, quemadmodum ex libri primi historijs satis liquet. Cuiusmodi vlcera si quando sanant, Cancrum gloriabundi sanasse se iactitant. Ego quod ad me attinet, licet à teneris apud patrem P.M. in Chirurgia celebrem educatus, ab eo tempore Galliam, Germaniam & Italiam peragrarim, celeberrimos Chirurgos secutus, cum omnium optimis Medicis familiariter versatus, nec non, ne quid intentatum relinquerem, cum iactabundis pseudochymicis, ne incipientem quidem, seu, vt vocat Hippocrates, occultum vidi à quoquam siue aquis, siue pharmacis curatum cancrum, tantum abest vt exulceratum percurari conspexerim. Interim tamen incrementum tantisper posse retardari aut dolores minui non negem, qualis palliatiua medicatio dici solet, cum morbum radicitus non euellat. Qua ratione si quis ad Bollenses vti cupiat, operā minimè luserit si præscriptum à nobis mox in Elephantiasi consilium sequatur, id monitus vt diligenter caueat, si occultus nec dum apertus est cancer, ne balneum ad apertionem faciat, (vidi namque quibus ex diuturniori mora in calidiore solio aquarum Bollensium exacerbatus sit & auctus cancer) imò verò potiùs ne ingrediatur quidem penitus, nec cuiquam vel apertionem suadenti, vel sanitatem promittenti credat. Quinimò balnei loco splenia Bollensibus aquis frigidis madentia inducat, (insperso prius pyritæ & scißilis lapidis puluere) laminā plumbeā superdatā. At si vlceratus fuerit, eodem insperso puluere imponatur Emplastrum de plumbo parentis nostri, vel quale in Historijs paßim præscripsimus ex Diapompholyge cum plumbo. Baccij de Cancro sententiam inter vlcera reposuimus. Rulandus, quod pro Colophone sit, cancrum scribit curare aquas Ribbadenses, Geberswiler, Piperinas, Badenses Austriæ, Villacenses, Teplicas, Abech, Plumbarias, Cellenses, Verùm hîc fit mentio aquæ Gebersweilensis cuius meminerunt alij plures, quidam acidas asserentes vt Tabern. Ego ante aliquot annos ex mandato Ill. mei Principis perquisiui in Alsatia: verùm neminem reperi qui mihi demonstraret.

Cancrū alia que vlcera maligna septicis aggressi empirici, malum exacerbant.

Vlcus quodlibet cacoëthes pro cācro habent.

Cācer, morbus insuperabilis.

Cancro retardādo doloribusque minuendis ad Bollēses.

Ad luem Veneream. CAP. LXIX.

DE lue autem Venerea vt priuata est ratio in suis caußis, & calidis & frigidis, & in tota curatione à cæteris morbis, ita priuata quoque ratio in balneis esse debet. Hæc detestabilis & sacra lues, etsi varias in processu agat radices, duas tamen videtur habere primas differentias: calidam scilicet intemperiem, tota forma naturæ operibus inimicam, & humorum craßitiem pro materia. Quapropter hepar vt plurimum, veluti primariam quandam naturæ arcem occupare solet. Et exinde tanquam tyrannus cunctam sanguinis massam exagitans, diuersos, nec singulis eosdem, neque eodem tenore producit effectus: sed pro sæuitia morbi, pro humorum, quas inuenit, qualitate, & quantitate, pro temperamento patientis, & pro ratione, ac loco partium varios. Ergo si is calidus affectus, & quædam hepatis inflammatio est, haud potest iuuari à calido, & sicco naturaliter balneo. Si materia vt plurimum phlegma est crassum, & contumax, diffundere balneum est periculum, non digerere: obdurare, non exiccare, noxios sudores excitare. Quæ pericula varij successus ostenderũt ad balnea: quãdo nostrorum veterum tempestate, vix dum comperta tantæ contagionis sæuitia, qui se illis commiserunt, rari aliquam senserint vtilitatem, plærique verò, aut inflammatione alicuius particulæ, aut doloribus iuncturarum, aut febribus fuerint correpti: imò cum visi fuerint aliqui in ipsis balneis miserè perijsse: in eam suspicionem posuerunt balnea, in quoque etiam alio morbo curando, vt ea perinde forsan toto cœlo contraria, cœperint detestari. Quam ob rem & nos quoque balnea naturalia pro curatione propria luis Venereæ detestamur. Verùm hic nobis vlterius quærendum est: An qui paßi sunt luem Veneream, prohibeantur ob iam dicta pericula, in quoque etiam morbo curando à balneis, quæ alioqui illi morbo potuissent esse proprium remedium? Ad quam sanè quæstionem, propter diuersa experimenta, quibus visum est balnea alijs ob hoc contagium nocuisse, alijs contrà, non tantum non nocuisse, sed ad primariam fecisse intentionem, & simul præteritæ luis Venereæ reliquias percuraß. idcirco duplici vtemur distinctione, & ex parte balnei, & ex parte contagij. Quod balnei est, aut calidum intelligas oportet balneum, aut temperatum. Si calidum existat, omnia haud dubie balnea calida possunt patientes, vel passos iam luem Veneream ad id genus pericula reddere obnoxios. Idcirco Auicenna (quod tamen seniorum quoque Medicorum fuit institutum) simplicem quoque calidæ aquæ qualitatẽ articularijs noxiam tradidit: quod (inquit) is calor humores liquat, meatus aperit, iuncturas humefaciendo laxat, ac idoneas eas efficit defluxionibus recipiendis. Idipsum vsu venit in balneis, quæ naturali calescunt sulphure, & acriùs, quæ magis calida, & pluri sulphure abundant, quòd acrius & siccare, & colliquare valent humores, ijsque exagitatis, vel febres excitari periculum est, vel aliquas fieri defluxiones. Plerunque tamen excitant defluxiones tum quia balneorum id est vitiũ commune, tum quia nullum est symptoma magis peculiare, lui Venereæ, quam

Luis venereæ caussæ proximæ.

Lues venerea calida & cũ hepatis inflãmatione balneo naturaliter calido non curatur.

Fides dictorũ historica.

An luem Veneream aliquãdo passis liceat alterius morbis caussa balneo vti? Resp.

Baln. calida luẽ Venereã passis vel patientibus noxium.

defluxionibus conflictari, ac doloribus iuncturarum. Quòd si balneum temperatæ caliditatis intelligas, haud mirum, nec defluxionem id excitare valebit, nec incendere, sed vsum fore impunem sperandum est, & forsan vtilem lue Venerea affectis: tum in potibus, vnde hepatis adustio refrigeretur: tum in balneis siccando eius vitij relicta vlcera, atque impetigines: maxime verò si ex æquo cum balneo eius quoque contagionis ratio habeatur: num calidæ admodum sit intemperiei, vt in principio, & in iuuenibus plerunque fit: tum enim balnei omne genus eis est incommodum: num potius sit minus calidæ intemperiei, vel quæ saltem vetustate refrixerit: tunc enim balnei vsum sperabis impunem, vti diximus, quin imò & calidius forsan balneum inueterato affectu tolerari poterit. Ad vsum ergo, siue lues Venerea primariæ sit considerationis in balneis, siue potius alterius morbi consequatur intentionem: summa hæc est. I. Inprimis operæpræcium est, vt morbus ipse sit Medico & intus, & in cute notus, qualis, & quantus, an ferus, an benignus & alicuius spei in balneis ministrandis. Feroci nimirum, ac magno affectui omnino balnea erunt incongrua. II. Deinde, vt id remedium non tentetur per initia: cum non ita difficilè sit in fine, purgato videlicet exactè corpore, ac feruore contagij intus extincto, ipsas saltem exteriores reliquias per balneum absumere. III. Tertiò, vt siue ad aliud eligendum sit balneum, constet id experientiâ non esse solitum nocere lue Venerea affectis. Et tandem, vt balneum ipsum, seu iure potuum, seu lauacri ineundum sit, vsu constet esse mite, & non adeò intemperatum. Tales videmus in Albulis prope Romam curari plurimos, vel eis alioqui vti innoxiè, & tam potibus, quàm lauacro: denique in alijs similibus aquis non adeo sulphuratis, nec calidis. Contrà, dum quidam ob aliam caussam Stygianis vteretur balneis, quæ sunt admodum calidæ, immemor iam præteriti contagij, vetustos sibi ex balneo consciuit dolores. Idem ad Aponi balnea accidisse cuidam illustri Principi nouimus. Cui rei attestatur Fracastorius, experientia constare, nihil, aut parum Aponensia balnea, nec Porretana iuuare posse Venerea lue affectos. Ob eam (vt arbitror, inquit) caussam, quod debiliora sunt hæc balnea, quàm vt poßint materiam tam crassam, & tam lentam liquare. Leuiores quidem cutis infectiones, qualis est scabies, & impetigo, quæ illis ab hepatis adustione contingunt, & salso phlegmate, vel nostra Calderiana valenter tollere possunt. Hæc ille. Sed in caussam quam adducit, indiget locus correctione: Nam Aponensia non iuuant, imò nocent, non quia debiliora sint, vt ipse dixit: sed quia sunt nimis calida, vt reuera sunt, ac excitant defluxiones: Calderianæ quia mitiores, & minùs calidæ, idcirco vtiles, quanquam alij & id negent. Baccius. Porrò autem idem, Balneum (inquit) Regium Aquisgrani refert naturam omninò sulphuris, cum nitri modici admixtione, (& vt puto ex ea aquæ infectione) nigri bituminis: Nam & tellus tota vndique metallū scatet, ferro, plumbo, cadmia & nigro bitumine quam Carbonariam terram appellant. Quod & operationes ostendunt. Strenuè enim calefacit atque exsiccat, ex alto humores ad externa euocat, extenuat, discutit, abstergit,

Cautio.

In baln. vsu ad luem Venereā perpendēda ratione contagij.

Albulæ ad luē Venereā

Stygianæ luē Venereā refricant.

Aponens. & Porretanæ lui Venereæ inutiles & noxiæ.

Correctio opinionis Fracastorianæ.

Balnei regii Aquisgrani mistura.

ad multasq́; corporis ægritudines efficacißima est, frigidas præcipuè atque humidas. Conducit in primis frigidis neruorum affectibus, conuulsioni, paralysi, apoplexiæ, tremori, palpitationi, idque genus alijs neruorum artuumq́; morbis. Articulorum dolores, tumentiasque discutit, ventris, vteri, lienisque tensiones inhibet, ab aqua intercute vendicat. Ictteritiam sanat: Nam & hepar & ventriculum & cætera viscera corroborat ex ferri natura, ac appetentiam excitat. Facit ad omnigenos dolores, vbi tamen non intercedat febris, colicos, vterinos, nephriticos. Fœcundas exinde facit mulieres. Exsiccat omnia cutis vitia, vlcera abstergit siccatq́; etiam quæ luis Venereæ vitio contracta sint. Nocet aridis, extenuatis ac febrientibus. Idem lib. 1. cap. 1. Albulæ sub Tybure valent ebibitæ, mox in balneis vlcera etiam persanando manantesque seu fluidas ex lue etiam Venerea relictas papulas exsiccando. Idem promittunt in Lotharingis balnea quanquam plumbea priuata forsan facultate. In cæteris verò vtilis Grotta Viterbij, & in Busseto lauatio ac Porretana ex lue Venerea & id genus extremorum vitijs: Probantur etiam in balneis Marinæ & ex ferri mistura, M. Falconis balnea in Carnis qualis præcipuè aquæ Auinio est & Villa & huiusmodi. Et item ad S. Caßianum illutatio, aquæ ex gypso cum suo smegmate, vel arte cōparato ex arena vel sabulo vel sulphure. Ioh. Göbel. dicit aquas S. Iobi aluminosas non conuenire pustulis luis Venereæ: & paulò post scribit potum non nocere infectis eâ lue, benè prius repurgatis & diætâ vsis sudorifica: balneum corpori non esse bonum nec salutare propter hepar. Hæc ille. Miror cur noceat hepati per balneum & non per potum, nisi dicatur caliditate actuali hepar incalescere balneo. Rulandus: Lui Venereæ auxilio sunt Piperinæ, Brigenses, Badenses Herciniæ, Vuemdingenses, Aquisgranenses, Spigelberg & aquæ salsulæ, aluminatæ, sulphuratæ. Dort. Lues Venerea in valde pituitosis, pueris, fœminis, non admotū annosa, coitu non hæreditario iure cōtracta, pro remedio habet thermas Beliluc. Pro ea curāda ante cœnam clystere vtendum ex aqua: postridie mane hauriendæ eius lib. ij. sequentibus quinque diebus per horæ spacium mergatur aquâ æger mane & vesperi: Post lecto cōponatur, sudet horis duabus coopertus stragulis sub Conopeo: octauo die denuò incipiat à clystere & continuet remedia per tres septimanas, quoties aluus astricta, clystere toties ex aqua ciendà est. Frugaliter viuatur. Pro potu vtendum hac aquâ distillata, in qua ficus siccæ per noctem maduerint & mane sufferbuerint. Fallopius de thermis cap. 11. Sunt aliqui qui dicant aquas non esse exhibendas ijs qui laborant morbo Venereo, quoniam, dicunt, proritaretur magis morbus, incalesceretque præter modum hepar, & hæc est communis sententia. Ego vidi exhibitas istas aquas quamplurimis laborantibus eo morbo & aliquibus fuisse proritatum, plurimos tamen vidi quibus profuerint. Colligo hoc dogma obesse in eo morbo, incœpisse cum nondum esset inuenta ratio morbi curandi per lignum Indicum & cum nescirent medici curare, mittebant ægros ad balnea, nihil aliud exhibentes quod posset

Vires.

Albulæ.

Beliluc. administratio in lue Venerea.

morbum superare: Ego sum eius sententiæ, quòd laborantibus eo morbo conueniat potus aquarum thermalium, dummodo prius factæ fuerint magnæ purgationes & reliqua requisita præmissa, & rectè administrata: Nam vidi plurimos hac ratione fuisse sanatos. Non vtatur tamen qui eo morbo laborat his aquis medicatis per insessionem sed in potu tantum. Item cap. 17. de balneo Aponensi: Obseruaui quòd sanat herpetes quosdam contumaces, siue sint à lue Venerea siue ab alia causa, qui solent oboriri vel in inguinibus vel circa nates, vel in cruribus. Qui patitur recentem morbum venereum abstineat ab aqua Aponensi: Nam tūc totum hepar æstuat. Cum aliquatenus fuerit deuictus morbus poterit vti hac aquâ. Andernacus: Aquæ Vvemdingenses manu factæ calidæ luem Veneream curant. Iac. Theod. Tab. in suo thes. aquario pa. 2. cap. 4. prodidit aquæ bituminosæ balneum tollere tremorem, podagram, & arthrididem omnium artuum, quæ originem habet à frigiditate, potissimum verò auferre dolores membrorum & iuncturarum quæ originem habent à lue venerea, tumoresque articulorum demere à quacunque causa oriantur. Ex prædictis vident lectores non esse difficile demōstrare aquam fontis admirabilis posse esse vsui aduersus luem Veneream. Est enim bituminosa, necnon ratione succini nigri epispastica. Si quis autem aquâ medicata Bollensi ob dolores, tophos, & contracturas vti constituerit, suaserim vt ex consilio docti medici ijsque quæ, paulò post ex Vviero subijcientur consideratis, rectè repurgetur, bona victus ratio præscribatur: bibat decoctionem ligni Indici, pauper iuniperi: recipiat vaporem iniectis candentibus lapidibus scissilibus & pyrite: Eadem aqua Bollensi medicata addito pulu. bituminis, lap. scissilis & pyritæ artus & partes doloribus, tophis & exostosibus affectas foueat: sudet, & dum excipiet vaporem & postea in lecto. Si his remedijs non cederent reliquiæ luis Venereæ, poterunt addi balneo quæ præscribit Rulandus de baln lib. 1. cap. 1. ℞ Fl. chamæm. meliloti ana lib. 1. Caudæ equinæ, lauendulæ, maluæ, aristolochiæ longæ, centaurij ana m. iij. Fœnugræci p. iiij. Ligni guaiaci vel iuniperini lib. iij. Post egressum balnei scabies abluetur aquâ plant. lib. 1. ß. Olei ligni Guajaci ℥. ij. Cæterum in omni thermarum vsu ad luem Veneream interest, vt paulò ante dicebam cum Vviero Tract. de lue Venerea Germanico pag. 67. duo expendisse. Primum est, ne quis Lue Venerea affectus, audeat se acidulis committere vllo modo, siue Spadensibus, siue Birckenfeldēsibus, siue Langenschwalbacensibus, siue alijs denique quibuscunque. Atque adeo miror, viris alioqui doctis & pijs de acidularum emolumento, citra experientiam, impressam opinionem, vt nullum non morbum hisce curari existiment & idipsum publicè scriptis testentur: vt præmissa purgatione, mane & vesperi acidulas bibant Gallici sudoremque, vt in Guajaci aut Sarsæ parillæ vsu, promoueant. Rectè prouerbio dicitur, est modus in rebus. Agnosco ingenue singularem Dei benignitatem in acidulis, ad multos morbos vtilibus præsertim verò ad viscerum intemperiem, ventriculi dyscrasian frigidam inæqualem, hepatis intemperiem calidam, quæ capiti vaporibus demandatis ad catarrhos occasionem præbet: arenulas & calculū

renum:

Aponenses aq. ad luem Vener.

Bollenses ad luem Vener.

ren um: lienis affectus: febres erraticas: vasorum obstructiones: retentricis virtutis imbecillitatem indeq; pendentes morbos: in lue autem Venerea tantum abest vt id præstent, vt contraria facultate præditæ sint: siquidem vires potissimum à vitriolo, alumine, ferro, sale, & similibus mutuantur, quæ omnia adstringendi vim habent, quod vel ex eo patet, quod ventriculum corroborent, appetitum excitent, hæmorrhagias & profluuia omne genus sistant, & manifestè pectoris angustias pariant: quo fit vt asthmaticis non conueniant, nisi catarrhus à vaporibus concitatus morbo occasionem præbeat: eademq; de caussa nec Gallicis conferunt. Adhæc luis Venereæ curatio omnis est in propulsione à centro ad circumferentiam posita, aut in solennibus & validis purgationibus, vt deiectione, sudoribus, ptyalismo: acidulæ autem in vrina cienda inprimis vires suas exserunt, reserandis obstructionibus, contemperandis viscerum dyscrasiis tam frigidis quàm calidis. Alterum verò est, cur Gallici thermas caueant, eò quod attestante experientia, actu humidæ sunt: ex quo apparet specificum remedium huius luis siccitati siue per se, siue per accidens, ascribendum esse.

Ad papulas & variolas. CAP. LXX.

Papulis & variolis ex alto ad cutim educendis, omnia calorifica, attrahentia ac sudorem cientia conferunt, Baccius lib. 3. cap. 1. Idem lib. 7. cap. 23. Multiformes in morbis papulæ, aliæ latæ & rotundæ, aliæ inflatæ, aliæ dispersæ, aliæ subalbidæ, aliæ subrubræ, aliæ inæquales, aliæ exiles, morsibus culicum adsimiles, vulgò impetigines, seu potiùs pestigines dictæ, deflexa (vt arbitror) parum voce à peste, cuius hæc plærunque mala soboles esse consueuere. Eos qui has patiuntur continuò tegendos fouendosque, ac interdum (nisi quippiam obstiterit) in solium calidarum mergendos ex Herodoto monet Aëtius. Dico nisi quidpiam obstiterit: Nam vt papulæ id genus sunt symptomata pestis, in qua omnia fiunt grauissima, & nihil (vt in cæteris morbis) definitum, authore Paulo, multa solent obstare, & cum nostris iunioribus abstinere à balneo securius iudico. Hæc ille. Nostras aquas admirabilis fontis existimo non inutiles ob abstersionē à pyrite, sale, & vitriolo ac epispasticam vim succini ad papulas euocandas: cum natura videtur tardior, fæliciter sæpius vtor fotu cum spongia, vel potius ablutiōne, abstersione totius corporis ex decoctione chamæmeli & meliloti, edoctus ab excellente practico præceptore meo Rondeletio, qui ait cap. de exanthematibus: Si non licet mittere senguinem, vtilissimum est paruas cucurbitulas supra nas partes carnosas apponere cum leui scarificatione: deinde si quis externo vnguento resumptiuo vel oleo amygd. dulc. corpus inungat ad ignem, multum iuuabit, vel ex aqua in qua flores chamæm. vel meliloti, vel maluarum decocti fuerint. Præstantissimum hoc didici ex Hippocr. verbis lib. 6. epid par. 2. aph. 18. Sic autem velim institui vsum aquarum nostrarum, si sit suspicio exanthematum: accersatur aqua in domum, iuxta lectum loco calido ponatur solium, in a-

Επισπαςικὰ ad papulas & variolas.

Bollenses epispasticæ facultatis ad exanthemata & ecthymata.

Fotus.

Venæ sectio

Cucurbitulæ cum scarificatu.

Inunctio.

Soliivsus in exāthematibus.

Nn

aquam mediocriter calidam descendat laborans, in ea hæreat ad quartam partem horæ & mediam, manibus diligenter abstergatur, deinde exsiccetur, in lectum reponatur, & sudoris habeatur ratio. Laudo præterea in fine morbi vbi adsunt multæ crustæ siccæ: probo etiam ad tollendas cicatrices in facie & manibus relictas. Oportet autem vesperi totam faciem & manus illinere argillâ, quæ candidior erit addito puluere tenuißimo marmoris metallici & belemnitæ dissolutis in aqua admirabili: Mane poterit tota facies butyro vel oleo amygdalino inungi: vel priùs balneare, & in exitu lauacri illinere, quod meliùs placebit.

Ad cutis affectus, maculas, & scabiem:

CAP. LXXI.

Aquæ ad affectus cutaneos.

MAculas autem, pruritus, vlcuscula, scabies, lepras, papulas, & id genus per cutim vulgò manantia vitia, tum crebræ Medicatarum purificantium sanguinem potiones exterminant, tum abluunt, abolentque in totum abstergentium, & calidarum quarumcunque lotiones. Habenda verò penes loca balnearum, nec non penes personas, ac infectionum ipsarum aliqua ratio: nam quibus commoda non est ad potulentas ex loci longinquitate acceßio, præparatis (vt artis est) in lauacra ineundum, vel etiam marinas, si adsint. Anniuersariæ autem scabies, quæ solent iuuenibus primo ineunte vere irrepere, fuliginosorum indicant vaporum abundantiam, qui nequeuntes per hyemis rigorem quemadmodum æstate exhalare, vel per exercitium, vel per aßiduas lauationes excerni: tum ex naturæ robore excitati sub extrema hærent cuticula, in qua pruriuntque, inficiuntque. Quare in principio haud ex vsu his erunt balneæ natura calidæ, quæ acres vapores, maximè in iuuenta, vehementius possent incendere, & vt sæpenumerò accidit, febres excitare. Mites ergo, ac potulentæ, vt Nitrosæ, Aeneæ, Terreæque temperatè purgantes, & quæ sudores eliciant peridoneæ, in quarum numero Sancti Marini aquulæ per æstatem eliguntur, Sancti Laurentij die scatebra eius nominis sub Fauentia, Borra ad Sanctum Sanum in Senensi per caniculam, Succella sub Baijs, Iuncariæ, & Petræ, & sequentes aliæ in Puteolano, Mons Catinus, Nitratæ in Alsatia, Grotta Viterbij, Ferinæ, Tigurinæ, Cellensesque in Germania, Tungrijs in Gallia, Ficuncella Sancti Caßiani, Sanctus Victor sub Fabriano, villa Lucæ, Albulæ, & his similes Porretanæ, aliæque. At si balnea à potionibus opus fuerint: ea vel ex ijsdem temperatis sunto, vel in marinis lauato, vel ex herbis medicatis lauacro. Verùm vbi serosis admodum excrementis redundare corpus conijciatur, latis papulis scatens, scabie crassa, purulenta, & quæ minùs mordeat, vtilis quidem præuia earundem potatio & balneum. Vel certè diligens in primis penes artis prudentiam præparatio, hepate nimirum exinanito per sanguinis mißionem, ac serapijs exhibitis quæ sanguinem purificent, crassa, dissecent, tenuentque. Ac postea craßioribus

Anniuersariæ & vernę iuuenū scabiei haud tuta in principio baln. vehemēter calidæ.

Ad psorum.

superfluitatibus ex pharmaco eductis, reliquiæ per balnea calorifica ad extimam cutim attrahendæ, vbi exiccentur, mundenturque. Inter hæc sunt quædam adeo propria ad cutaneas papulas, vt vnica die, vel iteratis balneis viginti horarum spatio ea abstergeant in totum, ac cutim reddant lenißimam. Tale hîc Romæ Stygianum balneum experimur calefactis aquis: quod ad viam Aureliam xxiiij. lapide extat valde Sulphureum. Sulphuraria similiter ad Puteolos, Bullicanum magis limpidum ad Viterbium. Deinde Rapolanum sub Senis tribus diebus, quod longißimum tempus est, exiccans, Aponus, & item Caroli iiij. balnea in Bohemia, Badeniæ in Heluetijs, Mattiaca sub Maguntia, Borbonium in Gallia. Quæ balnea sequuntur Petriolum, Sancti Philippi balneum mitius, Reisellæ, Sancta Maria in balneo, Asculum, & ex mistura cum ferro adstringens Maceretum, Caldagna Sancti Caßiani, de Aquis, & Regina Pisarum, Villa Lucæ, Caldarianum Veronæ, in Aenaria, in Corsica, in Sicilia, in Hispania Ferratæ. Et item Corsenum ex alumine, Paganellum ex alumine & Ferro, Leucense ex ære in Valesiis, Plumbeæ in Lotharingia, Aureæ ad Falarim, consimiles multæ. Quo in censu habentur aliqua quàm commoda balnea, in quibus vbi præ nimia copia, ac agitatione balnei, euocatus ad superficiem sanguis, aliqua euacuatione egeret: conniculis per certas corporis partes applicatis ac incisis (vt stuphis artis est) expurgari poterit. Dummodo tamen id arbitrio ignari Cornicularij non sit committendum, qui sanguinem quandoq; per sua cornicula exhauriunt vsque ad animam. Baccius lib. 3. cap. 1. Idem lib. 4. cap. 10. Bal. Collatura in Puteolanis sunt admodum sulphuratæ & calidæ aquæ: recipiuntur in balneis ad turpes inter cutim maculas mundandas, exsiccantis & discussoriæ facultatis. Rulandus: Cutis sordibus ac omnibus vitijs (qualia sunt exanthemata, elephantiasis, scabies, pruritus, impetigo, vitiligo, abscessus, contusio, ambustio, perniones, serpigo, tumores, vlcera, phagedænæ, pustulæ, alphi, squamæ, excoriationes, lentigines, acrochordones, vel aliæ infectiones ac fœditates) conducunt thermæ penè omnes atque acidulæ. Item, Herpetem sanant Piperinæ & Gebersvvilirinæ. Contra morpheam conferunt aquæ sulphureæ, Gebersweiler, Vvolckenstein. Impetiginem sanant Cellenses, Brigenses, Badenses omnes, Hubbenses, Leonstein, Bertringenses, Niderborn, Deinach, Antegast, Spigelberg, Montebaur, Carolinæ, & aliæ thermæ sulphuratæ. Sperginem amouent Vvolckenstein. Intertriginem curant Plumbariæ, Aquisgranenses. Mundificant cutem corporis omnes thermæ & aquæ dulces. Pruritum & scabiem curant omnes thermæ sulphuratæ, aluminatæ, salsæ, nitrosæ, ferratæ, gypseæ, bituminosæ, Badenses, Syluestres, Cellenses, Balneum aquæ dulcis calidæ. Pustulas purgāt Ribbad. Squamosæ cuti prosunt Piperinæ. Vitiliginem sanāt omnes thermæ & aquæ sulphuratæ, aluminatæ & ceteræ. Scabies & pustulæ in manibus pedibusque puerorū frequēter oboriūtur ob ingluuiem cibiq; copiā, à qua pituitosi humoris congeries. Hi quantitate plus, qualitate minus (ob id vix pruriginosæ sunt ex his pustulæ) in vitio existētes, robore naturæ ad cutē extremarum partium pro-

Baln. Collatura ad maculas.

Cutanei affectus.

Phlyctenæ.

truduntur & inter cutem & epidermida suppurantur: Potu aquæ Belilucanæ liberali primùm debellandæ, mox lauacro molliendæ, confodiendæ, extergendæ: denique aquâ hac aluminis portione mixta pars corroboranda. Epidermidis crassities ob humorum vaporumque excrementitiorum, spiritus aditu prohibentiũ & ad cutem (totius corporis emunctorium chirurgis dictum) depositorum quãtitatem, ad quam sequitur insensilitas in plerisque partibus, vt etiam in elephãticis. Hæc epidermidis craßities frequentem in aqua Belilucana lotionem desiderat: post confricationem lapide illo poroso, exuccò, strigoso (læuigato tamen ante) qui frequens in gutturnium balnei eructatur: demum reliquiæ post distillationem affectæ sedi inspergantur more sinapismi cum aqua thermarum. Hæc tamdiu iterentur donec exactior sensus per illam dignoscatur.

Αναισθησία ob cutem spissiorem.

Clauus. Clauus sub pede vel supra pedis digitum ex contumaci & crassa pituita, mixta melancholici succi portione frequenter fit: qui multa aqua thermarum Belilucanarum rigandus, cœno oblinendus & mitulo crudo vel ostrea ex stagno vicino deprompta obtegẽdus: Id fiat ter in die continuo triduo, Dortom.

Verrucæ. Andernacus: Aquæ æratæ non longè ab Vberlingen ter adhibitæ verrucas tollunt. Rulandus, Acrochordonas curat Hubbad, Zuckenthal, Villacenses in Norico participes gypsi, plumbi, sulphuris. Baccius lib. 3. cap. 1. Poros qui & pedibus & manibus occallescunt exterere per Marinæ vel salitæ alicuius aquæ fomenta oportet. Ac spuma maris præ cæteris ad id efficax est, vel acres aliquæ, quales ex æruginibus ex chalcitidæ, ex sorye, vel consimili alio præparatæ: alioqui modica in balneis efficacia est.

Scissuræ manuum & pedum. Scissuræ manibus pedibusque accidunt ob frigus externum: quæ solo vsu lauacri incalescunt, deterguntur ab intemperie & soluta continuitate vindicantur, maximè si Nicotianæ folia ijs imponantur post thermarum vsum, Dortom. Vnguium scissuris, scabritiei, excoriationibusque prosunt Carolinæ, Vvolckestein. Ruland. De scissuris plura vide capite de lue Venerea.

Perniones. Perniones, calcaneum præcipuè infestantes ex frigore multo plerunque existunt: qui post tridui balneum, solo huius limo persanantur, maximè si cum crassamento olei veteris misceatur, pluribusque diebus calcaneo obducatur, Dortom. Rulandus: Contra pedum tumores, perniones & morbos frigidos conducunt Badenses Heluetiæ, Vvaldsborn, aqua imbuta bitumine, Heylborn, acidula satis, sulphuris ac ferri particeps, Vvolckenstein, Annæbergenses.

Ad ambusta. Cap. LXXII.

Ad ambusta prosunt Vvisbad, Vvolckensteinenses, Vberlingenses, Annæbergenses, Rulandus. Non dubito nostras aquas æque vtiles ad ambusta atque illas. Quare si ambustionem quis apud illas patiatur, subito litum ex puluere lapidis scißilis & pyritæ applicet loco: si vlcerata sit, aspergatur puluis: si cicatrices, vtatur solo balneo & fotu. Ambrosius Paræus in chirurgia sua magni facit cœpas crudas addito etiam sale: priusquam adsint vesicæ aut vlceratio, de-

quibus Fernelius in methodo Med. Cæpæ cum sale cõtusæ ambustæ parti impositæ miraculo persanant. Oleum quoque sale addito idem efficit. Caueant ægri ab aqua erodente calcis, cuius nocumentum insigne aliquando vidi. Vnguentum de calce lota non improbo vlceratis partibus ambustis inducendum.

Ad vulnera. CAP. LXXIII.

Ad vulnera recẽtia rarò balnea adhibentur.

tamen sanare.

VVlneribus autem recentibus perrarò à balneis remedia quærere contingit, quæ tamen vbi non adeo facilis est alterius auxilij copia, in totum persanant: si condecenter tractentur, mundando, extergendo, fluxionem prohibendo, siccando, vniendo, solidando. Nam certior inueteratis cura per balneum fit, vt quæ in vlceribus prodita habentur, Ficuncella, Sancti Caßiani alia, Porretanæ, Albulæ, Ferratæ, Auratæ, & Plumbeæ, quæ & cicatricem abolẽt. Quippe nisi vulnus in neruosis illatum sit, recentibus incommoda est calida quæcunque aqua, ad fluxum concitandi periculo: sicuti è diuerso vinum, & maximè rubrũ, adstringensque commodißimum perhibetur. Vulneratis autem, aut punctis neruis, in solium temperatarum descendere, vel in salsas prodest, & item in oleum, vel in Hydrælæum, nempe quæ conuulsioni opponuntur. Armis vero infixis, & qui relinqui solent ex archibusiis, balistisque globulis in vulnere, conferũt ad extrahendum occulta à magnete proprietate quædam balnea. Quorum præcipua ad Baias, Solis, & Lunæ, Imperatoris, atque Episcopi cognomento dicta. Sanctus Georgius ad Sanctum Caßianum oppidum, cum illutamento ad hunc vsum. Hæc Baccius, qui in eãdem sententiam plura scribit. Inter multas autem aquas, quæ iuxta Auernum lacum nascuntur, singularis vtilitatis sanctæ Crucis balneum perhibetur. Potißimum, quòd contractiones omnes, etiam ex vulnere, neruis, aut iuncturis oblæsis mirificè iuuat, ob quam proprietatem ad pedum ac manuum vulnera, & contractiones, quas sanat artuum, nomen ac insignia obtinet sanctæ Crucis. Viscerum insuper, ac ventris inflationes, duritias vteri, ac testiculorum tumores inhibet, podagras sanat, omnium tandem valde sulphurearum vtilitates præstat. Idem, In Senensi autem agro, ad Vicum montis Alæti, haud longè à balneis Rapolani, quædam scatet cœnosa aqua sulphurea, cuius lutum in neruorum contractionibus, concisisque ex vulnere ligamentis vtiliter recipitur. Id experientia primùm cognitum, bobus illic innatantibus, quibus ex vomere pedes (vt accidit) vulnerati, mirè sanabantur. Aqua vero ipsa crassa ac turbulenta in pingui scabie adhibetur, & item ad crurum craßitiem extenuandam, nunc demum recognita. Andernacus: Aquæ calidæ Embsenses sulphure, alumine, calchantho, & modico nitro infectæ in balneis neruos & articulos iuuant, spicula, sclopos, aliaq; diu corpori infixa extrahunt, veteraque vlcera & abscessus frigidos, si non benè curati fuerint, rursus aperiunt & purgant & cicatrice obducunt. Rulandus, Vulnera omnia etiam malè sanata curant aquæ aluminis, cupri: Item Piperinæ, Cellenses, Neubrun, Vvaldsborn, Vvesterbad, Leua-

Calida aqua omni vulneri, præterquam neruorum inimica.

Bal. quorũdam occulta proprietas ad globulos, spicula &c. extrahenda.

S. Crucis baln. ad cõtractiones è vulnere.

Lutum aq. Rapolanis baln. vicinæ ad neruorũ vulnera.

censes, Spigelberg, Teplicæ, Embsenses. Probo si vulneribus recentibus applicentur sæpius lintea madefacta aquâ frigida, potissimum si nulla adsit contusio, vel neruosæ sint partes, quæ aquæ frigiditatem non facilè ferant. Balneum mihi placet in vlceribus & reliquijs à vulneribus, vbi ossium fragmenta & extranea. Velim autem in exitu balnei sacculo exceptum parti affectæ applicari puluerem gagatæ, siue succini nigri.

Soliū è Bollensibus ad vlcera vulnus secuta.

Ad contusa, fracta, luxata, sanguinem concretum. CAP. LXXIIII.

Ad contusa.

CONTUSA verò membra marinæ vel salsæ, ac mediocriter calidæ alicuius fomenta instaurant, liuores abolent, neruos debilitatos confirmant. Luxatis verò ossibus, aut ex percussione vel casu fractis, aut balnea adhibenda, aut ex alto in locum conspersio, aut certè illutamentum. Nisi quia fracturæ ossium validioribus opus habent astrictorijs quam luxata, quæ oportet quantocyus per fomenta anodyna emolliri, calidis nimirum temperatis, vel bituminosis, vel salitis, vel arte comparatis, idque reponere ac per aliquot dies sinere, deinde cautè in balneum actu temperatum, stypticæque facultatis mittere. Nec secus fracturæ tractandæ. Faciunt ergo ferratæ præ cæteris, vt sub Senas, Auinio, Caldanellæ, S. Cassianus, Villa sub Luca, de Aquis, & Caldanæ sub Pisis, Bussetum Viterbij, & ibi Serapidi nuncupatum balneum, Ferrugineæ in Aenaria aquæ, Aleria in Corsica, Fabariensia ex auro balnea in Rhetijs, Plumbea in Lotharingis, quæ & cariosa ossium vlcera sanant. Ex minio item instaurant, Albulæ aluminatæ, Porretanæ luto etiam & conspersione vtiles, & similiter S. Martini balneum sub Como ad confinia Rhetiæ, lutum M. Orthoni, lutum sub Brixia & lacus Vadinonis, aquæ in Faliscis vbi balneolum dicitur. Hæc Baccius lib. 3. cap. 1. Idem lib. 4. cap. 10. Balnea Sabbatina ad Vicarellum, qualitate non adeo acri vt Stigiana pro admistione cum sulphure mineræ alicuius temperaturæ & maximè ferri. Quæ res ex operationibus planè apparet: modice astringunt, luxata firmant, rupta ossa instaurant, fluores cohibent. Ad contractiones insuper neruorum etiam ex vulnere, ac collisa ob quamcunque causam membra, vtiliter adhibentur. Cum multis alijs venis mineralium aquarum, & acidulæ sapore quorundam conueniunt. Andernacus: Aquæ de Bussetis in ditione Viterbij sulphureæ & ferratæ, inueterato coli dolori, luxatis & fractis idoneæ tum in potu tum in balneis. Idem: Aquæ calidæ Leucenses apud Valesios ære copioso & sulphure infectæ, ossa fracta conglutinant: neruosis partibus ex labore defatigatis lassisque auxiliantur: nec non podagram abigunt. Vualterus Riuius: Balneum Ellenbogen in Bohemia constat sulphure & alumine: A fractura balneum eius roborat callum. Rulandus: Contusis membris prosunt Brigenses, Aquisgranenses, Plumbariæ, Niderborn, Antegast, Annæbergenses, Teplicæ, extrahunt infixa corpori Embsenses aquæ. Fracturam ossium reparant & curant thermæ

Balneorum elēchus ad ossa fracta & luxata.

Baln. Sabb.

Aq. de Buss.

Leucenses.

Ellēbogen.

Contusa.

Infixa.

Fractura ossium.

cupreæ, ferreæ, salsæ, Leucenses. Ad ossa contusa faciunt Ribbad, Leuckerbad, Piperinæ. Sanguinem coagulatum ex percussione dissoluunt educuntque aquæ Piperinæ, Abech calidæ imbutæ sulphure, alumine, ac nitro, Vvendingenses aquæ frigidæ sulphuris, aluminis nitrique participes, & aquæ salsæ. Si quis ex alto ceciderit & suspicio sit aliqua de sanguine in capacitates effuso, placet dari in potu aquam fontis admirabilis cum aceto: Nec displicebit, si addatur puluis bituminis. Ait enim Dioscor. cum aceto potum discutere sanguinem: meliùs placet quam hodiernorum Anthropophagorum mumia. Si suspicio verò fluentis internæ venæ, addi potest Axungia Lunæ prima cum sanguine Herculis. Nec displiceret lauacrum temperatum, quod non minus vtile & commodius existimarim inuolutione pellium animalium adhuc calentium. Pro contusionibus, fracturis, rupturis vtilis aqua admirabilis cum argilla cœrulea, puluere lapidis scissilis, ac etiam Bolo Teccensi. Inter historias vnam posuimus de fabro qui ex alto ceciderat.

Sãguis coagulatus.

Mumia.

Ad venena & morsum rabidorum, & iobolorum animalium.

CAP. LXXV.

PVncturis autem venenosorum animalium aquæ marinæ solium tepidum probatur. Sudationum item ritus in hypocaustis, pyriaterijs, ac dolijs ex Aëtio Tetrab. 4. serm. 1. instituuntur ad Ranæ & Rubetæ virus excutiendum, scorpionum, canis rabidi. Succis verò ebibitis, mandragoræ, cicutæ, sardoniæ herbæ, opio, cantharidibus, hirudinibus haustis, & medicamentis deleterijs per lauationes in dulcibus succurrimus. Sicut & fungis deuoratis vomitum ciendo conferunt atramentosæ aquæ. Nam quæ primaria ratione contra venena operentur balnea, vix vlla equidem inueniri crediderim, Baccius. Rulandus: Aduersus morsus serpentum &c. valent Aquisgranenses, Vvaldsborn, Abecenses, Item: Veneno resistunt sulphuratæ & Abecenses. Aquæ acidæ in Langenschwalbach Iac. Theodoro salutares sunt ijs qui languent post assumptum venenum. Idem testatur de acidulis Göppingensibus vt alio loco indicauimus. Ego sanè non dubitarim aliquamdiu eiusmodi personis exhibere in potu ad purgationem aquam medicatam fontis admirabilis: postea verò ad roboranda viscera acidulas. Nec displicebit potus ordinarius de acidulis absq; vino vel cum vino, prout medico assistenti aut consulenti ægro ex vsu esse videbitur. Quanquam etiam potus nostri fontis videatur esse vtilis propter bitumẽ. Ostendimus enim lib. 1. vt suo quoque locõ ex Encelio capite de Quartana ostensum, insignes depredicari vires bituminis aduersus venena. Quòd si quis igitur venenum hauserit, magnaue hausti suspicione hæsitet, placeret eum subitò assumere trochiscum Axungiæ Lunæ primæ ex copiosa aqua vel nostra vel Rapzealensi, vel etiam communi tepida: addito oleo vulgari vel amygdalino,

Sudatoria ad iobolorum puncturas.

Lauationes ad venena hausta.

Vomitus ex aquis atramẽtosis ad fungos deuoratos.

vel butyro aut etiam axungia porcina recenti, vel etiam alijs deficientibus, vitellis ouorum crudis:

Vomitus.

ac immiſſo in os digito aut penna inũcta vomitum prouocare.

Deiectio.

Si nullus ingens alui fluor vomitui ſuperueniat, vel eo quoque non ſuccedente diſſoluendus trochiſcus Axungiæ lunæ ſecundæ cum multa aqua tepida calidauè.

Profluuio ſiſtendo.

Si his peractis vel ante orta eſſet ob venenum aſſumptum, vel etiam ob hypercatharſin profluuium, laudo ſi aliquoties exhibeatur Sanguis noſter Herculis cum aqua medicata etiam frigida per potum. Pro reliquijs veneni diſtributis per habitum corporis, non diſplicebit vſus lauacri addito bitumine ſuccinouè nigro & pyrite: quod poterit repare defectum mulorum, quibus exenteratis nouo exemplo,

Ladislaus Vngar. Rex veneno hauſto in mulũ incluſus.

Ladiſlaus Vngariæ Rex veneno hauſto ſe includens mortem euaſit, vt ſcribit Volater. lib. 22. Antrop. Vtilitatis balnei in ijs qui intoxicati fuere inſigne eſt exemplum apud Paulum Iouium de Il. viris lib. 2. in vita Magni Conſalui. Populus inquit pro comperto habebat Alexandrum Pontificem & filium Cæſarem Borgiam ex eadem lagena venenum quod conuiuis paraſſent ebibiſſe fatali ſcilicet errore miniſtri qui lagenas improuidè commutaſſet, in ea cœna quæ ad fontem in aduerſo Vaticani dorſo ambobus maximè hilaris, ſed exitu admodum lugubris fuit. Medici cum ſenem vim eius veneni minimè ſuſtinentem ſeruare nequiuiſſent, Cæſarem filium, vti erat ætatis vigore præualidus multis antidotis conſeruarunt:

Adrianus intoxicatus curatus aq. frigidæ bal.

Accepi ego ab Adriano Cardinale Cornetano, in cuius villa cœnabatur, ſe eodem mortifero poculo petitum, ita exarſiſſe ex ſubito viſcerum feruore, vt obortæ caligines oppreſſis ſenſibus ſibi rationem excuterent, ſeſe in ſoliũ frigidâ plenum mergere cogeretur, neque prius peruſtis interaneis, ad vitam rediſſe quàm ſi externa cutis in exuuias abiẽs toto corpore decideret. Idem in vita Pompeij Columnæ Cardinalis oſtendit quale genus veneni fuerit quod aſſumpſerat Adrianus: Alexander, inquit, Pontifex moritur cum ad fontem Vaticanum inſtructo conuiuio Cardinales aliquot conuiuas veneno tollere cogitaret, & errore miniſtri à lagenis, Dijs veluti tot inſignium virorum neces vindicantibus,

Aconitum.

Falernum Aconito dilutum ebibiſſet. Nobis curationem in exemplum trahere, ſi ita medico videbitur licebit. Si quis autem ex locis vicinis fonti Bollenſi

Bollenſ. ad morſum canis alteriuſ uè animalis rabidi efficaces.

commorſus à rabido cane, vel lupo aut alio animali, velit experiri balneum fontis non diſſuaſerim. Diximus enim ante ex Pauſanide fonte quodam dicto Alyſſo, quem copioſè qui commorſi fuerunt à cane rabido bibebant. Quid ſi aqua noſtra aliquid peculiare haberet aduerſus rabiem à morſu animalium? propter

1. Ratione bituminis.
2. Ratione gagatæ.
3. Ratione Pyritæ.
4. à ſimili.

bitumen, quod teſte Dioſc. auxiliatur ſerpentium morſibus, diſcutit, attrahit etiam authore Plinio: Gagates lapis ſiue ſuccinum nigrum idẽ præſtat, & quod maius eſt, magnam vini epiſpaſticam habet: quandoquidem paleas & ſimilia trahit. Pyrites etiam abſtergit & digerit teſte Galeno. Videmus præterea ex hiſtorijs aſcriptis aquam medicatam Bollenſem eruptiones excitare & habere facultatem inſignem aduerſus morbos qui in ſe habent venenatam qualitatem.

Conſilium.

Verum cum nobis non conſtet certa experientiâ an Deus huic aquæ vim reſiſtendi rabiei indiderit, cautè ſuaſerim vtẽdum: ſubitò morſum velim ablui vrinâ

vel aquâ

vel aquā salsa vel vtrisque aut lixiuio, scarificari, vri: statim etiam vti antidotis vt anagallide & alijs: mox etiam balneare per aliquot horas in die, non ad lassitudinem nimiam, deinde sudare: Censerem etiam pergendum in balneo ad cutis vsque exulcerationem, diligenter cauendo interim ne locus commorsus ante 40. dies occludatur. Plura qui volet remedia aduersus morsus animalium rabidorū, legat libellum nostrum de Rabie luporum. In quo inter alia pulueris Palmeriani commemini, (quem in officina generi mei Theobald Noblot Ill. E.C. Pharmacopæi parandum curo) cuius iam descriptionem ante certis de caußis suppressam, vnà cum vtendi modo propono: Præsentaneum, inquit Palmerius, alexipharmacum nostrum, quod solum neglectis catharticis medicamentis, omissa etiam vulneris cura, quocunque à morsu tempore vsurpetur, certißimum ac tutißimū existit: vt quo nullum vnquā animal vsum viderim, quod non tam atrocis morbi periculum euitarit quacunque vteretur victus ratione, illæsis tamen capitis partibus quæ dentes superant: his enim vulneratis exigua salutis spes est, vt ex vulnerata parte statim à morsu frigida elota: ℞. fol. Rutæ

Verbenæ
Saluiæ minoris
Polypodij
Absinthij vulgaris
Menthæ
Artemisiæ
Melissophylli
Betonicæ
Hyperici
Centaurij minoris

} singulorum æquale pondus.

Legantur singula ad Iunij plenilunium, quo tempore viribus magis pollent: papyraceis chartis inclusa siccentur. Quum vtendi neceßitas incidet, singulorum æquale pondus in puluerem tenuiß. redigito, cuius ʒ. ß. demorsis quotidie præbeto idque vel ex cochleari cū duplo sacchari vel ex vino vel ex pomaceo, vel ex melle Opiatæ forma, ieiuno stomacho. & tribus horis ante cibum. Quanquam autem ʒ. ß. aut ʒ. ij. satis sint tum homini, tum omni animali quātumuis crudeliter sauciato, nihil tamen obfuerit ad tres quatuorue proceßisse, cùm præsertim vel lōgo post demorsum tempore, vel nata etiam hydrophobia, curationem aggredimur. Qui hydrophobia iā correptus est, ante vinciendus, vt deglutire cogatur, ore etiā (si opus sit) vi adaperto. Vlcus spongia aut siccis linteis exsiccatum, vino aut hydromelite, in quo pulueris ʒ. ß. soluta sit, bis terve quotidie foueto: deinde vnguentum aut emplastrum inducito quale alijs vulneribus ex vsu est, & ita sanescere sinito, nullo hydrophobiæ metu. Porrò autem, cum montem Aichelberg aquis Bollensibus vicinum, vere & æstate interdum serpentibus infestum esse acceperim, præsertim verò circa castelli rudera: haud absurdè fecero si in rem præsentē

Ad ictus iolorum.

consilio extemporaneo ex aquis Bollensibus quomodo sit subueniendum, paucis monuero : nam ad ictus iobolorum conferre, facit bituminis copia vt credam. Commorsus ergo subitò vrina propria vulnus abluet, partem vlcerabit, scarificatione quouis instrumento è parte commorsa sanguinem extrahet: quibus factis, non abs re erit eandem eluere ex aqua calida fontis Admirabilis, addito multo bitumine, Gagatéue : eâdem pota affatim cum bituminis puluere sudores concitabit interim dum exspectatur Medicus. In præcipiti malo ligaturam non improbo statim à commorsu, modò non sit nimis stricta, ne scilicet eueniat, quod aliquando in S Hippolyto Burgundorum in puero obseruaui à serpente cõmorso, cui arctius iniectum vinculum, interceptis spirituum meatibus, Gangrænam peperit.

Gangræna ab arctiore ligatura.

Reuocat mihi serpentum morsus in memoriam Balneum in Aix Allobrogum prope Cimeriacum, quod Chamberi vocant, in quo per aliquot sua septimanas. Id calidum est, multam cretaceam albam terram secum vehens. Circa id balneum, adeoq; & in ipso balneo multi magni serpentes, sed veneni expertes quasi exarmati, quorũ morsum pueri, teruncium pacti, pro arbitrio stipulatoris qualibet corporis parte tam impune quàm intrepidè excipiunt. Oblitos nocendi dictitabant incolæ exarmatos olim & veneno omni spoliatos ab Episcopo quodam; sed in balneis tantum : quare dicti fidem exploraturus, ex ijs vnum in phialam furfure plenam repositum descendens Lugdunum asportaui, experturus licita aliqua ratione an etiam extra balneas innoxius esset. Superuixit ille quidem plures menses & oua multa peperit : cum autem crudelissima pestis interea grassaretur, in eaque propulsanda occupatus essem, non fuit tantum ocij, vt pro votis periculum eius rei facere potuerim.

Serpentes veneni expertes, in Aix Allobrogum.

Postquam autem deseuijsset pestis, iterũ accersiui serpentem: verùm cum insignis Pharmacopæus Valerandus Dourez, socer meus, Theriacam instituisset parare, haberetque Pictauio adlatas viperas, meus serpens cum illis impositus, ab ijs venenato morsu iugulatus est.

Viperæ iugulant serpentem.

Peroratio.

Fons mirabilis Bollensis fortè plura præstare posset quàm scripserimus. Deus admirandus in suis operibus, qui indit suis creaturis vires quales vult, eas demonstrat cũ vult, quorum rationem reddere impossibile est. Quis obsecro in hoc fonte reddet rationem tantæ varietatis figurarum? in thermis & aquis medicatis multa latent ingenium humanum peccato deprauatum: ita vt de earum virtutibus cogamur plerunque iudicare ab euentu: quæ occasio vt summa diligentiâ perquirendos eos curarim qui vsi essent hoc fonte, & annotandum quale emolumentum & in quibus morbis senserint. Facilè concedo ingeniosissimo medico Fallopio, experientiâ duce inuentum fuisse vsum omnium thermalium aquarum & eas esse potius medicamentum empiricum quàm rationale. Lectoribus examinandũ relinquo an certò colligere vires aliquas particulares liceat ex figuris metallicorum per qua transit aqua fontis admirabilis, ad eum modum quem Porta Neapolitanus in suo Phytognomonico est secutus, qui sibi persuadet in plantis figuras esse partium corporis quibus possint esse adiumento. Cardanus sanè lib. de subtilitate in quo de lapidibus scribit, genus illud figurarum & imaginum in la-

pidibus miratur, quod in eisdem semper apparet, velut à naturâ proueniens, quæ non secus, inquit, ac in plantis foliorum & fructuum numerum seruat & rationem. Et hoc ipsum vim aliquam peculiarem habere & aliquid significare existimat. Et paulò post: Earum imaginum quas proponit natura, quædam sunt velut figuræ substantiæ ac formæ: aliæ quasi picturæ. Quæcunque verò formæ loco sunt, casu etiam fiunt, sed non in omnibus. Illæ ergo quæ non semper in eisdem lapidibus inueniuntur sed rarò, fortuitò non secus ac nubibus generantur, nulliusque virtutis sunt: quales in Alabandico lapide simiæ inuentæ Fribergi: & qui ex eodem genere scutulum habent rubrum, quod quatuor lineæ circumambibant, quarum prima tertiaque albæ, secunda & quarta nigræ. Et Annæbergi Alabãdicus alius formam habuit crucis: sed hæc potius fuit forma quàm imago. Hæc ille, inquit Gesnerus, ex Georg. Agricolæ libris nimirum mutuatus. Vt lectores & ægri hæc examinent diligentiùs & se recreent in harum cõsideratione, figuris exprimi curauimus varietatem metallicorum, quas sequenti libro damus.

Hîc Therapeuticæ parti finem imponemus, Deum precati vt suo numine tum vtentibus ægris tum nostro Ill. PRINCIPI balnei instauratori benignus adsit.

